Magyar ujságkiadók országos szövetsége, alakult Budapesten 1899 okt. 29. A szövetség célja az ujságkiadók közös érdekeinek előmozditása és megvédése; olyan reformok kezdeményezése, amelyek az időszaki és a napi sajtó fölvirágzását mozdithatják elő; olyan intézkedések létesitése, amelyek a sajtó-intézmény erkölcsi és anyagi tekintélyét hivatvák emelni; végül a testületi szellem megteremtése és az összetartozandóság érzetének az ápolása. A szövetségnek *rendes* tagja lehet minden hazai ujságvállalat tulajdonosa, kiadója v. tisztviselője, kik évenkint 12 korona tagsági díjat fizetnek a szövetség pénztárába. *Alapító* tagjai azok, kik a szövetség pénztárába egyszer és mindenkorra legalább 200 koronát befizetnek. *Pártoló* tagok azok, kik a szövetség pénztárába évenkint 10 koronát fizetnek. *A tiszteletbeli* tagokat a szövetség céljai irányában szerzett kimagasló érdemek elismerése gyanánt a választmány ajánlatára a közgyülés választja. Külföldi tiszteletbeli tagok azonban csakis a m. kir. belügyminiszter jóváhagyása mellett választhatók meg.

Magydaris *Koch.* (növ.), ernyős, 1—2 fajjal Spanyolországban s Afrika északnyugati tájain.

Magyelóna (fr., Maguelonne; Szép Magyelóna), egy középkori hires lovagregény hősnője (illetőleg címe is). M. a nápolyi király leánya, akit kedvese, Péter, az ezüstkulcsos vitéz, a provencei gróf fia megszöktet. Az úton elszakadnak egymástól. A pihenő M.-tól egy ragadozó madár elkapta Péternek egy tafotába göngyölt gyürüit, melyeket a vitéz még anyjától hozott emlékül. Midőn Péter a madár után indult s a tengerbe ejtett tafota után beevezett, az ár elragadta; kalózok kezébe került, kik a babiloni szultánnak adták el rabszolgául, hol idővel nagy méltóságra emelkedett. A tafotát elnyelte egy hal, melyet aztán provencei halászok fogtak ki s a gyürükről Pétert elveszettnek hitték szülei. A búra ébredt M. Provence mellett egy szigetre vándorolt s ott ispotályt alapitván, betegeket ápolt. Idő telve, a szultántól szabadon bocsátott Péter azon a szigeten kötött ki betegen; kedvesének kórházába kerülvén, felismerték egymást s a szülők nagy örömére egybekeltek. A rege már a XII. sz.-ban népszerü volt. Állitólag Bernard de Trevigny provencei pap foglalta először 1180 körül versekbe; ebből meritett Petrarca, továbbá ezután készült egy prózai francia regény, mely nyomtatva 1480. jelent meg először s kapós népkönyv volt. Lefordították majd minden európai nyelvre. Első német fordítása 1456-ból, a második, Warbeck Vitustól 1535-ből való. Ez utóbbit forditotta *Tesseni* Vencel magyarra a XVII. sz.-ban, s a Szép M. nálunk is népkönyvvé vált. Szépprózánk fejlődésében az elbeszélés hangjának bizonyos újsága és a kifejezések változatossága miatt nevezetes. V. ö. *Beöthy*, A szépprózai elbeszélés (I. k.). N. L.

Magzó kor (növ.), a növények virágzó és gyümölcsöző esztendeje. A fünemü növények magvazó kora még csirázása esztendejében v. általában hamar beáll, a fáké, bizonyos magasra növés után, különböző időben, végre a százesztendős álóé (l. *Agave*, I. k.) egyszeri magvazásával az egész tő elpusztul. BORB.

Magzsinór (növ.), l. *Mag* (XI. k.).

Mahabalipur, falu Madrasz indiai angol kormányzóságnak Csingelput kerületében, az É. sz. 12° 37′ és a K. h. 80° 14′ alatt. Hiresek M.-nak többnyire az utolsó buddhista korból való barlangtemplomai, melyek részben remek domborműveket tartalmaznak, de egy részük már a tengerbe süllyedt.

Mahábrahma, hindu isten, l. *Buddhizmus*.

Mahaffy (ejtsd: meheffi) *János Peytland*, angol archeologus és történetiró, szül. Chafonnaireben a Genfi-tó mellett 1839 febr. 26. Gyermekkorát Németországban töltötte. Felsőbb tanulmányait a dublini egyetemen végezte, ahol 1871. az ókori történelem tanárának nevezték ki. Munkái: Commentary on Kant's Critic (1866, Fischer Kuno munkájának forditása); Kant's critical philosophy for English readers (1871); Prolegomena to ancient history (1871); Social life in Greece from Homer to Menander (1874, 6. kiad. 1889); Greek antiquities (1876, magyar forditásban is); Rambles and studies in Greece (1878, 4. kiad. 1892); History of classical Greek literature (1880, 2 köt., 3. kiad. 1891); Old Greek education (1881); The story of Alexander's empire (1886); Greek life and thought from the age of Alexander to the Roman conquest (1887); The Greek world under Roman sway (1890); Problems in Greek history (1892); The empire of the Ptolemies (1895); The royalty of Pergamum (1896).

Mahájána, buddhista felekezet, l. *Buddhizmus*.

Mahan (ejtsd: mehenn) *Alfréd Thayer*, északamerikai tengerésztiszt és tengerészeti iró, szül. New-Yorkban. 1854. belépett a tengerészetbe, 1856—1859. a tengerészeti akadémián tanult. Részt vett a polgárháboruban és 1865. hadnagygyá lett. Különböző hadi hajókon tett nagyobb utazások után 1896. a Földközi-tengeren levő északamerikai hajóraj admirálhajójának parancsnokává nevezték ki. M. az első tengerészeti hisztorikus, aki a tengeri háborukat kritikailag vizsgálta és a tengeri hatalomnak a világtörténetre való rengeteg befolyását kimutatta; egyúttal a tengeri háboruk történetéből kifejtette a tengeri stratégiának alapelveit és taktikai kérdéseket is fejtegetett. Művei: Influence of sea-power upon history 1660—1783 (Washington 1890, németül 2. kiad. Berlin 1898); Influence of sea-power upon the French Revolution and Empire (u. o. 1893, 2 köt., németül Batschtól, Berlin 1897—98); The gulf and inland waters (Navy in the civil war, New-York 1883); Admiral Farragut (életrajz, u. o. 1892); The interest of the United States in sea-power, present and future (u. o. 1897); The life of Nelson; the embodiment of the sea-power of Great Britain (London 1897, 2 köt.).

Mahdi (XII. k.). Ahmed Mohammed fanatikus hivei, a *mahdisták*, *Abdulláht* ismerték el utódának, aki elődjének diadalmas példáját néhány évig szerencsésen folytatta. Dervisei elfoglalták Szennart és Kasszalát, az utolsó egyiptomi várakat és 1888. Abul Anga alatt még Abissziniába is betörtek, ahol Gondart elfoglalták; de 1889. János császártól visszaverettek, csakhogy ez a márc. 9. Gallabatnál kivívott diadal a császár életébe került. Most a felkelt Darfurt igázták le

és ezek után megint északnak fordítván fegyvereiket, Felső-Egyiptomba törtek, ahol Grenfell tábornoknak 1889. Toskinál sikerült őket feltartóztatni és megtizedelni. Ez év éhséggel és pestissel is sujtotta a mahdisták táborát, a mindinkább zsarnokká fajuló álpróféta pedig már nem birta tekintélyét ugy megőrizni, mint elődje. Saját rokonai összeesküdtek ellene, akiket azonban álnokul megadásra birván, kegyetlenül kivégeztetett. Egy-két fehér foglyának (Pater Ohrwalder, Pater Rossignoli, Slatin) mindamellett sikerült Egyiptomba menekülnie, akik azután a M. sülyedő hatalmáról hirt vittek az egyiptomi angol kormánynak, mely erre komolyan kezdett a Szudán visszafoglalásának tervével megbarátkozni. Midőn a dervisek 1893 nov. újra Abissziniába rontottak, az olaszok Agordatnál nagy csapást mértek rájuk. Igaz, hogy azután a győzők Menelik császárban urukra akadtak, de a M. táborában angol pénz árulókat toborzott s nemsokára (1896) megindult Kitchener felmentő hada a Nilus mentén délnek. A khalifa emberei bámulandó vakmerőséggel mentek neki az angolok gyorsan tüzelő ágyuinak, de tömegesen elvérzettek. Dongola (1896 szept.) és Berber eleste után (1897) a khalifa 1898 ápr. 8. az Atbara folyó mellékén és (aug. végén) Omdurman székváros falai alatt vesztett nagy csatát, melyben 50,000 embere a 24,000 angol s egyiptomi hadseregtől újra és ez izben döntően megveretett. A M. fia, *Jakub* emir hősiessége kárba veszett, még a fekete zászló is Kitchener kezébe esett. A próféta erre a vadon Khorbuda vidékére menekült, ahová őt angol lovasság és arabs teve-lovasok követték. Ezzel a mahdisták hatalmának jóformán vége volt. A hamis prófétát ugyan nem sikerült elfogni, de hivei elestek avagy elpártoltak s elszéledtek; egyes kisebb rajok azonban még nem tették le a fegyvert. Ilyen kisebb csapat volt az is, amely *Fedil Ahmed*, a M. unokájának vezetése alatt 1898 dec. 25. szenvedett az angoloktól vereséget. 1899 nov. pedig egy angol-egyiptomi csapat a M. seregével újból megütközött s e csatában Abdullah összes hűn maradt emirjeivel együtt halálát lelte. Csakis Oszmán Digma menekült meg.

Irodalom. V. ö. a Gordon pasáról szóló irodalmat. Vita Hassan és Baruck E. M., Die Wahrheit über Emin Pascha, die ägyptische Äquatorial-Provinz und den Sudan, I. köt. 1893; Borelly Bey, La chute de Khartum, 1893; Pater Ohrwalder, Aufstand und Reich des Mahdi im Sudan und meine 10jährige Gefangenschaft daselbst, Innsbruck 1892; Nutzel H., Der Mahdi-Aufstand im Sudan u. die daraus hervorgegangenen Münzen, Berlin 1894; Slatin pasa, Tűzzel-vassal Szudánban, magyarra ford. Jankó János; Goldziher J., A Mahdi országából, Budapesti Sz. 1896 nov.; White A. S., Expansion of Egypt under Anglo-Egyptian condominium, London 1899. M. L.

Mahé *Bertrand Ferenc*, l. *Labourdonnais* (XI. k.).

Mahedia (Mehedia, Mahdija), város Tunisz K-i partján, egy kinyuló félszigeten, mintegy 6000 máltai, olasz és francia lak., akik nagyobbrészt kereskedők és halászok.

Mahler *Gusztáv* (XII. k.) karmestert 1897 ápr. a bécsi operához hivták, hol mint igazgató s első karmester jelenleg is működik. Közben (1897 márc. 31.) Budapesten dirigált a filharmonikusok hangversenyén. M. L.

Mahmudie, Atf kerületnek székhelye, Behera egyiptomi tartományban, a M.-csatorna jobb partján, vasút mellett, (1882) 4349 lak. — *M.-csatorna.* csatorna Alsó-Egyiptomban, Rosette és Alexandria között. Mehemed Ali építette 1819—20., költsége $7^1/_2$ millió frank volt. Az építkezésnél 250,000 felláh teljesített kényszermunkát, kik közül 20,000 elpusztult.

Mahn *Ágoston*, német romanista, szül. Zellerfeldben 1802 szept. 9., megh. Steglitzben 1887 jan. 27-én. 1828 óta Berlinben élt mint idegen nyelvek tanára. Művei közül a francia, angol, olasz, latin és görög nyelv tankönyvein kivül említendők: Die Werke der Troubadours (4 köt., Berlin 1846—82); Biographien d. Troubadours in provenzalischer Sprache (2. kiad. u. o. 1878); Etymologische Untersuchungen auf dem Gebiet der romanischen Sprachen (24 drb., u. o. 1854—1876); Darlegung der Kunst, Sprachen auf die schnellste und leichteste Art sprechen zu lernen (u. o. 1855); Gedichte der Trobadours (4 köt., u. o. 1856—68); Denkmäler d. baskischen Sprache (u. o. 1857); Lautlehre der altprovenzalischen Sprache (Köthen 1885). Webster N. nagy angol szótárának új kiadásában (London 1864) ő dolgozta át az etimologiai részt.

Maia (növ.), l. *Májusgyöngye.*

Maieutika (gör.-latinosan maeeutica) a. m. bábaság; Sokrates tanítási módszerének a neve, melylyel tanítványait a helyes fogalom alkotására vezette.

Maikop, város Kaukázia orosz főkormányzóság Kubán tartományában, (1897) 34,191 lak., élénk kereskedéssel.

Mailáth, 1. *Gusztáv* gróf, püspök, *M. György* (XII. k.) kir. főtárnokmester, udvari kancellár, országbiró fia, szül. Bakócán (Baranya) 1864 szept. 24. Elemi és középiskoláit a szülői házban Döbrössy Alajos, jelenleg t. kanonok, pécsi tanítóképző igazgató vezetése alatt végezte. Majd a jogi pályára készült s a strassburgi egyetemre iratkozott be. Atyjának tragikus halála után (1883 nov. 29.) lépett az egyházi rendbe. A teologiát a bécsi Pázmány-intézetben végezte s 1887 okt. 7. szentelték pappá. 1888 őszén az esztergomi érseki papnevelő intézetnek lett tanulmányi felügyelője. Betegség miatt egy időre kénytelen volt elhagyni állását és Olaszországban s Meránban keresett enyhülést és gyógyulást. Visszanyervén egészségét, újra elfoglalta felügyelői hivatalát, melyben a növendékeknek valódi jótevője volt. 1895. pedig kómaromi plébánia adminisztrátora lett, mely állásában új iskolát építtetett, megalapította a kat. legényegyesületet. Százezer forintnál többre becsülik azt az összeget, melyet egyházi, kulturális és jótékonysági célokra fordított. Ez időből való országos hirű elkeresztelési pöre. 1897 jan. 28. kinevezték Lönhart Ferenc erdélyi r. kat. püspök mellé segédpüspökké utódlási joggal, s mint ilyet máj. 1. püspökké szentelték a budavári Mátyás-templomban. Lönhart halála után (1897 jun. 28.) végleg püspöki jogaiba lépett s a főrendiház mint ilyet aug. 16. a főrendek jegyzékébe iktatta. A bécsi egyetem hittudományi kara 1897 szept. teol. diszdoktorrá nevezte ki. M. fáradhatatlan püspök, egyházi beszédeket mond, bérmál, iskolákat látogat, amikor gyakran maga tart hitelemzést, gyóntat stb.

2. *M. György* gróf, a főrendiház tagja, az előbbinek bátyja, született Pécsett 1854 dec. 23-án. Középiskolai tanulmányai befejezése után a budapesti egyetemen jogot hallgatott, majd pedig nagyobb külföldi utat tett. Hosszabb ideig Esztergom vármegye főispánja volt. 1881. kamarási méltóságot nyert. A király 1885. testvéreivel együtt grófi rangra emelte s mint ilyen tagja lett a főrendiháznak.

3. *M. József* gróf (XII. k.). az ezredéves kiállítás alkalmával mint vízépítészeti csoportelnök megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét. Nagy munkásságot fejt ki a közgazdasági ügyekben. Elnöke a bodrogközi tiszaszabályozási társulatnak, a tiszai társulatok közös nyugdíjintézetének, a felső tiszai vármegyék hitelszövetkezetei szövetségének, közgazdasági érdekben újabban a következő röpiratai jelentek meg: *Társadalmi programm; A városba özönlés és a falusi tűzhely védelme; A szociális kérdés és a falusi jólét emelése* (Budapest 1899). A népnek az egész országban egészséges irányu *Néplappal* s közérdekü füzetekkel való ellátására anyagilag sokat áldoz, hogy a rossz irányu népirodalmi termékeket kiküszöbölje. A Bodrogközön hitel- és fogyasztási szövetkezeti hálózatot hozott létre, mely idáig szép eredménynyel működik; több mint 50,000 frt költséggel Bodrogköz székhelyén Király-Helmecen egy hasonszenvi kórházat épített. — Felesége *Széchenyi* Mária grófnő elnöklete alatt a Bodrogközön nem rég megalakult nőegyesület nagyarányu, az összes bodrogközi szegények s különösen az iskolák s tanulók segélyezését felölelő működését szintén rendkivüli áldozatkészséggel mozdítja elő s tartja fenn s a házi ipart is meghonosította már néhány községben.

4. *M. László* gróf, a főrendiház tagja, az előbbiek testvéröcsese,szül. Pécsett 1862 febr. 11. Cs. és kir. kamarás és tartalékos huszárfőhadnagy.

Maimana, l. *Maimene* (XII. k.).

Main, a Rajna mellékfolyója, l. *Majna* (XII. k.).

Maine amerikai államban a termés eredménye (1895) 6·2 millió bushel burgonya, 4·4 millió bushel zab, 0·4 millió bushel árpa, ugyanannyi kukorica és 1·1 millió t. széna. A gránitbányászatra nézve (1894-ben 1·5 millió dollár) az Unióban a második helyet foglalja el.

Maine-et-Loire, francia département, (1896) 514,870 lak., 1897-iki termés: 2.550,000 hl. búza, 135,000 hl. rozs, 300,000 hl. árpa, 900,000 hl. zab, 120,229 hl. bor, 13,920 hl. gyümölcsbor.

Main morte (franc., ejtsd: men mort) a. m. holtkéz (IX. k.).

Mainz, rajna-hesseni város, (1895) 76,946 lak.

Mairet *Jeanne*, álnév, l. *Bigot*.

Maison (ejtsd: mezoñ) *Rudolf*, német szobrász, szül. Regensburgban 1854 jul. 29. Eleinte a müncheni ipariskolában és a műegyetemen az építészetet tanulta, de később a szobrászatra adta magát. 1887. Nürnberg városának pályázatán díjat nyert monumentális kúttervezetével. Azóta M. minden nagyobb németországi pályázaton részt vett, de pályanyertes vázlatai közül csak a brémai monumentális kút került kivitelre (1899). Wallot műépítész felszólítására a birodalmi gyülés berlini palotáját két hatalmas allegorikus csoportozattal és Nagy Ottó császár bronzszobrával készítette. 1899. megbizták a Frigyes császár berlini szobrának elkészítésével. 1890 óta bajor királyi tanár és a berlini művészeti akadémia tagja. A müncheni, berlini és drezdai művészeti kiállításokon érmekkel tüntették ki. Munkája: Anleitung zur Bildhauerei für den kunstliebenden Laien (Lipcse 1894).

Maison carrée, l. *Nîmes* (XIII. k.).

Maison militaire, l. *Maison du roi* (XII. k.).

Majanthemum (növ.), l. *Májusgyöngye*.

Majcos zabola, régi magyar nyelven az olyan zabolát jelentette, amelynek szára nem közönséges szíjból, hanem valamely drágább szerből készült.

Majeur (franc., ejtsd: mazsőr), zenei kifejezés, egyértelmü az olasz *maggiorevel* (XI. k.).

Májkivonat, l. *Organoterapia*.

Majkov *Njikolajevics Apollon*, orosz költő, megh. Szent-Pétervárott 1897 márc. 8.

Májopál, l. *Opál* (XIII. k.).

Major (ejtsd: medser) *Rikárd Henrik*, angol történetiró, szül. 1818., megh. 1891 jun. 25-én. 1843. a British Museum hivatalnoka lett. 1849—58. a Hackluyt Society, 1866—81. a londoni földrajzi társaság titkára, 1881—84. pedig ez utóbbi társaság elnöke volt. Művei közül, melyek jórészt a földfedezések történetére vonatkoznak, említendők: The voyages of the Venetian brothers Nicolo and Antonio Zeno (London 1873); Early voyages to Terra Australis (1859); The discoveries of Prince Henry the Navigator (1877).

Majorsági birtok, l. *Urbéri birtok* (XVI. k.).

Majovszky *Antal*, megh. Besztercebányán 1897 juliusban.

Majumba, kikötőváros az ugyanily nevü öböl partján, Francia-Kongóban, angol, német és portugál kereskedelmi telepekkel.

Majunke *Pál*, német publicista, megh. Hochkirchben 1899 máj. 21.

Májusgyöngye (növ., *Majanthemum* Wigg., *Bifolium* Gaertn., *Maia* Salisb., árnyvirág Hazsl.), a spárgafélék csinos füve, előbb a gyöngyvirághoz sorozták, de a négyestagu virág valamennyi egyszikütől megkülönbözteti. A *M. bifolium* L. kétlevelü, levele szivforma, május hóban magasabb erdőkben gyakori s épp ugy kedvelik és szedik, mint a gyöngyvirágot. BORB.

Makai *Emil* újabb művei: *Margit* (verses kötet, 1895), amit nemsokára követtek *Újabb költeményei*. Eközben sürün irt és fordított szindarabokat, legkivált operetteket (Gésák, Görög rabszolga, Sulamith), verses vígjátékokat (Fulda: Talizmán, Schönthan: Az aranyasszony, Sudermann: Morituri) a fővárosi szinházak számára. Első eredeti verses darabja a *Kaland* (szinre került a vígszinházban 1897 jan. 7.), ezt követte a *Robinzonok* (a magyar szinházban 1899 ápr. 8.) és *A királyné apródja* (ugyancsak a vígszinházban 1899 máj. 26.). A Kalandot Szécsi Ferenccel, A királyné apródját Heltai Jenővel irta együtt. E darabok nyomtatásban is megjelentek. 1897—1899. a Hét helyettes szerkesztője volt. 1898. a Petőfi-társaság rendes tagjává választotta. *Tudós professzor Hatvani* c. verses vígjátékára, amelynek hőse Hatvani István, a magyar Faust néven

emlegetett debreceni fizikus, most készül a vígszinház.

Makaluba a. m. *Iszapvulkán* (IX. k.).

Makaraka, a Közép-Afrikában lakó niamniamok egyik törzse, mely a közöttük elterjedt szóhagyomány szerint Uëlle É-i partján levő Kana és Kifa tartományokból mintegy 50 esztendővel ezelőtt költözött mostani lakóhelyére. E hegyvidék Ny-i részén a Yei folyik keresztül. Ők magukat iddióknak nevezik; a M. emberevőt jelent, s ezt a nevet teljesen meg is érdemlik. Külsejük sokkal kellemesebb, mint szomszédjaiké, orruk kevésbbé lapos, kevésbbé szakáltalanok és hajzatuk hosszu és finom. A körülmetélés náluk otthonos, mit szomszédaik nem gyakorolnak, ellenben nem húzzák ki a metszőfogaikat, mint azok. Az egyiptomi kormányzók szivesen alkalmazzák őket katonáknak és teherszállítóknak, mert a körüllakó törzsek emberevésük miatt nagyon félnek tőlük. Egy mudirságot is elneveztek nevükről, melyben azonban inkább más törzsek laknak.

Makarska, dalmát város, l. *Macarsca* (XI. k.).

Makedonia (XII. k.). Az 1896. a török kormány részéről a tartomány négy kerületében életbe léptetett reformok nem elégítették ki a görög és bolgár ajku ellenzéket. Az 1897. török-görög háboru küszöbén M.-ban is nagy forrongást lehetett észlelni, mely azonban a törökök első diadalainak hirére lecsöndesedett. Az első ütközetek M. déli határán folytak, ahová görög önkéntes csapatok betörtek. Valamivel a béke megkötése után a bolgár földön élő M.-i emigránsok újra kezdték aknamunkájukat; 1899 jan. 20. a *M.-i központi bizottság* Szófiában és a nagyhatalmakhoz intézett Reform c. emlékiratában azt követeli, hogy a porta (Kréta példájára) M.-ból is alakítson önálló, görög keleti hitü kormányzó alatt álló tartományt, melynek külön nemzeti gyülése és nemzeti őrsége legyen. Ezt az emlékiratot a hágai békekonferenciának is megküldötték. Maga a bolgár kormány, amint ez *Grekov* miniszterelnöknek 1899 jul. 8. a szobranjéban mondott beszédéből kitetszik, a M.-iak érdekében minden erőszakos lépést hibáztat s reméli, hogy a reformok békés módon lesznek elérhetők. V. ö. *Nicolaïdes* C., Macedonien. Die geschichtliche Entwickelung der macedonischen Frage (Berlin 1899). M. L.

Makkcukor, l. *Makk* (XII. k.).

Makkvető gép, *magvetőgép* (erd.), a tölgymakk elvetésére szolgáló gép, bonyodalmasabb szerkezettel, lóerőre berendezve. Feltalálója *Ivanich* Ferenc m. kir. erdőgyakornok. Bővebb leirását v. ö. Erdészeti Lapok (1893. évi XI. füzet).

Makran, l. *Mekran* (XII. k.).

Makri, város, l. *Telmissos* (XVI. k.).

Malabár-kinó, l. *Kinó.*

Malacologia, l. *Malakologia* (XII. k.).

Malacophilus (növ.), l. *Csigaporozta virág* (IV. k.).

Malacostraca (állat), a magasabb rendü rákok összesége, melyeknél a testet alkotó gyürük száma 20, ritkán 21, de kifejlődött állapotban sem több, sem kevesebb; mig a végtagpárok száma állandóan 19. Ide tartoznak a *Podophtalma, Stomatopoda, Cumacea, Isopoda, Amphipoda* és *Leptostraca* rendek. L. még *Rákfélék* (XIV. k.). D. J.

Malaguetta-bors, l. *Paradicsommag* (XIII. k.).

Malapterurus (állat), l. *Sajgató harcsa* (XIV. köt.).

Malborghetto (Malborgeth), karintiai helység s egy meredek dombon fekvő katonai erőd Villach közelében, a Fella és a Pontebba-vasút mellett, (1890) 770 lak. 1809. az Olaszországból visszavonuló János főherceg nem lévén képes a franciáknak az osztrák tartományokba való benyomulását megakadályozni, utóhadait Tarvisnál állította fel s a M.-i erődöt, amely a Fella-völgy zárjának tekintendő, sorsára hagyta. Őrizete Hensel kapitány alatt 3 század gyalogságból, 25 tüzérből és 9 aknászból állott 10 ágyuval és 1 tarackkal. Élelemmel 6 hétre volt ellátva. Máj 14. Beauharnais Eugen előhadai oda értek. 16—17. közt éjjel, a franciák két lövegállást készítettek a Fella partján 7 ágyu számára. Hősies védelem után, amelyben az erőd parancsnoka is elesett, M. a franciák kezébe került, akik lerombolták. Most ismét fel van épitve és az 1809. elesetteknek emléket emeltek a domb lábánál. M. közelében kénes fürdő van.

Malchin, mecklenburg-schwerini város, (1895) 7312 lak.

Malcolmia *R. Br.* (növ.), l. *Wilckia.*

Malcomes *Jeromos* báró, földmivelésügyi miniszteri tanácsos, szül. Vajda-Hunyadon 1851 dec. 27. Tanulmányainak bevégzése után katonai pályára lépett, melyről azonban csakhamar visszavonult gazdálkodni. 1875. állami szolgálatot vállalt s mint kataszteri felügyelő a földadó-kataszter elkészítése körül fejtett ki jelentékeny tevékenységet, minek következtében 1885. a pénzügyminisztériumba nevezték ki, hol különösen a regale megváltásánál mint miniszteri biztos működött közre. A külön földmivelésügyi minisztérium szervezése alkalmával ezen minisztériumba hivták meg, 1891. osztálytanácsossá léptették elő s a telepitési ügyek, majd a földmivelési szakosztály vezetésével bizták meg, mely hatáskörben — a külföldön tett ismételt tanulmányok alapján — a mezőgazdasági ismeretterjesztes s különösen a mezőgazdasági kisérleti ügy fejlődését mozditotta elő. Közgazdasági, jelesen a mezőgazdasági szövetkezés terén irodalmi tevékenységet fejt ki (Kisgazda-szövetkezetek; A szövetkezeti ügy fejlődése). Mint az O. M. G. E. igazgató választmányának tagja, ezen szaktestület egyik vezetője. Elnöke a mezőgazdasági központi kisérletügyi bizottságnak; az országgyülés elé terjesztendő évi kormányjelentést szerkesztő bizottság tagja; a magyar köztisztviselők fogyasztási szövetkezetének alelnöke. 1898 dec. 18-án a III. oszt. vaskorona-rendet, 1899. pedig a miniszteri tanácsosi cimet nyerte. (V. ö. Köztelek 1899. évf. 90. sz. Kiállitási Lapok 1899. 2. sz.). 1874. lépett házasságra *Brettner* Gizellával (l. *Malcomes,* XII. k.), kitől újabban megjelent: *Aktuális kérdések* (Budapest 1898).

Maldivi dió (növ.), a *Lodoicea* (XI. k.) pálmafaj gyümölcse.

Malecki *Antal,* lengyel tudós, szül. Posen tartományban 1821. Filologiai tanulmányait Berlin-

ben végezte 1840—44. A poseni gimnáziumban 1845—50. tanár volt. 1850—53. Krakóban, 1854—1856. Innsbruckban filologiát tanított. 1856—73. a lembergi egyetemen a lengyel irodalom tanára volt és azóta nyugalomba vonult. 1881. az osztrák urakháza tagjává nevezték ki. 1890. megkapta a Pro litteris et artibus érdemjelvényt. Művei: List żelazny (A vas-levél, történeti dráma, Posen 1854); Grochowy wieniec (A borsó-koszoru, vígjáték, u. o. 1855); A lengyel nyelv alapvető nyelvtana (Lemberg 1863); Gramatyka historyczno-porównawcza języka polskiego (A lengyel nyelv történeti összehasonlító grammatikája, u. o. 1879). Megirta Slowacki lengyel költő életrajzát (u. o. 1866—67), akinek műveit is kiadta.

Maledetto, l. *Maledictio* (XII. k.).

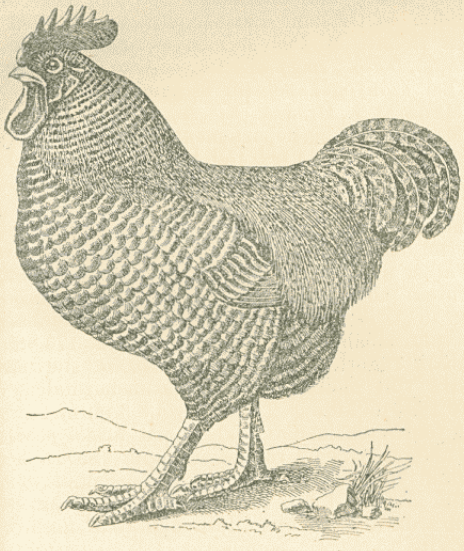
Malevo, hegy, l. *Parnon* (XIII. k.).

Málhavizsgáló, a vámvonalakon átmenő útirányok határállomásain alkalmazott hatósági személy, aki az átutazó közönség málháit azért vizsgálja át, hogy megállapítsa, mely tárgyak után kell vámot v. jövedéki díjat fizetni, esetleg mely tárgyak átvitele van eltiltva. Vizsgálatának eredménye szerint intézkedik a vámkirendeltség.

Málikjáne, l. *Iltizám mukáta.*

Malines, belga város, (1896) 54,185 lak.

Malinesi tyúk (Coucou de Malines, mechelni), kiváló hús- és haszon-tyúk (l. az *ábrát*), mely Belgiumban, kivált a brüsszeli piacon, Hollandiában és É.-Franciaországban igen keresett áru, mert húsa fehér s igen jó ízü. Valószinüleg a kendermagos kokhinnak származéka; teste nagy, de nem oly tömött, mint amazé. Szabályos kendermag-

Malinesi kendermagos tyúk.

szinü, a kakas szinezete gyakran valamivel világosabb, feje középnagy, erős, inkább kerek, ívelt rövid csőre világos szaruszinü. Taraja középnagy, egyszerü, szabályosan fogazott. Lebernyói szabályos kerek alakuak. A fülkagylók élénk pirosak. Élénk szemének irise narancssárga. Melle széles, telt, háta egyenes, széles, aránylag kicsiny szárnyai a testhez simulnak. Húsos combjai erősek. Lábszárai is kevéssé tollasok és szürke szinüek. Farka kicsiny, kerekded. A kakas súlya 4·5—5 kg., a jércéé 3—4 kg. Utóbbi 8—9 hónapon át szorgalmasan tojik. Sárgás szinü tojásai 60—70 gr.-ot nyomnak. Csibéi gyorsan nőnek, ROD.

Mall *Eduárd,* német romanista, szül. St.-Wendelben 1843 aug. 27., megh. Heidelbergában 1892 ápr. 15. Tanulmányait Diez vezetésével a bonni egyetemen végezte. 1871. a boroszlói egyetemen habilitáltatta magát. 1873. a münsteri egyetem rendkivüli, 1874. a würzburgi egyetem rendes tanára lett. Munkái, melyek nagy elmeélre vallanak: The Harrowing of Hell c. középangol dráma (Boroszló 1871) és a Cumpot Philipe de Thaun (Strassburg 1873) kiadásai, a középkori mesékről szóló tanulmányok (Gröber Zeitschrift für romanische Philologie 9. kötetében) és a Patricii Fegefeuer-ről szóló értekezés (Volmöller Romanische Forschungen c. folyóiratának 6. kötetében).

Mallarmé (ejtsd: malormé) *István,* francia költő, szül. Párisban 1842., megh. Hericyben (Páris mellett) 1898 szept. 8. A Lycée Condorcetben és a Collège Rollinben angol nyelvet tanított és angolból való fordításokat adott ki. Mint költő eleinte a Parnasse contemporainben vett részt, később a dekadensek vezére lett, akik a szimbolistákba olvadtak át. Legjellemzőbb műve L'après-midi d'un Faune (1876); Vers et prose (1892). L. még *Francia irodalom.*

Mallavi, l. *Melavi el Aris.*

Malleson *György Bruce,* angol katonatiszt és történetiró, szül. Londonban 1825 máj. 8. 1842 máj. az indiai angol hadseregbe lépett és 1874. ezredesi rangot nyert. 1864—69. a Calcutta Review kiadója, 1869—77. a maissuri maharadsa gyámja volt. 35 évi szakadatlan szolgálat után 1877. visszatért Londonba. Történelmi művei közül említendők: History of the French in India 1674—1761. (1868, új kiad. 1893); Studies from Genoese history (1875); Sketch of the native states of India (1875); History of Afghanistan (1879); Herat, the granary and the garden of Central Asia (1880); History of the Indian muting (1878—80., 3 köt.). The founders of the Indian empire (1882); Decisive battles of India 1746—1849. (1883, 2. kiad. 1888); Battlefields of Germany (1885); Prince Eugene of Savoy (1888); Refounding of the German empire (1892). *Kaye* közreműködésével: History of the Indian Mutiny (London 1896, 2. kiad.).

Mallet *Kolozs Ferenc,* l. *Malet* (XII. k.).

Mallicollo, sziget, l. *Uj-Hebridák* (XVI. k.).

Malmedy, porosz város, (1895) 4596 lak.

Malmö (XII. k.), jelenleg Svédország legnagyobb forgalmu tengeri kikötője. 1895. külföldi kikötőkből érkezett 3778, belföldiekből 1336 hajó; távozott külföldi kikötőkbe 3400, belföldiekbe 2608 hajó. V. ö. *Isberg,* Bidrag till M. stads historia (M. 1895).

Málnás (XII. k.) határában 1895. a Herepey testvérek, közvetlenül a fürdő felett levő fensikon, hol a szénsavkiáramlás a legnagyobb mértékben mutatkozott, többszörös fúrást eszközöltettek. *Nuricsán* József (XIII. k.) az előtörő széndioxidgázt megvizsgálta s megállapította, hogy a terület

bármely pontján, a kellő mélységig fúrt lyukból előtör a széndioxidgáz. Ezen az alapon létrejött Potsa József háromszéki főispán elnöklete alatt a «*Sicúlia*, természetes szénsavat sűrítő gyár részvénytársaság» 135,500 frt alaptőkével. A fúrást 1897 aug. 20. megkezdték Breycha strassburgi kútmester terve szerint s 1898 márc. 156 méter mélységig hatoltak, midőn az állandó szénsavgáz áramlása a továbbfúrást rendkivül megnehezítette. A viz periodusonként tör ki a fúrásból 16—30 m. magasságig, amint t. i. a tömérdek mennyiségü és 3—5 atmoszféra nyomásu szénsavgáz elől kitérni kényszerül. A szénsav-sűrítő gyárat a *M. fürdő* vasútállomás közelében építették föl s az üzemet 1899 jul. megkezdették.

Malodezno, falu Minszk oroszországi kormányzóságban, Borisszovtól Ny-ra. 1812 dec. 3. itt kelt I. Napoleon 29. hadi jelentése, mely bevallotta a nagy hadsereg vereségét.

Malonyay *Dezsőt* 1897. kinevezték Budapestre az V. ker. reáliskolához tanárnak. Királyi engedélyylel birja a francia akadémiai tisztséget és az azzal járó pálma-rendi jelvényt. Újabb művei: *Munkácsy Mihály élete és munkái* (24 műmelléklettel és 110 képpel, Budapest 1898); *Judith könyve* (elbeszélések, u. o. 1900); *Félemberek*, szinmű 3 felv. (szinre került a nemzeti szinházban 1900 jan. 5.).

Malowetz *Antal* báró (malowitzi és kosori), cs. és kir. altábornagy, szül. Prágában 1846 márc. 15. Katonai tanulmányait a hainburgi hadapródintézetben kezdte meg, 1860. a bécsújhelyi katonai akadémiába lépett be. 1864. hadnagy lett a 2. dragonyosezredben. 1866 jul. 26. főhadnagygyá lépett elő. Az 1866-iki osztrák-porosz háboruban mint Piret vezérőrnagy parancsőrtisztje vett részt s kitüntette magát. A hadjárat után elvégezte a hadi iskolát. 1871. a vezérkarhoz osztották be. 1873 máj. I. oszt. százados lett a 7. dragonyosezredben, ahová 6 hónap mulva csapatszolgálatra be is vonult. 1881 dec. 1. Albrecht főhercegnek szárnysegéde lett. 1882 nov. 1. őrnagygyá, 1886 nov. 1. alezredessé lépett elő. 1887 máj. 1. bevonult a 7. dragonyosezredhez. 1889 jan. 6. a 2. dsidásezred parancsnokává, máj. 1. pedig ezredessé nevezték ki. 1893 márc. 23. a III. oszt. vaskorona-renddel tüntették ki. 1894. a pardubitzi 9. lovasdandár parancsnokává, nov. 1. vezérőrnagygyá, 1898. a bécsi lovashadosztály parancsnokává, s még u. a. év nov. 1. altábornagygyá nevezték ki, 1899. pedig hasonló minőségben a stanislaui lovashadosztályhoz helyezték át. M. 1876 óta a kamarási méltóságot is viseli. Tulajdonosa a spanyol királyi III. Károly-rendnek, a bajor királyi érdemrendnek és a szerb királyi Takovo-rendnek. M. I.

Malp., természetrajzi nevek mellett *Malpighi* Marcell (XII. k.) nevének rövidítése.

Malstatt-Burbach, porosz város, (1895) 23,677 lak.

Malstrom, örvényszerü tengeri áramlat, melyet az apály és a dagály idéz elő; apróbb tárgyakat leránt a mélybe, de a nagyobb hajókra nem jár akkora veszélylyel, mint általában túlozni szokták. A M.-ok leggyakrabban a norvég partok közelében képződnek.

Máltai őspróba, l. *Nemesi próba* (XIII. k.)

Maltzahn-Gültz *Helmut* báró, porosz politikus, szül. 1840 jan. 6. Jogot végzett és 1862-ben állami szolgálatba lépett, de négy év multán visszavonult birtokaira. 1871 óta a birodalmi gyülés (konzervativ) tagja. 1888—93. kincstári államtitkár volt. M. L.

Malum Pottii, l. *Pott-féle betegség.*

Malurus (állat), a kúpcsőrü éneklő madarak csoportjába tartozó madárféle, melynek mintegy 200 ismert faja jobbadán Afrikában tenyészik. Müvészi fészkeket szőnek, p. a *M. malachurus* Vieill.

Mály *István*, orvosdoktor, szül. Szamosújváron 1830 okt. 21. A bécsi és pesti egyetemen nyert felsőbb kiképeztetése után 1856. szerzett oklevelével Kolozsváron kezdte meg az orvosi gyakorlatot. Az 1873-iki kolerajárvány alkalmával figyelemmel fürkészte e kórfolyamat lényegét és pusztításának okait. A vizsgálódás akkori segédeszközeinek fejletlensége ellenére M. volt az elsők egyike, ki a fertőzés veszélyeit az ivóvizben is keresvén: *Óvszer a kolera ellen* c. tanulmányát irta. 1881. a kolozsvári függetlenségi párt elnökévé választotta, az erdélyi kat. státus tagja és tb. városi főorvos. A millenniumkor töltötte be orvosi működésének 40. évfordulóját. Nevéhez fűződik egy sebészi műtét (gastroplicatio) elnevezése is. V. ö. Armenia (1892—93. évf.).

Mályva-virág (növ., flos malvacens), l. *Mályvafélék*, a kereskedésbeli M. a sötétpiros *mályvarózsa* (XII. k.).

Mamertini börtön, l. *Carcer Mamertinus.*

Mamurel Aziz, 1880. alakított kis vilajet ázsiai Törökországban, az Eufrat felső folyásánál. Területe 35,000 km², lakossága 500,000. Mezere, Malatia és Derszim szandsákokra oszlik, fővárosa Mezere. M. főbb terményei: gabona, bor, gyapju, bőrök; nagy állattenyésztése van; iparcikkei: szőnyegek, selyem- és pamutszövetek.

Manárat, l. *Mináret* (XII. k.).

Manche, francia département, (1896) 500,052 lak. 1897-iki termés: 1.080,150 hl. búza, 45,400 hl. rozs, 814,380 hl. árpa, 520,780 hl. zab, 684,801 hl. gyümölcsbor.

Manchester, angol város, az 1895-iki becslés szerint 524,865 lak. Mióta az új hajózó csatorna a várost a tengerrel köti össze, az áruforgalom tartósan növekszik. 1897. érkezett 2212 hajó (839,167 t.) és távozott 2249 (880,724 t.). Magában a csatornában 1898. az áruforgalom 173,880 tonnára rúgott, a bevétel pedig 240,000 sterling fontra volt előirányozva. Az árubehozatal értéke 1894-től kezdve 2·8 millióról 8·3 millió sterling fontra emelkedett, a kivitt brit áruké pedig ugyanezen időben 4-ről 7·4 millióra. 1897. a behozatal főbb cikkei voltak: nyers pamut (3·2 millió sterling font), fürészelt fa (0·5), papir és papiráruk (0·5) és finomitott cukor (0·37 millió). A kivitel fő cikkei: pamutáruk (4·3), pamutfonalak (1·3) és gépek (0·8 millió sterling font). V. ö. *Mortimer*, Mercantile M. past and present M.) 1896).

Mancinelli (ejtsd: —csin—) *Lajos*, olasz zenész, szül. Orvietóban 1848 febr. 5. Firenzei szinházi gordonkásból 1881. karnagy lett Bolognában, 1886. Londonban, 1888. Madridban. Irt operát (Isora si Provenza, 1884), oratoriumot (Isaia 1887).

Mandan, a Dakota-csoporthoz tartozó északamerikai indus törzs, mely a Felső-Misszuri mentén lakott. A M.-törzs állandóan egy helyen, félgömbalaku, fából és vályogból készült házakban lakott. Különös vallási szokásait és ünnepeit Catlin (IV. k.) irta le.

Mandan (mandau), a borneói dajah-törzs egyenes, körülbelül 55 cm. hosszu kardja, egyik oldalán domborura, a másikon homorura csiszolt, kemény pengével és guttaperkával megerősített és emberi hajjal diszített markolattal.

Mandarin-porcellán, a keletázsiai porcellán egyik neme, melyen többnyire khinai mandarinok vannak ábrázolva. Különböző alakja és a diszítése szerint hatféle fajtát szoktak megkülönböztetni.

Mandavi, l. *Mandvi*.

Mandelló *Gyula*, egyik szerkesztője a Közgazdasági Lexikonnak. Újabban megjelent tőle: *Érték és ár* (Budapest 1899).

Mandolafenyő (növ., fenyőmandola, *Pinea nux* Plin.), a Pinus Pinea L. 15—30 m. magas, csinos termetü fa, koronája többnyire szép ernyőformán terjeszkedik, ezért Európa D-i részén városok mellé gyakran ültetik, sőt a tájképfestményen is láthatni. Kérge vénebb korában meghasadozik, kint szürkésbarna, belül élénk pirosbarna. Tűje páros, egy-egy hüvelykében 13—20 cm. hosszu, kurtatörü, halaványzöld, toboza nagy (11—13 cm. hosszu, 7—10 cm. széles), tojásdad, halavány cimetbarna szinü; címere kissé piramisalaku, köldöke tompa, magva csaknem akkora, mint a mandola és meglehetős keményhéju. Hihetőleg Ázsia Ny-i v. Afrika É-i részéről ered, de Görög- és Olaszországba hamar eljutott, e miatt a villáknak s diszkertnek ma is festői dísze. A mediterrán vidék partszegélyén majd mindenütt nő. Ismeretes Ravennának M.-erdeje (Bosco), mintegy 40 angol mérföldnyire húzódik az Adriai-tenger partján s a népnek sok haszna van belőle. A fenyőmandola (pinia-dió, piniola, pineola, pignola) mintegy 2 cm. hosszu, 1 cm. széles; 4-ik esztendejében hull ki a tobozból, mind a két vége kerekített, fénytelen pirosbarna; bele fehér, olajtartalmu, íze olyan mint a mandoláé és sajátságos finom gyántás. Olaszország, Szicilia, Levante, Marseille, Barcelona szállítja É. felé más déli gyümölcscsel; csemege, nyersen v. elkészítve, v. mandola helyett használják, de hamar megavasodik. Édes olajat is sajtolnak belőle. Lisszabonban fonálra fűzve a piacon árulják. Görögországnak kiviteli cikke. Már Athenaeus mondja, hogy Egyiptomba szállítják. Bacchusnak szentelték. A thyrsus-pálca, melyet ő, az ő környezete és az orgiákat ünneplők viseltek, borostyánnal és szőllőlombbal volt körülfonva, tetején pedig a M. nagy toboza volt.

Mandolagyuladás és *mandolatályog*, l. *Torokbetegségek*.

Mandolakajszi (növ., Amygdalopsis Lindleyi Carr., Prunus [armeniaca] triloba Lindl.), 1—2 m.-nyi csinos diszcserje. Levele tojáskerek, apró, kétszer fürészelt, a csúcsa némelykor háromkaréju, a visszája szürkeszőrü. Virága magános, rózsaszin; gyümölcse gömbölyded, szőrös. Hazája Khina, nálunk kertbe ültetik; teljesedik, általában nagyon kedvelt csinos diszbokor. Szilvafára is ojtják. M.-nak mondják a kajszinbarack egyik fajtáját is, l. *Kajszinbarackfa* (X. k.).

Mandsuország, l. *Mandsuria* (XII. k.).

Mandvi (Mandavi), kikötőváros Kacs brit-indiai fejedelemségben, Bombay presidencyben, a Kacsi-öböl É-i bejáratánál, a M. nevü kis parti folyó torkolata mellett, (1891) 38,155 lak., Kacs királyainak egykori palotájával, amelyet faragott homlokzat diszit, 1631-ből való szép templommal és két mohammedánus mauzoleummal. M.-nak igen élénk kereskedelmi forgalma van. Lakói, akik egykoron félelmes kalózok voltak, különösen Zanzibárral folytatnak kereskedést, ahonnan elefántcsontot és rinocerosz-bőrt hoznak magukkal.

Mángábe (állat), az Afrikában tenyésző *Cercopithecus fuliginosus* Geoffr. és *C. aethiops* népies neve, l. *Cercopithecus* (IV. k.).

Mangaiba (növ.), l. *Hancornia* (VIII. k.).

Mangánklorür a. m. manganoklorid, l. *Mangán kloridjai* (XII. k.).

Mangánkova, l. *Rodonit* (XIV. k.).

Mangart *(Manhart)* a Karni- és Juli-Alpok érintkezési pontján emelkedő, 2678 m. magas hegy, Isztria, Karintia és Krajna határán, közel a Predil-szoroshoz. Lábánál a hires *Manhart-* v. *Weissenfelsi tavak* terülnek el. A hegyet Weissenfels avagy Raibl felől szokták roppant fáradsággal megmászni.

Mangbattu, l. *Monbuttu* (XII. k.).

Manghasfa (növ.), l. *Cerbera* (IV. k.).

Mangold *Lajos* folytatja jelentékeny történetirói munkásságát. E lexikon pótkötetei s a klasszikai Reál-Lexikon számára irt számos cikket; munkatársa lett továbbá a Deutsche Litteraturzeitungnak s a Meyer-féle lexikonnak. Utóbbi számára a Magyarország és mellékországairól szóló földrajzi és statisztikai cikkeket irja.

Mangúnok, l. *Olcsa*.

Manicario *Gaertn.* (növ.), l. *Süvegpálma*.

Manila (XII. k.) újabb sorsáról l. *Filippi-szigetek*.

Manilapapiros, a Musafélék hársrostjaiból (manila-kender) gyártott, nagyon szívós papiros.

Mankóláb, a lónál a nagyon meredek állásu iábvég a bokától lefelé. Ez a hajlító inak megrövidülése, vagy a boka vagy pártaizület összenövésétől származik s megfelelő patkolás által javítható, de nem gyógyitható. Ilyen lábra ugyanis nagyon magas sarku, s elől nyujtványnyal (csőrrel) ellátott patkót erősítenek. cs—ó.

Mankós csáklya, l. *Mankó* (XII. k.).

Mankós evező, a kormányevezőnek egy rövidebb fajtája, amelyet nem orsóba helyezve, hanem szabadon kezelnek s vele a naszádot v. ladikot nemcsak kormányozzák, de egyúttal hajtják is.

Männchen *Adolf*, német festő, szül. Rudolfstadtban (Türingia) 1858. Mostoha viszonyok között töltötte gyermek- s ifjukorát és csakis saját erejének köszönheti, hogy mint mester vált ki a szenvedések iskolájából. Képei szükebb hazája munkás népének sanyaru foglalkozását tükrözik vissza megható élethűséggel és realizmussal. Az 1896-iki berlini jubileum-kiállításon Halálóra c. képe nyerte el a Berlin városa által kitű-

zött tiszteleti díjat. 1897. Münchenbe küldte Az országúton tempera-képét, mely köveket tördelő nőket és gyermekeket tüntet föl; 1898. a Köves úton c. képével készült el. M. L.

Mannheim, badeni város, (1895) Käferthal községgel együtt, amelyet 1897 jan. 1. csatoltak hozzá, 97,780 lak. 1894. I. Vilmos császár lovasszobrát (Eberleintől), 1896. pedig egy hadi emléket lepleztek le e városban.

Mannlicher *Ferdinánd* (XII. k.) osztrák mérnököt 1899 szept. az osztrák urakházának tagjává nevezték ki, ámbár politikai tekintetben idáig szerepet nem játszott.

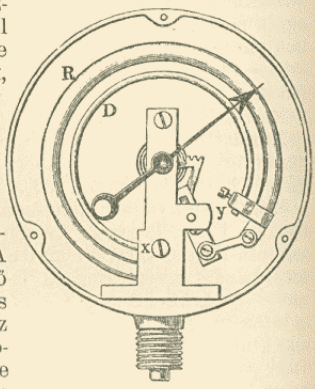
Manno *József* báró, olasz jogtudós és történetiró, szül. Algheróban 1786 márc. 17., megh. 1868 jan. 25. Elvégezte a jogot, 1817. Torinóban belügyminiszteri hivatalnok lett, majd a birói pályára lépett és egymásután a szárdiniai legfelsőbb tanács tagja, nizzai törvényszéki elnök, a piemonti törvényszék első elnöke, végül a királyság legfelsőbb semmítőszékének első elnöke lett. Már 1848. meghivták a szárdiniai szenátusba, melyben hosszabb ideig elnökölt. 1865—66 az olasz szenátus elnöke volt. Művei: Storia di Sardegna (1825); Storia moderna della Sardegna (1858); Della fortune delle parole (8. kiad. 1868); I vizi de' letterati; Sulla fortuna delle frasi; Note Sarde e ricordi. — Fia *M. Antal* báró, szül. 1834 jan. 25. A torinói katonai akadémián befejezte tanulmányait s tüzértiszt lett, de egyúttal történelmi tanulmányokra adta magát. 1875 óta a Deputazione di storia patria titkára, 1877 óta a torinói tudományos akadémia tagja. Fő műve: Bibliografia storica degli stati della monarchia di Savoia (1—5. köt., Torino 1885—94).

Mannsehr *Ulrik*, l. *Fischart* (VII. k.).

Mannstädt *Vilmos*, német iró, szül. Bielefeldben 1837 máj. 20. Eredetileg kereskedő és gyáros volt, de csakhamar egészen a szinháznak szentelte életét, részint mint rendező, részint mint iró. Bohózatai, melyek nagy népszerüségre tettek szert, többnyire berlini talajban gyökereznek. Első volt az Alles mobil c. (1866); ezt követték: Krieg u. Frieden (1870); Eine fromme Schwester (1871); Luftschlösser (1875); Der junge Leutnant (1880); Die schöne Ungarin (1883); Der Walzerkönig (1884); Der Stabstrompeter (1886., ezt a bohózatot a budapesti német szinházban is adták v. 50-szer); Rikiki (operette-szöveg 1887); Leichtes Blut (1889); Die Brillantenkönigin (1893); Eine tolle Nacht (1875) stb.

Manoilovich *Emil* megh. Szabadkán 1897 ápr. 26.

Manométer (XII. k.). A jelenleg annyira elterjedt, lemez- vagy csőalaku rugókkal ellátott fém-M.-ek közül az acéllemezesek csak csekély feszültségek mérésére valók, mert a nagyobb nyomásokhoz való vastagabb lemezek mozgékonysága csekély. Az ilyeneken a beosztás sem lehet egyenletes; a vonalak annál közelebb kerülnek egymáshoz, mennél nagyobb nyomást jeleznek. A csöves M.-ek közül a 25 atmoszféráig terjedő nyomások mérésére valók sárgaréz- vagy újezüstcsővel vannak ellátva, a nagyobb nyomásokhoz (2000 atmoszféráig) valók keményitett acélcsővel. A csöveket vagy nyujtással állitják elő, varrat nélkül, vagy meghajlított bádogból készitik ezüstforrasztással. Az eleinte egyenes csöveket finom homokkal megtöltve hajlitják. A nem acélból készült fémcsövek hosszas használat, hőbehatások, lökések vagy oxidáció következtében veszithetnek rugalmasságukból és megnyulhatnak s akkor nem jeleznek többé pontosan. A külső vagy belső felületnek hullámossá való tétele nem segitett a bajon. Újabban más módon fokozták a csövek rugalmasságát. Az *R* csővel koncentrikusan olajban keményitett acéldrót van fölszerelve (l. az *ábrán D*-vel jelezve), amely *x*-nél meg van erősitve és a cső másik, zárt végével (*y*-nál) szilárdan összefügg. Az acéldrótnak és csöves rugónak adott esetben határozott viszonyban kell lennie. A drót fokozza a cső rugalmas erejét és ellensúlyozza az azt érő behatásokat. Ha a csőre belülről nyomás gyakoroltatik, a cső kitágul és a drót visszasegiti azután eredeti helyzetébe. Eszközölt próbák igen megbizhatónak tüntették föl ezen M.-t. CSEMEZ.

Csöves rugós manométer.

Manon (francia, ejtsd: manoñ), a Mária név becéző alakja a franciáknál. *M. Lescaut* a cime Prévost d'Exiles (XIV. k.) egyik hires művének. Puccini és Massenet újabban M. c. dalművet irtak.

Manórák (állat), l. *Squilla* (XV. k.).

Manósáska (állat), l. *Ajtatos manó* (I. k.).

Manosque (ejtsd: manószk), város Basses-Alpes francia département Forcalquier kerületében, a lyoni vasút mellett, 5572 lak. Van két régi temploma, kereskedelmi törvényszéke; környékén két kénes ásványvizforrás és nagy barnakőszénbányák vannak.

Mans, *Le*, francia département, (1896) 60,075 lak.

Mansard, l. *Mansart* (XII. k.).

Mansinelyafa (növ.), l. *Hippomane* (IX. k.).

Mansson *Ivar*, svéd politikus, szül. a norrhvidingeni kerületben (Schonen) 1845 szept. 27-én s előbb mint gazda, majd (1873—79. és 1885 óta mostanig) mint politikus is szerzett nevet. A svéd képviselőházban az ellenzéknek legügyesebb szónokai és azon kevesek közé tartozott, akik a norvégiai törekvésekkel rokonszenveztek. 1887-ben azonban pártot cserélt s a konzervativ s védvámos politika zászlójához szegődött. M. L.

Mantidae (állat), az igazi egyenes szárnyu rovar-rend egyik családja, ahová az ájtatos manó (I. k.) tartozik.

Mantrin, l. *Mandarin* (XII. k.).

Manyéma, afrikai néptörzs, l. *Manjéma* (XII. k.).

Manzel *Lajos*, német szobrász, szül. Kagendorfban (Anklam mellett, Pomeránia) 1858 jun. 3-án. 1875—81. a berlini művészeti akadémián tanult, azután három évre Párisba ment. Miután

visszatért Németországba, eleinte a dekorativ plasztika terén és mint iparművészeti mintázó működött, de a mellett a genre-plasztikával is foglalkozott. Főbb művei: Anya és gyermeke; Fegyverrel védett béke (1889, a porosz állam tulajdona); Az esti dal (berlini nemzeti képtár). Monumentális pátoszról tanuskodik stettini óriási kútcsoportja, mely a város kereskedelmét, iparát és hajózását jelképezi, s melyért a berlini kiállítás nagy érmét nyerte (1896). Egyéb művei közül említendők a dicsőség istennőjének szobra I. Vilmos császár domborművű képmásával; I. Vilmos császár auklami szobra és III. Henrik császár szobra a birodalmi gyülés palotájában. M. a berlini iparművészeti muzeum tanára, porosz királyi tanár és 1885 óta a berlini művészeti akadémia tagja.

Maquet (ejtsd: máké) *Ágost*, francia iró, szül. Párisban 1813 szept. 13., megh. Ste.-Mesmeben 1888 jan. 9-én. 1831. a Collège Charlemayne tanára lett. Dumasnak leghiresebb szinművei és regényei (Les mousquètaires, Monte Christo, La reine Margot) megirásában segítő társa volt. Önálló regényei, melyeket jórészt szinművekké is átdolgozott, a következők: La belle Gabrielle (1854); Le comte de Lavernie (1854); L'envers et l'endroit (1858); La rose blanche (1859). Drámai művei közül a La maison du baigneur (1869) c. népszinműnek volt a legnagyobb sikere.

Maracaibo, l. *Marakaibo* (XII. k.).

Maradványföldek, l. *Maradékföldek* (XII. k.).

Maraha, Magyarország középkori földrajzában a *Morva* folyónak elnevezése.

Mařak *Gyula*, cseh festő, megh. Prágában 1899 okt.

Máramaros (XII. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 10,355 km², lakóinak számát (1898) 304,900 lélekre becsülték. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 rend. tanácsu város, 12 nagy- és 147 kisközség. A szolgabirói járások száma 9, a körjegyzőségeké 49. Puszta, telep és major van 216. A vármegye területén van 4 kórház 136 ágygyal; egész területén működik 42 orvos, 55 okleveles bába és 24 gyógyszerész. Van 308·8 km. állami és 425·1 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 45·0 km. kiépítetlen. A vasúti vonalak hossza 209·2 km., miből 136·3 km. állami vasút; a vasúti állomások száma 50. Van 44 posta- és 47 táviróhivatal. A vármegye területén fennáll 6 bank, 9 takarékpénztár és 6 szövetkezet, összesen 1.575,300 frt tőkével. Az összes tanintézetek száma 278, köztük 1 jogakadémia, 2 gimnázium, 5 különféle szakiskola, 1 tanitóképző intézet, 256 népiskola, 12 kisdedóvó és 1 börtöniskola. Mindezen intézeteket összesen 25,965 tanuló látogatta. TH—V.

Maranda, l. *Marend*.

Marbach *Ernő*, álnév, l. *Potier*.

Marbeau (ejtsd: marbó) *Firmin*, francia emberbarát, szül. Brivesben (Corrèze) 1798., megh. St.-Cloudban 1875 okt. 10. M. volt alapitója a *crèches* (jászol, bölcsőde) néven ismert kisdedóvó intézeteknek, melyeknek elsejét 1844. nyitotta meg. Des crèches (1845, 7. kiad. 1873) c. idevágó munkájáért a francia akadémia Montyon-díját nyerte. Egyéb művei: Politique des intérêts (1834); Études sur l'économie sociale (1844, 2. kiad. 1873); Du paupérisme en France (1847).

Marburg, porosz város, (1895) 16,037 lak.

Marcalvölgyi vizi társulat, alakult 1861. Kis-Cell székhelylyel oly célból, hogy a Marcal völgyét lecsapolja, a Rába árvizeitől megvédje és öntözés útján a völgy termőképességét fokozza. Ártere 19,300 magyar hold; védőtöltéseinek hosszusága 4600 m.; lecsapoló csatornáinak hosszusága 165,800 m. Az öntözés céljából Kamondnál a Marcalba vizosztó művet épitettek, mely a vizet a völgy két oldalán vezetett öntöző csatornákba tereli. 1895 végéig befektetett tőkéje 430,000 frt. BGD.

Marcère (ejtsd: —szer) *Emil Lajos Gusztáv Deshayes* de, francia államférfiu, szül. Domfrontban (Orne) 1828 márc. 16. Jogi tanulmányainak végeztével a birói pályára lépett. 1869. feltünést keltett a császárság ellen irányuló La politique d'un provincial c. röpiratával. 1871. a nemzetgyülésbe választották, ahol a balközéphez csatlakozott. 1874. ügyesen védelmezte a községek autonom jogait a Broglie-Fourtou-kabinet önkénykedése ellen. 1876. újra megválasztották képviselőnek, mire a Dufaure-kabinetben Ricard belügyminiszternek főtitkára s áprilisban (főnökének halála után) utódja is lett. Megszavaztatta a municipális törvényt, melylyel a községek autonom jogait helyreállította. Csakhogy a kabinet már 1876 dec.-ben visszalépni volt kénytelen. A második Dufaure-kabinetben (1877 dec. 13.) ismét elvállalta a belügyminiszteri tárcát, melyet 1879 márc. 3-ig birt. 1884-ben szenátorrá választották. TH. GY.

Marchand (ejtsd: marsáñ), francia őrnagy és afrikai utazó, szül. Thoisseyben (Ain) 1863 nov. 22-én. 1883. a tengerészethez ment s 1887-ben Ny.-Afrikában Hourst expediciójában vett részt. 1890-ben hadnagygyá nevezték ki s ekkor Archinard expediciójához csatlakozott Szudánban. 1891. Szikasszóban Tieba királynál volt francia meghatalmazott. 1892. mint kapitány tért vissza Franciaországba, de egy év mulva ismét Afrikába ment s Tengreláig hatolt az Elefántcsont-parton s Montard alatt a Szamori országa ellen viselt háboruban vett részt. 1895. visszatért hazájába, hol a kormánytól megbizást kapott a Kongo- és Nilus-vidék kikutatására. 1896 jun. 23. kelt utra Baratier, Germain, Mangin kapitányok, Morin, Largean hadnagyok, Dyé és Émily társaságában 12 altiszttel és 150 szenegáli vadászszal. 1897 márc. 21. hagyta el Brazzavillet s a Niluson felfelé hajózva 1897. Ratai-igjutott. A régi Kucsuk-Ali közelében megvetette Desaix erőd alapját s egyúttal Moreban hadszertelepet létesített. A dervisekkel vivott győzedelmes harcok után 1898 jul. 10-én nyolc tiszttel és 120 katonával Fasodába ért, melyet a Kongo-társulat nevében megszállott és ennek jelétül a francia zászlót kitűzte; azonfelül Fasoda tulajdonát illetőleg a silluk törzsszel szerződést is kötött. Az angol kormány azonban másként fogta fel a dolgot; szerinte valamennyi ország a Felső-Nilus mentén, s az egész keleti Szudán Kitchener diadalai révén s a hódítás jogánál fogva Angliát, illetőleg Egyiptomot illeti és Chamberlain miniszter kereken kijelentette, hogy Franciaországnak a Nilus forrásvidé-

kén nincsen sem érdeke, sem keresni valója. M. expedíciója el volna veszve Kitchener nélkül s csak neki köszönhetik, hogy a mahdisták el nem fogták. Kitchener pasa Omdurman bevétele és a khalifa futása után Fasodába indult, ahol M.-t jó szóval igyekezett távozásra birni. M. azonban nem engedett s igy Kitchener szirdar (főparancsnok) egyelőre az angol s egyiptomi zászlót tűzette a francia lobogó mellé (1898 szept.). E közben megindult a diplomáciai alkudozás, melynek az lett az eredménye, hogy Delcassé francia külügyminiszter engedett és meghagyta M.-nak, hagyná el Fasodát. M. boszus szivvel, de mégis engedelmeskedett és Kairón át Toulonba és onnan Párisba utazott, ahol a francia táborkar és a tengerészeti minisztérium ünnepélyesen fogadta. Visszatérése éppen (1899 máj. végén) a Dreyfus-pör által felidézett válság idejébe esett és Déroulède és elvtársai már Boulanger szerepét szánták a vitéz őrnagynak, aki azonban felsőbb rendeletre csakhamar ott hagyta Párist és falura utazott övéihez. Vitéz katonáit az 1899 jul. 14. nemzeti ünnepen Párisban fényesen fogadták, este pedig M. a Théâtre du Châteletben rendezett díszelőadás után beszédet intézett katonáihoz és szivélyesen elbúcsuzott tőlük. Jul. végén Gallifet hadügyminiszter M.-t a Toulonban állomásozó 4. sz. tengerész-ezredhez nevezte ki. V. ö. de *Caix* R., Fachoda (Páris 1899); *Legrand* J., La leçon de Fashoda (u. o. 1899). M. L.

Marche-les Dames (ejtsd: mars-le-dám), helység Namur belga tartományban, a Maas folyó és vasút mellett, (1893) 933 lak. Szép kastélya van Arenberg hercegnek. M. környékén ólom- és cinkbányák vannak.

Marchenai herceg, ezt a címet viseli Sebestyén spanyol infans (megh. 1875.) legidősebb fia, *Ferenc* herceg, szül. Madridban 1861 aug. 20., nőül vette 1886 jan. 7. *Muguiro* Mária grófnőt. Házasságukból három leány született.

Marchetti (ejtsd: —ketti) *Fülöp*, olasz zeneszerző, szül. Bolognolában 1835 febr. 26. Nápolyban tanult, Rómában s Milanóban mint énektanár működött. 7 dalműve közt Romeo e Giulietta (Milano 1865); Ruy Blas (u. o. a Scala-színházban 1869); Don Giovanni d'Austria (Torino 1881, Róma 1885) említésre méltók. M. 1881 óta a római Caecilia-akadémia elnöke.

Marchi (ejtsd: marki) *Emilio*, olasz iró és tanár, a milanói tudományos akadémia titkára, szül. Milanóban 1851 jul. 30. Milanóban tanult, hol a bölcsészet és irodalom doktorává avatták. Miután szülővárosában több ideig tanárkodott, 1879-ben meghivták az ottani tudományos akadémia titkárává; hosszabb ideig szerkesztette a Vita Nuova cimü kritikai és szépirodalmi folyóiratot, de közben sűrűbben jelentek meg becses cikkei és tanulmányai egyebütt is. Mint regényiró, bár nem termékeny, egyike a legkedveltebbeknek Olaszországban; kiválóbb kötetei: Sotto gli alberi (Milano 1878); Storie d'ogni colore (u. o. 1882); Il cappello del prete (magyarul is: A pap kalapja, fordította Zigány Árpád, Budapest 1895); Demetrio Pianelli (magyarul is: Pianelli Demetrio, fordította Orior, Pesti Hirlap 1895) s ennek folytatása: Arabella (Milano 1892); L'età preziosa (u. o. 1888). M. szerkeszti továbbá a Hoepli kiadásában megjelenő ifjusági iratok gyüjteményes vállalatát, melyből eddig 12 vaskos kötet jelent meg.

Marchiai főesperesség, a pécsi püspökség azon részéből alakult, mely a Duna és Dráva közt Ujlak (ma Illok) és Marót (Morovich) környékén terült el. Keleti határa volt a Szilszegtől (ma Szuszek) Száva-Szent-Demeterig (ma Mitrovica) húzódó vonal. Valaha, 1070 előtt, itt volt Bolgár-, illetőleg Görögországgal szemben hazánk határszéle (marchia) s ettől vette a főesperesség nevét. KAR.

Marcianise (ejtsd: marcsanize), város Caserta olasz tartományban, mocsaras vidéken, vasút mellett, (1881) 11,112 lak.

Márciusi napok v. *márciusi forradalom*, az a forradalmi mozgalom, mely (az 1848 febr. 24. Párisban kitört forradalom hirére) Közép-Európában, nevezetesen Ausztriában, Németországban és hazánkban kitört. Münchenben 1848 márc. 6., Bécsben márc. 13., Pesten 15., Berlinben 18. kezdődött a felkelés, mely az abszolutisztikus rendszer bukását és azután a szabadsághare megkezdését vonta maga után. M. L.

Märcker *Miksa*, l. *Maercker* (XI. k.).

Marconi-féle telegráf, l. *Telegráf* (XVI. k. 30—31 old.).

Marczali *Henrik* folytatja kiváló történetirói munkásságát. E lexikon pótkötetei számára is több cikket irt (Apponyi A. gróf, Bánffy Dezső báró, Erzsébet királynő, Ferenc József király, Magyarország története stb.). A Szilágyi S. által szerkesztett: A magyar nemzet története c. nagy irodalmi mű számára irta *A vezérek kora és a királyság megalapítása* (I. köt.); *Magyarország története az Árpádok korában* (II. kötet, 1896); Magyarország története III. Károlytól a bécsi kongresszusig (VIII. kötet, 1898). Értekezései: *Emlékbeszéd Ranke Lipótról* (Budapesti Szemle 1896 jan.); Magyar birtokviszonyok 1711—40. (Budapesti Szemle 1897 okt.); *Az Árpádok és Dalmácia* (Tört. Ért. 1898, kivonatban franciául is megjelent Párisban: Les relations de la Dalmatie et de la Hongrie du XI. au XIII. siècle); *Záh Felicián bünpere* (Akad. felolv. 1899 nov. 13.); szerkeszti a *Nagy képes világtörténetet*, melynek újkori részét maga irja; közli Leiningen tábornok naplóját és leveleit a Budapesti Hirlapban (1899 dec. 31. kezdte meg).

Marczianyi *György* megh. Budapesten 1898 jul. 21.

Marenco *Lipót* gróf, olasz szinműiró, megh. Milanóban 1899 ápr. 30.

Marend (Maranda), város Aszerbejdsán persa tartományban, Tebriztől északnyugatra, várral és mecsettel, melyben a monda szerint Noé anyja van eltemetve.

Márffy *Ágost* nyug. államtitkárt 1898 aug. 18. kinevezték a főrendiház élethossziglani tagjává.

Marfori *Károly*, II. Izabella spanyol királynő kegyeltje, szül. San Fernando szigetén (Cadiz tartomány) 1818., megh. Madridban 1892 jan. 2. 1856. képviselőnek választották, kevéssel utóbb pedig a királynő kegyeltje lett és magasabb pénzügyi hivatalt nyert. 1866. Madrid helytartója, majd pedig az államtanács egyik osztályának elnöke lett. 1868. Izabella királynőt, kit

leginkább M.-val való viszonya buktatott meg, elkisérte a száműzetésbe. 1875. egyedül visszatért Spanyolországba, de a kormány csakhamar elfogatta és 1876. száműzetésbe küldte.

Margalits *Edét* 1899 szept. 14. kinevezték a budapesti tud.-egyetemen a horvát nyelv és irodalom rendes tanárává. Ujabban megjelent tőle: *Márk királyfi* (Kraljevics Márkó. Délszláv népballadák a XIV. és XV. századból, Budapest 1896); *Emlékbeszéd Szabó István magyar hellenista fölött* (u. o. 1897): *Magyar közmondások és közmondásszerü szólások* (u. o. 1897); *Zrinyi Péter és Frangepán Katalin* (u. o. 1897); *A rigómezei ütközet* (szerb népdalok a XIV. századból, u. o. 1899); *Kukuljevics horvát arkivuma* (Századok 1898); *Horvát néprajzi adatok* (Ethnographia 1898); *Pethő Gergely és báró Rattkay György magyar-horvát történetirók* (1898); *Roskadozó kastélyok* (horvát regény Leszkovártól, ford. 1899); *Novákovics horvát novellái* (Budapesti Szemle 1899); *A magyar közmondások rostája* (Nyelvtudományi Közlemények 1899); *Horvát történelmi repertorium* (Budapest 1899); *Horvát-magyar és magyar-horvát zsebszótár* (u. o. 1899).

Margam (ejtsd: margem), község Glamorganshireben (Wales), Aberavontól DK-re, (1891) 6274 lak. Réz- és ónbányái vannak.

Margary *Agost Raymond*, angol utazó, szül. Kelet-Indiában Belgaumban (Bombay) 1846 máj. 26-án. Ő volt az első európai, aki Sanghaiból Khinán át szárazföldi úton eljutott Birmába. 1875. egy Kelet-India felől jövő angol expedicionak egyengette útját, de Manveinban Jünnanban meggyilkolták, amiből angol-khinai bonyodalom keletkezett. Naplója Notes of a journey from Hankow to Ta-li-fu (Sanghai 1875).

Margelan (XII. k.), orosz város, (1897) 36,592 lak. Vidékén 1898 máj. 17/29. váratlanul vallásos jellegü felkelés tört ki. Egy *Mohammed Ali* nevü egyén, abban a meggyőződésben, hogy a szent háboru felidézése által Allahnak tetsző dolgot mivel, a Mekkából visszatért zarándokok szaván indulva, a nevezett napon kibontá a zöld zászlót és khalifának kikiáltatva magát, meglepte máj. 18-án kora reggel az Andidsánban elhelyezett orosz őrséget, melyet embereivel szétugrasztott és részben levágott. Összesen 32 orosz altisztet öltek meg, sokat megsebesítettek. A 20. turkesztáni gyalogezred zászlóaljai azonban a zendülőket megszalasztották. A fölkelő vezért másnap elfogták és jun. 23. Andidsánban többed magával felakasztották. M. L.

Marggrabowa, porosz város, (1895) 5048 lak.

Margherita di Savoja, falu Foggia olasz tartományban, a manfredoniai öböl és vasút mellett, a salpi-i tó közelében, 4056 lak. Állami sóparló telepe van. Mostani nevét az olasz királyné tiszteletére nyerte, azelőtt *Saline di Barletta* volt a neve.

Margitai *József* újabb művei: *A csáktornyai m. kir. állami tanítóképző intézet története és jelen állapotának ismertetése* (Nagy-Kanizsa 1896); *Értekezések a tanügy köréből* (u. o. 1898).

Margitay *Dezső* megh. Rákos-Kereszturon 1898 jun. 7.

Margit Zsófia főhercegnő, l. *Albrecht* (3., XVII. k.).

Margó *Tivadar* megh. Puszta-Szent-Lőrincen 1896 szept. 5. V. ö. Budapesti Szemle, M. (1896 nov.)

Margueritte *Pál*, francia iró, szül. Laghouatban 1860. Eleinte a közoktatási minisztérium hivatalnoka volt, de nemsokára irói hajlamait követve, lemondott hivataláról. A naturalista iskolához tartozik, de irányának fő érdeme nem ez, hanem a regényeiben nyilatkozó mély emberismeret és lélektani elemzés. Számos kiadást ért regényei közül a fontosabbak: Mon père (Páris 1884); La confession posthume (u. o. 1886); Jours d'épreuve (u. o. 1889); Amants (u. o. 1890); Ma Grande (u. o. 1893); L'Eau qui dort (1896); Le Carneval (1897); Poum (1897). Magyarul is megjelent: Marie Anne (ford. Győry Ilona, Budapest 1896); A villám (vig monolog, ford. Mihályi, u. o 1896). L még *Francia irodalom.*

Marhasó (XII. k.). Állatjainkkal gyakran etetünk megázott vagy egyébként kilúgozott, vagy ízetlen s nem elég természetszerü takarmányt. Ily esetekben szükséges nekik konyhasót adni, minek könnyebb eszközlése végett a sójövedék 1897 óta vasoxiddal denaturált M.-t hoz forgalomba, mely a pénzügyminisztérium által megállapított elárusító helyeken métermázsánként 10 koronáért szerezhető be. Ily sónak etetése főleg csak télen válik szükségessé, mert legeltetéskor és zöldtakarmányetetéskor nemcsak fölösleges a M., de még árt is, mert a fehérjeszétbontást fokozza a szervezetben. Legtöbb M.-t (10—70, átlag 40 g.-ot) a marhával etetünk, mert rendszerint ez kapja a legízetlenebb takarmányt; a juh és sertés 2—10 g. M.-val éri be, a ló pedig többnyire meg lehet nélküle, mert a lóval főleg csak zabot, szénát, szalmát és zöld takarmányt etetünk, melyeknek sózása fölösleges, illetőleg csak akkor szükséges, ha a széna nem egészen kifogástalan. Hizóállatoknál étvágyjavításra is használjuk a M.-t, s miután a hizók gyakran nagyon természetszerütlen takarmányt (gyári hulladékot) kapnak, a legtöbb M.-ra is van szükségük. cs—ó.

Marholm *Laura*, l. *Hansson.*

Mária-Cell, búcsujáróhely, lásd *Maria-Zell* (XII. k.).

Mária Dorothea főhercegnő férjhez ment *Lajos Fülöp Róbert* orléansi herceghez 1896 nov. 5. Az esküvő Bécsben, a Hofburg plébánia-templomában volt.

Maria-Einsiedeln, l. *Einsiedeln* (V. k.).

Mariage, l. *Máriás* (XII. k.).

Mária hirdetésének napja, l. *Gyümölcsoltó boldogasszony* (VIII. k.).

Mária Jozefa főhercegné, l. *Ottó* (4., XIII. k.).

Mária-Lonk, kolostor, búcsujáróhely Neumark (2., XIII. k.) porosz várostól északra.

Mariamne, I. Herodes zsidó király felesége.

Marianák (XII. k.) szigetcsoportot a spanyol kormány 1899 febr. 12. *Guam* sziget kivételével, mely a spanyol-amerikai szerződés értelmében az északamerikai Egyesült-Államok tulajdonába ment át, eladta Németországnak. A vételár a M., továbbá a Karolinák s a Palau szigetek után kitett 25 millió pesetát. A spanyol cortes s a német

birodalmi gyülés a szerződést 1899 jun. és jul. helybenhagyták. M. L.

Mariano *Ráfael*, olasz iró, szül. Capuában 1840 szept. 7. Nápolyban jogot és filozofiát hallgatott. 1885 óta a nápolyi egyetemen az egyházjog tanára. Hegel tanainak buzgó hive. Munkáiban főleg az államnak és egyháznak különösen Olaszországban való kölcsönös viszonyát tárgyalja. Művei: Lassalle e il suo Eraclito (Firenze 1865); La philosophie contemporaine en Italie (Páris 1868); Strauss e Vera (Róma 1874); L'individuo e lo stato, nel rapporto economico e sociale (Milano 1876); Il risorgimento italiano (Firenze 1866); Il problema religioso in Italia (Róma 1872); Roma nel medio evo (u. o. 1873); La libertà di coscienza (Milano 1875); La religione per gl' Italiani (u. o. 1878); Cristianesimo, cattolicismo e civiltà (Bologna 1879); Giordano Bruno (Róma 1881); Das jetzige Papstthum und der Socialismus (Berlin 1882); Pater Curci und sein neuestes Buch (Unsere Zeit c. folyóiratban 1882, I.); Lo stato e l'insegnamento della religione (1886); Il monachismo nel passato e nel presente (1886); Augusto Vera (1887); Cavour e libera chiesa in libero stato (1887); La persona del Cristo (Nápoly 1889); Cristianesimo e buddismo (1890); L'Italia catolica è cristiana o pagana? (1892); L'evangelio di Giovanni (1892); Gli evangelii sinottici (1896).

Maria-Plain, búcsujáró-hely, l. *Salzburg* (2., XIV. k. 829. old.).

Máriássy *Béla* történetiró megh. Zsadányban 1897 okt. Utolsó műve: *A szabadelvüség multja, jelene és jövője* (Győr 1896).

Mária szeplőtlen fogantatása, l. *Immaculata* (IX. k.), *Mária* (XII. k. 323. old.) és *Mária-tisztelet* (XII. k.).

Mária-telep, l. *Balatonmelléki állami homoki szőllőtelepítés*.

Mária Valéria főhercegnő, m. kir. hercegnő 1898. megkapta az Erzsébet-rend nagykeresztjét. Ugyanekkor *Gizella* főhercegnővel egyetértve az Erzsébet királyné hagyatékában maradt egyes magyar vonatkozásu ereklyéket a magyar nemzeti muzeumnak ajándékozta. L. még *Ferenc Salvator*.

Maribios, vulkánok sorozata Nicaragua középamerikai államban, mely nevét egy benszülött törzstől nyerte. Legnevezetesebbek: Momotombo (1980 m.), Las Pilas, Orota, Telica (2183 m.), Santa Clava, El Viejo (1692 m.) és Asososca. 1849. a Las Pilasnak erupciója volt, a Momotombo pedig folyton füstölög.

Mariemont, falu Varsó mellett, szép vidéken, parkkal és romba dőlt kastélylyal. Egykor Mária lengyel királynénak, Sobieski János király feleségének kedves tartózkodási helye volt. Innen szöktették meg a bari konfederáltak 1771 nov. 3. Poniatowski Szaniszlót.

Marienberg, Zwickau kerületben, (1895) 6574 lakossal.

Marienborn, fürdő Bautzen szászországi kerületben, Schmeckwitz közelében, 175 m.-nyire a tenger szine felett. 12·5—14°-u kénes forrásainak vizét különösen csúz és köszvény ellen használják.

Marienburg, porosz város, (1895) 10,738 lak.

Marienthal, falu Zwickau (ettől Ny-ra) szász kerületi kapitányságban, (1895) 6247 lak., gőztégla-, cementgyárral és gőzfürészszel.

Marienwerder, 1. *közigazgatási kerület*, (1895) 876,270 lak. — 2. *M., város*, (1895) 9214 lak.

Marignac (ejtsd: marinyák) *János Károly Gallisard* de, svájci kémikus, szül. Genfben 1817 ápr. 24-én, megh. u. o. 1894 ápr. 16. A kémia tanára a genfi akadémián. Főleg a tantal- és nióbvegyületekkel foglalkozott és igen pontosan meghatározta az oxigén, nitrogén, klór, bróm, jód, bárium, króm stb. atomsúlyait.

Marimonda (állat), a széles orrsövényü (Platyrrhini) vagy újvilági majmok, *Ateles* nemébe tartozó fajnak, az *A. beelzebuth* Geoffr.-nak délamerikai népies neve.

Marinelli *János József*, olasz geografus, szül. Udinében 1846 febr. 28. Padovában matematikát és jogtudományokat hallgatott. 1867. a földrajz és történet tanára lett az udinei kir. technikai intézetben, ahol számos alpesi meteorologiai állomás létesítésében közreműködött. 1879. a padovai egyetemre hivták meg mint a földrajz tanárát, 1886. az ottani tudományos akadémia titkárává lett. M. fő képviselője az újabb olasz geográfiai iskolának, amely a történiai irányt el nem hagyja ugyan egészen, de mindinkább a fizikai irányt teszi első helyre. Művei: Materiali per l'altimetria italiana; Nomi propri orografici; Alpi Carniche Giulie (Udine 1872); Della geografia scientifica e di alcani suoi nessi etc. (Róma 1879); Saggio di cartografia della regione Veneta; La geografia e i Padri della Chiesa (u. o. 1882, németül Neumanntól, Lipcse 1884); La superficie del Regno d'Italia (3. kiad. Róma 1883); Terra, trattato papolare di geografia universale (Milano, 1883 óta); Le Alpi Carniche (Torino 1888); Sui colli Euganei (Padova 1888); Venezia nella storia della geografia cartografica ed esploratrice (Velence 1889).

Marinilla (ejtsd: marinilya), város Columbia délamerikai állam Antioquia tartományában, a Rio Negrótól K-re, 2060 m.-nyire a tenger szine felett, (1870) 5518 lak. Környékén aranyat és sót bányásznak.

Marino *Sanuto*, velencei krónikairó, a XV. sz. második és a XVI. sz. első felében élt. Az 1496—1533 közti idők történetét év, hó és nap szerint való följegyzésekben 56 vastag kötetben jegyezte föl (Diarium, vagy De successu rerum Italiae et totius mundi libri LVI quasi ephymerida opuscula). *Wenzel* Gusztáv szerint, ki a Történelmi Tár három kötetében tette közzé M. Magyarországra vonatkozó tudósításait, az összes történiai irodalom nem képes munkát felmutatni, mely akár egész koncepciójának nagyszerüsége, akár részletei hitelességére és érdekére nézve M. világkrónikájával párhuzamba volna tehető. (V. ö. Századok, 1871, három közlemény.) Az iró 1502. maga is járt hazánkban mint követ s bőven használta Bon, Orio, Massario, Guidoto stb. követjelentéseit is; ezek és hivatalos jelentések alapján dolgozott. M.

Mariquita (ejtsd: marikíta), falu a columbiai Tolima államban, 547 m.-nyire a tenger szine felett, 20 km.-nyire a Guali- és Magdolna-folyók egye-

sülésétől, (1870) 2095 lak. A környékén levő hajdan gazdag arany- és ezüstbányák művelését abbahagyták.

Marisia (Maris, Marisius, Marisos, Marisus), Magyarország ókori vizrajzában a *Maros* neve.

Maritime Canal Company, l. *Nicaragua-csatorna.*

Mariupol, orosz város, (1897) 31,772 lak.

Marjam (arab) a. m. Mária.

Marjoribanks *Eduárd*, angol politikus, l. *Tweedmouth.*

Marka (Mörka, Merka), város német Kelet-Afrikában, a szomálik földjén mintegy 100 km.-nyire Mogadixótól, az É. sz. 1° 42′ 6″ alatt, mintegy 7000 arab és szomáli lak. Seik Othman mohammedánus szentnek sírjával és mecsetjével; az ENy-i szelek ellen védett kikötővel. M.-ról már 1230. Jakut el-Hamani is tesz említést.

Markgräfler-bor, badeni bor, mely a Schwarzwald délnyugati lejtőin termékeny lösztalajon nyeretik; igen kedvelt, könnyű, zamatos bor. Fő termelési helyek: Müllheim, Feldberg, Lörrach, Efringen stb.

Márki *Sándor* (XII. k.), a földrajzi társaság, a Kölcsey-egyesület és a hunyadvármegyei tört. társulat tiszteletbeli tagja; az országos középiskolai tanáregyesület kolozsvári körének elnöke, Kolozsvár város tiszteletbeli tanácsosa. Egyik előadója volt 1899. a cividalei olasz történelmi kongresszusnak. Újabban megjelent tőle: *A kolozsvári tudomány-egyetem története* (Kolozsvár 1896); *A tiz szobor* (Budapest 1898); *A longobárdok hazánkban* (Kolozsvár 1899); *Emlékbeszéd Finály Henrikről* (az akadémiában, 1899); *Erzsébet, Magyarország királynéja* (Budapest 1899); *A középkor főbb krónikásai* (u. o. 1899).

Markirch, felső-elzászi város, (1895) 11,584 lak.

Markneukirchen, szászországi város, (1895) 7270 lak.

Markoló, a halászbokornak az a tagja, ki a hálót a jégre kiemeli.

Markoló bogárfogók (növ.), l. *Bogárfogó növény* (III. k.).

Markovics (Markevics), 1. *Boleszláv Mihajlovics*, orosz iró, szül. Szt.-Péterváron 1822., megh. u. o. 1884 nov. 30. (18). Felsőbb tanulmányait az odesszai egyetemen végezte és azután 1842—75. állami szolgálatban volt. Legjobb regényei: Egy negyedszázad előtt; A fölforgatás; Az örvény. Összegyüjtött munkái 11 kötetben Szt.-Péterváron jelentek meg 1885. — 2. *M. Mária Alexandrovna*, orosz irónő. E század 60-as és 70-es éveiben *Marko-Vovcsok* álnéven többnyire a jobbágyok és a vidéki földesurak életét festő szentimentális elbeszéléseket irt, melyek közül az elsők kis-orosz nyelven jelentek meg 1859. E novellákat részben maga az irónő, részben Turgenyev fordította nagy-orosz nyelvre. Összegyüjtött művei 4 kötetben jelentek meg 1867—74.

Markranstädt, szászországi város, (1895) 5881 lakossal.

Marktheidenfeld, bajor város, (1895) 1985 lak.

Márkus, 1. *Dezső* (1., XII. k.) újabb irodalmi munkásságából kiemelendők a következők: *A magyar törvénytárnak* (Corpus Juris Hungarici) általa megindított kiadásából eddig az 1000—1659-ig, az 1836—99-ig hozott törvények és Werbőczy Hármaskönyve. Ezenfelül szerkeszti a *Magyar Jogi Lexikont*, melynek első két kötete már megjelent s melybe maga M. is több mint ezer cikket irt. *A felső bíróságaink elvi határozatai* című művéből megjelent a VIII—X. kötet, valamint ugyane mű zsebkiadása két kötetben. Szerkesztője végül a jogi ismeretek népszerüsítését célzó jogi könyvtárnak. Önálló tudományos művei közül újabban megjelentek: *A holtkézi törvények* (1896); *A házasságon kivül született gyermek joga* (1897, ugyanez németül, Puttkammer és Mühlbrechtnél, 1899); *A Corpus Juris Hungarici és A magyar magánjogi codificatio* (1899). A Budapesten 1899 szept. tartott nemzetközi gyermekvédő kongresszusnak M. egyik előadója volt s mint ilyen a házasságon kivül született gyermekek jogállásáról értekezett. v.

2. *M. Dezső*, karnagy, zeneiró, szül. Budapesten 1870. Már nyolc éves korában oly nagy zenei tehetséget tanusított, hogy a m. kir. zeneakadémiába renden kivül fölvették s Lisztnek is kedvencévé vált. Négy évi tanulmánya után Bécsbe ment s az ottani konzervatoriumot végezte, hol a Beethoven-stipendiummal s a nagy aranyéremmel tüntették ki. Bécsben Fuchs Róbertnél tanulta az ellenpontozatot és a zeneszerzést s azután az ischli szinházhoz karnagynak szerződtették. Onnan a budapesti népszinház kötelékébe lépett, hol két évig működött mint karmester. Innen a m. kir. operaházhoz szerződtették, előbb mint kartanitót, azután mint karmestert, mely állásában mint hangversenydirigens is kitünt. 1898. ez állásától megvált s a prágai német szinházhoz szerződött karmesternek, hol főképen a Wagner-operák betanitása és dirigálása által mindjárt kezdetben méltó elismerést aratott. Mint zeneszerző is kiválik számos nagyobbszabásu szerzeményével. á. k.

3. *M. József* (4., XII. k.), Kamermayer Károly polgármester nyugdíjba vonulása után 1896 nov. 25-én polgármesterré, Ráth Károly főpolgármester elhunyta után pedig 1897 okt. 25. főpolgármesterré választatott. 1898 ápr. 21. a főrendiház élethossziglani tagjává nevezték ki, ugyanazon év nov. 20. pedig a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta.

4. *M. József* iró (5., XII. 2.) újabb művei: *A kukta kisasszony* (énekes bohózat, szinre került a népszinházban 1897 nov. 23.); *Liliputi hercegnő* (énekes szinmű, szinre került a magyar szinházban 1899 márc.); *Betyárvilág* (operett, szinre került a népszinházban 1899 ápr.). Fordította *Ziegler* K. Anyós c. vígjátékát (vígszinház 1898 máj. 20.).

Markusovszky *Sámuel*, filologus és főgimnáziumi igazgató, szül. Stószon (Abaúj) 1851 dec. 23-án. Középiskolai tanulmányait Nagyszalontán és a debreceni ev. ref. kollégiumban végezte, Azután 1872—1874. a kollégiumban teologiát, 1874—77-ig pedig a budapesti egyetemen hallgatott filologiát és bölcseletet és a tanárképzőnek, 1878—79. pedig a minta-gimnáziumnak volt tagja. 1879. megszerezte tanári oklevelét és előbb az aradi főgimnáziumban, majd 1880 óta a pozsonyi ág. ev. liceumban működött mint a filologia tanára. Jelenleg u. o. a liceum igazgatója. Mun-

kái: *Horatius Ars poeticája céljairól és szerkezetéről* (a pozsonyi ág. ev. főiskola programmjában, 1880—81); *Miért tanulunk latinul és görögül?* (székfoglaló, megjelent az intézet 1881—1882. értesítőjében); *A latin nyelv alsófoku tanítása* (országos tanáregyesület közgyülésén tartott felolvasás, a Magyar Paedagogiában, II. évf.). Számos cikket irt az Evangelikus Egyház és Iskola c. lapba s a Nyugatmagyarországi Hiradóba. Nagyobb s önálló munkája: *A pozsonyi ág. hitv. evang. liceum története* (Pozsony 1896).

Marlo *Károly*, álnév, l. *Winkelblech*.

Marlotte, elül nyitott női ruha álló gallérral, melyet Franciországban I. Ferenc idejében kezdtek viselni és a XVI. sz. második felében általánosan használtak.

Marmolejo (ejtsd: marmolého), város Jaen spanyol tartományban, a Quadalquivir bal partján, vasút mellett, (1887) 4583 lak. Szénsavtartalmu ásványvizforrásai és fürdői vannak.

Marmo mandolato, l. *Márvány* (XII. k.).

Marne, francia département, (1896) 439,577 lak. 1897-iki termés: 1.307,750 hl. búza, 622,400 hl. rozs, 605,780 hl. árpa, 2.508,000 hl. zab, 289,334 hl. bor, 38,895 hl. gyümölcsbor. — *Haute-M.*, francia département, (1896) 232,057 lak. 1897-iki termés: 967,830 hl. búza, 50,400 hl. rozs, 59,000 hl. árpa, 1.600,000 hl. zab, 57,293 hl. bor.

Marnes gróf, l. *Angoulême* (2., I. k.).

Maróczy *Géza*, elsőrangu magyar sakkmester, szül. Szegeden 1870. A gimnáziumot szülővárosában végezte, majd a budapesti műegyetemen folytatta tanulmányait. Jelenleg a székes főváros mérnöki hivatalában van alkalmazva. Mint sakkozó először 1895. tünt föl a hastingsi nagy versenyen, ahol az amateur-játékosok között egyetlen játszmát sem vesztett és megnyerte a mesteri címet. Azóta részt vett a nemzetközi nagy versenyeken és mindenütt fényes sikert aratott. 1896. Nürnbergben a második díjat nyerte, 1897. a bécsi versenyen Schlechterrel osztozott két nagyobb díjban. 1899. Londonban a világ legnagyobb mestereivel mérkőzve a második díjat, 1900 jan. pedig a bécsi osztrák-magyar sakkversenyen, az egész verseny alatt egy játszmát sem vesztve, az első díjat nyerte, igy tehát a monárkia sakkmestere lett. Játékát csodálatos szivósság jellemzi.

Marokko (XII. k.). Abd-ul-Aziz szultán csak nagy nehezen tudja fegyverrel s hóhérral a fegyelmetlen s kóborló törzseket uralmának elvi-selésére rászoktatni. E rabló törzsek a külföldi államokkal szemben is kényelmetlen helyzetbe hozták. Midőn 1894. egy Neumann Ferenc nevü német ügynök, 1895. pedig Rockstroh német ügyvivő megöletett, a német kormány hadi hajót küldött Szafiba s a szultánt elégtételre s a bünösök megfenyítésére szorította. Csakhogy ezeknek az elfogatása nagy bajjal járt. Ez az eset 1896 végén ismétlődött, midőn a Tangerban élő Hässner német bankárt a város kapuja előtt halva találták. Sok nehézséget okozott a francia, angol és német kereskedők s követek versengése is, akik a szultánnak sok gondot okoznak. Anglia nem engedte, hogy a szultán az 1890. Németországgal kötött kereskedelmi szerződést szentesitse. Az angol Mackenzie-társulat által a Jul hegyfokánál alapitott telep hogy a M.-i karavánkereskedést mindjobban kezébe kerítette, ami sok panaszra adott okot. Elvégül a szultán 1895. a társulatot 50.000 font árán arra birta, hogy kiváltságairól lemondva, üzletével felhagyjon. A francia kormány megint az Algeriából Fezbe tervezett vasúti vonal építésére követelt engedélyt, amitől a szultán váltig vonakodik. Mialatt a szultán 1896. a rabló törzsek megfenyítésével bibelődött, saját környezete összeesküvést szőtt ellene, melynek az volt a célja, hogy öcscsét *Mulei Mohammedet* juttassa a trónra. A szultán azonban még idejekorán megtudta a dolgot s a vétkeseket megölette. 1897. riff-kalózok raboltak ki Tetuan és Mellila között egy portugál meg egy olasz hajót, mig más tengeri rablók spanyol hajósokat hurcoltak fogságba, mint akár V. Károly idején. Nem mindegyik államnak sikerült ezért mostanig elégtételt szerezni. 1898. a Bokaja-törzs néhány tagja átment Algeriába, ahol önként a francia könnyü csapatokba lépett. Ezen a szultán annyira megbosszankodott, hogy az egész törzset kiirtatta. Okt. az angolok követeltek (és kaptak is) elégtételt a brit kereskedők bántalmazása miatt. Még felemlítendő, hogy *Delbrel* francia utazó 1893. Fezből kiindulva, átkelt a Nagy-Atlaszon s egészen Tafilet oázisig jutott, honnan M. városán át visszatért a partra. Ami pedig a *kereskedést* illeti: 1894. a kivitel értékét 1.549,541 font sterlingre becsülték, mig a bevitel értéke 1.908,629 fontra tehető. Mindkét tekintetben lendület észrevehető.

Irodalom. Diercks, M., Berlin 1894; Harris, The land of an African Sultan: travels in Morocco, London 1896; Schnell P., L'Atlas Marocain, Petermanns Geogr. Mitteilungen, 1898; Rouard de Car, Les traités entre la France et le M., Páris 1898. M. L.

Maroselvi főesperesség, igy hivták a csanádi püspökségnek azon részét, mely a Maros jobb partján Pécskától Makóig s ettől északra körülbelül a mai Kovácsházáig és Hódmező-Vásárhelyig terjedt. A marosbalparti régi Csanádból (ma Német-Csanád) tekintve csakugyan a Maroson túl vagyis régi magyarosan Maroselvén feküdt. V. ö. Mon. Vat. (S. I. T. 1.). KAR.

Maros-Keresztur, l. *Keresztur*.

Maros-Németi, l. *Németi* (4., XIII. k.).

Maros-Szentimre, l. *Szent-Imre* (XV. k.).

Maros-Torda (XII. k.) *vármegye* területe a legujabb adatok szerint 4324 km², lakóinak számát (1898) 194,100 lélekre becsülik. A legujabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 szab. kir. város, 1 rendezett tanácsu város, 5 nagy- és 201 kisközség. A szolgabirói járások száma 5, a körjegyzőségeké 49. Kir. közjegyzője, adóhivatala és pénzügyőrsége Nyárád-Szeredában van. Puszta, telep és major van 66. A vármegye (és a területén fekvő sz. kir. város) területén van 1 kórház 160 ágygyal; egész területén működik 32 orvos, 78 okleveles bába és 17 gyógyszerész. Van 170·3 km. állami és 307·2 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 28·1 km. kiépitetlen. A vasúti vonalak hossza 43·5 km., miből 11·3 km. állami vasút; a vasúti állomások száma 9. Van 23 posta- és 15 táviróhivatal, továbbá 64 távbeszélőhivatal, illetve állomás. A vármegye területén

fennáll 3 bank, 4 takarékpénztár és 42 szövetkezet, összesen 1.704,700 frt tőkével. Az összes tanintézetek száma 274, köztük 1 gimnázium, 2 különféle szakiskola, 242 népiskola és 6 kisdedóvó. Mindezen intézeteket összesen 28,509 tanuló látogatta. M. vármegye térképét rajzolta *Hatsek* Ignác (Budapest 1899). TH—V.

Maros-Vásárhely (XII. k.) törvényhatósági joggal felruházott szab. kir. város lakossága 1896 máj. 1. Magyarország ezredéves ünnepe alkalmából megtartott népszámlálás szerint 18,499 volt, férfi 10,438, nő 8061. Épületei közül megemlitendők még a csizmadia- és mészáros-ipartársulatok házai (utóbbiban húsvágó-csarnok); a 62-ik gyalogezred új nagy kaszárnyája. A Széchenyi-téren 1899 jun. 11. leplezték le a Kossuth Lajos-szobrot (Köllő Miklóstól). Van kereskedelmi és iparkamarája is. Ipari szempontból emlitendők női ipariskolája, szövő-fonó tanműhelye; iparvállalatai közül cukor-, tégla- és kályhagyára. Pénzintézetei közül emlitendő az agrár takarékpénztár részvénytársaság. Van villamvilágitása, gőzfürdője. Van két vasúti állomása. M. kereskedelmi és ipari gócpontja egész Maros-Torda vármegyének, továbbá Kis-Küküllő vármegye ÉNy-i, Torda-Aranyos vármegye DK-i és Kolozs vármegye DNy-i részének. A várostól ÉK-re van a Trébely nevü szőllőhegy csinos villákkal, kedvelt kirándulóhely. M. Fucxius Lupinus évkönyveiben található feljegyzés szerint: 1004. épült. 1604-től kezdve a közigazgatási, valamint törvénykezési ügyeket a főbiró és főbiróhelyettes 10 tanácsossal intézték el. A közrendészeti ügyeket a főszolgabiró az esküdtekkel látta el. Az esküdt-közönség közös ülése (közgyülés) eleinte 100, később 50 tagból állott. — A M.-i ref. kollégium történetét a millennium alkalmából *Koncz* József tanár és *Horváth* József irták meg.

Maróti vár, ma *Morovics*, a Bosszut (hajdan Báza) mellett. A hires főúri Maróthy-család ősi fészke. Ennek kihaltával Korvin János birta. 1526. foglalta el a török. V. ö. *Csánki*, Magy. tört. földr. (II. 272.); Pallas Nagy Lexikona (XII. 362.). KAR.

Marr *Károly*, német festő, szül. Milwaukeeben (Wisconsin állam) 1858 febr. 14. német szülőktől. Weimarban Schaussnak, Berlinben Gustownak, Münchenben pedig Seitz Ottónak, Max Gábornak és Lindenschmit Vilmosnak volt tanítványa. Első nagyobb műve: Epizód az 1813-iki német szabadságharcból nem keltett figyelmet, annál nagyobbat 1889. kiállított Flagellánsok c. nagy képével, mely azon jelenetet ábrázolja, midőn az önostorozók szektája 1260. betör Rómába és a lakosokat követésükre buzdítja. Szokatlan volt a történeti festményben nyilatkozó naturalizmus és a világos szinezés, mely annyira elütött az előbbi történeti képek sötét szinezésétől. Technikailag érdekes a Németország 1806-ban c. képe, ebben, valamint a Nyári nap c. képében (1892) a nagyközönségnek tetsző genreszerü elemet festői finomsággal egyesit. M. Münchenben él s 1895 óta a berlini művészakadémia tagja.

Marre (ejtsd: mar) *Jenő Arisztid*, francia orientalista, szül. Mamersben 1823 márc. 7. A De la Flèche kat. intézetben tanult s 1840. ment Párisba, hol azonnal a matematikát s a keleti nyelveket kezdte tanulmányozni. 1846. a IV. Henrik-kollégiumban a matematika tanára lett s azóta adta ki az arab mennyiségtan történetét s egyéb müveit, melyeknek nagy része Olaszországban jelent meg. 1886. a keleti nyelvek akadémiáján a maláji és a japán nyelv tanszékét kapta. Mint orientalista filologusnak főbb művei: Biographie d'Ibn Albannâ (Róma 1865); Malâka, histoire des rois malais de Malâka (u. o. 1874); Sumatra, histoire des rois de Pasey (u. o. 1875); Grammaire malgache (u. o. 1876); Le livre des proverbes malais (u. o. 1889) stb. Becses munkái még: Deux mathématiciens de l'oratoire (Róma 1880); Appréciation singulière et nouvelle du grand Fermat par M. Ch. Henry (u. o. 1883); Lettre à M. le Président de l'Académie royale des sciences de Lisbonne, sur René François de Sluse et sa correspondance avec Pascal (Lisszabon 1884), 19 levél, melyekből 17-et a párisi Bibliothèque nationale-ban fedezett föl. M. tagja a párisi ázsiai társulatnak s több külföldi tudós társaságnak is.

Marriot *Emil*, álnév, l. *Mataja*.

Marron, barna anilinfesték, tisztátlan fukszin.

Marryat *Florence* (XII. k.), angol irónő, megh. Londonban 1899 okt.

Marsan (ejtsd: —szañ), a Tuileriák palotájának egyik pavillonja, melyben az 1815-iki restauráció után Artois gróf lakott. Innen nevezték el M.-nak azt a túlzó klerikális-legitimista pártot és azt a politikát, melynek Artois gróf volt a lelke és intézője. TH. GY.

Marschalkó-*család* ugy Magyarországon mint Horvátországban el van terjedve. A családi tradiciók szerint egy Maréchal nevü francia hugenotta családból származnak, mely Franciaországból kiüzetvén, Felső-Magyarországon telepedett le s magyar nemességet (csépánfalvi) is nyert. Tagjai közül kitüntek: *Tamás*, a magyaros szólásairól hiressé vált honvéd ezredes és ennek fia *Tamás* (l. o.) orvos, *Leo* ennek testvére, táblai tanácselnök és kivált *János* akadémiai szobrász (szül. Lőcsén 1819., megh. Budapesten 1877.), ki Ferenczy István után hosszu ideig ugyszólván egyedül képviselte a magyar szoborművészetet. Bécsben a képzőművészeti akadémián, Párisban, Nápolyban és Rómában folytatott tanulmányai után 1847. visszatérvén hazájába, a szabadságharc lezajlása után első munkája a hozzája fűződő legenda révén is hiressé vált négy lánchidi kőoroszlán volt, melynek szerzőségét némelyek Teasdalenak tulajdonították. A lánchidról jövet jobbkéz felé eső szobor talpazatán az oroszlán első ballába alatt bevésett «M. J. 1850» azonban kétségtelenné teszi, hogy e művek M.-tól erednek. Ezt követték a budai kapucinusok templomában elhelyezett szt. Erzsébet-szobor 1857-ből, melynek ábrázolásában az egyszerüség és méltóság szövetkeznek, a Rudas-fürdő számára készült Herkules-szobor, a kassai szentegyház 18 szobra, az abban az időben létesült középületeken (tud. akadémia, vigadó, fóti templom stb.) alkotott szobrászati művei. — Fia, *János*, törvényszéki biró, a m. kir. igazságügyminisztérium kodifikácionális osztályában működik. Fő műve: *A hatályban lévő igazságügyminiszteri rendeletek,*

melyet öt kötetben Erdély Sándor igazságügyminiszter megbizásából tett közzé. Munkatársa a Jogi Lexikonnak s e lexikonnak is. V. ö. Pesti Hirlap (1896 szept. 10. sz. A lánchíd legendái).

M. Tamás, orvos, egyetemi tanár, szül. Tokajban 1862 jun. 25. A gimnáziumot Ungváron, Kalocsán s Nagyváradon, az orvosi egyetemet Kolozsváron és Budapesten végezte, itt avatták doktorrá 1882. Korányi tanár klinikáján két évig működött, majd fürdőorvos lett Lipiken. 1890 őszén 1000 frt utazási ösztöndíjjal a budapesti fakultás külföldre küldötte. Három évig volt Boroszlóban, mint *Neisser* tanár asszisztense. 1896. a tiszti orvosi vizsgálatot is letette. 1897. a budapesti egyetemen a bőr- és bujakórtan magántanárává habilitálták. 1897 aug. 13. kinevezték a bőr- és bujakórtan nyilvános rendes tanárává a kolozsvári egyetemre. Az erdélyi muzeum-egylet és a Deutsche dermatologische Gesellschaft rendes, a budapesti királyi orvosegyesület levelező tagja. E lexikonnak munkatársa. Megjelent tőle: *Lipik gyógyfürdő Szlavoniában* (Budapest 1895).

Marschall von Bieberstein *Adolf* (XII. k.) *Hermann* báró, német államférfiu, 1897 május egészségi okokból hosszabb szabadságra ment s szept. mint külügyi államtitkár saját kérelmére megvált állásától. Félévi szabadság után azonban (1897 nov.) kinevezték német nagykövetté Konstantinápolyba.

Marseille, francia város, (1896) 442,239 lak. Franciaországnak még mindig legélénkebb forgalmu kikötője. 1895. a nemzetközi forgalomban fölkereste 3652 (3,318.581 t.) hajó és a francia kikötőkkel való forgalomban 3608 (915,399 t.). A nemzetközi forgalomban (1896) a behozott áruk súlya 2.739,457 t. és értéke 995·8 millió frank volt, a kivitt áruk súlya pedig 1.800,769 t. és értéke 767·2 millió frank. Az előbbi évvel szemben a súly növekedett, de az érték csökkent. A behozatalban a fontosabb áruk értéke millió frankokban volt: selyem 138·3, gabona és liszt 122·4, olajos magvak 86·8, pamutkelmék 81·3, kávé 50·5, gyapju 49·2, bor 34·6, bőrök 32·4, cukor 29, növényi olajok 25·9, állatok 20·1, gyümölcs 13, selyemszövetek 12·9, ólom 12·5, nyers pamut 11·9, fa 11·2, állati zsirok 10·6; a kivitelben: pamutszövetek 103·4, gabona és liszt 41·1, kávé 31·9, gyapjuszövetek 30·7, selyemszövetek 25·8, bor 23·4, bor 23·2, növényi olajok 21·6, kémiai iparcikkek 18·2, ruha s fehérnemü 17·7, bőráruk 17·1, bőrök 16·3, fémáruk 16, selyem 14·9, finomított cukor 14·5, agyag- és üvegáruk 13·2 és gyapju 12·4. Mivel a fokozódó forgalomnak a jelenlegi kikötő már alig képes megfelelni, tervezik a nagyobbítását és pedig É. felé a Janet-fokig. V. ö. *Castanier*, Les origines hist. de M. et de la Provence (Páris 1896).

Marsh *Othniel Károly*, amerikai paleontologus, megh. Newhavenben 1899 márc. 18.

Marshall-szigetek (XII. k.), 1898-iki összeirás és becslés szerint a benszülött lakosok száma 15,000 főre rúg. 1899 jan. 1. az idegenek száma a szigetcsoporton 90 volt, köztük német 50, amerikai és angol 9—9, khinai 11, norvég 5 stb. A legtöbb idegen Jaluit szigetén él. A benszülöttek most már szivesebben állanak munkába. A kereskedelmi forgalomban még mindig csak a kókuszpálma szerepel. A szigeteken termelt egyéb növények: a pandanusz, a kenyérfa, a banának, a taro, a batáták stb. csak a helyi szükségletek fedezésére szolgálnak. A behozatal 1897—98-ban 560,633 (Németországból 282,000 Ausztráliából 116,133, Észak-Amerikából 107,200, Angliából 45,800, egyéb helyekről 9500), a kivitel pedig 869,100 (amiből koprára esett 859,100) márkára rúgott. Jaluit kikötőjébe 19 hajó érkezett. Sydneyből minden négy hónapban egyszer jő ide egy angol gőzös; azonkivül évenkint négy teherszállító hajó látogatja meg a szigetcsoportot.

Marsham *Tamás*, l. *Msh.* (XII. k.).

Marsonia, l. *Bród* (2., III. k.).

Martana, sziget, l. *Bolsena* (III. k.).

Martel de Janville *Gabriella* grófnő (XII. k.) *Gyp* álnéven a következő újabb munkákat irta: La Duchesse (Páris 1893); Du haut en bas (u. o. 1893); Pas jalouse (1893); Tante Joujou (1893). 1894. jelentek meg: Le journal; Mariage; Professional-Lover és Le Treizième c. beszélyei. 1895. Coeur d'Ariane; Leurs âmes és Normands. 1896. Bijou; Eux et elle; Ohé; Petit bleu. 1897. En ballade; Fée surprise; Sinaï. 1898. L'Etre; Israël; Journal; Lune de miel; Miquette; Sportmanomanie. 1899. Monsieur de Folleuil; Les Cayennes de Rio és Les femmes du colonel (1899). Újabban ez a szellemes irónő politikába is keveredett s szenvedélyesen kikelt a Dreyfus-pártiak és különösen Trarieux szenátor és volt igazságügyi miniszter ellen, ki perbe fogta (1898) s a biróság M.-t 10,000 frank pénzbirságra itélte. Újabban pedig részt vett a Fülöp orleánsi herceg javára szőtt összeesküvésben és Déroulède ártatlansága mellatt tanuskodott a törvényszék előtt. Magyarul megjelent tőle: A szeleburdi (regény, Budapest 1897); Pipiske házassága (regény, 2 köt., ford. *Cserhalmi* H. Irén, u. o. 1897.) L. még *Francia irodalom*. M. L.

Martellato, olasz zeneelőadási műszó, a. m. kalapácsolva, kemény ütéssel v. vonással.

Martellin, újabban forgalomba hozott trágyaszer, mely főképen kovasavas káliumból (95%) áll, kedvező hatással van a dohánylevelek finomságára és éghetőségére, tehát specifikus dohánytrágya. A M. folyadék és só alakjában kerül forgalomba, utóbbiból kataszt. holdanként 200 kg.-ot alkalmaznak, a folyékony M. pedig a 3—4 hetes dohánypalánták öntözésére szolgál; a higított M.-ből minden tőhöz 60 gr. szükséges. A M.-nel hazánkban végzett kisérletek kedvező eredményekre vezettek s igy remélhető, hogy általánosabb alkalmazása dohányunk minőségének javításához tetemesen hozzá fog járulni. V. ö. Kisérletügyi Közlemények (1899. II. k.). H—H.

Marten, falu Arnsberg porosz kerületben, Dortmund közelében, vasút mellett, (1895) 5048 lak. Jelentékeny kőszénbányái, koksz- és téglagyárai vannak.

Martens, l. *Eduárd*, német zoologus, szül. Stuttgartban 1831 ápr. 18. Orvosi és természettudományi tanulmányait 1849 óta Tübingában, Münchenben és Berlinben végezte. 1855. tanársegéd, 1859. pedig őr lett a berlini zoologiai muzeumban, mely-

nek jelenleg második igazgatója. Egyúttal a berlini egyetem rendkivüli tanára. 1860—62. résztvett a keletázsiai kir. porosz expedicióban és megirta az expedició eredményeiről kiadott munka (Berlin 1865—76, 2 köt.) zoologiai részét. Egyéb művei: Über vorderasiatische Konchylien (Cassel 1874); Die Weich- und Schaltiere (Prága 1883); Konchologische Mitteilungen (u. o. 1880—89, 3 köt.).

2. *M. Frigyes* (XII. k.), orosz jogtudós, részt vett 1899. II. Miklós cár kivánságára a hágai béke-kongresszuson, mely őt a II. osztály elnökévé választotta.

Martersteig *Frigyes Vilmos*, német festő, megh. Weimarban 1899 szept. 6.

Martigny (ejtsd: martinyi) *József Sándor*, francia archeologus, szül. Sauvernyben (Ain) 1808 ápr. 22., megh. Bâgé-le-Châtelben 1880 aug. 18-án. 1832. pappá szentelték és 1849. apát lett Bâgé-le-Châtelben. Nagy érdemeket szerzett a keresztény archeologia körül. Művei: Notice historique, liturgique et archéologique sur le culte de Sainte Agnès dans les premiers siècles (1847); De la représentation d'Orphée sur les monuments chrétiens primitifs (1857); Des anneaux chez les premiers chrétiens (1858); Étude archéologique sur l'agneau et le bon pasteur (1860); Dictionnaire des antiquités chrétiennes (1865, 2. kiad. 1877).

Martin 1. *Lajos*, meghalt Kolozsvárt 1897 márc. 4.

2. *M. Ottó*, műszaki tanácsos, a főváros h. középitési igazgatója, szül. Budapesten 1839. Középiskolai és egyetemi tanulmányait elvégezvén, Budapesten, majd Kolozsvárott mint magánmérnök működött. 1867. további kiképeztetése végett Bécsbe ment. Rövid idő mulva Pécsett a Prick-féle vashámor, gépgyár és vasöntödéhez gyárvezető mérnökké nevezték ki. 1870. Buda város szolgálatába lépett és mint gépészmérnök a Rudas-fürdő gépészeti berendezésének munkálatait vezette. A főváros egyesítése után kerületi mérnökké választották és e minőségében különösen a fővárosnak árviz ellen való megvédése körül szerzett érdemeket, amely munkálkodásáért 1876. királyi elismerésben is részesült. 1882. részt vett a budai vizművek építésénél, 1883. az újonnan szervezett csatornázási osztály főnökévé választották. 1884. irta *Budapest főváros balparti részének csatornázási tervezete* c. előterjesztését, melynek alapján építik a főváros nagy gyüjtőcsatornáit. PÁRTÉNYI.

Martin *Tivadar*, angol iró, szül. Edinburgban 1816-ban. 1846. mint ügyvéd Londonba költözött. Eleinte *Bon Gaultier* álnéven irt különböző folyóiratokba, majd Aytounnal együtt kiadta a Book of ballads (14. kiad. 1884) c. gyüjteményes munkát és Goethe dalainak és balladáinak fordítását (1858). Fordításai: Horatius odái (1860); Catullus versei (1861); Dante Vita Nuova-ja (1861); Heine versei (1878); Goethe Faust-ja (1. rész 1866, 2. r. 1886). Egyéb művei: Poems, original and translated (1862); Life of his Royal Highness the Prince Consort (Viktoria királynő megbizásából 1874—1880, 5 k.); Memoir of W. E. Aytoun (1867); Life of Lord Lyndhurst (1883); Sketch of the life of Princess Alice (1885).

Martineau (ejtsd: martinó) *Jakab*, angol filozofus, *M. Harriet* (XII. k.) öcscse, szül. Norwichban 1805 ápr. 21-én. 1828. unitárius pap lett és 1868 óta a londoni Manchester New College tanára. A legjelesebb angol vallásbölcselők közé tartozik. Legjobb művei: Rationale of religious inquiry (1836); Endeavours after the Christian life (1843); A study of Spinoza (1882); Types of ethical theory (1885, 2 k.); A study of religion (1888); The scat of authority in religion (1890); Essays, reviews and addresses (1891, 4 k.).

Martinelli *Lajos*, német színész, szül. Linzben 1833 aug. 9. Atyja festőnek szánta s e célból fiát a Waldmüller-féle iskolába, Bécsbe küldötte, honnan azonban a 19 éves M. mint színpadi festő Innsbruckba szökött. Itt egy Nestroy-szerepben lépett fel először oly sikerrel, hogy mindjárt meg is maradt e pályán. Miután a kóborló színész nyomorából osztályrészét kivette, 1857. a müncheni udvari színházhoz került, hol sokoldalusságával és nagy tehetségeivel megalapitotta hirét. 1860. Grazba szerződött, hol különösen Anzengruber népszinműveiben tünt ki. 1869. Bécsbe hivták, előbb a Carl-színházhoz, majd — mint első jellemszinészt és főrendezőt — a népszinházhoz, melynek ma is elsőrangu művésze. M. L.

Martini *Ferdinánd* (XII. k.) olasz irót és politikust 1898. a eritreai olasz gyarmat polgári kormányzójává nevezték ki.

Martins (ejtsd: martenš) *Károly*, francia utazó és természettudós, szül. Párisban 1806 febr. 6., megh. u. o. 1889 márc. 7. Orvosi és természettudományi tanulmányokat végzett, 1839. a párisi orvosi kar tanára, majd a Sorbonne geologiai tanára lett és 1851—78. Montpellierben a természetrajz tanára és a botanikus kert igazgatója volt. Főkép növény-geográfiai tanulmányok céljából 1838. és 1839. beutazta a lappok földjét, 1856. a Középtenger partvidékeit, 1863. Algériát és a Szaharát. Fő műve: Du Spitzberg au Sahara (Páris 1865).

Mártonfy *Mártont* a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1896 máj. 30. iparoktatási főigazgatóvá nevezte ki. 1898 máj. 24. megkapta az osztálytanácsosi címet.

Mártonhely (Martyánc), kisközség Vas vármegye muraszombati járásában, (1891) 422 lakossal, templomában XIV. sz.-beli falképpel. L. *Magyar festészet* (XII. k. 13.).

Martonyi (XII. k.) vasércтelepeit újabban a hernádvölgyi vasgyár megnyitotta, s a vaskő-pörkölő felállításához hozzáfogott, melyet a boldvavölgyi vasút szalonnai állomásával szárnyvonallal kötnek össze. M. határában egy magaslaton a pálosok régi zárdájának romjai láthatók.

Martorell, város Barcelona spanyol tartományban, a Noya és Llobregat folyók egyesülésénél, vasút mellett, (1887) 4012 lak. Gyapju- és pamutfonói és papirosgyárai vannak. A Llobregaton átvivő római diadalivvel díszített híd (ördöghíd) állítólag a karthagóiak műve. 5 km.-nyire ÉNy. felé *La Pula* kénes fürdő van.

Martyánc, l. *Mártonhely*.

Martyrium (lat.) a. m. vértanuság; igy nevezik továbbá a vértanu sirja fölé épitett templomot is.

Maruéjouls (ejtsd: marüezsúl) *Péter Adolf Emil*, francia iró és politikus, szül. Villefrancheban 1837 aug. 4. Tanulmányai végeztével irodalommal s a szépművészetekkel foglalkozott és cikkeket irt a Gazette des Beaux Arts-ba. 1869. az akadémiában díjat nyert. A politikai életben már a 80-as évek óta vett részt, de képviselőnek csak 1889. választották meg Villefrancheban; 1888. a becsületrendet kapta. 1898. a Brisson-miniszteriumban kereskedelmi miniszter lett, mely állástól félév mulva visszalépett. M. L.

Marus, Magyarország ókori vizrajzában a *Morva* folyó neve.

Márványfehér, l. *Kréta* (XI. k.).

Marvel *Ik.* álnév, l. *Mitchell* (XII. k.).

Marvin *Károly*, angol utazó és iró, szül. 1854., megh. Londonban 1890 dec. 5. Ifjukorát Oroszországban töltötte. A 70-es évek közepén visszatért Angliába és a külügyi hivatalban kapott állást, melyet azonban elveszített, mikor a Salisbury lord és Oroszország közt kötött titkos egyezség leirását eladta a Globe nevü újságnak (v. ö. Our public offices 1879 cimü müvét). Cowen J. radikális képviselőnek és a The Newcastle Chronicle tulajdonosának megbizásából 1882. beutazta Oroszországot, 1883. elkisérte az angol követséget az új cár koronázására, kevéssel utóbb pedig bejárta a Kaukázust és a Kaspi-tenger vidékét, hol különösen petroleum után kutatott. Müvei közül említendők: Grodekoff's ride from Samarcand to Herat (1880, 2. kiad. 1886); Merv, queen of the world and scourge of the Turcomans (1881); The Russian advance towards India (1882); The Russians at Merv and Herat (1883); Reconnoitring Central-Asia (1884); Region of eternal fire: Petroleum region of the Caspian (1884, 3. kiad. 1891); The Russians at the gate of Herat (1885); Russia's power of attacking India (1886). Megirta Gorcsakov Mihály herceg életrajzát is (1887).

Marx *János* (csákányi), a m. kir. államvasutak igazgatója, szül. Csákányban (Vas) 1850. Középiskolai tanulmányait Sopronban és Szombathelyen, a müegyetemet Grazban végezte. 1876. mint mérnök a tiszavidéki vasút pályafentartásánál, 1877. a kassa-oderbergi vasútnál működött. 1881. a vasúti és hajózási felügyelőséghez biztosnak nevezték ki. 1888. a m. kir. államvasutak zágrábi üzletvezetőségének vezetését vette át, 1892. pedig ugyanilyen minőségben a budapesti üzletvezetőséghez ment át, melynek feloszlása után az újonnan szervezett déli üzletvezetőség főnöke lett. 1893. a m. kir. államvasutak egész hálózatának forgalmi igazgatójává nevezték ki. 1894 jan. 13. a III. oszt. vaskorona-rendet, 1898. magyar nemességet, 1899 jan. pedig miniszteri tanácsosi címet kapott.

Marx *Frigyes*, német filologus, szül. Darmstadtban 1859 ápr. 22-én. Miután a giesseni és a bonni egyetemen befejezte filologiai tanulmányait, az athéni, majd a római archeologiai intézet tagja lett. 1887. a berlini egyetemen magántanárnak habilitáltatta magát, 1888. a rostocki egyetemen rendkivüli tanár, 1889. a greifswaldi, 1893. a boroszlói, 1896. a bécsi, 1899. pedig a lipcsei egyetem rendes tanára. Főbb müvei: Incerti auctoris a C. Herennium libri IV. (Lipcse 1894); Sancti Filastrii, episcopi Brixiensis, diversarum herescon liber (Bécs 1898).

Maryborough (ejtsd: meriboro), fontos bányászati középpont Victoria ausztráliai gyarmatban, Melbournetől ÉNy-ra, vasutak mellett, (1891) 5200 lak., nagy vasúti gépgyárral, szép parkokkal, bányász- és ipariskolával. M. a victoriai ÉNy-i bányavidék középpontja.

Maryland északamerikai egyesült államban az 1895-iki aratás eredménye: 15 millió bushel kukorica, 6·7 millió bushel búza, 1·9 millió bushel zab, 1·2 millió bushel burgonya, 0·4 millió tonna széna és 10 millió font dohány. A bányászat termelt 3·7 millió tonna szenet 3·3 millió dollár értékben, gránitot 261,000, márványt 130,000 dollár értékben, továbbá 14,000 tonna vasércet.

Marzabotto (ejtsd: marca—), falu Bologna olasz tartomány vergattói kerületében, a Reno folyó mellett, vasúttal, egy a Kr. e. V. sz.-ból való és 1889. kiásott etruszk város romjaival, (1881) 4485 lak. V. ö. *Brizio* E., Una Pompei etrusca o M. nel Bolognese (Bologna 1887).

Marza Suza, város, l. *Apollonia* (4., I. k.).

Másál (héber) a. m. hasonlat, parabola, példabeszéd vagy bölcs mondás, végre általában költői beszéd.

Másfélaraszt dolmány, l. *Kuruc* (XI. k.).

Másföldi, *más földrészbeli* (növ.) a. m. exotikus (VI. k.).

Masics *Miklós*, szerb festő, szül. Otacsacban 1852. Tanult Triesztben, Olmützben, Krakóban, Bécsben; Olaszországban 12 évet töltött. Genreképei a müncheni, bécsi és párisi mükiállításokban feltünést keltettek s több aranyérmet nyert velük; festményei motivumait a délszlávok életéből veszi. Legsikerültebb képei: Száva partján; Libapásztor; Dinnyeszüret; Aratás Horvátországban. MARG.

Másodkéreg (növ.), l. *Kéreganya* (X. k.).

Másodrendü feszültségek, tartó szerkezeteknél azok a belső erők, melyeket nem a közvetetlenül számba vehető külső erők (önsúly, terhelés, reakciók, szélnyomás) idéznek elő, hanem amelyek bizonyos, a számításnál többnyire elhanyagolt és teljes pontossággal alig számbavehető mellékkörülményből állanak elő (a szerelés pontatlanságából, a hőmérsékletváltozás egyenetlenségéből, a rácsos tartók csomópontjainak merevségéből stb.). A M. az elsőrendüeknek bizonyos esetekben tekintélyes százalékát tehetik ki s igy az újabb időkben egyre nagyobb figyelmet fordítanak azok törvényeinek megismerésére. A M. elméletével *Engesser* karlsruhei tanár foglalkozott legbehatóbban. B. B.

Masolino da Panicale, olasz festő, szül. Panicaléban 1383. v. 84., megh. Firenzében 1447. (?), 1424. a firenzei medici e speciali céhébe vétetett föl. Valószinüleg már 1425. Magyarországba jött, hol a firenzei születésü Filippo Scolari ozorai gróf temesvári főispán (az olaszok ezért Pippo Spanónak hivták) szolgálatában állott és az általa épitett ozorai kastélyt és templomot, a lippai kórházat és a székesfehérvári temetkezési kápolnát díszitette festményekkel, melyek azonban az épületekkel együtt elpusztultak. Tatán már Magyarországba utazása előtt kezdte el, de bizonyára

jóval visszatérése után (1435) fejezte be festményeit, Castiglione d'Olonában és pedig első sorban az ottani templom szentélyében a boltíveken Mária történetéből vett jeleneteket, utóbb a falakon Szt. István és szt. Lőrinc legendájából vett ábrázolásokat, majd az ottani keresztelő-kápolnában Ker. szt. János életét föltüntető képeket, melyek közül különösen hires és nagy haladásról tanuskodik a Herodes lakomáját ábrázoló festmény. Tőle valók a firenzei Sta Maria del Carmine templom Brancacci kápolnájának hires falfestményei közül, az elpusztultakon kivül: A béna meggyógyitása és Tabea föltámasztása, Péter prédikációja és a Bűnbeesés. M. Giotto után és Meraccio előtt az olasz festészetnek nevezetes úttörője. Műveiben még nagyon sok vonás a XIV. sz. művészetére vall, de félreismerhetetlen, sokszor ugyancsak sikerült, törekvése a természetesség és festői hatás nagyobb fokának elérésére. Szinezése még nagyon kezdetleges, anatomiai tudása csekély, de képes már sokszor igazi egyéniségeket alkotni, drámai jeleneteket elénk állitani. A képek elrendezésében is új, művészi szellem nyilatkozik; az épitészet meg a távlat iránti érdeklődése pedig éppen szembetünő, ha törekvései többnyire nem is haladják meg a kisérletezés szinvonalát.

Másoló tinta, l. *Tinta* (XVI. k.).

Masovia, l. *Mazovia* (XII. k.).

Máspáruság, l. *Heterogenézis*.

Massachusetts északamerikai egyesült államban az 1895-iki aratás eredménye volt: 3·5 millió bushel burgonya, 1·3 millió bushel kukorica, 0·5 millió bushel zab és 0·7 milló t. széna. A bányászat termékei; 1·6 millió dollár értékü gránit.

Massaja (ejtsd: masszája) *Vilmos*, olasz bibornok és afrikai hittérítő, szül. Piovában (Montferrato) 1809 jun. 8., megh. Nápolyban 1889 aug. 6. 1846. mint egy kapucinus misszió vikáriusa D-i Abisszíniába ment, 1855. mint az első európai a kaffai Bongába. 1868 óta Soában munkálkodott, mig 1879. Menelik négus el nem üzte. Miután visszatért Rómába, XIII. Leó pápa a Propaganda Fidei prefektusává nevezte ki és bibornoki rangra emelte. Kiadta a galla nyelv grammatikáját és az: I miei trentacinque anni di missione nell'alta Etiopia (12 köt., Milano 1889—95.) c. diszmüvet, melynek népies kivonata In Abessinia e fra i Galla (1895) címmel jelent meg.

Massaranduba (növ.), l. *Mimusops*.

Massarani (ejtsd: massza—) *Tullo*, olasz politikus, bölcsész és iró, szül. Mantovában 1826. Paviában jogot tanult, de már korán csatlakozott a forradalmi eszmékért küzdő Ifju Olaszországhoz (l. o.), melynek vezérférfiaihoz szoros barátság füzte. Mint publicista 1848. lépett föl a forradalmi XXII. Marzo hasábjain s *Correnti* (l. o.) Cézárral nagy része volt abban, hogy Milano az osztrákokat kiüzte; de midőn ezek ismét visszajöttek, M. Párisba ment, hol 1850. megirta politikai munkáját: L'idea italiana attraverso i tempi. Miután 1851. Milanóban telepedett meg, részt vett minden mozgalomban (1870-ig), mely hazája egységére és függetlenségére törekedett. Nagy hatást tettek politikai cikkei (Crepuscolo c. lapban) és hosszabb tanulmányai (Nuova Antologia folyóiratban); 1860—67. tagja volt az olasz parlamentnek is. Mint politikus a hármas szövetség meleg barátja és könyvet is irt azon célból, hogy a szövetséges nemzetek közt felmerült surlódásokat és ellenszenvet elsimitsa (Deutschland u. die italienische Frage, Nördlingen 1859; olaszul és franciául is). 1878. a párisi kiállításon a művészeti jury tagja volt s ekkor irta: L'arte a Parigi (Róma 1879); egyéb művei: Studi di letteratura e d'arte (Firenze 1873); Studi di politica e di storia (u. o. 1873); I prodromi della libertà moderna (Róma 1876); Sui provvedimenti per l'Africa (u. o. 1883); Carlo Tenca e il pensiero civile (Milano 1888); Eugenio Camerini e i suoi tempi (u. o. 1887); Cesare Correnti (Róma 1890); Il plebiscito dei traspadani (1892); Come la pensava il dottor Lorenzi (1894).

Massari (ejtsd: masszári) *József*, olasz iró és politikus, szül. Bari delle Puglieben 1821., megh. 1884 máj. 12. Minthogy politikai összeesküvésekben való részességgel vádolták, Párisba ment, hol Mamianival, Pepevel és Giobertivel lépett összeköttetésbe. 1846. Torinóba ment és 1848. jelentékeny részt vett a nápolyi forradalomban, melynek leveretése után előbb Toscanába, később Piemontba menekült. Torinóban egy ideig a Rivista contemporanea és a Gazzetta ufficiale piemontese kiadója volt, mig 1860. beválasztották a parlamentbe, hol mint jegyző és szakavatott szónok szerzett érdemeket. Művei: Lettere politiche (Torino 1849); Il conte di Cavour. Ricordi biografici (u. o. 1873); La vita ed il regno di Vittorio Emanuele (Milano 1878, 2 köt., 3. kiad. 1880); Il generale Alfonso La Marmora (Firenze 1880). Kiadta Gioberti Vince levelezését, hátrahagyott munkáit és Cavour parlamenti beszédeit.

Massey (ejtsd: mésszi) *Gérald*, angol költő és irodalomtörténetiró, szül. Tringben (Hertfordshire) 1828 máj. 29. szegény szülőktől. Tizenöt éves korában Londonba ment. Művei: Poems and songs (1846); Voices of freedom and lyrics of love (1849); The ballade of babe Christabel (1854); The secret drama of Shakespeare's sonnets (1866, 3. kiad. 1888); A tale of eternity (1869); Mi lyrical life (1889, 2 köt., 2. kiad. 1890).

Massico, l. *Falernusi bor* (VI. k.).

Massiliánusok, l. *Szemipelágiánusok* (XV. k.).

Massimi, *Palazzo* (ejtsd: palacco masszimi), Rómában a Corso Vittorio Emanuelen levő palota, melyet Peruzzi Boldizsár 1535. kezdett épiteni, s amely a renaissance-kor legkiválóbb műemlékei közé tartozik. Benne volt azelőtt a Myron-féle diszkoszvetőnek egy jeles antik másolata, melyet most a Palazzo Lancelottiban őriznek. A Laterántól É-ra van a *Massimi-villa*, melyet neves festők (Overbeck, Veit, Koch, Führich, Schnorr v. Carolsfeld) Dantéból, Ariostóból és Tassóból vett tárgyu freskókkal diszitettek.

Masson (ejtsd: mászon) *Dávid*, angol tudós és iró, szül. Aberdeenben 1822 dec. 2. Tanulmányait szülővárosában és Edinburgban végezte. 1852. az angol irodalom tanára lett a londoni University Collegeben, 1865. pedig az edinburgi egyetemre hivták meg a retorika és az angol irodalom tanárának. 1859—68. a Macmillan's Magazina kiadója is volt. Művei: Essays, biographical and critical (1856, új bővitett kiadása 3 kötetben a következő cimekkel: Wordsworth, Shel-

ley, Keats and other essays); The three devils: Luther's, Milton's and Goethe's (1874); Life of John Milton (1859—79, 6 köt., új kiad. I. és II. köt., 1881 és 1890); British novelists and their styles (1865); Recent British philosophy (1865, 3. kiad. 1877); Drummond of Hawthornden (1873); Th. Carlyle personally and in his writings (1885); Edinburg sketches and memories (1892). Milton költői műveinek u. n. cambridgei kiadását (3 köt., 1874) ő rendezte sajtó alá.

Massylok, afrikai néptörzs Numidiában (XIII. köt.).

Massza (lat.) a. m. csomó, darab, tömeg. — *M.* az öntészetben, l. *Öntészet* (XIII. k.). — *M.-kurátor*, tömeggondnok, l. *Csőd* (IV. k.).

Mastigophora (állat), l. *Ostoros ázalékállatkák.*

Masukulumbe, bantu nép D.-Afrikában, a D. sz. 13. és 16°-a közt, a baroce- és mambunda-törzs birodalmában, kis hegyláncok által átszelt, pálma-erdőkkel borított fönsíkon, melyen a Luenge folyik át. A férfiak fehér vagy kék, tógaszerűen összehajtott kendőt viselnek, az asszonyok egészen mezetelenül járnak és fejtüket kopaszra beretválják. Minthogy soknejűség uralkodik és belső háboruk idején az ellenfél gyöngítése végett megölik a nőket és gyermekeket, nagy hiány van nőkben, melyeket a szomszédos törzsektől vétel útján szoktak szerezni. A M.-törzs kiterjedt baromés kutyatenyésztéssel foglalkozik. A kúpalaku, fűtetővel födött házak falvakká vannak egyesítve, melyeken törzsfők uralkodnak. V. ö. *Holub*, Von der Kapstadt ins Land der M. (Bécs 1890, 2 köt.).

Maszák *Hugó* Magyar távirati iroda és Országgyülési Értesítő c. hirlaptudósító vállalatai 1898 aug. 1-én *Radó* (Rothfeld) Sámuel tulajdonába mentek át.

Maszkat, l. *Oman.*

Masznyik *Endre* újabb műve: *A halotthamvasztásról* (Pozsony 1899).

Mászóállvány, tornaeszköz, melyen a függő- és mászógyakorlatokhoz szükséges szerek vannak elhelyezve. A M. fedett tornacsarnokokban rendesen egy az ellentett főfalakba 5·5—6 m. magasságban bebocsátott erős keresztgerendából s az ezt merevitő két vagy négy tölgyfaoszlopból áll. Nyitott tornahelyeken a főfalak helyett két erős oszlop a keresztgerenda tartója. A teljes M.-on a következő szerek helyeztetnek el: mászó póznák, mászó kötelek, gyürühinták, rúdhinták, fokos árboc és létrák, esetleg még a ritkán használt lengő rúd.

Matabele-föld (XII. k.), 1897 nov. 4. megnyilt a *Matabele (vasúti) vonal*, Mafeking-től Buluvajóig (930 km.), ami Rhodes Cecil érdeme. V. ö. *Newman* C. L. N., Matabeleland and how we got it (London 1895).

Matagalpa, tartomány Nicaragua középamerikai államban, a Managua-tótól K-re. Magában foglalja a Kordillerákat és az Atlanti-tenger felé való lejtőiket. Területe 389·3 mf², lakossága 35,000 (az indusokon kivül). A nép főleg kukorica-, cukornád-, dohány- és kávétermeléssel, marhatenyésztéssel, továbbá arany- és ezüstbányászattal foglalkozik. M. fővárosa M., 900 m.-nyire a tenger szine felett, 4000 többnyire indus lak.

Mataja *Emilia*, irói nevén *Marriot Emil*, osztrák irónő, szül. Bécsben 1855 nov. 20. Munkáiban főleg a bécsi polgári középosztály erkölcseit festi, komor életfelfogással, gyakran igen keserü szatirával, mely a humornak igen kevés helyet juttat. Későbbi műveiben mind jobban pártját fogja a katolikus egyháznak és papjainak. Művei: Egon Talmors (Bécs 1880); Die Familie Hartenberg (Berlin 1883, 5. kiad. 1895); legjobb elbeszélése: Der geistliche Tod (Bécs 1884, 5. kiad. Berlin 1893, magyarra ford. *Szekrényi* L., A pap halál címen 1885); ennek, valamint Mit der Tonsur (1887) című novellagyüjteményének tárgya a katolikus papi életből való. További regények: Die Unzufriedenen (Berlin 1888, 2. kiad. 1889); Moderne Menschen (u. o. 1893); Caritas. Der Roman einer Familie (u. o. 1895). Novellák: Die Starken und die Schwachen (u. o. 1894); Seine Gottheit (1895); Junge Ehe (mind a kettő regény, 1897); Der Heiratsmarkt (erkölcsi rajz, 1898); Gretes Glück (dráma, 1897); Auferstehung (regény, 1898); Tiergeschichten (1899)

Matam, l. *Gyémánt* (VIII. k. 394. old.).

Mataram, város, l. *Lombok* (XI. k.).

Matarieh, 1. *falu* Kalubieh (Mudirieh) egyiptomi tartományban, 9 km.-nyire Kairótól ÉK-re. Itt mutogatják a csodatévő szikomórusfát, amely alatt állítólag a szent Szűz a kisded Jézussal Egyiptomba való menekülésekor megjelent; ezt azonban csak 1672. ültették az elhalt régi fa helyébe. M. közelében a hires *Heliopolis* város romjai vannak. — 2. *M., város* Damiette egyiptomi kormányzóságban, (1882) 9404 lak., kik a hikszószok utódai s majdnem kizárólag halászatból élnek.

Mateba, sziget a Kongó-folyam alsó részében, Boma és Ponta da Lenha között. Hossza 15 km., szélessége 4 km. Buja pálma- és banánnövényzet borítja. 9 faluban 700 ember lakik. A szigetet egy belga kereskedelmi társaság bérli.

Matebele, néptörzs, a. m. *matabele* (XII. k.).

Matematika. *Története.* Ama képzetek és fogalmak alakítása, melyek taglalása a M. körébe tartozik, már a legrégibb időben indult meg. Valamint az egyes ember már kora gyermekkorában tesz szert néhány számbeli és térbeli képzetre, tehát olyanra, mely M.-inak is nevezhető, az egész emberiség is mindjárt szellemi élete fejlődésének kezdetén alakított magának ilyen képzeteket. A nyelvkutatók vizsgálataiból kitünik, hogy a kicsiny számokat megjelölő szók az egyes népek nyelvkincsének legrégibb elemeit teszik ki, ami a szám fogalmának ősrégisége mellett bizonyit. Nagyon valószinü az is, hogy a külvilág szemlélete már igen korán vezetett egynéhány egyszerü geometriai képzetre, mint amilyen p. az egyenes vonal és a sík felületé.

A legrégibb reánk maradt irodalmi termék, melynek tárgya M.-i, az *egyiptomiaktól* származik, kik Herodotos elbeszélése szerint a Nilus áradásaitól elmosott határjelek helyreállíthatását célozva, feltalálták volna a geometriát. Ez a M.-i irodalmi emlék egy M.-i kézikönyv, melyet a British Museumban őrzött *Papyrus Rhind* tartalmaz. Kezdősoraiból kivehető, hogy *Ahmes* irnok állította össze Ra-ā-us király uralkodásának

33. évében, mely idő a Kr. e. 2000. és 1700. évek közé tehető. Ahmes kézikönyve nem tankönyv, hanem a megoldott feladatoknak gyüjteménye, mely azonban az e feladatok megoldásához szükséges szabályok levezetését már nem tartalmazza. A feladatok megoldásának menetéből kivehető, hogy Egyiptomban ebben az időben ismerték az egész és törtszámokkal való számolásra és az elsőfoku egyenletek megoldására szolgáló módszereket, a geometria köréből vett feladatok pedig mutatják, hogy rendelkeztek közelítő módszerek felett, melyekkel a kör, az egyenlőszáru háromszög és a trapez területét kiszámították és hogy bizonyos, a hasonló idomokra vonatkozó tételek is ismeretesek voltak. Egész és tört számokkal számolni a *babiloniaiak* is tudtak, sőt lehetséges, hogy a számolási módszerek Babilóniából szivárogtak át Egyiptomba. Egy régi emlékkövön és két az 1854. évben Seukerek mellett feltalált agyagtáblácskán ékirással felirt M.-i tartalmu szövegből kitünik, hogy a babiloniaiak a tizes számrendszer mellett a 60-as számrendszert is használták. Ami e táblácskák korát illeti, ezek az asszirioloģusok itélete szerint a Kr. e. 2300-tól 1600-ig terjedő korszakból származnak. A babiloniaiak geometriai tudására következtethetünk egy babiloniai jóslókönyv rajzairól, régi fali festményekről és egy a British Museumban őrzött babiloniai csillagászeszköz töredékéről. Ezek megmutatják, hogy a babiloniaiak ismerték a derékszöget és a párhuzamos egyeneseket, valamint a háromszögeket és a négyszögeket is, hogy fel tudták osztani a kört hat egyenlő részre és hogy a körnek 360 fokra való felosztását használták. Még az ó-szövetség néhány helye valószinüvé teszi, hogy Babilóniában a kör kerületét a háromszoros átmérővel tekintették egyenlőnek.

Görögországban az első, aki a M.-t mint tudományt művelte, a Kr. e. 640. év előtt szül. miletoszi *Thales* (XVI. k.) volt. *Proclus* szerint Egyiptomban járt, hol a geometriával megismerkedett, melyet azután az ő saját kutatásai alapján tovább fejlesztett. Ugyane forrás szerint Thalestől származó tételek, hogy az egyenlőszáru háromszögben az alap mellett fekvő szögek egyenlők, hogy a csúcs-szögek egyenlők, hogy a háromszög egy oldalból és a két mellette fekvő szögből meghatározható és hogy az átmérő a kört két egyenlő részre osztja fel. *Pythagoras* (XIV. k.), kinek iskolájából kiszivárgott tudományos eredményről nem volt eldönthető, vajjon magától Pythagorastól, vagy valamelyik követőjétől származott-e. Mint biztosan magától Pythagorastól származó eredmény megjelölhető a derékszögü háromszögre vonatkozó tétel és a szabályos poliéderek szerkesztése. A többi geometriai ismeret, mely Pythagorastól vagy követőitől származik és még a Kr. e. 400. év előtt terjedt el, a következőkben foglalható össze: A párhuzamos egyenesekre vonatkozó tételek kapcsolatban a háromszögek szögeinek összegével, a háromszögek kongruenciájára és területegyenlőségére vonatkozó tételek, a csillagötszög és az aranymetszés. Még nagyobb eredményeket mutattak fel az aritmetikában. Foglalkoztak aritmetikai, geometriai és harmonikus proporciókkal és haladványokkal és az aritmetikai haladványok közt a magasabb rendüekkel is, valamint az *idomszámokkal* is. A számelmélet körébe tartozik ama derékszögü háromszögek meghatározása, melyek oldalainak mérőszámai racionálisak. A derékszögü háromszögek vizsgálatával kapcsolatban megalkotta végül Pythagoras az *irracionálisnak* fogalmát. A Kr. e. V. sz. elejéről említendő a kioszi *Hippokrates*, ki bebizonyította, hogy körök területei ugy viszonylanak egymáshoz, mint átmérőik négyzetei és a kör quadraturájához a derékszögü háromszög befogói felett szerkesztett holdacskákra vonatkozó tételekkel vélt hozzáférhetni. Ő irta az első görög geometriai *kézikönyvet*, mely azonban elveszett. *Platonnak*, a nagy filozofusnak a M. metodusa köszön sokat. Ő találta fel az u. n. analitikai módszert, melyet *Leon* a diorizmussal egészitett ki. A knidoszi *Eudoxus* (VI. k.) a *proporciók tanát* bővítette ki és Archimedes tanusága szerint felfedezte azt a *stereometriai* tételt, melynek értelmében minden piramis mint egy prizma harmadrésze fogható fel. E felfedezés a M. módszereinek fejlődése szempontjából is kiemelendő, mert bevezetésében találkozunk először az Archimedestől később oly sikeresen alkalmazott *exhaustio* módszerével, mely a modern integrálszámolás csiráit rejti magában. Eudoxus tanítványa *Menaechmus*, ki a *kúpszeleteket* találta fel. Az alexandriai *Eukleidesről* (VI. k.) reánk maradt az elemek 13 könyve (στοιχεῖα), mely az összes M.-i kézikönyvek — a modernekét is beleértve — egyik legkiválóbbja. Az ókor legnagyobb matematikusa *Archimedes* (II. k.). A körmérésről szóló könyvében az exhaustio módszere segítségével mint első bizonyítja be, hogy a kör területe egyenlő ama háromszögével, melynek alapja egyenlő a kör kerületével és magassága a kör radiusával. Ebben a művében a π számra ezt a *megközelítést* találja: $3\frac{1}{7} < \pi < 3\frac{10}{71}$, mely tekintetbe véve a görögök számolási technikájának tökéletlen voltát, csodálatra méltó eredmény. A gömb és hengerre vonatkozó két könyvben meghatározza a henger, kúp és gömb térfogatát. Más műveiben tárgyalja a parabola quadraturáját és a másodrendü felületek határolta testek térfogatszámítását. A homokszemek számáról c. értekezése aritmetikai tartalmu és más műveiben is foglalkozik aritmetikai fejtegetésekkel. Mekanikai művei szintén sok becses M.-i fejtegetést tartalmaznak. Ezekben gyakran mekanikai tételekből kiindulva vezetett le geometriai tételeket. A kirenei *Erathostenes* (VI. k.) az első, ki *fokméréseket* végzett. Hires ismeretes módszere, melylyel a számsorból egy tetszés szerinti határig kiválasztja a törzsszámokat (Eratosthenes szitája). A pergaei *Apollonios* (I. k.) fő műve a kúpszeletekről szóló 8 könyv, mely a kúpszeletek teljes tanát foglalja magában és melynek négy utolsó könyve nagy valószinüséggel csupán csak Apollonius eredeti kutatásainak eredményeképen tekinthető.

Mielőtt a görög M. fejlődésének leirását az idő sorrendjében tovább folytatnók, itt meg akarunk emlékezni ama három problémáról, melyek a görögöknek ugyszólván felsőbb M.-ját teszik ki.

Ezek a *deloszi v. a kocka megkétszerezésének problémája, a szög három egyenlő részre való felosztása és a kör quadraturája.* E problémák, noha geometriai megoldásra a szó mai értelmében nem vezettek és nem is vezethettek, fontosak annyiban, hogy több görbe vonal feltalálására adtak alkalmat és evvel a görbék tulajdonságaira is terelték a figyelmet. *Hippias, Hippokrates, Archylos, Platon, Eudoxus, Menaechmus és testvére Deinostratus, Archimedes, Eratosthenes, Apollonius, Nikomedes* és *Diokles* voltak a legfőbbek, kik a felsorolt problemák egyikével-másikával, vagy pedig mindegyikkel foglalkoztak. A görbék, melyeket e problémák tárgyalásában alkalmaztak, a kúpszeleteken kívül a *quadratrix, a conchoida és a cissoida.* Ezekkel kapcsolatban itt felemlítjük még a *hippopedát* (lemniscata) és a *spirálist* (Archimedes-féle spirálist), melyet *Eudoxus*, illetőleg *Archimedes* talált fel.

Tovább követve ismét a görög M. fejlődését, a Kr. e. III. sz.-ra térünk vissza. Ebben az időben a már említett két matematikus, *Nikomedes* és *Diokles*, valamint *Perseus* görbe vonalak tanulmányozásával foglalkoztak. *Hypsikles*, kitől Eukleides elemeinek XIV. és XV. könyve származik, művelte a stereometriát, míg *Zenodorus* Archimedeshez és Apolloniushoz csatlakozva, izoperimetrikus problemákat fejtegetett és *Hipparchos* (IX. k.), a hires csillagász, húrtáblákat számított ki. Az alexandriai *Heron* (IX. k.), az ó-kor legnagyobb geodetája, az Eukleides és Apollonius kezdeményezte *görög algebrát* is tökéletesítette. A Kr. u. I. sz.-ból említendők *Theodosius*, ki a gömbfelület geometriájáról irt (szferika) és *Serenus*, ki a henger metszésével foglalkozott. A Kr. u. 100. év körül élt *Menelaus.* Munkái a húrok kiszámítását tárgyaló 6 könyv és a szferikának 3 könyve, melyben a szferikus trigonometria egy nemét adja elő. Ebben fordul elő a transzverzálisokra vonatkozó, ma is róla elnevezett tétel. Ugyanarra az időre tehető *Nikomachus, Theon* és *Thymarides* élete is, kik aritmetikával foglalkoztak. Az utolsónál kiemelendő egy módszer, mely bizonyos elsőfoku egyenletrendszerek megoldására szolgál. Claudius *Ptolemaios* (XIV. k.), az ó-kor legnagyobb csillagásza, Μεγάλη σύνταξις c. művében (l. *Almageszt)* csillagászati használatra megteremti a *trigonometriát.* Kiinduló pontul szolgál neki a körbe irt négyszögre vonatkozó tétel, melyet ma *Ptolemaios-féle tételnek* nevezünk. Még megemlítendő, hogy ő az első, ki *Eukleides* XI. axiomáját (V. posztulátumát, l. *Abszolut geometria* és *Eukleides-féle geometria)* nem ismerte el magától értetődőnek és evvel megnyitotta azoknak sorát, kik a párhuzamosokra vonatkozó elmélet bebizonyításával foglalkoztak. Igen kiváló matematikus volt a Kr. u. III. sz.-ban élő *Pappus*, kinek reánk maradt M.-i műve a Gyűjtemény címet viseli. E mű tartalmazza más matematikusok a mai korra nézve részben elveszett iratainak kivonatát és e szempontból a tudomány történetét tekintve is megbecsülhetetlen értékü. E kivonatokhoz csatolta hozzá saját megjegyzéseit és tételeit. Ezek közül itt kiemeljük azt, melyet ma *Guldin-féle szabálynak* neveznek (l. *Baricentrikus szabály),* valamint a *felületekre* vonatkozó vizsgálatait és azokat a tételeket, melyek a modern szintetikus geometriában alapvetők (pontok involuciója és az anharmonikus viszony állandósága). Mint utolsót a görög matematikusok közt említjük *Diophantost* (V. k.). Arithmetika c. munkája az ó-kor legjelesebb algebrája, mely különösen a határozatlan egyenletek tárgyalása miatt vált hiressé.

Az ó-kor másik nagy művelt nemzete, a *római*, a M. fejlesztéséhez ugyszólván semmivel sem járult. Itt csak *Boëthius* quadruviumát említjük fel, nem azért, mintha valami eredetiséget tartalmazna, hanem mert a középkorban a legkedveltebb tankönyvek közé tartozott.

Mig Görögországban különösen a geometria érte el a tökéletességnek igen magas fokát, *Indiában* nagy sikerrel művelték az aritmetikát és az algebrát. Itt találták fel a modern számirást a tizes rendszer alapján és az első- és másodfoku egyenleteket, melyek a görögöknél Diophantos előtt csak geometriai alakban felmerülő feladatokképen szerepelnek, mint önálló algebrai problemákat tárgyalták. A tökéletesség igen magas fokára fejlesztették a határozatlan egyenletek megoldását is. Kiváló M.-i iróik *Aryabhatta* (sz. Kr. u. 476.), *Brahmagupta* (sz. Kr. u. 598.) és *Bhâskara Acarya* (sz. Kr. u. 1114.). A geometriában az indusok önállóan a *trigonometriát* művelték, mely ága a geometriának az aritmetika felé irányuló hajlamuknak leginkább felelt meg.

Pusztán csak megemlítve, hogy a M. *Khinában* is talált művelőkre, áttérünk az *arabok* e téren kifejtett tevékenységének jellemzésére, kik a görögök örökébe lépve, a M. minden ágában önálló eredményeket is tudtak felmutatni. A tudomány történetének szempontjából fontos, hogy a görög M.-i irók műveit lefordították arab nyelvre, ugy hogy egynéhányat, melyek eredetije elveszett, legalább e fordításokból ismerünk. Mint elsőt felemlítjük *Mohammed ibn Músza al Khvárizmit* (l. *Khvárizmi).* Ez az iró, noha még önálló eredményekkel nem találkozunk nála, azért fontos, mert ő adta meg a kutatás irányát a többi arab matematikusnak. Művei közül bennünket leginkább érdekel az *Aldsebr valmukabala* c., melyben az első- és másodfoku egyenletek megoldását tárgyalja. E mű címéből származott a M. egyenletek megoldására vonatkozó ágának modern elnevezése: *alaebra. Mohammed, Ahmed* és *Alhasan* testvérektől egy geometriai tartalmu mű maradt fenn latin fordításban, melyből az ellipszisnek u. n. kertészkonstrukcióját emeljük ki. *Tabit ibn Kura* (836—901) görögöket fordított és számelméleti fejtegetései közben vizsgálja az u. n. tökéletes és barátságos számokat. *Abu Abdallah al Battani* (Albategnius, a IX. sz. végén és X. sz. elején) a trigonometriában a húrok helyett először használta a *sinust. Abul Vafa* az utolsó, ki görög irók fordításával és magyarázatával foglalkozott, módszert állított fel szinusztáblák kiszámítására és feltalálta a *tangens-függvényt*, mely számára táblát is számított ki. *Alkuhi* (a X. sz. végén) különösen oly geometriai feladatokkal foglalkozott, melyek másodfokunál magasabb foku egyenletre vezetnek. Egy a X. sz. végéről fenmaradt töredék tárgyalja a racionális derékszögü háromszögeket,

mely kérdéssel *Alhusain* is foglalkozott. *Abu Mohammed Alchodsandi* állítólag bebizonyította volna, hogy az $x^3+y^3=z^3$ egyenlet nem oldható meg racionális számokban. *Ibn Sîna* (Avicenna), a hires orvos, számelméleti spekulációkkal foglalkozott és ismertette a *9-es próbát*. *Albiruni* (a XI. sz. elején) oly feladatokat állított fel, melyek másodfokunál magasabb foku egyenletekre vezetnek, amelyek megoldásával *Abu'l Dsud* foglalkozott. *Alkarchi* (a XI. sz. elején) *Al Fachri* c. művében a másodfokuakra visszavezethető magasabb foku egyenletek megoldását tanítja; *Omar Alchajimi* (a XI. sz. végén) algebrát irt és ugy látszik, a binomok magasabb (poz. egész kitevős) hatványait is ismerte. *Abu Mohammed Dsabir ibn Aflah*, a kitünő csillagász, kit *Geber* (l. o.) néven is említenek (mely névről hibásan vezették le az algebra elnevezést) csillagászati művének első könyvében foglalkozik a trigonometriával és annak szferikus részében önállóságot mutat.

Az *európai népek* közt a *középkorban* a M. époly kevés számbavehető haladást mutat, mint minden más tudomány. Aritmetikai és geometriai kézikönyvek összeállítása iskolák és kereskedők használatára, görög és arab M.-i művek, vagy pedig görög művek arab fordításainak latin nyelvre való lefordítása körülbelül minden, amit e korszak felmutathat. A részletekre áttérve megkezdjük *Isidorus* (IX. k.) sevillai püspöknek Origines c. művével, mely az aritmetikát, zenét, geometriát és csillagászatot (tehát a quadruviumot) magában foglalja. *Beda* (l. o.) kronologiával foglalkozott. *Alcuin* (l.o.), kinek tevékenysége inkább a pedagogiát, mint a tudományt szolgálja, a tanítás érdekében egy feladatgyüjteményt állított össze. Ily irányu munkákat irtak ebben az időben az Alcuin alapította toursi zárdaiskola mintáját követő iskolák tanítói is. A francia *Gerbert* (később *II. Szilveszter pápa*) fő érdeme, hogy a nyugatot az arab (ind) számirással ismertette meg. Igen kedvelt és sok ideig használatban volt aritmetikai és algebrai kézikönyveket irtak a XIII. sz. elején az olasz *Leonardo di Pisa (Fibonaci)*, a német *Jordanus Nemorarius* és az angol *Joannes de Sacrobosco (John of Holywood)*. E század fordítói közt a legkiválóbb *Campanus*, ki *Eukleidest* fordította le latinra. *Thomas de Bradwardina* (Bredwardin, 1290—1349) *Geometria speculativa* c. művében *csillagpoligonokkal* is foglalkozik és M.-i filozofiai fejtegetései közben a folytonosság, a végtelen nagy és végtelen kicsinynek fogalmát teszi vizsgálata tárgyává. A francia *Nicole Oresme* (1323—83) Tractatus de latitudinibus formarum c. művében egy a maival lényegében megegyező módszert ismertet, melynek segítségével valamely változónak változása grafikus módon szemléltethető és Algorismus proportionum c. művében a tört kitevők használatát tanítja. *Olaszországban* a XIV. sz.-ban kereskedők irtak aritmetikai és algebrai tartalmu munkákat és sikertelen kisérleteket tesznek a másodfokunál magasabb foku egyenletek megoldására. a XV. sz. matematikusai közt felemlítendők *Johann von Gemunden* (1380—1442) és *Georg von Peuerbach* (1423—61), a bécsi egyetem tanárai, kik főleg a csillagászattal foglalkozva, a trigonometriát művelték. Körülbelül ezek idejében vándoroltak be Olaszországba görög tudósok, kik V. Miklós pápa támogatásával görög M.-i műveket fordítottak. Megemlítjük ezek közül *Cremonai Jakab* Archimedes fordítását s *Trapezunti György* Ptolemaios-fordítását. *Nicolaus Cusanus* bibornok (1401—61) M. filozofiai spekulációkkal és az egyenes arkuflkációjával (a kör rektifikációjának ellentétével) foglalkozott. E század legkiválóbb matematikusa Peuerbach tanítványa *Regiomontanus* (Johannes Müller, 1536—76), ki szinusztáblákat szerkesztett és kinek a trigonometria mai alakját köszöni. Tudományos levelezésében is igen sok említésre méltó M.-i tárgyat érint. Főtörekvése volt, hogy az összes görög matematikusokat latinra fordítsa és kinyomassa, miben korai halála gátolta, mely Olaszországban érte, hova IV. Sixtus pápa meghivására a naptár javítása ügyében utazott. Olaszországban *Lionardo da Vinci*, a hires festő (1452—1519) művészek és műiparosok használatára szabályos sokszögeknek közelítő szerkesztéseit gondolta ki és *Luca Paciolo* (szül. 1445.) Summa de arithmetica geometria stb. cimen egy igen kimerítő aritmetikai és algebrai kézikönyvet bocsátott közre. Hires ennek Eukleides-kiadása is. Eredeti felfogást tanusít a francia *Nicolas Chuquet* 1484. irt munkája: Triparty en la science des nombres. Egymásra vonatkoztatja egy számtani és geometriai progressziő tagjait, ami, mint ismeretes, később a logaritmusok feltalálásához vezetett. Sokkal általánosabb szempontból tárgyalja az egyenletek megoldását, mint az eddigiek és számba veszi a negativ gyököket is, amelyeket még utána is igen sok ideig figyelmen kivül hagytak. Előfordulnak e műben pozitiv, negativ és 0 kitevős hatványok és egy helyen egy számítás komplex kifejezésekkel.

A XVI. sz. első feléből említendő az első lényeges haladás, mely a M.-ban az arabok óta észlelhető. Ez a harmad- és negyedfoku egyenletek általános megoldása. A harmadfoku egyenlet megoldásának történetét tartalmazza a *Cardan-féle képlet* c. cikk. A negyedfoku egyenlet első megoldási módszere Cardano tanítványától, *Luigi Ferraritól* (1522—65) származik. *Hieronimo Cardano* (1501—76) fő műve: Artis magnae sive de Regulis Algebraicis liber unus, mely a harmad- és negyedfoku egyenletek megoldásán kivül még egyéb figyelemre méltó dolgokat is tartalmaz. Ilyen a regula aurea, egy közelítő módszer az egyenletek gyökeinek meghatározására és egynéhány oly összefüggés kiderítése, mely valamely egyenlet gyökei és együtthatói közt fennáll. Cardano számos művei közt még megemlítjük az Ars magna arithmeticae cimüt, mely egy a Descartes-féle jelszabályhoz hasonló szabályt tartalmaz. A német *Michael Stifel* (1487—1567) Arithmetica integra c. műveből kiemelendő a binomiális együtthatók felfedezése és ezek egynéhány tulajdonságának levezetése. *Johannes Werner* (1468—1528) módszert talált ki a földön két hely távolságának kiszámítására a földrajzi koordinátákból és új módszerrel tárgyalta a kúpszeleteket. Valamint az olasz festő Lionardo da Vinci, ugy a németek egyik kiváló festője *Albrecht*

Dürer (V. k.) a művészet céljait tartva szem előtt, foglalkozott a geometriával. Underweysung der messung mit dem zirckel und richtscheydt in Linien ebenen vund gantzen corporen c. művében tárgyalja a perspektiva elemeit és előadja síkidomok és térbeli alakok szerkesztését. A portugál *Pedro Nuñez* (Nonius, 1492—1577) egyik művében kisérletet tesz egész függvények közös osztóinak meghatározására; hiressé vált azonban a róla elnevezett szerkezetről, melynek elve tőle származik. *Jean Buteo* (Borrel, 1492—1572) korának egyik legelmésebb geometrája, ki De quadratura circuli c. művében a körnégyszögesítőkkel ereszkedik polemiába és bővebben kifejti Archimedesnek e probléma tárgyalásában elfoglalt álláspontját. Egy a műhöz csatolt függelékben kimutatja, hogy Eukleides elemeiben nemcsak a tételek, hanem a bizonyítások is magától Eukleidestől származnak s nem kommentátorától Theontól, amint azt az egész középkoron át hitték. Ugyancsak egy másik Eukleidesre vonatkozó balvéleményt, hogy ez a megarai Eukleidessel azonos lett volna, *Clavius* az 1574-ben megjelent latin Eukleides kiadásában oszlatott el. A messinai *Francesco Maurolico* (1494—1575), ki a mekanikával is foglalkozott, több görög matematikust fordított le latin nyelvre és megkisérlette Apollonius a kúpszeletekre vonatkozó, az ő idejében hiányzó könyveinek visszaállítását, mely kisérlet azonban később, e könyvek feltalálása után elhibázottnak tünt ki. *Simon Stevin* (1548—1620) művei közül kiemelendő a hét oldalra kiterjedő kis értekezés: La Disme einseignant facilement expedier par nombres entiers sans rompuz tous comptes se recontrans aux affaires des Hommes, mely első összefoglalása a tizedes törtekkel való számolás szabályainak. A XVI. sz. legnagyobb matematikusa volt *Franciscus Vieta* (Viète, 1540—1603), kinek halhatatlan érdeme annak a módszernek feltalálása, melynek értelmében általános vizsgálatokban a számokat betükkel jelölik (betüszámtan). Az egyenletek elméletében tanitotta a transzformációt és felismerte az együttható és gyökök közt fennálló összefüggést. Ő találta fel az u. n. *algebrai geometriát*, melynek feladata a számitás eredményeit egyenes vonalu közök alakjában konstruálni. Az Apollonius Gallus c. műben tárgyalja egy oly kör szerkesztését, mely három adott kört érint. A XVI. sz.-ból még felemlítjük *Adrian van Roomen* (Adrianus Romanus, 1561—1615) és *Ludolph van Ceulent* (1540—1610), kik közül az első a π számot 17, a második pedig 35 tizedesre számította ki.

A XVII. sz. a M. új felvirágzásának kora. Minden ága kiváló művelőkre talál, kik a tudományt új felfedezésekkel és találmányokkal gazdagitják és a termékeny módszerek egész sorát teremtik meg. Egyik jelentékeny, különösen a gyakorlati számolás szempontjából igen fontos találmányát teszik e századnak a *logaritmusok*, melyeket az angol *John Neper* Descriptio mirifici logarithmorum canonis c. művében 1614. mutatott be a matematikus közönségnek. Tőle függetlenül a német *Jobst Bürgi* is találta fel a logaritmusokat, ki 1620. adott ki egy táblát Arithmetische und Geometrische Progresstabuln cimen. Mind a kettő a logaritmusokhoz egy aritmetikai és geometriai haladvány tagjainak egymásra vonatkoztatás alapján jutott, amely eljárásról már Chuquetnél emlékeztünk meg. Az első logaritmustáblák kiszámítása körül érdemeket szereztek *Henry Briggs*, *Adriaen Vlack* s a hires *Keppler*. Ugyane korba esik a *lánctörtek* feltalálása is, melyekre *Pietro Antonio Cataldi* egy 1613. megjelent művében akadunk először. A geometriában egészen új irányokat követtek *Claude Mydorge* (1585—1647), ki a kúpszeleteket új módszer szerint tárgyalta, *Desargues* (V. k.) és a M. legkülönbözőbb ágaiban tevékeny *Blaise Pascal* (1623—62), ki az előbbinek nyomaiban haladva Essai sur les coniques c. művében, mely egy elveszett nagyobb műnek csak töredéke, közli a kúpszeletbe irt hatszögre vonatkozó róla elnevezett tételt (hexagrammum mysticum). E zseniális matematikus egy másik töredékében értekezik a geometriai bizonyítás módszeréről, Traité du triangle arithmétique c. értekezésében pedig, mely a binomiális együtthatókra vonatkozik, a teljes indukció módszerét találja fel. A valószinüségszámolást és a számelméletet is művelte és az infinitézimál számítás feltalálásának előkészítésében jelentékeny része van. Ő egyszersmind az első *számológépnek* is feltalálója. Korszakalkotó a geometria és egyáltalában a M. történetében *Descartes* (V. k.) új módszere, az *analitikai geometria*, melyet az egyenletek elmélete szempontjából is kiváló figyelmet érdemlő 1637. megjelent Géométrie c. művében alkalmaz először. A XVII. sz. első felének legkiválóbb matematikusa volt *Fermat* (VII. k.), ki különösen a számelméletet vitte előbbre. A XVII. sz. legnagyobb vívmánya a M. terén az *infinitézimál számítás* feltalálása, melynek kifejlesztése még a XVIII. és XIX. sz. matematikusait is foglalkoztatta. (Történetét l. *Infinitézimál számítás* (IX. k.) és *Differenciál egyenlet* (V. k.). A XVII. sz. geometrái közt felemlítjük még *Philippe de la Hire*-t (1640—1718), ki Traité des sections coniques c. művében a kúpszeleteket Desargues és Pascal szellemében tárgyalta. Tőle származik a polus és polárisra és a perspektiv rokonságra vonatkozó elmélet. Az algebra terén e században már nem csupán csak az egyenletek megoldásával foglalkoztak, hanem az egyenletek szerkezetére is kiterjesztették figyelmüket. *Albert Girard* 1629. megjelent Invention nouvelle en l'algèbre c. művében először mondja ki azt a tételt, hogy az egyenlet gyökeinek száma egyenlő a fokszámmal, továbbá a gyökök hatványainak összegét fejti ki egészen a negyedik hatványig. *Harriot* egy halála után 1631. megjelent művében az egyenlet többtagúját mint a gyöktényezők szorzatát állítja elő. Jelentékeny új algebrai eredményeket tartalmaz a *Descartes*-féle Géométrie. Ebben találjuk a *Descartes-féle jelszabályt* és a negyedfoku egyenletek egy új megoldási módszerét, valamint fontos, a negativ és komplex gyökökre vonatkozó megjegyzéseket. *Florimond de Beaune* (1601—52) kommentárt irt a Géométriehez és egy hátrahagyott iratában az egyenlet gyökei számára határokat határoz meg. *Johann Hudde* (1633—1714) a harmadfoku egyenletek megoldását oly módon tárgyalja, mint az a mo-

dern tankönyvekben szokásos és módszert állapított meg, melynek segítségével eldönthető, vajjon valamely egyenletnek vannak-e egyenlő gyökei. *Tschirnhausen* 1683. bocsátotta közre értekezését, melyben az egyenletek egyes tagjainak kiküszöbölésére szolgáló, róla elnevezett módszert ismerteti, *Rolle* pedig 1690. publikálta ismeretes tételét.

A XVII. sz. végén és a XVIII. sz.-ban az infinitézimál számítás több problemája vezetett reá interpoláció-képletekre, más problemák pedig már gyakrabban tették szükségessé a végtelen sorok alkalmazását is. Az interpoláció-képletek közt leghiresebbek a *Newton* és a *Lagrange*-féle. Ide tartozik az ismeretes *Simpson*-féle szabály (1743) és a *Newton*-féle interpoláció-módszer módosítása *Stirlingtől* (1736). Mint első, ki a végtelen sorokkal foglalkozott, *Newton* említendő fel, kitől a hires binomiális sor származik (1676). Végtelen sorok összegezésével foglalkoztak még *Leibniz* 1682. és *Bernoulli* Jakab 1689—97. Leibniztől származik egyszersmind a $\frac{\pi}{4}$ értékét szolgáltató ismeretes sor. A rekurrens sorokról, melyek elméletét *Euler* (l. o.) tökéletesítette, először *Abraham de Moivre* irt 1730. Igen sok, a sorokra vonatkozó dolgokat tartalmaz *Euler* Introductio in analysin infinitorum c. műve. Megjegyezzük azonban, hogy konvergencia-vizsgálatokat ebben az időben még nem végeztek (l. *Konvergencia*).

A geometriában a XVIII. sz.-ban az analitikai geometria mellett a régieknek szintetikus módszere talált kiváló művelőkre. Az utóbbiak közt a legjelesebbek a részben még a XVII. sz.-ba tartozó *Newton* és *Maclaurin*. Az első a Principia-ban, az utóbbi pedig Treatise of fluxions c. művében valódi virtuózitással kezeli e módszert. Mint első, ki magasabb rendü görbék vizsgálatával foglalkozott, megemlitendő *Newton*, ki Enumeratio linearum tertii ordinis c. művében 1706. a harmadrendü görbéket osztályozza. A magasabb rendü görbék általános tulajdonságait a transzverzálisok elméletéből kiindulva tárgyalja *Maclaurin* De linearum geometricarum proprietatibus generalibus c. művében. A Descartes-féle analitikai geometriai irányt még a XVII. sz.-ban követték *Fermat* az 1637. megjelent Ad locos planos et solidos isagoge és John *Wallis* az 1655. megjelent Tractatus de sectionibus conicis c. műben. A XVIII. sz.-ban a már említett *Euler*-féle Introductio-ban az analitikai geometria is kimerítő tárgyalásban részesül, mely különösen figyelemre méltó azért, mert itt nyer e módszer először alkalmazást a három dimenziós tér geometriájában. Ugyancsak az analitikai geometriai módszert alkalmazta *Claude Clairaut* (1713—65) 1731. megjelent Recherches sur les courbes à double courbure és *Gabriel Cramer* (1704—52) 1751. megjelent Introduction à l'analyse des courbes algébriques c. művében. A XVIII. sz. geometriai irodalmából felemlitjük még *Hieronimo Saccheri* 1733. megjelent Euclides ab omni naevo vindicatus c. művét, mely újabban a nem-eukleidikus geometria története szempontjából méltatásban részesült.

A XVIII. sz. algebrájának történetében ismét találkozunk *Newton* nevével, ki az Arithmetica universalisban módszert ismertetett a valós gyökök határainak meghatározására. Ugyanebben a műben meghatározza a képzetes gyökök számát és kiszámítja a gyökök hatványainak összegét. Új módszereket a harmad- és negyedfoku egyenletek megoldására találtak fel *Euler* és *Bézout* (l. o.), egy új közelítő módszer pedig a gyökök kiszámítására *Lagrange*-tól származik (az első általánosan használható közelítő módszert *Newton* még a XVII. sz.-ban találta fel). *Lagrange* 1770. és 1771. az egyenletek általános megoldását igyekezik megtalálni és noha e törekvésének sikere nem lehetett, ide irányuló vizsgálatai a rezolvensek szerkezetének tanulmányozása szempontjából mégis igen fontosak. Ezekhez igen hasonlók *Vandermond* 1771. évi vizsgálatai. Az elimináció elméletével foglalkoztak *Cramer*, *Vandermond* és *Bézout*, a gyökök szimmetrikus függvényeinek elméletét pedig *Waring* fejtette ki.

Euler és *Lagrange* a számelméletnek is kiváló művelői voltak. Az első bizonyította be a Fermat-féle tételt, az utóbbi pedig a Wilson-félét. Megállapították egyszersmind a quadratikus alakok elméletének alaptételeit és foglalkoztak másodfoku határozatlan egyenletekkel is (Pell-féle egyenlet). Vizsgálataikat *Legendre* egészítette ki a tőle 1785. feltalált reciprocitási tétel segítségével. A valószinüségszámolást, melynek fejlesztését Fermat és Pascal kezdették meg, a XVIII. sz.-ban *Bernoulli* Jakab, Dániel és Miklós, *Remond de Montmort*, *Moivre*, *Laplace* és mások művelték.

A jelen században, mely egész új ágait is teremtette a M.-nak, a kutatás főleg oly irányt követett, mely kapcsolatokat derített fel a M. legkülönbözőbb ágai közt. Igy egyik diszciplina fejlődése hatással lévén más diszciplinákra is, az új és meglepő eredmények oly nagy sokaságára jutottak, hogy itt meg sem kisérelhetjük, hogy azokról beszámoljunk. Csak az egyes ágak kiválóbb művelőit akarjuk felsorolni, hogy az olvasó az ezek nevével megjelölt cikkekből bővebb felvilágositást meríthessen.

Az algebra jelesebb művelői: *Gauss*, *Abel*, *Galois*, *Eisenstein*, *Hermite*, *Kronecker*, *Gordan*, *König*, *Klein*, *Weber H.*, a számelméletet pedig számos új eredménynyel gazdagították *Gauss*, *Dirichlet*, *Kummer*, *Eisenstein*, *Kronecker* és *Dedekind*. A Galoistól az algebrában meghonosított vizsgálati módszer alapját vetette meg a M. majdnem minden ágában alkalmazott csoportelméletnek, melynek kiválóbb művelői C. *Jordan*, *Sylow*, *Klein*, *König*, *Lie*, *Engel* (l. *Infinitézimál transzformáció*). A valós függvények elméletébe tartozó legkiválóbb dolgozatok *Fourier*, *Cauchy*, *Dirichlet*, *Riemann*, *Heine*, *Hankel*, *P. Dubois-Reymond*, *Weierstrass*, *Dini* és *Scheffertől* származnak, mig az u. n. *függvénytant*, vagyis a komplex változók függvényeinek elméletét *Cauchy*, *Riemann* és *Weierstrass* alapították meg. Jelentékeny részét a modern irodalomnak teszi ki a speciális függvények (elliptikus függvények, modulfüggvények stb.) elmélete, melyre vonatkozó bővebb részleteket a *Függvény* c. cikk tartalmaz. A differenciál egyenletek újabb irodalmat illetőleg a *Differenciál egyenlet* c. cikkre

utalunk. A geometriának két új ágával találkozunk a XIX. sz.-ban: a *Monge-féle ábrázoló geometriával* és az újabb *szintetikus geometriával*. A szintetikus geometriai irányt Desargues és De la Hire nyomán kezdeményezte *Poncelet*, kiváló művelői pedig *Steiner*, *Chasles*, *v. Staudt*, *Cremona*, *Schröter* és *Reye*. A függvények és az invariánsok elméletével kapcsolatba lépő *analitikai geometriának* főbb művelői e században *Plücker*, *Möbius*, *Salmon*, *Cayley*, *Clebsch*, *Nöther*, *Brill* és *Klein*. Az infinitézimál számításnak a geometriára való alkalmazásában kitűntek *Monge*, *Gauss*, *Bonnet*, *Darboux* és mások. Legfontosabb produktum e téren a *Gaus-féle görbületi elmélet*. Egy másik új ága a geometriának az u. n. nem eukleidikus geometria, melynek alapjait *Bólyai*, *Lobacsevszki* és *Riemann* vetették meg, míg újabb ide tartozó vizsgálatok *Beltrami*, *Cayley*, *Helmholz*, *Klein*, *Ball*, *König*, *Réthy*, *Killing* és *Veronesetől* származnak. A determinánsok és invariánsok elméletének történetére vonatkozólag l. a *Determinans* és *Invariáns* című cikkeket. A jelen században keletkezett új diszciplinák közül még felemlítjük a *Grassmann-féle* Ausdehnungslehre-t, a *Hamilton-féle* quaternion calcult, a *Riemann-féle* függvénytanban is gyakran alkalmazott geometria situs-t, *G. Cantor sokaság-elméletét* és a *Boole-féle logic calcult*. RADOS IGNÁC.

Materializáció (új-lat.), anyagi test öltése. A spiritiszták a megidézett szellemek megjelenését úgy magyarázzák, hogy azok számukra materializálódnak, azaz testet öltenek.

Materna *Amália*, osztrák drámai (szoprán) énekesnő, szül. Sankt Georgenben (Stiria) 1844 jul. 10. Tanítóapja halálával Grazba kerülve rokonokhoz, templomban és hangversenyeken akkora sikerrel énekelt, hogy 1864 ápr. 3. színpadra lépett. 1865. *Friedrich* Károly színészhez (1840—91) ment nőül s vele a bécsi Carl-színház operetteszemélyzetébe lépett; csak 1869 ápr. 2. tért át az udvari operához, melynek első dísze volt 1894 dec. 30. történt nyugalombavonultáig. *Wagner* Nibelung-trilogiájában ő kreálta Brünnhildet (Bayreutl 1876). Alakja és hangja egyaránt szép és hatalmas volt.

Mather-Platt, szerkesztője után így nevezik azt a gőzölő készüléket, melylyel a szinnyomógyárakban a nyomtatott kelméket gőzölik, abból a célból, hogy a festéket a kelmén állandósítsák. L. *Szinnyomás* (XV. k. 724. old.).

Mathieu (ejtsd: matyő) *Adolf*, belga iró és költő, szül. Monsban 1804 jun. 22., megh. Ixellesben, Brüsszel mellett 1876 jun. 13. Löwenben és Gentben jogot tanult. Nagybátyjának, Lesage-Senault konventtagnak halálára irott ódája miatt elitélték, ami egy csapásra híressé tette. Az 1830-iki forradalom idején szenvedélyes politikai polemiáival sok ellenséget szerzett magának. 1840. a mons-i nyilvános könyvtár őre lett, de ezt az állását 1845. ismét elvesztette. 1849. segédtanár volt a liègei egyetemen, 1850. a brüsszeli akadémia tagja, 1864. a királyi könyvtár főkönyvtárosa, 1872. a kézirati osztály őre. Mint költő a legkülönbözőbb műfajokat művelte. Verses munkái: Poésies de clocher (Brüsszel 1827—46, Mons 1846); Roland de Lattre (2. kiad. 1840); Adieu vous dis, à Ch. Potvin (1852); Mons et Bruxelles (1852); Passe-temps poétiques ou Juvenilia (Mons 1830, Brüsszel 1823—24); Olla podrida (1828—39); Givre et gelées (1841—52); Encore un à-peu-près des épîtres d'Horace (1855); Senilia (1852—56); Heures de grâces (1851—62); Souvenirs (1866); Rognures (1863—71): Reliquiae (1875). Drámai művei: Deux mariages pour un (1836); D'Aubigné (1854). Egyéb munkái: Biographie montoise (Mons 1848); Mons, histoire monumentale; Sainte-Waudru. Lefordította Horatius, Propertius, Gallus stb. műveit is.

Mathildenbad, l. *Wimpfen* (XVI. k.).

Matianus Lacus, az urmiai (Persia) sóstó ókori neve, mely talán a vidék egykori lakóitól, a matianusoktól származik, kiknek neve már a késő ókorban eltünik a történelemből. L. *Urmia-tó* (XVI. k.).

Matisco, l. *Mâcon* (XII. k.).

Matiszjábu, l. *Makkabeusok* (XII. k.).

Matlekovits *Sándor* újabb művei: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor* (2 köt., Budapest 1898); Das Königreich Ungarn volkswirtschaftlich und statistisch dargestellt (2 köt., Lipcse 1900).

Matolay *Etele*, alispán, szül. Sátoraljaújhelyen 1825 máj. 31. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezvén, a bölcsészeti tanfolyamot és jogot hallgatni a pesti egyetemre jött, hol 1845. bevégezte tanulmányait s azután Nagy István, a hires Hungarica-gyüjtő s az időben Pest vármegye főjegyzője mellett mint gyakornok (patvarista), később pedig kellemesi Melczer István itélőmester oldala mellett mint kir. táblai jegyző (juratus) működött. Az 1847—48-iki pozsonyi országgyülésen kezdettől fogva jelen volt mint Andrássy Gyula grófnak, Zemplén vármegye egyik követének irnoka s rendes országgyülési tudósítója volt a Nemzeti Ujságnak. Ugyanezen években tette le a köz- és váltóügyvédi vizsgákat is. 1848 husvét másodnapján Pozsonyban a csőcselék megtámadván és fosztogatni kezdvén a zsidó lakosságot, M. az utóbbiaknak megvédésében kiváló részt vett. Az országgyülés berekesztése után Andrássy Gyula gróf titkára lett, akivel együtt a pesti nemzetgyülésre ment, azonban a dolgok komolyra fordulván, beállott mint közhonvéd a zempléni önkéntes zászlóaljba, hol bátyjával, *M. Viktorral* együtt szolgált; ebből az I-sö honvéd utász-ezredbe, végre pedig a Hunyady- (50. számu) zászlóaljba került mint főhadnagy és mint Lázár Vilmosnak, a IX. hadtest parancsnokának segédtisztje a Temes vizénél, közel a Vaskapuhoz, mint százados tette le a fegyvert (1849 aug. 19.). A szabadságharc után mint közlegényt besorozták, de hamar el is bocsájtották, amikor is kellemesi Melczer István, akkoriban miniszteri biztos, hivatalhoz juttatta, amelyről azonban a szervezés alkalmával önként lemondott, s ettől kezdve előbb Gálszécsen, utóbb szülővárosában ügyvédi gyakorlatot folytatott az 1867-iki kiegyezésig, amikor második alispánná választották s mint ilyen a vármegyei törvényszéknek is elnöke volt. Midőn a törvénykezés elválasztatott a közigazgatástól, az ő állása megszünt, a főjegyzői állást, mint erős ellenzéki el nem nyer-

hette, azonban 1871 dec. 28. Lónyay Menyhért gróf akkori miniszterelnökkel szemben, erős küzdelem után S.-A.-Újhely országgyülési képviselőjévé megválasztatott, ismételve pedig az 1872-iki általános választás alkalmával. Az 1872—75. évi országgyülés szétoszlása után Zemplén vármegye alispánjává választatott meg s e tisztet mai napig is viseli. Irodalmilag is működött, önálló munkája: *Visszaemlékezéseim honvéd életemre.* Egyes cikkei az Ellenőr napilapban s más lapokban jelentek meg.

Matrah, kikötőváros Oman arab tartományban, Maszkat közelében, 10,000 lak. Iparágak: a posztó- és szőnyegszövés, hajóépítés. Nagy a kiviteli és a szárazföldön beljebb lakó beduinokkal való kereskedés.

Mátrai *Lajos* készítette Széchenyi István gróf emlékszobrát, amelyet 1897 máj. 23. lepleztek le Sopronban.

Mátrai-rendszer, lásd *Vasbéton-szerkezetek* (XIV. k.).

Matrica, római telep, ez idő szerint *Ercsi.*

Matrimonium putativum, l. *Vélt házasság.*

Matróz-gyujtó, l. *Gyujtó* (VIII. k. 458.).

Matthews (ejtsd: metyusz) *Henrik,* angol államférfi, szül. Cejlonban 1826. mint egy odavaló bírónak fia. Párisban és Londonban tanult. 1850-ben Londonban ügyvéddé lett, 1868. pedig királyi tanácsossá (Queen's counsel). Ugyanebben az évben mint Dungarvan konzervativ képviselője az alsóházba került. A következő választáson megbukván, csak 1886. szerezte meg Birmingham mandátumát. A liberalizmus eme fő székhelyén nyert győzedelme M.-t oly tekintélyhez juttatta, hogy bár katolikus volt, Salisbury 1886 aug. reábizta a belügyminisztériumot, amelynek élén állott Salisbury lemondásáig (1892 aug.). 1895 jul., mikor Salisbury harmadik kabinetjébe már nem lépett be, *Llandaff* viscount címmel peeri rangot nyert.

Matthiolus *Péter András* (Mattioli), olasz orvos és botanikus, szül. Sienában 1501., megh. Trientben 1577-ben. 1554. Ferdinánd király mellé mint udvari orvos Prágába került. Ura 1562. nemesi rangra emelte és udvari tanácsossá, II. Miksa pedig tulajdon orvosává nevezte ki. Sokat utazott és kortársai ellen felszólalva, Dioskorides ókori orvosi művének növényeit nem Közép-, hanem Dél-Európában kereste. Ebbeli megállapításai közül csak néhány nem felel meg, amint ezt Parlatore, Bertoloni, Sibthorp, Moretti és mások kimutatták. A Dioskorideshez irt magyarázatait 1544 óta olaszul, 1548 óta pedig latinul mind tökéletesebben és többféle rajzoló segitségével illusztrálva jelentette meg. Kiadását Valgrisi velencei nyomtató költségével eszközöltette, még az 1562-iki és 1563-iki cseh kiadásokat is. A bővítéseket Ghini olasz, Busbecq konstantinápolyi német követ törökországi növénygyüjteseinek tanulmányozásával végezte. Még Magyarországból is kapott növényeket. Művét, melynek latin címe: Commentarii in VI libros P. Dioscoridis Anazarbei de materia medica, spanyol, francia és lengyel nyelvre fordították. Magyar fordítását Ibrányi kezéből Weszprémi említi meg, de ez ismeretlen. A cseh kiadás magyar fordítását Haazy Apatéka néven Madách Gáspártól a család kéziratban őrzi. V. ö. *Meyer,* Gesch. d. Bot., IV. kötet. FIAL.

Mattia *Schult.* (növ.), az érdeslevelüek füve, 15 fajjal Európa D-i és Ázsia Ny-i és közép tájain. A *M. umbellata* W. et Kit. hazánk flórájának jellemzője, a temesvármegyei homokpusztáknak egyik ritkasága, mely ezenkivül még csak Szerbiában terem. Kertbe illő dísz. BORB.

Mattu, nép, l. *Mittu* (XII. k.).

Matucsina vára, a Matucsinay-család ősi fészke a mai Motocsina falu határában (Nasictól Ny-ra, Verőce vármegyében) állott. Földesurai közül *Lőrinc* 1267—73. többször volt nádor; *Gábor* pedig 1471—78. kalocsai érsek volt. V. ö. Turul (XI. 97.); *Csánki,* Magyar tört. földr. (II. 456.). KAR.

Matunák *Mihály,* r. kat. pap, történetiró, szül. Nagy-Surányban 1866 jul. 17. Középiskolai tanulmányait Érsekújváron, Selmecbányán és Egerben, a teologiát a budapesti tud.-egyetemen végezte, 1891—92. nagyszalatnai, 1892—93. turócszucsányi káplán, 1893—94. nemeskéri Kiss Pálnál nevelő, 1894—98. körmöcbányai segédlelkész, kat. legényegyesületi elnök s magyar egyesületi választmányi tag volt. 1898 jan. 15. óta korponai felső népiskolai igazgató. Történetirodalmi munkásságához volt püspökétől, a nagynevü Ipolyi Arnoldtól kapott kedvet. 1888—1890. sokat irt a nyitravármegyei helynevekről (Nyitramegyei Közlöny), Érsekújvár és Nagy-Surány múltjáról (Érsekújvári Lapok). Megirta *A nagysurányi vár* (Érsekújvár 1889) és *A magyarbéli Bosnyák-család történetét* (a budapesti növendék papság munkálatai 1892. évf., 2. kiad. Körmöcbánya 1895), mely utóbbi pályamüvét Fraknói V. 100 frttal jutalmazta. 1891—92-ben számos tót kuruc nótát gyüjtött a felvidéken, melyeket történeti magyarázatok kiséretében a Felvidéki Hiradó közölt (Turóc-Szentmárton 1893) s 4-et Káldy Gy. is kiadott kuruc nótái között. 1894. tanulmányozta a magyar zene történetét és *Cigány-korszak a magyar zene történelmében* címen felolvasást tartott Körmöcön (közölte a Barsi Ellenőr, Felvidéki Hiradó s Érsekujvár és Vidéke). Összegyüjtött s lefordított sok tót szegény legényről szóló nótát s beküldte Káldynak, felfedezett számos 1848-iki magyar zenedarabot, a Bem-, Görgey-indulókat, honvédnégyeseket, néhány ismeretlen Bihari-verbungost. Megirta: *A körmöcbányai ipar és kereskedelem történetét* (kivonata a Magyar Társadalomban 1897. 8. sz.). *Iparos-élet a cehvilágban* cimü dolgozatát közölte a Nyitramegyei Szemle 1896, 21., 22. és 23. számában. Eldöntötte *Érsekújvár két alapításának éveit:* 1545. (Századok 1896) és 1580. (Hadtörténeti Közlemények 1897). Felfedezte az 1596. pozsonyi országgyülés VIII. Kelemen pápához intézett feliratának egykoru másolatát (Magyar Sion 1896) s Várday Pál érsek *A párkányi vár török alapításáról* szóló levelét (Fábián János: Az esztergomi érsekek új vára 1545—80, Esztergom 1896) a körmöci városi levéltárban, melyből lemásolván mintegy 600 ívnyi hadtörténelmi adatot, a felvidéki török hódoltság történetéről irt cikkeket: *Török beütések Nyitra vármegyébe* (Nyitramegyei Szemle 1895, 52., 53.)

Török pusztítások és hódoltság Zólyom vármegyében a XVI. században (Besztercebánya és Vidéke 1896, 27., 28.); *A korponai tarisznyavár története* (Korponai Értesítő 1898); számos oklevelet publikált a Hadtörténeti Közlemények 1897. s Történeti Tárban 1898. Irt *Pálffy Miklós honti születéséről* (Századok 1898). Ugyanezen évben egyik alapítója és szerkesztője a *Korpona és Vidékének*, melyben több történeti cikket irt; 1898 aug. Ipolyságon rendezte a hontvármegyei történeti kiállítás diplomatikai osztályát. Összeállította: *A korponai birák és polgármesterek névsorát 1266—1898.* (Ipolyság 1898). A Katolikus Szemle 1899. évf. I—IV. füzeteiben megjelent a *Török-magyar harcok az északnyugati Magyarországon 1530—64.* c. nagyobb tanulmánya. Megirta még: *Az 1599-iki bányavidéki tatárjárás* történetét (1899-iki korponai iskolai értesítő). 1898 máj. óta rendezi a korponai városi levéltárat s 1238—1778-iki okleveleket már rendezte is; gondozza és gyarapítja a városi muzeumot. 1899 szept. 29. a megalakult hontvármegyei muzeum-társulat titkárának választotta. Életrajza megjelent a Magyar Társadalom 1897. 8. számában és Nyitra vármegye monográfiájában (Magyarország vármegyéi IV. k.).

Matura, kikötőváros Cejlon D-i partján, a Nilvella Ganga folyó torkolata mellett, (1891) 18,635 lak. A portugálok idejében jelentékeny erődje volt. Környéke igen gazdag kókuszpálmában, czimetfában és drágakőben.

Matuska, 1. *Alajos*, Budapest alpolgármestere, szül. Nagy-Gradnán (Trencsén) 1847 jul. 23. Gimnáziumi tanulmányait Esztergomban, jogi tanulmányait 1865. a budapesti egyetemen végezte. Ugyanekkor lépett Pest város szolgálatába is. Két év mulva számsegédnek, utóbb az 1867. tisztújítás alkalmával számtisztnek választatott meg. A főváros egyesítésekor az V. kerület jegyzőjévé, majd 1878. tanácsjegyzővé választották s mint ilyen az ipari, rendészeti és szegénygügyi ügyosztályban működött 1883-ig. Alig van a fővárosnak iparügyi és rendészeti szabályrendelete, melyet nem ő készíttetett volna. Ilyenek a bérkocsi-, a társaskocsi-, kávéházi-ipari, az árvizi s egyéb szabályrendeletek. A közjótékonysági adminisztráció terén nagyobb tanulmányokat tett. Tanulmányozta a belga javítóintézeteket és a fővárosi községi szeretetház is ezen tanulmányok eredménye. A közélelmezés szervezetére vonatkozó tanulmányai és javaslatai is ezen időben keletkeztek s a mai közgazdasági és közélelmezési ügyosztályt ő teremtette meg, mely 1885. felállíttatván, az új ügyosztály tanácsnokává választatott meg. Az ő sikeres működésének eredménye a vásárcsarnokok intézménye, a közvágóhíd kibővítése, a marhavásár fejlesztése; ő hódította vissza a fővárosnak a sertésvásár jogát, mely addig néhány magános privilegiuma volt; neki köszönhető a fővárosi sertéskonzumvásár létesülése, melynek modern berendezései a sertésközvágóhíddal együtt épülőben vannak. További nagyobb alkotása M.-nak a vegyészeti és tápszervizsgáló intézet és a fővárosi minta-szőllőtelepek is. 1897. alpolgármesterré választották meg. 1897 márc. 9. megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét. Műve: *Előterjesztés Budapest főváros élelmezése tárgyában* (Budapest 1883).

2. *M. Péter*, országgyülési képviselő, szül. 1841 jul. 14. Középiskolai tanulmányait Teschenben és Bécsben, a jogot a budapesti egyetemen végezte, hol jogi doktori oklevelet nyert. Miután ügyvédi vizsgát tett, hosszabb ideig ügyvédi gyakorlatot folytatott. A liptó-szentmiklósi kerület 1872. választotta meg országgyülési képviselőnek és 1878 óta állandóan e kerületet képviseli szabadelvüpárti programmal. A képviselőház igazságügyi bizottságának jegyzője, a magyar jelzálog-hitelbank igazgatója és jogügyi osztályának vezetője és a Johannita-rend lovagja.

Matuta *Fabr.*, a körded rákok (Oxystomidae) családjába tartozó rövidfarku tengeri ráknem. A harmadkor végétől napjainkig él. A *M. inermis* Brocc. faj eddig csakis a budapesti (Rákos) felsőmediterrán emeletből ismeretes. LŐRENT.

Mátyás *Flóriánt* 1898 máj. 6. az akadémia rendes tagjává választották meg. Újabban megjelent tőle: *Történeti egyezések és tévedések* (Ért. a tört.-tud. köréből, 1896); *Pogány szokások őseinknél a tatárjárás idején* (u. o. 1897); *A magyarok első hadjáratai* (u. o. 1898); *Egy honfoglalás előtti magyar hadjáratról Németországban és I. Endre, Kálmán királyaink halála évéről* (u. o. 1898); *A magyarok első hadjáratai Európában* (u. o. 1898); *A magyarok lakóhelyei a IX. században* (u. o. 1898).

Matzen *Henning*, dán jogtudós és politikus, szül. 1840 dec. 28-án. 1870 óta a közjog tanára Kopenhágában, 1879. a felsőház tagja lett és kiváló szerepet vitt a politikában. A kormányt buzgón támogatta az alsóházzal folytatott viszályában és az ideiglenes pénzügyi törvények kibocsátásában, melyeknek jogszerüségét már 1873. irt röpiratában védte. Műve: Den danske staatsforfatningsret (2. kiad., 3 köt., 1887—91).

Mauch Chunk (ejtsd: macs csönk), Carbon grófság székhelye Pennsylvania északamerikai államban, a Lehigh folyó regényes völgyében, (1890) 4104 lak. Természeti szépsége és kellemes éghajlata miatt igen sok idegen látogatja. M. látványossága a Switchback- v. Gravity-vasút, melynél a vonatokat szilárdan álló gépek emelik, majd pedig a vonatok saját súlyuknál fogva leereszkednek.

Mauer, falu Bécs közelében, a bécs—mödlingi közúti gőzvasút mellett, (1890) 2126 lak., sok nyaralóval.

Mauks *László* (farkasfalvi), magyar szabadságharcos, szül. Eperjesen 1829., megh. Pozsonyban 1895 okt. 19. Már 16 éves korában a 4. huszárezredbe lépett, s 1848. az ezreddel Bécsből Magyarországba jött. Részt vett a schwechati s a hatvani csatában, hol ki is tünt bátorságával, ekkor megkapta a harmadosztályu érdemjelet; 1849. főhadnagygyá és a 7. hadosztály segédtisztjévé nevezték ki, aug. 1. pedig századosi rangot kapott. A fegyverletétel után a 9. huszárezredbe közhuszárnak sorozták be, de 1850. már tiszti rangot nyert, s 1866 dec. 11. őrnagyi ranggal vonult nyugalomba. De 1869 ápr. 18. a király az újonan szervezett honvédség kötelékébe honvédhuszár-őrnagygyá nevezte ki.

Maurandia *Ort.* (növ.), a tátogatók iszalagvirága 6 fajjal Mexikóban és Texasban. A *M. Barclayana* Lindl. szirma aránylag nagy, sötétlila, néha rózsaszin v. biborpiros. A *M. semperflorensé* (Ort.) középnagyságu, lila-biborszinü, a *M. antirrhiniflorá́é* (Willd.) még kisebb, világos biborszinü, fehér vagy rózsaszin. A M. csinos virág, egész nyáron virit, falat v. rácsozatot elegáns lombjával hamar befut. Mint egynyárit tenyésztik, de kétnyárivá is alakitják, t. i. nyár végén vetik és ezután mérsékelt hevü üvegházban kiteleltetik. Ekkor másod nyáron gazdagabban és hamarább virit. Csinosabb fajtáit dugványról szaporitják. BORB.

Maurer *János*, tornász, szül. Pesten 1850 szept. 15-én. A tanitói oklevelet 1868. a pesti katolikus tanitóképezdében megszerezvén, 1869. mint tanitó a város szolgálatába állott. 1870. megszerezte a nemzeti tornaegyesületben a tornatanitói képesitést s ez időtől kezdve a testgyakorlatnak elméletében is mindig nagyobb jártasságot szerzett. 1878. az állam által a nemzeti tornaegyesületben fentartott tornatanitóképző tanfolyam rendes előadója lett s 1892. a nevezett egyesület művezetőjévé választatott meg. Irodalmi működése a tornászat minden ágára kiterjed. 1889. kiadta új átdolgozásban Matolay Eleknek: *A tornázás története és módszertana* c. munkáját, 1892. megjelent: *A tornázás elmélete* c. műve; s 1895. több társával együtt a *Tornajátékok füzetkékben* c. munkasorozatba kezdett. Az egyes szerek használatáról s a tornatanitás módszeréről számos tanulmánya jelent meg a Tornaügy szakfolyóiratban.

Maurice (ejtsd: mórisz) *Frigyes Damison*, angol iró, szül. Normanstonban (Suffolk grófság) 1805 aug. 29., megh. Cambridgeben 1882 ápr. 1. A cambridgei egyetemre járt, ahol Coleridge filozofus eszméihez csatlakozott. 1827. az újonnan alapitott Athenaeum szerkesztője lett, később Oxfordban teologiát tanult; 1840. a londoni King's Collegeban újkori történetet és angol irodalmat adott elő, 1846. pedig egyháztörténetet; Theological essays c. szabad felfogásu műve miatt azonban le kellett mondania. A nagy feltünést keltett eset kiindulópontja lett az angolországi szabadabb vallásos mozgalomnak. M. főembere volt a keresztény szociálistáknak; 1854. a Working Men's College-et alapitotta és főkép a népnevelés, nőképzés fejlesztésén, a választói jog kiterjesztésén, stb. buzgólkodott. M. és Kingsley voltak fejei a Broad Church-pártnak, melyhez később Stanley A. westminsteri dékán is csatlakozott. 1860. M. a királynő személyes közbenjárására a verestreeti lelkészséget kapta, 1866. pedig a cambridgei egyetemen a morálfilozofia tanszékét. Főbb művei: History of moral and metaphysical philosophy (1850—60); The religions of the world (5. kiad. 1877); Lectures on the ecclesiastical history of the I. and II. centuries (1854); The patriarchs and lawgivers of Old Testament (4. kiad. 1892); The religion of Rome (1855); The conscience (1868); Social morality (1869). Életrajzát fia, *M. Frigyes* örnagy irta meg ilyen cimen: Life of F. D. M. (4. kiad., 2 köt., 1885).

Maurier, du, angol rajzoló és iró, l. *Du Maurier*.

Maurik *Justus*, németalföldi humorista és vigjátékiró, szül. Amsterdamban 1846 aug. 16., ahol jelenleg dohánygyára van. Vigjátékaiban és novelláiban főleg az amsterdami társadalom alsóbb rétegeit festi. M. mint felolvasó is nagy hirnevet szerzett. Legkiválóbb szinművei: Toomelstudiën (Amsterdam 1872); De Bureu (u. o. 1875); Janus Tulp (u. o. 1879); S. of Z. (u. o. 1881); Men zegt (u. o. 1885); Jo van Slotennel együtt: Clara (u. o. 1893). Novellagyüjtemények: Uit het Volk (u. o. 1879); Van allerlei slag (u. o. 1881); Burgerluidjes (u. o. 1884); Krates (u. o. 1885); Uit één pen (u. o. 1886); Amsterdam voor en na Middernacht (u. o. 1891); Huisvaders en Huismoeders (u. o. 1894).

Mauri Thalassa, a Fekete-tenger új-görög neve.

Mauritz *Rezső*, pedagogus, c. főigazgató, 1898 okt. 6. megkapta a kir. tanácsosi cimet. Ugyanekkor nyugalomba lépett.

Mauthner, 1. *Gusztáv* lovag, az osztrák hitelbank igazgatója, szül. Horitzban (Csehország) 1848-ban. 22 éves korában Bécsbe ment, ahol egy banknál álláshoz jutott. Képességeinek köszönheti, hogy nemsokára a hitelbankhoz került, melynek 1876. helyettes igazgatója, 1879. pedig igazgatója lett. Ebben az állásban a bécsi pénzvilág mérvadó tagja. Valamennyi fontos állami pénzművelet keresztülvitelekor a kormány tanácsával élt; igy a valuta-szabályozás kérdésében is. 1898 szept. kinevezték az osztrák urakházának tagjává. M. L.

2. *M. Miksa*, osztrák gyáros és az alsó-ausztriai kereskedelmi kamara elnöke, szül. Prágában 1838 jul. 23-án. A gimnáziumot Bécsben végezte s aztán a kereskedelmi pályára lépett. 1864. megvette többedmagával a fünfhausi sörfőzőt, 1874. pedig a wienersdorfi malátagyárat. 1868. az alsó-ausztriai ipar- s kereskedelmi kamara tagja lett, mely őt a tartománygyülésbe és egyúttal elnökévé is választotta. 1879—99. a birodalmi gyülés tagja volt s egyúttal a nevét viselő képviselő-klubnak feje. Mérsékelt ellenzéki. Valamennyi nagyobb szabásu vállalkozásnak, a Duna-szabályozás, a Morva-Odera-csatornának stb. tagja és előmozditója. 1898 szept. kinevezték az urak házának tagjává. M. L.

Mavroďin, romániai városka, Teleorman kerületben, 800 lak. Május 17-iki vásárját nagyon látogatják.

Maxcanu (ejtsd: mahkánu), Camino Real kerület székhelye Yucatan mexikói államban, 60 km.-nyire Meridától DNy-ra, 6090 lak. Hiresek ó-indus romjai és a Salun sat nevü szent hirben állott barlang.

Maximianus, 1. *Aurelius Valerius Max. Herculius*, született Sirmiumban (Alsó-Pannonia). Alsóbbrendü családból származott, de harcias érdemek által odáig emelkedett, hogy Diocletianus Kr. u. 285. megtette cézárnak. Először Galliában harcolt, különböző törzsek (a bagaudok, burgundok és alemannok) ellen; 286. augustus lett; 293. a Rajna mentén, 297. Afrikában küzdött, de közte és Diocletianus között olyan mélyre ható ellentétek fejlődtek ki, hogy az utóbbi kényszeritette, mikép méltóságairól lemondjon (305 máj. 1.). De mikor 306. fia Maxentius (XII. k.) augustus lett, atyjában is újra felébredt a hatalom vágya és

már a következő évben részt kivánt fia uralkodásából. Ám a jó viszony csak nagyon rövid ideig tartott apa és fiu között. M. kénytelen volt Rómát elhagyni és vejéhez Constantinushoz menekült; csakhogy fondorkodó természete itt sem pihent, sőt Constantinusnak életére tört, miért is az utóbbi 310. megölette. — 2. *M. Cajus Galerius Valerius M.*, l. *Galerius* (VII. k.). L. M.

Mayen, porosz város, (1895) 10,688 lak.

Mayenne, francia département, (1896) 321,187 lak. 1897-iki termés: 1,493,600 hl. buza, 28,490 hl. rozs, 915,678 hl. árpa, 560,420 hl. zab, 278,145 hl. gyümölcsbor és 620 hl. bor.

Mayrberger *Károly*, zenész, szül. Bécsben 1828 jun. 9-én, megh. Pozsonyban 1881 szept. 23-án. Preyertől tanult s a pozsonyi állami tanítóképzőben zenetanár volt. Irt Melusina c. dalművet (1876) és több szép kardalt; könyvei: Lehrbuch d. musikalischen Harmonik; Die Harmonik R. Wagners. Tanitványai közül kivált Zichy Géza gróf.

Mazaka, ókori város, l. *Kappadócia* (X. k.).

Mazama (állat), l. *Antilocapra*.

Mazapil, kerületi székhely Zacatecas mexikói államban, vizben szük vidéken, 2500 m.-nyire a tenger szine felett, (1890) 5859 lak. Arany-, ezüst- és rézbányája van.

Mazdeizmus, az egyistenhivéssel (monotheismus) ellentétben az a vallási felfogás, mely a parszizmus (XIII. k.) mintájára a jó istennel (Ormuzd, Ahuramazda) szemben a gonosz hatalmat (Arimán) felállitja s a kettőt a világuralomért és az emberi lelkekért állandó harcban levőnek mondja.

Mázsaház, a lóversenypálya valamelyik mellékepületében levő ama fedett, tágasabb helyiség, ahol az a mérleg van felállitva, amelyen a versenyben induló lovakra kirótt terheket — a lovast, a felszerelést s a nyeregbe veendő esetleges holtsúlyokat — lemérik. A M.-ba a versenyintézőség külön engedélye nélkül csakis a ló tulajdonosa vagy ennek helyettese, a trainer, a jockey s az illető versenyben induló lovak körül elfoglalt egyének léphetnek be. A M. a mázsáló felügyelete alatt áll.

Mázsáló, a mázsaház felügyelője, akinek kötelessége a versenyben résztvevő lovakra kiszabott terheket az indulás előtt legalább $^1/_4$ órával leméri ugy, hogy a mérlegre még 1 kg.-ot kell tennie annak megerősítésére, hogy a ló nem visz több terhet. Tartozik a kimázsált lovak számait felhúzatni, az esetleges *túlterheket* közzétenni, a versenyszinekben történő bármily változással egyetemben. Elkészíti az induló lovak jegyzékét az indító és a versenybiró számára. Ha egy tulajdonos két vagy több lovat indít s közülök megjelöli azt, amelyikkel nyerni akar, ezen nyilatkozatot nyilvánosságra hozza, jelezve egyszersmind a vezető lovat is. A verseny lefutása után visszamázsálja legalább a három vagy négy először beérkezett ló lovasát, hogy a tényleg vitt terhek pontosan megegyeznek-e a kimérttel; bejelenti a visszamázsálásra nem jelentkezetteket s értesiti a totalisateur vezetőjét, mihelyt a nyeremények kifizetése megkezdődhetik. Naponta jelentést tesz az egyes versenyekben vitt terhekről, a lovasok vagy jockeyk neveiről, kiemelvén az esetleges túlterheket.

Mc Keesport (ejtsd: mek kíszport), város Pennsylvania északamerikai államnak Alleghany grófságában, a Youghiogheny és Monongahela folyók egyesülésénél, (1890) 20,741 lak. Több felső iskolája van. Ipara igen élénk. 1890-ben 118 iparvállalat 6292 munkással, három vas- és acélkohója 5665 munkással 16.235,177 dollár értéket termelt.

Meashow, l. *Pomona* (XIV. k.).

Mecenseffy *Emil*, az osztrák-magyar bank vezértitkára, szül. Lembergben 1834 okt. 13. U. o. végezte gimnáziumi tanulmányait, 1851—55-ig pedig az utászkari iskolát végezte, mire tisztté nevezték ki. 1857. a hadi iskolába került, de családi körülmények folytán elhagyta a katonai pályát és autodidakta módon a kereskedelmi pályára készült. 1857 jul. 15. az akkori szabadalmazott osztrák nemzeti bankba került, melynek igazgatósága 1867 ápr. a fiumei fiókintézethez rendelte helyettes főnöknek; 1873 jul. pedig a pilseni fiókintézet főnökévé tették. E minőségben 1876 márc. a bécsi központba hivták, melynek keretén belül előbb mint vezértitkár, 1880 nov. óta mint főkönyvelő, 1891 máj. 6. óta pedig Leonhardt utódaként mint az üzletvezetőség főnöke működött. Ezekben az állásokban nagy része volt a bank újjászervezésében s az osztrák-magyar pénzügyi kiegyezés meghosszabbításában. 1897 jul. megünnepelte szolgálatának 40. évfordulóját. 1894. a Lipót-rend lovagkeresztjét, 1898. pedig a Ferenc-József-rend középkeresztjét nyerte. Irodalmilag is működött; nagyobb munkái: Az osztrák-magyar bank szabadalmának értéke és ára (Bécs 1894); Az osztrák-magyar bank igazgatása 1886—1895. (Budapest 1896); Az osztrák-magyar bank vagyona (Bécs 1897). M. L.

Mechelin *Lipót Henrik Szaniszló*, finn államférfiu és jogtudós, szül. Fridrikshamnban 1839 nov. 24. Helsingforsban végezte tanulmányait, melynek egyetemén 1874. maga is jogtanár lett. Számos politikai és gazdasági fejtegetéseivel nagy befolyásra emelkedett. 1876. II. Sándor cártól nemesi rangot kapott és 1877—78 óta mint a lovagosztály tagja jelent meg a tartományi gyülésen. 1882 óta szenátor és mint a pénzügyi osztály fő intézője nyilvánosságra bocsátá a Précis du droit public du grand-duché de Finnlande (Helsingfors 1886: angolul London 1889) c. munkáját, melyben Finnországnak Oroszországhoz való államközjogi helyzetéről, mint a reálunió alapján álló államéról értekezett. Das Staatsrecht des Grossfürstentums Finnland (Freiburg i. Br. 1889) című monográfiáját az orosz jogtudósok élénken megtámadták, mely vita első alkalmat szolgáltatott a pánszlávizmusnak a nagyhercegség autonomiája ellen újabb támadására. Ezen irodalmi harc, melyben M. a Stär Finnlands rätt i strid med Rysslands fördel? Ett in lägg i tidens frägor (Helsingfors 1890) című röpiratában oroszkritikusaival szellemesen s mégis alaposan elbánt. M. végre III. Sándor bizalmát elvesztė és 1890. önként lemondott szenátori állásáról, mire tanári széket újból elfoglalta. Nevezetesebb államjogi művei még: Om statsförbund och statsunioner (Hel-

singfors 1873), valamint Hjelt F. társaságában 1877. kiadott Finnország alaptörvényei. Ezen kivül kiadta: Finnország a XIX. sz.-ban (svédül Helsingfors 1893; németül u. o. 1894; franciául Páris 1895) című képes díszművet.

Mechwart *András* 40 éves jubileumát 1899 dec. 6. ünnepelte meg a Ganz és társa gyár. Ezt megelőzőleg nov. 13. megkapta a magyar nemességet «belecskai» előnévvel. A magyar mérnök- és épitész-egyesület dec. 17. tiszteletbeli tagjává választotta. Két évvel előbb (1897) a m. tud. akadémia az első Wahrmann-féle aranyéremmel tüntette ki. A rákövetkező évben (1898) az akadémiánál 3000 forintos alapítványt tett. 1896. megkapta a Ferenc-József-rend középkeresztjét.

Meckel *Kelemen Vilmos Jakab*, német katonai iró, szül. Kölnben 1842 márc. 28-án. 1860. belépett a porosz hadseregbe, részt vett az 1866-iki háboruban, majd a katonai akadémiát látogatván, kiváló tevékenységeért díszkardot kapott. Az 1870—71-iki német-francia háboru után tanárrá lett a hannoveri katonai iskolában, 1876. pedig a nagy vezérkarba helyezték át. 1885—88. Japánban egészen újjászervezte a hadsereget. Művei: Lehrbuch der Taktik (Berlin 1874—76, 2 részben); ennek első része külön: Allgemeine Lehre von der Truppenführung im Felde (u. o. 3. kiad. 1890); Grundriss der Taktik (u. o. 3. kiad. 1894); Übungsplan für den Unterricht in der Taktik (u. o. 1874); kiadta továbbá Bronsart v. Schellendorff Der Dienst der Generalstabs (u. o. 1893) c. művét.

Mecklenburg. 1. *M.-Schwerin*, (1895) 597,436 lak. Foglalkozásra nézve volt mező- és erdőgazda: 295,599, bányász és iparos 156,107, kereskedelem és forgalom szolgálatában álló 58,536, napszámos és házi szolga 16,244, értelmiséghez tartozó 40,806, magánzó és foglalkozás nélküli 81,460. A születések száma 1896-ban 18207, a halálozásoké 11,031 és a házasságkötéseké 4698.

2. *M.-Strelitz*, (1895) 101,540 lak. Foglalkozásra nézve volt erdő- és mezőgazda: 49,627, bányász és iparos 28,352, a kereskedelem és forgalom szolgálatában álló 10,170, napszámos vagy házi szolga 2737, értelmiséghez tartozó 6757, magánzó és foglalkozás nélküli 12,183. A születések száma 1896-ban 3213, a halálozásoké 1931 és a házasságkötéseké 748. Mindkét államban az aratás eredménye 1896-ban 97,944, illetőleg 25,025 t. búza, 226,021, illet. 29,775 t. rozs, 39,163, illet. 7116 t. árpa, 182,207, illet. 27,026 t. zab, 488,278, illet. 77,859 t. cukorrépa és 358 t. dohánylevél. 1896—97. a 330 serfőző terméke 274,853 hl., a 12 cukorgyáré 81,113 t. nyers cukor és a 48 szeszégetőé 40,560 hl. tiszta alkohol. — 1897 ápr. 10. Cannesban megh. M.-Schwerin nagyhercege III. Ferenc Frigyes, amire utódja lett kiskoru fia IV. Ferenc Frigyes, aki helyett nagybátyja Albert János herceg kormányoz. —zik.

Története. M.-Schwerin. Az agrárius mozgalom ebben az ultra-konzervativ országban is mindjobban lábra kapott; csakhogy itt két agrárius párt alakult: a nagybirtokosok (az u. n. lovagbirtokok tulajdonosai) s a szabadelvü agráriusok pártja. Amazok Kanitz gróf zászlajára esküdtek, emezek ellenben a kormánytól csak oly segédeszközöket vártak, melyek az ipar és kereskedés érdekeit nem sértenék. 1897 ápr. 10. elhalt (Cannesban) a csak 46 éves nagyherceg, *III. Frigyes Ferenc*, rejtélyes körülmények közt. (Éjjel a kert faláról a mélységbe zuhant, hol halva találták.) Követte őt legidősebb fia *IV. Frigyes Ferenc* (szül. Palermóban 1882.), kinek gyámja *János Albrecht* herceg (nagybátyja) lett. Az 1897. évi rendek nem vállalták el a Wismar és Stettin között tervezett csatorna költségeit. Az új herceg-régens ismételten a merev konzervatizmus fentartása mellett tört lándsát s a nagybirtokosok gyülése vele teljesen egyetértett.

M.-Strelitz. Felemlítendő, hogy a volt ratzeburgi fejedelemség területén választott (parasztj)-követek mai napig jelentek meg a képviselőházban, mert a hajdani Bund által oktrojált 1850-iki alkotmányt nem tekintik törvényesnek. A Wismar és Stettin között tervbe vett csatornát a rendek 1897. elvetették. 1899. Jutta hercegnőt, a nagyherceg rokonát, eljegyezte *Danilo* montenegrói trónörökös. A menyasszonynak görög keleti hitre való áttérése nagy port vert fel a lutheránus papság körében, mely a nagyherceghez kérvényt is terjesztett fel ez ügyben, mire ez kijelentette, hogy a különben is már nagykoru hercegnő áttérését a cár követeli és igy nem tehet ellene semmit. m. l.

Mecklenburgi Svájc, l. *Malchin* (XII. k.).

Mecsnikov *Élias*, orosz zoologus, szül. Harkov kormányzóságban 1845 máj. 3/15. Természettudományokat tanult s 1870 óta Odesszában tanár. Főbb munkáiban a nemertinák, echinodermák, szifonoforák és meduzák fejlődésének tanulmányozásával, meg a rovarok, rákok, ezerlábuak és férgek embriologiájával foglalkozik; fontosak a gombákról irt művei is.

Medákovics *Dániel*, szerb iró, szül. Zrmanjban (Dalmácia határán) 1819., megh. Zágrábban 1881 nov. 5. Szerkesztette a Napredak, Srbski Dnevnik és Sedmica nevü hirlapokat. Mint gazdag irodalmi mecénás sok jeles szerb iró munkáját adta ki. Fő műve: A szerb nemzet története (1851, 4. köt.); Mihály fejedelem élete; Az osztrák katonai határőrvidék története. marg.

Medeba, ma *Madabá*, régi város a moabita fensikon, keleti Palesztinában, melyet már Mózes 4. könyve említ, később a Ruben-törzs birtokába jutott. A Kr. u. V. sz.-ban püspöki székhely volt. A romok felásását Schumacher G. kezdte meg 1881. Részben fennállanak még a falak és 4 kapu, ciszternák, egy oszlopsor, 3 templom romjai; ezeknek egyikében 1896. igen becses mozaikpallót fedeztek fel, amely Palesztinának és északi Egyiptomnak a Kr. u. V. sz.-ból való térképét ábrázolja. A lakosság száma 1897. körülbelül 1300, közülök 1000 gör. ortodox vallásu.

Medesimo tempo, olasz zenei kifejezés, a. m. az előbbi időmérték folytatandó, ha a taktus nem változik is.

Medewi (Medwi), svéd falu és fürdő Ostgotland tartományban, a Wetter-tó mellett. Vastartalmu hideg forrásai és ásványiszap-fürdői vannak.

Medgyesi zsinat, l. *Zsinatok.*

Medhurst (ejtsd: medhörszt) *Walter Henrik*, angol misszionárius, szül. Londonban 1796., megh.

u. o. 1857 jan. 24. A londoni missziótársulat 1816. K.-Ázsiába küldte; előbb Malakkában működött s 1822. Bataviában telepedett meg, hol a szentirás maláji fordítását is revideálta. Miután (1825—26) Javát, Borneót és Balát bejárta, 1835. Khinát is meglátogatta s rövid időre (1836) Európába is visszajött; 1836. ismét Bataviában, 1843. Sanghaiban telepedett le. Betegsége miatt haza kellvén térnie, két nappal Londonba érkezése előtt halt meg. Nevezetesebb művei: Chinese and English Dictionary (Batavia 1842—43); Engl. and Chin. Dict. (Sanghai 1847—48) és japáni szótára (Batavia 1830).

Mediastinum (lat., a. m. gátor), az a terület, mely a mellkas falain belül a két mellhártya és a szivburok közt terül el; határait alkotják tehát a két gátorlemez — a mellhártyák egymás felé fordított és a mellkasfallal nem érintkező részletei — és a szivburok. L. még *Mellüregi szervek* (XII. k.).

Medserda, északafrikai folyó, Constantine algériai tartományban ered, átfolyik Tuniszon és 365 km.-nyi folyás után Porto Farina mellett a Földközi-tengerbe szakad. A rómaiak korában *Bagradas* volt a neve.

Medsliszi ulemá, az ulemák tanácsa. Boszniában a mohammedán vallás- és kultusz-ügyekre nézve a legfőbb testület. A hozzá utalt ügyekben részint döntési, nagyobbrészt azonban csupán véleményező hatásköre van. A tanács áll egy elnökből (rejsz-ul-ulemá), s négy tanácsosból. Az ulemák tanácsának az elnöksége a legfőbb egyházi méltóság ez idő szerint Boszniában, s az elnök egyenrangunak tekintetik a r. kat. érsekkel és a gör. nem egyesült metropolitával. A M. hatásköréhez azonban a seriát-biráskodás nem tartozik.

Medulladén, a vörös csontvelő kivonata megszárítva és porrá dörzsölve. Az organoterápiában köszvény, hólyaghomok, szegényvérűség, fehérvérűség és a vér másféle megbetegedéseinél alkalmazzák. Adagja: 2·0 grammos táblácskákból 2—6 szem naponta. SCH—R.

Meduzafő-gubacs (növ., Cynips caput medusae Hart.), tölgyeink makkcsészéjéből kinövő, ágas-bogas, bozontos képződmény, melynek százai hevernek gyakran a fa alatt. A cserfa bozontos makkcsészéjével össze nem tévesztendő.

Medve, név, l. *Magyar személynevek*.

Medve (*Kis-* és *Nagy-M.*), *csillagzat*, l. *Göncölszekere* (VIII. k.).

Medve *Imre*, l. *Tatár* (XV. k.).

Medvegerezd (növ.), így nevezi Hazslinszky a Diószegi és Benkő említette *medveszőllőt* (XII. k.).

Medvemaki (állat), l. *Arctocebus*.

Meerane, szászországi város, (1895) 23,074 lak.

Meeting (XII. k.). Mint sportműszó: neve a bevégzett egészet alkotó versenynapok csoportozatának; p. budapesti tavaszi M. tiz napra terjed ki, a pozsonyi két napos M., az öt napos alagi megnyitó M. stb. A versenyszabályok *elismert* és *törvényesen el nem ismert M.-et* különböztetnek meg. Elismert M. az, melyet a magyar lovaregylet, vagy az osztrák Jockey-Club, vagy bármelyik állam, ország egyéb más irányadó pályaegyesületének felügyelete alatt, vagy ahol ilyen egyesület nincs, az angol versenyszabályok szerint rendeznek. Minden más M., melyet bárhol, bárki rendez, törvényesnek el nem ismerhető; ennek eredménye pedig az, hogy az ilyen M.-en résztvett ló ipso facto diszqualifikálva van s többé semmiféle olyan versenyben nem futhat, mely az elfogadott versenyszabályoknak van alávetve.

Meeting-alap, az az összeg, amelyből rendszerint az egyes meetingek rendezési költségeit (nyomtatványok, a rendező személyzet díja stb.) fedezik. A M. ama megszabott illetékekből alakul, amelyeket a versenyistállótulajdonosok kötelesek fizetni. Ezen illetékek s azoknak maximuma a következő: *a)* 10 korona handicap-illeték minden olyan ló után, amelyert a kiszabott terhet elfogadják; *b)* 20 korona pályapénz, ahol ilyen meg van állapítva, minden egyes ló után ez egy meeting alatt csakis egyszer fizetendő, akkor t. i. mikor azon meeting alatt a ló először vesz részt a versenyben; *c)* 20 korona indulási pénz — ahol ilyen meg van állapítva — minden ló után annyiszor, ahányszor versenyben indul. Ha a versenyfeltételek másként nem intézkednek, a beiratási díjak szintén a M.-ot illetik. A M. kezelője a versenypénztárnok.

Megabromit (ásv.), l. *Embolit* (VI. k.).

Megalochorion, l. *Ankisztrion*.

Megapodius (állat), l. *Talegalla-tyúk* (XV. k.).

Megaszpileon (nagy barlang), Görögország legnagyobb és legnevezetesebb kolostora, (1889) 109 lak. Achája és Elisz kerületben fekszik néhány mérföldnyire a korintusi tengeröböltől. A kolostornak alsó három emelete egy 30 m.-nyi mély és 60 m.-nyi széles barlangban van, felső két emelete pedig a barlang fölött levő 190 m. magas sziklafalon épült. A második emeleti templomban Lukács apostolnak egy Mária-képét őrzik, ennek köszöni a kolostor nagy hirét, mint búcsujáró hely. Állitólag a IV. sz.-ban alapították, mostani alakja 1604-ből való.

Megelőzés, a büntető perrendtartásnak egyik illetékességi oka, mely akkor jön figyelembe, midőn több bíróság egyenlően illetékes. Ily esetben az elsőbbségre nézve az lesz döntő, hogy az illető ügyben melyik bíróság tett korábban valamely intézkedést, vagy hozott korábban valamely határozatot. A M.-t bármely nyomozó vagy vizsgálati cselekmény megállapítja, melyet a vizsgáló biró vagy a vizsgálattal megbizott járásbiróság teljesített. A cselekménynek nem kell valamely meghatározott egyén ellen irányulnia s igy p. elég valamely bűnjel lefoglalása vagy birói szemle foganatosítása is. V.

Megeresztés. Ha az acélt vörösmelegig fölmelegítjük s vizben lehűtjük, üvegkeménységü lesz, ezt a műveletet nevezzük *edzésnek* (l. o.). Az edzett acél gyenge tűzön való lágyitását pedig M.-nek.

Megerle, 1. *Károly*, l. *Mühlfeld* (XII. k.).

2. *M. Terézia* (von Mühlfeld), irónő, szül. Pozsonyban 1813., megh. Bécsben 1865 jul. 4. Egy Pap nevü magyar nemesnek leánya. 1829. nőül ment Megerle pozsonyi fogorvoshoz, aki azután a pozsonyi, majd a józsefvárosi (bécsi) szinházat vette bérbe, de nem értvén ily vállalatokhoz, egész vagyonát elvesztette. A nyomor-

ban visszamaradt özvegy erre tollhoz fogott és mint szinműíró kereste kenyerét. Szindarabjait a 40-es és 50-es években ugyszólván mindenütt adták, sőt némelyiket még most is kedvelik (ilyen az Ein weiblicher Monte Christo, Novara stb.). Novellái Pozsonyban jelentek meg (1844, 3 köt.). Utolsó szinműve a Szamárbőr c. látványos darab volt; ebben már fia *M. Gyula* is közreműködött. M. L.

Megerősített nevezések, főleg az angol lóversenysportban szokásosak és gyakoriak. Alapjuk azon előjog, hogy a tulajdonos, ki lovát valamely versenyre nevezte, ha azért akkor jelent bánatot, illetve azt akkor törülteti a versenyből, amikor ezen verseny föltételeit még nem tették közhirré, sem a már leadott nevezést, sem az ezt követő bánatjelentést nyilvánosságra nem hozzák, ugy hogy arról senki — sok tekintetben alapos tájékozást nyujtó — tudomást nem szerezhet. Magyarország és Ausztria területén M.-nek azokat mondják, amikor a tulajdonos a távirati úton leadott nevezést, legkésőbben a ló lovasának lemázsálása előtt, irásban is megismétli, amelynek elmulasztása a nevezést érvénytelenné teszi.

Meghatalmazási hátirat, igy nevezik a váltóra vezetett azon *forgatmányt* (VII. k.), mely a váltó tulajdonát nem ruházza át, melynél fogva azonban a forgatmányos a váltóösszeget felveheti, óvással élhet, forgatója előzőjét a fizetés meg nem történtéről értesitheti, a ki nem fizetett váltót beperelheti és a letett váltóösszeget felveheti. Az ily forgatmányos jogait hasonló forgatmánynyal másra is átruházhatja, ellenben nem áll jogában a váltót tulajdonilag még akkor sem átruházni, ha a meghatalmazási forgatmányban ezen kifejezés: «vagy rendeletére» foglaltatik. A M. megjelölésére a «behajtás végett», «meghatalmazással», «ad incasso» stb. kifejezések használatosak. V.

Meghiusult bűntett, l. *Délit* (V. k.).

Meghódolás, l. *Hódolás* (IX. k.).

Megszálló had, l. *Őrsereg* (XIII. k.).

Megszorítás, nyelvtani értelemben l. *Jelentés* (IX. k.).

Megtámadási per, l. *Polgári házasság* (XIV. k. 72. old.).

Megtartási jog, l. *Visszatartási jog* (XVI. k.).

Megvilágítás erőssége, l. *Fényerősség* (VII. k.).

Megyer (Kis-), győrvármegyei puszta, l. *Kis-Megyer*.

Megyery *István*, jogi iró, szül. Vas-Megyeren (Szabolcs) 1859. A gimnázium elvégzése után a debreceni jogakadémián, majd a budapesti egyetemen hallgatta a jogot s megszerezte a doktori diplomát. Hosszabb tanulmányutat tett Német-, Francia- és Angolországban. A jogi tanulmányokat befejezvén, 1881. közszolgálatba lépett, s 1887. Balassa-Gyarmaton kir. alügyészszé neveztetett ki, majd 1895. u. o. kir. ügyészszé. 1898. szolgálattételre a m. kir. igazságügyminisztériumba osztották be, hol a bűnvádi perrendtartás életbeléptetési munkálataiban tevékeny részt vett s az ügyészi utasítás nagy része az ő tollából ered. Irodalmi munkássága már 1876. kezdődik, amióta számos vidéki lapnak szorgalmas munkatársa volt. Önálló művei: *Lord Byron, Versek és tárcacikkek, Versaillesi kertek, A m. kir. ügyészségek.* V.

Méhely *Lajos* zoologus 1896 óta a budapesti nemzeti muzeumnál tesz szolgálatot. Herpetologia Hungarica c. nagy munkáját a m. tud. akadémia 1897. a Bézsán-féle 1200 frtos díjjal tüntette ki s 1899. levelező tagjai sorába választotta. Már előbb a londoni Zoological Society, a majna-frankfurti Senckenbergische naturwissenschaftliche Gesellschaft s a magdeburgi természettudományi társulat is levelező-tagsági oklevéllel tisztelte meg.

Méhészeti vándortanitás, l. *Mezőgazdasági szakoktatás* (XII. k. 618.).

Méhfüstölők. A méhek megszelidítésének leghathatósabb fegyvere a füst. A dohányzó méhész a pipát vagy szivart használja, de nagyobb műtéteknél ő is mint a nem dohányos külön füstölő készülékeket használ, melyekkel dohány, tapló, rongy, odvas fából füstöt fejleszt. Ismertebb formák a Dathe, Jordán, Frei, Prokopp és a Zähringer-féle füstölők, valamint az amerikai smoker stb. ROD.

Méhkürt, l. *Nemi szervek* (XIII. k.).

Méhlepénynélküliek (állat), l. *Aplacentalia*.

Méhméreg. A méhfulánk mérgéről általában azt hiszik, hogy a méhszúrás fájdalmát a hangyasav okozza. Ezen nézet Langer vizsgálódásai szerint helytelen, mert a hangyasavnak eltávolítása után is a fulánkméreg házi nyulak ereibe fecskendezve halált okozó; kutyáknál is a fulánkméreg hasonló módon hat mint a viperaméreg. A fulánkméreg egy cseppjének súlya 0·00020 és 0·000359 közt mozog, füszeres szagu illó anyagon kivül sóalakban egy alkaloidot tartalmaz, mely főzés által sem alvad vagy bomlik s százszoros higitásban is még izgatja a házi nyulak szemének kötszövetét. A M. hatása egyéni. Némelyik fel sem veszi s idővel immunis lesz ellene, mig ideges természetü egyének rögtön főfájást, sőt lázt is kapnak tőle és a sebhely nagyon feldagad. Ritka esetekben halált is okozott a méhszúrás. Az az állitás, hogy a méh szúrás után menthetetlenül elpusztul, Krasicki észleletei után többé fönn nem tartható. Ha egyéb szerve meg nem sérül, a fulánk és méregzacskó elveszte még nem okozza halálát. A méhészek a méhszúrásnak különösen reumatikus bajoknál gyógyító hatást is tulajdonitanak. ROD.

Mehring *János*, német méhész, a műlép feltalálója, szül. Kl.-Niedesheimben (Rajna-Pfalz) 1816 jun. 24. mint paraszt szülők gyermeke, megh. 1878 nov. 23-án. Asztalosmester és méhész volt Frankenthalban, hol a műlépet, a modern méhészkedés ezen fontos segédeszközét találta fel. Irodalmilag is tevékeny volt. Fő műve: Das neue Einwesensystem (1869). ROD.

Méhvérzés néven közönségesen a nő nemi szerveiből eredő minden vérzést foglalunk össze, habár gyakran a vér forrása nem magából a méhből fakad. A M.-ek sorába tartozik első sorban a nő havi vérzése (l. *Hónapszám*, IX. k.), amit tipikus vérzésnek mondhatnánk, szemben az atipikus vérzésekkel, amelyek vagy a méh szövetének megbetegedéséből erednek, vagy a méh szomszéd-

ságában létesült kóros elváltozások következményei, vagy a terhességgel és ennek nyomában járnak, végül pedig a klimakterium idejében léphetnek fel. Szorosabb értelemben vett M. az, midőn a méh nyálkahártyája beteg és az vérzik. Igy az endometritisz minden alakjánál, akár megerőltetésből, akár meghülésből, akár funkcionális vagy vérkeringési zavarból, akár pedig forró fürdők használata után keletkezett; a nyálkahártya mirigyszövetének túltengésével járó krónikus endometritisznél; a kötőszövet és izomzat túltengésével járó krónikus metritisznél; a méhizom és rost daganatainál stb. mindig a méh mukozája vérzik. Az vérzik akkor is, bár csak passzive, amikor a méh környezetében a petefészek, a kürt, a méhet körülvevő kötőszövet, a méhet borító és környező hashártya betegek és izgatják a méhet. Ilyen passziv vérzés oka lehet valamely súlyos szervezeti baj, sőt az éghajlat befolyása is.

Tágasabb értelemben vett M.-ről szólunk akkor, amikor ugyan a méhből jön a vérzés, de ott valamely rosszindulatu új képlet (rák stb.) vérzik, amint a test más helyén fejlődve is véreznék az, ha kifekélyesedve, pusztító előhaladásában nagyobb vagy kisebb véredényt ért és roncsolt volna szét. Külön helyre tartoznak azok a M.-ek, amelyek akkor jelentkeznek, amikor a természet rendje szerint a vérzések ideje a méhből már lejárt. Ezek a klimax bekövetkezése idejében és a menopauza beállta után fellépő vérzések. E vérzések okát néha igen nehéz megtalálni. Lehet, hogy a korral a méh véredényei olyan törékenyek lettek, hogy a vér nyomását nem birják ki; vagy hogy a méh vérkeringési területében valahol keringési akadály s ezért vérpangás van jelen; lehetséges, hogy a szeszes italok élvezetével visszaélés történik; leginkább azonban csak ideges befolyásokra, amelyek a klimax idejében nagyon gyakoriak, vezethető vissza a vérzések oka. Más megitélés alá esnek a terhességben, a szülés három időszakában és a gyermekágyban fellépő vérzések.

A terhességben fellépő vérzések közül a leggyakoriabbak azok, amelyek az első három hónapban a fenyegető vagy küszöbön levő vetélés (l. *Abortus*, I. k.) bevezetéseként jelentkeznek; ha e vérzéseken teljes nyugalom és opium nem segit, akkor az abortust feltartóztatni nem lehet. A terhesség későbbi idejében fellépő vérzések többnyire a méhlepény rendellenes tapadásától (elül fekvő méhlepény, placenta praevia) erednek, ami az anyára és a magzat életére is rendkivül veszedelmes állapot. A szülés közben fellépő erősebb vérzések arra mutatnak, hogy a méhlepény valamely külső vagy belső ok folytán részben levált; felköltheti a vérzés annak gyanuját is, hogy a méh megrepedt; lehetséges azonban, hogy a vér a gyermekhez tartozó véredényekből ered, p. ha a köldökzsinór egyik verőere nem a lepénybe ereszkedik, hanem a burkokon ágazik el és a burok repedésénél szintén átszakadt. A szülés után és a gyermekágyban fellépő vérzések a leggyakoriabbak és leginkább követelik az orvos gyors segitségét. A vérzések közvetetlenül a szülés után jöhetnek a méhből, de jöhetnek a hüvely vagy a gát sérüléseiből is, amelyek a szüléssel gyakran együtt járnak. Ha a méhből történik a vérzés, akkor a méhlepény helye vérzik, vagy a méh meg van repedve. A méhlepény helyének a vérzése a méh rossz összehúzódásából eredhet (atonia), aminek sokféle oka lehet. Az orvos dolga a vérzés okának kikutatása és a célszerű elbánás megválasztása. Ha a vérzés a méhlepény megszületése előtt lépett fel, akkor ennek mesterséges kiküszöbölése lehet a legsürgősebb és a célra vezető eljárás. Ha a lepény megszületése után atónikus a méh, akkor a húgyhólyag megcsapolása, a méh dörzsölése, ergotinnak a bőr alá fecskendezése, forró vizzel (40 R°) való méhüri öblítés vagy jéghideg irrigáció lesznek helyes egymásutánban az orvos teendői.

A gyermekágyban később fellépő vérzések arra vallanak, hogy a méh belsejében a véredények eldugulása (thrombus consolidatio) valami oknál fogva meg van zavarva. Ilyen okok a méh rossz visszafejlődése, süllyedése vagy elhajlása, korai felülés az ágyban, vagy idő előtt való felkelés a gyermekágyból. A placenta vagy a burok egyes részleteinek a visszamaradása, vérrögök képződése a méhürben vagy gyermekágyi láz is okozhatnak vérzéseket később a gyermekágyban. D. G.

Meiderich, porosz város, (1895) 25,833 lak.

Meilhac *Henrik*, francia szinműiró, megh. Párisban 1897 jul. 6.

Meili *Frigyes*, svájci jogtudós, szül. Hinweilben (zürichi kanton) 1848 ápr. 2. Zürichben, Lipcsében, Berlinben és Párisban tanult. 1871. mint ügyvéd Zürichben telepedett meg. 1880. az ottani egyetemen magántanár, 1885. rendkivüli tanár, 1890. pedig a közlekedésügyi jog, nemzetközi magánjog és összehasonlító jogtudomány rendes tanára lett. Nevezetesebb művei: Das Telegraphenrecht (Zürich 1871); Die Haftpflicht der Postanstalten (Lipcse 1877); Das Pfand- und Konkursrecht der Eisenbahnen (u. o. 1879); Das Telephonrecht (u. o. 1885); Das Recht der modernen Verkehrs- und Transportanstalten (u. o. 1888); Die Anwendung des Expropriationsrechts auf die Telephonie (Basel 1888); Die Kodifikation des internationalen Zivil- und Handelsrechts (Lipcse 1891); Geschichte und System des internationalen Privatrechts in Grundriss (u. o. 1892); Internationale Eisenbahnverträge und speciell die Berner Konvention über das internat. Eisenbahnfrachtrecht (Hamburg 1887); Über die Frage des Schutzes der Erfindungen sowie der Marken, Muster u. Modelle in der Schweiz (Bern 1878); Das Markenstrafrecht auf Grund des eidgenössischen Markenschutzgesetzes (Zürich 1890); Die Schweizerische Gerichtspraxis über das litterarische, künstlerische und industrielle Eigenthum (u. o. 1891, I. r.); Die Lehre der Prioritätsaktien (u. o. 1874); Institutionen der vergleichenden Rechtswissenschaft (Stuttgart 1898). Azonkivül számos jogi véleményt szerkesztett a svájci, továbbá egy ízben a portugál és az osztrák kormány részére.

Meinardus *Lajos*, német zeneszerző, megh. Bielefeldben 1896 jul. 10.

Meinberg, falu Lippe német fejedelemségben, 4 km.-nyire Detmoldtól, (1895) 1295 lak. Kénes,sós, gáz- és iszapfürdői vannak.

Meinecke *Gusztáv Hermann*, német gyarmatpolitikus, szül. Stendalban 1854 febr. 15. Már 1882-től fogva erélyes német gyarmatpolitikáért kardoskodott. 1887. a Deutsche Kolonialzeitung szerkesztője lett. 1893. az Uzambara-kávétermelő-társaságot alapította, melynek több éven át igazgatója volt és érdekében 1894. K.-Afrikában járt. Szépirodalmi művei: Aus dem Kreolenlande (Berlin 1888 és 1896); Kreolische und märkische Geschichten (u. o. 1896); Texanisches und Kreolisches (u. o. 1896); Der arme Sidi Abdurrachman (u. o. 1897). Egyebek: Aus dem Lande der Suaheli (u. o. 1895); Katechismus der Auswanderung (Lipcse 1896). Az első német gyarmatkiállítás hivatalos jelentését is M. szerkesztette: Deutschland und seine Kolonien im Jahre 1896 (Berlin 1897)

Meinhold *János Friayes Hellmuth*, német protestáns teologus, szül. Kamminban 1861 aug. 11. 1884. magántanárrá képesítették a greifswaldi egyetem hittudományi karán, 1888. ugyanott rendkivüli tanárrá lett, 1889. pedig Bonnban. Művei: Die Komposition des Buches Daniel (Greifswald 1883); Beiträge zur Erklärung des Buches Daniel (Lipcse 1888); Öttlivel együtt: Die geschichtlichen Hagiographen und Daniel (Nördlingen 1889). Elvtársai egy előadása miatt erősen megtámadták, mire a következő vita-iratokat adta ki: Wider den Kleinglauben (Freiburg 1895); Jesus u. das Alte Testament (u. o. 1896); Jesaja und seine Zeit (1898); Die Jesaja-Erzählungen (1898).

Meiningen, Szász-M. fővárosa, (1895) 12,269 lak. 1899 okt. 7. leplezték le Brahms János emlékszobrát (Hildebrand Adolf műve).

Meiosis, l. *Miozis*.

Meissen, szászországi város, (1895) 18,820 lak.

Meissner *Flóris Lipót*, osztrák ügyvéd és iró, szül. Bécsben 1835., megh. u. o. 1895 április 30. A jogot végezte és mint ügyvéd élt Bécsben. Munkái közül legismeretesebbek az Aus den Papieren eines Polizei-Commissärs c. gyüjtemény; ezekből merítette Kienzl a Bibliás ember dalműnek megható meséjét (előadták Budapesten 1896 márc. 7-én). M. L.

Meisz (az ókorban *Megisze*), török sziget Lika közelében, 8000 görög lak. Fő kikötője Kasteloryzo (l. o.).

Meja, l. *Mega* (XII. k.).

Mekhong, folyó, l. *Mekong* (XII. k.).

Mekone, l. *Szikion* (XV. k.).

Mekritek (Megeritek), l. *Megyer* (XII. k.).

Melampsora, l. *Rozsda* (XIV. k. 724.).

Melampyrin, l. *Dulcit* (V. k.).

Melánfény (ásv.), l. *Stephanit* (XV. k.).

Melanin, l. *Melanorisz* (XII. k.) és *Pigmentum* (XIII. k.).

Melanosarcoma (gör.-lat.), a sarcomának (húsdaganat, azaz rosszindulatu kötőszövetes daganatnak) legrosszabb indulatu fajtája, mely átrakódásokat (metastasisokat) alkot a vérpályák útján távoleső szervekben s igy gyorsan öl. Jellemzi a barnás vagy egészen fekete szinárnyalat, melyet górcsői festenyszemcsék (pigment) lerakódása a sarcoma sejtjeibe, kötőszövetébe vagy a vérerek falzatába okoz. E festeny keletkezésmódja ismeretlen; bizonyos annyi, hogy nem vérből ered, nem haematogén. A daganat oly helyeken fejlődik, melyeken már normálisan is sok a festeny; a szemben, az agy lágy burkaiban, a köztakarón; nevezetes, hogy utóbbi helyen elégszer hosszu éveken át hordott valamely lencséből, festenyzett szemölcsből vagy festenyzett anyajegyből veszi kiindulását, vagyis e képletek fajulnak el M.-san. Gyakran hoz létre áttételeket a májban.

Melanosinapis *Schimp.* et *Spenn.* (növ.) a. m. kélmustár, l. *Mustár* (XII. k.).

Melanterit (ásv.), l. *Vasgálic* (XVI. k.).

Melastoma *Burm.* (növ., a. m. szájfeketítő, t. i. a gyümölcse), a róla nevezett család génusza, 44 fajjal Ázsia tropikus és keleti részén, az Oceánián, Dél-Amerikában meg a Seychellákon. A *M. Malabathricum* L. a keletindiai szigetek cserjéje. Gömbölyded, jóizü bogyóit ugy eszik, mint nálunk a fenyvesbogyót, de kartonpirosítónak is használják. Levele orvosság. A M. többi faja Dél-Amerikában terem. BORB.

Melász, a répacukor-gyártásnál a cukor kikristályosítása után hátramaradó anyalúg, mely még 40—50% cukrot tartalmaz ugyan, de a répalé kilúgzásakor szintén feloldódó ásványi sók (legnagyobb részben kálisók) miatt ezen cukor nem lévén kikristályosítható, miért is a M.-t mint cukorgyári hulladékot adják el, melyet szeszgyártásra használnak fel. SZ. GY.

Melati van Java, l. *Sloot*.

Melavi el Aris (Mallavi), város Szint egyiptomi tartományban, a Nilus bal partján, vasút mellett, (1882) 10,777 lak., a 6. és 12. dinasztia korából való, igen szép sírokkal.

Melba, angol énekes, l. *Armstrong* (4., I. k.) 1900 jan. Bécsben és Budapesten énekelt (először).

Meldola, falu Forli olasz tartományban, a Ronco folyó és vasút mellett, (1881) 6281 lak. Van gimnáziuma, selyemfonója, ásványvizforrása és marhatenyésztése.

Meleagrina (állat), l. *Gyöngykagylók* (VIII. k.).

Meleg szinek, l. *Telt szinü* (XVI. k.).

Meleguetta-bors, l. *Paradicsommag* (XIII. k.).

Melenki, az ugyanily nevü járás székhelye Vladimir orosz kormányzóságban, a Melenka és Unzsa összefolyásánál, 6470 lak., bőrgyártással, lenszövéssel; élénk gabona-, len- és marhavásárokkal.

Melianthus *Tourn.* (növ., mézvirág, a róla nevezett Meliaceák vagy a Zygophyllaceák avagy Sapindaceák cserjéje, 5 faja Fokföldön terem, egy faját a Himálajára is elhurcolták. Levele szárnyalt, váltakozó virágzata fürtös. A M. major L. feketepiros virágából illatos méz csepeg. Ha a fáját megrázzuk, a méz ugy hull, mint az eső. A fokföldi nép gyüjti és fogyasztja. Különben csinos festői bokor, $1^1/_2$—2 m. magas, Európa déli részén kitelel, másutt narancsházban tartják, de különösen téli kertbe ajánlatos. Gyöksarjról vagy dugványról szaporitják.

Melibokus (Malchen), hesseni hegycsúcs Zwingenbergtől keletre, az Odenwald egyik csúcsa; 515 m. magas, erdős szienittömeg, melynek tetején 26 m. magas torony emelkedik és gyönyörü kilátással kinálkozik. Ptolemaios *Melibokon oroszn*ak (gör., a. m. M.-csúcs) nevezi a Harz-hegysé-

get; ennek nevét tévesen alkalmazták a M. hegycsúcsra, melyet azóta igy hivnak.

Melichár *Kálmán*, egyetemi magántanár, honvédelmi miniszteri titkár, szül. Kassán 1856 okt. 19-én. Középiskoláit a benedekrendieknek (felsőausztriai) kremsmünsteri konviktusában, a premontrei kanonokrendieknél Kassán és a budapesti II. ker. főgimnáziumban, egyetemi tanulmányait a budapesti kir. tud.-egyetemen végezte és 1880. jogi doktorrá avatták. Az egyházjog forrásai és a zsinatok szervezetéről irott munkái alapján 1882 dec. 22. az egyházjogból magántanárrá képesittetett. Legújabb egyházjogi munkája: *A katonai lelkészet az osztrák-magyar monarchia közös hadseregében és a m. kir. honvédségnél* (Budapest 1899). Egyéb irodalmi dolgozatai: *A magyar hadügy történelmi fejlődése 1715-ig* (Ludovika Akadémia Közlönye 1882, 1883 és 1884); *A véderő szervezete Magyarországon; A hadügyi kiállítás története; A m. kir. honvédség és népfölkelés kiállításának ismertetése* (1897). A hadügyi kiállítás rendezéséért megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét, 1899 dec. 14. pedig az osztálytanácsosi cimet és jelleget.

Melikiták a. m. melkhiták (XII. k.).

Melinde, afrikai kikötőhely, másképen *Malindi* (XII. k.).

Méline *Félix Gyula* (XII. k.), francia politikus, a radikál-szociális érzelmü Bourgeois-minisztérium lemondása után 1896 ápr. 29. mérsékelt republikánus kormányt alkotott, melyben az elnökségen kivül a földmivelési tárcát is kezelte. Alatta Madagaszkárt francia gyarmatnak nyilvánitották, a belügyi politika terén pedig kemény harcok folytak a radikálisokkal és szociálistákkal, akik M.-t a jobbpárt titkos szövetségesének nevezték. 1898 okt. M. részt vett II. Miklós cár és nejének fogadtatásában. A Dreyfus-ügy alatta újra felmerült és ámbár M. 1897 dec. 4. azt hangoztatta a kamarában, hogy a Dreyfus-kérdés nem létezik, mind jobban kezdé foglalkoztatni az országot. 1898 jun. a kamarában leszavazták, mire M. társaival együtt lemondott. 1899 febr. Versaillesban köztársasági elnökjelölt volt, de Loubet-vel szemben csak 279 szavazatot kapott. o. j.

Meliorisz-*család* (deménfalvi), Liptóból ered, a honnét elterjedt a felvidék legtöbb megyéjébe. A család *I. Dániel* óta Sáros vármegyében birtokos. *I. László* 1787. árvavármegyei főügyész, később az árvai uradalom főügyésze. *I. Kálmán* (szül. 1823 jul. 7.) 1848—49-ben honvéd főhadnagy s mint ilyen számos csatában vett részt.

Meliphagidae (állat, *mézevők*), a verébformájuak egyik családja, hosszu csőrük meghajtott; nyelvük ecsetszerü véggel. 200 ismert faja, kivéven az etiopiai és orientalis régiókban tenyésző Zosteropsot, mind ausztráliai. Ismertebb nemek: *Meliphaga*, *Myzomela* stb.

Melipulli, l. *Puerto-Montt* (XIV. k.).

Melk, osztrák község, 1896 óta kerületi kapitányság Alsó-Ausztriában M., Mank és Ybbs járásokkal, 656 km² területtel, (1890) 43,549 lak.

Mellékkérdés, az esküdtbirósági eljárásban az esküdtekhez olyan okra feltett kérdés, mely a büntető törvénykönyv külön rendelkezései szerint a büntethetőséget megszünteti vagy súlyosabb, illetőleg enyhébb büntetési nemnek vagy büntetési tételnek alkalmazását vonja maga után. M.-t kell az esküdtekhez intézni akkor is, ha a terhelt beszámithatóságát kizáró okot a főkérdésbe foglalni nem lehet, továbbá ha terhelt 16-ik életévét még be nem töltötte, arra nézve, hogy az elkövetés idejében megvolt-e a bűncselekmény bűnös voltának felismerésére szükséges belátása. L. még *Esküdtbirósági eljárás*. v.

Melléktenger, l. *Tenger* (XVI. k.).

Melles *Emil* 1899 jul. 13. kinevezték káptalanon kivüli szatmári főesperessé. Újabban megjelent tőle: *Jertek, imádjuk Krisztust!* (ima- és énekeskönyv, Ungvár 1896).

Mellőzés és kizárás, l. *Birói mellőzés és kizárás* (III. k.).

Mellpor (pulvis pectoralis seu p. liquiritiae compositus), l. *Ánizskapor* (I. k.).

Meltzer *Jakab*, evangelikus lelkész és iró, szül. Poprádon 1782., megh. Kis-Lomnicon 1836. Tanulmányait Késmárkon, Pozsonyban és Jenában végezte. Huszonöt éves korában pappá szenteltetvén, pályáját 1807. Majerkán (Szepes) kezdte meg. Lelkészkedése kezdetén mértékletességi egyletet alapitott, mi által a község anyagi és erkölcsi felvirágzásához jelentékenyen hozzájárult. 1811. a kislomnici egyház meghivását elfogadta, hol haláláig működött. Művei: Der ungarische Zipser-Sachse in seiner wahren Gestalt (Lipcse 1806); Biographien berühmter Zipser (Kassa, 377 old.); Gedichte (u. o. 1820); Das Zipser Comitat (Csaplovics, Archiv. II.); Nachrichten von einer Salzkammer im Tátragebirge (Vaterländ. Pilger); *Poprád partjain fekvő s megjegyzésre méltó némely városokról, falukról, omladékokról való topographicai, históriai és statistikai jegyzések* (Tud. Gyüjt. 1819. VII., XII.); *Szepesvármegyei geographiai, historiai és statistikai tudósitások* (u. o. 1818. XI., VII.).

Meltzl *Oszkár*, orsz. képviselő, szül. Szászrégenben 1843 okt. 18. A gimnáziumot Besztercén 1861. végezte el, a jogi tanulmányokat pedig a nagyszebeni jogakadémián és a budapesti egyetemen, ez utóbbin szerezte meg a doktori cimet is. 1866-tól 1872-ig a tordai és szászrégeni megyei törvényszéknél, azután a gyergyó-szt.-miklósi és marosvásárhelyi kir. törvényszéknél működött mint alügyész. 1875. a nagyszebeni jogakadémián a közgazdaságtan és pénzügytan tanszékére jutott, az intézetnek 1887. történt feloszlása után képviselővé választották s mint ilyen a szabadelvü párthoz tartozik. Tagja a felirati és földmivelésügyi bizottságnak. Néhány év óta a pozsonyi kereskedelmi és iparkamara titkára.

Mélyités v. *mélyesztés*, faszerkezeteknél az a művelet, midőn az anyag egy részét külön erre való gyalukkal vagy marógépekkel eltávolitják. Szerepe van p. keskeny ajtóborításoknál stb. M. a fémiparban, l. *Kovácsolás* (X. k.).

Mélyitő szántás, l. *Rayol-szántás*.

Mélységjelző (teng.), oly készülék, mely a hajótó alatt lévő vizmélységet önműködőleg jelzi. Hajótörések, zátonyra jutások stb. elkerülése végett, már régebben igyekeztek oly készüléket létesiteni, mely hajózás közben a hajóst arra figyel-

meztesse, hogy a viz mélysége csökken és az útnak folytatása veszedelemmel jár. Sikerült is már huzamosabb idő előtt ilyen különféle szerkezetü jelző készülékeket előállítani, melyek azonban a kívánalmaknak csak részben feleltek meg, mig legújabban egy James H. Sámuel nevü angol az ugynevezett submarine sentry-nek (vizalatti őr) nevezett jelző készülékével e feladatot megoldotta. E készülék alakra nézve a papirsárkány gyermekjátékhoz hasonlit, deszkából van készitve és a hajó által vonszoltatván, először a vizen úszik, a hozzá kötött erős drótzsineg húzása és elől sülyesztett fekvése folytán azonban mihamar a viz alá merül és oly mélységre sülyed, mint azt a vonszoló zsineg hossza megengedi, ami természetszerüleg tetszés szerint szabályozható. A készülék elején egy lefelé álló és rugó által tartott emeltyükar van, mely ha vonszolás közben feneket ér, az ütődés következtében kikapcsolódik és a viz által visszanyomatván, egy a hajón lévő villamos csengő-készüléket hoz működésbe, jelezvén ezáltal a veszélyt, mely a viz mélységének csökkenése folytán a hajót fenyegeti. Az emeltyükar kikapcsolódása által az egész készülék is más fekvést kap és a viz felszinére jön. Ezen készülék 6—13 tengeri mérföld óránkénti hajósebesség és 80 m. mélység mellett több izben sikerrel használtatott, sőt a hidrográfiában, az izolált zátonyok felkutatására is igen alkalmazhatónak igérkezik. Előnyösen használható különösen a partok mentén való hajózásnál, éjnek, ködnek idején, továbbá ösmeretlen vizeken, viharos időben. F—Y.

Membrana nictitans, l. *Pislogó-hártya* (XIV. k.).

Membrum sacrae coronae (lat.) a. m. a szent korona tagja. L. *Szent korona* (XV. k.).

Memel, porosz város, (1895) 19,195 lak.

Memmingen, bajor város, (1895) 9972 lak.

Menabrea *Frigyes Lajos* gróf, olasz államférfi, megh. Chambéryben 1896 máj. 26.

Menakkanit (ásv.), l. *Ilmenit* (IX. k.).

Menapia, Saint Davids (XIV. k.) ókori neve.

Menche, l. *Lorillard.*

Mende *Bódog* 1897 aug. 19. «felső-gallói» nemesi előnevet kapott.

Mendelssohn-Bartholdy *Károly,* német történetiró, M. Felix (XII. k.) fia, szül. Lipcsében 1838 febr. 7., megh. Bruggban (Svájc) 1897 febr. 23-án. Ifju korában beutazta Görögországot s elsajátította az új-görög nyelvet. Midőn 1864. hazájába visszatért, magántanárrá habilitáltatta magát a heidelbergai egyetemen. 1867—74. Freiburgban élt mint egyetemi tanár. 1874. elmebeteggé lett, mire a bruggi gyógyintézetbe vitték, ahol haláláig maradt. Művei: Graf Joh. Kapodistrias (Berlin 1864); Friedrich von Gentz (Lipcse 1867); Der Rastadter Gesandtenmord (Heidelberga 1869); Gesch. Griechenlands von 1453 bis auf unsere Tage (2 köt., Lipcse 1870—1874); Goethe und Felix M. (u. o. 1871). Kiadta továbbá Gentz levelezését Pilat báróval (2 köt., Lipcse 1868) és a Nagler főpostaigazgató tollából származó Briefe an einem Staatsbeamten (2 köt., u. o. 1869) cimü művet, nemkülönben barátja *Rochow* porosz diplomata s tábornok levelezését.

Menden, porosz város, (1895) 7509 lak.

Mendi (növ.), l. *Lawsonia* (XI. k.).

Mendlik *Ferenc* 1898 máj. 14. igazgatói címet kapott.

Menedékkő, l. *Menedékszirt* (XII. k.).

Menelik (XII. k.). A legyőzött Olaszországgal való békekötés csak 1896 okt. 26. jött létre. E béke értelmében Abisszinia a Mareb-vonalig visszanyerte az eritreai gyarmat által elfoglalt területet. A győzedelmes háboru nagyban emelte M. tekintélyét és az európai gyarmat-államok, első sorban Anglia és Franciaország kereskedelmi szerződések és vasúti koncessziókért versenyezve keresik a négus kegyét. Az orosz cár 1897. szintén követséget küldött M. udvarába. 1898. Ras Mangasa alkirály fellázadt M. ellen, de Ras Makonnen, akit M. utódának fogadott, megint hódolatra szorította. A dervisek részéről támadt veszély 1887—98. Kitchener lord győztes hadjárata s a máhdi hatalmának összeomlása következtében elmult, de az ismét angol-egyiptomi kézbe került keleti Szudán és Abisszinia közötti végleges határok még nincsenek megállapítva (l. *Abisszinia).* Udvarában egy csomó európai mérnök, festő s utazó fordult meg újabban, akiket többnyire barátságosan fogadott. M. L.

Ménes, személynév, l. *Magyar személynevek.*

Menetjegy (XII. k.). A hivatali esküt tett állami hivatalnokok és törvényhatósági tisztviselők, ha nyugdíjban vannak is, a magyar királyi államvasutaktól arcképes igazolványt kérhetnek, melynek alapján az igazolványos jogosítva van a magyar királyi államvasutakon és a kezelésében levő helyi érdekü vasutak vonalain, ugyszintén a közösen használt idegen vonalakon a hivatalos menetrendbe felvett bármely személyszállításra berendezett rendes vonat tetszés szerinti kocsiosztályának megfelelő *féláru* közönséges M. váltása mellett utazni. Ez igazolványok csak a nagykikinda—nagybecskereki és a szatmár—nagybányai helyi érdekü vasutakon nem érvényesek; nem érvényesek továbbá az expressz-, luxus- és különvonatokon sehol sem. Szomszédos forgalmu *féljegyek* szintén nem válthatók vele. Azonban a szomszédos forgalmu jegyek helyett mindig jogosítva van az igazolványos a távolsági forgalom I. vonalszakaszára szóló féljegyet használni. Podgyásznak díjmentes vagy féldíju szállítására az igazolvány nem jogosít, azonban a személykocsiban a magával vihető podgyászért ép ugy nem tartozik fizetni, mint aki egész jegygyel utazik. Az igazolvány 1 évre szól, s ez alatt bármennyit lehet vele utazni, a nélkül, hogy legkisebb utánjárást kellene teljesiteni. Az 1 év elteltével, illetőleg letelte előtt az igazgatóság minden év dec. meghosszabbíthatja, hogy a következő évre is érvényes legyen. Ha azonban már 4 újabb évre meg volt hosszabbítva, ugy hogy összesen 5 évig volt érvényes, akkor többé nem hosszabbítható meg, hanem újabb igazolvány kiadásának van helye. Az állami hivatalnok v. törvényhatósági tisztviselő, ha igazolványhoz akar jutni, egykoronás bélyeggel ellátott kérvényt nyujt be hivatali főnökéhez, s e kérvényhez csatolnia kell látogatójegy-nagyságu arcképét és 1 korona készpénzt az előállítási költség fedezésére. A hivatali főnök a kérvényről, esetleg kérvényekről 2 pél-

dányban jegyzéket készít, s az arcképpel meg az 1 koronával együtt a magyar királyi államvasutak igazgatóságához minden év dec. felterjeszti, ahol aztán kis könyvalakban állítják ki az igazolványt, melybe a beküldött arcképet is beleerősítik. Akinek féláru M.-igazolványa van, neje és családtagjai számára is kaphat nem állandó, hanem esetenkint kiállítandó arckép nélküli igazolványt, amely szintén féláru jegygyel való utazásra jogosít, de csak a benne megjelölt útvonalon. Akinek pedig nincsen féláru M.-e, kivéve a XI. fizetési osztálybeli hivatalnokokat és megfelelő tisztviselőket, esetenkint sem maga, sem házastársa, sem családtagjai számára nem kaphat féláru jegy váltására jogosító igazolványt. TÖRÖK.

Menger *Miksa* (XII. k.), osztrák politikus, 1898 dec. a neki adományozott rendjelt visszautasította, 1899 jun. pedig tanári állásától megválva, nyugalomba vonult; az Olmütz-Prossnitz és Német-Bród városoktól kapott mandátumát azonban továbbra is megtartja.

Menidi, Athén közelében fekvő falu (1889. 2550 lak.) Görögországban, melynek 1872. feltárt *kupolasírja* van olyan fontos, mint a tyrinsi és mykenei emlékek, azon különbséggel, hogy az utóbbiak nagyrészt már régebben ki voltak fosztogatva, holott M. kupolasírját olyan állapotban találták, amilyenben a temetkező nép három évezreddel ezelőtt elhagyta volt. A bejárat (dromos) 27 m., a belső átmérő 9 m., az egész mű kiklopsz. Kétségen kivül áll, hogy M.-ben a mykenei kultura népei temetkeztek (a speciális halotti ékszerek egészen megegyeznek Mykene és Tyrins leleteivel), még pedig meg nem égetett állapotban, ami ezen sírnak, nemkülönben Spárta és Nauplia őskori sírjainak feltárása előtt még a leghevesebb vita tárgya volt. L. M.

Menilit (ásv.), szürke, májbarna szinü, többnyire márgában és palás agyagban gömbökben, vékony rétegekben található opál, Menilmontant mellett (Páris közelében), továbbá Morvaországban (Weisskirchen) és egyéb helyeken.

Menispermum *Tourn.* (növ., a. m. holdmag), a róla nevezett család génusza, 2 fajjal É.-Amerikában és Ázsia keleti mérsékelt vidékén. Virága kétlaki, zöldes, sötétszinü bogyójában a mag holdforma. Több faját az Anamirta, Jatrorhiza és Cocculus génuszokba osztották. A M. Canadense L. és M. Dahuricum DC., amaz Kanadában, emez Szibériában termő iszalagcserje, levele kerekded ötszögletü. Kissé védett helyen a falat, fát, rácsot stb. szokják vele befuttatni. BORB.

Menno *Simons*, a mennoniták alapítója, szül. Witmarsumban (Frízföld) 1492., megh. Oldesloeban 1559 jan. 13-án. 1516. a papi rendbe lépett, minthogy azonban már 1531 óta az anabaptisták nézetei felé hajolt, 1536. elhagyta a kat. egyházat és újból megkeresztelkedett. Ezentúl mint vándorapostol északi Németországban, Frízföldön és az Északi-tenger mentén anabaptista községek alapításán buzgólkodott. 1879. szobrot állítottak neki szülőhelyén. Tanai: Fundamentbuch von dem rechten christlichen Glauben c. 1556. megjelent művében vannak kifejtve. Holland nyelven irt munkáinak legteljesebb gyüjteménye 1681. jelent meg. Életrajzát megirták: Cramer (Amsterdam 1837); Roosen (Lipcse 1848); Hingst (Appeldoorn 1892); Fleischer (Amsterdam 1892).

Mennydörgős légió, lásd *Legio fulminatrix* (XI. k.).

Menomoni, a nyugati algonkinok csoportjához tartozó indus törzs Észak-Amerikában; a Felső- és Michigan-tó közötti vidéken 1890-ben 1311 M. élt.

Mensa academica (lat., diákasztal). Ily címen alakult 1896 szept. 1. Budapesten egy diákegyesület, melynek célja: a budapesti magyar királyi tudomány-egyetem és a budapesti királyi müegyetem hallgatóit, kik szegénységüket igazolják, az egyesület jövedelméhez mérten étkezési segélyben részesíteni. Az egyesületnek vannak rendes, segélyző, pártoló, örökítő, alapító és tiszteletbeli tagjai. Az egyesület a budapesti magyar királyi tudomány-egyetem tanácsának felügyelete alatt áll. Vezetése a kormányzó tanácsot és az ennek alárendelt központi választmányt illeti. Ez utóbbi választja az egyesület tiszti karát: az elnököt, a két alelnököt, a fő- és másodtitkárt, a fő- és aljegyzőt, a levéltárost, a gondnokot és az orvost. A segélyezésekről a választmány, másodsorban a kormányzó tanács határoz. Az étkezési segély ebédnek vagy vacsorának, esetleg ebédnek és vacsorának teljesen díjtalanul vagy mérsékelt árban (havi 13 frt) való nyujtása. E célra felhasználtatnak: a magánosoktól és egyesületektől adományozott alaptőkének immár 2400 frtra rúgó kamata, az egyetemi segélyegyesületek, az állam s a főváros által adott segély, az egyesületi tagok tagdíja. Rendes tagokra félévenként 2 korona esik. 1896 aug. 24. a kolozsvári tudomány-egyetemen is megnyilt a diákasztal mintegy 30,000 forint alaptőkével, melyből évenkint mintegy 70—80 hallgató nyer segítséget; hozzájárulnak a Peiele-féle 10,000 frtos alapítvány segélyezettjei.

Mensdorff-Pouilly *Sándor* gróf (XII. k.) gyermekei: 1. *Hugó*, a Dietrichstein-Nikolsburg hercegi cím örököse (l. *Dietrichstein-Nikolsburg)*; 2. *Albert* gróf, szül. Lembergben 1861 szept. 5., cs. és kir. kamarás és követségi tanácsos a londoni osztrák-magyar nagykövetségnél; 3. *Klotild* grófnő, szül. Bécsben 1867 dec. 23., csillagkeresztes hölgy, 1897 máj. 1. nőül vette *Apponyi* Albert gróf.

Menstruum, l. *Solutio* (XV. k.).

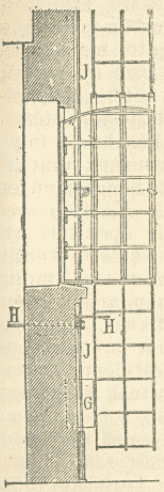
Mentakámfor, l. *Mentol* (XII. k.).

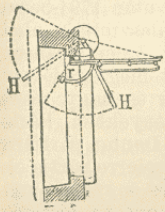
Menteli *Dávid*, l. *Mandelli* (XII. k.).

Menthol, l. *Mentol* (XII. k.).

Mentőablak, a tűzveszélyesen épült középületek (fogadók, kórházak stb.) részére szerkesztett számos relativ értékü mentőkészülékek egyik érdekesebb alakja. Az ablakszárny szerkezete alapul szolgál egy mentőlétra létesítésére, amennyiben az ablak ⌊⌋ alaku kerete és beosztási lécei által eltakarva és azokban elcsúsztathatóan létrarészek alkalmazvák, melyek akkor, ha az ablakot 90 foknyira kinyitjuk, leesnek és horgaikkal az alul levő ablak szintén kinyitott szárnyába kapaszkodnak, ekkép folytatólagos létrát alkotnak (l. az *ábrát)*. Hogy valamennyi ablakrész egyszerre és együttesen lépjen működésbe, *HJ* emeltyüszer-

kezet által kapcsolható *G* súly közvetíti a kicsapódást, mig a már kinyitott ablaknak ezen állásában való rögzítését egy negyedköralaku *r* kettős rúgó végzi. Nem tekintve azt, hogy ily ablaklétra céljának csak ugy felelhet meg, ha szilárdság és hordképesség, valamint preciz kicsapódás tekintetében teljesen biztos, még a falban való megerősítése is különös gonddal jár. B. SZ.

Mentőablak.

Mentőintézmény. A budapesti önkéntes mentőegyesület 1897 máj. 24. ülte meg fennállásának tiz éves jubileumát. A M. országos szervezése végett 1899 nov. 19-én Széll Kálmán elnöklésével számos fővárosi és vidéki meghivott jelenlétében Budapesten értekezlet volt, melyen elfogadták Kresz Gézának azt a tervét, hogy a szervezés a tűzoltóság kebelében történjék.

Mentsik *Ferenc*, mérnök, miniszteri osztálytanácsos, szül. Bellatincon (Zala) 1852. Müegyetemi tanulmányait Zürichben végezte, 1876. u. o. nyerte a mennyiségtanból és természettudományokból a doktori fokozatot is. Államszolgálatát a pozsonyi állampitészeti hivatalnál 1878. kezdte; három évvel ezután az akkori közmunka- és közlekedési minisztérium szerkesztési osztályába hivták be, ahol sokoldalu ismeretei és az ügyek mélyére ható alapossága széles munkakört és gyors előmenetelt biztositottak számára. 1893. Amerikában, 1897. Németországban és Svájcban tett nagyobb hivatalos tanulmányi utat. 1894. a kereskedelemügyi minisztérium szerkesztési ügyosztályának vezetője lett, amikor az osztály addigi főnöke, *Czekelius* Aurél (IV. k.) a budapesti Duna-hidak épitési ügyeinek vezetésére alakitott uj szakosztályt vette át. Mint a szerkesztési ügyosztály vezetője, M. a gyakorlati hídépitési ügyeknek ez idő szerint hazánkban egyik fő irányitója.

Menyhárt *László*, megh. Boromában (Afrika) a Zambezi folyó mentén 1897 nov. 16.

Mephitis (állat), l. *Amerikai görény* (I. k.).

Merá (arab-török) a. m. közös legelőföld.

Mercerizált pamut. Ha pamutot néhány percre koncentrált lúgba mártogatunk, akkor összehúzódik, tömöttebb lesz; a górcsővel megnézve azt látjuk, hogy jellemző alakját teljesen elvesztette. *Mercer* J. kartonnyomtató Lancashireben ezt az eljárást magának szabadalmaztatta, mivel azt tapasztalta, hogy az igy kezelt pamut nemcsak hogy erősebb, de egyúttal a festékeket is jobban vonzza, mint a közönséges pamut. Mercer után az ilyen pamutot is M.-nak hivják, bár ez az eljárás a gyakorlatban nem tudott gyökeret verni.

Mercier (ejtsd: merszjé) *Ágost*, francia tábornok, szül. Arrasban 1833 dec. 8-án. 1852—54. a politechnikai, majd a tüzérségi iskola növendéke volt. 1856. tüzértiszt lett és végigküzdötte a mexikói hadjáratot. A német-francia háboru alatt Bazainenek Metzbe szorult rajnai hadseregében tüzérszázados volt. Miután Metz vára megadta magát, M.-t Bonnba internálták. A párisi commune ellen való harcban ütegparancsnok volt. 1879. ezredessé, 1884. pedig dandárnokká és az angoulêmi 12. hadtest parancsnokává nevezték ki. 1888-ban Freycinet hadügyminiszter mint a közigazgatási osztály vezetőjét meghivta a minisztériumba. 1889. az amiensi 3. gyalogsági hadosztály, 1893. pedig a bordeauxi 18. hadtest parancsnoka lett. 1893—95. Casimir-Périer, majd pedig Dupuy kabinetjében hadügyminiszter volt. 1894-ben az ő kezdeményezésére indították meg a Dreyfus-pört. Miután lemondott tárcájáról, 1895 febr. a 4. hadtest parancsnokának nevezték ki Le Mansban. 1898 dec., minthogy elérte a törvényes korhatárt, nyugalomba vonult. L. *Dreyfus-ügy*.

Mercurius, szerzetes, l. *Merkur* (XII. k.).

Mercury-expedició, l. *Tengeri tudományos expedíciók* (XVI. k. 90.).

Merényi *Lajos*, a kismartoni Esterházy-hitbizományi könyv- és levéltár főlevéltárosa, hercegi tanácsos és történetiró, szül. Esztergomban 1854 aug. 25. A középiskolát szülővárosában, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, ahol 1877. tanári oklevelet nyert. Miután a gyakorló gimnáziumban tanárkodott, 1878. részt vett a boszniai okkupációban. 1879. Kis-Tapolcsányban működött, mint nevelő, ez évi máj. 29. pedig doktori oklevelet nyert. Azóta a kismartoni levéltár élén működik s újabban a herceg a fraknói kincstárt is az ő őrizetére bizta. 1889—90. Róma levéltáraiban gyüjtött anyagot a vatikáni magyar oklevéltár számára. Számos dolgozatot közölt a *Magyar Hadtörténelmi Közleményekben* (ilyenek: Wesselényi Ferenc levelei; A véghelyekről; Mária Terézia hadi cikkei; Kálló és Szatmár őrségeinek panasza; A felsőmagyarországi végházak 1661-ben; Homonnay utasítása főtisztjéhez; A váci hódoltsági történethez; Esterházy Pál gróf utasításai stb.; Adalékok Bocskay felkeléséhez; A kurucok Lendván; A kanizsai végek történetéhez; Mehemed pasa levelei 1625—1626.; A füleki őrség 1669-ben); a *Magyar Gazdasági Szemlében* (Zrinyi Miklós vadászásáról; Vizsgálat a Homonnay-árvák gazdatisztjei ellen; A lévai uradalom; A fertőszentmiklósi uradalom; Az alsólendvai uradalom; A lévai sör- és szeszfőzés szabályzata 1719-ben); a *Kath. Szemlében* (Esterházy Pál nádor Mária-éneke; Esterházy Miklós nádor paraënesise) stb. Önálló művei: *Macchiavelli élete és tanai* (Budapest 1878); *Magyarország legújabb története* (Korn nyomán, Magyar-Óvár 1878) és *Herceg Esterházy Pál nádor 1635—1713.* (a Történeti Életrajzok egy része, Budapest 1895). M. L.

Merényleti záradék, l. *Kiadatás*.

Merevített függő tartó, l. *Függőhíd* (VII. k.).

Mereweather (ejtsd: mirvether), város Új-Dél-Wales ausztráliai angol gyarmatban, Newcastle mellett, (1891) 4339 lakossal, jelentékeny kőszénbányákkal.

Mergentheim, württembergi város, (1895) 4467 lakossal.

Merheim. falu Köln porosz kerület mühlheimi j.-ban, (1895), 12,861 lak.

Merisor, kisközség Hunyad vármegye petrozsényi j.-ban, (1891) 648 lak. A Sztrigy és Zsil vizválasztóján szétszórtan fekvő hegyi községen vezetett régente a Dealu Baliin (Boszorkányhegy) át az út a Vulkán-hágóhoz. Itt jártak át az ősök. A vasút építésekor nagy munkástelep működött itt, minthogy közelében 8 alagút és hatalmas viaduktok épültek. A 42. őrháztól keletre a vasútról vizesés látható s az onnan lezuhanó Comarnicel patak szép sziklaszorosban halad Kriváidiának. T. G.

Merka, l. *Marka*.

Merkaptól, l. *Merkaptánok* (XII. k.).

Merkes *Vilmos*, német gyorsíró, szül. Rheydtben 1860 máj. 27. Bonnban filologiát tanult s most Amsterdamban tanár. 1880. több használatos gyorsíró-rendszert összefoglalva, új módszert ajánlott, mely különösen Vesztfáliában és a Rajna-tartományokban el is terjedt; módszerének (Anleitung) 3. kiadása Lipcsében jelent meg (1889) s a M.-scher Stenographenbund (1885 óta) a Merkesia c. szaklapot adja ki. V. ö. *Wild* E., Die M.-sche Kurzschrift (Wülfrath 1890).

Merkl *Rudolf* báró, cs. és kir. táborszernagy, szül. 1831 márc. 28. Az utász-iskolát elvégezve, 1849 febr. 16. mint alutász lépett a hadseregbe. 1851. hadnagygyá nevezték ki, 1853. pedig főhadnagygyá lépett elő. Mint főhadnagy elvégezte a hadi iskolát s röviddel azután (1858.) százados lett. 1859. részt vett az olaszországi hadjáratban s a solferinói csatában nehéz sebet kapott. A harctéren tanusított hősies magaviseletéért a katonai érdemkereszttel tüntették ki. 1864. a vezérkarhoz helyezték át. 1865. márc. ideiglenesen a 4. gyalogezredhez osztották be, de csakhamar visszahelyezték a vezérkarhoz. 1867. őrnagygyá, 1870 nov. alezredessé, 1875. pedig ezredessé lépett elő. E rangfokozatokban a közös hadügyminisztérium 5. osztályát hét éven át vezette s ezen állásában a közös hadsereg újjászervezésében tevékeny részt vett. Két éven át mint térképezési aligazgató és két éven át mint a vezérkar igazgatósági irodájának főnöke, majd pedig mint a 3. hadosztály vezérkari főnöke működött. 1875. a harmadosztályu vaskorona-rendet, 1878. pedig a Lipót-rend lovagkeresztjét kapta. 1879. a linzi 5. gyalogdandár parancsnokává nevezték ki, 1882 szept. 26. pedig a közös hadügyminisztérium osztályfőnöke lett. Ezen állásában csaknem két évtizeden át rendkivüli munkásságot fejtett ki, a hadügyminisztert több ízben helyettesítette; Bauer báró táborszernagy halála után hosszabb ideig önállóan vezette a minisztériumot. 1885. a német, 1886. pedig a svédországi hadgyakorlatokon vett részt. 1887. a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki a király, 1889. valóságos belső titkos tanácsossá, 1890. pedig az 55. gyalogezred tulajdonosává nevezte ki. 1893 máj. táborszernagygyá lépett elő. Később az első osztályu vaskorona-renddel, 1899 febr., ötvenéves szolgálati jubileuma alkalmával pedig a Lipót-rend nagykeresztjével jutalmazták. Ötvenedik szolgálati évének befejezése után ápr. 11. saját kérelmére nyugalomba helyezték, mikor a király sajátkezü levélben fejezte ki neki köszönetét és elismerését. M. I.

Merkler *Andor*, zeneművész és iró, szül. Tolnán 1862. Középiskoláit a fővárosban végezte s amellett a nemzeti zenedét látogatta, majd az országos zeneakadémia hallgatói közé iratkozott, de egy év után megvált annak kötelékétől, miután az első magyar általános biztosító intézetnél nyert alkalmazást. De ez állásában is folyton komoly művelője maradt a zenének mint kiváló műkedvelő. Irt számos dalt, zongoraművet s egyéb zeneszerzeményt. 1890. *Fanchon szerelme* címen egyfelvonásos víg operát is irt, amely a m. kir. operaházban szép sikerrel került előadásra. Zeneirói működése is számot tevő, mintegy 15 év óta több tekintélyes napilapnak levén a zenereferense s szakszerü kritikusa, a Rózsavölgyi és társa zenekiadói cég által Művészeti Lapok címen a 90-es évek elején életbeléptetett zenei s összművészeti havi folyóiratnak is három évig volt felelős szerkesztője. Á. K.

Merlin de Thionville (ejtsd: merleñ dö tioñvil) *Antal Kristóf*, francia forradalmár, szül. Thionvilleben 1762 szept. 13., megh. Párisban 1833 szept. 14. A forradalom kitörése után 1791-ben a törvényhozó gyülés tagjának választották, ahol a szélső baloldalhoz csatlakozott. Az emigránsok javainak elkobzását és az esküt megtagadó papok számüzetését indítványozta és nagy része volt az 1792 aug. 10-iki eseményekben. Páris városa a konventbe választván, Danton pártjára állott. 1794 thermidor 9. a Robespierre pártja elleni támadásokban részt vett és a rémuralom bukása után egyike volt a konvent tiz biztosának. Mint a konvent elnöke erélyesen üldözte a jakobinusokat. 1795. a poroszokkal kötött békét előmozdította. A III. évbeli alkotmány létesítése után az ötszázak tanácsába választatván, a mérsékeltek pártjához csatlakozott. A képviselőségről lemondván, főpostaigazgatóvá nevezték ki, mely állásról azonban később le kellett mondania, minthogy Napoleon örökös konzulságát ellenezte. V. ö. *Reynaud*, Vie et correspondance de M. (Páris 1860).

Merluska (orosz) a. m. finom báránybőr.

Meroedria (gör.), némely kristálynak ama tulajdonsága, hogy lapjai hiányosan fejlődtek ki, vagyis kevesebb számmal vannak meg, mint normális kristályon szoktak lenni. Némely quarc piramisán hat helyett öt lap fejlődött ki, ami szögméréssel könnyen konstatálható.

Mérő garas, l. *Osztalékrendszer* (XIII. k.)

Mérőszák, kisebbszerü abroncsháló, melybe a megmérendő halat teszik, hogy segélyével a rendszerint két ember által tartott rúdon függő mérlegre akaszthassák.

Merrekül, tengeri fürdő Esztonia orosz kormányzóságban, a Finn-tengeröböl mellett. Évenkint néhány ezer vendég látogatja.

Merrick, hegy, l. *Kirkcudbright* (X. k.).

Merrit *Wesley*, amerikai tábornok, szül. New-Yorkban 1836. Tanulmányait 1860-ig a westpointi katonai akadémiában végezte. 1862-ben a 2. számu lovasezred kapitánya, 1863. az önkéntes sereg dandárnoka lett, majd a Potomac-hadsereg 17. lovasezredének parancsnoka volt és

1864. Sheridan alatt részt vett Winchester ostromában. Később a keleti hadosztály parancsnokává nevezték ki. A spanyol-amerikai háboru kitörése után 1898 máj. a Filippi-szigetekre küldött hadtest parancsnoka lett, majd elfoglalta Manilát és 1899-ig a szigetek parancsnoka volt.

Merscheid, l. *Ohligs* (XIII. k.).

Mersea Island (ejtsd: mörszi ájlend), angol sziget az essexi partvidéken, a Colne torkolatánál, Brightlingsea átellenében. Hossza 7 km., szélessége 3 km. A szigeten római régiségeket találni.

Merseburg, 1. *közigazgatási kerület*, (1895) 1.095,775 lak. — 2. *M., város*, (1895) 18,827 lak. 1894. leleplezték Frigyes császárnak és 1897-ben Vilmos császárnak emlékszobrát.

Merson (ejtsd: merszoñ) *Luc Olivier*, francia festő, szül. Párisban 1846 máj. 21. Chassevents és Pils tanítványa, a párisi művészeti iskolát is látogatta és 1869. elnyervén a római nagy díjat, Olaszországban is tanult. Eleinte az ókori mitologiából és történetből vett jeleneteket festett, mint p. Leukothea és Anaxandros (1867), A marathoni katona, A pusztító Apollo (1869), de csakhamar középkori legendák és a szenttörténet ábrázolására adta magát és ebben az irányban fejlesztette ki egyéniségét: Angolországi szt. Ödön vértanusága (1872); A látomás, legenda a XIV. sz.-ból (1873); Áldozat a hazáért (1874); Szt. Mihály (1875); A gubbiói farkas (1878); Beato Angelico a festőállványon; Szt. Ferenc a halaknak prédikál; Szt. Izidor; Krisztus születése; Menekülés Egyiptomba, valamennyi nem annyira a vallásos érzés naivsága, mint inkább különös modern szentimentális érzés által tünik ki.

Merta *Emánuel*, táborszernagy, megh. Worochtában, Nadworna mellett, 1899 aug. 30.

Mertens *Ferenc*, német matematikus, született Schrodában (Posen) 1840. Tanulmányait a berlini egyetemen végezte. 1865. a krakói egyetemen rendkivüli, 1869. pedig u. o. rendes tanárrá lett, 1884. a grazi műegyetemre, 1894. pedig a bécsi egyetemhez került. A bécsi tudományos akadémiának rendes és számos más tudományos társulatnak külső, illetőleg levelező tagja. Értekezései a Crelle-féle Journalban, a bécsi akadémia Sitzungsberichteiben, a Schlömilch-féle Zeitschr. f. M. u. Ph. és a Monatshefte f. M. u. Ph.-ben jelentek meg. KÜRSCH.

Mertola, város Alemtejo portugál tartomány Beja kerületében, a Guadiana jobb partján, (1878) 3289 lak. Van ásványvizforrása. A rómaiak korában M. neve *Myrtilis Julia* volt.

Meru, hegy, l. *Buddhizmus*.

Merza *Gyula* újabb művei: *Örmény püspökség* (1896); *A hazai örménység jövője* (1896); *Svájci képek* (1897); *Látogatás a külföldi alpesi klubbokban* (1898); *A külföldi néprajzi muzeumokról* (1899).

Merzig, porosz város, (1895) 5778 lak.

Mesarthim, az Aries (kos) csillagkép ♈ jelzésü csillagjának eredeti neve. M. negyedrendü szép kettős csillag, melynek két összetevője 8 ívmásodpercnyi távolságban pontosan ÉD-i irányban áll.

Mescserjákok, l. *Mescserek* (XII. k.).

Mesdag *Henrik Vilmos*, hollandi festő, szül. Groningenben 1831 febr. 25. Brüsszelben Alma-Tademának és Roelofsnak volt tanítványa. Jelenleg Hágában él. Tengeri képei a maguk nemében a modern festészet legjelesebb alkotásai közé tartoznak. Többnyire a fenyegető tengert ábrázolja, vihar előtt; bámulatos realizmussal festi a háborgó vizet, a szürke, felleges eget. Legjelesebb művei: Scheveningeni halászbárkák; Mentőcsónak Scheveningennél; A mentőcsónak visszatérése; Hazatérő halászbárkák (hágai muzeum); A scheveningeni tengerpart télen; Naplemente a hollandi tengerparton (Rotterdam, Boymans-muzeum); A horgony fölvonása; Groningeni halvásár; A heringhalászhajók megérkezése; a Maas torkolata Rotterdamnál; Garnelhalászat, stb.

Mesembria, l. *Mizioria*.

Meseritz, porosz város, (1895) 5366 lak.

Mesgya (mesgye), l. *Mega* (XII. k.).

Meskó *László*, orsz. képviselő, szül. Nyiregyházán 1851 szept. 23. A gimnáziumot szülővárosában és Eperjesen, a jogi tanulmányokat Budapesten és Bécsben végezte. Franciaországban és Svájcban tett nagyobb utazásai után 1877. ügyvédi irodát nyitott Nyiregyházán. Részt vett a boszniai hadjáratban, melynek befejeztével főhadnagygyá nevezték ki. 1878—92. Nyiregyháza tiszti ügyésze volt, 1892 nov. pedig Irányi Dániel halála után Békés városa függetlenségi programmal képviselőjévé választotta. Előkelő helyet foglal el Szabolcs vármegyének, továbbá az ág. ev. egyháznak életében is.

Mesomycetes, l. *Gombák* (VIII. k.).

Mesonero y Romanos *Ramon* (El Curioso Parlante), spanyol iró, szül. Madridban 1803 jul. 10., megh. u. o. 1882 ápr. Kereskedőnek készült, majd az irói pályára lépett. 1836. megalapította a Semanario pintoresco español folyóiratot, melyből 8 kötet jelent meg. 1845. hivatalt vállalt a nemzeti könyvtárban. Tagja volt a spanyol akadémiának. Művei: Manual de Madrid (Madrid 1831, 3. kiad. 1844); Panorama Matritense (1832—35; újabb kiad. 1881); Escenas Matritenses (1836—1842; újabb kiad. 1879); Tipos y caractéres (1843—1862), mind a négy genreképeknek és rajzoknak gyüjteménye. Poetas contemporáneos de Lope de Vega; Dramaticos posteriores á Lope de Vega (mindkettő a Biblioteca de autores españoles c. gyüjteményben); kiadta Rojas-Zorilla válogatott műveit (1880); El antiguo Madrid (1861); Memorias de un Setenton; halála után 1883. megjelent: Algo en prosa y verso.

Messier-csatorna, tengerszoros D.-Amerikában a patagoniai szárazföld és Wellington-sziget között. Hossza 270 km., szélessége különböző. Ny. felé a trinidadi, K. felé a concepcioni csatornával, É. felé a Tarn-öböllel közlekedik. A Magalhãesszorosból Chile felé menő hajók a M.-n járnak.

Messina *Antonello* da, l. *Antonello* (I. k.).

Messzehatható fegyverek, azok, amelyek a belőlük vetett vagy lőtt lövedékek által okoznak kárt. Ilyenek a különféle vető vagy hajító gépek, ijj, számszerijj s a puskaporral töltött egyéb fegyverek. Ellentéte a *szálfegyver* (XV. k.).

Mesterdeszka, fahajónál az a födélzeti burkony, mely a korfával párhuzamosan a hajó födélzetét körülfutja s a hajó hosszában járdát képez. Dunai hajósaink vályunak is nevezik.

Mesterházy *Kálmán* Budapesten 1898 jan. 24. agyonlőtte magát.

Mesterléc, a hajóépítésben azokat a vékony, hajlékony léceket nevezik így, melyeket a bókonyokon a hajó elejétől hátuljáig egymástól bizonyos távolságban elhelyeznek s ezzel a hajó burkonyzatának alakját jelölik ki.

Mesterséges drágakövek, l. *Drágakövek* (V. k. 491.).

Mesterséges gyémánt, l. *Gyémánt*.

Mesterséges indigó, l. *Indigó* (IX. k. 622. o.).

Mesterséges kristály, l. *Kristály* (XI. k.).

Mesterséges lép a. m. műlép (XII. k.).

Mesterséges raj, l. *Műraj* (XII. k.).

Mesterséges rum, l. *Rumkivonat* (XIV. k.).

Mesterséges selyem v. *műselyem*, l. *Selyem* (XIV. k.).

Mesterséges végtagok, l. *Végtagok* (XVI. k.).

Mesto (ol.), zeneelőadási műszó, a. m. szomoruan.

Mesureur (ejtsd : m'zürőr) *Gusztáv Emil*, francia radikális politikus és miniszter, szül. Marcq-en-Bareuilban (Nord) 1846 ápr. 2., szegény munkás szülőktől. Előrajzoló lett egy himzéseket készítő üzletben és a munkáspárt által 1881. és 1884. a párisi községi tanácsba választatott. 1877 máj. radikális programmal a képviselőházba került, ahol az alkotmány revizióját követelte és a nagy üzletek kiváltságait kárhoztatta. 1889., 1893. és 1898. újra megválasztották. Sokat fáradozott a munkások tőzsdéjének létrejötte körül. 1895. a Bourgeois-kabinetben félévig kereskedelmi miniszter volt. — Neje *M. Róza* mint irónő ismeretes. Munkái közül említendők: Histoire d'un enfant de Paris (1888); Rimes roses (1892), utóbbihoz *Dumas* S. irta az előszót. M. L.

Mészáros *Károly* (szentiváni), honvéd törzsorvos és emberbarát, szül. Szegeden 1846. jómódu polgári családból, megh. Budapesten 1898 jan. 29. A gimnáziumot Budapesten, orvosi tanulmányait u. o. végezte. Miután 1861. orvosdoktori oklevelet nyert, a honvédorvosi karba lépett, hol rövid idő alatt ezredorvos lett és csakhamar törzsorvosi rangot nyert. Ezután kilépett a katonaságból s a nemzeti színház és a m. kir. opera orvosa lett. Pénzügyi műveletekkel szerzett nagy vagyonának jövedelméből bőségesen részesítette az ország nagyobb jótékony és kulturális intézeteit. A Ludovika-akadémiának 15,000, a Ferenc-József-intézetnek 20,000, a Mensa academicának 5000, a Petőfi-társaságnak 5000, a nemzeti színház drámai pályázatára 2000, a m. kir. opera pályázatára szintén 2000 frtot adományozott. Horvát Árpád egyetemi tanárnak 4000 műből álló könyvtárát 6000 frtért megvásárolta és a nemzeti muzeumnak, az Eötvös-kollégiumnak és a budapesti egyetem bölcsészeti kari szemináriumjainak ajánlotta fel. 1895 jun. a közjótékonyság terén tanusított érdemeiért magyar nemességet kapott.

Meszes, kisközség Borsod vármegye szendrei j.-ban, (1891) 522 lak. Van határában egy hosszúnégyszögű földerőd, melyet még nem vizsgáltak meg.

Meszes kénmáj, l. *Kalcium szulfidjai* (X. k.).

Mészjelző növény (planta calcicola, *mésznövény, mészföldbeli v. mészföldi növény*), az olyan, amelyben szokatlan sok mész van és vadon olyan földben terem, amelyben sok a mésztartalom, azért a M.-ről a talaj gazdagabb mésztartalmára is lehet következtetni. Feltűnő a M. hazánkban a Nagy-Fátrán, amelynek keleti mészhegyein egészen más növényzet terem, mint a szomszéd grániton. M. a vitorlás növények közül a Hippocrepis comosa L., Lathyrus tuberosus, a termesztettek közül a varjuborsó, lucerna, lóhere, sok ajakas növény, mint a Prunella grandiflora Jaqu., a Stachys recta L., Teucrium Chamaedrys L., T. montanum L., néhány ernyős: Caucalis daucoides L., Bupleurum falcatum L., B. rotundifolium L. (l. *Buvákfű*, IV. k.), továbbá a száratlan bábakalács, a fanyarka, a nyári héricse, sok zuzmó stb. A M.-re a mezei gazdaságban ügyelnek.

Meszko, l. *Mieczysław* (XII. k.).

Meszlényi, 1. *Jenő*, honvédezredes, szül. Győrött 1814. Katonai pályáját 1833. mint gránátos-kadét a 32-ik ezrednél kezdte, majd átlépett a testőrökhöz, később pedig a németbánsági határőrvidéki ezredben szolgált és részt vett több olaszországi ütközetben. 1848. főhadnagyi rangjáról lemondott, Veronából hazatért, Pesten önként jelentkezett és kapitány lett a nemzetőrségnél. Később a Hunyadi-csapatban őrnagygyá lépett elő, részt vett a Roth és Philippovichon aratott győzelemben és mint alezredes a komáromi vár felmentése után betegeskedése és Kossuth sógorsága miatti kellemetlenségei következtében ez állását elhagyta és Bemhez akart menni Erdélybe, azonban Debrecenben Kiss Ernő felszólítására annak helyettese lett és ezredesi ranggal viselte ez állását a világosi fegyverletételig. Először kötélre, majd 18 évi várfogságra ítélték, fogságát Pozsonyban, Bécsben és Olmützben töltötte, de már 1850. kegyelmet kapott és 1856-ig Pozsonyba internáltatott, mikor is egy magyar főúr somogyvármegyei birtokán kapott alkalmazást, hol egyedül a természetnek és családjának élt. 70 éves korában költözött Pozsonyba, hol visszavonultan él övéi körében.

2. *M. Ilona* újabb művei: *Hajnalka* (regény fiatal leányok számára, Budapest 1898); *Washington élete* (Jó Könyvek, u. o. 1898).

Met v. *meth*, l. *Méhsör* (XII. k.).

Metà, l. *A metà* (I. k.).

Metabolé (gör. a. m. megfordítás), a retorikában körülbelül a. m. a szinonimia; egy dolog többszörös megnevezése változtatott kifejezésekkel (Szép magyar leventék, aranyos vitézek! Jaj be keservesen, jaj be búsan nézlek stb. Arany): M. az alaktanban egyes alakok cseréje is jó hangzat vagy vers kedvéért (. . . hogy nézni is *tereh*, Arany).

Metaklorál, l. *Klorál* (X. k.).

Metakoszmia, l. *Intermundia* (IX. k.).

Metakovasav, l. *Kovasavak és sóik* (X. k.).

Metalepszis (gör.), a retorikában a metonimia egyik fajtája, midőn az előzményt a következménynyel fejezzük ki (p. nem nézhetni arcpirulás nélkül = szégyenkezés nélkül); e terminust több más értelemben is használták, használata inkább félreértést okoz, mint szükséges.

Metallin, 35 sr. kobaltból, 25 sr. aluminiumból, 30 sr. rézből és 10 sr. vasból készített ötvény.

Metaplasis *Haek.*, az egyén teljes fejlettségi, illetőleg ivarérettségi kora.

Metapolitika (gör.), a politika elmélete, az állam filozofiai felfogása, melyet valaki magának, a pozitiv államra való tekintet nélkül, az államról alkot.

Metargon, elem, l. *Kripton.*

Metaspermae (növ., a. m. utómagvasak), az angiospermák vagyis egy- és kétszikűek újabb elnevezése az archispermaeval (a. m. ősmagvasok) szemben. A M. t. i. mind morfologiailag, mind geologiailag is fiatalabbak a nyitvamagzóknál vagyis archispermáknál.

Meta-származékok, l. *Benzol-származékok* (II. k.).

Metaxas *András* gróf, görög államférfi, szül. Kefallenia szigetén 1786., megh. Athénben 1860 szept. 8. A peloponnezusi felkelés kitörésekor 1821 márc. 600 jóniai göröggel együtt átment a görög félszigetre és 1822 tavaszán az eliszi Lala mellett diadalmasan harcolt az albánok ellen. 1822 okt. Görögországot a veronai kongresszuson képviselte. 1825. Naupliát Ibrahim pasa ellen védelmezte. 1827 ápr. a nemzetgyülésen sokat tett Capo d'Istrias gróf megválasztatásáért, aki a panhellenion tagjává és hadügyminiszterré nevezte ki. Kapo d'Istrias megöletése után (1831 okt.) tagja lett annak a 7 tagu bizottságnak, amely Ottó király megérkezéseig (1833 febr.) az országot igazgatta. Több éven át Madridban és Lisszabonban képviselte Görögországot. 1840. hadügyminiszterré lett, az 1843-iki szeptemberi forradalom után pedig a kabinet elnökévé és külügyminiszterré, de már 1844 elején lemondott. 1847. ismét elvállalta a pénzügyi tárcát rövid időre. 1850. Konstantinápolyba ment követnek, ahonnan 1854. Athénbe visszatért. — *M. Konstantin* gróf, az előbbinek rokona, szül. 1793., megh. Kefalleniában 1870. A szabadságharcban mint tábornok kitünt, 1824. jó sikerrel védelmezte Misszolungit. A királyság alatt államtanácsos és szenátor lett. Emlékiratait fia, *M. Epaminondas* adta ki 1870.

Metéora (gör., a. m. a levegőben függő), görög klastromok Tesszáliában, melyek a Trikkalától ÉNy-ra a síkságból kiemelkedő, sajátságos alaku, 754—770 m.-nyi magas konglomerátsziklákon a XIV. sz. óta épültek. Számuk eleinte 24 volt, most már csak 7, ezek közül négyben körülbelül 50 barát lakik. Könyvtáraiknak részben becses tartalma az athéni egyetemi könyvtárba került.

Meteorologiai hegyi állomások, hegycsúcsokon felállított állomások a felső légrétegek meteorologiai viszonyainak kipuhatolására. L. *Meteorologiai intézet* (XII. k.).

Meteorologiai intézet, m. kir. országos (XII. k.), 1896. egy új *zivatarosztálylyal* bővült, melynek feladata az országban előforduló zivatarok gyakoriságát, földrajzi eloszlását, valamint a zivatarokkal járó elemi csapások (jégverés, felhőszakadás, pusztító vihar), továbbá a villogások statisztikáját feldolgozni. E célból zivatarhálózatot tart fenn, melynek munkatársai önként jelentkező megfigyelők, kik a nyert utasításban megállapított egységes eljárás szerint jegyzik a zivataros viszonyokra vonatkozó adatokat. A hálózatnak 1898. már több mint 1000 megfigyelője volt. — A M. 1896. egy *műszer-muzeum* alapítását kezdeményezte, mely bel- és külföldi pártolók ajándékaiból örvendetes módon gyarapodik s kulturtörténeti szempontból nagyon érdekes gyüjteménynyé fejlődik. — *Az obszervatorium* mostanig az igazgató ó-gyallai parkjában csak ideiglenesen volt elhelyezve, de az 1899. állami költségelőirányzatba az obszervatorium részére egy külön épület költségei vétettek fel, ugy hogy a M.-nek jövőben Ó-Gyallán saját obszervatoriuma lesz. Az építkezés 1899. kezdődött és teljes felszerelése 1900 folyamán lesz befejezve. RÓNA.

Meteorpor, a Föld atmoszférájában elégett meteorok és hullócsillagoknak a Föld felszinére lehulló hamu- vagy törmelékrészei, továbbá — inkább kozmikus por néven — a bolygórendszer tereit újabb feltevések értelmében kitöltő végtelenül finoman elosztott törmelékanyag. Ugy a M., mint Nordenskjöld által különösen a sarkvidék szűztiszta haván talált kozmikus por erősen mágneses s ezért nem egészen elutasítandó azon feltevés, mely szerint az utóbbinak nagyobb mennyiségben a Földre való hullása a sarki fény létrejöttében szerepelhetne. A pólusokon egyrészt a földtömeg vonzása összetevődik a mágneses vonzással, másrészt nem működik ellene a nagy magasságokban már tetemesen érezhető centrifugális erő, minek folytán kozmikus por lehullása kivált a pólusok szomszédságában várható. A levegőben surlódó mágneses részecskék izzásba jöhetnek s miként a számítás mutatja, tényleg adhatják az északi fény ismert alakjait. Ezzel természetesen nincs mondva, hogy a kozmikus por a sarki fény egyetlen oka volna. A M. tetemes részét teszi a mély tengeri lerakódásoknak és geofizikailag azért is nevezetes, mert elégése által folyton apasztja levegőnk oxigéniumát, mig a rákövetkező hidrátképződés a viz mennyiségét is lassan-lassan csökkenti. A M. továbbá növeli a Föld tömegét és Oppolzer csillagász számításai szerint az egész földfelületre egy évszázad alatt lehullt 2·8 mm. vastag M.-réteg elegendő arra, hogy a Hold futásának eddig magyarázni nem sikerült évszázados gyorsulását megokolja. Ha tényleg M. hullása okozza a Hold e gyorsulását, vagy mi egyre megy, a nappalok meghosszabbodását, akkor a világür sűrüsége a levegőének $3^3/_4$ billiomod részét tenné. Hasonló számhoz jut teljesen más úton, ugyancsak e tárgygyal foglalkozva, Kleiber csillagász is. KÖV.

Métertonna, l. *Méterrendszer* (XII. k.).

Métháló, l. *Halászat* (VIII. k.).

Methodica, *methodologia* (gör.-lat.) a. m. módszertan (XII. k.).

Methylglyoxalidin, l. *Lysidin.*

Metianu *János* 1896 jun. 6. megkapta a Ferenc-József-rend nagykeresztjét. 1898 dec. 31-én megválasztották érsek-metropolitává; új méltóságát 1899 márc. 12. foglalta el.

Metronom, l. *Ütemmérő* (XVI. k.).

Metten, falu a bajorországi Alsó-bajor kerületben, Deggendorf közelében, vasút mellett, (1895) 2322 lak., papnevelő intézettel az egykor hires benceapátságban; ez apátságot 792. Nagy Károly alapította; 1803. megszüntették és 1830. újra helyreállították.

Metternich-Winneburg *Rikárd* özvegyének, szül. *Sándor Paulina* grófnénak és leányának, *Klementina* hercegnőnek a király 1897 jun. 4. megengedte, hogy *Metternich* családnevükhöz a *Sándor* nevet csatolhassák *Metternich-Sándor* írásmóddal és a Metternich-Sándor-féle egyesített címert használhassák.

Mettmann, porosz város, (1895) 7890 lak.

Metz, Lotaringia fővárosa, (1895) 59,794 lak. A német kormány az amugy is ugyszólván bevehetetlen erősséget újabban még jobban megerősítette. 1899. a külső fortok övét a várostól 10 km.-nyire fekvő 195 m. magas St. Blaise hegyén, nemkülönben a vele szemben fekvő Gorgimonton új hatalmas forttal szaporította; a régi városfalat ellenben le fogják bontani. M. L.

Metz *Albert*, zeneszerző, szül. Havadtőn (Maros-Torda) 1868. iskolai tanulmányait a marosvásárhelyi ev. ref. főiskolában végezte, hol a zenében is első oktatását nyerte Zách Antal zenetanártól. 1886. lett a nemzeti zenede növendéke, ahol a hegedütanszakban Gobbi Alajos és Hubay Jenő, a zeneszerzésben pedig Benkő Henrik volt a tanára. 1895. pályatársával *Tóth* Lajossal szövetkezett s együtt irták meg *Nappal és éjjel* cimü balletjüket, amely nagy sikerrel került a m. kir. operában bemutatásra s azóta állandóan a műsoron szerepel. Irt ezenkivül nagyobb szabásu zenekari műveket, vonós négyest s magyar népdalegyveleget, melyet díjjal tüntettek ki. 1890 óta a n. zenedében hegedütanári állást foglal el. Á. K.

Metzger *Ede* lovag, osztrák-magyar altábornagy, szül. Winnikében (Lemberg mellett) 1832. Éppen a lembergi egyetemen tanult, midőn kitört a 48-as mozgalom. Ekkor beállott hadapródnak és részt vett a magyarországi hadjáratban. A Zsolna mellett vívott ütközetben (1849 jan. 3.) megsebesült, jul.-ban hadnagy lett és részt vett a Nagy-Sarló s Győr melletti csatákban, szintugy Komárom ostromában. 1854—55. Oláhországban állomásozott, 1859. déli Tirolban harcolt Garibaldi ellen, 1866. (mint kapitány) jelen volt a custozzai csatában. 1881. ezredes, 1889. gyalogsági dandárnok lett, 1894. pedig altábornagy. 1878. nemességi rangra emelték. Hosszabb ideig a bécsi katonai kaszinónak elnöke volt. 1898 nov. katonai szolgálatának 50 éves jubileumát ülte meg s megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét.

Metzingen, württembergi város, (1895) 5401 lak.

Meunier (ejtsd: mönyé) *Konstantin*, belga szobrász és festő, szül. Brüsszelben 1831 ápr. 12. Eleinte a brüsszeli képzőművészeti akadémián Fraikin vezetésével a szobrászatot tanulta, de később a festészetre adta magát. Mestere, Degroux Károly a munkás-osztályok életének ábrázolására ösztönözte. A la trappe-i kolostorban szerzett benyomásai arra birták, hogy képeinek motivumait a trappisták életéből vegye és vallásos képekkel is megpróbálkozzék (Egy trappista temetése, Szt. István martiromsága, a genti muzeumban). Miután megbizást kapott arra, hogy Lemonnier Károly La Belgique c. művét illusztrálja, beutazta Charleroi és Mons szénbányaterületét és ottani tapasztalatai alapján félreismerhetetlen szocialista tendenciával kezdte festeni a munkások fáradalmait, bajait és kis örömeit. Azóta mint festő és szobrász az u. n. fekete ország életéből vette tárgyait, melyeket eleinte olajfestményekben és pasztellrajzokban, később bronzba öntött apró alakokban, ritkábban természetes nagyságu plasztikai művekben dolgozott fel. Képei és rajzai naturalista modorban többnyire vázlatos kidolgozásban nagy gyári városokat vagy egyes bánya- és gyártelepeket mutatnak be; plasztikai alakjai minden fajta munkásokat, parasztokat, dolgozó nőket ábrázolnak. M. a fő súlyt a fejek kidolgozására helyezi, melyeken élesen föltünteti a szakadatlan súlyos munka által okozott testi bajokat, bánatot és eltompulást. Ugyanilyen patologikus jellegük van vallásos tárgyu szobormüveinek is, melyek közül a legjobbak: A tékozló fiu hazatérése (bronzöntvény a berlini nemzeti képtárban); Krisztus a kereszten (elefántcsontmunka). Egyéb művei: Az ipar (nagy dombormü a drezdai Albertinumban); Le grison (a bányaszerencsétlenség, egy anya fiának holtteste mellett, a brüsszeli muzeumban). M. egy ideig a löweni művészeti akadémia tanára volt és most Brüsszelben él. V. ö. *Treu*, Constantin M. (Drezda 1898).

Meurice (ejtsd: mörisz) *Pál*, francia költő, szül. Párisban 1820. Jogot tanult, majd Hugo Viktorhoz és a romantikus iskolához csatlakozott. Azt a törekvését, hogy Shakesperet jobban megkedveltesse a francia szinházak közönségével, a következő művei szolgálták: Falstaff (1842); Le capitaine Paroles (Shakesperenek ily c. vigjátéka: All's well that end's well nyomán 1843); azonkivül lefordította Hamlet-et. A Comédie Française számára átdolgozta Sophokles Antigone-ját. Saját drámái: Benvenuto Cellini (1852); Schamyl (1855); Fanfan la tulipe (1857) stb. Irt néhány jelentéktelen regényt és George Sandnak némelyik regényét átdolgozta a szinpad számára, p. Les beaux messieurs de Boisdoré (1862) és Cadio (1868). Sokkal eredményesebb volt republikánus irányu hirlapi működése, kivált a *Vacquerievel* együtt alapított Rappel-ben. Hugo Viktor költői hagyatékának rendezésével és kiadásával M.-t és *Vacqueriet* bizták meg. L. még *Francia irodalom*.

Meurman *Agathon*, finn államférfi és publicista, szül. Kangasalában 1826 okt. 9-én. 1844-től Helsingforsban, 1844—49. pedig a mustialai gazdasági intézetben tanult. Mikor atyja halálával a linksialai volt jelentékeny korona-uradalom birtokába jutott, attól kezdve egészen a közéletnek szentelte magát. Nagy feltünést keltett a finn népiskola szervezéséről irt műve (Åbo 1857), valamint ellenállása a finn szenátus katonai ügyosztálya akkori főnökének Kothen bárónak újjászervező terveivel szemben. Mint a nagy finnbarát Arvidson A. J.-nek unokaöccse és a nagy hazafi Snellmann J. W. hatása alatt korán azonositani kezdte magát azon törekvésekkel, melyek a finn nyelv jogainak bővítésére irányultak. Csakhamar az u. n. fennomanok közt a legelső sorban küzdött és az ottani svéd és finn nyelvü időszaki sajtóban megjelent hazafias cikkeivel nagyban hatott hazája újabb nemzedékeire. A rendi országgyülés parasztrendjének tagjaként mindig elmés, találó előadásával rendesen jól tudta ér-

vényesíteni nézeteit, főleg községi és iskolaügyi kérdésekben. Néhány év óta azonban M. és a vele egy nézetet vallók befolyását az u. n. új-finnek pártja igyekszik ellensúlyozni a sajtóban és az országgyülésben is; e párt külön napilapot ad ki Päivälehti címen. 1882 óta M. a parasztrend képviselője a finn állami bank igazgatóságában. Nagyobb művei közül kiemelendő egy orosz-finn szótár, mely ma is a legjobb e nemben. Továbbá lefordította mesterének, Snellmannak műveit finn nyelvre és 1883 óta egy finn nagy lexikon készítésével foglalkozik. Hat éven át (1886—92) kiadótársa volt az áldozatkészségével 1888. alapított Finland című mérsékelt fennoman ujságnak, amely 1892. megszünt. Kisebb dolgozatai közül nevezetesek a finn konzervativ párt Suometar (Finnország nemtője) c. régi nagy napilapjában megjelent cikkei, melyek a finn időszaki sajtóban mintákul tekinthetők; további ily munkái: Finland förr och nu (Helsingfors 1890); Hungeråren på 1860-talet (u. o. 1892); Huru finska språket blef officielt (u. o. 1893) stb.

Meurthe-et-Moselle, francia département, (1896) 466,417 lak. 1897-iki termés 825,140 hl. búza, 66,450 hl. rozs, 61,880 hl. árpa, 1.771,000 hl. zab, 366,918 hl. bor.

Meuse, francia département, (1896) 290,384 lak. 1897-iki termés 1.170,000 hl. búza, 56,700 hl. rozs, 330,000 hl. árpa, 2.275,000 hl. zab, 154,806 hl. bor.

Meuselwitz, szász-altenburgi város, (1895) 5267 lakossal.

Mexiko, 1. *köztársaság* (XII. k.). Az 1895-iki népszámlálás szerint az összes lakosok száma 12.619,959; ezek az egyes államok, illetőleg területoriumok szerint a következőképen oszlanak meg:

Az állam neve	Lakóinak száma	Az állam neve	Lakóinak száma
Tamaulipas	206,502	Szövetségi kerület	476,413
Vera Cruz	866,355	Morelos	159,355
Tabasco	134,839	Tlaxcala	166,803
Campêche	88,302	Puebla	984,413
Yukatan	298,850	Baja-Kalifornia	
Chihuahua	262,771	(terr.)	42,245
Coahuila	241,026	Sonora	191,281
Nuevo Leon	309,252	Sinaloa	258,865
Durango	286,906	Tepik (terr.)	148,776
Zacatecas	452,578	Jalioco	1.107,227
San-Luis-Potosi	568,449	Colima	55,752
Aguascalientes	104,615	Michoacan	894,763
Guanajuato	1.062,554	Guerrero	417,621
Queretaro	228,551	Ooxaca	884,909
Hidalgo	558,769	Chiapas	319,599
Mexiko	841,618		

Az egész lakosságnak 19%-a fehérbőrü, 43% korcs és 38% indus. A születésekről és halálesetekről az adatok nem egészen megbizhatók. 1895. a születések száma 383,747, a házasságkötéseké 53,691 és a halálozásoké 391,177. A földmívelés még mindig nagyon kezdetleges, ámbár a kormány a szőllő-, olajfa-, narancs-, citrom- stb. termelést hathatós eszközökkel mozditja elő. 1896. a mezőgazdasági főbb termékek és mennyiségük a következő volt: rizs 44,275 t., kukorica 25.833,503 hl., búza 601,782 t., cukornád 71,429 t., melassz 52,749 t., szesz 5.663,757 hl., pamut 29,185 t., kákaó 1313 t., kávé 13,254 t., dohány 15,875 t. és rum 328,986 hl. A bányászat még mindig jelentékeny gazdasági ág. A 3000-nél több bányavállalat közül $^2/_3$ a mexikóiaké és $^1/_3$ idegeneké. Az arany- és ezüsttermelés mennyiségét a következő adatok mutatják: 1893—94. termeltek aranyat 3382 kg.-ot 2.260,865 dollár értékben, 1894—95. 3991 kg.-ot 2.674,278 d., 1895—96. 6289 kg.-ot 4.247,760 d.; ugyanezen évek alatt ezüstöt 886,178, 981,222 és 1.314,849 kg.-ot, 34·8, 38·9 illetőleg 53.797,061 dollár értékben. Az áruforgalom az utóbbi években növekedett. 1897—98. az összes behozatal értéke volt 43.603,492 dollár, a kivitel pedig 128.972,749, amiből nemes fémekre esett 75,042,332. A nemes fémeken kivül a kivitel fő cikkei voltak: kávé 10·6, fa 3·6, bőrök 3·6, szarvasmarha 4·5, dohány 4·5 és vanilia 0·6 millió dollár értékben. Az országok, amelyekkel M. legélénkebb összeköttetésben áll, a következők:

Az ország neve	Behozatal onnan dollárokban	Kivitel oda dollárokban
Amerikai Egyesült-Államok	21.490,604	94.974,616
Nagy-Britannia	8.105,696	14.775,638
Franciaország	5.435,698	5.320,016
Németország	4.781,821	6.995,733
Spanyolország	2.039,132	1.231,342
Egyéb országok	1.750,541	5.675,404

Ausztria és Magyarországból 1898—99. 329 ezer dollár értékü árut vittek M.-ba. A kereskedelmi hajóraj 1898. állott 17 gőzösből (4081 t.) és 51 vitorlásból (9317 t.). Ugyanezen évben az idegen és parti forgalom lebonyolítása végett a M.-i kikötőkbe érkezett 10,527 hajó (4.085,200 t.) és távozott 10,452 (3.880,940 t.). A vasúti vonalak hossza (1898) 7700, a telegráf-vonalaké 42,150 angol mérföld. Az állam pénzügyi helyzete aránylag kedvező. Az 1900-iki előirányzat szerint az összes bevételek 54·9, a kiadások pedig 54·8 millió dollárra rúgnak. —zik.

Története. Diaz Porfirio elnök 1895. ragyogó szinekben festette az ország virágzó állapotát, mely rózsás beszéd hatása alatt a kongresszus (dec.) az 1884 óta hivatalban lévő Diazt újból megválasztotta elnökké. A valóságban M. művelődési és pénzügyi téren még nagyon is hátra van. Az államadósság sehogy sem apad s a 1895—96-iki költségvetés 17 millió dollár hiányt tüntetett fel. Ugyanez évben Guatemala országgal majdnem háborura került a dolog, de a kis ellenfél az utolsó pillanatban egy vasúti vonal kiépítésével és a hadi költség megtérítésével kikerülte a támadást. Ez év végén halt meg Ajaccióban (Korzika) Iturbide császárnak fia, akit Miksa császár fiának s örökösének fogadott volt. 1896. Diazt elnöknek választották. Aug. 10-re Ecuador kormánya valamennyi kisebb amerikai államot meghivta M.-ba kongresszusra, hogy a rájuk nézve kedvező Monroë-doktrinával szemben állást foglaljanak; ámde csak 6 állam küldött képviselőt s igy a kongresszus eredménytelenül feloszlott. A kubai felkeléssel kapcsolatban az országban mozgalom támadt, mely arra célzott, hogy M. a szép szigetnek segélyt küldjön és esetleg azt annektálja (amit természetesen az Egyesült-Államok soha meg nem engedtek volna). Az 1896—1897-iki költségvetés 1 millióval nagyobb hiányt tüntetett fel, mint a megelőző budget, amit Diaz elnök az ezüstagió ingadozására vezetett vissza.

Nyomban reá (szept. 16.) egy Arroyo nevü fiatal M.-i ember ököllel támadta meg az elnököt, aki azonban sértetlenül maradt. 1898 elején hozzáfogtak ama fontos csatorna ásatásához, mely a tehuantepeki vasúti vonalat Guatemala határával fogja összekötni. A vasút egyébiránt 1893. angol pénzen épült és az üzleti forgalmat is egy angol társulat közvetíti, mely kiváltságai fejében arra kötelezte magát, hogy a vasútnak kezdő- és végpontján, a Campêche- és a tehuantepeki öböl mellékén fekvő kikötőket jobb karba hozza.

Irodalom. Kessler H., Notizen über M., Berlin 1898; Romero M., Mexico and the United States, I., New-York 1898; Wright M. R., Picturesque M., díszmunka, London 1898; Lady Howard of Glossop, Journal of a tour in Canada, the U. S. and Mexico, London 1897; Lummis, The awakening of a nation, New-York 1898; Routier, Le Mexique de nos jours, Páris 1895; Boban E., Documents pour servir à l'histoire du Mexique (2. köt., Páris 1899); Lemcke G., Mexiko, das Land und seine Leute. Ein Führer etc., Berlin 1899. M. L.

2. *M. város* környéke lefolyás nélkül levén, az egészségi viszonyok javítása végett szükségessé vált egy levezető csatorna építése, amelyet nemrégiben nyitottak meg. A csatorna 46·6 km. hosszu, 5·5—6·3 m. széles és 5·5—20·4 m. mély; Texkoko-tó Ny-i oldalából ágazik ki, É. felé vezet és 9774 m. hosszu alagútban beleszakad a Tequisquiacba, a Tula mellékvizébe, amely a Panucóba és evvel a M.-i öblbe torkollik.

Mexikói hadi érem, l. *Hadjárati emlékjelek.*

Mexikói liliom (növ.), l. *Hölgyliliom* (IX. k.).

Mexikói teafű (növ.), l. *Libatalp* (XI. k.).

Meyenia *N. ab E.* (növ.), az akantuszfélék génusza v. a Thunbergia algénusza. A *M. erecta* Benth. csinos, bokros kis fa, Guineából származik, dúsan virágzik. Virága hosszu csövü, a széle 5—6 cm. széles, sötétlila, a torka sárga, általában nagyon háladatos. Dugványról szaporítják. Van fehérvirágu eltérése is. BORB.

Meyer, természetrajzi nevek után *Meyer* Ernő Henrik Frigyes (1791—1858) német botanikus neve. Müve: Geschichte der Botanik (Königsberg 1854—57, 4 köt.).

Meyer *Henrik,* 1848—49-iki honvéd zászlóaljparancsnok, szül. Baranowban (Galicia) 1821 febr. 6-án, megh. mint alezredes Kőszegen 1874 jul. 11. Katonai kiképzését a bécsújhelyi akadémiában nyerte, honnét 1839 szept. 2. alhadnagyi ranggal a 34-ik gyalogezredbe osztották be. 1846. a késmárki 3. zászlóaljhoz helyezték át. 1848. esküt tett a magyar alkotmányra s mint főhadnagyot a szerbek ellen küldték. Bechtoldnak a szerbek ellen intézett támadásában részt vett. 1848 szept. 21-én századossá nevezték ki. Nov. 30. a Szent-Tamást Szőreg felől védő sáncok megrohanásánál a visszavonulást hősileg fedezte. Esterházy ezredes s később Damjanich is, zászlóaljparancsnoksággal kinálta meg, de nem fogadta el, hogy megmaradhasson zászlóaljánál; 1849 ápr. 13-án Damjanich végre mégis rábirta, hogy a 34. gyalogezred 3. zászlóaljának parancsnokságát elvállalja. A III. hadtest minden csatájában részt vett s a fegyvert csak Világosnál rakta le. Aradon halálra, kegyelem útján pedig 16 évi várfogságra itéltetett s csak 7 év mulva nyerte vissza szabadságát. Hosszabb ideig nevelősködött a Fáy és Rónay családoknál, 1863. pedig a losonci vasúthoz került, mint tisztviselő; a kiegyezés után honvéd őrnagynak nevezték ki.

Meyer, 1. *Adolf Bernát,* német zoologus, szül. Hamburgban 1840 okt. 11-én. 1862 óta Göttingában, Bécsben, Berlinben és Zürichben tanulta a természettudományokat és az orvosi szakot. 1867. útra készült és 1870. Celebeszbe, a Filippi-szigetekre és Új-Guineába ment, honnan 1873. került vissza. 1874. meghivták a drezdai természetrajzi muzeumhoz, amelyet ő újonnan teremtett. Egyebek mellett a madarak tanulmányozásával is foglalkozott. D. J.

2. *M. Ferenc,* német müipari iró, szül. Kenzingenben (Baden) 1849 dec. 9-én. A meersburgi tanitóképzőben tanult, 1867-től fogva pedig a karlsruhei technikai főiskolán. 1871. az ottani iparművészeti iskola tanítójává lett. 1879. tanárrá nevezték ki. Művei: Ornamentale Formenlehre (Lipcse 1886, 300 táblával); Handbuch der Ornamentik (u. o. 1888—99, 4. kiad. 1895); Handbuch der Schmiedekunst (u. o. 1888, 2. kiad. 1893); Handbuch der Liebhaberkünste (u. o. 1888, 2. kiad. 1891); Vorbilder für häusliche Kunstarbeiten (u. o. 1888—90); Musterbuch moderner Schmiedeeisenarbeiten (Karlsruhe 1888—1892, 3. rész). *Krauth* Tivadarral együtt: Schreinerbuch (Lipcse 1890, 2 köt., 3. kiad. 1895); Schlosserbuch (u. o. 1891, 2 köt.); Zimmermannsbuch (u. o. 1895, 2. kiad.); *Eyth*-tel együtt: Malerbuch (u. o. 1894, 2 köt.).

3. *M. Hans* (4., XII. k.), német utazó, 1896. tanulmányi utat tett Teneriffa szigetén. (V. ö. Die Insel Teneriffa, Lipcse 1896.) 1898 jun. negyedszer indult Kelet-Afrikába. Újból átkutatta a Kilima-Ndsaro vidékét, megvizsgálta a Kibo-krátert és négy ismeretlen nagy glecsert fedezett föl.

4. *M. Hans,* német rézmetsző, szül. Berlinben 1846 szept. 26. Első mestere Mandel volt, kinél hét évig tanult, de egyúttal a művészeti akadémiára is járt. Eleinte fényképek után készített rézmetszeteket, majd pedig Velazqueznek a Louvre-ban levő műve után Mária Margareta infánsnő képének metszetét. 1871—72. Olaszországban utazgatott, hol két tanulmányfej-metszete készült. Miután visszatért Németországba, Schrader Gyula képe után Moltke gróf képmását metszette rézbe, ki második olasz útjának (1874—1875) költségeit viselte. 1884-ig egy metszeten dolgozott, mely Ráfáel vatikáni stanzái közül a poézis alakját adja vissza dekorativ környezetével együtt. Egyéb metszetei és karcai: Mária és Erzsébet a kis Jézussal és a kis Jánossal (Moretto után, a berlini muzeumban); A kesztyüs hölgy (Van Dyck után); Perseus és Andromeda (Rubens után, a berlini muzeumban). M. 1884 óta a berlini képzőművészeti főiskolán a rézmetszés és karcolás tanára. Mint önálló művész Haláltánc c. 19 irónrajzból álló ciklusában tett bizonyságot gazdag invenciójáról.

5. *M. Jürgen Bona,* német filozofiai iró, megh. 1897 jun. 22.

6. *M. Károly Antal,* l. *Mey.* (XII. k.).

7. *M. Konrád Ferdinánd,* német költő, megh. Kilchbergben (Zürich mellett) 1898 nov. 28.

8. *M. Lothar,* német kémikus, megh. Tübingában 1895 ápr. 13.

9. *M. Rudolf*, német közgazdasági iró, szül. Friedebergben (Neumark) 1839 dec. 10., megh. Dessauban 1899 jan. 16. Berlinben hallgatott előadásokat a közgazdaság, technologia s a történelem köréből s azután (1867) *Wagner* Hermann tanár oldalán közgazdasági és szociálpolitikai téren kezdett működni. Majd benső barátságot kötött *Rodbertusszal*, a szociálizmus tudományos megalapitójával, kinek elveit szóval és tettel magáévá tette. (Utóbb ki is adta Rodbertus levelezését és dolgozatait, 2 köt. 1882.) Magas összeköttetésekben sem volt hiánya, igy például Belcredi osztrák miniszterelnök is M. tisztelői közé tartozott. A 70-es évek elején adta ki első nagyobb művét: Der Emancipationskampf des vierten Standes. Néhány évvel később a Bismarckkal ujjat huzó konzervativ agráriusokhoz csatlakozott s akkor adta ki (1877) a Politische Gründer und die Korruption c. csipős ellenzéki hangon irt könyvét. E támadás miatt vádat indítottak ellene s több havi fogságra itélték, mely elől azonban külföldre menekült. Ezóta vándoréletet folytatott, miközben különösen a külföld gazdasági viszonyait tanulmányozta. Leghosszabban tartózkodott az északamerikai Egyesült-Államokban és Kanadában, ahol több osztrák és magyar mágnás kiséretében rendszeresen tanulmányozta a farmer-rendszert, a birtok-minimumot és a Homestead-intézményt, melyeknek előnyeit azután ő is, kiséröi is lelkesen hirdették. E tanulmányút legértékesebb gyümölcse M.-nek 1883. megjelent nagy munkája: Die Ursachen der amerikanischen Konkurrenz, melyet csakhamar a Heimstätten und andere Wirtschaftsgesetze der Vereinigten Staaten von Amerika, von Kanada, Russland und China követett. Mindkét munkának úttörő jellegénél fogva roppant sikere volt és különösen a második egész szakirodalmat szült. Miután Európába visszatért, Ausztriában és nevezetesen Bécsben élt számos évig s nagy tehetségével és ragyogó tollával az agrárius konzervativ érdekeket szolgálta. *Vogelsang* Károly báró közreműködésével megalapitotta az Oesterreichische Monatsschrift für christliche Social-Reform c. folyóiratot, melyben nagy sikerrel hirdette elveit. Az osztrák főuri agráriusok s a keresztény szociálista párt erélyesen támogatták és egyesült erővel sikerült nekik az osztrák kormányt a 70-es évek végével rábirni, hogy néhány, a nevezett pártokat kielégítő törvényt léptessen életbe. A 80-as és 90-es években M. a bajor Historisch-Politische Blätter, majd a Stuttgartban megjelenő Neue Zeit hasábjain hirdette az agrár-politika igéit. M. L.

10. *M. Viktor*, német kémikus, megh. Heidelbergában 1897 aug. 8.

Meyer-Lübke *Vilmos*, svájci romanista, szül. Dübendorfban (zürichi kanton) 1861 jan. 30-án. 1879—83. Berlinben és Zürichben tanult. 1884. Zürichben habilitáltatta magát; 1887. mint a román filologia rendkivüli tanárát Jenába hivták meg; 1890. hasonló minőségben Bécsbe, ahol 1892. rendes tanárrá lett. Művei: Die Schicksale des lateinischen Neutrums im Romanischen (Halle 1883); Grammatik der romanischen Sprachen (Lipcse 1890—94, 2 k., franciára Robiet E. fordította, Páris 1889); Italienische Grammatik (Lipcse 1890); továbbá kiadta kommentárral Portius Simonnak Grammatica linguae graecae vulgaris c. művét (Páris 1889).

Meysenbug *Malvida*, német irónő, szül. 1816 okt. 28-án. 1848 óta mint nevelőnő Londonban élt Hercen Sándor házánál, ahol sokat érintkezett az emigránsokkal. Később Rómában tartózkodott. Nietzschének is barátnője volt. Nevezetesebb művei: Memoiren einer Idealistin, amely névtelenül jelent meg (Berlin 1876, 3 köt., 2 kiad. 1877); Stimmungsbilder aus dem Vermächtniss einer alten Frau, szintén névtelenül (Lipcse 1879); Gesammelte Erzählungen (Zürich 1885); Phädra (regény, Lipcse 1885) stb. Hercen Sándor emlékiratait németre fordította (Hannover 1856).

Mezarthim, álnév, l. *Kempelen*.

Mezei munkáskérdés, l. *Agrárpolitika* és *Mezőgazdasági munkások*.

Mezei nyúl, l. *Nyúlfélék* (XIII. k.).

Mezei pocok, l. *Gözü* (VIII. k.).

Mézevők (állat), l. *Meliphagidae*.

Mézgamirigy v. *mézgasejt* (növ.), mézgát alkotó sejt a hársfa és sok egysziku parenchymájában, a thuja zöld szövetében stb.

Mézgaömlés (növ.), l. *Mézgafolyás* (XII. k.).

Mézgavezető (növ.), l. *Mézgafejtő* (XII. k.).

Mezières (ejtsd: mezjer) *Alfréd*, francia irodalomtörténetiró, szül. Rehonban (Lotaringia) 1826 nov. 19-én. Tanulmányait az École normale-on és az École d'Athènes-en végezte. 1854. Nancyban, 1863. pedig a párisi Sorbonne-on a külföldi irodalmak tanára lett. 1864 óta a francia akadémia tagja, 1881 óta képviselő. Fő művei: Shakespeare, ses oeuvres et ses critiques (1861, 5. kiad. 1893); Prédécesseurs et contemporains de Shakespeare (1863, 4. kiad. 1894); Contemporains et successeurs de Shakespeare (1864); Dante et l'Italie nouvelle (1865); Pétrarque (1867, 3. kiad. 1895); La société française (1869); Récits de l'invasion (1871, 3. kiad. 1884); Goethe, les oeuvres expliquées par la vie (1872, 2 köt., 3. kiad. 1895); Hors de France: Italie, Espagne, Angleterre, Grèce moderne; En France: XVIII. et XIX. siècles (1883); Vie de Mirabeau (1891).

Mézmirigy (növ.), l. *Mézfejtő* (XII. k.).

Mezőgazdasági érdekképviselet. Ez a kérdés csakis a nyolcvanas években vált aktuálissá, a mezőgazdasági válsággal egyidejüleg. Az azelőtt is fönnálló gazdasági egyesületek működése kizárólag a mezőgazdasági kultura emelésére irányult s csakis a közvélemény nyomása alatt lettek később ezen gazdasági egyesületek a M.-nek társadalmi testületeivé. A szabad kereskedelmi irányzat uralomra jutása előtt a földmivelés határozottan túlsúlylyal birt a gazdasági politika irányításában; különösen áll ez nálunk, ahol a birtokos osztály kezébe volt lefektetve az országos ügyek intézése. Az ipar és kereskedelem fejlesztésének a jelszava azonban a szabad kereskedelmi irányzat térfoglalásával a pénzgazdálkodást honosította meg, a földmivelési érdekek háttérbe szorultak, aminek természetes következménye lett, hogy a termelés ez elhanyagolt ágának művelői a mezőgazdasági válság nyomása alatt mindinkább szükségét érezték az elszórt erők tömörítésének.

A M. megteremtése azonban igen sok nehézségbe ütközött. Az erre irányuló törekvés megtört nemcsak nálunk, de a külföldön is a hatalmon levő szabad kereskedelmi irányzat ellenállásán, másrészről a forma kérdésén. Mint minden téren, ugy itt is két irányzat küzd és küzdött egymás ellen: *a kötelező és a szabad társulás formája.* A kötelező társulás hivei a kereskedelem és ipar érdekeit szolgáló kamarai rendszert tartották szem előtt és ezeknek tulajdonították, hogy az ipart és kereskedelmet mívelő osztályok a gazdasági politika irányítására oly nagy befolyást tudnak gyakorolni. A kötelező társulás alapján sehol sem sikerült a M.-et szervezni, még Németországban sem, hol az államszociális tendenciák a leginkább érettek és leginkább valósultak meg a gyakorlatban. A *poroszországi* forma legközelebb áll a kötelező társuláshoz, amennyiben az 1896. megalkotott, a gazdasági kamarákról szóló törvény szerint a gazdasági kamarák kötelező társulás alapján alakulnak meg. Azok megalkotása vagy meg nem alkotása felett azonban teljesen szabadon határoz az egyes tartományok gazdaközönsége. A porosz tartományok közül, egyet kivéve, valamennyi megalakította a *gazdasági kamarát.* Ezen gazdasági kamarák ugy alkottattak meg, hogy az egyes községek birtokosai választókat választottak, amely választók a községi birtokosokat képviselő kamarai tagokat választották. A nagybirtokosok külön választó-csoportot képeznek. A kamarai tagok hat évről hat évre választatnak. A kamaráknak pótadó-kivetési joguk van.

Franciaországban már az 1851 febr. 25., márc. 10. és 25-iki törvények szabályozzák a M.-et. Ezek szerint az érdekképviseletre nézve három fokozat van megállapítva, u. m. *a)* a *gazdasági körök* (comices agricoles); *b)* a *gazdasági kamarák* (chambres d'agriculture) és *c)* a *legfőbb gazdasági tanács* (conseil général d'agriculture). Ezek egymással szerves összeköttetésben állanak a következő módon. Minden járásban (arrondissement) egy vagy több gazdasági körnek kell lennie, melyeknek működési területét a préfet javaslatára a département közgyülése (conseil général) állapítja meg. A gazdasági kör tagjai lehetnek mindazon földbirtokosok, bérlők, gyarmatosok és ezek gyermekei, akik legalább 21 évesek, s akik az illető gazdasági kör területén laknak, vagy ott birtokuk van. Ezenkivül a gazdasági körök tagjaikká választhatnak oly egyéneket is, akik az előirt feltételeknek meg nem felelnek, de ezek megválasztásához a szavazatok kétharmada szükséges; az igy megválasztott tagok száma legfeljebb az összes tagok számának egy tizedrészéig terjedhet. A gazdasági körök szervezeti szabályai jóváhagyás végett a préfet elé terjesztendők. A gazdasági köröknek, melyek gazdasági kamarákkal érintkezésben állanak, feladata főként saját területük gazdasági érdekeinek előmozdítása, gazdasági kiállítások rendezése, a kiállított tárgyak megbirálása s a díjak kiosztása.

Minden départementban, annak székhelyén, egy gazdasági kamara van, amely annyi tagból áll, ahány kanton van az illető départementben. A kamara tagjait a gazdasági körök választják; mindenik annyi tagot választ, ahány kanton van az illető gazdasági kör területén, még pedig akként, hogy egy taggal mindenik kanton képviselve legyen. Választó mindaz, aki az illető gazdasági körnek legalább egy év óta tagja, választható pedig az illető départementba tartozó gazdasági körök mindazon tagja, aki legalább 25 éves. A gazdasági kamara tagjai titkos szavazattal, abszolut többséggel, hat évre választatnak, ugy hogy a tagok egyharmada minden két évben kilép; a kilépő tagok újra megválaszthatók. A kamara elnöke, alelnöke és titkára szintén abszolut többséggel egy évre választatik. A kamarák működési köre a következőkre terjed ki: a földmívelést érdeklő minden kérdésben javaslatot tehetnek a kormánynak; sürgős eseteket kivéve, véleményük mindazon esetekben meghallgatandó, amidőn a földmívelést érdeklő s egyebek közt az adókra, vámokra, a vizrendészetre és vizhasználatra vonatkozó törvényes intézkedések megváltoztatása terveztetik; mindenesetre meghallgatandók a kamarák a területükön tervezett vásárok létesítésére, gazdasági iskolák felállítása, továbbá a földmívelés emelésére szolgáló départementi alapok felhasználására nézve, végül feladatukat képezi az illető département gazdasági statisztikájának összeállítása. A kamara rendszerint évenként egyszer tart gyülést, mely nyolc napra terjed; sürgős esetekben azonban a préfet vagy a kamara elnöke rendkivüli gyüléseket hivhat össze. A kamara azonban saját kebeléből több bizottságot alakit, melyek a kamara által reájuk bizott ügyek elintézése végett bármikor tarthatnak üléseket. A kamara költségeit a département viseli. A kamara a földmívelési miniszterrel, a legfőbb gazdasági tanácscsal s az illető départementban levő gazdasági körökkel és egyletekkel közvetlenül érintkezik.

Végül a gazdasági kamarák, mint közhasznu intézmények, jogi személyeknek tekintetnek s mint ilyenek vagyonszerzési és elidegenítési joggal birnak.

A földmívelésügyi miniszter mellé egy legfőbb gazdasági tanács van rendelve, amely annyi tagból áll, ahány gazdasági kamara van, oly módon, hogy abba minden kamara titkos szavazással és abszolut többséggel egy-egy tagot választ. A tagok három évre választandók, ugy hogy évenként egyharmad részük kilép; de a kilépett tag újra megválasztható. A tanács a tagok rendes számát, választás útján, tizzel szaporíthatja. Elnökét, alelnökét és tiszti karát a tanács általános szótöbbséggel választja. Ha az üléseken a miniszter is jelen van, ő elnököl. A legfőbb gazdasági tanács feladata mindazon általános érdekü gazdasági kérdések tárgyalása, amelyek a gazdasági kamarák ügykörébe tartoznak; a kamarák határozatai a tanáccsal közlendők; a tanács véleményt ad mindazon kérdésekben, amelyeket a miniszter eléje terjeszt s javaslatokat tehet a földmívelést érdeklő minden ügyre nézve. A legfőbb gazdasági tanács évenkint egyszer gyül össze s ilyenkor ülésezései egy hónapig terjednek. Az ülésekre a miniszter biztosokat küldhet ki, akik az üléseken részt vehetnek.

Hazánkban az 1879. II. országos gazdakongresszuson Székesfehérvárott mondatott ki egy országos érdekképviseleti központ alakítása, mely a következő évben *Szövetséges gazdasági egyesületek* címmel meg is alakult. Laza szervezeténél és anyagi eszközök hiányánál fogva ez a szervezet nem sok eredményt mutat fel s az érdekképviselet miként felett folytatott meddő viták merítették ki jóformán egész működését. Utolsó nagygyűlését 1892. tartotta s ez volt talán a legnépesebb is. Az 1895-iki III. országos gazdakongresszus, mely a magyar agrárpolitikának alapját vetette meg, foglalkozott a M. kérdésével is s itt jutott határozott kifejezésre azon helyes nézet, hogy a társadalmi feladatokat el kell különíteni a közigazgatásiaktól. A közigazgatásban is szükség van a gazdasági érdekek képviseletére, hogy a gazdasági törvények és rendeletek végrehajtásáról gondoskodjék; de ez egészen más irányban teendő, mint a társadalomé, melynek feladata ellenőrizni, kezdeményezni, irányítani s általában az igazi gazdaközvéleményt kifejezésre juttatni. Ez alapon alakult meg 1896. a *gazdasági egyesületek országos szövetsége* az országos magyar gazdasági egyesülettel és 45 vidéki gazdasági egyesülettel és gazdasági célu szövetkezettel kebelében. Ez az alakulás fordulópontot jelez a gazdasági élet terén s kedvező hatása már is minden téren mutatkozik, ámbár jelen formájában és alapján másnak, mint a M. törvényhozási úton való rendezése előkészítőjének nem tekinthető. RUBINEK GYULA.

Mezőgazdasági jog (XII. k.). Hazánkban a mezőgazdasági nyilvánjog terén nagyfontosságu kezdeményezés jelentősége van az 1894. XII. t.-c.-nek. E törvény mindenekelőtt a mezei földbirtok szabad használatának elvi alapjára helyezkedik, de ennek daczára nem haboz bizonyos gazdasági módok, nemek és eljárások tekintetében valóságos gazdasági közrendtartást megállapítani. Fontos mindenekelőtt a törvény azon határozmánya, mely szerint a nyomásos gazdálkodást az érdekelt birtokosság továbbra csak akkor tarthatja fenn, ha azt a birtokosok birtokarány szerinti kétharmad többsége az illető törvényhatóság jóváhagyásával kimondja, és ha a birtok *a)* tagosítatlan határokban fekszik; *b)* vagy tagosított határokban fekszik, de több dülőben van kiosztva; *c)* réteknél oly kis parcellákból áll, hogy azok egyenkint alig alkalmasak a legeltetésre. A nyomásos gazdálkodás alá tartozó birtokoknál a birtokosság közgyülése határozza meg a vetésforgókat, a rétek, tarló, ugar használási módját. A birtokosok terület szerinti egy tized része minden hat évben kérheti a nyomásos gazdálkodás megszüntetését, mely kérelem folytán a birtokossági közgyülés a főszolgabiró vagy polgármester elnöklete alatt határoz; ha kétharmad többség a nyomásos rendszer mellett van, újabb hat éven belül azt megváltoztatni nem lehet.

Az osztatlan közös tulajdont alkotó *legelőkre* nézve a törvény elve, hogy azok lehetőleg fentartassanak, különösen pedig akkor, ha más mívelési módok az illető területen nem igen célszerűek; havasi közös legelőknél igazolandó, hogy a felosztás és más mívelési mód esetén a termőréteg vizmosás vagy más ok miatt eltünni nem fog. A közlegelő felosztásához mindenkor a földmívelési miniszter engedélye szükséges.

A közös legelőre nézve a birtokosok közgyülése állapítja meg a legelőrendtartást, az állattenyésztés és apaállat-tartás módozatait, továbbá, hogy mennyi és minő állatot küldhet minden birtokos vagy községbeli lakos a legelőre; és mily kötelezettség terheli azt, ki legeltetési jogát másnak engedi át. Ugy a nyomásos gazdaság alá tartozó terület, mint a közös legelő birtokosságának közgyülési határozatai ellen alaki vagy anyagi jogsérelem okából fölebbezésnek van helye; e fölött első fokon a közigazgatási bizottság, másod fokon a földmívelési miniszter határoz. A birtokosságok közgyülési határozatait a községi elöljáróság hajtja végre; ez intézi a nyomásos gazdálkodás, közös legeltetés és apaállat-tartás ügyeit is. Az elöljáróságot ezen ügykörben is a képviselő-testület ellenőrzi. A birtokossági közgyülés a községi elöljáróság helyébe a most említett teendőkkel saját közegeit is megbizhatja s e célból külön tanácsot és végrehajtó közegeket választhat.

Célszerű rendelkezéseket tartalmaz a mezőgazdasági törvény a *fásítás* iránt. Igy kimondja, hogy a vizmosásos és vizmosás veszélyének kitett területeknek befásítását a hatóság elrendelheti; hogy a korlátolt forgalmu birtokokon lévő kopár területek, ha máskép okszerübben nem használhatók, befásítandók; hogy a községek egyenkint vagy esetleg szövetkezve, kellően berendezett faiskolát kötelesek fentartani, amelyből nyert csemeték első sorban vizmosásos területek befásítására, futó homok megkötésére, meredek partok és szakadások biztosítására, közutak, terek, községi legelők és kopár területek befásítására szolgálnak. Az utak befásítása egyenesen a törvényben kötelezőleg ki nem mondatik ugyan, hanem a törvényhatóságokra lett bizva annak meghatározása, hogy mely utak és milyen fanemekkel fásíttassanak be. Nagyon szükséges szabályokat tartalmaz a törvény a birtokhatár megjelöléséről és a mezei közös dülőutakról. Kimondja, hogy a birtokhatár látható módon megjelölendő; hogy a határjelzés módozatai iránt a törvényhatóságok szabályrendeletet alkotni tartoznak; hogy a határjelzés megtörténtére a községi elöljáróság szigoruan felügyeljen és ha a birtokos a határjelzést elmulasztaná, költségére a községi elöljáróság állíttassa fel a határjeleket.

A mezei közös *dülőutakról*, melyeknek rendeltetése, hogy más utak hiányában a birtokhoz hozzá lehessen jutni, rendeli a törvény, hogy azok kihasításáról a tagosításkor kell gondoskodni; ha pedig a tagosítás már megtörtént volna, a hiányzó szükséges közös dülőutak a község által létesítendők, esetleg kisajátítás útján. Az ily utak létesítési és fentartási költségeihez az érdekelt birtokosok haszonaránylag járulni kötelesek. A közös dülőutat az érdekelt birtokosokon kivül a posta is használhatja és pedig ingyen. Nagyérdekü a mezőgazdasági törvény az állattenyésztés előmozdítása, hasznos állatok oltalmazása, kártékony állatok és növények pusztítása tekintetéből. A törvényhatóságoknak jog adatott arra, miszerint kö-

telezőleg meghatározza, hogy területén az egyes állatnemeknél hány anyaállathoz szerzendő be egy apaállat. A közös használatra szolgáló apaállatok megszerzése a község, illetőleg a fentemlített birtokossági tanács feladata; a beszerzés céljából a község esetleg szomszédos községekkel is egyesülhet. Az apaállatok arravalóságának megvizsgálása végett minden járásban *mezőgazdasági bizottság* szervezendő; ezek szervezeteről és ügyrendjéről egy 1895-iki földmívelési miniszteri rendelet közelebbről intézkedik. Az állam által fentartott fedező állomások apaállataira e bizottság hatásköre nem terjed ki. A birtokosok kötelesek a hernyók pusztítására, továbbá az u. n. szerbtövisnek és arankanövénynek hatóságilag meghatározott módon való kiirtására. A mulasztók helyett azoknak költségére a községi elüljáróság köteles a hernyópusztítást és arankairtást végeztetni. Ha káros rovarok vagy növények oly tömegesen lépnek fel, hogy azok irtása csak törvényhatósági közerővel vagy államsegély mellett sikerülhet, az alispán intézkedik a közerővel való pusztítás keresztülvitele és az államsegély kikérése iránt. A hasznos madarak pusztítása, tojásaik elszedése, forgalomba hozása csak hatósági engedély mellett szabad. A földmívelési miniszter fel van hatalmazva, hogy rendeletileg intézkedhessék a törvényben fel nem sorolt kártékony állatok vagy növények irtásáról vagy a kímélendő hasznos madarak megnevezéséről és a homokkötésre alkalmas növények védelméről.

A *szőllőtermelés* érdekéből üdvös jogszabályokat találunk a törvényben az u. n. hegyközségek, mint önkormányzott testületek szervezéséről és hatásköréről. Hegyközség alakítható ott, ahol egy határban legalább 100 kataszteri hold szőllőterület van, e terület birtokosainak száma legalább 20 és a birtokosok birtokarány szerinti egy harmada az alakulást kívánja. Kisebb egybefüggő terület birtokosai csak az összes terület tulajdonosainak beleegyezésével alakíthatnak külön *hegyközséget*. Kivételes körülmények között a törvény 62. és 63. szakaszai szerint más módon is alakulhatnak hegyközségek. A hegyközségek feladata a közös őrzés és hegyrendészet, szőllőbetegségek elleni közös védekezés, elpusztított szőllők felújítása, új szőllőültetés, okszerű szőllőmívelés, szüretelés és általán a szőllők jövedelmének fokozása érdekében intézkedni. A hegyközségek e feladatukhoz szükséges költségek fedezése végett u. n. *hegyközségi járulékokat* vethetnek ki, melyek községi pótadó módjára azzal egyszerre szedetnek be; ahol ezt a hegyközség maga nem akarja és ahol községi pótadó nincs, a járulékok a hegyközségi elüljáróság által külön vetendők ki és szedetnek be. A hegyközség szervezete áll: *a)* a hegyközségi közgyülésből, melynek tagja minden hegyközségi birtokos; *b)* a hegyközségi választmányból és *c)* a hegybiróból. E két utóbbi szerv foganatosító közege a hegyközségi közgyülésnek. A közgyülés határozatai ellen az elsőfoku közigazgatósági hatósághoz fölebbezésnek van helye. A hegyközségek megalakulásuk utáni három év alatt egyáltalán nem, ennek elteltével pedig csak a törvényben meghatározott feltételek mellett hatósági jóváhagyás után oszolhatnak föl.

Mezőgazdasági kamarák, l. *Mezőgazdasági érdekképviselet.*

Mezőgazdasági munkások. Az 1897. és 1898. tömegesen fölmerült arató-sztrájk tette szükségessé, hogy a M. viszonya a közönséges munkabéri viszonytól eltérőleg szabályoztassék. Az evégből hozott 1898. II. t.-c. a M.-ra nézve mindenekelőtt kötelezővé teszi *munkásigazolvány* váltását, a munkaszerződésre nézve megkívánja, hogy az a munkaadó vagy a munkások többségének lakóhelyén illetékes községi elöljáróság közreműködésével köttessék. A szerződés egyébként szabad egyezkedés tárgya ugyan, de a törvény az általános munkabéri szerződéstől különböző feltételeket állapít meg a szerződés felbontására és teljesítésére nézve, melyek célja egyrészt a munkásoknak a kizsákmányolás elleni védelme, másrészt a halasztást nem türő munkák biztos teljesítése. Az előbbi szempontból tiltja a törvény a munkások bérének, élelmezési járandóságának szeszes italokkal vagy árucikkekkel való megváltását, bárminő utalványnyal való fizetését s nem engedi a munkásokat arra kötelezni, hogy élelmi vagy ruházati cikkeiket, eszközeiket a munkaadónál vagy az általa kijelölt egyénnél vásárolják. A szerződés teljesítésének garanciái az annak megszegéséből álló kihágások, melyeket a törvény igen szigoru büntetéssel sujt.

A hatósági közbenjárás nélkül kötött bérszerződések közigazgatási hatóság előtt nem érvényesíthetők. Egyes törvényhatóságokra vagy járásokra nézve a földmívelésügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértőleg, a közigazgatási bizottság előterjesztésére megengedheti, hogy a szerződések ne az elöljáróság előtt köttessenek, hanem két példányban irásba foglalva az elöljáróságnak csak láttamozás végett mutattassanak be.

A törvénynek legfontosabb intézkedése az, hogy a közigazgatási hatóság a munkaadónak a szerződés felmutatása mellett előadott kérelmére a munkahelyen igazolatlanul meg nem jelenő v. jogtalanul távozó munkásokat minden előzetes tárgyalás mellőzésével karhatalommal kivezettetheti, illetőleg távozásukat kényszereszközökkel meggátolhatja. A munkaadók és M. közti jogviszonyról szóló ezen törvény végrehajtására, az ebből eredő kihágások feletti bíráskodásra és a 100 koronát meg nem haladó követelések megállapítására elsőfokulag a főszolgabiró, rendezett tanácsu városi polgármester, a törvényhatósági város tanácsának kijelölt tagja (Budapesten a kerületi elöljáró), másodfokulag a közigazgatási bizottságnak e célból alakítandó albizottsága, harmadfokulag a földmívelésügyi miniszter illetékes. Az 1898. II. t.-c.-ből folyó ügyeket a közigazgatási hatóságok mindenkor soron kivül tartoznak elintézni. VÁMBÉRY.

Mezőgazdasági muzeum, oly intézmény, melyben a mezőgazdaságra vonatkozó ismertető tárgyak vannak közszemlére felállítva. A művelt külföldet megelőzve, hazánkban korán indult meg az orsz. magyar gazdasági egyesület körében a mozgalom, hogy Budapesten M. állíttassék fel s e részben ott gyakran történtek felszólalások, melyek azonban a költségek s az erre alkalmas

helyiségek kérdései miatt sokáig nem vezettek eredményre. A 60-as évek elején *Girókuti P.* Ferenc a Kertészgazda c. lapjában kertészeti muzeum felállítását sürgette, mely eszme *Deák* Ferenc pártfogását is megnyervén, 1869. végre *Gorove* István földmívelési, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter 5000 frtnyi segélyt helyezett e célra kilátásba s az erre következett határozottabb alakot nyert tanácskozások eredménye az lett, hogy a tervbe vett *kertészeti muzeum* az orsz. magy. gazd. egyesület házában a Köztelken állítandó fel. A tárgyak gyüjtése megindíttatván, kivált a bécsi s a párisi kiállítások révén ajándékozás útján annyi tárgy gyült össze, hogy a korábban megindult kertészeti muzeum *gazdasági muzeummá* kibővítve, a gyüjteménytárgyak 18 osztályba sorozva állíttattak fel a Köztelek e célra átengedett helyiségeiben. Utóbb a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter költségén tanszerek csatoltattak a muzeumhoz, mire az *Gazdasági és országos tanszermuzeum a Köztelken* címet kapott. A muzeum ily alakban 1890-ig állott fenn, minthogy azonban az orsz. magy. gazd. egyesületnek ügyforgalma nagy megnövekedése miatt a muzeum által elfoglalt helyiségeire szüksége lett, s annak fentartása is az egyesület erejét felülmuló áldozatot követelt, mindamellett pedig annak fejlesztése sem haladt a kivánatos mértékben: a választmány javaslatára a közgyülés elhatározta, hogy a muzeumhoz csatolva volt könyvtár továbbra való fentartása mellett a muzeumot feloszlatja, a gyüjteménytárgyakat pedig egy a fővárosban felállítandó *országos gazdasági muzeum*, illetőleg gazdasági főiskola alapjául ajánlotta fel a földmívelésügyi m. kir. miniszternek, vagy ha ez még nem létesíthető, azok a hazai gazdasági akadémia és tanintézetek között osztassanak szét, mely utóbbi módozat 1891. meg is történt.

Az 1896-iki ezredéves kiállítás erre kedvező alkalmat szolgáltatván, az orsz. magy. gazd. egyesület idejekorán emlékiratban fordult *Darányi* Ignác földmívelésügyi m. kir. miniszterhez, indítaná meg a szükséges intézkedést arra, hogy a sajnosan nélkülözött M. a kiállítás berekesztése után létre jöjjön és azontúl állami költségen fentartassék. A miniszter az eszmét felkarolván, a muzeum kezdeményezésének céljaira az 1896-iki állami költségvetésbe 8000 forintnyi összeget vett előirányzatba, *Balás* Árpád (II. k.) az ezredéves kiállítás gazdasági szakoktatási és kisérletügyi csoportja elnökének elnöklése mellett pedig *muzeum-előkészítő bizottságot* nevezett ki azon feladat kitűzésével, hogy a M. megalakítására szükséges lépéseket megindítsa s a kezdeményezés ügyeit elintézze. A bizottság kijelölvén azon tárgyakat, melyeket a leendő muzeum részére beszerzendőknek tartott, azok legnagyobb részét nemcsak az állami intézményektől, hanem a magánkiállítóktól is ajándékul kapta, a helyiség nagy fontosságu kérdése pedig akként oldatott meg, hogy a muzeum-bizottság javaslata alapján a miniszter a minisztertanácsban az állam tulajdonát tevő történelmi kiállítási épületek (román [jáki templom], gót [Vajdahunyadvár] és renaissance épület-csoportok a Széchenyi-szigeten a városligetben) átengedését a M. céljaira, továbbá a fő- és székes főváros beleegyezését is kieszközölte, hogy ezen épületek a kiállítás után továbbra is fennállhassanak. Ennek megtörténte után a muzeum-bizottság előadója, ifjabb *Paikert* Alajos mint miniszteri megbizott vezetése mellett egyrészt a muzeum számára összeszerzett tárgyak elhelyezése a téli időre s azután a muzeum berendezése az 1897. év folyamán annyira haladt, hogy *Darányi* Ignác földmívelésügyi m. kir. miniszter azt ez év szept. 12-én számos küldöttség és előkelőség jelenlétében ünnepélyesen megnyithatta és rendeltetésének átadhatta. Az új muzeumot közvetlenül megnyitása után szept. 20-án királyunk kiséretében II. Vilmos német császár is megtekintette.

A muzeum gyüjteménytárgyai a következő osztályokba csoportosítva vannak elrendezve: *Talaj- és trágyaismeret; Gazdasági növénytermelés; Növényekre hasznos és káros állatok; Kertészet és gyümölcsészet; Szőllőmívelés és borászat; Gazdasági állattenyésztés (szarvasmarhatenyésztés és tejgazdaság, ló-, sertés-, juhtenyésztés és gyapjuismeret); Baromfitenyésztes; Méhészet; Selyemtermelés; Halászat; Gazdasági gépek és eszközök; Gazdasági s egyéb a gazdaságra vonatkozó épületek; Gazdasági müipar (cukor- és szeszgyártás, malomipar); Vizépitészet és kulturmérnökség; Földmives nép házi ipara; Mezőgazdasági statisztika és a jószágkezelésre vonatkozó adatok; M. kir. állami birtokok; Gazdaságtörténet és emléktárgyak; Gazdasági szakoktatásügyi tárgyak és tanszerek; Erdészeti és vadászati tárgyak; Boszniai tárgyak; Társországok és külföld.*

A M. kapcsolatában *könyvtár* is van, melybe főleg a mezőgazdaságra s a reá vonatkozó ismeretágak irodalma gyüjtetik egybe oly célzattal, hogy a mezőgazdasági szak minden magyar nyelvü irodalmi terméke, más idegen nyelvü, Magyarországban megjelent ilynemü és végre hazánk mezőgazdaságára vonatkozó bárhol megjelent mü vétetik fel. A M. további fejlődése folyamában, ha az erre szükséges költség s egyéb mód rendelkezésére bocsáttatik, annak nemcsak gyüjteménytárgyakkal való szaporítása vehető kilátásba, hanem oly intézményeknek hozzákapcsolása is, mely azt ugy tudományos, mint gyakorlati irányban értékesebbé teszik. Nevezetesen kivánatos és tervbe van véve egy modellmühely felállítása, melyben a gazdasági szakoktatás intézményeinek szükséges taneszközök készülnének, minőket jelenleg vagy a külföldről hozatni, vagy az oktatás kárára nélkülözni kell. A M.-ot a főváros lakói, valamint a vidéki gazdaközönség szivesen kereste fel s 1898., jóllehet helyiségei fütheték nem lévén, csak április közepétől október közepéig volt nyitva tartható, közel 100,000 látogatója volt, kik között számos külföldi találkozott. A külföldi gazdák nagy elismeréssel nyilatkoznak arról, hogy a M. útján a magyar mezőgazdaságról reájuk nézve nagyon érdekes és becses tájékoztatást szerezhetnek. A M. által elfoglalva volt vajdahunyadvári épület annak rozzantsága miatt 1899 máj. lebontatván, az abban volt gyüjteménytárgyak a renaissance- és a ro-

mánstilü épületekbe helyeztettek át, s alig hogy ez megtörtént, a renaissance-épület is roskadásnak indult, ugy hogy azt életveszélyessége miatt 1899 jul. 27. a látogató közönség elől el kellett zárni és a M. számára más elhelyezést keresni. A M. ennek következtében kénytelen volt az eddiginél jóval kisebb térre szoríttatva a városligetben levő román épület-csoport továbbra való megtartása mellett egyelőre a *Kerepesi-út 72. számu* magánházban elhelyezkedni, melyben a M. új rendezéssel 1899 dec. 3. adatott át a nagyközönség használatára. Ez az elhelyezés ideiglenes leven, a nélkülözhetetlennek bizonyult M. számára megfelelő állandó épület emelése válik szükségessé, mely celra külön törvényhozás útján leendő intézkedés van tervbe véve.

Külföldön a gazdasági szakoktatási intézmények kapcsolatában a mezőgazdaságra vonatkozó, részben igen terjedelmes gyüjtemények, *szakmuzeumok* találhatók, milyenek különben hazai ilynemü intézményeinknél is vannak, melyek közül kivált a magyaróvári magyar királyi gazdasági akadémia gyüjteményei különösebben említésre méltók. E muzeumok összeállításánál azonban első sorban az oktatás célja tartatik szem előtt és rendszerint nem nyilvánosak. E nem ben legtökéletesebb a *berlini* királyi gazdasági főiskola muzeuma, mely 1867. keletkezett, több átalakuláson ment keresztül és jelenleg nyolc osztályba sorozott és 37 teremben elhelyezett gyüjteményei nyilvánosan megtekinthetők (v. ö. Kgl. landwirtschaftliche Hochschule in Berlin. Führer durch das Museum, Berlin 1893). Nagyobb szabásu gazdasági muzeum létezik még *Szent-Pétervárott*. Kisebb terjedelmü, a gazdaságra vonatkozó gyüjtemények állnak fenn még a külföldön gazdasági egyesületek (p. Bécs, Prága, Brünn stb.) körében és más, p. természettudományi muzeumok kapcsolatában is.

Irodalom. Előzetes tájékoztató a gazdasági muzeumban, Budapest 1897; Balás A., A m. kir. M., Köztelek 1897, 103—104. sz.; u. a., Das kön. ung. landw.rtschaftliche Museum in Budapest, Land- und forstwissenschaftliche Unterrichts-Zeitung 1899; A m. kir. M. tájékoztató szak-katalogusa, két épülettervrajzzal, Budapest 1899. BLS.

Mezőgazdasági szövetkezetek (XII. k.). Az utolsó években az eszme mindinkább terjed, a haladás mind általánosabbá lesz. Nálunk a *Károlyi* Sándor gróf nevével összeforrott hitelszövetkezetek emelkedése csaknem bámulatos. 1898 végén e szervezetbe 465 szövetkezet tartozik 102,115 taggal. A jegyzett üzletrészek értéke 5.459,037 frt. A takarékbetétek összege 2.715,214 frt, a tartalék 297,672 frt, a nyereség 246,664 frt. Az 1898. XXIII. t.-c. alapján jött létre az *Orsz. központi hitelszövetkezet*, mely az alakuló és átlépő falusi szövetkezetek központjául van hivatva szolgálni. Az államtól tetemes kedvezéseket nyer, ennek folytán a Károlyi-féle szervezet kénytelen feloszlani. Emellett a földmívelési miniszter támogatása mellett a *tejszövetkezetek*, főleg a Dunán túl, gyorsan szaporodnak. A *Magyar gazdaszövetség* megalakítja a *Hangya* c. lapot azzal a céllal, hogy a falusi fogyasztási és értékesítő szövetkezetek központja legyen. Kisérletek történtek *borászati* és értékesítő szövetkezetek alapítására.

Németországban megalkotják a központi szövetkezeti pénztárt Berlinben, melyet az állam 50 millió márka tőkével lát el. Áldásosan működik. Franciaországban a Méline-kormány a mezőgazdasági hitelt reorganizálja s tetemes pénzbeli támogatást biztosít a szövetkezeteknek. A szövetkezetek nemzetközi szövetsége megalakul. Előkészíti a szorosabb összeolvadást. Nemzetközi szövetkezeti statisztika. A szövetkezeti eszmét, mint az önzés és a plutokrácia túlkapásainak ellenszerét közgazdák, politikusok és filantropok egyaránt nem várt mértékben fölkarolják. Ugyanezt eredményezik nálunk az alföldi agrárszociális mozgalmak, melyek következtében a szövetkezeti téren fokozottabb tevékenység indul meg. A szövetkezeti ügyek hathatósabb előmozdítására Nyitrán, Zemplén, Pest, Somogy, Szatmár és Torontál vármegyékben vidéki központok alakulnak. B. I.

Mező-Livádia, kisközség Hunyad vármegye puji j.-ban, (1891) 700 lak., vasúttal, körjegyzőséggel. Lakosai túlnyomó részben ősi nemesek voltak, akik újabban elolahosodtak és a mult században gör. kat. hitre tértek. Viseletük jelzi egykori mivoltukat. Szomszédos község *Hegyalja-Livádia*, 335 lak. E két Livádia határa a Zsil vizig terjedt s telepeseikből alakul *Livazény* (XI. k.). T. G.

Mezőny ellen. A lóversenysportban a könyvfogadások egyik leggyakoribb nemének rövidített elnevezése e helyett: *M. tett fogadás*. M. fogadnak, ha az indulók közül egy vagy több, legfölebb két lóra történik a fogadás a többi ellen; mig a *mezőnyre* való fogadásnál ezzel ellentétben a kiválasztott egy v. két lóval szemben a többit együttvéve fogadják meg. P. indul *A*, *B*, *C*, *D*, *E*, *F* és *G* nevü ló. Ha ezek közül mondjuk *A*, vagy *A* és *G* győzelmére helyezik el a tételeket a bookmakereknél, a fogadás: *mezőny* — vagyis többi — *ellen*; mig ha *B*, *C*, *D*, *E* és *F*, vagyis 5 lovat tesznek meg együttesen, hogy a győztes ezek közül fog kikerülni, és nem *A*, vagy *G* és *A* lesz a nyertes, a fogadás: *mezőnyre*. E kétféle fogadásnak nyerési valószinüsége s ezzel arányban a nyereményösszeg önként érthetőleg nagyon különböző s első sorban az egyes indulók győzelmi esélyeitől függ. Tágabb értelemben a totalisateur-fogadásokat is M.-ieknek nevezik, mert csak egyes lovakra fogad el a totalisateur tételeket a többi ellen.

Mező-Túr (XII. k.) lakosságát (1898) 25,316-ra becsülik. Hitfelekezet szerint 21,755 evang. ref., 2289 r. kat., 472 ág. evang., 800 izr. Házszám 4674. Határa 71,000 kataszt. hold. Van járásbirósági állami fogháza, állami adóhivatala, pénzügyőri szakasza, csendőrőrse. Székhelye a M.-mesterszállási ármentesítő és belvizszabályozó társulatnak. Van 2 ev. ref., 1 r. kat. és 1 izr. temploma, 17 elemi iskolája, 29 tanító és 9 tanítónővel, 1 rendszeres óvodája és 5 gyermekmenhelye, városi közkórháza és szegénymenedékháza, telefonhálózata, 3 pénzintézete. Van továbbá önkéntes tűzoltó-egyesülete, 4 gőzmalma gőzfürészszel, 2 gőztéglagyára, 2 könyvnyomdája, gőz- és kádfürdője, 3 artézi kútja és acetilénvilágitása.

Meztelen csillagfércgek, l. *Gephyrei* (VII. k.).

Meztelen virág, l. *Achlamydeus* (I. k.).

Mezzojuso (ejtsd: medzojúzo), város Palermo sziciliai tartományban, az erdős Montagna del Casale É-i lejtőjén, 628 m.-nyire a tenger szine felett, vasút mellett, (1881) 7683 lak. 1487. alapitották bevándorló albánok. Búza-, bor- és olajtermelése van.

Miani *János*, olasz utazó, szül. Rovigóban 1810 márc. 19., megh. Monbuttuban (Afrika) 1872. Sokáig lakott Khartumban, honnan 1859—60. egy rabszolgakereskedővel Gondokoróba utazott. Kairóban irta meg Spedizione verso le origine del Nilo c. útleirását. 1864. Schweinfurthtal Szuez vidékét látogatta meg. 1871—72. az egyenlitőalji tartományokban jart s Monbuttuban halt meg. Elefántcsontkereskedők hozták el onnan iratait. Halála után jelent meg: Il viaggo di M. a Monbutta (Róma 1875).

Miaotao-szigetek, kis szigetek a Liao-tung és San-tung félszigetek közt elterülő Pecsili tengerszorosban. Két csoportra oszolnak. A tulajdonképeni M.-et San-tungtól a 7 km. széles *Miaotoszoros* választja el. A zátonyokon kivül Tapiesan, Csangsantao, Miaotao, Tokitao, Takintao és Hoangcsingtao. Ez utóbbi 40 km.-nyire van Liaotung partjától, de zátonyok, sekély helyek és a geologiai alkat bizonyitják, hogy e szigetsor egy földszoros maradványa. A szigetek közül a déliek Vei-hai-vei az angolok városa, az északiak pedig az oroszok Port-Arthurja közelében vannak. Ezért is 1899 elején az angolok a szigetsort megszállották, hogy Oroszország esetleges terjeszkedésének útját álljak.

Miaskowsky *Ágost*, német közagzdasági iró, megh. Lipcsében 1899 nov. 22.

Miatyánkcserje v. *olvasószemfa*, nálunk a hólyagmogyoró meg a korallszil, Olaszországban a *Melia* (XII. k.).

Miava (XII. k.) nyitravármegyei nagyközségben 1899 ápr. 1. kir. adóhivatal állittatott fel.

Miceli (ejtsd: micseli) *Lajos*, olasz államférfiu, szül. 1825. Jogot végzett és részt vett az 1848-iki felkelésben, melynek elnyomatása után Korfura menekült. Innen Rómába ment s annak a franciák elleni védelmében 1849. részt vett. 1860-ig Genovában magántanitó volt, ekkor Garibaldit követte Sziciliára és Nápolyba. A 70-es évektől fogva tagja a parlamentnek. 1879. Cairoli kabinetjében földmívelésügyi miniszter lett, de tárcáját 1881. letette. Másodizben Crispi elnöksége alatt kapta e tárcát s 1888. fogva Crispi elbocsátatásáig (1891) birta. 1897. nem kapott mandátumot. 1898 nov. kinevezték a szenátus tagjává.

Micella, a legparányibb szilárd részecske, amelyből a sejtnek organikus részeit, különösen a sejtfalat, protoplaszmát, keményitőt, stb. alakulni gondolják.

Michael de Vngaria (v. Hungaria), *Magyarországi Mihály mester*, jeles hittudós és prédikátor, aki Gyöngyesi XVI. sz.-beli kézirati krónikája szerint a pálosok rendjének volt tagja. Korát illetőleg azonban e forrás önmagának ellent mond, midőn a várnai csata ideje táján szerepelteti és mégis ismételten Hollós Mátyás király kortársának mondja. Az idézett krónikából csak annyit tudunk meg M.-ról, hogy a borsodvármegyei Laád faluban birtokos Czudar Jakab és a pálos-rend költségén, melynek az említett helyen monostora volt, Párisban tanult teologiát. Ebben rendtársai közül kimagasló tudást szerezhetett, minthogy egyik nyilvános vitatkozása országos feltünést keltett s az udvar figyelmét is ráirányította az ékesszavu és éleselméjü szerzetesre. E fényes sikere azonban a rendi krónika szerint elkapatta a nagyratörő ifjut, aki a rend szabályaiba ütköző módon igyekezett a tartományi főnök állását elnyerni. Ezért a szigorubb elvü atyák elhatározták, hogy ezentúl növendékeik külföldi iskoláztatására többet nem költenek. M.-t nagyravágyásának balsikere annyira elkeseritette, hogy újra vándorbotot vett a kezébe s elöljáróinak engedelmével visszatért Párisba. Ott is halt meg, hogy mikor, azt nem tudjuk. Csak annyit jegyez fel még róla az idézett krónika, hogy odavesztek vele azok a becses könyvek is, amiket a buda-szentlőrinci pálos-kolostorból, melynek tagja volt, magával vitt Párisba. Iratai gyanánt a XV. sz.-ból való forrás és az ennek nyomán haladó későbbiek (Fragmen Panis, 1663. 209 old.) egy a Boldogságos Szűz szeplőtelen fogantatásáról, egy a Szentlélekről, egy a saját szerzete régibb történetéről szólót és egy prédikáció-gyüjteményt említenek, melynek tartalmát kissé homályosan jelölik meg a mondott kútfők. Nem lehetetlen azonban, habár még korántsem bizonyos, hogy e beszédek azonosak egy a XV. sz. vége felé, számos külföldi kiadásban megjelent kis prédikáció-gyüjteménynyel, amely ugyancsak M. nevén, de minden közelebbi adat nélkül került forgalomba s melynek kéziratai Angliában találhatók nagyobb számban, amit már Horányi, a mult század jeles irodalomtörténetirója is feljegyzett (Mem. Hung. II. 177.). Egy e kéziratok közül utóbbi időben nemzeti muzeumunk könyvtárába is került, de semmivel sem nyujt többet és a szerzőt illetőleg épp oly néma, mint a legrégibb nyomtatott kiadások, melyeknek évszámos sora a strassburgi 1482. évivel kezdődik és egy 1611. évi kölnivel végződik. (V. ö. *Hellebrant* pontos jegyzékét a Szabó Károly-féle Régi magyar könyvtár III. kötetében 4. stb. sz. alatt.) Aligha sokkal régibb amaz elsőnél az évszám nélküli löweni kiadások némelyike is, amelyekből egy 1481. v. 1482-iki a nemzeti muzeumban is megvan. Mindezen kiadások (néhány későbbi, idegen járulékokkal bővültet nem számítva) 13 beszédet és az ezekről szóló lajstrom után egy függeléket tartalmaznak. Ugyanennyit foglal magában a muzeumi kézirat is, amely aligha sokkal régibb az ismert legrégibb kiadásoknál. A beszédek egy a mű elején levő, két hexameterbe foglalt tartalommutató szavaival kezdődnek, mely igy szól:

Sequitur, humiliat, dominus, filius, voca, servit,
Stans, moritur, diligit, venit, ambula, surge, resurge.

A szerzőnek az volt a célja e kisded gyüjteménynyel, hogy szegényebb és könyvtár nélkül is szükölködő lelkipásztorok számára olyan olcsó kézikönyvet állitson egybe, melyben az egyházi év bármely vasárnapjának v. ünnepének evangeliumában vagy episztolájában könnyen előkerülő vezérszavak valamelyikéhez füzhető beszédet ta-

lálhassanak. Hogy könyve nagy népszerűségnek örvendett és széles körben becsületet szerzett a magyar névnek, azt a számos (körülbelül 30) kiadás, melyet e munkácska ért, eléggé bizonyítja. E tekintetben csak Temesvári Pelbárt sokkal vaskosabb prédikáció-gyűjteményei versenyeznek vele, amelyekkel különben M. beszédei szerzőjük teologiai tudása, olvasottsága és leleménye tekintetében is kiállják az összehasonlítást. Ez alapon tehát semmi sem szól az ellen, hogy e beszédek szerzőjét ne abban a tudós és ékesszóló pálos szerzetesben keressük, akire némi gyér és nem a legkedvezőbb világot egy későbbi rendtársának nem minden elfogultságtól ment feljegyzései vetnek. Addig is, amig M.-nek Horányinál és Toldynál még vajmi kétes, a külföldi és Hellebrantig a hazai biblográfiában is ingadozó alakjára talán a párisi egyetem okirataiból, vagy a még ismeretlen angolországi kéziratokból több fény nem derül, érjük be azzal, hogy az ő neve is megérdemlett helyet foglaljon a Mátyás király korabeli ismertebb Pelbárt és az ő nyomába lépő Laskai Oszvald mellett.

Irodalom. A szövegben említett eredeti kutatáson alapuló adatokon kivül v. ö. Vincze Gábor, A pálosok irodalmi munkássága a XIV—XVIII. sz.-ban. Magyar Könyvszemle III., 22. old., és Horváth Cyrill, M. XIII beszéde, Irodalomtörténeti Közlemények, V. 129—152. Békesi Emil, Kat. Szemle 13. köt. 802. old. KATONA.

Michaelis portus, Magyarország középkori vizrajzában a Sebes-Körösnek egy része Bihar vármegyében.

Michailovits *István*, hirlapiró, szül. Szuhogyon (Borsod) 1866 jun. 9. Gimnáziumi tanulmányait Miskolcon végezte. 1882. a budapesti hadapródiskola növendéke lett. 1887 aug. 18. hadapródd á nevezték ki a 46. gyalogezredben, 1890 máj. 1. hadnagygyá lépett elő a 23. gyalogezredben. 1894 jun. 28. saját kérelmére kilépett a hadsereg kötelékéből és külföldre utazott. Ezután hosszabb ideig Szerbiában, Bulgáriában, majd pedig Törökországban tartózkodott. Budapestre visszatérve a Budapesti Hirlapba, Pesti Naplóba, Pesti Hirlapba és az Új Időkbe irt katonai, politikai és genealogiai stb. tárgyu cikkeket. Később pedig a Magyar Hirlap belső munkatársa lett. E lexikon pótköteteibe katonai cikkeket ir.

Micheli, olasz épitész, l. *Sanmicheli* (XIV. k.).

Michetti *Pál* (XII. k.) olasz festő újabb művei: Jorio leánya vagy a bukott leány hazatérése; Umberto király és Margit királynő portraitképe és a Körmenet (L'Ottava). 1898. Berlinben, 1899. Bécsben rendeztek M. képeiből kiállítást; ez utóbbin 274 kép volt kiállítva.

Michigan (XII. k.) É.-amerikai egyesült állam 1895-iki termése volt 22 mill. bushel kukorica, 20 mill. bushel búza, 23 mill. bushel zab, 1·6 mill. bushel rozs, 1·3 mill. bushel árpa, 14 mill. bushel burgonya. A lovak száma 1895-ben 0·5 mill., a fejős teheneké 0·4 mill., egyéb szarvasmarháké 0·5 mill., a juhoké 2·4 és a sertéseké 0.7 millió. A bányászat termékei: 42,000 dollár értékű arany, 56,000 doll. ezüst, 4·7 mill. t. vasérc, 46,000 t. szén, 31,000 t. gipsz és 3·3 mill. hordó só.

Michipicoton (ejtsd: misipikoton), sziget Ontario kanadai tartományban, a Felső-tó K-i részében. Hossza 67 km., szélessége átlag 8 km., magassága 240 m.-ig emelkedik. Igen gazdag réztelepei vannak, lakossága azonban még nincs. M. és a szárazföld között a M.-öböl van, melybe az ilyennevü folyó ömlik.

Mickiewicz *Ádám* (XII. k.) emlékszobrát leleplezték Varsóban 1898 dec. 24. Összes szonettjeit lengyelből lefordította s M. életrajzával ellátta *Béri* Gyula (Olcsó Könyvtár 1894).

Micromaja *Bittn.* (állat), az Oxyrrhynchidae családjába tartozó kihalt (kövesedett) rövid farku tengeri ráknem. A *M. tuberculata* Bittn. eddig csakis az É.-olaszországi eocén és a budapesti Kis-Svábhegy felső-eocénkoru nummulitmeszéből ismeretes. LÖRENT.

Microphyllae (növ.), l. *Rózsa* (XIV. k. 719.).

Microsporangium, l. *Mikrosporangium* (XII. k.).

Micsk v. *Mikcsbán*, az Ákos-nembeli Mihály fia, előbb Sáros főispánja és várnagya volt. Károly király szolgálatában Petenefia Péter lázadását leverte. Erre a királyné udvarbirája, zempléni főispán, végre 1325. Tótország bánja lett. Itt is ő állapitotta meg I. Károly uralmát, elfoglalván a Héder-nembeli II. Henrik lázongó fiainak várait. De a Kulpán tul lakó horvátok ellen vitt csatában vereséget szenvedett. 19 évig volt tótországi bán s ott nagy érdemeket szerzett, új aprópénzt is veretett, melyet róla neveztek el. Hogy ő volna azon mesés Micz bán, a Bocskayak stb. őse, tévedés. Tőle a prodaviczi és peleskei Ördög-család származott. 1342. megengedte neki a király, hogy a lengyel-rutén határon levő fa-vára helyett kőből épithessen magának várat (a későbbi Újvárat Kis-Szebentől északra). Felesége az Aba-nembeli Kompolthy Pál leánya volt, kitől öt fia született.

Irodalom. Pór, N. Lajos király 28; Anj. okt. IV. 263—264, II. 38., 255.; Fejér, Cod. dipl. VIII—3. 268, 326.; Turul VIII. 120.; Monum. Vatic. S. I. J. I. 403. KAR.

Midás-majom (állat, Simia midas L.). Fején sörényt nem visel, szine fénylő fekete, hátán agyagsárga árnyalattal; kezefeje rozsdavörös; csupasz fülei és arca ibolyabarnák. Testhossza 30 cm.; farkhossza 40 cm. Hazájában *tamarin* néven ismerik. L. még *Hapale* (VIII. k.). D. J.

Middletonit (ásv.), l. *Retinit* (XIV. k).

Midian (Madian), tartomány Arábia ÉNy-i részén a Vörös-tengernél. Iszmail pasa alatt átmenetileg egyiptomi birtok, 1887 óta ismét a törökök től megszállva, az akabahi tengeröböltől El Veds kikötővárosig terjed, bizonytalan határral kelet felé. Először a biblia említi, midőn t. i. Mózes gyilkosság miatt Egyiptomból oda menekült (Móz. II. 2, 15); a rómaiak itt bányászatot űztek. A római uralom megszünése után M. egészen feledésbe ment s csupán napjainkban fedezte fel újra *Burton* R., midőn az egyiptomi alkirály megbizásából 1877—78. meglátogatta. A part mögött a hegyek kettős sorozata húzódik, amely részben termékeny vádikkal van átszelve. A tartomány, mely egykor hires volt érceiről és drágaköveiről, még ma is gazdag kénben, kősóban, ezüstben, rézben, petroleumban és türkiszben. Mindenütt láthatók a régi, nagyszabásu bányaművek nyomai. Sivak romjai nagy katakombákkal és vizvezetékekkel nagy darab földet borítanak. Hamsz vádiban állnak még

a romjai egy legtisztább görög stilben épült templomnak. A tartomány kikötőhelyei, melyeket különben csak egyes rabló Maareh-beduinok látogatnak, Ziba (Zibbr) és El Veds. V. ö. *Burton*, The gold mines of M. and the ruined midianite cities (London 1878); u. a., The land of M. revisited (u. o. 1879, 2 köt.).

Miechowitz, porosz falu, (1895) 5245 lak.

Mielec, az ugyanily nevü galiciai kerületi kapitányság (896 km², 71,296 lak.) székhelye a Wisłoka és vasút mellett, (1890) 4712 lak., nagy sertésvásárokkal.

Mielin (gör.) a. m. idegvelő (lecitin), mely a legtöbb gerinces állat idegrostjában van.

Mielomeningitisz (gör.), a gerincvelő hártyájának gyuladása.

Migazzi *Vilmos* gróf, megh. Aranyos-Maróton 1896 aug. 28. Benne a M.-családnak férfiágon magva szakadt.

Mignonette-eset, a végszükségnek világhirüvé vált esete. Az angol Mignonette nevü jacht, mely 1884 máj. 19. indult ki Southampton kikötőjéből, jul. 5. a Jóreménység-foka táján hajótörést szenvedett. A legénység csónakon menekült és nyolc napig minden élelem nelkül volt. A legvégső pillanatban a csónakban eszméletlenül fekvő Parker nevü matrózfiut megölték és húsából táplálkoztak mindaddig, mig egy hajó megmentette őket. Az angol bíróság, minthogy az angol jog nem ismeri a végszükség (XVI. k.) esetét, gyilkosságban mondotta bünösöknek a matrózokat s halálra is itélte őket, de a királynő a büntetést félévi fogházra változtatta át. V. ö. *Simonson*, Der Mignonette-Fall in England (Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft, 5. köt.). v.

Mihajlovszk, katonai őrshely Krasznovodszk kerületben, Kaukázus orosz főkormányzóság transzkaspi tartományában, a Kaspi-tenger mihajlovszki öble mellett; fontos, mint a transzkaspi vasút kiindulási pontja, mely utóbbinak állomásait innen látják el ivóvizzel.

Mihalik *Józsefet* 1897. kinevezték az országos magyar iparművészeti muzeum tud. őrévé. 1899. adta ki az Arch. Közleményekben a magyar tud. Akadémia *Kassa város ötvösségének története* cimü nagyobb szabásu monográfiáját. Ugyanabban az évben a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbizásából beutazta Ausztriát, Morva-, Cseh- és Németországot, ahol a kiválóbb muzeumokat és iparművészeti mozgalmakat tanulmányozta. A magyarországi Kárpát-egyesület liptóvármegyei osztályának örökös tiszteletbeli, az országos régészeti s embertani társulatnak pedig igazgatóválasztmányi tagja. E lexikonnak is munkatársa.

Mihalkovics *Gézát* az 1898—99-iki iskolai évre a budapesti tud.-egyetem rektorává választották; megh. Budapesten 1899 jul. 12. Megjelent még tőle: *Az ember anatomiája és szövettana* (I. rész, Általános szövettan és a mozgó szervek anatomiája, Budapest 1898); *Az ember és a gerinces állatok fejlődéstana* (Első rész, Általános fejlődéstan, 1 köt., u. o. 1899).

Mihalovics *Ödön* újabban átdolgozta *Toldy* c. zenés drámáját, az Ábrányi Emil irta új 3. felvonással Toldy szerelme cim alatt került szinre 1895., szövegét németre fordította Dóczi Lajos, énekes zongoraátirata 1896-ban megjelent. Szegény dalmüirodalmunk mostoha sorsáról tanuskodik az, hogy M. többi dalmüvei: a Wagner Rikárd vázlatából Stern Adolf kidolgozta Wieland der Schmied, s a Tennysonból Herrig Hans irta Eliane elő nem adattak. Ugyancsak kéziratban van három nagyszabásu müve: szinfóniák (H-moll, D-moll, A-moll), az utolsóból még csak az Erzsébet királyné emlékére irt gyászindulót adták elő. Megjelent kisebb szerzeményei: *A sellő*, *A rémhajó*, *Hero és Leander*, La ronde du Sabbath (balladák), *Gyászhangok Deák F. halálára* (mind zenekarra), 5 füzetnyi kiváló szép dal német szöveggel, *Királyhimnusz* (Jókai versére), legújabban *Kuruc dalok* (Endrődi S. 4 versére). 1896 jun. 6. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet, 1898 jun. 1. a miniszteri tanácsosi cimet.

Mihály *mester* (magyarországi), l. *Michael de Vngaria*.

Mihály *Alexandrovics*, orosz nagyherceg, az új orosz trónörökös, III. Sándor cár és Mária Fedorovna (Dagmár) cárné negyedszülött gyermeke, szül. Péterváron 1878 dec. 4. (nov. 22.). Apja halála óta legifjabb nővérével, Olga nagyhercegnővel anyja udvarán élt és az özvegy cárnét, akinek kedveltje volt, több izben elkisérte Dániába s Dél-Oroszországba való utazásain. Minthogy idősebb bátyjának, II. Miklós cárnak eddig nem született fiugyermeke, ifjabb bátyja, György Alexandrovics trónörökös halála után a trónörökösödésről szóló orosz alaptörvény szerint ő reá szállott a trónöröklés joga, amiről a cár 1899 jul. 10. (jun. 28.) kelt manifesztumában értesitette az orosz népet. M. nagyherceg a besszarábiai 129. számu gyalogezred feje, a 2. testőrgárda-tüzérdandár másodfőnöke, az András-rend és az elefánt-rend lovagja.

Mihály, szerb metropolita, megh. Belgrádban 1898 febr. 17.

Mihályfi 1. *Ákos* újabb művei: *A papnevelés története és elmélete* (2 köt., Budapest 1896); *Katholikus egyetemek* (u. o. 1898).

2. *M. József*, mérnök, szül. Csongrádon 1851. Középiskoláit Szegeden, részben Budán a gimnáziumban végezte, majd 1874. a budapesti müegyetemen mérnöki oklevelet szerzett; még abban az évben Budapest székes főváros mérnöki hivatalának tagja lett s e minőségében az útépités és az utcaburkolás terén specialistává képezte magát; hatósága megbizása folytán tanulmányozta Bécs, Drezda, Berlin, Hamburg, Brüsszel, London, Páris, Stuttgart és München utcáit, megfordult Firenzében, Rómában, Nápolyban, Athénben, Konstantinápolyban. A műszaki irodalomban nagy munkásságot fejt ki; tiz évig (1881—1891) volt fő dolgozótársa az első magyar technikus-lapnak, az Épitő Iparnak, azóta mint a magyar mérnök- és épitész-egylet másodtitkára az egyesületnek Heti Értesitő cimü technikus-lapját szerkeszti; 1899. a nevezett egyesület első titkárává választotta. Számos műszaki cikkén kivül az utcaburkolatokról több tanulmányt irt, melyek a nevezett egyesületben előadatván, önállóan is megjelentek (Budapest utcaburkolatai, 1878; Budapesti közúti vaspályák, 1887; Külföldi városok utcái, 1895; Budapest csatornázása, 1896;

Vidéki városaink utcaburkolatai, 1896; Budapest kövezetei és egyéb utcaburkolatai, 1898). 1889 óta tagja az építőmesterek képesítésének megvizsgálására szervezett országos bizottságnak; az 1896. a kormány és a főváros hatóságának támogatásával megjelent *Budapest műszaki útmutatójának* egyik szerkesztője és cikkírója, az 1896. lefolyt I. országos technikus-kongresszus jegyzője, az útépítés előadója volt és szerkesztette a kongresszus 40 ívnyi Iratait (1896). 1897. a kereskedelemügyi m. kir. miniszter pályázat alapján útépítéstan irásával bizta meg. 1899 óta főmérnöki rangban van. PÁRTÉNYI.

Mihály-rend, *bajor érdemrend* (XII. k.), 1894 ápr. 20. óta a rendjellel egy bronzérem van kapcsolatban. Ábrázolása hasonló az ezüstéreméhez, előlapján a rendjelkereszt szt. Mihály képével, hátlapján tölgykoszoruban Virtuti felirás. Szalagja a rend szalagja, rangra az ezüstérem után sorakozik. — 2. *M.* (szent, angol), l. *Érdemrendek.*

Miheleny (Mihaleni), kisközség Hunyad vármegye brádi j.-ban, (1891) 586 lak., pénzügyőri szakasz, jegyzői állomás, régente *Mihályfalva.* A Brádról Abrudbányára vezető úton 1784. a közelében, Kurety határán, kitört *Hóra-lázadás* első áldozatait itt szedte a Csiszár-családból, melynek egyetlen kisdedét dajkája mentheté meg. Ma a brádi román gimnázium tulajdona. Innen a *Vulkán* (1264 m.) tetőre lehet kirándulni. T. G.

Mihók *Sándor*, pénzügyi iró, szül. Kassán 1838 márc. 18., megh. Budapesten 1889 jan. 6-án. 1873. megalapította a *Magyar Compasst* és a *Vasúti évkönyvet.* Számos bel- és külföldi kitüntetés érte.

Mijatovics *Elodia*, szerb irónő, *M. Csedomil* (XII. k.) szerb iró neje, családi nevén *Loth.* Amerikai yankee-családból származott, férjével Lipcsében ismerkedett meg 1863., kinek oldalán szerb irónővé vált. Sok nevezetes munkát fordított szerbre, de ennél sokkal fontosabbak angol nyelven kiadott következő munkái: The history of Serbia (1872); Serbian folklore (szerb népmesék, 1874); Kossovo (kosszovói hősdalok, 1881); Marko Kraljević (hősdalok). MARG.

Mika *Sándor* történetirót 1897. a budapesti tud.-egyetemen Erdély történelmének magántanárává képesítették.

Mikagráfia, a szines könyomás alkalmazása csillámlemezekre; az ablakfestészet utánzata. Az u. n. *diafán* (V. k.) szorította ki.

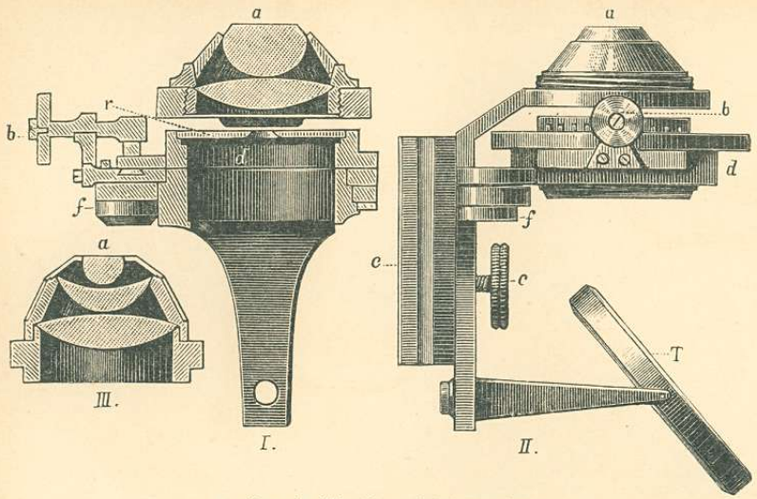
Mikcs bán, l. *Micsk.*

Mike *Sándor* (altorjai), a Kolozsváron fennállott erdélyi királyi kormányszék levéltárának igazgatója, megh. 1867 máj. 24. Kiváló érdemeket szerzett a teljesen elhanyagolt kormányszéki levéltár rendezése és az erdélyi muzeum-egyesület kezdeményezése és megalakítása körül. Tudományos munkálkodása is értékes. Összeállította az erdélyi országgyülésen 1540—1744. hozott törvénycikkeket, Erdély hivatali személyzetét 1692—1848., az erdélyi nemzetségek és családok leszármazási tábláit. Foglalkozott Erdély statisztikájával, földrajzával és egyháztörténetével is. Munkáinak nagyobb része azonban kéziratban maradt. V. ö. *Jakab* Elek, Egy levéltárnok emléke (Századok, 1867. évf.). SZ. G.

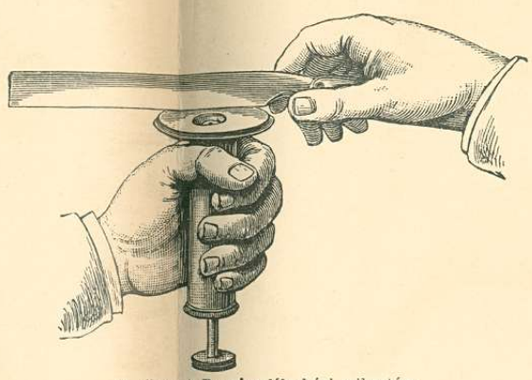
Mikla, l. *Nikla* (XIII. k.).

Miklós (II.) *Nikolaj Alexandrovics* (2., XII. k.) orosz cárt 1896 máj. 26. Moszkvában nagy fénynyel megkoronázták (l. *Oroszország* tört., XIII. k. 538. old.). Első feladatának tekintette, hogy az Oroszországgal szomszéd fejedelmeket és Oroszország politikai barátjait felkeresse. 1896. a cárnővel ellátogatott Bécsbe (aug.), majd Boroszlóba II. Vilmos császárhoz, mire Kielen át, hol Henrik porosz herceggel (a cárnő sógorával találkozott), a rokon dán udvarba ment. Szept. Balmoralba hajózott Viktoria angol királynéhoz, honnan (okt.) Párisba indult, ahol Faure elnök s az örömmámortól ittas párisiak a legfényesebben fogadták. Miután az orosz-francia barátság ünnepnapjaiban gyönyörködött, nejének hazájába, Hessen-Darmstadtba s onnan (okt.) haza utazott. A következő évben (1897) I. Ferenc József, II. Vilmos és Faure elnök visszonozták Szt.-Péterváron a cár látogatását s a Faure tiszteletére adott díszebéden a franciák örömére tényleg a «szövetkezett (alliées) nemzetek» (l. *Franciaország*, XVII. k. 544. old.) szavakat használta. I. Ferenc József császár és király látogatásának is meglett diplomáciai sikere, mely abban nyilvánult, hogy Oroszország hagyományos aknamunkájával a Balkán-félszigeten felhagyott s hogy az új orosz külügyminiszter (Muravjev) arra intette a balkáni kormányokat, hogy a török-görög háboru tartama alatt veszteg maradjanak. Ausztria-Magyarország és a cár egyetértésének sikerült tehát a Balkán-háborut lokalizálni. A török-görög béke megkötésében s Kréta-sziget pacifikálásában hasonlóan kezet fogtak. Kréta kormányzója azután (1898) a cárral rokon György görög herceg lett. A bolgár fejedelem, Koburg Ferdinánd (Sztambulov elejtése után) 1896. szintén kereste a cár kegyelmét, aki azután Boris hercegnél a keresztapaságot elvállalta. 1898. a cár s neje újra Moszkvába utaztak, hogy II. Sándor emlékszobrának leleplezésén jelen legyenek; onnan aztán a Krimbe távoztak, ahol a cár (Szebasztopolban) a Fekete-tengeren állomásozó orosz hajóhadat tekintette meg. A belügyi politika terén kiemelendő, hogy M. cár a közigazgatás és különösen a büntető eljárás terén több rendbeli humánus reformot létesített, 1899. bizottságot küldött ki, mely a Szibériába való deportálás eltörlésének kérdését tanulmányozza. Imeretinszki herceg s kormányzó hivatalba lépése óta a *lengyelekre* is valamivel jobb napok virradtak. Az erőszakos oroszosítás és az ortodox egyház érdekében a kard élével folytatott térítés végét érte. Elég ok arra, hogy a lengyelek a cárt és nejét, midőn 1897 aug. Varsóban megjelentek, jól fogadják. Egyes-egyedül *Finnország* (l. o.) részesül 1898 óta Bobrikov kormányzó alatt mostohább bánásmódban. A finn nép alkotmányos jogainak eltiprásával kirivó ellentétben áll a cár parancsára 1898. az európai államokhoz intézett orosz körjegyzék, melyben a népeket szörnyen megterhelő, minden mértéket meghaladó hadi teher könnyítését, illetőleg az európai hadseregek létszámának leszállítását és a jövőre nézve a háboruknak nemzetközi kongresszusok határozatai által való kikerülését jelölte ki mint azokat a kérdéseket, melyek sikeres megoldásától a nemzetek jólléte, sőt maga az

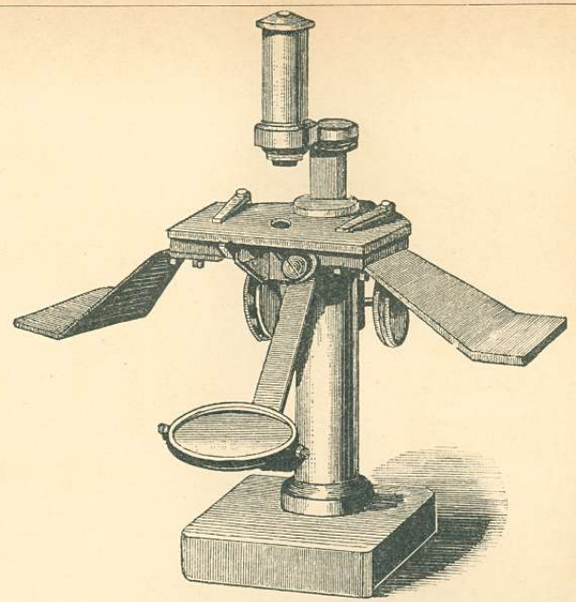
MIKROSZKÓPOK. I.

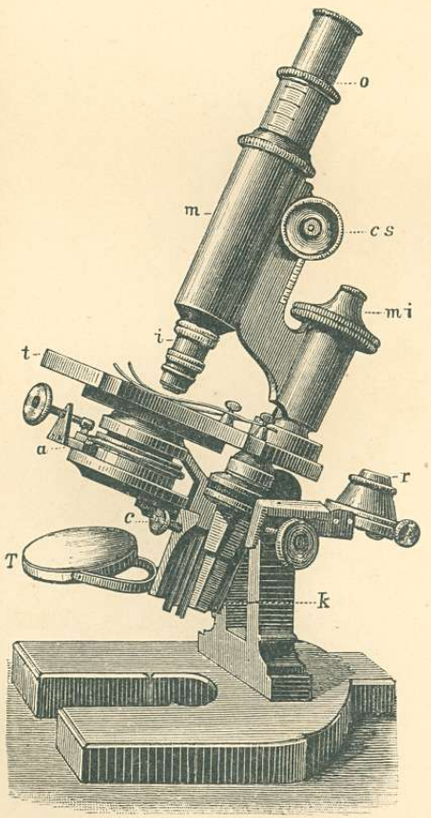
10. ábra. Az **Abbe**-féle világító szerkezete.

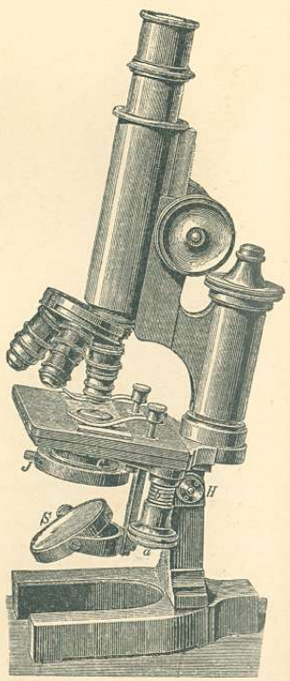
11. ábra. A **Ranvier**-féle kézi mikrotóm.

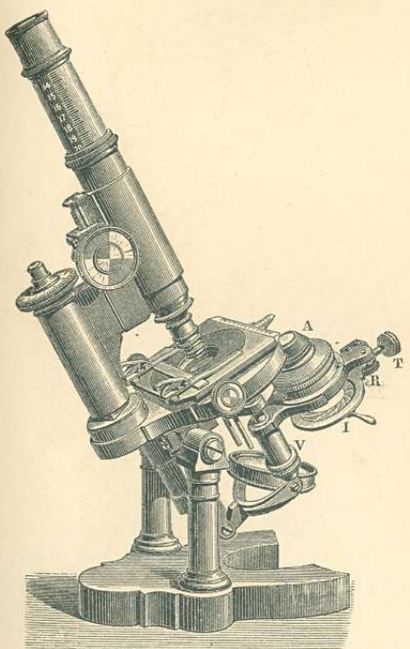
1. ábra. A **Zeiss**-féle kézi, preparáló mikroszkóp.

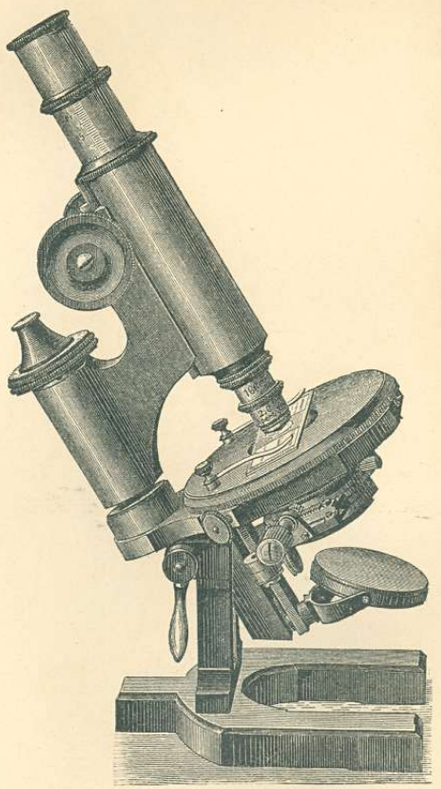
9. ábra. A **Zeiss**-féle nagy mikroszkóp szerkezete.

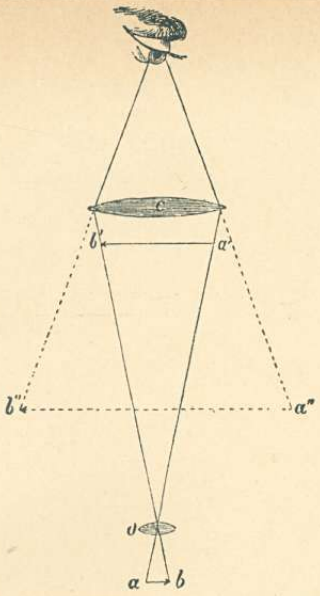
6. ábra. **Reichert**-féle nagy mikroszkóp.

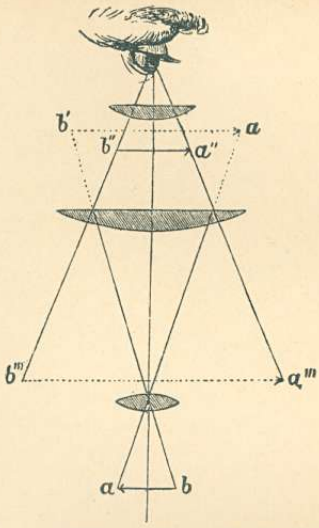
7. ábra. **Nachet**-féle nagy mikroszkóp.

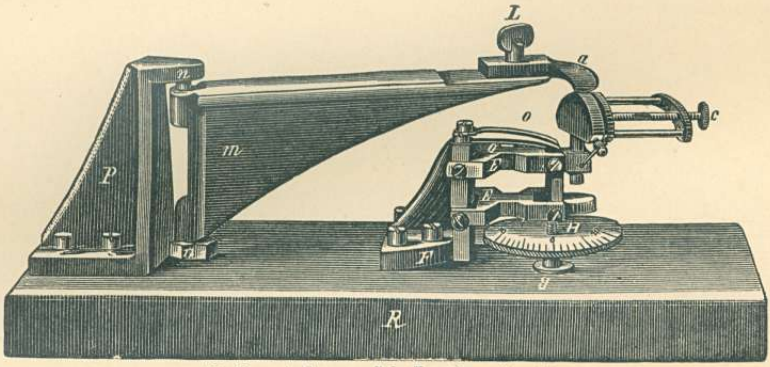
8. ábra. **Leitz**-féle nagy mikroszkóp.

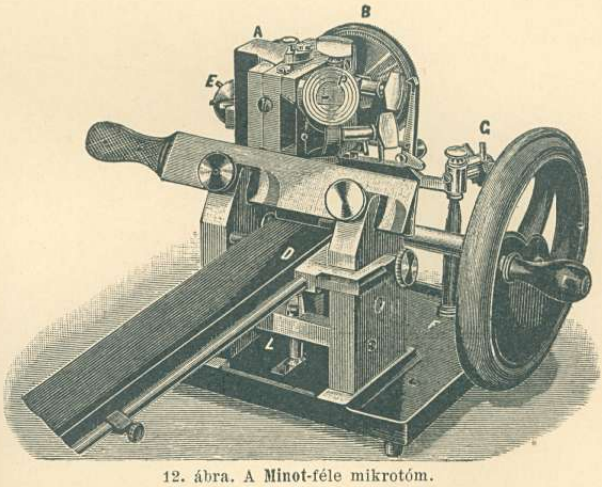
2. ábra. Az összetett mikroszkóp legegyszerűbb elve.

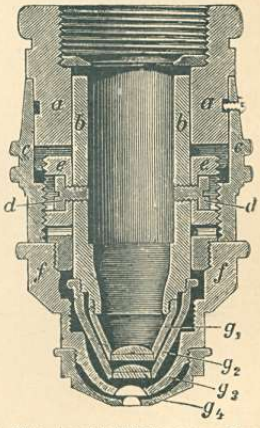
3. ábra. A gyűjtőlencsés összetett mikroszkóp elve.

13. ábra. A **Fromme-Schaffer**-féle mikrotóm.

12. ábra. A **Minot**-féle mikrotóm.

4. ábra. Az objektiv lencserendszer szerkezete.

örök béke megvalósulása függ. Ezt a tervet M. cár *Bloch* János (l. o.) államtanácsos «A jövő háborujáról» c. 3 kötetnyi művéből merítette. Az európai államok több-kevesebb őszinteséggel helyeselték a tervet és 1899 máj.—jul. Hágában a nemzetközi értekezlet csakugyan összeült (lásd *Hágai konferencia).* Kitűnt azonban, hogy több európai nagyhatalom a konferencia határozatait el nem fogadta; feltűnőbb, hogy maga a cár még a kongresszus tárgyalásai alatt az orosz hadsereget jóval szaporította. A távol Keleten, Khina vizeiben s partjain Anglia, Németország, Francia- s Olaszország versenyt sietnek gyarmathatalmukat megalapítani, akik mögött Oroszország mint Szibéria ura s Khinának és Koreának közvetlen érdekelt szomszédja, el nem maradhat. Fokozatos előnyomulásának sarkkövei M. trónralépése óta: a mandsuriai vasút megépítése, ami körülbelül azonos a Mandsuria feletti hatalommal; Port Arthurnak 1897 dec. 18. 9 orosz hadihajó által történt ideiglenes megszállása, mely az 1898. évi szerződés értelmében állandó megszállássá változott át; követte ezt Ta-lien-van város megszerzése; továbbá a japán császársággal 1897. és 1898. kötött előnyös szerződések, a Korea feletti hatalmat és befolyást illetőleg. Nyugat felől az oroszok Persia s Afganisztán, a Pamir és Hindukus felé nyomulnak előre, ami által az aggodalmas brit kormányt éber figyelemre késztetik. Még a távol Abisszinia ura, Menelik négus, nemkülönben Sziám királya is célszerűnek találták, hogy követség útján, avagy személyesen M. cár előtt tisztelegjenek. E külső fényt s nagyságot megzavarták újabban a finnországi események s a szentpétervári diákmozgalmak, melyek a rendőrség erőszaka által felidézve, a nihilizmus újjáébredését vonhatnák maguk után. — 1899 nov. 8. a császári pár Potsdamban a német császárt látogatta meg.

M.-nak eddig 3 leánya született: 1. *Olga* (szül. 1895 nov. 15.); 2. *Tatiana* (1897 jul. 10.) s *Mária* (1899 jun. 26.). A trónörökösnek kijelölt, régóta beteges *György* nagyherceg (a cár öcsese) 1899 jul. 10. (jun. 28.) Abbasz-Tumánban (a kaukázusi Gruziában) vérömlés következtében elhalt. A cár erre jul. 11. kelt proklamációjában azon időre, míg fia nem születik, ifjabb öcsését, *Mihály Alexandrovics* nagyherceget jelölte ki trónörökösnek.

Irodalom. Sydakow-Bresnitz, Car Nikolaus II. und sein Hof, 1899; Leudet M., Nicolas II. intime, Páris 1899; Uchtomsky E., Orientreise des russischen Kaisers N. II. als Thronfolger, 1890—91, németre ford. Brunnhofer H., Lipcse 1896—99; Notovitch N., La pacification de l'Europe et N. II, Páris 1890; Kleinschmidt A., 3 Jahrhunderte russischer Geschichte, 1899. M. L.

Miklós *Ödönt* 1897 jan. kinevezték az 1900-iki párisi nemzetközi kiállítás magyar kormánybiztos-helyettesévé. Ugyanazon év márc. Borsod vármegye újonnan megalakult gazdasági egyesületének állította élére, ugyancsak Borsod vármegye lótenyésztési bizottmányi elnökének választotta meg. Emellett irodalmi téren is jelentékeny munkásságot fejtett ki; újabb közgazdasági tanulmányai, többek közt a mezőgazdasági hitelszövetkezetekről, az állatbiztosításról és a termény-záloghitelről, közraktárakról széles körökben nagy elismeréssel találkoztak. Az országos magyar gazdasági egyesület 1898-iki közgyűlésén az egyesület megbízásából Bethlen András gróf, volt földmívelésügyi miniszter felett tartott hatásos emlékbeszédet. 1898. a brüsszeli nemzetközi kiállításon mint a jurynek egyik elnöke vett részt: itt kifejtett buzgó tevékenységének elismeréséül Lipót belga király a Lipót-rend középkeresztjével tüntette ki, itthon pedig a szegedi gazdasági kiállítást a mezőgazdaság és állattenyésztés több ágában kitüntetésre érdemesített részvételével gazdagította. Egyházi téren mint a tiszáninneni ref. egyházkerület és a felsőborsodi egyházmegye tanácsbírája buzgólkodik. A szirmabesenyői választókerület 1896. újból egyhangulag országgyülési képviselőjének választotta. Hosszabb idő óta s jelenleg is tagja a magyar delegációnak, hol több albizottság előadója.

Miko (állat), a délamerikai *Cebus faustellus* Wagn. majomfajnak népies neve.

Mikovec *Ferdinánd Břetislaw*, cseh archeologus és iró, szül. Bürgsteinben 1826 dec. 23., megh. Prágában 1862 szept. 22-én. 1850. alapította a még ma is fennálló Lumir c. szépirodalmi folyóiratot. Munkája: Starožitnosti a památky země české (Csehország régiségei és emlékei, Zappal, Prága 1858—64, 2 köt.); szomorujátékai: Záhuba rodu Přemyslovského (A Přemyslidák pusztulása, u. o. 1851) és Dimitri Ivanovič (u. o. 1856, a Schiller-féle Demetrius-töredék felhasználásával) s mások.

Mikrofarad (rövidítése *mi*), a *farad* milliomodrésze, a kapacitás egysége elektromos méréseknél, értéke 10^{-15} CGS (cm-g-sec). Egy km. hosszu tengeralatti kábel kapacitása körülbelül 0·2 M.

Mikro Kaimeni, l. *Szantorin* (XV. k.).

Mikropszia (gör.), a tárgyak kicsinyítve látása, azaz midőn valamely tárgy közelebb és kisebbnek látszik, mint a valóságban. A M. ellentéte a *makropsziának* s előfordul a szem alkalmazkodó képessége megbénulásánál, akár betegség következtében, akár pupilla-tágító szerek következtében; előfordul továbbá a távollátásnál (preszbiopia) s a recehártya chorioiditis centralisánál.

Mikroszkóp (XII. k., l. a *mellékelt két képet*). *Egyszerü M.*, a kézi nagyító is, ha 20-szorosnál erősebb nagyítása nincsen s ha a hozzávaló mekanikai (állvány) és fényvető részei (tükör) hozzá vannak adva. Az egyszerü M.-pal a tárgyat az *összetett M.*-pal a tárgy nagyított képét *(2. és 3. ábra)* még jobban megnagyobbítva látjuk.

Az állványnyal, tárgyat tartó asztalkával, csavarokkal (a beigazításhoz) és fényvető tükörrel ellátott s 20—100—150-szeri nagyításu lencsékkel ellátott egyszerü M.-okat *dolgozó* v. *preparáló* (kikészítő) M.-oknak is nevezik *(1. ábra).*

Az *összetett* M. elmélete megkivánja, hogy abban ne csak *egy lencse* vagy *lencserendszer*, hanem *két lencse*, illetőleg *lencserendszer* legyen alkalmazva. Az egyik, az alsó *(tárgylencse* vagy tárgylencserendszer-objektiv) nagyítja a tárgyat, a fölötte levő másik lencse vagy lencserendszer (szemlencse, okulárlencse) az előbbi lencse által adott képet nagyobbítja, amint azt a *2. ábra* feltünteti. A mostani kitünő M.-okban azonban még e két rendszer közé, amint azt a vázlatban a

3. ábra feltünteti, *egy gyüjtőlencse* van téve, amely azt eszközli, hogy a képnek csakis kisebb részét kellvén az okulárlencsével áttekinteni, a M.-i látótér s benne a tárgy képe nem hajlott (mélyített v. domboru), hanem sík, másrészről élesebb is lesz. Azonkivül ugy az okulár legalább is két lencséből áll s csőbe (okulárcső) van foglalva s igy betehető a *M. csövébe* (l. alább), valamint a tárgylencserendszer is több lencséből van egybealkotva (l. alább). E mellett a lencserendszerek akként vannak kétféle üvegből *(flint-* [ólom-] és *koronaüvegből)* v. *Zeiss*-lencsénél egy különös üvegnemből, amelyet a *Schott*-féle cég készit, hogy a tárgyaknak szélei szines gyürükkel (kromatikus aberráció a. m. szines eltérés) ne legyenek ellátva, vagyis hogy *akromatikusak* v. *Zeiss* üvegeinél *apokromátok* legyenek (a részletek az irodalomnál megjelölt müvekben).

M.-i tárgylencsék (objektivek, *4. ábra)* három vagy négy kombinált lencserendszerből álló, csavarral a M. csövére erősithető kurta csövek, korrekcióval vagy a nélkül *(korrekció* alatt azt értjük, hogy a lencserendszerek a tárgyat betakaró u. n. fedőüveg vastagsága szerint közelithetők egymáshoz vagy távolithatók egymástól egy körcsavar segitségével *(c c)*, amely a lencserendszer hüvelyén kivül van alkalmazva).

Zeiss jenai hires optikus újabban olyan remek okulárokat (szemlencsék) is készit *Abbe* matematiko-fizikus adatai alapján, amelyek már maguk erős nagyitásu kis M.-ok s mivel ezek már maguk annyira javitva vannak összealkotásuk és a Schott-féle boraxfoszfátüveg természeténél fogva, hogy a világ összes M.-jai közt a legkevésbbé mutatja a látótér mélyitettségét vagy domboruságát (vagyis szférikus aberrációt a. m. gömbi eltérést nem mutatnak), azonkivül pedig szines eltérésük sincsen, azért ezeket *apokromát okulároknak* nevezte el, hogy meg legyenek a régi *akromátoktól* különböztetve. Ugyancsak ilyen üvegekből vannak *Zeiss* újabb *tárgy-objektiv-lencserendszerei* is készitve, vagyis ezek is apokromátok.

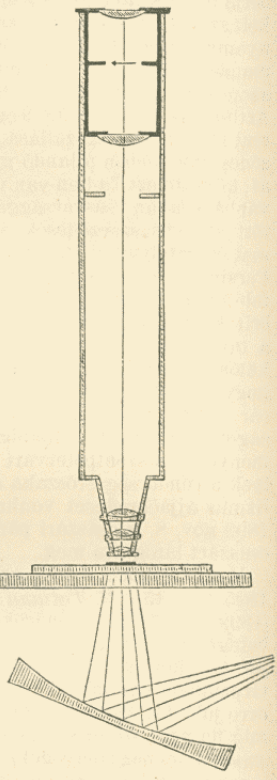
Ujabban *Reichert* bécsi oktikus szemiapokromát, *Leitz* optikus pedig pantakromát lencserendszereket, illetőleg neveket hoztak forgalomba s bár azok igen jók, még sem érik el *Zeiss* lencserendszerei tökéletességét.

Immerziós lencserendszereknek azon kombinált tárgylencserendszereket nevezzük, amelyek alsó, vagyis homloklencséjére (Frontlinse) *vizet* (vizes immerziós lencse) vagy *olajat* (rendesen cedrusolajat, olajimmerziók) teszünk, hogy azok a tárgyból jövő fényt mind összegyüjtve juttassák a M.-ba s ekként a kép élesebb legyen és rajta sok apró részlet, ami különben elveszne, egészen látható legyen (homogen immerzió).

Különösen növényi részek erős nagyitásnál való vizsgálatára *Zeiss* oly immerziós lencserendszereket is készit, amelyekre *monobromnaftalint* teszünk, ezek az u. n. *monobromnaftalinos immerziós rendszerek* (igen drágák).

Az összetett M. mekanikai és optikai szerkezete. Az összetett M.-hoz fénytörő, fényvető és mellékeszközök valók. A fénytörő részeket előbb tárgyaltuk. Fényvető a *tükör* és az *Abbe*-féle világító készülék. A tükör kettős szokott lenni; egyik oldala vájt, a másik sik. Amazt erősebb, emezt gyengébb világításoknál vagy *Abbe*-világító alkalmazásánál szoktuk igénybe venni. A tükör fényvetését és a M. belső szerkezetét az *5. ábra* feltüntetheti bővebb magyarázat nélkül is. A *6.*, *7.* és *8. ábrák* a M. állványát s a mellékrészeit érzékithetik.

Az *Abbe*-féle világító, amely a M. tárgyasztalába *(9. ábra a)* illik bele s csavarral fel- és letolható, nemkülönben u. n. irisz- vagy más rekeszen át (diafragma) rája több vagy kevesebb fénysugár vethető a tükörrel, két vagy három különös alakzatu nagy s tokba erősitett lencséből áll *(10. ábra a, a, a)*. Különösen az újabb bakteriologiai vizsgálatoknál megbecsülhetetlen az ily világító készülék.

5. ábra. A mikroszkóp összetételének vázlata.

A M. fő mekanikai része az állványa *(9. ábra)*. Ez egy talapzattal, ebből kiinduló oszloppal *(k)* és erre a M. csövét tartó haránt karral bir. A függélyes szár tetején rendesen egy u. n. *mikrométer-csavar* van *(mi)* a finomabb beigazitásra, mig a durvább beigazitásra nagyobb M.-okon a *cs* csavar van rendeltetve. Ezen haránt karon van csavarmenettel a *cs* csavar forgatására fel- és lehuzható M.-cső *(m)* odaerősitve. A M.-csőre lent az *i*-vel jelölt *tárgylencserendszer* (objektiv) van rácsavarva, a cső felső nyilt végébe pedig az *o*-val jelölt *okulárcső* dugható be. A M. csöve alatt az állványnyal a *tárgyasztal (t)* foglal helyet, amelyre a vizsgálandó tárgyat tárgy- és fedőüveg közé zárva tehetjük. A tárgyasztal nyilásába vagy az alá az *Abbe-féle világitót (a* és *r)* tehetjük s a *T tükörrel* a tárgyra egy fehér felhő világosságát vetithetjük.

A *M. mellékkészülékei* a következők (itt csak névszerint emlitve): 1. a *monokromatikus* fényvetésre való fényvető (Hartnacktól); 2. *Engelmann* és *Rollett* mikrospekrálobjektivje s *Dippel* spektropolarizátora (ez utóbbiak a tárgyaknak poláros fényben való vizsgálására); 3. a M.-i rajzoló készülékek; 4. *fociméter*, amelylyel a tárgyak mélységméreteit határozzuk meg; 5. a *szögmérők*, melyekkel kisebb M.-i kristályok szögeit mérhetjük; 6. a *mikrométerek* (okulár- és tárgymikrométerek), melyekkel a M.-i tárgyaknak ezredrész

milliméterekben ($^1/_{1000}$ rész milliméter = 1 mikron = μ = 0·001 mm.) való megmérése történik; 7. az *apertométer (Zeisstól)*, melylyel a lencsék nyilási szögeit mérjük stb.

Azonkivül meg a M.-ra alkalmazható számos kis készülék ismeretes, ilyenek: 1. a *M.-i elektródok* (villamos sarkak) a M.-i tárgyak villamozására; 2. a *M.-i gazométerek*, melyekben alsóbb lények (amoebák) és sejtek mozgásait különféle gázokban tanulmányozzuk; 3. *nyomásmérők*, melyekkel a M.-i kicsiny tárgyaknak az atmoszféra nyomási különbségeire beálló változásait tanulmányozzuk; 4. a *Thanhoffer* tanár által először behozott s konstruált *mikrosztátok* (nyomásmérők), amelyek nagyobb nyomások hatásának, nevezetesen a szövetek és sejtek ruganyosságának a M. alatt való tanulmányozására alkalmasak.

M. különféle van, a szerint, amint az egy vagy két szemmel, vagy többek által való használatra való. Igy van *monokuláris*, *binokuláris* és *multokuláris M.*; van továbbá *polározó M.*, amelylyel az állati és növényi szövetek és ásványok (kőzetek) kettős törése vizsgáltatik (ez utóbbiakat szeretik *mineralogiai M.-oknak* nevezni). Van u. n. *fotográf-M.* (noha bármelyiket is lehet arra használni), valamint u. n. *kémiai M.* is; van u. n. *nap-* v. *kép-M.*, azután *projekciós M.* is, amely utóbbival a M.-i képet fényforrás segítségével besötétített teremben ernyőre vetiteni lehet. Van u. n. *képfordító M.* is, amelylyel a tárgyak képeit egyenesen s nem megfordítva láthatjuk s érdekes boldogult *Lenhossék* József tanár u. n. *poli-M.-ja* is, amelylyel, mint egy sokképü forgatható sztereoszkóppal, egymásután számtalan készítményt lehet nagy gyorsasággal vizsgálni; végül érdekes *Lendl* Adolf hazánkfia *kettős M.-ja* is, amelylyel különösen elektromos fénynél nagy nagyitásokat lehet elérni s az két egymásba tolt M.-ból áll stb.

A *M. megvilágítása* természetes vagy mesterséges fénynyel történik. A természetes világításra jobb a fehéres felhő világítása. A mesterségesre egy petroleumlámpa, Auer-fény vagy az elektromos fény. Különös világító lámpások is alkottattak e célra.

M.-i szövettani technika. A M.-i készítmények előállítására számos eszköz és kézfogás van. *Eszközök:* ollók, kések, csiptetők, tűk, borotva, u. n. mikrotómok, tárgyüveg, amelyre a tárgyakat teszszük, fedőüveg, amelyekkel a folyadékba tett tárgyat letakarjuk; olajok, lakkok, számtalan szesz és festőszer. A tárgyakat vagy frissen vizsgáljuk vagy különféle kezelésnek vetjük alá, mielőtt vizsgálnók, illetőleg belőlük igen finom metszeteket tennénk. Ezek különfélék. A friss vizsgálat ugy történik, hogy ollóval a tárgyból (állat vagy növény) pici darabkát kimetszünk s folyadékban ($^3/_4$%-os konyhasóoldat, u. n. fiziologiai konyhasóoldat, vagy gyenge ecetsavban, vizben vagy szemcsarnokvizben vagy magzatvizben, u. n. közömbös folyadékban stb.) tárgyüvegre teszszük, fedőüveggel befedjük, ezzel szétnyomjuk és vizsgáljuk. Kőzetekből vagy csontból köszörületet készítünk s azután folyadékokban vizsgáljuk azokat. Azonban, ha pontosabb s behatóbb vizsgálatokat akarunk tenni, akkor az állati, de növényi szöveteket is sok mindenféle kezelésnek kell előbb alávetnünk. Hajszálat, szőrszálat, gyapjut stb. vagyis kevés vizet tartalmazó, keményebb tárgyakat vagy növényi részeket glicerinben is vizsgálhatunk, azonban más anyagokat elő kell készitenünk. Nevezetesen: 1. *meg kell keményítenünk*, vagyis a vizet ki kell belőle vonnunk. Ez vagy borszeszben vagy krómsavsók oldataiban eszközlendő. Gyengébb, azután erősebb és erősebb alkohol használandó ekkor, mig végül abszolut alkohol alkalmazandó. A krómsav vagy annak sói (krómsavas kálium vagy kettős krómsavas kálium vagy ammonium) is használtatnak e célra. $^1/_2$—1—2%-os oldattal kezdjük s feljebb is mehetünk, végül ismét alkoholra térünk át. 2. *Fixálás* és *konzerválás* alá vetjük az anyagokat; *fixálás* alatt azt értjük, hogy oly szerekbe teszszük a szövetet, amely annak szerkezetét nem alterálja, sőt egyes finomabb szövetét még meg is erősíti s ekként jobban láthatóvá teszi. Ily szerek: a *Flemming-*, *Zencker-*, *Perényi* és *Tellyesnitzky*-féle fixáló folyadékok és sok más, amelyek a legtökéletesebbeknek tartatnak. A krómsav, az alkohol, a salétromsav, az oszmiumsav egymagában is v. ezek keverékeiben is fixáló folyadékok. *Konzerválás* alatt értjük, hogy a fixált anyagok ezen szerkezetüket meg is tartsák továbbra is. Erre az előbbi fixáló folyadékokat vizzel ki kell vonni a szövetekből s azután a konzerváló folyadékokban tartani. Az alkohol 60—96%-ban kitünő e célra; nagyon jó e célra a formalin (a formaldehid v. formol) is gyenge oldataiban. *Beágyazás.* A fixált, konzervált, megfestett v. festetlen szövetdarabokat, hogy finom M.-i metszeteken tanulmányozhassuk azok szerkezetét, előbb be kell merevülő anyagokba ágyazni, hogy a beágyazó masszával együtt róluk 0·002—0·015—0·20 mikromilliméter vastagságu metszeteket tehessünk. E célból beágyazó masszákat kell vennünk. Ilyenek: 1. a *viasz*, 2. a *celloidin*, 3. a *paraffin* a sok számtalan beágyazó massza közül, amelyeket, különösen pedig a két utóbbit újabban széltiben használják. Bodzabéllemezek vagy keményített májmetszetek közé fogóval egybefogott készítményekről is lehet szükségből jó metszeteket tenni. Mézga s glicerinenyv, sőt még tojásfehérje, valamint az átlátszó glicerines szappan, nemkülönben a kákaó is nagy szerepet játszott azelőtt a beágyazási technikában. Oly tárgyakra, amelyekből nagy metszetek célszerüek a vizsgálatra (p. agyvelő), vagy olyanokra, amelyek szakadékonyak vagy üresek s belsejük ür felé néző részei, nyulványai könnyen leszakadoznak, a celloidines beágyazás előnyös; mig kisebb s igen finom metszetek képzésére, a paraffinos beágyazást szeretik alkalmazni.

A *celloidines beágyazás* menete a következő: A celloidintáblákból késsel lefaragott forgácsokat alkohol és éter egyenlő mennyiségü keverékében feloldjuk. Két oldatot, egy sürüt és egy ritkábbat készítünk. A beágyazandó darabokat, melyeknek már keményedetteknek (vizteleneknek) kellett lenniök, előbb abszolut alkoholba, majd azután abszolut alkohol és éter egyenlő keverékébe teszszük, végül híg celloidinoldatba; mindkét oldatban addig kell benn lenniök a daraboknak, mig az oldat azoknak minden részét jól átjárta (a készít-

ménydarab nagysága szerint órákig, napokig, sőt hetekig is). A sűrű oldatban való állás után azután a darabkákat 50—70%-os alkoholba hozzuk s ebben a használatig, sőt tetszés szerinti ideig is elmaradhatnak azok, de már 2—3 nap mulva is felmetélhetők.

Paraffinos beágyazási mód. 45 C° és 50 C° mellett olvadó kétfele paraffint olvasztunk egybe. Ez a keverék 50 C°-nál olvad. Vagy 52 és 58 C°-nál olvadót veszünk magasabb olvadási pont elérése végett. Nyáron magasabb, télen kisebb olvadáspontu anyagot használunk. A megkeményített készítményt most órákra vagy napokra abszolut alkoholba teszszük, hogy az jól átjárja azt; azután kloroformba viszszük át s mig a készítmény az edény fenekére száll, hagyjuk abban. Erre kloroformban oldott paraffinba hozzuk (egyforma mennyiség) és végül melegben megfolyósított paraffinba nagyság szerint $^1/_2$—24 órára s legvégül tiszta paraffinba olvasztjuk be erre a célra készített papiros- vagy fémváluban. Kihülés után a váluból kiveszszük s felmetéljük.

Mikrotómok. A beágyazott, már egészben átfestett vagy csak még metszés után festendő készítményeket külön e celra szerkesztett metsző szerszámokban szoktuk most felmetélni; ez eszközöket *mikrotómoknak* nevezik. Ilyen mikrotóm a *Ranwier*-féle kézi mikrotóm, amilyent *Reichert* műhelyéből a *11. ábra* tüntet fel, vagy a sokkal komplikáltabb *Minot*-féle paraffinos metszetekre való mikrotóm *(12. ábra)*, vagy p. a Frommetől készített Schaffer-féle mikrotóm, amilyent a *13. ábra* mutat be.

A metszetek festése, végső elkészítése és eltevése. A mikrotómon vagy szabad kézből tett metszeteket, ha az egész készítménydarab (en masse) nem volt festve, valamely festő folyadékban előbb meg kell festeni. Számtalan ilyen festőszerünk van, melyeknek köszönhetjük az optikai szerszámok tökéletesedése mellett azt az óriási haladást, amelyet a *szövettan* (histologia) és a *bakteriologia* terén az utolsó évtizedben elértek a természettudósok. *Gerlach* hozta be először a *karmin*-festést. Most is kitünő szerünk ez. Ennek *ammoniakális-vizes-alkoholos* oldatát vagy más anyaggal való keverékét használjuk. Azután az anilin festőszerek és nemkülönben a berzsenyfa-kivonat is kitünő szolgálatot tesznek. Az *arany* és *ezüst*, sőt a *palladiumoldatok*, nemkülönben az *oszmiumsav* is nemcsak mint fixáló szerek, hanem mint festőszerek is nevezetesek. A festés a következő: a metszetet beledobjuk a festékoldatba s színeződés beállta után mosófolyadékba (ecetsavas, sósavas viz, alkohol, abszolut alkohol, tiszta viz stb.) hozzuk, hogy egyes szövetrészekből a festék kimenjen, másokban pedig megmaradjon, ez az u. n. *differenciálódás*. Most újból vizteleníteni kell a metszetet, azért is a mosóvizből kiveszszük s abszolut alkoholba hozzuk s rövid idő mulva innen is kiveszszük, itatópapirossal leitatjuk s *felvilágositó olajba* teszszük (ilyenek a terpentin, a szegfűolaj, a bergamottolaj, ilyen a *xilol* is stb.). Az olajból felvilágosodás után kivéve azokat, balzsamokban zárjuk el (kanadai balzsam, hegedügyánta- [kolofonium-] oldat stb.) a *tárgy-* és *fedőüveg* közé, melyek közt évek hosszu során át eltehető s vizsgálható. Kettős, hármas festéseket is tehetünk e festő szerekkel s remekebbnél remekebb készítményeket készíthetünk (az angol szalonokban ily készítmények és M. nem hiányzanak s azokon az angol misszek és uracsok épp ugy elmulatnak, mint nálunk a sok tereferén vagy a ferblin). *Fagyasztó mikrotómok* is vannak, hogy friss fagyasztott készítményeken is tegyünk vizsgálatokat.

A fogakat, csontokat vagy metszeteken vagy köszörületeken vizsgáljuk. Ha metszeni akarjuk, bizonyos oldatokkal a meszet ki kell a csontokból vonni, ez az eljárás az u. n. *mésztelenitő eljárás* (decalcinatio). Ilyenek a sósav, pikrinsav, tejsav stb. Mésztelenités után (több nap, hét, hónap) jól kimossuk a darabot s azután borotvával (fogóba fogva az egészet) metszeteket tehetünk ezen előbb kemény, most már porcogóssá lett tárgyakon is, sőt meg is festhetjük azokat. A *köszörülés* a következőkép történhetik köszörügépek nélkül: A fogakat hosszában átfürészeljük erős keskeny fémfürészszel vagy lombfürészszel, vagy harántos, mintegy 2 milliméter vastag fürészszeletet készítünk belőle; a csontból is ugyanigy. A kőzetekből meg kis lapos darabot repesztünk le kalapácscsal. Most egy kis négyszögü ablaküveglemezre meleg kanadabalzsammal ráragasztjuk a tárgyat s nagy, durva, négyszögletü asztalosköszörükövön vagy ha ilyen nincsen, egy kisebb durvább köszörükövön, amelyet vizzel nedvesítünk, a tárgy egyik oldalát addig köszörüljük, mig az egészen sima s vizszintes lesz. Most finom kis köszörükövön csiszoljuk (nedvesen) ugyanezt a felületét. Mikor azután ezen csiszolásra szabad szemre jó simának látjuk a felületét, sőt kézi nagyitóval (lupevel) sem látunk azon nagyobb mélyedéseket, akkor az üveglemezt borszesz lángja (gázláng v. gyertyaláng is lehet) felett megmelegítjük vigyázattal, hogy a kanadabalzsam megolvadjon. Most az olvadt balzsamból csiptetővel kiemeljük a tárgyat s ezen sima felületével fordítjuk az üvegre s körötte újra meg hagyjuk hülni a balzsamot. Jó félóra (de jobb egy óra) mulva a köszörülést ezen az oldalon is folytatjuk mindaddig, mig a köszörület oly vékony lesz, hogy egészen áttünik. Erre ismét megmelegítjük az egészet, a megolvadt balzsamból kiveszszük csiptetővel a tárgy vékony lemezkéjét s meg hagyjuk hülni s azután vizben kiáztatjuk. Végül megszárítva vagy szárazon vagy glicerinben vagy lakkban (kanadabalzsam vagy damarlakk) elzárjuk állandó készítményül.

Irodalom. Thanhoffer Lajos, A M. és alkalmazása, az 1. kiadás három nyelven jelent meg, 2. kiad. 1894; u. a., A szövetek és szervek szerkezete és azok vizsgáló módszerei, 1894; Behrens, Kossel és Schiefferdecker, Das Mikroskop u. die Methoden der mikroskopischen Untersuchung, 1889; Frey, Das Mikroskop stb., 8. kiad. 1886; Stöhr, Lehrbuch d. Histologie d. Menschen, 6. kiad. 1894; Apáthy, Die Mikrotechnik d. tierischen Morphologie, 1896; Behrens, Zeitschrift f. wissenschaftliche Mikroskopie; Nägeli és Schwendener, Das Mikroskop, 2. kiad. 1877; Dippel, Das Mikroskop stb., 2. kiad. 1898. TH.

Mikszáth *Kálmánt* a budapesti újságirók egyesülete 1896 jul. 15-én elnökévé választotta. Az ugyanazon évi általános választásokkor a fogarasi kerület mandátumával került be a képviselőházba. 1898. hozzájárult az *Országos Hirlap* megalapításához, s annak megszüntéig (1899 jan.

24.) főszerkesztője volt. Újra visszatért a Pesti Hirlaphoz. 1899 febr. 8. lemondott a budapesti újságirók egyesületének elnöki tisztéről. Újabb művei: *A keresztmama meséi* (Budapest 1897); *Prakovszky, a siket kovács* (u. o. 1897); *A gavallérok. Ne okoskodj, Pista!* (u. o. 1897); *Új Zrinyiász* (társadalmi és politikai szatirikus rajz, u. o. 1898); *Egy választás Magyarországon vagy a körtvélyesi csíny* (u. o. 1898); *A jó palócok* (5. kiad. 1899); *Két elbeszélés: Homályos ügy. A táborszernagy halála* (Magyar Könyvtár, u. o. 1899).

Mikulince, mezőváros Tarnopol galiciai kerületi kapitányságban, a Szereth folyó mellett, (1890) 4079 lak. Van kastélya, járásbirósága, szesz- és sörgyára. Közelében Konopkówka falu van, hideg kénes forrásokkal.

Mikulov, l. *Nikolsburg* (XIII. k.).

Milán (2., XII. k.), szerb ex-király, 1894. visszatért Szerbiába; 1898 jan. 6. óta a hadsereg legfőbb parancsnoka. 1899 jul. 6. kikocsizása közben *Knezevics* Gyuró merénylő revolverrel négyszer M.-ra lőtt, kit azonban az egyik lövés csak surolt, míg a kiséretében levő Lukics őrnagy kezén megsebesült. M. kapott az alkalmon, s a radikális párt vezéreit, köztük Pasicsot is, több volt minisztert és egyetemi tanárt állítólagos összeesküvés miatt elfogatta, Belgrádot és környékét pedig ostromállapotba helyezte. Lehet, hogy a merénylet Kresztics Artemizia, a volt szerb követ özvegyének a műve, kitől M.-nak Obren nevü fia született. M. megigérte e nőnek, hogy Obrent törvényesíteni fogja, mivel nincsen semmi remény arra nézve, hogy a beteges Sándor király utódot hagyjon maga után. M. azonban nem tartotta meg szavát, amiért Artemizia boszut állhatott rajta. (A bonyodalom folytatását l. *Szerbia.)* V. ö. Das Ende der Dynastie Obrenovitsch (Berlin és Lipcse 1899). M. L.

Milano, olasz város, 1897-iki becslés szerint 445,791 lak. A Porta Vittoria melletti téren 1894 óta a Grandi által mintázott pompás gránit-obeliszk 5 női alakkal áll az 1848-iki fölkelés emlékére. 1898 máj. 6—10. veszedelmes szocialista és anarkista lázadás tört ki, melyet Bava tábornok csak nagy nehezen tudott elfojtani. A kormány azután ostromállapottal és a politikai jogok felfüggesztésével boszulta meg magát a városon és környékén. 1899 jun. és dec. mindamellett megint a radikális és szocialista párt győzött a községi választásokon. 1899 febr. M. és Monza között megnyilt a villamos vasút. Jul. *Volta-kiállítást* rendeztek, melyet azonban nagy tűzvész pusztított el, Volta emléktárgyai is elégtek. M. L.

Milas *Nikodém Miklós*, szerb egyházi iró, szül. Sebenicóban 1845 ápr. 4. Tanult Zárában, Karlócán, Bécsben bölcsészetet, Kijevben teologiát, 1890. teologiai tanár Zárában, azután isztriai gör. kel. püspök. Részt vett 1885. a bonni interkonfesszionális konferencián, a czernowitzi egyetem tiszteletbeli doktora, tagja a szerb tudós társaságnak. Számos teologiai értekezést irt orosz, szerb, német folyóiratokba; ezen tárgykörből fontosabb önálló munkái: A dalmáciai metropolia története (Zára 1870); A gör. kel. egyház kánonai (u. o. 1875); A bonni konferencia (Belgrád 1878); A kereszténység befolyása a gör.-római törvényhozásra (Spalato 1879); Codex canonum ecclesiae Africanae (Zára 1883); Das Synodal-Statut d. griechisch oriental. Metropolie (Mainz 1885); Strossmayer és Posilović pásztorlevelei (Zágráb 1885); A sarajevói metropolia (Újvidék 1886); A latin nyelv szüksége a görög keleti teologiában (Belgrád 1889); A római propaganda (Szt.-Pétervár 1890). MARG.

Milchhöfer *Artur*, német archeologus, szül. Schirwindtben (keleti Poroszország) 1852 márc. 21. Berlinben és Münchenben tanult s 1876. Görögországba és Olaszországba ment. 1880. visszatérve Németországba, átmenetileg a berlini muzeumnál működött, azután habilitáltatta magát 1882. Göttingában az archeologiára. 1883. rendkivüli tanár a münsteri akadémián, 1886. és 1887. ismét Görögországban időzik s 1895. rendes tanár Kielben. Közzétette: Über den Attischen Apollon (disszertáció, München 1873); Die antiken Kunstwerke aus Sparta und Umgebung (Dressellel, Athén 1878); Die Museen Athens (u. o. 1881); Die Befreiung des Prometheus (berlini Winckelmann-féle programm, 1882); Die Anfänge der Kunst in Griechenland (Lipcse 1883); Übersicht der Schriftquellen zur Topographie von Athen (Curtius E., Stadtgeschichte von Athen, Berlin 1891 c. műveben); Archäol. Studien (Körtevel és Furtwänglerrel, 1893); Untersuchungen über die Demenordnung des Kleisthenes (Berlin 1892); Das archäol. Skulpturenmuseum d. Universität Kiel (1896) stb.

Mildenburg, l. *Miltenberg* (XII. k.).

Miles (ejtsd: májlsz) *Nelson Appleton*, északamerikai tábornok, szül. Westminsterben (Massachusetts) 1839 aug. 8. Katonai iskolát nem végzett, hanem a polgárháboru kitörésekor azonnal mint hadnagy lépett egy önkéntes gyalogezredbe és végigharcolta az egész háborut, miközben dandárnokká lett. A háboru befejezése után átlépett az unio hadseregébe és részt vett több indus felkelés leverésében és nem egyszer életével játszott e gerilla-háborukban. 1890. a rendes hadsereg helyettes főparancsnokává, 1895. pedig főparancsnokává nevezték ki. Egyszer tanulmányi útra kelt Európába s ez alkalommal látott voltaképen először igazi állandó hadsereget. Bécsben ismerkedett meg a Mannlicher-lőfegyverrel, melynek behozatalát sokszor, de hasztalan sürgette. Az 1898-iki kubai háboru kitörésekor önkénteseket toborzott és csak miután ezeket kissé fegyelmezte, követte Shafter és Sampson tábornokokat Kubára, ahol 2 nappal San Jago de Cuba kapitulációja előtt (jul. 13.) vette át a főparancsnokságot A város kézrekerítése után azonnal Portoriko szigetre sietett, ahol jul. 25-én Guanica mellett partra szállván, jul. 28-án Ponce városát megadásra birta. A béke megkötése után a washingtoni hadügyi adminisztrációt hevesen megtámadta amiatt, hogy romlott konzerveket küldött a hadsereg részére; vádjait a hirlapokban is közzétette, amiért hadi törvényszék elé állították. Az indusok ellen viselt háborujáról irta: Personal recollections of General Nelson A. M. (Chicago). Európai útjáról pedig a következő művét tette közzé: Military Europe (New-York 1898). M. L.

Miletz *János*, történelmi és archeologiai iró, szül. Tápió-Györgyén (Pest vármegye) 1841 szept. 8-án, régi nemes családból tarnói, draskóczi nemesi előnevekkel. Édes anyja, Belányi Magda után rokonságban volt a nagy drámairó Katona Józseffel. Iskoláit Kecskeméten, Jászberényben, Egerben és Győrött végezte, az utóbbi helyen mint pannonhalmi papnövendék. A tanári pályára 1863 őszén lépett, midőn a kiskunfélegyházi algimnáziumhoz választották meg tanárrá, hol 7 évig működött. 1871. a temesvári állami főreáliskolánál 8 évig. 1880-tól máig a budai reáliskolában működik. Első irodalmi fellépése a győri Ráth Károly és Römer Flóris által 1861. alapított Győri Történelmi és Régészeti Füzetekben történt. Midőn Temesváron 1872. csicseri Ormós Zsigmond a délmagyarországi történelmi és régészeti társulatot megalakította, ő is a társulat alakító tagjai közé lépett és a helybeli Temesi Lapok-ban irodalmi munkássága, különösen pedig *Gizella magyar királyné élete* c. nagyobb terjedelmű történelmi munkája által a figyelmet magára vonván, 1875. a délmagyarországi történelmi és régészeti társulat titkára, muzeumőre és a társulati Történelmi és Régészeti Értesítő-nek 5 éven át szerkesztője lett, melyben számos cikke jelent meg. E mellett munkatársa volt különféle lapoknak és folyóiratoknak. Önálló munkái: *Gizella első koronás magyar királyné élete* (Temesvár 1875); *Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott* (u. o. 1875); *Temes és Arad vármegyék történelmi és régészeti emlékei* (u. o. 1876); *Temesvár hadászati jelentősége a legrégibb kortól Mátyás király haláláig* (u. o. 1877); *Torontál vármegye történelmi és régészeti emlékei* (u. o. 1877); *Bem délmagyarországi hadjárata* (Budapest 1882); *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái* (u. o. 1886); *Somogy-Szt.-György vára* (humoros versezet T. M. J. név alatt, Nagy-Kanizsa 1892). BUDAY J.

Milevsko, l. *Mühlhausen* (2., XII. k.).

Milhau, város, l. *Millau* (XII. k.).

Milhoffer *Sándor*, gazda, mezőgazdasági és közgazdasági szakiró, szül. Kecskeméten 1869. Gimnáziumi tanulmányainak elvégzése után a debreceni s keszthelyi felsőbb gazdasági tanintézeteken nyerte gazdasági kiképzését. Mielőtt gazdasága vezetését átvette volna, az ország legkülönbözőbb vidékeinek gazdasági viszonyait s gazdálkodási módját tanulmányozta a helyszinen. A gyakorlati életben szerzett tapasztalatait elméleti ismereteivel támogatva szaklapokban s könyvekben igyekezett ismertté tenni. A lapokban megjelent közleményein kivül önálló művei a következők: *A kettős termelésről* (1896); *A talajkimerülés* (1897); *A mezei munkásviszonyok hazánkban* (a m. tud. akadémia által az Első magyar általános biztosító társaság díjával jutalmazott pályamunka, 1898); *A magyar búza minősége*, a búza beltartalmára vonatkozó tanulmány a molnár és a gazda szempontjából (a m. tud. akadémia pályázatán dicséretben részesített pályamunka, 1897); *Beszélgetések állattenyésztési és kertészeti kérdésekről* (1897); *Aratási biztosítás*. Egy új biztosítási mód eszméje a rossz termés elleni védekezésre (1898); *Elemi csapások a mezőgazdaságban* (1898); *A földbirtok tehermentesítése* (1898); *Szarvasmarhatenyésztésünkről* (1898); *Az elemi csapások s műveleti növényeink* (1898); *Papirosbúza* (1898); *Baromfitenyésztés* (a földmivelésügyi miniszterium pályázatán jutalmazott pályamunka, 1898); *Népies időjóslás* (1898); *A műtrágyázás a gyakorlati életben* (1899); *Az elemi csapások különböző nemeinek megoszlása* (1899); *A régi Egyiptom mezőgazdasága* (adatok a mezőgazdaság őskori történetéhez, 1899).

Miliare, Magyarország régi vizrajzában, nevezetesen Jornandes VI. sz.-beli gót püspök iratában, a *Fehér-Körösnek* neve.

Milinovics *Simon*, montenegrói érsek, született Lovrecs faluban (Dalmácia) 1835-ben. 1854. a ferencrendi szerzetbe lépett, 1862—66-ig a bécsi egyetemen bölcsészeti előadásokat hallgatott és tanári vizsgálatot tett a történelemből és földrajzból, azután tanárkodott a sinji gimnáziumban, utóbb Montenegróban bari kat. érsek. Számos történelmi értekezést irt a horvát-dalmát történelem köréből. MARG.

Milkó *Izidor* újabb műve: *Úri emberek* (Budapest 1899).

Millais *János Everett*, angol festő, megh. Londonban 1896 aug. 13. Halála előtt (febr.) a londoni kir. akadémia elnökévé választották.

Millares, folyó, l. *Mijares* (XII. k.).

Millaud (ejtsd: milló) *Eduárd*, francia politikus, szül. Tarasconban (Rhône) 1834 szept. 27. Jogi tanulmányainak végeztével 1856. Lyonban telepedett le mint ügyvéd. A császárság bukása után 1870. államügyészszé nevezték ki. 1871 jul. szélső balpárti programm alapján képviselőnek választották. Ő javasolta III. Napoleon vagyonának lefoglalását és elárverezését. 1880. szenátorrá választották. 1886. belépett a Freycinet-kabinetbe s tárcáját a Goblet-kabinetben is 1887 májusig megtartotta. M. L.

Millefleurs (franc., ejtsd: milflör), illatszer, különböző borszeszes virágkivonatok és illanó olajok keveréke, melynek a túlnyomóan használt bergamott-olaj adja meg alapjellegét.

Millefolium *Tourn.* (növ., herba, flores seu summitates Millefolii), l. *Cickafarka* (IV. k.).

Milleker *Bódog*, történetiró s archeologus, szül. Versecen 1858 jan. 14. Évek óta Versecen működik mint községi népiskolai tanító, miközben a város szociális emelkedése körül is fáradozott. Számos német és több magyar munkát irt a Bánság helytörténetéről, a fontosabbak: *Versec története az 1787—90. években* (1882); *A selyemipar története déli Magyarországon* (1883); *A verseci német községi iskola története* (1884); *Versec és környéke az ókorban* (1885); *Versec város története* (1886, 2. köt.); *Kudritz nagyközség története* (1888); *Alibunár története* (1890); *Temes-Paulis község története* (1891); *Őskori lelhelyek Versec környékén* (Gesellsch. f. Anthropologie, 1891); *Centum Putei* (Arch. Értes. XI., 95. old.); *A verseci szerb püspökség története* (a délmagyarországi történeti és régészeti társulat folyóiratában VI.); *A délmagyarországi rézkorszakból való lelhelyek* (Arch. Értes. XIII., 1893); *Török-kanizsai sirlelet* (u. o.); *Déli Magyarország a rómaiak korában* (Temesvár (1893); *Vat-*

tinai őskori lelet (Arch. Értes. XIV., 1894); *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időből* (Délm. tört. és régész. Muz.-Egyes. XIII. évf.); *Versec város muzeuma* (Arch. Értesítő 1897). M. L.

Millenkovics *István*, álnéven *Stephan Milow*, orsovai születésű német költő és iró, szül. 1836 márc. 9. Katonai pályára lépett, 1870-ben mint kapitány kilépett a szolgálatból s 1880 óta Görzben él. Munkái közül említjük: Gedichte (Heidelberga 1865); Verlornes Glück (u. o. 1866); Auf der Scholle (u. o. 1867; 3. kiad. ily címen: Deutsche Elegien, Stuttgart 1885); Ein Lied von der Menschheit (Heidelberga 1869); Neue Gedichte (u. o. 1870); Zwei Novellen (u. o. 1872); In d. Sonnenwende (u. o. 1877); König Erich (Bréma 1879; 2. kiad. Norden 1888); Wie Herzen lieben (Stuttgart 1883); Drei Dramen: Getilgte Schuld, Bedrängte Herzen, Die ungefährliche Frau (u. o. 1887); Lebensmächte (regény, u. o. 1890); Frauenliebe (novellák, u. o. 1893). Költeményeinek összes kiadását: Gedichte (Stuttgart 1882) követte egy gyüjtemény ily címen: Aus dem Süden (u. o. 1889); Lied von der Menschheit (himnusz, 2. kiad. 1896); Höhen und Tiefen (Versek 1897).

Millennium (XII. k.). Az 1896. ezredévi kiállítást nov. 3. zárták be. A kiállítási hat hónap alatt 4.236,525 fizető- és 1.499,632 szabad- (tiszteletjegy, szolgálati és munkásjegyek) jegyes, összesen 5.736,157 látogatta meg. A kiállítás első költségvetése 2.800,000 frt bevételt és ugyanannyi kiadást irányzott elő. A második költségvetés, melyet a kiállítás folyton növekvő terjedelme és nagysága tett szükségessé, 4.380,000 frt bevételi és kiadási előirányzatban kulminált. A végeredmény pedig a bevételt 5.333,786 frtban mutatja (belépti díjak 1.400,000 frt, sorsjáték 1.000,000 frt, állami hozzájárulás 1.550,000 frt, térdíjak 343,591 frt); a kiadások az 1897 jun. kiadott zárszámadás szerint 5.271,590 frtot tettek (épületek 2.359,945 frt, installáció és díszítés 385,990 frt, adminisztráció 482,215 forint, őrszemélyzet 331,156 frt, hirdetések és reklám 272,487 frt). A kiállítási hiány fedezésére az 1897. V. t.-c. 550,000 forintot szavazott meg. A kiállítási kitüntetések aránya ez volt: kiadatott 102 állami aranyérem, 200 állami ezüstérem, 111 díszoklevél, 909 millenniumi nagy érem, 2163 kiállítási érem, 3180 elismerő oklevél, összesen 6665; ezenkivül kiadtak 2503 közreműködői érmet. Versenyen kivül volt 517 kiállító. A kiállítás eredményeit tüzetesen ismerteti a *Szterényi* József közreműködése mellett *Matlekovits* Sándor által szerkesztett és kilenc vaskos kötetre terjedő munka: Magyarország közgazdasági és közművelődési állapotai ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredményei.

Miller, 1. *Fjodorovics Oresztesz*, orosz irodalomtörténetiró, szül. Revalban 1833 aug. 4. (ó-naptár), megh. Szt.-Péterváron 1891 jun. 1. (ó-naptár). Tanult Szt.-Péterváron; 1858. külföldön tanulmányutat tett, 1863. docens lett a szentpétervári egyetemen, azután nemsokára a régi orosz irodalom és nyelv rendes tanárává nevezték ki ugyanoda. Munkái: Ilja Muromec i bogatyrsztvo kijevszkoje (Ilja Muromec és a kijevi mondahősök, Szt.-Pétervár 1870); Russzkije piszatjeli poszlje Gogolja (A Gogolj utáni orosz irók); G. I. Uszpenszkij (Uszpenszkij I. Gljeb munkáinak kritikai méltatása, u. o. 1889); Szlavjane v Jevrope (A szlávok Európában, u. o. 1877).

2. *M. Joakim* (tulajdonképeni nevén *M. Cincinnatus Heine*, É.-amerikai költő, szül. Indiana államban 1841 nov. 10-én. 1851. családjával Oregonba költözött, de nemsokára elvált tőle, hogy szerencséjét saját erejéből Kaliforniában kisértse meg. Ott eleinte vándoréletet élt, aztán jogot tanult s 1870. egy kicsiny, kevéssé lakott disztriktusban biróvá választatott. 1863. egybekelt egy *Minnie Myrtle* néven iró költőnővel, akitől azonban 7 év mulva elvált. 1870. Londonba ment, ahol Songs of the Sierras (1871, új kiad. 1892) c. fölottébb originális munkájára kiadót talált. E költeményei, melyekben a délvidékek vad szépségét és pompáját rendkivüli erővel rajzolta meg, Angolországban oly feltünést keltettek, aminőre a Byron-napok óta nem volt eset. New-Yorkban él s regényeket és elbeszéléseket ir a folyóiratokba. Amit tőle első fellépése után vártak, nem valósította meg. Közzétette említett munkáján kivül: Songs of the Sunlands (1873), új, valamivel szelidebb hangulatu folytatása első költeménygyüjteményének (új kiad. 1892); The ship in the desert (1875); Songs of Italy, Songs of far away lands (1878); színműve: The Danites (1876); Life among the Modocs (1873), az indusok közti élményeinek leirása; regénye: One fair woman 1876, 3 köt.); Shadows of Shasta (1881); Songs of the Mexican seas (1887); My own story (1890); In classic shade, költemények (1890) stb. Poetical works-ának új kiadása megjelent New-Yorkban (1882).

3. *M. Vilmos*, l. *Adventisták* (I. k.).

Millerand (ejtsd: milrañ) *Sándor*, francia politikus, szül. Párisban 1859 febr. 10-én. 1881. u. o. ügyvéd lett, egyidejüleg Clémenceau ujságjának, a La Justicenek szerkesztőségébe lépett s 1884. a párisi községtanácsba, 1885. pedig a képviselőkamarába választatott. Mindkét testületben a szocialistákhoz csatlakozott s figyelmet ébresztett a munkásosztály érdekében tett számos interpellációjával; ügyes szónok. 1889. saját lapot alapított La Voix címmel. 1898 jun. 23. miniszter lett a Waldeck-Rousseau-kabinetben. Ő az első szocialista, aki miniszteri polcra emelkedett.

Millevoye (ejtsd: milvoá) *Lucien*, francia politikus, szül. Grenobleban 1850. A jogot végezte, azután szülővárosában szolgált mint tisztviselő, 1875-ben államügyész lett s előbb Grenobleban, majd Lyonban szolgált. 1889 szept. Amiensben mint Boulanger tábornok hivét képviselőnek választották, az 1893 aug. választásokban azonban kisebbségben maradt, de 1898 máj. 22. Párisban megválasztották. M. L.

Milliard (ejtsd: miliár) *N.*, francia politikus, szül. 1844. Párisban telepedett le mint ügyvéd; 1887. beválasztották a képviselőkamarába, 1890. pedig a szenátusba. A mérsékelt köztársaságiakhoz csatlakozott s 1897 dec. Méline kabinetjében átvette az igazságügyi tárcát. O. J.

Millöcker *Károly* osztrák zeneszerző megh. Bécsben 1899 dec. 31.

Milne (ejtsd: miln) *János*, angol geologus, a 70-es években kiterjedt kutató utazásokat tett Izlandban, Új-Fundlandban és Arábiában (1874. kiserője Bekes). 1876. Oroszországon, Szibérián, Mongolországon és Khinán át Japánba ment, ahol a tokiói egyetem mérnök-iskolájában átvette a bányászat és ásványtan tanszékét. Itt, a földrengések hazájában, nagy tevékenységet fejtett ki a szeizmologiai megfigyelések terén. 1883. szeizmologiai társaságot alapított Tokióban, megfigyelő hálózatot szervezett s alkalmas készülékeket konstruált. Kisérleti vizsgálódásai dinamittal és leejtett súlyos tömegekkel a földrengéseket kisérő jelenségek pontosabb megismerésére vezették. Mikroszeizmologiai tanulmányokat is tett s egy csomó értekezésen kivül a Transactions of the Seismological Society of Japan-ba irta: Earth quakes and other earth movements (1886). Burtonnal együtt adja ki Japán vulkánjainak leirását (1. rész, Jokohama 1892).

Milne-Edwards *Alfonz, M. Henrik* (XII. k.) fia, zoologus, szül. Párisban 1835 okt. 13-án. 1859. atyjának asszisztense, 1865. tanár a gyógyszertani főiskolán, 1876. atyjának utóda s 1891. a muzeum igazgatója. 1880—83. résztvett a Travailleur és Talisman tengeri expediciójában a Közép-tengeren s a keleti Atlanti-oceánon. Munkái: Recherches anatomiques, zoologiques et paléontologiques sur la famille des chevrotains (1864); Histoire des crustacés podophthalmaires fossiles (1865); Recherches anatomiques et paléontologiques pour servir à l'historie des oiseaux fossiles de la France (1866—72, 2 köt.); Recherches sur la faune ornithologique éteinte des îles Mascareignes et de Madagascar (1866—73); Éléments de l'histoire naturelle des animaux (1881—82, 2 köt.); Expéditions scientifiques du Travailleur et du Talisman (1888); ezenkivül feldolgozta az emlősöket és madarakat Grandidier nagy munkájában Madagaszkárról (1875—89).

Milow *Stephan*, l. *Millenkovics*.

Milton next Sittingbourne (ejtsd: milt'n next szittingborn), város Kent angol grófságban, Sittingbournetól ÉNy-ra, a River Swale egyik öble mellett, (1891) 5213 lak. Hires osztrigatelepei vannak.

Milutinovics *Dragisa*, szerb épitész, szül. Belgrádban 1840 nov. 2. Tanult Bécsben és Karlsruhében, 1882 óta az épitészet tanára a belgrádi főiskolán. A montenegrói Danilovgrad város tervrajzát ő készitette; bizánci stilben épült templomai kiválóan figyelemre méltók. MARG.

Mimeográf (gör.), Edison által föltalált sokszorositó készülék. Hegyes fémvesszővel finoman szemcsés acéllemezre tett viaszkos papirosra, illetőleg ennek viaszrétegébe irunk. Amint a vesszó az acéllemez szemcséin tovasiklik, a viasz az irás egész helyéről, az alatta lévő finom selyempapiros pedig a lemez szemcséiről eltávolodik, ugy hogy lyukasztott sablónfélét nyerünk. Ha már most e sablónt festékkel behengereljük, ugy hogy a festék az alatta lévő papiroslapra átnyomódjék: kész a kivánt lenyomat. Egyetlen ilyen sablónról körülbelül 3000 kézirati vagy 1500 irógépirásos nyomatot készithetünk, még pedig meglehetősen gyors egymásutánban: 600—1000-et óránkint. PU.

Mimezia (gör.), az ásványtanban, illetőleg a krisztallográfiában az a jelenség, amidőn valamely kristály külsőleg sokkal magasabb szimmetriáju alakot mutat, mint ama lemezek szimmetriája, melyeknek ikerösszenövéséből az illető kristály előállott. Vannak ugyanis kristályok, melyek számtalan lemezkékből, mint egyes egyénekből, ugy nőttek össze, hogy külsőleg az összenövésnek semmi nyomát sem árulják el, a mellett pedig az összenőtt egyének náluknál magasabb szimmetriáju kristályt alkotnak. Az ilyen kristálynak *mimetikus kristály* a neve, maga a jelenség pedig a M. Egyebek közt jó példa a leucit, mely külsőleg egész határozottan szabályos rendszerbeli ikozitetraéder alakot mutat, pedig a kristályalak csak látszólagos, mert az számtalan vékony, rombos (némelyek szerint egyhajlásu) lemez ikerösszenövéséből keletkezett. A mikroklin oly egyhajlásu mimetikus kristály, mely csupa háromhajlásu lemezkékből tevődött össze. Ismeretesebb mimetikus kristályok még a chabazit, az apofillit, a boracit stb. SZT. H.

Mimosa-kéreg, l. *Cserzőanyagok* (IV. k. 690. old. 2. hasáb).

Mimusops *L.* (növ.), a Sapotaceák génusza, mintegy 30 faja mind a két földségnek forró vidékén terem. A M. Kauki L. keletindiai fa, kemény és piros fáját földolgozzák. A *M. elata* Fr. All. faja Braziliában *massaranduba* néven használatos. Különben nevezetes italnövény, tejnedvét a benszülöttek tej helyett iszszák. Délamerikai más fajok fáját, valamint a Labourdonnaisiáét is bois de natte, a kapföldi fajokét pedig red milkwood néven értékesitik. BORB.

Mincsu, Mezzovo (XII. k.) város oláh neve.

Minden, 1. közigazgatási kerület, (1895) 586,130 lak.; 2. *M.*, város, (1895) 22,289 lak.

Minét, l. *Menuet* (XII. k.).

Mineur (franc., ejtsd: minőr), a francia nomenklatura e szóval jelzi a lágy (moll) hangnemet.

Minima (lat.), a régi menzurális zenében igy nevezték a legrövidebb értékü hangjegyet, melynak alakja volt ♀ vagy 𝅗𝅥, melyből a mai fél- és negyedhangjegy vette az eredetét.

Minke *Béla* (nádudvari), iró, szül. Budapesten 1856 febr. 6. Kecskeméten végezte elemi iskoláit és a gimnáziumi hat osztályt a piaristáknál. 1872. a csongrádi állami tanitó-képző növendéke lett; 1875. Romhányon a tanitói pályára lépett; ez év őszén a Kecskeméthez tartozó puszta-szentkirályi iskolához került tanitónak, hol hat évig működött; 1881. hasonló minőségben a fővárosba jutott, hol a tanügyi és jótékonysági mozgalmakban, különféle tiszteletbeli állások betöltése mellett, élénk részt vett; 1898. vezetőtanitói állással bizta meg a főváros tanácsa; 1899. igazgatótanitóvá választotta. Irói munkásságát 1873. kezdte meg nyilvánosan a Kecskeméti Lapokban s azóta e lapon kivül különböző vidéki és fővárosi lapokban és folyóiratokban jelentek meg költői és prózai munkái. 1893. kiadta első költeménykötetét; ezt 1898. követte a második kötet, a *Balaton* cimü. Ez idő szerint a X. ker. kápolnatéri iskola igazgató-tanitója.

Minnesota, É.-amerikai egyesült állam. Az 1895-iki termés volt: 30 millió bushel búza, 41

millió bushel zab, 9 millió bushel árpa és 7 millió bushel burgonya. A bányászat termékei: 1·5 millió t. vasérc, 270,000 dollár értékü gránit. Az épületfatermelés értékét 18 millió dollárra becsülték. Az Itasko-tó környékét nemzeti parkká tették.

Minores ordines (lat.), a r. kat. egyházban a négy kisebb rend. L. *Egyházi rend* (V. k.).

Minorka, másnéven *pirosorcáju spanyol tyúk* (l. az *ábrát*). Eredeti hazája valószinüleg Spanyolország, bár jelenlegi tökélyére angol tenyésztők fejlesztették. Mutatós dísztyúk, de egyúttal jó

Minorka-tyúk.

haszonállat is, melynek évi tojáshozama 180—200 db. 60—80 g. súlyban. Húsa igen gyengéd, fehér szinü. A kakas súlya $3^1/_2$—$4^1/_2$ kg., a tyúké 2·5—3·5 kg. Tömött tollazata mindig egyszinü, legkedveltebb a fekete, zöldes szinárnyalattal. A fehér termetnél gyakori a visszaütés fekete, tarka, sőt kékes szinre is. A M. felnevelése könnyü, szükebb helyiségben is kivihető. ROD.

Minőség (qualitas), az áruk és javak forgalmában ama tulajdonságok összesége, melyek éppen e tulajdonságokra való tekintettel mértékét teszik az áruk vagy javak értékének. Legfontosabb szerepe jut a M.-nek a kereskedelmi vételnél. Egyedek (species) vételénél kétség nem lehet, mert az egyed által a teljesítés M.-e is odavan, ugy hogy a teljesítés tárgyához fűződő tulajdonságok nem konstitutiv elemei a jogügyletnek. Csupán ott lép a M. ismét előtérbe, ahol a teljesítés tárgya csupán faj vagy nem (genus) szerint van meghatározva. Ilyen teljesítéseknél a forgalom és ennek szerveit alkotó tőzsdék már eleve meghatározták az áruk fajbeli tulajdonságait, melyek szerint azok a forgalomban osztályoztatnak. Ha azonban a szerződő felek nem határozták meg a M.-et, akkor a kereskedelmi törvény 321. §-a szerint középfaju és M.-ü áru szállítandó, ellentétben a magánjogban elfogadott elvvel, hogy a választás joga ilyenkor a szállításra kötelezettet illeti. Természetszerüen a kereskedelmi forgalomban az áruk M.-e döntő súlylyal bir és éppen ezért a kereskedelmi törvény 347. és következő szakaszai ezzel bőven foglalkoznak. Ide tartozik az u. n. *M.-i kifogás*. A szállításra kötelezett fél csak akkor tesz eleget kötelezettségének, ha az áru a kikötött szerződésszerü v. a fentebb emlitett törvényi kellékeknek megfelel (kereskedelmi törvény 345. §). Ha a szolgáltatott árut a vevő ez irányban meg nem felelőnek tartja, akkor az eladó az áru hiányosságáért szavatol. Miután azonban a forgalom biztonsága megköveteli, hogy az eladó vagy szállító értesülve legyen arról, hogy az áruval mi történt, a vevő köteles az árut annak átvétele után azonnal megvizsgálni, a talált hiányokat közölni, egyidejüleg az árut az eladónak rendelkezésére bocsátani.

Minsat, *el*, felsőegyiptomi város Girgeh tartományban, a Nilus bal partján, gőzhajó-állomással, (1881) 8044 lak. Strabónál *Ptolemais* a neve.

Minster in Sheppey (ejtsd: minszter in seppi), falu Kent angol grófságban, Sheppey sziget É-i partján, 5 km.-re Sheernesstől DK-re, (1891) 16,111 lak., 673. évből való apácakolostor romjaival.

Minszk, orosz kormányzóság, (1897) 2.156,123 lak. — *M., város*, ugyanakkor 91,494 lak.

Mintagimnázium, igy szokták nálunk nevezni a budapesti Trefort-utcai állami gimnáziumot (gyakorló gimnázium), mely évenkint felváltva a páros és páratlan számu osztályokban vesz föl korlátolt számu növendéket. A tandij 1898 óta magasabb, mint a többi állami gimnáziumban. L. még *Tanárképzés*.

Mintapad (ném. Mallboden; ol. sala dei tracciati; ang. mould loft floor), hajógyárakban, tengerszertárakban található nagy terem, melynek padozatára az épitendő vagy javitandó hajónak egyes alkatrészeit természetes nagyságban felrajzolják és a rajz után vékony deszkákból, könnyü fából a készitendő tárgynak mintáját csinálják. Ez a minta a megfelelő műhelybe jut és ott a tárgynak készitésénél a méretnagyságok és alakzatok megállapitására szolgál. F—Y.

Mintavédelem, a szabadalommal rokon intézmény, melynek célja, hogy az ipari készitményeken való alkalmazásra szánt, önállóan produkált eredeti, új előrajzok, előképek és plasztikus alakzatok kizárólagos előállitásának, alkalmazásának és forgalomba hozatalának jogát azok készitője részére biztositsa. A rendszeres *mustra-* és *mintavédelem* intézményét a mult század végén Anglia és Franciaország hozták be 1787. A többi államok mind jóval később honositották meg azt; igy nálunk csak 1858. jött létre az első törvény (dec. 7. kelt császári pátens), amelyet az 1867. XVI. t.-c. fentartott és ma is hatályban van.

Minto *Gilbert John Elliot* Murray Kynynmound gróf, Kanada kormányzója, szül. 1845. Tanulmányait Cambridgeben végezte, majd belépett a skót gárdába. 1877. az orosz-török háboru alatt a török sereghez volt beosztva. 1879. Afganisztánban szolgált és 1881. Roberts tábornokot magántitkári minőségben elkisérte Dél-Afrikába. 1882. részt vett az afganisztáni hadjáratban. 1883—86. a kanadai főkormányzó katonai tit-

kára volt, majd dandárnoki rangban a skót határszéli dandár parancsnoka volt. 1898. kinevezték Kanada főkormányzójának.

Minuetto, olasz neve a *menuet*-nek (XII. k.).

Minuteria (olasz), aranyból készült apróság, ékszer.

Minutifoliae (növ.), l. *Rózsa* (XIV. k. 719.).

Minutillo *Ferenc* báró, osztrák-magyar altengernagy, szül. Nyiregyházán 1840. Tanulmányait a tengerészeti akadémián végezte s mint tényleges tengerész-hadapród 1857. lépett a hadi tengerészet szolgálatába. 1860. sorhajózászlós, 1866. sorhajóhadnagy lett. Részt vett az 1859., 1864. és 1866. háborukban. A lissai tengeri csatában mint Tegetthoff vezénylő tengernagy parancsőrtisztje súlyosan megsebesülvén, az ütközet alatt tanusított bátor magatartásáért a III. oszt. vaskoronarenddel tüntették ki. 1860. a Duna korvetta földkörüli utazásában részt vett. 1881. korvetta-kapitánynak, 1884. fregatta- és 1888. sorhajókapitánynak nevezték ki. Utóbbi rendfokozatban mint kamarás szolgálattételre toscanai Lipót Ferdinánd főherceghez osztatott be, mely állásában 1892-ig maradt. 1893. commodore-, később ellentengernagy s hajórajparancsnok volt. 1895—98. a trieszti tengerterületi parancsnokság vezetésével volt megbizva, mely állásától 1898. felmentetvén, altengernagy lett és ismét a szolgálatban álló hajóraj parancsnokává, 1899. a tengerészeti műszaki bizottság elnökévé nevezték ki. Számos magas rendjel tulajdonosa. F—y.

Mioalbumin, az izmok vizkivonatából nyerhető fehérjenemü test, mely 45—47 C° hőmérsékben megolvad.

Miozis (meiosis), kicsinyítés, szónoki alakzat, a hiperbola ellentéte; a kifejezés szándékos mérséklése, sőt csökkentése, akár szerénységből, akár azért, hogy a tárgyat épp azzal emeljük ki (p. van mit aprítani a tejbe; ami szegénységünktől telik stb.).

Miquel *János* német államférfit 1897 jun. 30. Bötticher helyére kinevezték a porosz államminisztérium alelnökévé. 1897 jan. megkapta a feketesas-rendet, mivel nemesség jár.

Miranda venezuelai államot Aragua, Bolivar, Guarico és Nueva Esparta járásokra osztották; fővárosává pedig Ciudad de Curát, (1888) 12,198 lak.) tették.

Mirbeau (ejtsd: mirbó) *Oktáv*, francia regényiró és kritikus, szül. Trévièresben (Calvados) 1848 febr. 16-án. 1872. a L'Ordre c. bonapartista lap szerkesztőségébe lépett, 1875. St.-Girons alprefektusa. 1877. a republikánusok győzelme után lemondott s ezentúl kizárólag az irodalomnak élt. Mint tréfás és éleshangu iró hamarosan jó névre tett szert. Egy ily cikke miatt, amely párbajra is vezetett Gailhard énekessel s később operaigazgatóval, 1882. kénytelen volt a Figaro-t odahagyni. A következő évben már saját hetilapot alapított Les Grimaces címmel, amely formában Rochefort Lanterne-jét utánozta; ebben hevesen támadt az opportunistákra, amely ismét párbajra vezette Etienne képviselővel. 1884. hosszabb utazásra indult s 1885. megjelent alig észrevett első regénye: Jean Marcellin. A Lettres de la Chaumière (1886, illusztrálva 1894), apró novellák normann szülőföldének falusi életéből, melyeket különösen a természetnek hangulatos, többnyire melankolikus leirásai tüntetnek ki, megalapították hirnevét. Ezt követték regényei: Le Calvaire (1886); L'Abbé Jules (1888); La famille Carmettes (1888) és Sébastien Roch (1890), keserü szatira a jezsuitaiskolák ellen. Mint kritikus az impresszionisták előharcosa lett. A 90-es években az anarkisták felé közeledett, munkatársa lett a Révolte-nak és az En dehors-nak, de Carnot elnök meggyilkolása után (1894) visszavonult tőlük. 1887. nőül vette *Regnault* Alice színésznőt, a Mademoiselle Pomme (1886) regény szerzőjét.

Mirecourt (ejtsd: mirkúr) *Jenő*, tulajdonképen *Jacquot*, francia iró, szül. Mirecourtban 1812 nov. 19-én, megh. Haiti szigetén 1880 febr. 13. Egyideig tanító volt Nancyban, majd Párisban az irodalomra adta magát. Eleinte novellákat irt kisebb újságokba, majd Maison Alexandre Dumas et Comp., fabrique de romans (1845) c. művével, amely sajtópörbe is keverte, nem csekély feltünést keltett. Ezt követték regényei: Les confessions de Marion de Lorme (1851—52) és Les mémoires de Ninon de Lenclos (1854). Skandalózus Contemporains-ja miatt (1853—58, 100 kötetecske, újra átdolgozva Histoire contemporaine címmel, 1866—67, 4 köt.) számosan megtámadták s több sajtóperbe keveredett. Miután a 60-as évek végén zárdába vonult vissza s papnak szenteltetett fel, Haiti szigetére ment.

Mirgorod, az ugyanily nevü járás székhelye Poltava orosz kormányzóságban, a Horol mellett, (1894) 12,778 lak., olajprésekkel.

Mirigysejt (növ.), l. *Mirigy* (XII. k.).

Mirigyserte (növ., seta glandulifera), kemény serte, gömbbel végződik s ez ragadós nedvet választ ki, p. némely rózsa virágnyelén és álgyümölcsén.

Mirigyszőr (növ., pilus glandulifer), az olyan, melynek tetején enyvtermelő gömböcske van, melylyel p. a bogárfogó növény állatkát foghat vagy bizonyos bogár rajta ragad, a virágig nem juthat s a mézétől meg nem rabolhatja.

Mirikina, l. *Éjjeli majom* (V. k.) és *Oroszlánmajom* (XIII. k.).

Mirko *herceg*, l. *Grahováci nagyvajda.*

Mirri *József*, olasz tábornok, szül. Imolában (Romagna) 1839. Tanulmányait eleintén Bolognában folytatta, de 1859. mint önkéntes belépett a szárdiniai seregbe és 1860. részt vett Garibaldi sziciliai hadjáratában. Ezután megmaradt az olasz hadseregben és végigküzdötte az 1866-iki háborut. Medici tábornok alatt részt vett a sziciliai rablók elnyomásában, majd bolognai hadtestparancsnok lett. 1894. áthelyezték Palermóba, ahonnan 1895. mint a 6. hadtest parancsnoka visszatért Bolognába. 1898. szenátornak nevezték ki, 1899 máj. pedig Pelloux kabinetjében elvállalta a hadügyminiszteri tárcát, de már 1900 jan. 7. megvált állásától.

Mirtusbors, l. *Cneorum* (IV. k.).

Miscanthus *Anders.* (növ.), pázsitféle, 6 fajjal Ázsia D-i és K-i részén. Az *Imperatától* (l. *Ezüstbojt*, VI. k.) széles és ezüstszínbe csillogó ágbogvirágzata különbözteti meg. A *M. Sinensis* Anders. (*Eulalia Japonica* Trin.) szálkás pelyvákkal, a

M. saccharifloruș Hack. (*Imperata sacch.* Max.) szálkátlan pelyvákkal, kedvelt kerti fű. BORB.

Mischeria (állat), élősködő véglény (Protozoa) a spórás állatok (Sporozoa) osztályának *Sarcosporidia* rendjéből, melyet *Blanchard* fölfedezője: *Mischer* után nevezett el. M.-k az egér és patkány izmaiban gyakran találhatók, mint apró (44—208 μ hosszu) hengeres vagy orsóalaku tömlők, melyek az izomrostokban fekütsznek. Vékony szerkezetnélküli burokból és ezen belül számtalan ovális v. vesealaku, spóraszerü testecskéből állanak. Hasonló élősködő véglények kérődzők, sertések, lovak stb. izmaiban is előfordulnak. KÁTZ I.

Miskolc (XII. k.). Az ev. ref. gimnázium részére az állam a vármegye és város hozzájárulásával monumentális épületet emelt; ref. felsőbb leányiskola, községi nőipariskola és zeneakadémia állittatott fel. Felépült a törvénykezési palota és tervben van nagy vármegyei kórház épitése. 1898 máj. 30. leplezték le Kossuth Lajos szobrát (Róna müve). 1899 jun. 17. pedig Erzsébet királyné szobrát (Strobl müve). A város kereskedelme a termény- és árucsarnok épitése által emelkedett; jelentékenyek a gyapju- és sörárpavásárok. Gazdasági, különösen lóte nyésztési tekintetben nagy jelentőségü az itt létesített VII. számu állandó katonai lóavató bizottság. A városban villamos közúti vasút közlekedik. TH—V.

Miskovics *Iván*, szerb iró, szül. Negotinban 1844 jul. 6-án. 1893. a szerb táborkar főnöke; jeles mérnök, földrajzi és hadászati iró. Munkái: Utazás Szerbiában (1874); Adatok Szerbia néprajzához és történetéhez (1872); A mi emlékeink (1873); Hajduk Veljko Petrovics (1875); A rudniki kerület helyrajza (térképekkel, 1875); Szerbia szabadságharca a török ellen (1878); Az 1877—78-iki háboru hadászati leirása (1879); Adatok Szerbia újabb történetéhez (1880); A knjazseváci kerület leirása (térképekkel, 1881); A jagodini kerület helyrajza (1884); Szerbia hidrográfiai rajza (1880); A koszovói ütközet (térképekkel, 1890); Szerbia régi várai (1887); Az 1804—15-iki szerb felkelés története (1890); Két ősrégi szerb templom (1887); Macedonia nemzetiségi szempontból (1889). MARG.

Missia *Jakab*, görzi érsek-biboros, szül. 1838 jun. Grazban és Rómában végezte tanulmányait (a Collegium Germanico-Hungaricum falai közt) és 1863. pappá szentelték. Előbb Grazban mint szemináriumi tanár, majd érseki udvari káplán, 1879 óta pedig mint seckaui kanonok működött. 1884. kinevezték laibachi püspöknek, 1889. v. b. t. tanácsosnak; 1897 dec. 30. görzi érsekké lett, 1899 jun. 19. pedig biborossá. M. L.

Misszisszippi É.-amerikai állam 1894—95-iki pamuttermése 1·2 millió bálna; egyéb termékei: 26 millió bushel kukorica, 2 millió bushel zab és cukornád, amelyből 1894-ben 6000 font cukrot nyertek.

Misszisszippi-társaság, l. *Law* János (XI. k.).

Misszuri É.-amerikai egyesült állam 1895-iki termése volt 158 millió bushel kukorica, 15 millió búza, 29 millió zab, 7 millió bushel burgonya és 9 millió font dohány. Az állatállomány 1893-ban 1 millió ló, 0·2 millió öszvér, 0·8 millió fejős tehén, 1·8 millió egyéb szarvasmarha, 1 millió juh és 3·7 millió sertés. A bányászat termékei: 248 millió font cink, 37 millió font ólom, 2·9 millió t. szén, 78,000 t. vasérc, 861,000 dollárra becsült mészkő és 389,000 dollárra becsült gránit.

Misztiszláv v. *Miciszláv* a. m. Myeczyslaw (XII. k.).

Mitava, orosz város, (1897) 35,011 lak.

Mitchell (ejtsd: micsell) *Tamás* sir, angol ausztráliai utazó, szül. Skótországban 1792 jun.16.,megh. mint főmérnök Sydneyben 1855 okt. 5-én. 1831. Sydneyből a Liverpool-síkságon át Barwanba ment, 1835. Bathurston át elérte a Darlingot, amelyet lefelé követett, 1836. pedig a Lachlant, ezt követte betorkollásáig aMurrumbidsibe s aztán a Murrayt a Darling torkolatáig, erre dél felé ment s felfedezte a Victoria hegyvidéket (Australia Felix) s a Glenelg folyót. Aztán 1845—47. azon fáradozva, hogy a Carpentaria öbölbe vezető folyót találjon, Kennedytől kisérve, felfedezte a Darling különböző mellékfolyóit, valamint a Varrego és a Victoria-Barku forrásait. Munkái: Three expeditions into the interior of Eastern Australia (London 1839) és Journal of an expedition into the interior of tropical Australia (1848).

Miticzky *Ida*, l. *Karlovszky*.

Mitilene (XII. k.) sziget lakosságát 1896-ban 125,000-re becsülték (10,000 mohammedánus, 115,000 keresztény).

Mitre *Bertalan*, az argentinai köztársaság volt elnöke, szül. Buenos-Ayresben 1821 jun. 26. Rosas tábornok zsarnoksága elől Chilébe menekült, ahol hirlapirással kereste kenyerét. 1851. részt vett Rosas megbuktatásában s a szabadságharcban ezredesi rangra emelkedett. 1853. bejutott a képviselőházba, az 1859-iki polgárháborubán pedig Buenos-Ayres város csapatjait vezényelte, de súlyosan megsebesülvén, vereséget szenvedett. Az 1861. újabb polgárháborubán jóvá tette e kudarcot, mire 1862. hat évre a köztársaság elnökének választották. Ebben az állásban nagyon sokat tett az ország fellendítése körül. 1865—67-ig Lopez paraguaji diktátorral kellett hadat viselnie. 1868. megbukott az elnökválasztáson, mire külföldre utazott. 1874. felkelést rendezett Avellaneda elnök ellen, de leveretett és fogságba esett. A győző nem bántotta életét, de Argentinából egy időre számüzte. Jelenleg megint Buenos-Ayresben él, ahol a Nacion c. lapot szerkeszti. 1882. jelent meg tőle: Comprobacion historica acerca de algunos puntos de Historia Argentina segun nuevos documentos. Dantét is spanyolra fordította. M. L.

Mitterwurzer *Frigyes* (XII. k.), német szinész, megh. Bécsben 1897 febr. 13. Hamvait Gothában elégették s a bécsi központi temetőben szép síremléket állitottak neki. Hevesi L. irta meg életrajzát a Wiener Totentanz c. müben (1899). — Neje, *M. Vilma*, 1871 febr. 6. óta szintén a Burg-szinház tagja, 1896 febr. ülte meg 25 évi jubileumát.

Mittweida, szászországi város, (1895) 13,458 lak.

Miurikus (gör., meiuros a. m. rövid farku), az olyan vers, melyben az utolsó teljes láb arzisa rövid szótaggal van kifejezve; *M. hexameter*, az olyan, melynek végső lába pyrrhichiusnak vagy jambusnak látszik.

Mixich *Kálmán*, főrend, szül. Pisarovinán (Horvátország) 1833 szept. 19., spanyol eredetü csa-

ládból, mely Horvátországba költözve, 1552. nemességet nyert. Iskoláit Zágrábban, Győrött és Pozsonyban végezte, 1850. jogot hallgatott, majd 1851—52. Magyar-Óváron volt, aztán mint egyetlen fiu átvette saját nagy vagyona kezelését s nőül vette Rast bárónőt. 1860 óta állandóan a köztéren szerepelt s unionista szellemben a magyar állameszme mellett működött. Képviselő volt a horvát tartománygyülésen s 1868. a közös országgyülésbe küldték. 1868—69. kerülete főszolgabirája, 1871—74. pedig Zágráb vármegye főispánja lett; Rauch bánnal egyidejüleg azonban ő is visszavonult a gazdasági életbe. Pejacsevich gróf bánsága alatt újra részt vett a közügyekben. Legutóbb az ivaneci kerületet képviselte a horvát tartománygyülésen s mint ilyen a magyar országgyülésbe is felküldetett. 1885. a kinevezett főrendek sorába emelték. 1896. megkapta a Szent-István-rend kiskeresztjét.

Mixta donatio, l. *Donatio* (V. k.).

Mizivria, pusztuló község Kelet-Ruméliában, a Fekete-tenger mellett, nem messze az Emine előhegységtől, egy görög metropolita székhelye, 1739 többnyire görög lakossal, akik halászatból és bortermelésből élnek. M. azonos a régi *Mesembriával.*

Mizon (ejtsd: mizoñ) *Lajos Sándor*, francia utazó, szül. 1853 jul. 16., megh. Madagaszkárból Dsibutiba való tengeri utazás közben 1899 márc. 27-én. 1869. a tengerészetbe lépett. 1880—83. Savorgnan de Brazzát elkisérte a Kongo vidékére. 1890. a Niger-Binue folyamon Jolába, onnan pedig 1891. dél felé ment és 4 havi járóföld után Kamerunnak teljesen ismeretlen hátsó tartományán keresztül a Szangha folyó mellett levő francia állomásokhoz ért. 1892. kormánya megbizásából ismét a Binue felső vidékére ment, ahol állomást alapitott és mindenképen az angol befolyás ellen munkálkodott, de 1893. az angol Royal Niger Company panaszára visszahivták. 1899. kinevezték Dsibuti kormányzójának (a Szomali partvidéken). Műve: Une question africaine (Páris 1895).

Mladoniczky *Ignác* 1897 dec. 4. megkapta a szent Miklósról nevezett csukási, máskép chuchnisi címzetes prépostságot.

Mlila, város, l. *Melilla* (XII. k.).

Mnichovo Hradište, l. *Münchengrätz* (XII. k.).

Mocker *in Westpreussen*, falu Marienwerder porosz kerületben, Thorntól É-ra, vasút mellett, (1895) 10,437 lak., fémöntéssel, gazdasági gép- és szeszgyártással.

Mocker *József*, német épitész, megh. Prágában 1899 jan. 16.

Mocquereau (ejtsd: mokró) *André*, francia bencésrendi szerzetes, szül. a Cholet melletti La Tessoualeban (Maine-et-Loire) 1849 jun. 6. Tanulmányait Párisban végezte, ahol mint cellista részt vett a Dancla vezetésével tartott kamarazenei gyakorlatokban. 1875-ben Solesmesben a bencésrendbe lépett és Dom Pothier vezetésével a gregoriánus éneket tanulmányozta. Rövid idő mulva kinevezték énektanárnak, mire nagy tanulmányutat tett egész Európában. 1889 óta Paléographie musicale cimmel kiadja az egyházi ének legrégibb emlékeinek fotografált reprodukcióit, melyeket becses magyarázatokkal és a gregoriánus s az ambroziánus ének történetére vonatkozó alapos fejtegetésekkel kisér. Egyéb művei közül említendők: Livre d'orgue (Chants ordinaires de la messe stb., Solesmes 1898); Petit traité de psalmodie (u. o. 1898); Méthode du chant grégorien (u. o. 1899).

Mocsa (XII. k.) komáromvármegyei nagyközség, 1899. szomoru hirnévre vergődött az u. n. *mocsai kínvallatók* pörével. A község pénztárából elloptak 2457 frt 80 krt. A vizsgálatra kiküldött szolgabiró és vármegyei főszámvevő a gyanusakat elfogták s a legembertelenebb kínzásokkal akarták vallomásra birni. A pört 1899 nov. 7. és következő napokon tárgyalta a komáromi törvényszék s az emberkínzókat elitélte.

Mocsártölgy, l. *Tölgyfa* (XVI. k.).

Mocsárvirág v. *sári virág* (növ.), l. *Gólyahir* (VIII. k.) és *Helobiae* (IX. k.).

Mocsáry *Sándor* újabb értekezései: Species septem novae generis Euglossa Latr. in collectione Musaei Nationalis Hungarici (Természetrajzi Füzetek 1897); *Magyarország hymenopterái* (Math. és Term. Ért., 1897); Species novae generum: Euglossa et Epicharis (Term. Füz. 1898); *Magyarország neuropterái* (Akad. Értesítő, 1899, 118. füzet); *Emlékbeszéd Xántus János akadémiai levelező tagról* (Budapest 1899).

Mócsy *Antal*, pedagogus, szül. Szegeden 1843. A tanitóképezdét Budapesten végezte. Eleintén kisebb helyeken tanitóskodott. 1869 óta a kalocsai római kat. képezdénél tanár. 1873. Haynald érsek támogatásával nagyobb utat tett Németországban és Svájcban. Tapasztalatait *Népnevelési tanulmányok Dél-Németországban és Svájcban* cimen tette közzé. Ezenkivül számos tanügyi közlemény jelent meg tőle a szaklapokban. A Szt.-István-társulat tankönyvirodalmi munkásságában is tevékeny részt vett. Szerkesztője a Kalocsai Néplapnak. A pápai Szt.-Gergely-rend lovagja. 1896 óta országgyülési képviselő, néppárti programmal.

Modena, 1. *olasz tartomány*, Mantova, Ferrara, Bologna, Firenze, Lucca, Massa e Carrara és Reggio közt, 2572 km² ter., (1896) 290,446 lak., sik felülettel, amelyet kisebb folyók öntöznek és amely eléggé termékeny. Járásai: M., Mirandole és Parzello nel Frignano. — 2. *M.*, az ugyanily nevü tartomány *fővárosa* 37 km.-nyire Bolognától, a Panarót és Secchiát, a Po két mellékvizét összekötő csatorna és vasút mellett, (1896) 67,600 lak., posztó-, selyem-, vászonszövéssel, vasöntéssel és optikai eszközök készitésével. 1683. alapitott egyetemén kivül van több tudományos társulata, középiskolája és egy katonai iskolája. Nyilvános könyvtára, a Biblioteca Estense közel 100,000 kötetből áll. Képtára, bár III. és V. Ferenc M.-i hercegek több képet eladtak, még mindig több értékes művet tartalmaz. A jól és elég rendesen épült város azelőtt falakkal volt kerítve, amelyeket 1816. sétaterekké alakítottak. Legkiválóbb épületei: a XVII. sz.-ban épitett hercegi palota; a székesegyház, amelyet 1099. Matild toscanai őrgrófné alapított és 1184. szenteltek föl és amelynek tornya, a Ghirlandina 96 m. magas. M. (Mutina) valószinüleg etruszk eredetü város, amely Róma alapítása után 567. lett római gyar-

mattá. Cicero idejében egyike volt Italia legszebb és leggazdagabb városainak. A népvándorlás korában azonban többször elpusztult. A IX. és X. sz.-ban fölváltva grófok és püspökök kormányozták, mig Mathild toscanai őrgrófné birtokába nem került. Ennek halála után független köztársasággá lett. A XIII. sz.-ban a bolognaiak legyőzték, mire a város Ferrara hercegétől, az estei gróftól kért segítséget, aki azonban magát a város urává tette (1288). 1308. M. magát függetlenítette, de 1336. ismét az Esték uralma alá került, akik miután Ferrarát elvesztették, 1452. III. Frigyestől megnyerték a M.-i hercegi címet és birtokaikat annyira megnagyobbították, hogy területük mintegy 6000 km² volt. 1796. a ciszalpi köztársaságba és később az olasz királyságba olvasztották be. 1814. Estei IV. Ferenc visszakapta birtokait. Az utolsó M.-i herceg V. Ferenc volt, aki 1860. birtokait elvesztette, amelyeket az új Olaszországba kebeleztek.

Modlin, l. *Novogeorgijevszk* (XIII. k.).

Modor (XII. k.). A lakosság legnagyobb része szőllőmíveléssel és nyugati faj vörös-tarka simmenthali keresztezésből jelleges szarvasmarhatenyésztéssel foglalkozik. A beültetett szőllőterület 800 kataszträlis holdra terjed; van 1897 óta 20 holdnyi területen állami amerikai szőllőtelepe. A várostól 2 km. távolságra eső gyönyörü városi fenyveserdőben tiz év óta szépen fejlődő, 24 villából álló *Harmonia* nevü nyaralótelepe van, hol évenkint a nyári évszak alatt 300—400 nyaraló vendég tartózkodik. A M.-i turista-egyesület a várossal egyetemben évről-évre szaporitja a szebbnél-szebb és regényesebb sétautak számát; ez erdei sétautak hossza a 20 km.-t már meghaladja. A Harmoniától 5 km.-re 540 m. tengerszinfeletti magasságban van egy alakulófélben levő új klimatikus gyógyhely, az u. n. *Fövenytelep* (am Sand), melynek ózondús, pormentes, a szelektől védett fenyveslevegője főleg mell-, tüdő- és gégebajokban kitünő hatással van.

Modrus-Fiume (XII. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 4879 km², lakóinak számát (1898) 236,300 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 rend. tanácsu város, 12 nagy- és 1337 kisközség. A szolgabirói járások száma 8, a körjegyzőségeké 43. Puszta, telep és major van 657. A vármegye területén van 1 kórház 101 ágygyal; egész területén működik 25 orvos, 79 okl. bába és 18 gyógyszerész. Van 67 km. állami és 758 km. törvényhatósági út. A vasúti vonalak hossza 155·2 km. A vasúti állomások száma 16. Van 49 posta- és 34 táviróhivatal, továbbá 8 távbeszélő-hivatal, ill. állomás. A vármegye területén fennáll 1 bank, 1 takarékpénztár, összesen 342,800 frt tőkével. Az összes tanintézetek száma 145, köztük 1 gimnázium, 3 különféle szakiskola és 141 népiskola. Mindezen intézeteket összesen 19,095 tanuló látogatta. TH—V.

Modrusi püspökség, l. *Korbávia* (X. k.).

Módszeres támadás, a sztrategiában az az eljárás, amikor a támadó működési vonalának közelében levő valamennyi várat ostrom alá veszi s csak elestük után folytatja az előnyomulást. A taktikában: ellentétben a rajtaütéssel, az a támadási mód, amikor nem annyira a gyors, mint a kockázatot lehetőleg kerülő biztos célhoz jutást tartják szem előtt.

Modto, l. *Moderato* (XII. k.).

Modumit (ásv.), l. *Arzénkobalt* (II. k.).

Moenich *Károly,* iró, szül. Cifferen (Pozsony) 1840 okt. 24. Tanulmányait Mohácson, Győrben, Nagyszombatban és Pozsonyban végezte. 1861—1868. Zichy Károly gróf oldala mellett szülőhelyén és Pozsonyban eleinte titkári minőségben működött, később mint gazdatiszt nyert nála alkalmazást. 1869—74. a földmívelési minisztérium kebelében az országos statisztikai hivatalnak volt kültagja, 1882. Székesfehérvár város házi pénztári ellenőrévé választatott, 1883. pedig levéltárnokká; ez állást tölti be jelenleg is. 1860—65. a Napkeletben, Fővárosi Lapokban, Hölgyfutárban és a Vasárnapi Ujságban közölt apróbb cikkeket. Dolgozott az akadémia Nagy Szótárába, s nyelvészeti kérdésekről levelezett Hunfalvy Pállal. Irt fehérvári lapokba is verseket, társadalmi és irodalomtörténeti cikkeket, s 1872. egy füzet költeményt adott ki. Nevezetesebb volt a Vutkovich Sándorral együtt szerkesztett *Magyar irók névtára* c. bibliográfiai munka. M. levéltári buvárlataiból is állított össze néhány történelmi értekezést, p. Székesfehérvár szab. kir. város főbirái és polgármesterei 1691—1879-ig a (Székesfehérvári naptár 1880. évi folyamában).

Moesz *Sámuel,* 1697—1710. kassai ötvösmester, 1702-től nagy szerepet játszik a város municipális életében s egyre-másra választják meg különböző tisztségekre, melyeknek sora a következő: városi szénior (1705—10), tribunus plebis (1707. és 1710), frumentarius (1705), decimator (1706), inspector vinearum (1707), búzatiszt (1708), végre adószedő tiszt és vigilarium magister (1709—10). A céhben első céhmester 1702—1705., 1707—10. években, második céhmester pedig 1705—1706-ban volt. M. jeles ötvös volt s II. Rakóczi Ferencnek is készitett apróbb műtárgyakat Debreczeni Andrással együtt. V. ö. *Thaly* K., Rákóczi Ferenc kassai pénzverői; *Mihalik* J., Kassa város ötvösségének története (Budapest 1899, a m. tud. akadémia kiadása). MIH.

Moffat *Róbert,* angol hittérítő és utazó, szül. Inverkeithingben (Skótország) 1795 dec. 21-én, megh. 1883 aug. 9. Livingstonenek, a hires afrikai utazónak apósa volt. Megjelent tőle: Missionary labours and scenes in Southern Africa (1842).

Mogeria, l. *Megyer* (XII. k.).

Moglena (az ó-korban *Almopia,* törökül *Karadsova),* 46 helységet magában foglaló kerület Szaloniki török vilajetben, a Beliça folyó felső völgyében, Vodenától és Janicától É-ra. Lakosai mohammedán bolgárok. A M.-i érsek Florinában székel.

Moguntia, l. *Mogontiacum* (XII. k.).

Mogylalia, l. *Hebegés.*

Mogyoróalj-kámfor (növ.), lásd *Mogyoróalj* (XII. k.).

Moha-alom. Moha nagyobb mennyiségben csak fenyvesekben található s nagyobb mértékben való eltávolítása az erdőre igen károsan hat.

A moha ugyanis a talajt nedvesen tartja és humuszt szolgáltat. Száraz termőhelyeken oly kedvező hatású, hogy sok fenyőállab azonnal betegeskedni kezd, mihelyt a mohatakarót teljesen eltávolítják. A mohát mindig csak pásztánkint v. foltonkint, v. pedig tépés által kell szedni, ha az magasra és buján nőtt. Fagereblyét csak ritkán lehet sikerrel alkalmazni, inkább rövid fogu vasgereblyét használnak e célra. L. még *Mohák* (XII. k.).

Moh-achát, l. *Achát* (I. k.).

Mohács (XII. k.). 1894. a Duna árja ellen a város mentén 1000 m. hosszu betonfalat épitettek. 1896. épült az állami polgári iskola (6 fiu- es 4 leányosztály számára). 1897 aug. 9. a Csele patakba fult II. Lajos király szobrát leplezték le. V. ö. *Dudás* Gyula cikkeit a mohácsi csatatéren illetőleg a Duna árvizterületén és az egykori Duna-ágban tett leletekről és fegyverekről (Archeologiai Értesítő 1896).

Mohammedán numizmatika. Midőn az arabok a VII. sz.-ban nagy világbirodalmukat megalkották, mely 945-ig Ázsiában az arab félszigetből, az Eufratesz és Tigris és a Kaspi-tenger körül fekvő tartományokból az Indusig, Afrikában az északi parti országokból, Európában pedig a pirenei félszigetből (s egyideig az olasz szigetekből) állt: e hódított területeken három régi civilizációt találtak, a persát, bizáncit s a latint. Ehhez alkalmazkodik a legrégibb arab érmelés, mely részint szasszanida, részint bizánci utánzatokból áll, megtartva a képes ábrázolásokat, az éremverő helyek nevei pedig görög, latin és arab nyelvüek, a tartományok tradiciói szerint. Az arab éremreform óta, melyet Abd el-Melik khalifa (685—705) alapított meg: a korán egy szurája (2., 20) értelmében, mely tiltja a képes ábrázolást, a pénzeken ezentúl csak feliratok olvashatók: *a)* idézetek a koránból, p.: Csak egy az Isten s Mohammed az ő profétája; *b)* az uralkodó neve és címe; *c)* a verőhely és a veret éve, betükkel kiirva. A M. általában e szabályokat követi, kivételt tesznek a mezopotámiai ortokidák (1101—1231), kik különféle bizánci és antik görög érmeket utánoztak s azokra arab feliratokat alkalmaztak; más kivétel az újkori persa dinasztiák érmelése, mely a vereteken címerképeket (nyugvó oroszlán mögött felkelő nap) s a sahok arckepeit is alkalmazza. A khalifák érmei aranyak (dinár), ezüstök (dirhem) és rézpénzek (fuls), melyek a khalifaság fénykorában sokkal művésziesebb kivitelüek, mint az egykoru európai érmek. A khalifaság bomlásával az érmészet is lépést tartott 1258-ig, midőn Hulagu mongol khán a khalifaság végső nyomait is eltüntette (Bagdad). A következő főbb dinasztiák folytattak önálló pénzverést: az «emir el-omarah»-k (a khalifák háznagyai, kik 935—945. a tényleges uralmat gyakorolták Bagdadban, mint egykor a merovingek major domusai), az Edriszidák, Aghlabiták, Almoravidák és Almohádok (Afrikában), Taheridák, Saffaridák, Samanidák (Persiában), Tulunidák, Hikszidák, Fatimidák, Ejubidák (Egyiptomban és Sziriában), Hammaditák (Mezopotámiában), Buidák (Farszban, kik az emir el-omarah tisztséget 945. magukhoz ragadták), Ghásznevidák, Goridák (Afganisztánban és Indiában); turkesztáni khánok, Ortokidák, szeldsukok (Persia, Kis-Ázsia), khovareszmi sahok s a hulugida mongolok. Ezek mellé sorakozik Spanyolország mohammedán dinasztiáinak érmelése. A mongolok fellépése, illetőleg a khalifaság vége után alakult dinasztiák: Mamelukok (Egyiptom), Dsingiszidák (Irán, Kipcsak, Krim), Timuridák (Persia), nagymogulok (India), persa sahok, ottomán szultánok, marokkói sheriffek. Ezeken kivül még számos kisebb dinasztia járul a M.-hoz (v. ö. *Soret* F., Mémoires de la Soc. Imp. d'Archéologie, Szt.-Pétervár 1851. évf.: 93 csoportba foglalja a mohammedán dinasztiák érmeit). Legújabb időben Zanzibár kezd önálló pénzverést.

A M.-hoz sorozandók az európai utánzatok, illetőleg keresztény uralkodók arab feliratu érmei, melyek a középkori arab kereskedelem túlsúlyát jelzik. Igy Offa merciai király (757—796), VIII. Alfonz kasztiliai király (1158—1214), a normannok s Frigyes sziciliai király verettek arab feliratu érmeket, a mongol uralom alatt pedig az orosz fejedelemségek érmei kettős, orosz és arab feliratuak. Mint utánzatok nevezetesebbek a keresztesek antiochiai arab mintáju aranyai, a hazánkban nagy számmal előforduló IV. István-féle *tatár érmek*, melyeket alkalmasint a nálunk kereskedést és pénzverést üző izmaeliták vertek.

A *török* hódoltság alatt hazánkban a török szultánnak *érmei* rendes forgalomban voltak, de nálunk nem verettek soha. A török érmek jellemző sajátsága a gyakran előforduló tughra (a szultán névjegye) s a szultán trónraléptének éve, mely egész uralkodása folyamán az érmen olvasható, egy sorszám azonban az uralkodás, illetőleg a veret évét: 1, 2, 3 stb. mutatja. Mint Nyugat-Európában a latin nyelv volt a francia forradalomig (nálunk 1848-ig) az érmelés egyetemes nyelve, ugy mohammedán területen az *arab* játsza e szerepet. Ezt használják a mongol, török, persa stb. népek. A mongol khánok nevei többször függőleges mongol irással is veretnek az érmekre, a török szultánok pénzei azonban a legújabb korig mindig csak arab feliratuak.

Irodalom. Fraehn, Recensio numorum Muhamedanorum Academiae imp. scient. Petropolitanae, 1826; Erdmann, Numi asiatici musei universitatis caes. lit. Casanensis, 1834; Stickel, Handbuch d. morgenländischen Münzkunde, Lipcse 1845—70; Codera y Zaidín, Trattato de numismática arábigo-española, Madrid 1879; a British Museum s a párisi Bibliothèque nationale keleti érmeinek katalogusai, Tavaly indult meg a berlini kir. éremtár hasonló kiadványa Katalog der orientalischen Münzen, melynek eddig első kötete jelent meg, a keleti khalifátus érmeinek leirásával. Sok M.-i közleményt tartalmaz a londoni Numismatic Chronicle s a bécsi Numismatische Zeitschr., utóbbi Karabaček Józseftől. Nevezetesebb gyüjtemények a fentebbieken kivül Lipót koburgi herceg magángyüjteménye (Bécs), a magyar nemzeti muzeum éremtára, a hódoltsági török érmek gazdagabb sorozataival. R. L.

Mohammed koporsója. Soká az a legenda volt Európában elterjedve, hogy M. a mekkai szentélyben a falakon alkalmazott mágnesektől egyensúlyban tartva, a levegőben függ. E hamis tudósitást legelőször a XVI. sz. elején *Barthema* Lajos bolognai nemes igazitotta helyre, ki mint legelső európai ember járt Mekkában (v. ö. Budapesti Szemle, LVII. köt. 5. old.). De azért még későbbi szerzőknél is találkozunk e babonával, bár Barthema nyomán a XVII. sz.-ban

még egyetemi disszertációk tárgyává is tették a hamis adat cáfolását és annak kimutatását, hogy az iszlám prófétája nem Mekkában, hanem Medinában halt meg és ugyanitt van eltemetve. V. ö. *Jordis* Joh. Philippus, Dissertatio historico-physica de sepulcro Muhammedis (Marburgi Cattorum, 1680); *Stoy* Joh. Paul, Oratio de Muhammedis sepulcro (Altdorf 1687). A M.-ról szóló monda alkalmasint hasonló görög mondák nyomán keletkezett. G—R.

Moharag, *Moharrek,* sziget, l. *Bahrein* (II. k.).

Mohawkok, az irokézeknek északi törzséhez tartozó északamerikai indus nép, egyike az u. n. hat nemzetségnek, valamikor hatalmas és rettegett nép, mely a Szt.-Lőrinc-folyam és az Ontariotótól délre lakott. Most már gyenge, csak néhány száz főből áll s a Quinté-öböl körül az Ontariotótól északra és Felső-Kanada belsejében vannak elszórva.

Mohelnice, l. *Müglitz* (XII. k.).

Mohfélék (növ.), l. *Moharendüek* (XII. k.).

Mohilev, orosz kormányzóság, (1897) 1.708,041 lak. — *M.,* város, ugyanakkor 43,106 lak.

Mohl *Adolf,* kat. áldozópap, egyházi iró, szül. Sopron-Lövőn 1855 febr. 25. Középiskoláit Sopronban, a teologiát Győrött végezte. Pappá szentelték 1878 jul. 9. Káplán volt Kismartonban, 1884 óta loretói plébános. Irodalmi munkássága: számos különféle lapok és folyóiratokban megjelent cikkein kivül — amelyek között Alakítsunk papi egyesületet c. cikksorozatára alakult meg a magyarországi papi imaegyesület — önálló munkái: *Betegek könyve* (Kismarton 1887); *Lövő története* (Győr 1892); Der Gnadenort Loreto in Ungarn (Kismarton 1894); Geschichte des Ortes und der Pfarre Stotzing (1896); Wimpassing (1896). Ezeken kivül számos miszteriumot irt, melyek közül többet kiadott a Szt.-István-társulat különféle kiadványaiban. Külön megjelent *Jézus születése* (Budapest 1894). Ifjusági iratai legközelebb sajtó alá kerülnek. V. ö. Győri emlékkönyv (144. old.). Z—R.

Mohok (növ.), l. *Mohák* (XII. k.).

Moholyfű (növ.), l. *Parlaggyapja* (XIII. k.).

Mohorai *Miklós,* Hunyadi Mátyás egyik diplomatája szül. valószinüen a nógrádvármegyei Mohora községben, megh. 1487 után. Bécsben folytatta tanulmányait és csak aztán lépett a papi pályára, amelyen rövid idő alatt a váci káptalannál az őrkanonoksági emelkedett. Később II. Pius pápa udvarába került, kivel alkalmasint Bécsben ismerkedett meg, s akitől a pécsi prépostságot kapta. Mátyás király római ügyvivőjévé nevezte ki; II. Pius halála után M. ugyan hazajött, de nemsokára a király II. Pál pápához küldötte, ami aztán még kétszer (1468. és 1470.) ismétlődött. 1473. az erdélyi püspöktől főesperességet kapott. 1473—74. negyedszer járt Rómában, ahová 1475. a Mátyás udvarába érkezett persa követet is elkisérte, aki Európában szövetségeseket keresett a szultán ellenében. 1480. Velencében, 1487. Anconában járt diplomáciai küldetésben. Későbbi sorsát homály fedi. V. ö. *Fraknói* V., M. Miklós (Századok 1898). M. L.

Mohr, 1. *Ede,* német afrikai utazó, szül. Brémában 1828 febr. 19., megh. Malangeban (Angola) 1876 dec. 26. Évekig utazott Amerikában, Ausztráliában és Indiában, de csak afrikai utazásai tették hiressé. Útleirásai: Reise- und Jagdbilder aus der Südsee, Kalifornien und Südostafrika (1868); Nach den Victoriafällen des Sambesi (1875).

2. *M. Keresztély,* német szobrász, szül. Andernachban 1823., megh. Kölnben 1888 szept. 14. Kölnben, Mainzban és Koblenzben dolgozott, 1845 óta pedig Kölnben élt, ahol a székesegyház szobrásza volt és mint ilyen számos kitünő, stilszerü szoborművet alkotott.

3. *M. Laura,* l. *Hansson.*

Mohrenheim *Artur Pavlovics* báró orosz diplomatát 1897 végén visszahivták Párisból.

Mohs *Frigyes,* német mineralogus, szül. Gernrodeben (Harz hegység) 1773 jan. 29., megh. a Bellano melletti Agordóban (Olaszország) 1839 szept. 29. Halleben és Freibergben tanult 1796-tól fogva, 1802. Bécsbe ment. 1811. a mineralogia tanára lett Grazban, 1817. Freibergben, 1826. pedig Bécsben. M. egyik megalapitója a mineralogia természetrajzi módszerének. O róla nevezték el az ásványok keménységi skáláját (l. *Keménység,* X. k.). Művei: Versuch einer Elementarmethode zur naturhistorischen Bestimmung und Erkenntniss der Fossilien (Bécs 1813, 1 köt.); Die Charaktere der Klassen, Ordnungen, Geschlechter und Arten, oder Charakteristik des naturhistorischen Mineralsystems (Drezda 1820, 2. kiad. 1821, átdolgozta *Zippe,* Bécs 1858); Grundriss der Mineralogie (Drezda 1822—24, 2 köt.); Anfangsgründe der Naturgeschichte des Mineralreichs (Bécs 1832, 2. kiad., folytatva *Zippe*-től, u. o. 1836—39, 2 köt.). V. ö. Friedrich M. und sein Wirken in wissenschaftlicher Hinsicht (Bécs 1843).

Mojo, mérték, l. *Moio* (XII. k.).

Mojsisovics *Ödön* (mojsvári), geologus, szül. Bécsben 1839 okt. 18. Ugyanott tanult és 1862. Grohmannal és Sommarugával együtt az osztrák alpegyesületet alapitotta. 1864. a jogtudományok doktora lett, 1870. a birodalmi geologiai intézet főgeologusa és bányatanácsos, 1879. főbányatanácsos és 1892. az intézet aligazgatója. Művei: Das Gebirge um Hallstatt, 1. része: Die Molluskenfaunen der Zlambach- u. Hallstätter Schichten (Bécs 1873—76); Die triadischen Pelecypodengattungen Daonella und Halobia (u. o. 1874); Die Dolomitriffe von Südtirol und Venetien (u. o. 1878—80); Grundlinien der Geologie von Bosnien-Herzegowina (u. o. 1880, Tietzével és Bittnerrel együtt); Die Cephalopoden der mediterranen Triasprovinz (u. o. 1882); Arktische Triasfaunen (a szentpétervári akadémia kiadványaiban 1886); Die Cephalopoden der Hallstätter Kalke (Bécs 1893, 2 köt.). Neumayrrel együtt: Beiträge zur Paläontologie Österreich-Ungarns (1880-tól fogva).

Mokány marha. Máramaros vármegyében és a Királyhágón túl a hegyvidékeken a szegényebb nép egy a podoliai fajtacsoportba tartozó darvas szinü, 250—350 kg. élősúly között változó kis marhát tenyészt, mely kevés igényü edzett teste s tejelékenysége (évi tejátlag 1000—1200 lit.) miatt becsültetik. Ezt nevezik M.-nak. CS—Ó.

Mokpo, kikötő Korea déli partján, a Mongtan folyó torkolatánál. Az idegenforgalomnak 1897 okt. 1. nyitották meg. Minthogy éppen feleúton van Nagaszaki és Vladivosztok között, mint kereskedelmi kikötőnek nagy jövője van.

Mokry-féle eke (erdészet). A csemetesorok közeinek felkapálására, porhanyítására, gyomlálására és feltöltésére használt kézi szerszám. Ekéhez hasonló vasgerendelyen van a kis kapa megerősítve, ugy hogy azt a szükséghez képest lejebb ereszteni, vagy feljebb húzni lehessen. A gerendely két szarvát a munkás fogja, mig annak elején egy vas- vagy fából készült kerék van, amely az eke mozgását eszközli. A szerszám használatánál a munkás egy lökéssel előbbre tolja az ekét, majd kissé visszarántva, újabban előre tolja, ugy tehát, hogy a kapa működése nem szakadatlan, hanem a visszarántás következtében időnkint szünetel. Igen alkalmas szerszám, mely nevét feltalálójától, *Mokry* István temesvár-vadászerdei földbirtokostól nyerte. Munkaképessége a talajviszonyok szerint $^1/_2$—1 hold naponta. VDS.

Mókusborda (növ., Blechnum L., bárgy Hazslinszkynál), harasztgénusz, hasítatlan v. bordás, hátgerincforma levelekkel. Több mint 50 faja (hazánkban csak egy) a forró tartományokban terem. A *Bl. spicant* L. (Bl. boreale Sw.) levele lándsás, szárnyashasábu. Magasabb vidék árnyékos erdeiben terem, lombja kitelel, azért a kertben barlang, sziklacsoport nedves helyeinek díszítésére célszerü; régen sebet és lépfájást orvosoltak vele. Forróvidéki faja, p. a Bl. Brasiliense Desv., az üvegház dísze. BORB.

Moldován *Gergely* újabb művei: *A magyar nemzeti állam nemzetiségi feladatai* (Kolozsvár 1896); *A románság* (politikai, történelmi, néprajzi és nyelvészeti közlemények, 1. köt., Nagy-Becskerek 1896).

Moldva (Vltava), Csehország fő- és az Elbe mellékfolyója. A Cseh-erdőben két forrásfolyó összefolyásából ered; a Meleg-M. a Fekete-hegy alján 1179 m. magasságban fakad és 30 km.-nyi utat megtevén, egyesül a bajor határon túl a Tábla-hegyen (1107 m.) eredő Hideg-M.-val. Az egyesült M. eleinte DK-nek, azután É-nak folyik, fölveszi a Malsch, Luschnitz, Wottawa, Sazawa, Beraun és más kisebb mellékfolyókat, elhalad Budweisnél, Prágánál és Melnikkel szemben az Elbébe torkollik. Hossza 425 km., vizkörnyéke 30,840 km². A M. Hohenfurtnál lesz tutajozható és Budweisnél hajózhatóvá. Prágától kezdve kis gőzösök is járnak rajta.

Molecz *Béla*, nyelvész, szül. Szentesen (Csongrád) 1874 dec. 21. A középiskolát Szentesen, főiskolai tanulmányait a budapesti egyetemen s a strassburgi Kaiser Wilhelms Universität bölcsészeti karán végezte; 1896. a budapesti egyetemen pályadíjat nyert *A régi magyar szórend* c. munkájával; 1897 jan. nevezték ki helyettes tanárnak, 1898 okt. rendes tanárnak a szentesi állami főgimnáziumhoz s itt mint a magyar és német nyelvnek és irodalomnak tanára működik; 1898. a m. tud. akadémia a Marczibányi-díj 40 aranyával jutalmazta *A magyar szórend története fejlődése* c. pályamunkáját. Dolgozótársa a Magyar Nyelvőrnek és az akadémia új nagy szótárának.

Molekuláris surlódás, l. *Anyagvizsgálás*.

Molimina (lat.), fájdalmak, különösen a havi baj kiséretében fellépő görcsök (M. menstrualia), amelyek rendesen véget érnek, ha a vérzés jól megindult. Jellemzőek ezek a M. ott, ahol az utak elzárása (atresia) következtében a vér nem ürülhet ki (l. *Hemato-metra*, IX. k.). *M. parturienta*, vajudás, szülési fájdalmak. *M. haemorrhoidalia*, aranyeres fájdalmak. D. G.

Molina *Tirso* de, l. *Tellez* (XVI. k.).

Molleton, l. *Molton* (XII. k.).

Molnár 1. *István* gazdasági iró 1898 máj. 9. kinevezték gyümölcsészeti és fatenyésztési miniszteri biztossá. Újabban megjelent tőle: *A szőlőmüvelés és borászat kézikönyve* (3. bőv. kiad. Budapest 1897); *A fatenyésztés, különös tekintettel a községi faiskolákra és befásításokra* (u. o. 1898); *A mezőgazdasági gyümölcstermelés és értékesítés* (Budapest 1899).

2. *M. János* apátplébánost XIII. Leó pápa 1897 okt. 4. pápai prelátussá nevezte ki. Az 1898-iki őszi és téli obstrukció idején mint a néppárt országgyülési vezére, pártja részéről ő irta alá a békepaktumot (1899 febr.).

3. *M. József*, festő, megh. Budapesten 1899 febr. 6. Özvegye 1899 okt. a műcsarnokban, a Barabás-kiállítással egyidejüleg kiállítást rendezett műveiből.

4. *M. Viktor*, hitszónok és iró, szül. Krizbán 1826 jul. 2., megh. 1892 jan. 31. mint ev. lelkész Hosszufaluban. Legelterjedtebb munkája: *A katechismus magyarázata* (Brassó 1852).

5. *M. Viktor*, Temes vármegye főispánja, 1899 máj. 1. megkapta a Lipót-rend lovagkeresztjét.

6. *M. Viktor* irót 1898. kinevezték min. tanácsosnak a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban; 1897. megkapta a III. oszt. vaskoronarendet; 1899. létrehozta az Urania magyar tudományos szinházat.

Moltke *Miksa Lipót*, német iró, szül. Küstrinben 1820 aug. 18., megh. Lipcsében 1894. Hosszabb ideig Brassóban élt és több munkával gazdagította az erdélyi szászok irodalmát. Ilyen a Schutz- und Trutzlieder für die Siebenbürger Sachsen (1882); ő költötte a Siebenbürgen, Land des Segens kezdetü népdalt, hagyatékában pedig drámát találtak, melynek hőse Weiss Mihály. Egyéb munkái közül említendő: Gedichte (4 kiad.). Kiadta a Deutscher Dichterwald és Neuer deutscher Parnass c. antologiát és Shaksperet fordította le németre. M. L.

Molucella *L.* (növ.), l. *Szívfű*.

Molybdobullon, l. *Molibdobullon* (XII. k.).

Mombasz-Uganda vasút, l. *Kelet-Afrika*.

Monacit (XII. k.). Az Auer-féle izzófényhez szükséges ritka fémeket tartalmazó ásványt újabb időben leginkább Észak-Karolinából (Egyesült-Államok) hozzák, ahol vagy 2000 angol mf²-nyi területen találtak 30—60 cm. vastag M.-homoktelepet. A homok eredeti M.-tartalma csakis 1—2%, de miután iszapolással és egyéb mekanikai módon eltávolítottak belőle különféle ásványokat (magnezitet, cirkont, korundot, rutilt, gránátot stb.), tartalma 65—70%-ra felszaporodik. Az Egyesült-Államok M.-termelése 1893-ban 60 tonna volt, két évre rá 1895-ben már 862 tonnára emel-

kedett és ma már az 1000 tonnát is meghaladja. Az Egyesült-Államok termeléséhez képest elenyésző az egyebütt termelt M.-mennyiség. Egy kevés, néhány tonna kerül Braziliából, Ausztráliából, Szibériából, Norvégiából is. Norvégia évenként mindössze alig 1 tonnát produkál. Akadtak 12 cm. hosszu M.-kristályokra is, valamint 6—9 kg.-nyi kristályos tömegekre. A kémiai összetétele a termőhelyek szerint nagyon változik. Ceroxid-tartalma 23—37%, lantánoxid és didimoxid 14—31·8%, toriumoxid 1·5—17·8% közt ingadozik. SZT. H.

Moncayo, 2349 m. magas, gránit- és palákból álló, elszigetelt hegycsúcs Zaragoza és Soria spanyol tartományok határán. Egyes melyedéseiben a hó egész télen át megmarad.

Monesia-kéreg, l. *Csillagalma* (IV. k.)

Mongol-amerikai néptörzs, l. *Eszkimók* (VI. k.).

Monis *Ernő Emánuel Antal*, francia jogtudós és politikus, szül. Châteauneufben (Charente) 1846 máj. 26. Cognacban, majd Bordeauxban volt ügyvéd, ahol 1885. és 1889. opportunista programmal a képviselőházba választották, 1891 okt. pedig a Gironde départementban megválasztották szenátorrá. 1899 jun. 23. igazságügyi miniszter lett Waldeck-Rousseau kabinetjében. M. L.

Monk Bretton *János György Dodson* lord, angol államférfiu, szül. 1825. Jogot hallgatott Oxfordban, mire 1851. barrister s nemsokára Sussex grófságnak békebirája lőn. A parlamentben a szabadelvü pártnak radikálisabb szárnyához csatlakozott s szakismereténél fogva 1865—72. mint chairman of committees (a bizottságok elnöke) működött. 1873. a kincstári hivatal pénzügyi titkárává tették, mely állásáról azonban Gladstone visszalépésével (1874) ő is lemondott. Gladstone új minisztériumában (1880) a helyi közigazgatási hivatal (az előbbi szegényügyi hivatal) elnöke lett. 1882—85-ig, vagyis Gladstone visszalépéséig Lancaster kancellárja volt, mikor M. lord címen a felsőház tagja lett. TH. GY.

Monobromkámfor (camphora monobromata), $C_{10}H_{15}BrO$, vizben rosszul oldható szintelen, kámforszagu kristályok. Néhány év óta használt újabb gyógyszer, mely Svájcban hivatalos. Alkalmazásának előnyei, hogy a bróm nehezebben felszivódó alakban van benne s igy nem oly könnyen okoz brómbetegséget (bromizmus), mint a jól oldható brómalkáliák, másrészt pedig a benne levő kámfor szintén közrehat az idegcsillapító hatás keltésében. K. GY.

Monocarpicus (növ.), l. *Egyszergyümölcsözők* (V. k.).

Monocle (fotográfiánál). Bizonyos esetekben, p. életnagyságu arcképeknél vagy tájképeknél, igen szép művészi hatás érhető el azáltal, ha a kép élessége csekélyebb, mint a rendes fotográfiáknál, mivel az elmosódott körvonalak, különösen durva szemcséjü papiron, nagyobb távolról szemlélve, bizonyos lágyságot, plasztikát kölcsönöznek a képnek. Ezen képek fotografálására a legjobb s legegyszerübb eszköz a közönséges gyujtólencse, az *egyszerü M.* Rendesen nagy gyujtótávolu (50 cm.—1 méter) lencséket használnak, melyek nyilása előtt fényrekesz alkalmazandó. E nélkül nem adnak használható képet. A legjobb, ha a nyilás = $\frac{7}{15}$ — $\frac{7}{18}$ (a gyujtótávol 15—18-ad része), $\frac{7}{40}$ már meglehetős éles képet ad. Mivel ezen lencsék nem akromatikusak, szükséges a rendes beállítás után a kamarát nehány cm.-rel rövidebbre állítani, hogy a fotográfiai sugarak egyesülési síkja összeessék a lemezzel. Itt ugyanis a szemre, illetve a fotográfiai lemezre legerősebben ható sugarak nem egy síkban egyesülnek (focus differentia); a helyes beállítás megkönnyebbítésére táblázatok szolgálnak, melyeket az optikusok a lencsékkel adnak. G. J.

Monod *Gábor*, francia történetiró, szül. Le Havreban 1844 márc. 7. Az École normaleban végezte tanulmányait, azután az olasz levéltárakban buvárkodott, ellátogatott a berlini és göttingai egyetemekre, hol (különösen Waitztól) a történeti szemináriumban a kritikai módszert elsajátította és végre (1874) a francia történet tanára lett az École alsacienneben, ahonnan 1880. az École normalehoz került. Az ifjabb francia történetirók egyik legkitünőbb, mint kritikus és pedagogus is számot tevő tagja. Munkái: Allemands et Français (Páris 1872, az 1870—71-iki német háboruban tett tapasztalatai nyomán irt mű); Sur les sources de l'histoire mérovingienne (I. 1872, II. 1882); Jules Michelet (1875); De la possibilité d'une réforme de l'enseignement supérieur (1876); Les origines de l'historiographie de Paris (1887); Les beaux-arts à l'exposition universelle 1867 et 1878 (Páris 1879); Bibliographie de l'historie de France depuis les origines jusqu'à 1789 (u. o. 1888, úttörő munka); Moeurs judiciaires au VIII. siècle (Revue Historique 35. köt.); Les aventures de Sichaire (u. o. 31. köt.); A la mémoire de Georges Waitz (Nougent le Rotrou, 1885); La légende de la Loi Salique et la succession au trône de France (Revue Critique 51. köt., 1892); Bémont közreműködésével: Histoire de l'Europe et en particulier de la France de 395 à 1270 (Páris 1892); Les maîtres de l'histoire. Rénan, Taine, Michelet (1894). Számos értekezést irt az általa alapitott, jó hirnevü Revue Historiqueba, melyben a külföldi irodalmat is figyelemmel kiséri. 1881 óta a becsületrend tagja. M. L.

Monodelphia (állat), mindazok az emlős állatok, amelyeknek csupán egy méhük van. Ilyenek az *erszényesek* és *kloakás emlősök* kivételével az összes többi emlős állatok.

Monodimetrikus kristályrendszer, l. *Négyzetes kristályrendszer* (XII. k.).

Monofázia, l. *Afázia* (I. k.).

Monofiletikus (gör.) a. m. egytörzsü, egységes; innen *M. származási elmélet* az, mely szerint minden szerves lény (organizmus) egyetlen alacsonyfoku élő szervezetből vált és fejlődött ki, ellentétben a *polifiletikus* elmélettel, mely szerint több egyszerü organizmus volt a későbbiek kezdetleges fejlődési alapja.

Monoicus (növ.), l. *Egylaki* (V. k.).

Monospermus (gör.) a. m. egymagu.

Monostori *Károly* újabb művei: *A sertéstenyésztés alapvonalai* (Budapest 1898); *Állatgyógyászat* (u. o. 1898); *A lóhus* (népszerü ismertetés, u. o. 1897); *Könyv az egészséges állatok gondozásáról és a betegek ápolásáról* (u. o. 1898); *Vásári tanácsadó* (u. o. 1898); *Lógondozás* (u. o.

1899); *Házi állataink egészségének fentartásáról* (Kolozsvár 1899).

Monoszimmetriás rendszer, l. *Egyhajlásu kristályrendszer* (V. k.).

Monoszló vára (ma Moszlavina Belovár-Kőrös vármegyében), a XIII. sz.-ban már fennállott s Tamás bán nemzetségéé volt. 1316. I. Károly király ostrommal vette meg. Később a Monoszlai Csupor-család kapta meg. 1493. Bakócz Tamás szerzé meg s az Erdődy-családra hagyta. 1544. a török kezére került, de 1591. Erdődy bán visszafoglalta. KAR.

Monothecicus (növ.), p. anthera monothecica a. m. félfejü v. félgerezdü himgömb, vagyis anthera unilocularis, midőn a himgömb széthasadás folytán feleződött és csak kétrekeszü. L. *Dithecicus* (V. k.).

Monotis *Bronn*, kövült állat, az *Aviculidae* családjába tartozó kagylónem. A héj egyenlő teknőjü, sugarasan bordás. A zárópárkány fogatlan. A búb gyenge. A mellső fülalaku nyulvány igen kicsi, kerek, a hátulsó is rövid, de ferdén lemetszett vagy kimetszett. A triasz-időszakban élt; egyik leggyakoribb faja a *M. salinaria* Schloth.

Mons Claudius, l. *Garics* (VII. k.).

Monson *Edmund János*, sir, angol diplomata, szül. 1834. A külügyi szolgálatba 1856. lépett. 1858—63. Lyons lord alatt washingtoni követségi titkár, 1869—71. konzul az Azori-szigeteken, 1871—79. budapesti főkonzul, 1879—84. uruguaji miniszter-rezidens, 1884—85. paraguaji követ volt; 1885—88. Kopenhágában, 1888—92. Athénban, 1892. pedig Brüsszelben működött mint követ; 1893. bécsi nagykövetnek nevezték ki; 1896. pedig ugyanilyen rangban Párisba helyezték át.

Monstrum, l, *Torzszülött* (XVI. k.).

Montana É.-amerikai egyesült állam 1893-iki termése 2·3 mill. bushel zab, 0·9 mill. bushel búza, 0·6 mill. bushel burgonya. A lovak száma 0·2 mill., a szarvasmarháké 1 mill. és a juhoké 2·8 mill. A bányászat termékei 3·5 millió dollár értékü arany, 21·8 mill. doll. ezüst, 155 mill. font réz és 0·9 mill. t. szén.

Montblanc (XII. k.) hegyen két meteorologiai obszervatorium van; az elsőt *Vallot* 1890. építette a Rocher des Bosses-on (4365 m.), a másodikat *Janssen* Péter (1893) a M. csúcsán. A tervezett *M.-vasút* fayet—chamonixi részét, melyet villamos üzemre rendeznek be, nemrég kezdték építeni. A közlekedést automotoros kocsikkal fogják lebonyolítani. A villamos áramot egy oldalsín fogja szolgáltatni, melyen fémseprők csúsznak végig. Az áram fejlesztésére két telepen az Arve folyamot használják föl, mely telepek mindegyike 2000 lóerejü áramot szolgáltatna. A kiindulási állomás a chamonixi villamos vasút mellett, Houches község területén épül; innen a vonal 20 km.-re van tervezve, később azonban még Martignyig hosszabbítják meg. Körülbelül 1100 m. magasságban Taconnaz kisközség mellett 5 km. hosszu alagutat fúrnak a Goûter csúcsig 3483 m. Az u. n. vörös sziklákon (Rochers rouges) emelnék a végállomást 4580 m.-re a tenger szine fölött, ott, ahol jelenleg a Janssen-féle obszervatorium áll. Ezen, a maga nemében páratlan turistavasút körülbelül 21 millió koronába fog kerülni.

Montecuccoli-Polinago *Rezső* gróf, osztrák-magyar ellentengernagy, szül. Modenában 1843. A tengerészeti akadémiából mint ideiglenes tengerész-hadapród 1859., a háboru folytán idő előtt léki s részt vett az 1859. és 1866-iki háborukban. 1866. sorhajó-zászlós, 1871. sorhajó-hadnagy lett és 1874. elnyerte a kamarási méltóságot. A törzstiszti rendfokozatokba 1884., 1887. és 1892. léptették elő. 1897. ellentengernagygyá és egyúttal a polai tengerszertár parancsnokává, 1899. hajórajparancsnokká neveztetett ki. Több magas rendjel tulajdonosa. F—Y.

Monteil (ejtsd: moñtej) *Lajos*, francia utazó, szül. 1855 ápr. 18. A st.-cyri hadi iskolát elvégezvén, 1876. mint hadnagy Szenegambiába került, ahol Bingerrel együtt több felfedező utat tett és kivált kartográfiai felvételeivel tünt ki. 1890. a francia kormány megbizásából expediciót vezetett a Csádtóhoz. Szikasszón, Szajon, Szikotón és Kanón keresztül 1892 ápr. Bornu fővárosába, Kukába jutott, 4 havi ott tartózkodás után a Szaharán át Tripoliszba ment, ahová 1892 dec. ért. 1894. expediciót vezetett a Kongo-országba, Szamori fellázadt főnök ellen. Müve: De St.-Louis à Tripoli par le lac Tchad (Páris 1895).

Montenegro (XII. k.), fejedelemség. Az 1896-iki véderőtörvény szerint az összes fegyverfogható lakosság 60. életévéig népfelkelő; ezek száma: 40,000, akik közül 25,000 az első és 15,000 a második felkelő-osztályhoz tartozik. Mindenki 5 havi tettleges szolgálatot tartozik teljesíteni és 5 évig szolgál a tartalékban.

Története. 1895. Nikita Belgrádba ment Sándor király és régi ellenfele Milán exkirály látogatására; e látogatás azonban csak annyira-mennyire vetett fátyolt a multra s a szerb ellenzék egy része ezentúl is M. dinasztiájától várja az Obrenovics-háztól való megváltást. Nikita fejedelemnek magának sem tetszhetett Szerbia kóros állapota, ami abból is kivehető, hogy egyik leányát sem adta oda az 1897 máj. kérő gyanánt Cettinyében jelentkező Sándor királynak. 1897 jan. 14-én M. a Petrovics-család uralmának 200. évi fennállását ünnepelte meg, Anna hercegnő eskövője pedig Battenberg Ferenc József herceggel (az elhalt bolgár fejedelem öcscsével) örömzajjal töltötte el a bérces ország zugait. 1898 aug. Ferdinánd bolgár fejedelem látogatott el Cettinyébe, mely alkalommal ő és Nikita fejedelem közös érdekeiket hangoztatták. Hogy az 1899 jul. Milán szerb exkirály ellen intézett merényletben és a radikális párt (állítólagos) összeesküvésében mennyiben volt a cettinyei udvarnak része, még ki nem tudódott. Petrovics Blazno, Nikita fejedelem unokaöcscse, ki a dologról tudott és Szerbiából ki is utasíttatott, Nikita fejedelem ellensége volt és Szerbiától nyugdíjt élvezett. 1899 nyarán Danilo trónörökös Jutta mecklenburg-strelitzi hercegnőt vette el nőül, kivel az orosz udvarban ismerkedett meg. E családi örömnap alkalmával Nikita fejedelem némi autonomiával és választó joggal ruházta fel az ország nagyobb községeit. Újabban a fejedelemség pénzügyi helyzete annyira rosszra fordult, hogy az osztrák kormány a postai összeköttetést M.-val a hátralékos tartozás meg nem fizetése következtében megszakította. M. L.

Montenuovo *Alfréd* herceget a király 1896 máj. 30. Ottó főherceg főudvarmesterévé nevezte ki s egyúttal a titkos tanácsosi méltóságot adományozta neki. Feleségét *Kinsky* Franciska grófnőt ugyanekkor kinevezte Mária Jozefa főhercegnő főudvarmesternőjévé. Ez állásuktól mindkettőt 1898 jan. 1. fölmentette és M.-nak az I. oszt. vaskorona-rendet adta, kinevezvén őt második főudvarmesterének, egyszersmind az első főudvarmester helyettesének. 1899 szept. óta az osztrák urakházának tagja.

Montgomery *Róbert Ágost,* finn jogtudós és államférfi, szül. Kajanában 1834 jan. 29., megh. Helsingforsban 1898 aug. 3. Filozofiai, történelmi és jogi tanulmányait 1852—63. a helsingforsi egyetemen végezte, ahol 1869. jogi doktori oklevelet nyert és a római jog rendes tanára lett. Új állásában nagy mértékben hozzájárult a jogi ismereteknek Finnországban való elterjesztésében, még pedig főképen Om anklagelse-principen i nyaste utländska straffprocesslagar (Helsingfors 1880) és Handbok i Finlands allmänna privaträtt (u. o. 1889—95, 2 köt.) c. műveivel. Finnország alkotmányának újabb története szorosan M. nevéhez fűződik; 1863 óta, mint valamennyi fontosabb tartománygyűlési bizottság tagja, a bankügy, a magánjogi törvények és az aranyvaluta életbeléptetése körül nagy érdemeket szerzett. Ebbeli munkásságát jellemzi Notice sur les travaux législatifs de la diète du grand-duché de Finlande 1863—1879 c. cikke az Annuaire de la Société de législation comparée 1880. évfolyamában. 1882. finnországi szenátusi prokurátornak nevezték ki; 1886—87. Wasában mint udvari törvényszéki elnök működött, majd pedig császári finnországi szenátor lett. Élete végső éveiben a szenátus igazságügyi osztálya helyettes elnökének fontos bizalmi állását töltötte be. Egyúttal 1888—90. a finnországi ügyek számára való pétervári bizottság tagja volt. M. a suecoman (svédbarát) párt legünnepeltebb vezéreihez tartozott, de tekintettel volt a fennoman párt jogos követeléseire is.

Monti Sibillini, a római Apenninek legdélibb és legmagasabb része, a Chienti- és a Trontovölgy között, Macerata, Ascoli, Piceno és Perugia olasz tartományokban; rideg, puszta hegygerinc, amely a *Monte Vittore* (Vettore) nevü csúcsban 2477 m. magasságot ér el.

Montluçon, francia város, (1896) 31,595 lak.

Montpellier, francia város, (1896) 73,931 lak.

Montpensier *Antal Mária Fülöp Lajos* orléansi herceg özvegye, *Lujza* spanyol infansnő, megh. Sevillában 1897 febr. 2. — Fiának *Antal* hercegnek (szül. Sevillában 1866 febr. 23.) Umberto olasz király 1895 márc. 24. a *Galliera hercege* címet adományozta. Antal herceg 1886 márc. 6. nőül vette *Eulalia* spanyol infansnőt. Gyermekeik: *Alfonz* herceg (szül. 1886 nov. 12.) és *Lajos Ferdinánd* herceg (szül. 1888 nov. 5.). — A *M.* hercegi címet most Fülöp orléansi herceg testvéröcscse, *Ferdinánd* herceg viseli, aki 1884 szept. 9. szül. az eu-i kastélyban.

Montreal lovag, l. *Morial.*

Monts maudits, l. *Maladetta* (XII. k.).

Montt *Jorge,* Chile elnöke, szül. Santiagóban 1847. A tengerészetbe lépett s 1879—81. mint az O'Higgins korvett-hajó parancsnoka a Peru ellen viselt háboruban tünt ki. Midőn 1891. Balmaceda elnök ellen kitört a forradalom, M. mint a kongresszuspárt vezére átvette a forradalmi junta elnökségét s a fővezérletet s Körner tábornok tanácsával élve, vizen és szárazon egyaránt biztosította a forradalom sikerét. Balmaceda bukása s halála után M.-ot szept. ideiglenesen, nov. pedig véglegesen Chile elnökévé választották. A belső békét sikerült neki fentartani, a pénzügyet is jobb karba hozta s Chile művelődési viszonyait lényegesen javította. 1896 szept. 18. letette hivatalát utódja, *Errazuriz* kezébe.

Monumenta Germaniæ Pædagogica, nagyszabásu vállalat a német neveléstörténet kikutatására, melynek létesülése főleg Kehrbach Károly buzgólkodásának eredménye. A mű négy részre van tervezve: iskolai rendtartások, tankönyvek, pedagogiai vegyes közlemények és összefüggő előadások. 1886 óta 17 kötet jelent meg, közöttük az erdélyi iskolák rendje (Teutsch, 2 köt. 1880—92). A M. ügyének előmozdítására 1890. Berlinben a Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte alakult, melynek kisebb csoportjai Németországban, Ausztriában és Svájcban működnek. Közleményeiből 1891 óta 5 köt. jelent meg, 1896. pedig kiadta a német neveléstudomány bibliográfiáját.

Monvel (ejtsd: moñvel) *Lajos Móric* (Boutet de M.), francia festő, szül. Orléansban 1851 okt. Párisban folytatta tanulmányait Cabanel, Lefèbvre, Boulanger és Carolus Duran alatt, de nem érte be azzal, hogy mestereit vakon kövesse, hanem egészen önálló irányt követett. Hiresebb alkotásai: Szt.-Antal megkisértése; Mounet-Sully arcképe; A jó szamaritánus (1878, az orléansi muzeumban); A vásárról hazatérő arabok (1879, a rennesi muzeumban); Boszorkányok felvonulása (1880, ezért a nagy díjat kapta); A mecset (1881). Azután (1897) a kolosszális méretü Apoteozist festette, melyet azonban Turquet, mint a köztársasági kormány ellen intézett támadást, a Salonból még a megnyitás előtt eltávolított. Azóta M. elismert elsőrangu művész hirében él Párisban és különösen mint arcképfestő és mint illusztrátor működik. Elhagyott ház c. képe a Luxembourgba került; a Maître Pathelin, a Chansons de France, a Lafontaine mesei, Nos enfants és Jeanne d'Arc életéhez készített rajzai és aquarelljei révén pedig világhirre emelkedett. Utóbbiak, Salome és Les Sirènes c. aquarelljei az 1899. bécsi szeceszszionista kiállításon voltak láthatók. M. L.

Moody (ejtsd: módi) *András,* ref. lelkész, a skót hitterjesztő társulat Budapesten levő iskolájának vezetője, szül. Paisleyben (Skócia) 1837 dec. 29. Tanult az edinburgi egyetemen 1, a glasgowin 4 évig és a skót szabad egyház glasgowi teologiai akadémiáján egy éven át. A glasgowi egyetemen vizsgálatai letétele után baccalaureus artium (B. A.) címet, ugyanazon egyetemtől 1897 ápr. 13. honoris causa doktori, az összes skót egyetemek (Students Representative Concils, egyetemi körök) részéről 1898 dec. 31. «budapesti akadémiai konzul» címet nyert. Tanulmányai bevégeztével 1862. egyházi beszédek tarthatására feljogosittatván, Gibraltarba ment mint helyettes lelkész, egy

év mulva visszament Skóciába, 1864. Budapestre jött, lelkészszé avattatott, itt működött a skót misszió szolgálatában 1871-ig, amikor Prágába ment, 1878. ismét Budapestre jött s azóta itt működik, teljesen elsajátítván a magyar nyelvet. Fő hivatása a lelkészkedés és a skót hittérítő társulat által a hazában élő nemzetiségek nyelvén kiadott vallásos s erkölcsnemesítő értekezések terjesztése. Ő vezeti a hold-utcai missziói iskolaépület nagy termében és az Erzsébet-körúton bérelt imateremben tartatni szokott hétköznapi és vasárnap esti istentiszteleteket, mint szintén a hold-utcai református templomban is ő szokott időnként angol egyházi beszédeket tartani. Ő az egyik összetartó kapocs a magyar református és a skót és az É.-amerikai református magyar egyházak között, az ő közvetítésével nyernek a magyar ref. lelkészjelöltek az edinburgi egyetemen jelentékeny ösztöndíjat, az amerikai magyar ref. egyházak pedig magyar lelkészeket. V. ö. Téli Ujság (1894, 9. sz., mely arcképét is hozta). F—s.

Móra *István* írót a főváros tanácsa 1899. polgári iskolai tanárnak választotta meg. Tárcáival sűrűn felkeresi a Magyarország c. politikai napilapot. Újabb önálló kötete: *Atyámfiai* (elbeszélések, Budapest 1898).

Moraes Barros *Prudente*, a braziliai köztársaság elnöke, szül. Itubán (São Paulo) 1841. Jogi tanulmányai befejezése után 1863. ügyvéd lett. 1866. beválasztották São Paulo tartománygyűlésébe, hol a köztársasági párthoz csatlakozott s 1885. bejutott a braziliai képviselőházba. 1889—1890. São Paulo kormányzója volt, majd szenátorrá választották. 1889. részt vett a császárság megbuktatására irányuló mozgalomban s az elnöki méltóságra törekedett, de csak 1894 márc. 1. választották meg elnöknek, amire nov. 15. elfoglalta hivatalát. Betegsége miatt 1896 nov. *Pereira* Viktor alelnök helyettesítette, 1898 nov. 15-én pedig, amint hivatali ideje letelt, végleg megvált az elnökségtől. Népe mint a béke helyreállítóját ünnepelte. M. L.

Morava, közigazgatási kerület Szerbia belsejében, 2899 km² területtel, (1895) 174,868 lak., Csuprija fővárossal.

Moravcsik 1. *Ernő Emil* újabb művei: *A gyermekkorban levő büntetésekről* (Budapest 1896); *Gyakorlati elmekórtan* (2. bőv. kiad. u. o. 1897).

2. *M. Gyula*, l. *Béri* (III. k.).

Moravetz *Ottó* (klienfeldi), cs. és kir. altábornagy, a katonai nevelő- és képző-intézetek főfelügyelője, szül. Grazban 1842 jul. 17. Katonai tanulmányait a hainburgi hadapród-intézetben kezdte meg, 1857. belépett a bécsújhelyi katonai akadémiába. 1861. II. osztályu hadnagygyá nevezték ki a 36. gyalogezredben. 1866 máj. 8. magasabb illetményü hadnagygyá lépett elő. A hadi iskola elvégzése után 1866 máj. 22. mint főhadnagyot az 57. gyalogezredhez való áthelyezése mellett a vezérkarhoz osztották be. 1866 aug. 22-én II. oszt. századossá, 1870 máj. 1-én pedig I. oszt. századossá lépett elő. Az 1866-iki háboruban Tirol védelménél szerzett érdemeiért legfelsőbb elismerésben részesült. 1872 nov. 1-én a 17. gyalogezredhez osztották be szolgálattételre, 1874 aug. 1. azonban ismét a vezérkarhoz helyezték vissza. 1877. őrnagy és a grazi fő hadparancsnokság második törzstisztje lett. 1878. a 28. gyaloghadosztály és a trieszti katonai parancsnokság vezérkari főnökévé, 1879. pedig a hadi iskola katonai földrajztanárává nevezték ki. 1880 máj. 1. alezredessé, 1884 máj. 1. ezredessé lépett elő. Még ugyanazon év okt. a Marburgban állomásozó 47. gyalogezredhez osztották be s a katonai érdemkereszttel tüntették ki. 1885 márc. ezredparancsnok lett. 1887 ápr. 3. a gyalogság állományába helyezték át, 1889 dec. 29. pedig a 17. gyalogdandár parancsnokává nevezték ki, melyet 1890 máj. 1. vezérőrnagygyá történt előléptetése követett. 1894. Landwehr-hadosztályparancsnokká s még ugyanazon év nov. altábornagygyá nevezték ki. 1898 nov. 30-án a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntette ki a király. *Sumonigg* János lovag altábornagy nyugalomba vonulása után M.-et nevezték ki a katonai nevelő- és képző-intézetek fő-felügyelőjévé. M. I.

Morbihan, francia département, (1896) 552,028 lak. 1897-iki termés 553,000 hl. búza, 1.031,250 hl. rozs, 1550 hl. árpa, 615,400 hl. zab, 25,610 hl. bor, 293,716 hl. gyümölcsbor.

Morbleu! (ejtsd: —blö), francia káromkodás: teringettét!

Mordent, l. *Parányzó* (XIII. k.).

Moreljcsiki, l. *Raszkol* (XIV. k.).

Morelli 1. *Gusztáv* fametsző tanárságának 25 éves jubileumát 1899 jun. 19. ülte meg az iparművészeti iskola.

2. *M. Károly*, orvos, egyetemi magántanár, szül. Pesten 1855 máj. 7. U. o. végezte iskoláit. 1879. avatták fel az összes gyógytudományok doktorává a budapesti egyetemen. 1877—86. Navratil Imre dr. egyetemi tanár mellett működött ugy a gégészeti, mint a sebészeti osztályon. 1886. nevezték ki a Rókus-kórház II. gégészeti osztálya rendelő főorvosává. 1883. alapította Róna S. és Schwartz Artur társaságában az ambulatoriumot szegény betegek számára, saját költségükön. Mint gégész, sebész és fogász, számos önálló dolgozata jelent meg itthon és külföldi szaklapokban. Bejárta az összes hazai és külföldi fürdőket, Európa nagyobb városait, kórházait, egyetemeit, hogy ismereteit gazdagítsa; tevékeny részt vett a nagyobb orvosi kongresszusokon. Több eszköze általános használatnak örvend, minők: orrtölcsére, orrtampontartója, kacsvezetője, gégemetszetei, papillotómja, autoinszuflátorja, orr-lápisztartói, száj-tágítója, orrkő-fogója stb. Foglalkozott gyomorvilágítással s kisérleteinek eredménye volt, hogy 1896. az ezredéves kiállításon érdemérmet kapott s a király személyesen fejezte ki elismerését dolgozata felett.

Morenosit, l. *Nikolszulfát* (XIII. k.).

Moreton-öbli dió (növ.), l. *Castanospermum* (IV. köt.).

Morfogenia (gör.) a m. kifejlődéstan, l. *Alaktan* (I. k.).

Morgan *J.*, de, az egyiptomi műemlékek jelenlegi igazgatója, szül. Angliában 1845. Tanulmányai befejezése után beutazta a Keletet és különösen a régészet iránt tanusított érdeklődést. Miután a British Museum egyiptomi műkincseit rendezte és

katalogizálta, a khidiv az egyiptomi műemlékek főigazgatójává tette, mely állásban most is mostis dik. Munkái: Les stèles de Zohab (Recueil de travaux relatifs à la philologie et à l'archéologie egyptiennes (14 köt., 1892). 1894. jelent meg Bécsben a khidiv költségén sajtó alá rendezett Catalogue des monuments et inscriptions de l'Égypte antique c. nagy vállalatnak I. kötete. Továbbá: Fouilles à Dahchour (Bécs 1895), a dachuri ásatások eredménye. 1889—91. Persiában tett tanulmányi utat, melynek eredményeit Mission scientifique en Perse c. díszműben teszi jelenleg közzé (I—IV. köt., Páris 1894—97). Többed magával kiadja továbbá a Catalogue des monuments et inscriptions de l'Égypte antique c. munkát (I. köt., Páris 1894), Újabb művei: Recherches sur les origines de l'Égypte (u. o. 1897); Carte de la nécropole Memphite, Dahchour, Sakkarah, Abou-Sir (u. o. 1897).

Morgan-bill, Morgan É.-amerikai szenátor javaslata alapján kidolgozott törvényjavaslat, melyet az Unió kormánya 1898 dec. a képviselőház és a szenátus elé terjesztett és mely a *Nicaraguai-csatorna* (l. o.) kiépítését szabályozza.

Morgenstierne *Bredo Henrik* (Munthe af M.), norvég jogtudós és politikus, szül. Kristianiában 1851 nov. 11. Tanulmányai befejezése után kinevezték előbb gimnáziumi, majd jogtanárnak. Mint politikus a konzervatív párt érdekében nagy tevékenységet fejtett ki, melynek nézeteit a sajtóban is sikeresen tárgyalta. Néhány, a kristianiai tudományos akadémiában az éremtan körébe eső értekezésén s a szakiratokban megjelent számos cikkein kívül az államtudományok nagy szótárában is közlött cikkeket. Önálló művei: Samling af norske love og bestemmelser vedkommende handel og söfart (Chr. Larssennel, Kristiania 1878); Om erstatningsansvar for andres handlinger (u. o. 1887); Höires og venstres unionspolitik (1891); Om det sammensatte statsraad (1892); Den unionelle ret (1897). o. j.

Morial, auraniai perjel. Eredetileg *Montreal* lovag, s ifjuságától kezdve kalandos életet élt. 1345. hajóját a szélvész a Tiberis torkolatába vetette, hol megrabolták. Mindenétől megfosztva, Nápolyba ment, ott a János-lovagok közé állt s mint ilyen Durazzói Károlyt szolgálta. Nagy Lajos királyunk második nápolyi hadjáratában már mint a János-lovagok auraniai perjele vett részt s Lajos király seregében egyike volt a legtekintélyesebb zsoldos hadak vezéreinek. A király bizalmát annyira birta, hogy a király Aversa elfoglalása után 1350. e várat reá bizta. Jó árért szivesen eladta volna azt Johannának, de az ellenség elűtötte őt a várt haszontól. Megmaradt zsoldosaival megsarcolta Itália összes városait. Később emberein is túladott s bankár lett. Cola Rienzi római szenátor is vett fel tőle kölcsönpénzt, ki utóbb M.-t, hogy zaklatásaitól menekűljön, elfogatta s Rómában fejét vétette. V. ö. *Katona*, Hist. Crit. (IX. 619. s köv.); *Pór*, Nagy Lajos kir. (163. 240). kar.

Mórichidai prépostság, Sopron vármegyében a prémontreieké volt. Szt. Jakab tiszteletére Móric mester nyitrai főispán s országbiró és testvére Márk comes 1251 előtt alapította. Nevét onnan kapta, hogy Árpásra a Rába folyón keresztül egy híd vezetett. Az oklevelek rábai monostornak és egyháznak s Árpás-révnek is irják. A Mórichidaycsalád még a XV. sz.-ban is e monostorba temetkezett. A mohácsi csata után a szerzetesek elszéledvén, prémontrei apácák telepedtek oda, 1553. azonban a törökök elől ezek is somlyóvásárhelyi kolostorukba s Győr bevétele (1594) után innen Nagyszombatba menekültek. Átmeneti román izlésü templomát a mult században újra épitették; de csak a szentély s a templom déli része tartotta meg régi alakját. V. ö. *Römer* Flóris, Árpás és a mórichidai szt. Jakabról cimzett prépostság története (Pest 1869). m.

Morier (ejtsd: morrier), *Jakab*, angol útirajz- és regényiró, szül. 1780 táján, megh. Brigthonban 1849 márc. Svájcból Angolországba szakadt családból való. A diplomáciai pályára lépvén, beutazta Persiát és Kis-Ázsiát, 1810—16. Angolország követe volt Persiában. Később Mexikóba ment, legutóbb Londonban és Brightonban élt. Művei: A journey through Persia, Armenia and Asia Minor to Constantinople (London 1812); A second journey through Persia (1818). Nevezetesebb etnográfiai regényei: The adventures of Hajji Baba of Ispahan (1824, 3 köt.); The Mirza (1842).

Morinda *L.* és *morindin* (növ.), l. *Suringi* (XV. k.).

Morley, 1. *Arnold*, angol politikus, szül. Londonban 1849. Cambridgeben tanult és 1873. mint ügyvéd telepedett le Londonban, ahol atyja, *M. Sámuel*, mint dúsgazdag nagykereskedő befolyásos szerepet vitt. 1885. Nottinghamben a parlamentbe választották, hol egyik buzgó hive lett Gladstonenek, aki őt azután 1886. kincstári titkárrá tette. 1886 jul.-tól 1892-ig mint a liberális párt whipje buzgólkodott a parlamentben, 1892. pedig főpostamester lett Gladstone 5. kabinetjében, de az 1895-iki választásokon megbukott. m. l.

2. *M. János* (XII. k.), angol iró és politikus, a Roseberry-minisztériummal együtt 1895. megbukott. 1898. újra beválasztották az alsóházba. Ismételten kikelt Chamberlain harcias politikája ellen.

Morlin *Emil* újabb művei: *A magyar kisdedóvás multja és jelene* (Budapest 1896); *A magyarországi népoktatásügy, kereskedelmi és ipari szakoktatás szervezete és közigazgatása* (Szuppán Vilmossal, 2 köt., u. o. 1898).

Morosini *Albert*, M. Tommasinának bátyja, 1290—1301. volt Horvátország bánja és mint ilyen Pozsegában székelt. Bánsága folytonos harcokból állott a horvát mágnások ellen, kik Martel Károlyt, Kun László nővérének, Máriának fiát hivták meg a trónra. Endre király halála után kénytelen volt azonnal az országot elhagyni, noha Róbert Károly király előtt meghódolt és annak kegyét elnyerni megpróbálta.

Moroswar, l. *Marosvár* (XII. k.).

Moroxit (ásv.), l. *Apatit* (I. k.).

Morris *Vilmos*, angol költő, megh. Londonban 1896 okt. 3. V. ö. *Vallance*, W. M., his art, his writings and his public life (London 1897); *Forman*, The books of W. M. described (u. o. 1897).

Morrisdance (ejtsd: morriszdensz, a. m. mór tánc), Angolországban hajdanta nagyon kedvelt

tavaszi fegyvertánc, melyet május 1. vagy egész májusban pünkösdig fiatal emberek jártak. Állandó kosztümös alakjai: *Robin Hood* (XV. k.) Maid-Marrian (a nyár királynője), a sárkány és sárkányölő (Snap-Dragon); utóbbi a Shakesperenél gyakran emlegetett *Hobby-horse* nevű vesszőparipán nyargal. Ennek az ősrégi előadásnak, amely Angolország némely vidékein még nemrég járta, szimbolikus értelme a tavasznak vagy a tavaszi napnak elragadása a sárkány vagy öreg asszony (Besso) által ábrázolt téltől.

Morrison, hegy, l. *Formoza*.

Morrison *Róbert*, angol orientálista, szül. Morpethben 1782., megh. Kantonban 1834 aug. 1. A brit bibliatársulat megbízásából 1807. Makaóba ment, ahol megtanulta a khinai nyelvet és lefordította a bibliát, amely fordítás 1810—18. részletenkint megjelent. 1816. Lord Amherstet Pekingbe kisérte mint tolmács. 1818. Malakkában Anglo-Chinese College nevü, angol és khinai irodalmi intézetet alapitott, 1823. pedig 10,000 khinai könyvből álló gyüjteményével visszatért hazájába. 1826. a keletindiai társaság ismét Khinába küldte, utoljára a kantoni angol követ tolmácsa volt. Müvei: Horae sinicae (London 1812); Chinese miscellany (u. o. 1825); irt egy khinai nyelvtant (Serampur 1815) és egy khinai-angol szótárt (Makao 1815—19, 6 köt.). Emlékiratait özvegye adta ki 1839. Memoirs cimen. V. ö. *Townsed*, Robert M. (New-York 1888).

Mors, Magyarország középkori vizrajzában a *Maros* folyónak elnevezése.

Morsus diaboli, l. *Nemi szervek* (XIII. k.).

Mortadella, olasz kolbász Bologna vidékéről; rendesen hidegen eszik.

Morte-payes (ejtsd: mortpé), régi francia elnevezése a szolgálatot nem teljesítő, de azért fizetett katonának. A nyugalomba helyezett, de ellátásban s nyugdíjban részesülő szolgákat is igy nevezik.

Morton, 1. *Levi Parsons*, amerikai politikus, szül. Shorehamben (Vermont állam) 1824 máj. 16. Egy bostoni banküzletbe lépett, 1854-ben New-Yorkba ment, ahol 1863. nagy bankot alapitott, melynek Londonban is volt fiókja. 1878. a párisi kiállitásra kormánybiztossá nevezték ki és a kongresszus tagjává választották. 1880. az alelnökségre történt jelölést nem fogadta el és 1881. Párisba ment követnek, ahol 1885-ig maradt. A republikánusok kandidációja folytán 1888 nov. 6. alelnökké választották, amely tisztséget 1888—1893-ig viselte. 1895 óta New-York állam kormányzója.

2. *M. Sterling Gyula*, északamerikai közgazda és politikus, szül. 1832 ápr. 22-én. 1854. az akkoriban még gyér lakosságu Nebraska territoriumban telepedett le, melynek állammá való emelkedésében (1867) nagy része volt. Alapos közgazdasági tudásával nagy hasznára volt nemzetének. Ő alapította az Arbor-day-t, azaz évenkénti faültetési napot, amely főkép a nyugati államokban előmozdította a faültetést és amelyet Nebraskában M. születése napjára tettek. A nebraskai kormányzóságra többször jelölték demokrata programmal, de mindannyiszor megbukott a republikánusokkal szemben. Sok éven át a Chicago Times pénzügyi és mezőgazdasági munkatársa volt. 1893. Cleveland elnök földmivelésügyi miniszterré nevezte ki.

Morus (Moros), Magyarország középkori vizrajzában a *Maros* folyónak elnevezése.

Morus *Tamás*, angol humanista, szül. 1478 febr. 7., megh. 1535 jul. 6. (A XII. kötetbeli adatok tévesek.)

Morva-Budwitz, 1896 óta kerületi kapitányság Morvaországban 699 km² ter., (1890) 40,368 lak., M. és Jamnitz járásokkal.

Morvaország (XII. k.). Az 1890. összeirt lakosok közt volt mező- vagy erdőgazdasággal foglalkozó: 1.138,791 (50%), bányász és iparos 752,268 (33%), kereskedés és forgalom szolgálatában álló 155,902 (7%), értelmiséghez tartozó vagy foglalzásnélküli (10%). A népmozgalom adatai: 1895. született 89,176, elhalt 62,075, házasságkötés 18,787. Az aratás eredménye 1896. volt: 1.488,111 hl. búza, 3.539,783 hl. rozs, 2.948,244 hl. árpa, 3.954,289 hl. zab, 94,891 hl. köles, 259,106 hl. kukorica, 301,021 hl. hüvelyes, 8148 q repce, 7794 q mák, 67,683 q len, 7357 q kender, 12.333,774 q burgonya, 13.890,950 q cukorrépa, 3.454,860 q takarmányrépa, 3352 q komló, 167,909 hl. bor és 277,708 q gyümölcs meg nagy mennyiségü széna és egyéb takarmány. A bányászat szolgáltatott: 1.444,919 t. kőszenet, 126,974 t. barnaszenet, 8554 t. vasércet, 82 t. ólomércet és 6483 t. grafitot, a kohászat pedig 197 t. rezet, 164,091 t. nyers vasat és 66,008 t. öntött vasat. A 134 sörfőző termelt 1.580,092 hl. sört, az 1003 szeszégető 140,191 hl. alkoholt, az 54 cukorgyár 237,387 t. cukrot és 6 dohánygyár 63,270 q dohánygyártmányt. 1895. iskolái voltak: 1 politechnikum, 2 teologiai intézet, 22 gimnázium, 22 reáliskola, 2 tanitó-, 4 tanitónőképző intézet, 19 kereskedelmi iskola, 2 állami ipariskola, 15 iparos szak- és 76 továbbképző iskola, 21 mező- és erdőgazdasági, 1 bányász-, 2434 nyilvános és 65 magán népiskola. A hirlapok száma 1896-ban 183. Uj kerületi kapitányságot is állitottak föl, ezek: Morva-Budwitz (l. o.) és Tischnowitz (l. o.). Az 1896-iki választási törvény értelmében a bécsi birodalmi gyülésbe 43 képviselőt küld; és pedig 9-et a nagybirtokosság, 13-at a városok, 3-at a brünni és olmützi kereskedelmi és iparkamarák, 11-et a községek és 7-et az általános választói joggal birók.

Morva-szabályozás. A Morva (XII. k.) folyó szabályozása sok évi előkészület után végre a megvalósulás küszöbére ért. 1898 szept. a magyar és az osztrák kormány által kidolgozott és jóváhagyott terv szerint a folyó szabályozása Rohatectől kezdve (Morvaország) egészen a Dévény melletti torkolatig fog kiterjedni. A szabályozandó folyammeder jelenlegi hossza 148 km., ezt 104·5 km.-re fogják megrövidíteni. Az eszközlendő átvágások száma: 25. A költség 8.500,000 forintra van előirányozva, mely összegbe az uj hidak költségei is be vannak foglalva. A költségből Magyarország és Ausztria egyenkint körülbelül 2.000,000 frtot vállal magára, a maradékot a 40 érdekelt község kénytelen fizetni. Egészben véve 70,000 katasztrális hold ármentesitése forog kockán és remélik, hogy a szabályozás után a földek értéke jelentékenyen emelkedni fog. A

szabályozott Morván Dévénytől Gödingig gőzhajók fognak közlekedni, ami eddig csakis két esetben (1882. és 1894.) és ekkor is csak Dévénytől Lundenburgig sikerült. A szabályozott Morvát alkalmasint a tervbe vett Duna-Morva-Odera csatornával is összeköttetésbe fogják hozni, melynek kezdőpontja gyanánt magyar részről Pozsony, osztrák részről a bécsi Freudenau van kiszemelve.

Morvenit (ásv.), l. *Harmotom* (VIII. k.).

Mosaburg, a mai *Moosburg*, Klagenfurttól két órányira. A 850. év táján Privina alapította s a salzburgi érsek 853. saját mesterembereivel díszíttette. 865. az érsek maga is itt töltötte a karácsonyt. 888. Arnulf király megerősítette őt itt levő birtokaiban. A védelmét 895. Braszláv hercegre bizta. Mikor Privinát 859. a Lajos ellen föllázadt Karlmann emberei megölték, fia Kocel a királyhoz menekült, ki 861. visszahelyezte ugyan M.-ba, de attól elszakította Dudleip megyéjét. 865. M.-ban Kocel vendége volt Adalvin salzburgi érsek, ki a pannoniai egyházakat is kormányozta. 870. azonban magához hivatta Methódot és megengedte, hogy a szlávok apostola új egyházmegyét alkosson, mindamellett, hogy a német püspökök eretneknek hirdették őt. Privina és Kocel hercegsége Hunfalvy Pál szerint (Ethn. 176—181) Pettautól Pécsig terjedt s igy Kocel a Dunántúl nagy részén uralkodott volna. *Salamon* Ferenc a Századokban (1882, 89—122. old.) bebizonyította, hogy M. és megyéje *nem* a Balaton körül, hanem Karintiában és Stájerországban feküdt. M.

Moscharia *Salisb.* (növ.), lásd *Pézsmabimbó* (XIII. k.).

Moser *Alajos*, az osztrák-magyar bank volt kormányzója, szül. 1818., megh. Pressbaumban (Bécs mellett) 1892 aug. 31. Tanulmányai befejeztével az osztrák pénzügyminisztériumba lépett, melynek megbizásából mint börze-komisszárius működött. Az 1873. pénzügyi válság napjaiban a földhitelintézetet ő mentette meg a bukástól és nemsokára az osztrák-magyar bank kormányzójává tették. Ebben az állásban 1878 szept. 28-tól egészen 1892 febr. 16-ig működött és a bank dualisztikus alapon való újjászervezése óta hazánkkal is közelebbi érintkezésbe lépett. Alatta a magyarországi fióküzletek száma tetemesen szaporodott és nagyobb dotációban részesültek. 1892 febr. 16. nyugalomba vonult. M. L.

Mosi, katonai állomás Német-K.-Afrikában, 380 km.-nyire Tangától, a Kilima-Ndsaro D-i lejtőjén, a dsaggák földjén. Bülow és Wolfrum német katonatisztek 1892 jun. 10-én a benszülöttek elleni csatában itt elestek. 1896. hittérítő-állomássá tették.

Moslékszén, l. *Hamuzsír* (VIII. k.).

Mosler *Károly Frigyes*, német orvos, szül. Ortenbergben (Hessen) 1831 márc. 8. Giessenben, Würzburgban, Berlinben, Prágában és Bécsben tanult. 1858. segédorvos lett a greifswaldi belgyógyászati klinikán, 1858. u. o. magántanár, 1862. rendkivüli, 1864. rendes tanár és a klinika igazgatója. Művei: Helminthologische Studien u. Beobachtungen (Berlin 1864); Behandlung des Typhus exanthematicus (u. o. 1868); Pathologie u. Therapie d. Leukämie (u. o. 1872); Die Krankheiten der Milz (a Ziemssen-féle Handbuch d. Pathologie u. Therapie 8. kötetében, 2. kiad. Lipcse 1878); Über Lungenchirurgie (Wiesbaden 1883); Über Milz-Echinococcus u. seine Behandlung (u. o. 1884); De medizinische Bedeutung des Medinawurms (Bécs 1884); Peiperrel együtt: Tierische Parasiten (a Nothnagel-féle Pathologie und Therapie-ban, Bécs 1894).

Mosóczi, l. *Mossóczy*.

Mosófű (növ.), az Andropogon Ischaemum L. népies neve; l. *Tevekáka*.

Moson (XII. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 2041 km², lakóinak számát (1898) 92,009 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 33 nagy- és 27 kisközség. A szolgabirói járások száma 3, a körjegyzőségeké 11. Puszta, telep és major van 143. A vármegye területén van 2 kórház 90 ágygyal; egész területén működik 31 orvos, 90 okleveles bába és 20 gyógyszerész. Van 69·7 km. állami és 269·3 km. törvényhatósági út. A vasúti vonalak hossza 186·9 km., miből 62·0 km. állami vasút; a vasúti állomások száma 31. Van 46 posta- és 33 táviróhivatal, továbbá 3 távbeszélő-hivatal, illetőleg állomás. A vármegye területén fennáll 5 takarékpénztár és szövetkezet, összesen 617,100 forint tőkével. Az összes tanintézetek száma 92, köztük 1 gimnázium, 3 különféle szakiskola, 1 tanitóképző intézet, 80 népiskola és 7 kisdedóvó. Mindezen intézeteket összesen 15,830 tanuló látogatta. TH—V.

Mosquitia, l. *Moszkito-part* (XII. k.).

Mosse *Rudolf*, német hirlapkiadó és hirdetési iroda tulajdonosa, szül. Grätzben (Posen) 1843 máj. 9-én. 1867. Berlinben hirdetési irodát alapított, melynek az összes német és külföldi nagyobb városokban csakhamar fióktelepei létesültek. 1872. megalapította a Berliner Tageblattot, melyből 1889. a Berliner Morgenzeitung vált ki.

Mosshammer *Román*, hegedűművész, szül. Bécsben 1868. Korán kifejlett zenei tehetsége s 13 éves korában lépett a bécsi zenedébe, ahol főszakmájául a hárfahangszert választotta a hirneves hárfaművész Zamara tanár vezetése mellett. Hadkötelezettségi ideje alatt Zierer zenekarában működött közre, amikor több sikerült tánc-zeneművel is magára vonta a figyelmet. Hangversenykörútjában az osztrák-magyar monarkiában mindenütt tüntetően fogadták kiváló virtuózitásáért. Mahler Gusztáv meghivására Budapestre költözött 1889. s azóta a kir. opera zenekarának első hárfaművésze. 1894. a bayreuthi Wagner-szinház minta-előadásaiban való közreműködésre hivták meg, mely alkalommal Tannhäuser, Lohengrin, Parsifal s a Niebelung-trilogiában tüntette ki magát. A nemzeti zenedében rendszeresittetvén a hárfa, az igazgatóság őt nevezte ki annak tanárául. 1897. pedig a m. kir. zeneakadémiához nevezték ki szintén a hárfahangszer tanárául. Á. K.

Mossóczy (Mosóczi) *Illyés* (Institoris), evang. lelkész, szül. 1660 körül, megh. 1732. Atyja *Mihály* előbb mossóci nagyhirü tanár, majd több evangelikus gyülekezet lelkésze volt. M. tanult Körmöcön, a sok viszontagságon keresztülment Parschitius tanár vezetése alatt, majd több mint

9 évet töltött a jenai, lipcsei egyetemeken, a drezdai akadémián, hol különösen egyházi szónoklattannal foglalkozott s Carpzow Sámuel által lelkészszé avattatott. Visszatérve hazájába, Lőcsére választották meg előbb tanárul, majd az ottani szláv gyülekezet lelkészéül, 1701. Zálmánba hívták, később selmeci német és szláv lelkész lett. Egyik fia *Mátyás* később hírneves orvos lett Lőcsén. A fentebbinek talán unokája *M. Mihály*, ki Bisztricskán, Turóc vármegyében szül. 1731., megh. Pozsonyban, mint idevaló evang. lelkész 1803. Egy munkát hagyott hátra ily cím alatt: Impunitas vagae Veneris humano generi reique puplicae multum noxia (Pozsony 1798). F—s.

Moss-tipia, *Moss* János C. newyorki technikus maratói eljárása, melyet a Moss engraving company társulat állít elő. Az autotipia (II. k.) elvein alapszik.

Mostoha, a gyermekes özvegy új házastársa. *M. apa*, aki gyermekes özvegy nőt vett el; *M. anya*, aki gyermekes özvegy férfihoz ment nőül, mindkettejük az első házasságból született gyermekekre nézve. Innen M. általában a. m. idegen, barátságtalan értelmében is használatos. *M. testvérek*, l. *Testvérek* (XVI. k.).

Mosusz (pézsma). A *Moschus moschatus* nevű állat himjének a nemző szervek közelében, külön zacskóban meggyülő váladéka. Frissen balzsamszerű, puha, vöröses-barna, átható és tartós szagu, utálatosan keserű ízü anyag. Száradás közben szine sötétül, mig végre feketésbarnává, állománya pedig homokossá válik. A kereskedelembe a levágott és megszárított zacskók kerülnek, melyekből a közvetítő kereskedők a M.-t kiszedik s ezt magában adják el, kivánatra azonban az eredeti zacskókat is szállítják. Legfinomabb minőségü a tonkingi (khinai), másodrendü az asszami (indiai) és legkisebb értékü a szibériai (orosz) M. A M. sem vizben, sem borszeszben nem oldódik teljesen; ha meggyujtják kozmás, bántó szaggal ég el és likacsos, fénylő fekete szenet hagy maga után. Teljes elégetés körülbelül 10% hamut ad. Értékes tulajdonsága, hogy az illatszer illatát állandósítja s ezért borszeszes kivonatát majd valamennyi illatos szerhez hozzákeverik, gyakran olyanokhoz is, melyekből rögtön ki nem érzik, hanem csak hosszabb idő multán, ugyanis akkor, ha a vele házasított illatos szerek szaga már eltünt. Higított alkalilúg a M.-szag fejlődését erősen fokozza, tömöttebb lúg azonban az illatot ammonia kiválasztása mellett elpusztítja. Sok oly anyag is van, melyek minden észrevehető kémiai hatás nélkül is a M.-szagot megsemmisítik, ilyenek: a zúzott keserü mandola, kámfor, anyarozs, kén, fehér viasz stb. Az eddig megismert illatos anyagok között a M.-nak van a legerősebb szaga.

Moszkito-part (XII. k.), a Nicaraguához tartozó rész 1895. *Zelaia departamento* nevet kapott.

Moszkva, orosz kormányzóság, (1897) 2.433,356 lak. — *M., város*, ugyanakkor 988,614, külvárosai 47,050 lak. 1896 máj. 26. (14) itt, az Uszpenszkij-székesegyházban koronázták meg II. Miklós cárt és nejét. A koronázással járó ünnepeket máj. 30-án a hodinkai síkon óriási szerencsétlenség szakította meg; ugyanis amidőn az itt összegyülekezett nagy néptömeg között az ajándékokat kiosztották, a nagy tolongásban 3000 ember élete pusztult el. 1898 aug. 28. a cár és felesége jelenlétében leplezték le II. Sándor cár szobrát.

Moszlavina, l. *Monoszló vára*.

Mosztar, hercegovinai város, (1895) 17,019 lak.

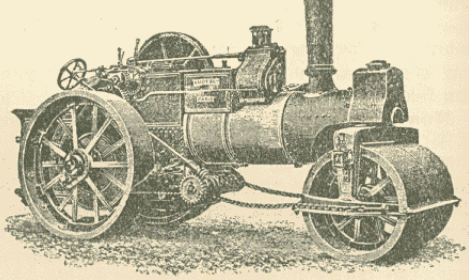
Motagua (Rio Grande), folyó Guatemala középamerikai államban. Az Atitlan-tótól ÉNy-ra ered, K. felé folyik és 550 km.-nyi folyás után, melyből 200 km. hajózható, a Honduras-öbölbe szakad.

Môtiers (ejtsd: motyié) v. *M.-Travers*, falu és Val de Travers járás székhelye Neufchâtel svájci kantonban, az Areuse jobb partján, vasút mellett, (1888) 1064 lak., órakészítéssel, csipkeveréssel, likör- és champagnei borgyártással; meredek sziklán épült régi kastélylyal.

Motočina, l. *Matucsina vára*.

Motollás sulyok, l. *Cölöp* (IV. k.).

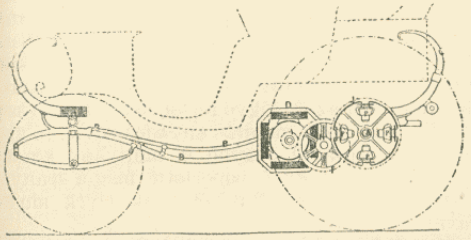
Mótor-kocsi (automobil-kocsi). Mótoros kocsikat leginkább Franciaországban gyártanak rendszeresen. Hajtóerejük lehet a gőz, petroleum, benzin, hidrogén, acetiléngáz, meleg levegő és az elektromosság. A gőzerőt, mely a kocsi járását nyugodtabbá és egyenletesebbé teszi, leginkább nagy és nehéz kocsik hajtására, valamint nagy terheknek hosszabb ideig való szállítására használják. A leggyakrabban alkalmazott gőzmótoros kocsi az *útsimító makadám-gép*, mely az *1. ábrában* bemutatott Burrel-rendszer szerint három súlyos, közvetlenül a kazánhoz erősített kereken áll, melyek közül az első a nyomóhenger és irányító kerék, a két hátulsó pedig hajtó kerékpárul szolgál. A kazán tetején van elhelyezve a kéthengerü, u. n. compound gőzgép, melynek forgatását fogaskerekek viszik át a két hátulsó hajtókerekre. Az irányváltozás az első kereknek, a kazán alatti láncdob segítségével, függőleges tengelye körül való elforgatásával történik. A személy- és áruforgalomra szolgáló gőzmótoros kocsik közül eddig személyszállításra a *Weidknecht-féle* omnibuszok, a városon kivül való közlekedésre pedig a *Le Blant* és *Scotte-félék* bizonyultak legcélszerübbeknek.

1. ábra. A makadám-gép.

Kisebb terheknek és személyeknek rövidebb ideig való szállítására elektromos M.-kat használnak. Hosszabb utakra azért nem alkalmasak, mert az aránytalanul súlyos áramfejlesztőt magukkal kell hordozniok. Három részből állanak: az elektromos áramgerjesztőből, az áram által hajtott mótorból és a szabályozó, irányító s fékező szerkezetből. A kocsiban elhelyezett áram-

gerjesztő elektromos elemekből v. akkumulátorokból áll. Ez utóbbiakat meglehetősen gyakran, átlag 50—60 km.-nyi út után újra meg kell tölteni, mely célra külön berendezésekre és szakértő munkásokra van szükség. Igy tehát az elektromos M.-knak inkább csak a városban van jövőjük. Az elektromos M.-nak az az előnye, hogy igen könnyen elindítható, és mivel járás közben a forgó mótor dróttekercseiben a sebesség növekedésével nagyobbodó ellen-elektromindító erő keletkezik, mely az akkumulátor áramának hatását csökkenti, a sebesség szinte önmagától szabályozódik és a mótor külön szerkezet nélkül önmagát fékezi. A gép működése egy kis emelőkar

2. ábra. Darracq-féle elektromos mótoru kocsi átmetszetben.

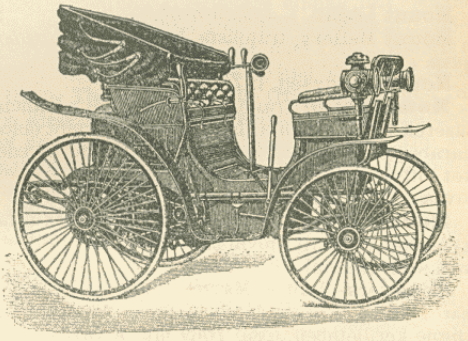
elmozdításával előidézhető v. megszüntethető. A *2—3. ábrában* bemutatott *Darracq*-féle kocsit az jellemzi, hogy a hajtógépezet külön, de bármilyen kocsiszekrényhez hozzáilleszthető rámára van szerelve. A keretnek *B*-vel jelzett részei erős, de könnyü acélcsövek, két végükön a *CC'* rugókkal vannak összeerősítve, melyekre az esetleges apróbb rázkódások megszüntetése végett ráfüggesztik a kocsi szekrényét. A hátsó hajtótengelyre

3. ábra. Darracq-féle kocsi.

(A) fogaskerekek viszik át a négypólusos mótor *(D)* forgását. Az *A* tengelyre lazán erősített kerék tömör korongjában négy nyilás van. Ezekben pedig egy-egy *(P)* kúpos kerék foroghat sugárirányu tengely körül, amelyek a tengelyre ékelt nagy kúpos kerék fogaiba kapaszkodva forgásnak indítják a hajtótengelyt is. Az irányítás az első tengelylyel történik. Ily szerkezetü bérkocsik Párisban 1899 eleje óta közlekednek és az ottani Compagnie générale des voitures elektromos bérkocsijainak számát az 1900-iki nemzetközi kiállitásig 1000-re akarja fölemelni.

A *petroleum-M.-knak* az a legnagyobb előnyük, hogy valamennyi közül a legkevesebb erőadó anyagot fogyasztják el, amennyiben egy kocsi hajtására csak 400—500 g. petroleumesszencia szükséges. Minthogy pedig a mótor nagyon kicsi lehet, a kocsi is nagyon könnyü. Az egyes rendszerek között a fő eltérés abban a módban nyilvánul, melylyel az erőnek a hajtókerékre való átvitele és a sebesség változtatása történik. Az erőátvitelt lánccal, fogaskerékkel, szíjjal, surlódó koronggal végzik. A *Mors-féle* kocsiban levő u. n. explóziós mótor négy hengerből áll, melyekbe felső szellentyükön vezetik be a világító gázt. Amint ez elfoglalta a dugattyu felett levő teret, villamos szikrával meggyujtják. A gáz explodálván, lenyomja a dugattyut, mely egy tolókar közvetítésével megforgatja a gép hajtótengelyét és fogaskerekek közvetítésével egy másik tengelyt is. Ez azután a ráerősitett kis korong nyujtványával egy rúgót összenyomva kinyitja a felső szellentyü alatt levő szellentyüt, mire a dugattyu emelkedvén, a gáz égéstermékei eltávoznak és a dugattyu feletti tér megritkul. Ennek folytán a felső szellentyü fölött levő gáz nagyobb nyomásánál fogva újra benyomul és az explózió megismétlődik. Explóziós mótoru bér-

4. ábra. Peugeot-féle petroleum-mótoru kocsi.

kocsi először Stuttgartban került forgalomba, majd pedig Berlinben is, még pedig petroleum-, benzin- v. világító gáz által hajtott Daimler-rendszerü géppel. Elterjedt a *4. ábrában* bemutatott *Peugeot-féle* petroleumos M. is, amilyen Budapest utcáin is látható. Újabban háromkerekü automobil-kocsikat is használnak, mint Dunton elektromos kocsiját és a *Baines-* és *Norris-féle* petroleum-M.-kat. Párisban a nehezebb M.-k ára 22,000—15,000 frank, a könnyebbeké 15,000—7000 frank. Budapesten egy Peugeot-féle háromkerekü kocsi 2000 koronába, egy Benz-féle mótor-kocsi pedig 3000 koronába kerül.

Motte Saint-Martin, l. *Motte-les-Bains* (XII. k.)

Mouchez (ejtsd: musé) *Ernő Amédée Barthélemy* francia tengerész és csillagász, szül. Madridban 1824. francia szülőktől, megh. Párisban 1892. A bresti tengerészeti iskolában tanult és 1840—45. a földkörüli utazásban mint csillagász vett részt. Az 1874-iki Vénus-átvonulás megfigyelésére St.-Paulba kiküldött francia expedició tagja volt; 1878. Leverrier halála után a párisi obszervatorium igazgatója lőn. Mint ilyen 1885. főleg az ég fotográfiájára fordított figyelmet és megragadva

azt az eszmét, hogy az ég fotográfiai csillagmappája elkészüljön, kivitte, hogy 1887. Párisban nemzetközi asztronomiai kongresszus ült e célból össze, mely ezen az egész égboltot magában foglaló fotografálást egységes elvek szerint az arra vállalkozott csillagvizsgálók közt szétosztotta. Erre vonatkozik: La photographie astronomique à l'observatoire de Paris et la carte du ciel (Ann. Bur. d. Long. 1887). LAKITS.

Moule, *Le* (ejtsd: lö múl), kikötőváros Guadeloupe nyugatindiai sziget keleti partján, (1889) 11,257 lak. Környékén nagy cukornádültetvények és cukorgyárak vannak. Az évi kivitel körülbelül 5 millió frank.

Mount Carmel, 1. *város Illinois* északamerikai állam Wabash grófságában, a Wabash és White River folyók egyesülésénél, vasúti gócpont, (1890) 3376 lak. Gyárai vannak. — 2. *M., község* Pennsylvania északamerikai állam Northumberland grófságában, vasúti gócpont, (1890) 8254 lak., nagy kőszénbányákkal.

Mount Clemens, város Michigan északamerikai államban, a Clinton folyó mellett, mely innen kezdve hajózható, (1890) 4748 lak. Hires ásványvizforrása van.

Mount Logan, l. *Logan-hegy.*

Mount Mellery, trappista kolostor, l. *Cappoquin.*

Mourne-hegység, l. *Down* (V. k.).

Mousqueton (franc., ejtsd: muszkétoñ), a francia tüzérek rövid puskája. Igy nevezték az elől öblös karabélyokat is, amelyekből 10—12 db. lövedéket lőttek. Az osztrák vértesezredek első sorbeli lovasai ilyen fegyvert viseltek 1760—1809-ig.

Mousse (franc., ejtsd: musz), keverés nélkül fagyasztott fagylalt; továbbá hússal elegyített tejszín szarvasgomba-mártással.

Moustiers-Sainte-Marie (ejtsd: musztyé-szeñt-marí), város Basses-Alpes francia département Digne kerületében, (1891) 1062 lak. A város hegyszakadékban fekszik. A XVII. és XVIII. sz.-ban hires faïence-készítményei voltak.

Moutarde (franc., ejtsd: mutard) a. m. mustár.

Moutiers (ejtsd: mutyé), város Savoie francia départementban, a hajdani Tarentaise tartomány fővárosa, az Isère folyó és vasút mellett, (1891) 2349 lak. Püspöki székhely. D. felé *Salins* és *Brides-les-Baines* fürdőhelyek vannak 36°-u sós forrásokkal, K. felé a szép kilátást nyujtó, 2563 m. magas *Mont Jovet.*

Moüy *Károly Lajos Szaniszló* gróf, francia diplomata és iró, szül. Párisban 1835 szept. 11. A Bonaparte-liceumban tanult, aztán publicista volt, 1865. a külügyminisztériumba lépett, honnan kinevezték (1875) követségi titkárnak Konstantinápolyba, 1878. Berlinbe, hol a kongresszus jegyzője volt. 1879. osztályigazgató lett a minisztériumban, 1880. athéni, 1886. római nagykövet a Quirinálban, 1888. rendelkezési állományba helyezték. Irta: Grands seigneurs et grandes dames du temps passé (1862); Don Carlos et Philippe II. (3. kiad. 1888, az akadémia megjutalmazta); Lettres du Bosphore (1879); Lettres athéniennes (1887); Rome (1890) stb. Kiadta továbbá Poniatowski Szaniszló és Madame Geoffrin leveleit (1875).

Moxo-indusok, l. *Mojo* (XII. k.).

Moya *Pedro* de, spanyol festő, szül. Granadában 1610., megh. u. o. 1666. Eleinte Juan de Castillónak volt tanítványa, azután katonának állott és mint ilyen Flandriába került. Itt ismerkedett meg a flamand festészet remekműveivel, melyek akkora hatást gyakoroltak reá, hogy a katonaélet fáradalmainak közepette is nagy buzgalommal másolta őket. Kiszabadulván, 1641. Londonba ment, hol Van Dyck tanítványa lett, annak halála után visszatért Spanyolországba, egy ideig Sevillában tartózkodott, azután Granadában telepedett le. Fönmaradt művei közül egyik sem föltétlenül hiteles. Neki tulajdonítanak néhány képet Granada templomaiban, 6 ábrázolást szt. József életéből (Madrid, Prado-muzeum), néhány képet a szentpétervári és müncheni képtárakban. Az ő saját arcképének tartják a budapesti országos képtár 774. számu szép, komoly képmását; ugyanott van az érckigyó történetét ábrázoló kép is (791. sz.), mely zavaros elrendezésével, fölületes kidolgozásával nagyon is tanítvány kezére vall. Érdeme, hogy ő ismertette meg a spanyol festőket, különösen Murillót, Van Dyck modorával.

Mozaikbetegség, l. *Dohány* (V. k. 407. old. 2. hasáb).

Mozart-alapítvány, M. m. Frankfurtban 1838. az akkor ott tartott nagy zeneünnepély jövedelméből létrejött alapítvány, melynek tőkéje azóta folyton szaporodott. Arra a célra szolgál, hogy a tőke kamataiból vagyontalan fiatal zenetehetségek kimüvelését elősegítse. Az egyszer megszavazott segély négy évre szól s kezdetben 400, később 500, manapság pedig már 1800 márkára rug. Á. K.

Mozgás (XII.k.), a *zenében* a különböző szólamok különféle M.-ára vonatkozik. A szólamok mozgása azonban egymással szemben korlátozott s csakis négyfélére szorítkozik, u. m. *párhuzamos* (parallel), *oldal-* (motus obliquus), *egyenes* (motus rectus) s *ellenkező* (motus contrarius) M.-ra. A *párhuzamos* M. az, mikor két szólam egy helyben marad s csak ritmikai M.-okat tesznek. Az *oldal*-M. az, mikor az egyik szólam egy helyben marad, a másik pedig v. jobbra (azaz fölfelé), vagy balra (azaz lefelé) mozog bármily ritmikai képletekben s diatonikus, kromatikus v. ugrásos lépésekkel. Az *egyenes* M. az, mikor két szólam vagy jobbra vagy balra együttesen mozog, diatonikus, kromatikus v. ugrásos lépésekkel. Az *ellenkező* M. végre az, mikor két szólam közül az egyik fölfelé s a másik lefelé mozog, vagy megfordítva, diatonikus, kromatikus v. ugrásos lépésekkel. Magától értetődik, hogy mind a négyféle M.-nál a ritmikai képletek s időértéki beosztások nem jönnek tekintetbe, valamint az is, hogy az összes zenében csakis ez a négyféle M. érvényesülhet akárhány szólammal szemben. A szólamok M.-a harmoniai tekintetben igen nagy fontosságu, melynek szabályait az összhangzattan tárgyalja. Á. K.

Mozgó medence, l. *Hajószállítás* (VIII. k.).

Möckern, 1. *Magdeburgban* (1895) 1763 lak. — 2. *M., Lipcsénél,* (1895) 5140 lak.

Mödling, alsó-ausztriai város, 1897 jan. 1. óta kerületi kapitányság, M. és Ebreichsdorf járások-

kal, 521 km² területtel, (1890) 68,299 lak. M. városban 1899. katonai akadémia épült.

Möhr., természetrajzi nevek után *Möhring* Pál Henrik (1720—92) német botanikus és ornitologus nevének rövidítése.

Möll, a Dráva baloldali mellékfolyója. A Heiligenblut melletti Pasterze-gleccseren ered, DK-i irányban folyik és 65 km.-nyi folyás után Sachsenburgnál a Drávába szakad. L. még *Möllthal* (XII. k.).

Mörchingen, város Lotaringia német birodalmi kerületben, Forbach közelében, vasút mellett, (1895) 7603 lak., régi síremlékeket tartalmazó kat. templommal; bortermeléssel és borkereskedéssel.

Mörka, l. *Marka*.

Mörs, porosz város, (1895) 5839 lak.

Msiri országa v. *Msidi országa*, l. *Katanga* (2., X. k.).

Msztino, tó, l. *Mszta* (XII. k.).

Muansza, katonai állomás Kelet-Afrika német gyarmatvidékén, a Victoria-Nyanza D-i partján. 125 ember lakja.

Muavifa (növ.), Mozambik fája, de botanikailag ismeretlen. Kérge épp oly mérges, mint a sassykéreg (l. *Erythrofloeum*, VI. k.), de a hatása gyorsabb és hevesebb. Kérgét Afrika K-i részén istenítéletnek használják. Előállított alkaloidja (muavin) amorf, sűrű szirupnemű alkoholban és éterben könnyen oldható, az erythrofloeinhez általában hasonló. Sóját nem tudják kristályosítani.

Much, falu Köln porosz kerületben, a Wahn mellett, (1895) 6075 lak., papirosgyárral.

Much *Mátyás*, osztrák archeologus, szül. Göpfritzben 1832 okt. 18. Bécsben él mint a műemlékek fentartása érdekében működő bizottság tagja és muzeumi őr. Számos dolgozatot irt az osztrák és a magyar őskori leletekről és prehisztorikus időkről. Munkái közül említendők: Die Zeit d. Mammuts (1881); Aelteste Besiedelung der Länder des österreichischen Kaiserstaates (1884); Die Kupferzeit in Europa (1886, 2. kiad. 1891, ez hazánkra nézve is fontos mű); Prähistorischer Atlas der Länder der österr. Monarchie (1889); Prähistorische Wandtafel (az osztrák minisztérium megbizásából, 1893). A barlang-világ felderítése körül nagy érdemei vannak. Funde der Hallstadt-Periode (Mitheilungen der Centralcommission 1895. új folyam, 21. köt.); Wandtafel der vor- u. frühgeschichtlichen Denkmäler aus Österr.-Ungarn (Bécs 1895); Die Herkunft der Quaden (Beitr. zur Gesch. der deutsch. Sprache, 20. köt., 1896); Städte in der Germania des Ptolemaeus (Zeitschrift für deutsches Altertum, 41. köt.); Ist unsere Schrift ein Geschenk der Phönizier? (Globus 71. köt.). M. L.

Much ado about nothing (ang., ejtsd: mőcs edű ebaut nothing) a. m. sok lárma semmiért. Shakespere egyik vígjátékának címe.

Mudrony *Soma* megh. Kis-Szlatinán (Ung vármegye) 1897 okt. 18.

Mudstehid (arab) a. m. szorgalmas, a magasabb rangu papok, azaz egyházi méltóságok viselőinek címe Persiában.

Muggio, *Valle di* (ejtsd: mudso), völgy Tessin svájci kantonban. Rajta keresztülfolyik a *Breggia*, mely a Como-tóba ömlik. A völgy gyümölcsben, szőllőben és gesztenyében nagyon gazdag. Felső részében a Monte Generoso hegy emelkedik. A völgy nyilása előtt 1874 óta a Gotthard-vasútnak egyik ága (Lugano—Chiasso) megy el.

Mugodsar, hegység, l. *Urál* (XVI. k.).

Muir (ejtsd: mjúr), 1. *János*, skót eredetű angol indianista nyelvész, szül. Glasgowban 1810., megh. Edinburghban 1882 márc. 7. Indiai szolgálatba lépve, Bengáliában hivataloskodott. Indiában a keresztény tanok ismertetésére több kisebb értekezést irt részint angolul, részint szanszkrit és más indiai nyelveken. Legnevezetesebb ezek közül a Matapariksha or examination of religions (Kalkutta 1854, 2 köt., szanszkrit versekben angol fordítással). Tudományos munkái között legfontosabb az Original Sanskrit texts on the origin and history of the people of India (London 1858—1872, 5 köt., III. kiad. 1884). Nagy érdemeket szerzett egy szanszkrit tanszék alapításával az edinburgi egyetemen 1862.

2. *M. Vilmos*, angol hisztorikus, szül. Glasgowban 1819. 1837. indiai szolgálatba lépett. 1868-tól fogva az ÉNy.-i tartományok kormányzója. 1874—76. a londoni India Council tagja volt. 1885. az edinburgi egyetem elnöke lett. Művei: The life of Mahomet and history of Islam (1858—1861, 4 köt., 3. kiad. 1 kötetben 1894); Annals of early caliphate (1883); Rise and decline of Islam (1883); The caliphate, its rise, decline and fall (2. kiad. 1892); The Mameluke or Slave Dinasty of Egypt. 1260—1517. (London 1896); The Mohammedan controversy. Biographies of Mohammed (Edinburg 1897).

Muisca, l. *Csibcsa* (IV. k.).

Muka *Ernő*, szerb iró és tanár, szül. Velika-Wesykában (Budweis közelében) 1854 márc. 10. Tanult Lipcsében. Smoler mellett a luzsicai szerbség legkiválóbb nemzeti irója. Művei: Delnoljužiske Serbowstwo w leće (1880); Statistika hornjoljužiskih Serbow pruského kralewstwa. Ezen művek nagyon fontosak a luzsicai szerbségre nézve néprajzi, nyelvészeti és földrajzi tekintetben. Kiadja a Lužica folyóiratot. MARG.

Mukáta, l. *Iltizam mukáta*.

Mukondokva, a Vámi (XVI. k.) felső folyása.

Mule Jenny, időszakosan működő fonógép, l. *Fonás* (VII. k., 351. old.).

Mulier *Péter*, hollandi festő, l. *Tempesta* (XVI. k.).

Muller 1. *Péter Lajos*, hollandi történetiró, szül. Koogban 1842 nov. 9. Nyelvészetet és történetet tanult Lejdában. Azután másfél évig Brüsszelben, Berlinben, Drezdában és Bécsben levéltári tanulmányokat végzett. 1869. a lejdai gimnázium tanára, 1874. a hágai országos levéltár hivatalnoka, 1878. pedig a groningeni egyetem tanára lőn, ahonnan 1883. a lejdai egyetemhez ment át. Művei közül megemlítendők: Geschiedenis der regering in de nader geunieerde provincien 1579—85 (Lejda 1868, tudori értekezés); Hugo Grotius als latijnsch dichter beschouwd (Harlem 1867); Nederlands eerste betrekkingen met Oostenrijk (Amsterdam 1870); De staat de Vereenigde Nederlanden in de jaren zyner wording 1572—94 (Harlem 1872); Wilhelm von Oranien und Georg Friedrich von

Waldeck (Hága 1873—80, 2 köt.); De Unie van Utrecht (Utrecht 1878); Regesta Hannonensia (Hága 1882); Documents concernants le Duc d'Anjou (Utrecht 1889); Onze gouden eeuw (Lejda, 2 köt. 1896—97). TH. GY.

2. *M. Sámuel Ferenc*, hollandi történetiró, szül. Amsterdamban 1848-ban, hol 1874—79-ig mint levéltáros is működött. Később az utrechti országos levéltár őre lett, jelenleg pedig a lejdai egyetem tanára. Munkái: De staat der vereenigde Nederlanden in de jaren zyner wording 1572—94 (Haarlem 1872); Wieh. von Oranien u. Georg. Friedr. von Waldeck (Hága 1873—1880, 2 köt.); De Unie van Utrecht (Utrecht 1878); Regesta Hannonensia (Hága 1882); Documents concernant le Duc d'Anjou (Utrecht 1889 s köv.). Az Allgemeine Deutsche Bibliographie számára számos életrajzot irt: Regesten von het Archiv der stad Utrecht (u. o. 1896). M. L.

Mullet, félsziget, l. *Mayo* (XII. k.).

Mullion (ejtsd: möllyen), falu Cornwall angol grófságban, 8 km.-nyire Lizard-hegyfoktól É-ra, (1891) 660 lak. Hires barlangja van.

Multiceps (lat., a. m. sokfejű), az olyan növény, melynek földbeli szára csúcsából több, gyakran számos szár nő ki, azért az ilyen növény rendesen bokrosan nő, mint sok Potentilla v. szegfű.

Multiplikációs kör, l. *Repeticiós kör*.

Mumiabáb, l. *Kétszárnyuak* (X. k.).

Mu'mín, l. *Káfir* (X. k.).

Mun *Albert* gróf francia politikust a francia akadémia 1897 márc. 31. tagjává választotta. Megjelent tőle: Discours et écrits divers (1895, 2 köt.).

Muncker *Ferenc*, német irodalomtörténetiró, szül. Bayreuthban 1855 dec. 4. Germanisztikai tanulmányait Münchenben végezte, ahol 1880 óta egyetemi magán-, 1890 óta rendkivüli tanár. Nevezetesebb munkái, melyek mind az újabbkori német irodalom történetére vonatkoznak: Lessings persönliches und litterarisches Verhältniss zu Klopstock (1880); Johann Kaspar Lavater (1883); Fr. G. Klopstock, Geschichte seines Lebens und seiner Schriften (fő műve, 1888) stb. 1886 óta M. adja ki újból a Lachmann-féle Lessing-kiadást. Sok alapos dolgozatot tett közzé folyóiratokban is. 1890. megirta Rückert s Wagner Rikárd életrajzát (angol kiad. 1891); kiadta Schiller és Goethe levelezését (1893, 5. kiad.); kiadta továbbá Schiller és Humboldt S. levelezését (3. kiad. 1893); 1897. kiadta Immermann válogatott műveit.

Munczy *Lajos*, cigányprimás, szül. Sopron vármegyében 1846., ahol atyja, *M. Ádám* hires cigányzenész volt. 1861. zenekart alapitott s Sopronban telepedett le. 1871. beiratkozott a bécsi zenekonzervatoriumba, ahol 1872. első díjat, 1873. pedig nagy ezüstérmet kapott. Miután egy ideig a bécsi udvari opera zenekarának tagja volt, visszatért Sopronba és újjászervezte régi zenekarát, melylyel azóta több izben európai és amerikai körutat tett. Nagy vagyont szerzett és jelenleg Budapesten él.

Munda-népek, az ázsiai szárazföld negroid népeinek egyik fő osztálya. Kol-nak is nevezik őket, mig mások e név alatt csak a M. legnevezetesebb-Jeit foglalják össze, amilyenek: a szantal, bhumids, mundari kol, billa, mera, mina nép. L. *Kol* (X. k.).

Mundari, DNy-i Bengaliában lakó nép, amely magát horónak (ember) vagy munda horónak nevezi. Arcuk lapos és széles, pofacsontjaik kiállók, szemük apró és ferdén áll, sárga vagy barna arcuk kissé szőrös. Erkölcseik igen alantosak. Házasságkötés csak felnőttek között történik, a menyasszony ára 5—7 rupia. A házasság bármelyik fél kívánságára azonnal felbomlik, ha a nő szülei a vételárat visszaadják. A M. nagyon szép hangu, zenekedvelő nép, de énekei és táncai erkölcstelenek. Az ország tizenkét vagy több faluból álló községekre oszlik, melyeknek főnökei időnkint közösen tanácskoznak.

Mundella *Antal János*, angol politikus, megh. Londonban 1897 jul. 21.

Munif pasa, l. *Münif pasa* (XII. k.).

Munkács (XII. k.), a lakosság számát (1898) 12,800-ra becsülik; a fegyintézet 1897. megszünt. A munkácsi várhegyen, a várnak a vereckei szoros felé néző egyik bástyafokán, mely mögött Zrinyi Ilona egykori lakásának termei vannak, állitották fel s 1896 jul. 19. leplezték le az ezredévi emlékek egyikét, 33 m. magas emlékoszlopot, melynek tetején vörösrézből vert turul-madár leng. A madár alakját *Bezerédi* Gyula mintázta. 1899 nov. megnyilt az új szinház.

Munkácsi *Bernát* újabb művei: *Budenz József emlékezete* (Budapest 1896); *Déli osztják szójegyzék* (Pápai Károly dr. gyüjtései alapján, u. o. 1896); *A votják nyelv szótára* (IV. füz., u. o. 1896); *A magyar népies halászat műnyelve* (u. o. 1897); *Vogul népköltési gyüjtemény* (IV. köt., életképek, 1. füz., Vogul szövegek és fordításaik, u. o. 1897); Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung (Die Donauländer, I., 4—6. füz.) és számos kisebb értekezés. Sebestyén Gyulával szerkeszti az Ethnographia folyóiratot.

Munkácsy *Mihály*. Az a terv, hogy a mester végleg Budapesten telepszik meg, mint a szépművészetek országos felügyelője, nem valósulhatott meg. 1896 tavaszán rövid ideig Budapesten volt, jun. 9. megkapta a Szt.-István-rend kis keresztjét. Az év nyarát és őszét Baden-Badenben folytonos betegeskedés közt töltötte. 1897 febr. elmebetegség érte. Előbb Godesbergbe, onnan Endenichbe (Bonn mellett) szállították, hol egy magángyógyintézetben ápolják. Felesége, *Papier* Mária Célia 1898 jun. a párisi Avenue de Villiersen levő palotája összes ingóságait, műtermében még megvolt festményeit, vázlatait árverésen eladatta, magát a mestert hivatalosan gyámság alá helyeztette. *Siralomházának* maga a mester készítette vázlatát 1896 dec. a magyar kormány megvette a létesítendő szépművészeti muzeum számára. A mester egy másik képét, *Liszt* Ferenc képmását *Ormody* Fülöp műbarát vette meg s 1899. a nemzeti muzeum képtárának ajándékozta. V. ö. *Malonyay* Dezső, M. élete és munkái (24 műmelléklettel és 110 képpel, Budapest 1897).

M. leszármazását a következőkben állítjuk össze. Családja eredetileg *Lieb* nevet viselt. Első ismert őse *János Károly Ferenc* bajor követ-

ségi titkár, megh. 1681. Két fia maradt: *János*, szobrász, szül. Söfflingenben 1679. és *Ferenc*, festő. János egyik fia *János Ferenc Antal*, a bártfai Lieb-család alapítója, szül. Laningenben (Bajorország) 1708-ban. 23 éves korában a sóvári cs. kir. sóhivatalhoz kinevezték irnoknak. Kevéssel utóbb mint sótiszt Bártfára költözött. Három fia közül *Benedek József Ferenc*, szül. 1744., festő volt, kinek 1770. szül. fia, *György János József*, Mihály nagyatyja volt. M. szülei: *Mihály Leó* és neje *Röck* Cecilia. M. Mihály 1844 febr. 20. (nem okt. 10.) Munkácson született. Innen vette föl világhirü nevét.

Munkaegyesítés, l. *Munkamegosztás* (XII. k.).

Munkaegység, l. *Munka* (XII. k.).

Munkakerülés, a dologtalanság, a henyélés minden bűnnek s erkölcssülyedésnek forrása. A statisztika adatai tanuságot tesznek a büntettesek jelentékeny százalékáról, amely a csavargók s munkakerülők sorából kerül ki. Ezt statisztikai adatok nélkül, tisztán deduktiv úton is kétségtelenül meg lehet állapítani. Akinek nincs vagyona s jövedelme, melyből szükségleteit fedezhetné, ha éhen halni nem akar, vagy dolgozni vagy lopni kényszerül. A vagyon s jövedelem nélkül álló munkakerülők ennelfogva a társadalomnak állandó veszélyei; jelöltjei a büntettnek, melynek előbb-utóbb menthetetlenül karjaiba esnek. A legszigorubb preventiv intézkedéseket a M. ellen azért nemcsak a célszerüség javalja, hanem a társadalmi szükség parancsolja. A kerdés a modern büntetőjognak egyik kiválóan égető problemája. A problema helytelen megoldásának mintaképe a magyar btkv a kihágásokról. A magyar btkv 62. és 63. §-ai, amelyek a csavargó munkakerülőket, ha fentartásukra szolgáló eszközöket vagy azt, hogy azok megszerzésére tisztességes módon törekszenek, a hatóság által kitüzött határidő alatt kimutatni nem képesek, 8 napig, két éven belüli visszaesés esetében egy hónapig terjedhető elzárással rendelik büntetni, mosolyra indítók. A német btkv ugyan szinte legfölebb 6 hétig terjedhető elzárással bünteti a M.-t, de megengedi, hogy az elitélt a büntetés kiállása után a rendőri hatóságnak adassék át, amely az által jogot nyer arra, hogy az elitéltet két évre dologházba küldje, vagy közmunkára alkalmazza. Ha a hazai törvénynél még tekintetbe veszszük azt, hogy az elzárás oly büntetési nem, amelynél az elitélt, javitóintézetbe elhelyezés kivételes esetétől eltekintve, munkára nem kényszeríthető, a kérdés szabályozásának ferdesége egész meztelenségében áll előttünk. A megtorlás a kihágás szempontjából elégséges, de a preventiv intézkedéseknek hiánya méltán kifogásolható. Nem komoly ellenvetés az, hogy a prevenció a büntető igazságszolgáltatás körén kivül esik; nem komoly egyrészt azért, mert a megtorló intézkedésekben is a célgondolat, tehát a megelőzés, a prevenció bizonyos fokig jogosult, s napjainkban mindinkább előtérbe lép; másrészt azért, mert éppen a M. terén a preventiv intézkedések alkalmazhatóságának birói ellenőrzés alá helyezését az egyéni szabadság érdekei különösen követelik. L. még *Csavargás* (IV. k.).

Munkaközvetítés (XII. k.), nálunk régen vajudó kérdése most végre megoldásra jut, amennyiben a kereskedelemügyi miniszter kezdeményezésére 1900 febr. 1. ily hivatal nyilik meg Budapesten. Szervezete lényegesen eltér a külföldiektől, amennyiben sem nem állami, sem nem városi, hanem állami, városi és érdekeltségi együttesen, amennyiben a hivatalt közösen tartják fenn a kereskedelemügyi miniszter, a székesfőváros és a budapesti kereskedelmi és iparkamara. Az intézet élére — hogy külső tekintélyét már ez is biztosítsa — egy magasrangu miniszteri tisztviselő kerül; felügyeletére vegyes bizottság szerveztetik, melyben harmadrészekben munkaadók, munkások és indifferens egyének lesznek. A közvetítés teljesen ingyenes. A budapesti intézet működése nyomán a M. az egész országban fog szerveztetni és pedig olyképen, hogy lehetőleg minden kereskedelmi és iparkamara székhelyén legyen egy-egy kisebb intézet, melyek állandó érintkezésben lennének az ipartestületekkel. A földmívelési minisztérium kebelében szervezve van a *mezőgazdasági munkások* M.-e is (11,180. sz. rendelet 1899 dec. 28.), melyre nézve legutóbb szintén országos szervezet létesült és pedig olyképen, hogy ezt a közvetítést a községek tartoznak ellátni.

A M.-sel kapcsolatban megemlítendő a *munkanélküliekről* való gondoskodás. Svájcban legutóbb törvényt alkottak erről, mely a munkanélküliség elleni biztosítást szabályozza. Nálunk legutóbb társadalmi mozgalom indult meg ez ügyben, mely eredményre eddig csak a főváros VIII. kerületében vezetett, hol a jótékonysági egyesület foglalkoztatási műhelyt nyitott munkanélküliek számára. V. ö. *Kreutzer* Béla dr., A munkanélküliség a német birodalomban (Budapest 1897).

Munkáltató rendszerek. A vasutak személyzete két osztályba különíttetik: állandóan, évi fizetéssel avagy napbérrel, ideiglenes alkalmazottakra. Utóbbiak különösen nagy számmal vannak a vasutak épitésekor. A vasutakat ritkán épitik házi kezelésben, rendszerint vállalatba adják át, épitésszerződések alapján. A legmegbizhatóbb fővállalat alvállalkozók között osztja el a munkát, kik még kisebb vállalkozókkal dolgoztatnak, mi természetesen az egységáraknak rendkivüli elaprózását idézi elő, ugy hogy a munkát nem valódi értéke szerint fizetik. Mindez a szoliditás rovására megy, mert az utolsó vállalkozó a megélhetés ösztönétől sarkalva, kénytelen vagy a munka jóságának vagy napszámosainak rovására keresni meg kenyerét. A munkáltatás eme rendszere, mely nálunk fájdalom, igen el van terjedve, hatóságilag üldözendő erkölcstelen intézmény s a csalás valóságos melegágya. (V. ö. *Dobiecki*. Helyi érdekü vasutaink épitése, 173. old.) Ez üzelmeknél mindenki nyer, csak a munkás veszíti el munkájának bérét, a végzett munka pedig belső becsét és értékét. A már megépitett vasutak pályafentartó osztálya ezért mellőzi a vállalatot és *házilag épít* saját munkásaival, mi nem zárja ki azt, hogy *egységárak* alapján, kis akkordban végeztessen egyes munkákat, különösen a földmunkákat. A műhelyek szintén igen kedvelik az egységárak alapján való munkáltatást, mi a szorgalmasabb és ügyesebb munkást méltán megérdemelt nagyobb keresethez juttatja. Az egységár szerinti

munkáltatás a vasúti kezelés többi ágazataiban is meg van honosítva.

Ilyen az *állomási munkásegyezmény*. Hogy a kocsik tisztítása és fertőtlenítése, a fel- vagy leadásra kerülő vagy átmenő podgyászdarabok, gyors- és teheráruk, továbbá élők ki-, be- és átrakása, átvétele és átadása, célszerűen és a helyi viszonyokhoz mérten jutányos árban elvégeztessék, az állomásokon bizonyos számu munkást vesznek fel meghatározott napibérrel. Az ezek által végzendő munkák bizonyos egységárral összeszámíttatnak és ha igy a tényleg kifizetett napibérnél nagyobb összeg áll elő, ezen többlet 70%-a az illető munkások közt szintén szétosztatik.

Egy második rendszer az *állomási jutalékrendszer*. Ebben már az évi fizetéssel alkalmazottak is részesednek. Célja, hogy az állomási személyzet saját jól felfogott érdeket szem előtt tartva, az állomás terhére elszámolandó kiadások tekintetében takarékosságra szoktassék. Lényege, hogy az állomásokról indított vagy oda érkezett minden vonat után, minden érkezett vagy feladott áru után, bizonyos egységtételek állapíttatnak meg és az ezekből nyert összeg teszi a *követelést*. Ennek ellenében az állomáson alkalmazott összes kinevezéssel biró személyzet fizetése, helyettesítési költségek, árumozditásra kiadott költségek, irodaátalányok és szerek, nyomtatványok, anyagok, fűtés, világitás, tisztitás stb. céljaira kiadott költségek összege teszi a *tartozást*. Ezen két összeg összehasonlítása alkalmával mutatkozó esetleges fölösleg 50%-a az állomási személyzet között bizonyos arány szerint szétosztatik. D. S.

Munkaműhely, l. *Központi munkaműhely*.

Munkanélküliek, l. *Munkaközvetítés*.

Munkás-hivatal, a munkások munkaközvetítésére és a munkaviszonyok szabályozására hivatott intézmény, mely különösen Angol- és Franciaországban, valamint Svájcban honosult meg. Angliában törvényhozási úton szervezték ezeket, mig Franciaországban — Párisban — *munkástőzsde* (bourse du travail), Svájcban pedig *munkás-titkárság* cimen szervezték. Maga az intézmény igen üdvös, de sok helyütt politikai célokra használtatván fel, a szociáldemokratikus törekvések eszközévé fajult, miáltal maga az intézmény szenvedett, olyannyira, hogy a párisi munkatőzsdét csakhamar be kellett zárni, holott ha kizárólag munka-közvetítéssel foglalkoznék, a munkáskérdés megoldásának egyik lényeges eszközévé lehetne. A M. kérdése nálunk is felmerült már, még pedig az országgyülés képviselőházában, ahol Apponyi Albert gróf vetette ezt föl. Ez ügyben igen beható tanulmányok folynak a kereskedelemügyi minisztériumban. SZT. J.

Munkásigazolvány, l. *Mezőgazdasági munkások*.

Munkás-kaszinók, olyan intézmények, melyek a népnek, főkép a munkásoknak a korcsmán kivül társas összejövetelre, sakk-, domino- és malomjátékkal stb. való szórakozásra, könyvekkel és előadásokkal való művelődésre adnak alkalmat (l. *Népkaszinók*, XIII. k.). Az angol M.-at, melyeknek többnyire politikai irányuk is van, jórészt maguk a munkások tartják fönn. A kontinentális M.-at ellenben, melyeknek egyik fő célja az, hogy a munkásokat elvonják a szociálizmustól, az értelmiséghez tartozó osztályok alakítják a munkások számára. Igy Budapesten az országos magyar iskola-egyesület a III. és az V. kerületben állított fel M.-at. Kezdetben ingyenes volt a tagság, újabban az V. kerületben havonkint 10 kr. tagsági díjat szednek. A felügyeletet az iskola-egyesület és a munkáselnökök gyakorolják. A kaszinók, melyeknek könyvtáruk is van, hétköznapokon 6—9, vasár- és ünnepnapokon 4—9 óráig vannak nyitva. A kaszinókban történelmi és irodalmi tárgyu előadásokat szoktak tartani, melyek zeneszámokkal és szórakoztató szavalatokkal vannak összekötve. Az V. kerületi kaszinónak dalosköre is van. A hét M. közül a III. kerületi egy népkonyhában van, az V. kerületi újabban egy korcsmába költözött, ahol a személyzet ingyen szolgálja ki a tagokat. A kaszinókban a tagok 5 krt fizetnek egy csésze teáért. A VIII. kerületben a budapesti VIII. kerületi általános közjótékonysági egyesület a kerületi előljáróság hozzájárulásával megalapította a VIII. kerületi *munkásotthont*, melynek nincs kaszinói szervezete, mert az alapítók felfogása szerint a munkásnevelő intézményeket Magyarországon még nem lehet a munkások kezébe adni. A munkásotthont mindenki fölkeresheti, aki tisztességesen és a házi rend szerint viselkedik. Van könyvtára, de sem előadásokat, sem ünnepélyeket nem rendez. A munkások 5 krért kapnak egy csésze teát.

Munkáslakások (XII. k.). Alig van hathatósabb tényező a munkások jólétének és elégedettségének emelésére mint az, ha a munkások munkaadóiktól az egészségügyi követelményeket kielégítő, eléggé tágas, a munkahelyhez közel fekvő és főképen olcsó lakásokat kaphatnak, melyekben életszükségleteiknek és némi szerény kényelemnek megfelelő, kellemes otthont találnak. E mellett a munkaadó, amidőn saját munkásainak elhelyezéséről gondoskodik, közvetve egyúttal a többi munkások jólétére és viszonyainak rendezésére is befolyást gyakorol, mert azáltal, hogy munkásait a saját telepén koncentrálja s foglalkozásuk helyéhez leköti, helyet enged és alkalmat nyujt a többi vállalatok és a kisipar munkásainak könnyebb elhelyezésére s a magánlakások bérének leszállítására. A m. kir. államvasutak igazgatósága már hosszabb idő óta különös gondot fordít arra, hogy saját munkásai és kisebb fizetésü alkalmazottjai részére mind a vidéken, mind a székes fővárosban állandó jellegü lakótelepeket létesítsen s azokat a szükségletnek megfelelőleg fokozatosan fejleszsze. Igy nevezetesen már régebben nagyobb munkástelepeket épített *Miskolcon*, *Diós-Győrön* (l. o.), *Piskin* és *Petrozsényban*. Újabb időben a törvényhozás az 1890. XXXIX. t.-cikkel, illetőleg az ennek megokolásában foglalt országos határozattal felhatalmazta a m. kir. államvasutakat, hogy saját nyugdijintézetének mobilizálható tőkéjéből 3.200,000 frtos épitő kölcsönt vehessen fel, mely összegből a m. kir. államvasutak mentén tiszti és munkáslakóházak voltak emelendők. Ebből a kölcsönből eddigelé Budapesten a *főműhelyi*, *kelenföldi*, *ferencvárosi*, *kőbányai* és *rákosi* telepeken, ille-

tőleg állomásokon; vidéken pedig: *Fiuméban, Zágrábban, Dombováron, Bruckon, Kolozsváron* és több kisebb helyen épültek különböző lakóházak.

A szóban forgó munkástelepek közt eddigelé legjobban kifejlődött s a kitűzött célt is leginkább megközelíti a székes fővárosban a Kőbányai-út mellett lévő főműhely munkásai részére épített lakóház-telep, mely ott már egész kis városrészszé fejlődött s a székes főváros előzékenysége következtében annak további kiterjesztése is biztosítva van. E jelenleg még csak 22.000 m² nagyságu telepen ugyanis 56 kisebb-nagyobb épület áll fenn, melyek között van: 26 földszintes és 25 emeletes munkás-lakóház. Van ezenkivül még egy emeletes hivatalnoki lakóház, fürdő-épület, iskola, vendéglő bolthelyiségekkel és egy rendőrségi laktanya. A m. kir. államvasutak második érdekes lakótelepe a *budapest-ferencvárosi* állomás elején, közvetetlenül a Gyáli-út mellett levő telep. E lakóhelyen eddig 14 földszintes és 1 emeletes lakóház van összesen 64 lakással, melyeket a vasút forgalmi és vontatási szolgálatában lévő személyzettel népesítettek be. A telepnek a mult év végén épült ki a vizvezetéke, mely a ferencvárosi állomásnak már meglévő vizvezetékével kapcsolatos. A m. kir. államvasutak *budapest-rákosi* állomása mellett lévő lakó-telepén eddig 2 földszintes és 2 emeletes lakóház épült 24 lakással. *Budapest-Kelenföld* állomáson van 4 emeletes lakóház 33 család részére. A *budapest-kőbányai felső-pályaudvaron* 1 kétemeletes lakóház 41 lakással. *Fiuméban* 2 kétemeletes lakóház hivatalnokok és 2 kétemeletes ház altisztek és szolgák részére összesen 73 lakással. *Bruck* állomáson 1 kétemeletes lakóház hivatalnokok és altisztek, továbbá 1 kétemeletes lakóház szolgák részére. *Dombovár* állomáson 2 egyemeletes lakóház összesen 16 lakással, altisztek részére. *Kolozsváron* egyelőre 5 földszintes munkás-lakóház a műhelytelep mellett 20 lakással és *Zágrábban* ugyancsak a műhelytelep mellett 1 emeletes, altiszti lakóház és 3 emeletes munkás-lakóház összesen 32 lakással. A M. szerkezetét l. *Diós-Győr*.

Munkásmozgalom Magyarországon. Az első *magyarországi munkáspárt* 1873 márc. alakult meg Budapesten, de a kormány rövid idő mulva feloszlatta. 1880 máj. 16. és 17. a munkások Budapesten országos kongresszust tartottak, melyen megalakították a *magyarországi általános munkáspártot*. Ezt a pártot azonban a nemzetiségi viszálykodás, a szocialisták és az anarkisták közt támadt ellentét, majd Frankel Leónak, a hires agitátornak az országból való eltávozása megbomlasztotta. A jelenleg fennálló *magyarországi szociáldemokrata pártot* az 1890 dec. 7. és 8. Budapesten tartott pártgyűlésen alapították meg, melyen Budapestről és 34 vidéki községből 121 küldött vett részt. A pártgyűlésen elfogadott elvi nyilatkozat szerint a mozgalom egyik célja a munkaeszközök társadalmosítása és a társadalmi termelés. A párt azonkivül követeli: a nyolc órai normális munkaidőt; a 14 éven aluli gyermekek munkájának megtiltását és a 14—18 éves kiskoru munkások munkaidejének korlátozását; a nem föltétlenül szükséges éjjeli munka megtiltását; a női szervekre káros munka kizárását; 36 egymás után következő órára terjedő vasárnapi munkaszünetet; a munkások egészségét károsító munkanemek megtiltását; a truck-rendszer megszüntetését; az általános, egyenlő, közvetlen választási jogot; a teljes sajtószabadságot, a hirlap-kaució eltörlését, a colportage tilalmának megszüntetését; a teljes egyesülési és gyülekezési szabadságot; a szabad költözködési jogot és a toloncozás megszüntetését.

Az általános szervezkedés mellett 1890 óta a munkások szakok szerint is szerveztek egyesületeket, azzal a céllal, hogy nagyobb munkabéreket vívjanak ki és a kiküzdött előnyöket megőrizzék. A szakegyesületek munkát közvetítenek, a tagokat ingyenes jogsegítségben részesítik, ipari statisztikát állítanak össze. Minthogy azonban egyesülési joguk nincs, a sztrájkolóknak pedig az egyesület vagyonából nem szabad segítséget juttatni, a bérharcra való szervezkedésben nem játszhatnak szerepet. 1891—97-ben 111 szociáldemokrata szakegyesület keletkezett, még pedig Budapesten 40, a vidéken 22 községben 71. Ez egyesületek Budapesten több ízben szakkongresszusokat is tartottak. Ilyen volt a cipészek, asztalosok, szabók, kerámiai munkások, kőfaragók, kádárok és építőmunkások kongresszusa. A szakegyesületeken kivül 39 szociáldemokrata alapon álló munkásképző- és olvasóegyesület van, még pedig Budapesten 8, a vidéken 31. A szociáldemokrata pártnak a Budapesten megjelenő központi közlönyön *(Népszava)* kivül hat, hónaponkint vagy félhónaponkint Aradon, Pécsen és Szegeden magyarul, Temesváron és Pozsonyban németül és Budapesten tótul megjelenő lapja van, tehát a hat szakegyesületi lappal együtt 13 lapja.

A magyarországi szociáldemokráciának az adja meg különös jellegét, hogy hivei között nagy számmal vannak mezőgazdasági munkások és kisbirtokos földmívesek. Ez az agrárszocialisztikus mozgalom különösen a legutóbbi években lendült föl, de benne egy ideig *Várkonyi* István agitációja következtében szakadás állott be. Várkonyi eleinte lókereskedő volt szülővárosában, Cegléden, ahol később szállítási vállalata révén meggazdagodott. 1890 körül a szociáldemokrata párthoz csatlakozott, abban a reménységben, hogy a pártban vezérszerepet fog vinni. Minthogy e reményében csalódott, elhagyta a szociáldemokratákat és a mezőgazdasági proletariátus számára, melylyel régóta szimpatizált, külön agrárszociálista pártot szervezett és Földmívelő cimmel hetilapot adott ki. Amikor pedig a szociáldemokrata pártvezetőség Budapesten 1897 jan. 31-től febr. 2-ig földmíves- és közgazdakongresszust rendezett, melyen 11 megyéből 39 község 71 küldöttel volt képviselve, Várkonyi hivei Cegléden 1897 febr. 14—16. szintén tartottak kongresszust, amelyen 12 megye 54 községéből 103 küldött jelent meg. A budapesti kongresszus a mezőgazdasági munkának 12 órára való leszállítását, a természetben való fizetés eltörlését, a munkásvédő törvényeknek a mezőgazdasági munkásokra való kiterjesztését, a cselédtörvény eltörlését követelte. A Várkonyi-frakció ceglédi kon-

gresszusa hasonló követeléseket hangoztatott, azonkivül a progressziv jövedelmi adó behozatalát s az állami birtokok olcsó bérbeadását sürgette, egyúttal kimondotta, hogy a frakció e nevet veszi föl: *független szocialista párt*. Az új pártnak azonban nem volt hosszu élete. Amikor 1898 elején Várkonyi, aki a Földmivelőben a földosztást propagálta, a hatóságok üldözése elől külföldre menekült, ahol később elfogták, a párt lapja megszünt, maga a párt pedig felbomlott és legtöbb tagja a szociáldemokrata párthoz tért vissza.

Az utóbbi időben három földmivelő-kongresszus ült össze: az egyik az 1897 dec. 25—27. tartott II. földmivelő-kongresszus, amelyen 130 községből 212 küldött vett részt; a másik az 1898. újévkor Temesváron lefolyt délmagyarországi paraszt- és földmives-kongresszus, a harmadik pedig az ugyanakkor Pozsonyban tanácskozó nyugatmagyarországi kisbirtokosok és gazdasági polgárok kerületi értekezlete. Mind a három kongresszus szociáldemokrata alapon állott. A budapesti és a temesvári főkép a mezőgazdasági munkástörvény (1898. II. t.-c.) ellen foglalt állást, a pozsonyi értekezlet több határozatot hozott illetőségi törvény alkotására, segitő egyesületekre és Raiffeisen-féle pénztárakra vonatkozólag.

Munkás-statisztikai hivatalok, vagyis oly állami szervezetek, melyeknek feladata a munkásosztály anyagi, erkölcsi, társadalmi helyzetére vonatkozó adatokat rendszeresen gyüjteni. Céljuk az állam társadalompolitikai intézkedései előkészítésére anyagot szolgáltatni, az államot figyelmeztetni arra, hol kell segíteni s mely eszközök alkalmasak a bajok gyógyitására. A munkás-statisztika az állam és községeknek a munkáskérdés megoldására irányuló reformtörekvések alapja s annak hiányában a társadalmi politika veszélyes kisérletekkel járhat. Hazánkban az országos statisztikai hivatal által feldolgozott foglalkozási statisztika s a földmivelésügyi minisztérium által évenkint közzétett munkabér-statisztika nyujtanak a munka-statisztikához anyagot. Mellettük említendő még a statisztikai hivatal által feldolgozott ipartestületi statisztika, melyben némi a munkásokat illető adatok foglaltatnak s a betegsegélyző pénztáraknak ugyancsak ezen hivatal által feldolgozott adatai. A hivatal 1899 jan. 1. megindította a baleset-statisztikát és a munkabér-statisztikát. A kereskedelemügyi minisztérium által 1899. folyamatba tett ipari termelési statisztika csupán az egyes üzemek munkásszemélyzetének létszámára és honpolgárságára terjeszkedik ki.

Munkás-tőzsde, l. *Munkás-hivatal*.

Munkásügyi bizottság, a munkásügyet érintő intézkedések előkészítésére a magyar kereskedelemügyi miniszter által 1898 jul. rendeleti úton alakitott bizottság. A rendelet szerint a bizottság a miniszteriumnak kebelbeli, konzultativ jogkörrel biró szerve s mint ilyen véleményt mond vagy célszerü javaslatokat tesz a hozzá utalt munkásügyi kérdésekre, melyek a közigazgatás folyama alatt felmerülnek vagy esetleg törvényhozási intézkedést igényelnek. A bizottság tagjai (ez idő szerint hét) a kereskedelemügyi minisztérium munkásügyekkel foglalkozó tisztviselő-karából neveztettek ki, a bizottság elnöke pedig e minisztérium iparfejlesztési, iparoktatási s iparfelügyeleti szakosztályának mindenkori főnöke. A bizottság legközelebbi fontosabb feladatai közül kiemelendők: a balesetbiztosítás, munkáslakások, munkásstatisztika, az iparban alkalmazott nők s gyermekek védelme, a veszélyes üzemek (1884. XVII. t.-c.) megállapítása stb.

Munro *Hugh*, angol filologus, szül. Elginben (Skótország) 1819 okt. 14., megh. Rómában 1885 márc. 30. A cambridgei Trinity College-ben tanult 1838—42-ben; 1844. a klasszikai tanulmányok docense; 1869. u. o. a latin nyelv újonnan alapitott tanszékét nyerte el. 1871-től fogva kizárólag az irodalommal foglalkozott. A latin filologia terén Bentley óta M. legkiválóbb tudósa volt Angolországnak. Fő műve Lucretius munkáinak kritikai-exegetikai kiadása (Cambridge 1864, 4.kiad. 1886, 2 köt., szövegkiadás 1860); továbbá az Aetna c. költemény kritikai kiadása (u. o. 1868); Horatius szövegkiadása angol bevezetéssel (u. o. 1868); Criticisms or elucidations of Catullus (u. o. 1878).

Munzingen, falu Baden nagyhercegségnek Freiburg kerületében, a Rajna völgyében, (1895) 732 lak. 1874. a Tunibergen a kőkorszak legrégibb idejéből való leletekre bukkantak.

Murád *bej*, török iró, eredetére nézve cserkesz. Kezdetben újságirással foglalkozott s megalapította a *Mizán* cimü ujságát, mely az ifjabb nemzedéknek, szabad szelleménél és szókimondó természeténél fogva, kedvelt lapja lett, elannyira, hogy a cenzura ennek folytán be is tiltotta. Kárpótlásul tanárnak nevezték ki egy állami középiskolába, hol a történetet tanította. Újabb időben (1896) belekeveredett az ifju-törökök forradalmi mozgalmaiba és e miatt kénytelen volt hazájából elmenekülni. K—c.

Murai *Károly* újabb művei: *Bandi és egyéb apróságok* (Budapest 1897); *Derüs históriák* (mosolygó történetek, u. o. 1896); *Finom falatok* (képes és képtelen adomák és mókák, u. o. 1896); *Mese-mese* (u. o. 1899); *Vig történetek* (u. o. 1899).

Muraköz. Zala vármegyének természeti szépségben és történeti vonatkozásokban egyaránt érdekes területe. Fekszik a vármegye DNy-i részében, a Mura és Dráva folyó beékelésében. Határai É-on és K-en a Mura; Horvátországtól a Dráva folyó választja el. Kiterjedése 783 km². Lakosainak száma 25 év alatt 60,000-ről 78,000-re emelkedett. A vármegye lakosságának csaknem husz százalékát tevő horvát ajkuak zöme a M.-re esik. Az utolsó népszámlálás adatai szerint 3500 magyar, 1500 német, tót vagy egyéb ajku találtatott M.-ben. Vallásra túlnyomóak a római katolikusok; alig 2000 más vallásu található köztük. Közigazgatásilag két járást, a csáktornyait és perlakit foglalja magában.

A földrajzi egység teljes képét magán hordozó sziget *felülete* gazdag változatát tünteti fel, hegyvidéken s síkságon egyaránt, a természet költői szépségeinek s a regényes történeti emlékeknek. A Murica folyó mellett elterülő kies lapályok, Rác-Kanizsa koszorus bércei, Robádi pompás magaslata, a Globuko-hegy gyönyörü völgyeivel, Mura-Füred kedves ligeteivel, a tündérlaki romok,

Strido, szent Jeromos születéshelye szép templomával s pálos zárdaépületével, Santavec gazdag gyümölcstelepével, a határőri hegyről három országba kínálkozó felséges kilátások, Prekopa, a M.-i hegység legkimagaslóbb csúcsa, az erdőkkel és szőllőhegyekkel övezett Szelence község, Mura-Szent-Márton régi templarius egyházával, a Vizi-Szent-Györgytől Stájer- és Horvátország felé elnyuló, valóban elragadó tájképek, egy-egy bájos pontját teszik M. festői hegyvidékének. A Homp grófok, Zrinyi György és Miklós idejében sok jeles családnak volt felső M.-ben szőllőbirtoka. Emlékezetben vannak Bedekovich, Ivánovich, Talián, Hrusóczy, Batthyány, Kisfaludy, Locotelly, Malekóczy, Zekel, Somssich, Bánffy, Bocskay, Nagyfalussy, Festetics Jenő gróf zalaújvári szép kastélya s még a Zrinyiek által épített Szent-Ilona vezetik be a hegyvidék felől M. síkságát, melynek területe majdnem kétszerese a hegyvidék területének. A síkvidék jellegét a Mura s a vad rohanásaiban fékezhetetlen Dráva állapítja meg számos szigeteivel, meg a szintén gyakran kiöntő Ternava patakkal. A síkság is telve van történeti vonatkozásokkal. Rajta fekszenek M. legnépesebb községei. A határszélen első jelentősebb község *Dráva-Vásárhely*, hol már a Zrinyiek könyvnyomdát állítottak. Tőle K-re *Csáktornya* (IV. k.). A síkvidéken feküsznek M. legnagyobb községei, Szobotica, Draskovec, Szent-Mária, Mura-Vid, Mura-Csány, Alsó-Domboru a Hirschler testvérek nagyszabásu fatelepével. A templariusok által lakott Dráva-Egyházhoz közel fekszik Perlak (XIII. k.), mely népességére nézve Csáktornya után legnagyobb s legfontosabb helye M.-nek s egyik hatalmas tényezője a magyarosodásnak. Légrád (XI. k.) lakóit a Dráva szeszélyei üldözték ki M.-ből. Most a nagykanizsai járáshoz van közigazgatásilag beosztva. A török háborukban nagy szerepet játszott erős vára, melynek a Zrinyiek főkapitányai voltak. Lakosait sok kitüntetés és szabadalom érte vitézségükért. Említendő Zrinyifalva (XVI. k.), mely Zrinyi a költő halálának helye.

M. éghajlatához képest legjobban díszlik a kukorica, melyet már a XVI. sz.-tól kezdve igen nagy mérvben termeltek, ma pedig órákig is eltart a kukoricatáblák beláthatatlan területe. Annál kedvezőtlenebb a Mura és Dráva nyirkos, nedves környékén gyakran képződő köd a gabonának. Jelentékeny volt M. dohánytermelése is, melyben egyes községek országos nevezetességre vergődtek finom faju dohányukkal. A nagymérvü csempészet megfosztotta a vidéket a közgazdaság ezen jövedelmező ágától. A hegyvidék ugy mennyiség mint minőségre kitünő bort termelt a szőllők betegsége előtt. A M.-i bor zamatja és tüze elsőrangu borvidékre vall. Megindult itt is a védelem munkája. Nagy mérvben üzik a hegyvidéken a gyümölcstermelést is, mely már a Zrinyiek alatt igen virágzó volt.

Az állattenyésztés köréből kiválnak lovai, melyek gondos tenyésztéssel mindinkább a M.-i tipus jellegzetességeig fejlődtek. Tulajdonképen nóri származásuak, mint a Sopron- és vasvármegyei nehezebb igáslovak. Fejük nehéz, nyakuk vastag, mellkasuk öblös, válluk izmos, marjuk rövid lapos, törzsük általában tömeges. Kitartásban a velük jellegben megegyező pinkafői lovakat is felülmulják. Az 1848 előtt még oly hires *selyemtenyésztés* ma már teljesen megszünt; megszüntek vele jórészben a M.-i községek hires szedreskertjei is. Perlakon volt a beváltó hivatal és fonógyár a Filanda épületben, melyet Zala vármegye törvényhatósági bizottsága 1884. az állami iskola céljaira engedett át. A *halászat* a Zrinyiek alatt érte el tetőpontját. M. messze földön hires halas tavaival, melyeknek már az akkori időben is ezrekre menő értékét nem egy adománylevél méltatja. A halászat ma is kedvelt foglalkozása a M.-i embernek, ki azt nyilt vizekben és holt ágakban saját kigondolásából szerkesztett halászati eszközökkel üzi.

Jövedelmező foglalkozása a dráva- és muramenti községeknek az *aranymosás*. E két folyóból mosott aranyat az összes többiek fölé helyezték. Az aranymosás szabadalmát még Mária Terézia adta nekik. Az aranymosók a folyamok mentében egészen Stájerországig is bentaz áltak.

Nevezetesek még a M.-i *edények*, különösen a légrádi evőeszközök. A nép üzletes a sepricik és kosarak készítésében, mihez a Dráva és Mura melléke nagy alkalmat szolgáltat. Ők készítik a kisebb házi és gazdasági eszközeit is maga fúrja, faragja. Az asszonyok pedig a ruhanemüeket varrják és fonják nagy ügyességgel. A fuvarozás, vásározás, lóval és kukoricával való üzérkedésben is élelmes a M.-i.

A M.-i nép a szláv, német és magyar érintkezések hatása alatt sokat átvett szokás és erköles dolgában. A hegyvidéki lakókra föleg a stájer és vend szomszédság volt nagy befolyással. Ezek a világtól elszigetelten, rideg magányukban, az élet és viszonyok iránt tartózkodók, majdnem pesszimisták. Általában pedig jámbor, kevéssel elégedett, romlatlan lelkü nép. Alsó-M. népe magán hordja a magyar érintkezés sok nyomát. Vidám, barátságos, fárasztó munka után szereti a mulatságot, melynél táncra perdül az ifjuság. Lakomáinál köszöntő köszöntőt ér, melyekben M.-i szokás szerint mindenkit párostul üdvözölnek. A nép általában vallásos, türelmes, hódol a tekintélynek. Szeret perlekedni, de készséggel támogatja is bajában felebarátját. Költészetének vallás, történelem és szerelem szolgáltat tárgyat. Sok hazafias dala van a szabadságharc idejéből. Énekben, zenében s táncban mindig büszke M.-i voltára s községről községre lejtik indulatos hévvel a ropogós csárdást, melyet a táncos egy-egy lassu toborzóval vezet be.

Kiváló figyelmünket érdemli M. *tanügye*, melynek a kiegyezés és az 1868. évi népiskolai törvény után feltünően szomoru állapota 1878. a magyar országgyülést is foglalkoztatta. Egy országos bizottság 1882—83. tanévben a helyszinen vette sorra a M.-i népoktatásügy orvoslásra szorult bajait. A további intézkedéseknek következő szempontok szabtak irányt. A vidék viszonyainak megfelelő tanítók képzése, magyarnyelvi póttanfolyamok rendezése, állami iskolák felállítása, a M.-i nép tájnyelvén szerkesztendő tankönyvek behozatala, végül a magyar nyelvet oktató képességgel nem biró tanítók mellé megfelelő segédtanítók beállítása. A csáktornyai (IV. k.) állami

nítóképző intézet már az 1879—80. tanévben, szept. 20-án a Zrinyi-vár kibérelt helyiségeiben nyílt meg. Alig egy évtized alatt az idegen képesítővel bíró M.-i tanítók száma elenyészőleg csökkent; az állami és felekezeti iskoláknál pedig hatvannál több új tanítói állás szerveztetett. Az összes iskolák az illir nyelven irt régi tankönyvek helyett a viszonyoknak megfelelő olvasókönyveket, a tanítók a magyar nyelv oktatásában útmutatást nyujtó vezérkönyveket nyertek. A M.-i hegyvidéki állami iskoláknak *Stridó* a gócpontja; a stájer határszélen D. felé húzódó vonalban még négy hegyvidéki állami iskola áll a magyar művelődés szolgálatában: a második hegykerületi, királylaki, negyedik hegykerületi és ráckanizsai. Ezen iskolákra utalt horvátajku tanköteleseink százai a szervezés előtt leginkább a szomszéd stájer népiskolákat látogatták. A hegyvidéki állami iskolák jórészben régi nemesi kuriákban vannak elhelyezve; kard helyett immár magyar szóval és érzéssel védve a haza határait. Az alsó-M.-i vidéken Perlak fejlődött hatalmas gócpontjává a magyar művelődésnek. Monumentális állami iskolájában tiz tanerő vezetése mellett 500 növendék nyer oktatást. A Zrinyi megöletését jelölő emlékkő szomszédságában a zrinyifalvai állami iskola látja el a határszéli tanköteleseket. Állami iskolák vannak még Dráva-Vásárhelyen, Hodosánban, Molnáriban, Mura-Szent-Kereszten és Mura-Szerdahelyen. Lendületet vettek a M.-i községi és felekezeti iskolák is. Alsó-Domboruban 4, Kotorban 4, Mura-Csányban 3. Szent-Márián 3, Légrádon a három felekezetnél 6 és számos más községben 2—2 tanerő működik. Légrád község leányai részére emelt szép zárdaépületet. Díszes új iskolaházat és tanítólakást építettek az utóbbi időben M.-ön és a vele közvetlenül szomszédos nemzetiségi vidékeken Kotor, Mura-Keresztur, Kollátszeg, Fityeház, Dráva-Egyház, Mura-Vid és Őrség. M. összes népoktatási tanintézeteiben a legutolsó kimutatás szerint 10,670 horvátajku növendék nyer oktatást. A kisdedóvást szolgálják a csáktornyai egyesületi kisdedóvoda, a perlaki állami, a perlaki egyesületi (D. K. E.) kisdedóvoda, a légrádi zárdaóvoda, a hodosáni állami, az alsódomborui, dráva-vásárhelyi és kotori községi állandó gyermekmenedékházak és több község nyári gyermekmenedékháza.

M. *történetének* szálai visszavezetnek Claudius császár nagy védelmi vonalához, mely a felső Dunát Aquilejával kötötte össze. A Sabariát s Pettaut összekötő M.-i útnak nyomai ma is láthatók. Tény, hogy M. a VI. sz. második felében már avar birtok volt. Nagy Károly legyőzvén az avarokat, ezeknek szlovén szövetségesei fejedelemséget alapítottak, melynek fővárosa a mai Szalavár helyén volt. Fejedelmük 861. Pribunja v. Pribina volt. Ennek a fejedelemségnek volt egyik része M. a IX. sz.-ban. Szt. István idejében immár magyar terület M. Gizella királyné Wezmech v. Vizmeth nevü földet ajándékoz a veszprémi püspökségnek, melyet Ochuz horvát bán elfoglalván, a veszprémi püspök 1232. visszapereli. Ez a Vizmeth pedig tényleg a Dráva és Szarabka folyók közt volt. Kálmán király M.-t a koronának megszerezvén, általa és utódai által egészben vagy részben keresztes lovagoknak adományoztatott. Béla király az őt hű odaadással szolgáló Csák Dömötörnek adományozta, ki Zala vármegye főispánja s Szlavonia bánja is volt. Ő építtette a csáktornyai várat s nagy érdeme van M. benépesítése körül a tatárok pusztítása után. Csák családja után a Güssingi grófok (l. *Kőszegiek*, X. k.) birták; majd pedig egy része a korona, másik része a héderváry Póth-nemzetség birtokában volt. Nagy Lajos a koronának visszaszerzett M.-t Laczkfy Istvánnak, Nápoly ideiglenes kormányzójának s erdélyi vajdának adományozta kitünő szolgálatai elismeréséül. Laczkfy családja Erzsébet és Mária királynők pártjára állván, M.-t elkobozták tőlük. Zsigmond alatt idegenbe, Cilley Hermann gróf birtokába került zálogképen; Cilley Ulrik halála után pedig ismét koronabirtok lett s mint ilyent Mátyás Ernust Jánosnak adományozta. A királyi tekintélyt mindenkép tiszteletben tartó Ernust gróf Gáspár nevü fia rejtélyes módon elhalván, Ernustné apósa, Keglevich Péter teszi kezét M.-re, a ventillonai konvent által megerősített, de igazában az öröklés rendjének meg nem felelő végrendelet értelmében.

Ferdinánd rendelkezése folytán Zrinyi Miklós, a szigetvári hős szerezte vissza Keglevichtől M.-t, Zekel, stájeri kapitány szövetségében. Ferdinánd Zrinyi rendkivüli érdemeinek megjutalmazásául, 50,000 frt kincstári tartozás lefizetése mellett előbb Csáktornya és Stridó várakat, majd az egész M.-t Zrinyinek, a Zrinyiek közül első horvát bánnak s Zala vármegye révén mindkét haza fiának adományozta. Zrinyi Miklós a katonáskodásra alkalmas jobbágyoknak a gyalogságba és lovasságba beosztása, nemkülönben a várkatonaság és várőrség körültekintő szervezésével, Csáktornyának, mint felszerelési központnak fejlesztésével eléggé sejteti M. nagy jelentőségét a Zrinyiek évszázadot meghaladó birtoklása alatt. A háboruk izgalmai mellett azonban itt is lobbot vet a reformáció lángja, mely Zrinyi György (IV.) vallásos buzgalmának M.-i egyházak alapitásában, horvát imádságos és énekes könyvek nyomatásában, s lelkészek behivatásában adott tápot. Fiai Miklós (VI.) és György (V.) még élénken tüntetnek a protestantizmus mellett. Részt vesznek a reformáció századik évfordulóján; nejeik is protestánsok. Pázmány Péter csakhamar visszavezeti őket a katolikus egyházba s hitbuzgalmával aláássa a protestantizmus eddigi sikereit M.-ben.

M. nagy hadászati jelentőségét — hiszen Zala vármegye váraival együtt hosszu évtizedeken át védelme volt a Dunántúlnak, Ausztriának és Stájerországnak — Zrinyi a költő emelte még inkább érvényre. A törököknek M.-ből gyakori kiveretése hatalmas iskolája volt sokszor igazolt sztratégiai képességeinek. Harci dicsősége folytán lett Horvátország kapitányává; az 1646-iki légrádi fényes győzelem s IV. Ferdinánd megkoronáztatásának ünnepe után pedig Horvátország bánjává nevezteték ki. Egykoru feljegyzések szerint nem egyszer lepték be a Murát a törökök hullái, ugy hogy a vizet sem lehetett látni tőlük. Különösen a Mura és Dráva egyesülésénél felépitett Zerinvár hosszu ideig adott nyugalmat M.-nek a kanizsai várból

betörő törökök ellen s csak az 1664-iki harmadik támadás alkalmából, Montecuccoli indokolatlan közönye, mások szerint pedig irigysége folytán ejtették a törökök hatalmukba, Zrinyi jogos felháborodására és keserüségére. Zrinyi Miklósnak «a magasztos hősnek, a haza kedvencének és büszkeségének» Zrinyifalva (Kursanec) mellett bekövetkezett szomoru végzete után egy ideig özvegye, később bátyja Zrinyi Péter birtokába került M. Zrinyi Péter 1646., valamint 1649. hősiesen harcolt Légrádnál. Általában ő is kidomborítja azt a nagy hivatást, melyet M.-nek Légrád és Kanizsa védelmében betöltenie kellett. A Wesselényi-féle összeesküvés eldöntötte Zrinyi Péter szomoru sorsát. Spankau elfoglalja M.-t, őt pedig 1671. végezték ki Bécsújhelyen. Ádám, Miklós fia, volt utolsó birtokosa M.-nek abból a Zrinyi-családból, mely vitéz fiainak hősiességével oltalmazta a M.-i otthont; szellemük fénye és melege pedig hosszu időkre nyomokat hagy M. értelmi gondozásában is.

A természet szépségeivel gazdagon megáldott sziget, számos előkelő nemes teljesen méltó hátteret von a hős és vértanu Zrinyiek emlékéhez. Rövid időközökben tartó idegen birtoklás után III. Károly 1720. Althan Mihály grófnak, a fejedelem bátor megmentőjének adományozta M.-t. Családja majdnem a XVIII. sz.végéig birta. Ekkor három testvér eladta a maga részét Festetics György grófnak. Ő tényleg elősegítette a jobbágyok megváltását, 25 évet tűzvén ki a váltságdijak kifizetésére. A család állandóan magyar gazdatisztjei mindig jelentékeny tényezői voltak a M.-i magyar értelmiségnek.

A törökvilág előtt névben és érzésben nagyszámu M.-i magyarság szelleme nem aludt ki a szabadságharcban sem. Együtt érzett és vérzett M. a közös hazával. A hazaszeretet egyik vértanuja Gasparics Márk M.-i ferencrendi szerzetes, kinek emlékét Perlak derék közönsége kőoszloppal jelölte meg. A szabadságharc után 12 évig volt Varasd vármegyéhez csatolva; 1861. pedig ősi keretéhez, Zala vármegyéhez csatolták vissza.

Jeles történetiróink egész serege foglalkozik M.-nek Magyarországhoz való szoros hozzátartozásával. A legfontosabb okmányokkal igazolják, ami nem is szenvedhet kétséget, hogy Magyarország és Horvátország közt mindig a Dráva s nem a Mura volt a határ; tehát mindenkor magyar területnek tekintetett. Már Szent István király Konrád császár legyőzetése után Krezimirnek ajándékozta a Kulpa és Száva összefolyásától a Dráváig terjedő területet. A spalatói krónika a nemzetségek fegyveres beállítását a Dráva folyóig állapítja meg. Szent László a Dráván megy át Szlavonia meghódítására. IV. Béla a Dráván túlra birót nevez ki. Róbert Károly, Nagy Lajos, Zsigmond intézkedései egyképen igazolják e területnek hovátartozását. Országgyülési törvénycikkek M.-t és annak egyes községeit Zala vármegyében fekvőknek bizonyítják. Igy 1556. VI., 1559. XXXI., 1536. XX., 1567. XVII., 1569. XIX., 1578. XXVII., 1613. VIII., 1618. XLIX., 1622. XXXVI., 1625. XIX., 1647., 1649., 1655., 1659., 1681. és 1715. (v. ö. *Gönczy* Ferenc, M. és népe, Budapest 1895). De igazolják a hadszervezet és adózási viszonyok is. Még csak Deák Ferenc kijelentéséről emlékezzünk meg Zágráb vármegye 1861-iki körlevelére: «Semmiből sem tünik ki, hogy Horvátország M.-t a régiebb korban valósággal birta volna, de az kétségtelen, hogy századok óta M. Magyarországhoz tartozott, mint azt Horvátország is elismeri. Ezen közelebb lefolyt századok alatt Horvátországnak elég alkalma lett volna M.-re nézve követelését érvényesiteni vagy a gyülésen, vagy a fejedelem előtt, de azt soha nem cselekedte». Fenmaradt még azonban egy függő M.-i kérdés, melynek megoldása túlhat a történeti fejtegetés keretén, mert fontossága társadalmi köztudat jelentőségével is bir. S ez M.-nek mai *egyházi* hozzátartozása a zágrábi érsekséghez. Az elcsatolásnak már Mária Terézia idejében, 1776. felszinre került ügye ugy a magyar országgyülést, valamint Zala vármegye törvényhatósági bizottságát is több izben foglalkoztatta. M. egységes fejlődésének érdeke a történeti exigenciák szövetségében mindinkább szükségessé teendi a vele való foglalkozást.

Irodalom. Gönczi Ferenc, M. és népe, Budapest 1895, kizárólag M.-zel foglalkozó, sok közvetlenséggel megirt monografikus munka, szerző saját rajzaival; Pesthy Frigyes, Száz politikai levél Horvátországról, Budapest 1885; Bátorfi Lajos, Adatok Zala vármegye történetéhez, Nagy-Kanizsa 1876—78; Nagy Imre, Véghelyi Ödön és Nagy Gyula, Zala vármegye története, Oklevéltár, Budapest 1888, 1890; Margalits Ede, Zrinyi a költő, 1893; Halis István és Hoffmann Mór, Zalavármegyei évkönyv a millenniumra, Nagy-Kanizsa 1896; Csuday Jenő, Zrinyiek a magyar történelemben, 1566—1704; Margitai József, A csáktornyai m. kir. állami tanitóképző intézet története, Csáktornya 1896. RUZSICSKA KÁLMÁN.

Muraköz *Károly* újabb műve: *Kémia* (tankönyv felsőbb tanintézeteken való használásra, Budapest 1897).

Muranum, l. *Morano Calabro* (XII. k.).

Muravjev *Mihály Nikolajevics* gróf, orosz államférfiu, *M. Mihálynak* (XII. k.), Vilna hirhedt diktátorának unokája, szül. 1845 ápr. 19. Egyetemi tanulmányait Poltavában és Heidelbergában végezte, mire 1864. a diplomáciai pályára lépett, Mint követségi titkár működött Berlinben, Karlsruhéban, Párisban, Stockholmban és Hágában, miglen 1860. a párisi követség első titkárává nevezték ki. Ekkor adta ki nagyatyja emlékiratait. 1885. követségi tanácsosnak Berlinbe, 1893. pedig követnek Kopenhágába, 1897. külügyminiszterré nevezték ki. Ő szerkesztette a cár meghagyásából a hágai nemzetközi konferencia tervezetét. 1897. megkapta a Szt.-István-rend nagykeresztjét. Ősei nyomdokait követve, M. telivér orosz és a nemzeti iránynak egyik legfőbb zászlóvivője. Nagyapjának az orosz kormány 1898. Vilnában szobrot állított. TH. GY.

Murchison, nagy bányakerület Ny.-Ausztráliában Cue fővárossal, amely vasút mellett, Geraldtontól 420 km.-nyire fekszik. A kerületnek mintegy 1000 aranykeresője 1895-ben 65,477 uncia aranyat termelt.

Murchisonia *d'Arch.*, kövült csiganem, mely a *Pleurotomaridae* családján belül, a paizskopoltyusak Aspidobranchina alrendjébe tartozik. A paleozoos korban élt egészen a triaszig. L. *Devon-szisztéma* (V. k.).

Mure, *La* (ejtsd: la mür), város Isère francia département Grenoble kerületében, vasút mel-

lett, (1891) 3387 lak. Közelében kőszénbányákat művelnek (1894-ben 165,954 t.).

Muretto, *Passo del*, a Rhaetiai Alpok egyik hágója, a Bernina és a Disgrazia szirtek közt, 2557 m. magasan, Graubünden svájci kanton és Sondrio olasz tartomány határán; az Engadin és Veltlin völgyét köti össze.

Murgu *Euthym*, oláh származású 1848. évi országgyűlési képviselő, szül. Rudarián (Krassó-Szörény) 1811. Kezdetben mint író működött s e téren egyike azoknak, akik a cirill betűk helyett latin betűk használatba hozatala és az oláh egyházaknak a szerb püspöki fenhatóság alól kivonása érdekében hevesen izgattak. Különösen ez utóbbi miatt számos ellenséget szerzett magának, akik kivitték, hogy elfogták s négy évi börtönre ítéltek. A budai börtönben találta 1848 márc. 15-ike, amikor a többi politikai fogolylyal együtt ő is kiszabadult s Krassó vármegye országgyűlési képviselője lett. Mint képviselő a magyar kormány terveit az oláhok között tevékenyen előmozdította, sőt 1848 jun. 27. a kormány beleegyezésével Lugosra oláh népgyűlést is hivott össze, amely az ő elnöklete alatt kimondotta, hogy az oláhok készek lesznek a magyar kormányt támogatni, ha vezetőik oláhok lesznek s belügyeik intézésében az oláh nyelvet használhatják. Főkapitánynyá őt választották meg. Részt vett továbbá az 1849 ápr. 13-iki tanácskozmányban is. 1849 aug. Szemere őt bizta meg az erdélyi románok kibékítésével. A szabadságharc után az osztrák hadi törvényszék, 1851 okt. 7. közzétett ítélettel, négy évi fogságra ítélte. Az ötvenes években visszavonultan élt Vácon. (Ez ítéletet 36 más elítéltével együtt közölte a M. Hirlap 1851. 581. száma.)

Muro Lucano, város Potenza olasz tartomány Melfi kerületében, (1881) 8895 lak. Püspöki székhely. Székesegyháza a XII. sz.-ból való. A most már romban heverő kastélyban ölték meg 1382. Nápolyi Johannát III. Károly parancsára. Az 1694. és 1857-iki földrengés nagyon megrongálta a várost.

Muroran, kikötő Jesszo japán szigeten, 90 km.-nyire Hakodatétől ÉK-re, az Endermo-öböl mellett. 1894. nyitották meg a külföldi kereskedelem számára.

Murr., természetrajzi nevek mellett *Murray* János András (1740—1791.) nevének rövidítése. Művei: Apparatus medicaminum (Göttinga 1776—92, 6 köt.); Opuscula (u. o. 1785—1786, 2 köt.).

Murray, 1. *János* sir, amerikai geografus, szül. Coburgban (Kanada, Ontario) 1841 márc. 3. Tanulmányait Londonban és a coburgi Victoria-Collegeben, majd a stirlingi főiskolában és az edinburgi egyetemen végezte. 1868. egy cethalászó hajón bejárta a Spitzbergákat és az Északi Jeges-tengert, 1872—76. pedig mint természetbúvár részt vett az angol Challenger-expedicióban. Mint az expedició eredményeinek feldolgozása végett kiküldött kormánybizottság első asszisztense, 1882—95. vezette az expedicióról szóló 50 kötetes nagy munka kiadását. Az útleírás egy része, az oceán faunájáról való jelentés és az utolsó, összefoglaló kötet M. munkája. 1880. a Knight Errant nevű hajón fizikai és biologiai kutató utat tett a Jarve-csatornában (Észak-Skócia), amelyet 1882. megismételt. M. nagy buzgalmat fejtett ki a skóciai biologiai állomások alapítása és a skóciai tavak átkutatása körül. Nagyszámu tudományos cikket irt az oceanográfia, biologia és geologia köréből is.

2. *M. E. C. A. Grenville*, l. *Grenville-Murray* (VIII. k.).

Murraya *L., Bergera* Kön. (növ.), a narancsfélék génusza négy fajjal Ázsia tropikus részein és Ausztráliában; ritka kerti dísz.

Murray-sziget, ausztráliai kis sziget Új-Guinea D-i partján, a D. sz. 10° 5′ és a K. h. 144° 5′ alatt, 400 lak. Queenslandhoz tartozik. Vulkanikus talaja igen termékeny. Itt van a London Mission telepe.

Murree-Cart (ejtsd: mőrri kart), Angol-Indiában használatos födött, kétkerekű kocsi 2—3 lóval, utasoknak és a postának hegyi utakon való szállítására.

Murriali, l. *Monreale* (XII. k.).

Mursa, Magyarország ókori földrajzában a. m. *Eszék*.

Murszinka, falu Perm orosz kormányzóság Verhoturszk kerületében, a Nejva folyó mellett. Topáz-, berill- és ametisztbányái a Nejva, Alabaska és Ambarka folyók mentén 114 km²-nyi területet foglalnak el. A bányákat a kormány azelőtt maga aknázta ki, most bérbe adja.

Mus. Bac., Angliában a Bachelor of music (a zene bakkalaureatusa), *Mus. Doc.* pedig a Doctor of music (a zene doktora) rövidítése.

Muscarin, l. *Muszkarin* (XII. k.).

Mus. Doc., l. *Mus. Bac.*

Musenalmanach, időszaki, legtöbbnyire évenkint megjelenő gyüjteményes vállalat, mely legtöbbnyire költeményeket és szépirodalmi dolgozatokat tartalmazott. Az első valódi M. Göttingában jelent meg (1770) Gotter és Boie szerkesztésében; a legjelesebb ily nevü vállalat az volt, melyet Schiller (1796—1801) szerkesztett; nevezetes volt a Wienerische M. (1777—1803), melyet Vermehren, Varnhagen és Chamisso szerkesztettek; ez utóbbi Schwabbal a Deutscher M.-ot is kiadta. Magyarországon jelent meg: Pressburger M. auf das Jahr 1785 (Pozsony, szerkesztette Tekusch M.); M. von und für Ungarn (1801. és 1804. kiadta Rösler Pozsonyban, 1808. Rumi Lőcsén, 1809. Köffinger Pesten).

Muse verte (franc., ejtsd: műz vert, a. m. zöld múzsa), Musset Alfréd óta Párisban az absint neve.

Musir, l. *Müsir* (XII. k.).

Muskát, a késő középkorban divott ivóedény, melyből fűszeres bort vagy sört ittak. Az edény fenekén gyűrü van, melybe a M.-diót illesztették, a cinnből készült födelén pedig nagyobb gomb van, melyet ki lehet nyitni és melybe a M.-diót eltették, hogy többször is használhassák.

Muskáta, *muskátavirág, muskátvirág* v. *muskátli* (növ.), a Pelargonium (XIII. k.) virág népies neve.

Muskovy Company, l. *Chartered Company*.

Musophagidae, l. *Kúszó madarak* (XII. k.).

Mustacioli (ejtsd: musztacsoli), olasz apró sütemény, mely lisztből, tojásból, sóból, mandolából, szerecsendió virágjából és szegfűszegből áll, leöntve csokoládéval.

Mustostor, l. *Lapátos bor* (XI. k.).

Mustoxydis *András*, görög tudós, szül. Korfu szigetén 1785., megh. u. o. 1860 jul. 29. Paviában jogot tanult 1804-ben. 1820. Oroszország követe volt Torinóban. 1828. Kapo d'Istria kinevezte a közoktatásügy vezetőjévé és reábizta az eginai központi intézet felügyeletét. Kapo d'Istria megöletése után (1831) visszatért Korfuba és a jón szigetek törvényhozó gyülésének tagja lett. Művei: Notizie per servire alla storia Corcirese dai tempi eroici al secolo XII (Korfu 1804); Illustrazioni Corciresi (Milano 1811—24, 2 köt.); Considerazione sulla presente lingua dei Greci (Velence 1825); Renseignements sur la Grèce et sur l'administration du comte Capodistrias (Páris 1833). Több ó-görög hisztorikust olaszra fordított és ismeretlen középkori szövegeket gyüjtött.

Musulin *Emil* (gomirjei), cs. és kir. altábornagy, szül. Glinán 1831 szept. 7. Katonai tanulmányait a bécsújhelyi katonai akadémiában kezdte meg. 1849. hadnagygyá és még u. a. év dec. 30. főhadnagygyá, 1857 aug. 1. II. oszt. századossá lépett elő a 39. gyalogezredben. 1857 okt. 31. a 33. gyalogezredhez helyeztek át, 1859 ápr. 5-én I. oszt. századossá nevezték ki. 1866. részt vett a poroszok elleni háboruban s okt. 3. a harctéren szerzett érdemeiért a katonai érdemkeresztet tüntették ki. A magyar honvédség felállításakor annak állományába lépett át. 1869 ápr. 18. őrnagygyá és még u. a. év jun. 30. a 80. honvéd gyalogzászlóalj parancsnokává nevezték ki. 1871 máj. 1. alezredes, 1874 nov. 1. ezredes lett. 1878. Bosznia és Hercegovina okkupálásában tevékeny részt vett s a határkordon felállításánál szerzett érdemeiért dec. 28. legfelsőbb dicsérő elismerésben részesült. 1879 nov. 1. vezérőrnagygyá és dandárparancsnokká, 1882 febr. 9. a zágrábi VII. honvédkerület parancsnokává, 1884 nov. 1. altábornagygyá lépett elő, 1889 jan. 1. a II. oszt. vaskorona-renddel tüntették ki. 1890 jun. 1. várakozási illetménynyel szabadságolták, 1891 jun. 1. pedig saját kérelmére nyugdíjazták s ez alkalommal hosszu szolgálati ideje alatt szerzett érdemeiért legfelsőbb elismerésben részesült. Nyugalomba vonulása óta Bécsben tartózkodik. M. I.

Musun, l. *Misenburg* (XII. k.).

Muszakkafát, a mohammedán államokban a vakufvagyonhoz tartozó azon ingatlanok, melyeken épület áll, v. melyek építkezésre szánvák.

Muszka ló, l. *Orlov-ló* (XIII. k.).

Musztafa *Resid*, az ifjabb török irói gárda egyik termékenyebb tagja. Sztambuli születésü, a közoktatásügyi minisztérium hivatalnoka. Regényeiben és elbeszéléseiben az európai, főleg a francia irodalmat utánozza, de inkább csak külsőségeiben. Ir verseket, prozódiát és irodalomtörténetet helyettesítő irodalmi szemelvényeket. Regényeiben kiváló szeretettel foglalkozik a sztambuli és perai élet rajzaival. K—C.

Musztafa Bairaktar, l. *Bairaktar* (II. k.).

Mutató százalék (erd.), az a viszonyszám, mely mutatja, hogy mily viszonyban van valamely egykoru állab évi értékgyarapodása az erdőben fekvő értéktőkehez. Ez az értéktőke össze van téve az erdő fa- és talajértékéből, valamint a tőkésített rendes évi kiadásokból. Az állab értékének egy évi gyarapodását pedig annak egy kisebb (p. 10 éves) korszak alatt beállott értékváltozásából számítjuk ki. V. ö. *Belházy* E., Erdőrendezéstan (1895, 464—469. old.). F. L.

Muther *Richárd*, nemet műtörténeti iró, szül. Ohrdrufban 1860 febr. 25. Heidelbergában és Lipcsében filozofiát, archeologiát és műtörténetet tanult. 1883. a müncheni egyetemen a műtörténet magántanára. 1885. a müncheni rezmetszetgyüjtemény konzervátorává nevezték ki. 1894. a boroszlói egyetemen a műtörténetnek rendkivüli, 1895. rendes tanárává lett. Művei: Die ältesten deutschen Bilderbibeln (München 1883); Die deutsche Bücherillustration der Gotik u. Frührenaissance (6 füz., Lipcse 1883—84); *Hirth* Györgygyel együtt: Meister-Holzschnitte aus vier Jahrhunderten (München 1888 s köv.); Der Cicerone in der königl. älteren Pinakothek zu München (u. o. 1888); Der Cicerone in der königl. Gemäldegallerie in Berlin (u. o. 1889); legnevezetesebb munkája: Geschichte der Malerei im 19. Jahrhundert (u. o. 1894., angolul 1898), melyben határozottan a modern naturalizmus és a vele rokon irányok mellett kardoskodik. 1896. azzal vádolták, hogy Goethének a képzőművészethez való viszonyáról a Tägliche Rundschau-ban irt tanulmánya plágium Volbehrnek 1895. megjelent, ugyanazon tárgyról szóló művéből és hogy műveinek más részeit is egyszerüen mások munkáiból irta ki, mire M. a következő iratban védekezett: Die Mutherhetze, ein Beitrag zur Psychologie des Neids und der Verläumdung (München 1896).

Mutoszkóp, l. *Fotográfia*.

Mutschirung (ném.), középkori uralkodási forma, mely szerint egy uralkodónak több hátramaradt fia az uralkodást meghatározott ideig felváltva gyakorolta, mivel közösen uralkodni nem akartak, az országot pedig felosztani nem lehetett.

Mutzschen, város Leipzig szászországi kerületben, vasút mellett, (1895) 1626 lak. Van lovagvára, agyagáru-, szivar- és kocsigyártása. M. környékén, kivált a várhegyben az u. n. *M.-i gyémántot* találni, amely agátból és quarcból áll.

Muzaffer-eddin, persa sah, Nazraddin másodszülött fia, szül. 1853 máj. 25. Mint Aszerbaidsán tartománynak kormányzója Tebrizben székelt. Atyjának 1896 máj. 1. történt meggyilkolása után trónra lépett. Azóta kitünt, hogy M. nem képes Persia hanyatlását feltartóztatni s az egyre elszegényedő ország bajain segíteni. A külső politika terén pedig az orosz politika uszályhordozója. TH. GY.

Mužakova, l. *Světla*.

Muzeumok és könyvtárak országos felügyelete. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium a Budapesti Közlöny 1897 dec. 22. számában tette közzé a M.-re vonatkozó szabályokat. E szerint az országos felügyelet szervezésének fő célja az, hogy a hazánkban létező és létesítendő nyilvános és közhasználatra szánt állami, törvényha-

tósági, községi, felekezeti és társadalmi összes gyüjtemények között a rendszeres gyarapítás, a tudományos alapra fektetett egyöntetü berendezés, az avatott igazgatás és a csere-viszony szabályozása révén mentől szorosabb összeköttetés létesüljön s az ország különböző részeiben elszórt, megőrzésre és megismertetésre érdemes gyüjtemények anyaga a nemzeti tudomány és művészet közös kincse s a nemzeti művelődés egységes forrása legyen. A hivatalos felügyeletet a törvényhatósági, községi, felekezeti és egyesületi muzeumok és könyvtárak felett a vallás- és közoktatásügyi miniszter a muzeumok és könyvtárak országos *főfelügyelője*, a *helyettes főfelügyelő* és az annak alárendelt *felügyelők* által gyakorolja. A főfelügyelőt a király, az országos főfelügyelő helyettesét és a felügyelőket pedig a miniszter nevezi ki. Az országos felügyelő, valamint helyettese és a felügyelők megbizatásának tartama a mindenkori kinevezéstől számított három évre terjed, annak leteltével újabb kinevezésnek van helye. Fentidézett szabályzattal egyidejüleg a *muzeumok és könyvtárak országos tanácsának* szervezetét is megalkotta a miniszter.

Muzsdalyfa (növ., muzsdalytölgy), *Wierzbicki* szerint (Flora, 1842, 273.) a. m. magyar tölgy (XII. k.), *Illés* Nándor szerint Szatmár, Bereg meg a szomszéd vármegyében a. m. Quercus sessiliflora, l. *Tölgy* (XVI. k.).

Műbarátok köre, 1890. alakult, leginkább a főranguak köréből, a nemzeti irodalom és művészet iránti közérdeklődés ápolása és fejlesztése céljából. E keretben a kör négy bizottságot alakított: az irodalmit, képzőművészetit, zenészetit és iparművészetit, melyek mindegyike a megfelelő irányban működik és tesz javaslatokat a kör választmányának. A bizottságok tagjai és szakértői között irodalmunk és művészvilágunk legjelesebbjei foglalnak helyet. Elnökei,a kör megalapítója: gróf *Dessewffy* Aurélné Károlyi Pálma grófnő és *Andrássy* Tivadar és *Apponyi* Albert grófok, mig a bizottságok elnöki tisztét hölgyek töltik be. A kör tagjai között évenként műtermékeket sorsol ki, irodalmi és zenészeti műveket bocsát közre, tagilletmény gyanánt művészi versenyeket, hangversenyeket és estélyeket, valamint kiállításokat is rendez. A kiadásukban megjelent *Műbarátok könyve* újabb irodalmunk egyik legszebb kiadványa. Ezenkivül a szépirodalmi könyvtárból egész sorozatot bocsátott közre, rendezte a legyező-kiállitást s lényegesen hozzájárult Mihalovich Toldy című zenedrámájának kiadásához. Évi tagdíjbevétele a körnek közel 500 tagja után tizezer forint, melyet az adminisztráció költségeinek levonásával minden évben, fentebb említett céljaira fordít, ehhez járulnak az alapitványok és a kör egyes tagjai által időközönként kitűzött pályadijak s a kör rendes művészeti ösztöndíjai. De az alig kilenc év óta fennálló körnek legnagyobb szabásu alkotása a *Magyar műkincsek* c. nagyszabásu mű kiadása, mely három kötetben felöleli a magyar műtörténet egész anyagát s melynek Bécsben a császári gyüjteményekben levő magyar emlékeket tartalmazó kötetének költségeit a király fedezte. A legfényesebb kiadvány ez, mely eddigelé irodalmunkban megjelent, mit igazol az is, hogy előállítása 600 példányban kerek százötvenezer koronába kerül. Az egész művet egy bizottság szerkeszti, melynek *Csáky* Albin grófné elnöklete alatt tagjai: *Radisich* Jenő, *Emich* Gusztáv, *Szana* Tamás, *Feszty* Árpád és *Szendrei* János dr. a kör titkára. SZENDREY.

Műcsarnok, az orsz. magyar képzőművészeti társulat lapja, alapitották 1898. Megjelenik minden hó elsején, a kiállítások ideje alatt minden héten. Szerkeszti *Ambrozovics* Dezső titkár.

Műegyetem (XII. k.). A m. kir. József-M. 1898 szept. 12. királyi elhatározással új szervezeti szabályzatot nyert (megjelent a Budapesti Közlöny 1898 dec. 16. számában). Ugyane szabályzat mellékleteiben a fölvételi, tanulmányi, tandíj- és fegyelmi szabályzat, a szakosztályok tantervei és tanrendjei, a szigorlati szabályzat is benfoglaltatik. Ugyancsak a hivatalos közlöny fentnevezett számában jelent meg a M.-i *magántanári*, a M.-i *adjunktusok* ügyköre és szolgálati viszonyai, végül a M.-i *ösztöndíj- és pályadíj* szabályzata. Minthogy a M. helyiségei szűknek bizonyultak, Wlassics új épület-tömb emelését vette foganatba a budai oldalon az u. n. Lágymányoson, A technikai *doktor* címnek a M. által való adományozására nálunk is van már mozgalom, melyet még inkább elősegített a német példa, nevezetesen a charlottenburgi technikai főiskola száz éves fordulója alkalmából a német császár elhatározása, melylyel a nevezett főiskolát a doktori cím adományozásával felruházta.

Műfogak *készítése* az ipartörvény szabályai értelmében gyakorolható foglalkozás. Aki mesterséges fogak vagy fogsorok készítésével szándékozik foglalkozni, tartozik ezen szándékát az ipartörvény végrehajtása iránt 1884 aug. 26-án 39,266. sz. a. kelt földmívelés, ipar- és kereskedelmi miniszteri rendelet első szakasza értelmében az illetékes iparhatóságnál bejelenteni. A mesterséges fogak készítői, u. n. fogművészek vagy fogtechnikusok, fogorvosoknak nem tekinthetők, és az 1871. évi 18,644. sz. belügyminiszteri rendelet értelmében, hacsak orvosi vagy sebészi oklevelük nincs, semmiféle műtétet a szájüregben nem végezhetnek, sem pedig fogászati gyakorlatot nem üzhetnek. Azon fogművészek, kik ennek ellenére cselekszenek, kuruzslók gyanánt büntetendők. A M. technikájáról l. *Fogak*.

Műhasábfa, a tűzifatermelés alkalmával kiválogatott, iparfának alkalmas hasábfa, melyet ugy mint a tűzifát, ürmértékekbe raknak. Ezt a választékot különösen a bodnárok (amiért is a felső Garamvidéken *bodnárfának* nevezik), a kerék- és szitagyártók, hasitott és faragott áru készitők használják.

Mühlenberg *H. L.*, l. *Mhlbg* (XII. k.).

Mühlhausen, Türingiában, (1895) 30,115 lak.

Mühlinghausen, falu Arnsberg porosz kerületben, (1895) 3208 lak. Közelében van a *Klutert-barlang*, melyet a sauerlandi turista-egyesület kitágittatott és hozzáférhetővé tett.

Működési pótlék, igy nevezik azt a rendkivüli javadalmazást, mely bizonyos hivatali állásokkal fizetés és lakáspénzen felül egybe van kötve. Igy az 1893. IV. t.-c. értelmében a budapesti és fiumei

elsőfolyamodású királyi bíróságoknál alkalmazott törvényszéki és járásbirák, valamint az ottani ügyészségeknél alkalmazott ügyészek évi 400 frt, az ugyanitt alkalmazott albirák és alügyészek pedig évi 300 frt, végül az ugyanezen helyeken alkalmazott bírósági jegyzők és aljegyzők évi 150 frt működési pótlékot kapnak. v.

Mül., természetrajzi nevek után *Müller* János (14., XII. k.) és *Müller* Ottó Frigyes (1730—1784) dán botanikus és zoologus nevének rövidítése.

Mülhausen, felsőelzászi város, (1895) 82,986 lak.

Mülheim, 1. *M. am Rhein,* (1895) 36,000 lak. — 2. *M. an der Ruhr,* (1895) 31,429 lak.

Müller 1. *Béla* műszaki tanácsos a millennium alkalmából osztálytanácsosi címet kapott.

2. *M. Ferenc,* majenseei, osztrák-magyar altengernagy, szül. Bécsben 1840. Mint tengerészhadapród 1857. lépett a hadi tengerészet szolgálatába és 1860. sorhajószászlós, 1866. sorhajóhadnagy lett. Részt vett az 1859., 1864. és 1866-iki tengeri háborukban. Korvetta-kapitánynyá való kineveztetése után 1881. és 1882. a Pola szállító hadigőzös parancsnoka volt, mely hajó a Yan-Mayen szigetére küldött osztrák-magyar expedició tagjait szállította a szigetre és egy év lefolyása után onnan vissza. 1884. fregattakapitány és 1888. sorhajókapitány lett, mely rangban több éven át a hadügyminisztérium tengerészeti osztálya I. ügycsoportjának főnöke volt. 1893. nemességet kapott és 1895. ellentengernagygyá és egyúttal a tengerészeti ellenőrző hivatal főnökévé neveztetett ki. Később mint polai katonai kikötő-parancsnok működött, mely állásától 1899. megválván, tiszteletbeli altengernagyi ranggal nyugalomba lépett. F—y.

3. *M. Frigyes,* evang. püspök (4., XII. k.), 1896 máj. 6. a kolozsvári egyetem tiszteletbeli doktora; u. a. év jun. 6. a másodoszt. vaskorona-rend tulajdonosa.

4. *M. Kálmán* orvost (6., XII. k.) 1897 nov. 17. kinevezték az országos közegészségi tanács elnökévé.

Müller, 1. *András,* német festő, szül. Casselben 1811 febr. 19., megh. Düsseldorfban 1890 márc. 29-én. Tanítványa volt atyjának, M. Ferenc Hubernek, a darmstadti képtár igazgatójának, azután Münchenben Schnorrnak és Corneliusnak, végre Düsseldorfban Schadownak és Sohnnak. Több évet töltött Olaszországban is. 1856. a düsseldorfi akadémia tanára és az ottani művészeti gyűjtemények igazgatója lett. Többnyire vallásos tárgyu, középkori jellegü képeket festett, amilyenek a remageni Szt.-Apollinaris-templomban festett jelenetek a templom védőszentjének életéből. A sigmaringeni kastély egy termét gót ízlésü festményekkel látta el. Érdemeket szerzett a viaszfestés technikájában tett kisérleteivel. Fiai közül *M. Ferenc* (szül. 1843 április 26.) festő és atyja irányát követi, *M. Károly* pedig (szül. 1844 aug. 15.) szobrász.

2. *M. Eduárd,* a svájci szövetséges köztársaság elnöke, szül. Drezdában 1848 nov. 12. Középiskolai tanulmányait Bernben, a jogot u. o., Lipcsében, Heidelbergában és Párisban végezte. Miután Bernben egy ideig ügyvédi gyakorlatot folytatott, 1884. beválasztották a nemzeti tanácsba, melynek 1890. elnöke lett. Közben Bern is beválasztotta városi tanácsába, amelynek elnökségét is rábizta, mig 1895. be nem került a szövetségtanácsba, ahol ezredesi rangban a katonai ügyosztályt vezette. A svájci szövetséggyülés 1898 dec. az 1899. évre a szövetséges köztársaság elnökének választotta.

3. *M. Ferdinánd,* német természetbuvár, megh. Melbourneban 1896 okt. 9.

4. *M. Frigyes,* német nyelvész, megh. Bécsben 1898 máj. 25.

5. *M. Frigyes,* német rézmetsző, M. János Gotthard fia, szül. Stuttgartban 1782 dec. 11-én, megh. Sonnensteinben Pirna mellett 1816 máj. 3. Atyjánál és Párisban tanult, Olaszországban is járt. 1814. a drezdai művészeti akadémián a rézmetszés tanára lett. Legjobb metszetei: I. Vilmos württembergi király képmása, saját festménye után; János evangelista, Domenichino után; Schiller képmása (Dannecker mellszobra után). Valamennyi metszete közül a legismertebb az, melyet Ráfael Sixtus-féle Madonnája után metszett 1809., a legjobb az ezen festmény után készített valamennyi rézmetszet között.

6. *M. György Éliás,* német filozofus, született Grimmában 1850 jul. 20. Lipcsében, Berlinben és Göttingában tanult; 1876. habilitáltatta magát s 1880. Czernowitzben, 1881. Göttingában kapott katedrát. Lotze követője s a matematikát szigoruan alkalmazza a pszihofizikára. Irta: Zur Theorie der sinnlichen Aufmerksamkeit (Lipcse 1873); Zur Grundlegung der Psychophysik (u. o. 1878); Theorie der Muskelkontraktion (u. o. 1891).

7. *M. Hermann Ferenc,* osztrák orvos, a bécsi pestis áldozata, szül. Grazban 1866 okt. 25., megh. Bécsben 1898 okt. 23. Apja a grazi egyetemi könyvtár őre volt. Miután 1889. a grazi egyetemen orvosi oklevelet nyert, 1892. Münchenben tanársegéd lett Ziemssen belgyógyászati klinikáján. 1895. a bécsi klinikára Nothnagel tanár mellé került és magántanárnak habilitáltatta magát. A bécsi császári akadémia megbizásából 1897 febr. 1. az osztrák pestis-expedicióval Kelet-Indiába ment, hol három hónap alatt ezernél több pestisbeteget vizsgált meg. 1898 okt. 18. a bécsi közkórházban meghalt egy Barisch nevü szolga, ki M. laboratoriumában saját vigyázatlansága következtében a pestis bacillusaival megfertőztette magát. A beteget M. ápolta, ki okt. 21. szintén megkapta a betegséget, melynek harmadnap áldozatul esett. M. egy csomó becses tanulmányt irt a vér görcsövi vizsgálatáról és az idegpatologia köréből. A hólyagos pestisről szóló művét, melyben keletindiai tanulmányútjának fontos eredményeit foglalja össze, a bécsi tudományos akadémia fogja kiadni. 1899 okt. 23-án emléket állítottak neki a bécsi közkórház udvarában.

8. *M. Károly,* német botanikus, megh. Halleben (a Saale mellett) 1899 febr. 9.

9. *M. Károly,* német festő, M. András öcscse, szül. Darmstadtban 1818 okt. 28., megh. Neuenarban 1893 aug. 15. Atyjának volt tanítványa, azután Düsseldorfban Sohnnál és Schadownál tanult, nehány évet töltött Olaszországban is.

1857. a düsseldorfi akadémia tanára, utóbb igazgatója lett. Bátyjával együtt részt vett a remageni Szt.-Apollinaris-templom kifestésében. Legkiválóbb képei: A mennyek királynője (az altenai templom oltárképe Vesztfáliában); Angyali üdvözlet (düsseldorfi képtár); Az utolsó vacsora; Jézus szt. József műhelyében; A tanítványok Emauszban; Szt. Hedvig látomása; Szt. Erzsébet rózsái stb.

10. *M. Lucián*, német filologus, megh. Szent-Péterváron 1898 ápr. 24.

11. *M. Miksa Frigyes* német nyelvészt 1896. kinevezték az angol titkos tanács tagjává. Újabban megjelent tőle: Contributions to the science of mythology (2 köt., London 1897); The six systems of Indian philosophy (1899).

12. *M. Pál*, német szobrász, szül. Mergelstettenben 1843. Stuttgartban Wagner Tivadarnak, Drezdában Schillingnek volt tanítványa; utazott Német- és Franciaországban, Ausztriában és Olaszországban. Első művei sikerült életnagyságu mellszobrok voltak, p. Schilleré, Uhlandé, Straussé, Gerocké. Nagyobb munkái: Goethe szobra a stuttgarti műegyetem épületén; Károly württembergi király mellszobra; Eberhard württembergi gróf a pásztor ölében alszik (1881, stuttgarti várkert); Kristóf herceg szobra a stuttgarti vártéren (1889); Orestes és a furiák (fríz a stuttgarti képtárban); A korinthusi menyasszony; Önmegadás; A béke géniusza; Achilles paizsa; Károly württembergi herceg szobra Stuttgartban stb.

Müller-féle forrasztó viz, l. *Forrasztó szerek* (VII. k.).

Müller-Guttenbrunn *Ádám*, iró és szinigazgató. 1896. a bécsi Raimund-szinház igazgatóságától visszalépett s a saját védelmére a következő röpiratot adta ki: Der suspendierte Theaterdirektor (Lipcse 1896). Jelenleg az 1898 végén megnyitott Kaiser-Jubilaeums-Theater igazgatója Bécsben. M. L.

Müllrose, város Frankfurt porosz kerületben, a Frigyes-Vilmos-csatorna és vasút mellett, (1895) 2336 lak. A M.-i vagy *Frigyes-Vilmos-csatorna*, melyet Frigyes Vilmos választó fejedelem 1662—1668. építtetett, a Spreet és Oderát köti össze. Hossza 27 km., átlagos mélysége 7 m. Zsilipjeinek száma 8. Az Oderától a vizválasztóig emelkedik, a Spree felé megint lejebb száll. Az Odera-Spree-csatorna (XIII. k.) elkészítése óta a M.-i csatorna jelentősége csökkent.

Műlovaglás, l. *Lovaglás* (XI. k.).

Műmárvány, l. *Stucco* (XV. k.).

Münch *Vilmos*, német pedagogus, szül. Schwalbachban 1843. A bonni és berlini egyetemen teologiával és filologiával foglalkozott. Különböző középiskolákban tanított. 1888—1897. tartományi tanácsos volt Koblenzben. 1897. a berlini egyetem rendes tanárává nevezték ki. Művei: Zur Förderung des französischen Unterrichts, insbesondere auf Realgymnasien (Heilbronn 1883, 2. kiad. Lipcse 1895); Vermischte Aufsätze über Unterrichtsziele und Unterrichtskunst an höheren Schulen (Berlin 1888, 2. kiad. 1896); Tagebuchblätter. Eindrücke und Gedanken in loser Aufzeichnung (u. o. 1891); ennek 2. kiadása ily címen: Anmerkungen zum Text des Lebens (u. o. 1896); Neue pädagogische Beiträge (u. o. 1893); Didaktik und Methodik des französischen Unterrichts (a Baumeister-féle Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre c. műben, München 1895, külön is megjelent).

München, bajor főváros, (1895) 407,307 lak. A Prater-szigeten 1893. Schwindnek emeltek emléket. A Maximiliansplatz DNy-i végében 1895. állították föl a nagyszerű wittelsbachi kutat Hildebrand tervei szerint. A politechnikum előtt 1895. leplezték le Ohm mellszobrát, 1896. pedig a Béke szobrát. A német szinházat 1896. nyitották meg és 1898. adták át rendeltetésének a Seidl G. terve szerint épített új nemzeti muzeumot. A város és környéke sokat szenvedett az 1899-iki árviztől, mely a Ruprecht-hidat is elsodorta. Ezt újra építették. Épülő félben van még a Prinz-Regenten-szinház. V. ö. *Ammon* L., Die Gegend um M., geologisch untersucht (München 1898).

Münden, porosz város, (1895) 8016 lak.

Münnich, 1. *Adolf*, megh. Iglón 1899 febr. 15.

2. *M. Aurél* 1897 dec. 11. megkapta a Ferenc-József-rend középkeresztjét, 1898 máj. pedig a szolgálaton kivüli viszonyba való helyezés alkalmából a címzetes őrnagyi jelleget.

Münsingen (Münsigen), falu Bern svájci kantonban, az Aare-völgy jobb oldalán, vasút mellett, (1888) 1311 lak., gyapjuiparral, XVIII. sz.-beli templommal, amelyet értékes üvegfestmények díszítenek.

Münster, 1. porosz *közigazgatási kerület*, (1895) 594,501 lak. — 2. *M. város*, (1895) 57,135 lak. 1896. leplezték le Droste-Hülshoff Anna német költőnő emlékszobrát.

Münsterberg, porosz város, (1895) 6360 lak.

Münsterbusch, falu Aachen porosz kerületben, vasút mellett (Büsbach községgel együtt) 5827 lak. Van kőszénbányája, ón- és ólomkohója, kénsav-, tükör-, kémiai trágya- és posztógyára.

Münsteri béke a. m. vesztfáliai béke. L. *Harmincéves háboru* (VIII. k. 696.).

Münster-Ledenburg *György Herbert* német birodalmi grófot és a német birodalom párisi nagykövetét, aki a hágai nemzetközi konferencián képviselte Németországot, a német császár 1899 aug. 8. hercegi rangra emelte.

Műraj (XII. k.). A M.-készítés nagyobb jelentőségre csak azóta tett szert, mióta a mozgatható szerkezetek mostani formáikban meghonosodtak. Szalmakasok vagy átmeneti kaptáraknál a *kidobolást* alkalmazzuk, mely abban áll, hogy a fejére állított kasra egy üres helyezvén, azt gondosan körülkötözzük, hogy a méhek oldalt ki ne bujhassanak s aztán két pálcikával alulról felfelé megkopogtatjuk az alsó kast, az első kopogtatás után szünetet tartván, hogy a megrémült méheknek idejük legyen gyomrukat megtölteni. Negyed óráig tartó kopogtatás után a méhek rendesen már felvonultak a felső kasba, mire azt leemeljük s a telt kas helyére teszszük, v. velük egy kaptárt népesítünk be. Ha a kidobolt méhek nagyon nyugtalankodnak, annak az a jele, hogy az anyaméh nem vonult fel velük, mely esetben az eljárás ismétlendő. M.-t az egyes népek érzékenyebb vesztesége nélkül *harácsolás* útján is lé-

tesíthetünk, összesöpörgetve a röpülőlyukaknál, az üvegablakokon, lépeken v. a méztárban található méheket, melyeknek aztán készletben levő anyaméhet, anyasejtet v. ezek hiányában fiaslépet adunk, hogy maguknak abból anyát neveljenek. A új család azonban legalább egy órányi távolságban állítandó fel a régi méhestől, mert különben a méhek visszatérnek előbbi lakásaikba, csak a fiatalok maradván meg. M. készíthető a mozgatható szerkezetű kaptár népe és beltartalmának szétválasztása s az egyik gyarmatnak tartalékanya v. anyabölcső hozzáadásával is. E célból szétszedjük az építményt s a fiasítással telt lépek felét a pipakupak alá helyezett anyával egy új kaptárba helyezzük s hozzá akasztunk néhány mézes lépet s a többiekről a munkásokat beseperjük s az igy létesített M.-t egy másik, távolabb méhesbe átviszszük. A régi kaptárba visszarakjuk azt a lépet, melyen a királyné tartózkodik, továbbá a fönmaradt egy-két üres lépet s aztán régi helyére teszszük. Ha ugyanegy méhesbe történnék az elhelyezés, a M. a régi helyére jön, ez meg valamely szabad helyre teendő, de mindenesetre vizzel is ellátandó, mert a gyüjtőméheknek az első időben hiányában van. Az elzárt anya csak három nap mulva szabadítandó ki, ha méhei már hozzászoktak, különben menthetetlenül leölik. M.-készítésre több anyakaptárt is használhatunk oly módon, hogy mindegyikből néhány lépet elveszünk, a szerint, amint fias vagy mézes lépben fölösleget tapasztalunk. Ha fiasítást adunk pusztán, a M. 8 nap mulva megvizsgálandó, hogy a fölös anyabölcsök eltávolíttassanak, különben 14 nap mulva rajt ereszt. Vannak különben méhészek, kik ezt az eljárást követik, hogy meghatározott időben erős rajhoz jussanak, bár másrészt éppen azért készítünk általában M.-t, hogy a rajzással járó bajlódás és esetlegességeket kikerüljük, miért is minden fiasítással készült M.-nál a fölös anyabölcsőket idejében eltávolítani szükséges. ROD.

Mürzthali marha, a Semmeringen (Stájerország) honos; a borzderes fajták közé tartozik, de ezektől mintegy átmenetet alkot a podoliai fajtákhoz és valószinüleg a magyar-erdélyi marha véréből is van benne. A magyar marhához való rokonsága miatt némileg hasonlít hozzá és termeléseit illetőleg is annyiban egyezik meg vele, hogy erőtermelésre nagyon alkalmas, de azzal meglehetős tejelékenységet párosít, mert a tehenek átlagos évi tejtermelése 1700 literre tehető. Hazánkban kivált a dunántúli vármegyékben meglehetősen el van terjedve. CS—Ó.

Műselyem v. *mesterséges selyem*, l. *Selyem* (XIV. k.).

Müsen, falu Arnsberg porosz kerületben, (1895) 1352 lak. Van nagy vas- és acélgyára, ezüst-, ólom- és rézkohója, továbbá ón-, ólom- és vasércbányája. A közeli Stahlbergen is jelentékeny vaspát-, szfalerit-, ezüst-, réz- és ólombányászat van már a XIII. sz. óta.

Műszaki katonai akadémia, l. *Katonai nevelő és képző intézetek*.

Műszem a. m. vendégszem (XVI. k.).

Műszer-muzeum, l. *Meteorologiai intézet*.

Műtárgy, általában a művészet s a műipar kiváló alkotásai; mint mérnöki műkifejezés, jelenti valamely közlekedési vagy árvédelmi vonalon (közút, vasút, csatorna, vizvezeték, védőtöltés, stb.) előforduló, s az illető vonal normális berendezésétől elütő állandó jellegü építményeket. Igy M.-nak nevezik valamely vasút vagy közút hídjait, áteresztőit, alagútjait stb., vagy valamely hajócsatorna v. védőtöltés zsilipjeit stb.

Mütevelli, a mohammedán államokban a vukufalapitványokhoz tartozó vagyonoknak számadásra kötelezett s felelős intézője.

Mycielski *György* gróf, lengyel történetiró, szül. Krakóban 1856 máj. 30. Tanulmányai végeztével a bécsi egyetem docense, 1882. pedig a krakói egyetemen a lengyel történelem tanára lőn. Irt számos történeti művet, melyek közül említendők: Die Kandidatur des Hosius für das Erzbistum Ermeland 1548 und 1549 (Krakó 1881); Ein Klosterraub im 17. Jahrhundert (u. o. 1882); Fürst Radziwill (Paine Kochanku) im Lichte seines Briefwechsels (u. o. 1889); Bologna und die Jubiläumsfeier (u. o. 1888); Im Schatten des Eiffelturms (u. o. 1890). Szerkeszti a Przeglad Polski cimü kitünő folyóiratot. Kiadta továbbá a krakói Czartoryski-képtár katalogusát (Krakó 1895). TH. GY.

Mygind *Ferenc*, botanikus, szül. Broustban (Jütland) 1710., megh. Bécsben 1789 ápr. 6. Itt udvari titkár volt, 1756 ápr. 25. valóságos udvari tanácsos. Sokat utazott, Fiumében hivatalosan hosszabb ideig tartózkodott, s a magyar koronának ezen nevezetes pontja virágzása érdekében már a mult század közepe táján fáradozott. A növénytant is kedvelte és művelte, Jacquinnal és Linnével magával is összeköttetésben volt. Barbados szigetén Jacquin részére növényeket gyüjtött, a botanikusok kirándulását segélyezte. Herbariumát a magyar tudományegyetemnek hagyományozta. M. tiszteletére Jacquin egy kecskerágó-féle fát *Mygindának* nevezett. 8 faja Amerika forró vidékein terem s Martiniqueról bogarrier bâtaud néven szállítják és feldolgozzák.

Mylau, szászországi város, (1895) 7381 lak.

Myrbach *Ferenc Xavér* báró, osztrák közgazdasági iró, szül. Zaleszczykiben (Galicia) 1850 dec. 3-án. Miután Bécsben és Grazban elvégezte jogi tanulmányait, 1873. állami pénzügyi szolgálatba lépett. 1877. kerületi biztos a czernowitzi tartományi kormánynál, 1878. adófelügyelő, 1888. adótanácsos a grazi adófelügyelőségnél; 1883. a grazi egyetemen magántanárnak habilitáltatta magát, 1893. pedig az innsbrucki egyetem tanárává nevezték ki. Művei: Die Übertretung der Zinsverheimlichung nach österreichischer Gesetzgebung (Graz 1881, 2. kiad. 1891); Die Besteuerung der Gebäude und Wohnungen in Österreich und deren Reform (Tübinga 1886); Der gemeinwirtschaftliche Betrieb elektrischer Anstalten (u. o. 1886); Gutachten über die Fortführung der Valutareform in Österreich (Bécs 1896); Die Reform d. direkten Steuern in Österreich (Schmoller: Jahrbuch für Gesetzgebung, 22. köt.).

Myrsinaceae (növ.), kétszikü, mintegy 500 fajt számláló növénycsaládja a kankalinképüeknek a forró tartományokban. Fás növények, levelök bőrnemü, virágjuk tipikusan ötöstagu. A közelről rokon kankalinféléktől leginkább a fás

termet meg a bogyógyümölcs különbözteti meg (Ardisia Corynocarpus, Maesa). BORB.

Myrtilis Julia, ókori város, l. *Mertola*.

Myskovszky *Viktor*, 1897 jun. 3. megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét. Tudományos működése utóbbi időben a még ismeretlen renaissance, barok és rokokó műemlékeink felkutatásában és azok felvételében nyilvánult. Megjelent tőle egyebek között: *Memorandum a pusztuló nemzeti műemlékeink megóvása és fentartása érdekében* (1898).

Myslowitz, porosz város, (1895) 11,195 lak.

Mytilene, l. *Mitilene* (XII. k.).

Mytilus (állat), a *Heteromyariák* csoportjába tartozó kagylónem, melynek fajai fogatlan záróval biró, háromszöghöz vagy trapezhez hasonló kagylókat építenek és bisszus-mirigyeiknek fonállá szilárduló váladékával egymáshoz kapaszkodnak. Egy részüket megeszik. Valamennyien tengeriek. D. J.

Myxa (növ.) a. m. nyálka v. pép, l. *Mellbogyó* (XII. k.).

N.

Nábel, város É-i Tuniszban, 2 km.-nyire a Földközi-tengertől, a Hammamet-öböl közelében, 5000 lak. Környékén sok olaj-, fügefát és virágot termelnek, gyapjuárukat, takarókat és fazekasárukat készítenek. N. közelében vannak az eleinte feniciai, később pún és római *Neapolis* város romjai.

Nachmanides, másként *Mózes ben Náchmán* vagy röviden *Rámbán*, zsidó tudós, szül. Geronában (azért: *Gerundi*) a XII. sz. vége felé, megh. 1270. Csaknem az egész talmudot felölelő kommentárai Spanyolországban a talmudtanulás alapvető munkái voltak. Munkái: *Tórát háádám* a halotti szertartásokról; *Milchámot Ádónáj*, melyben védi Alfászi állításait Zeráchjá Lévi támadásai ellen. Agg korában Palesztinába vándorolt, ahol meghalt. KN.

Nacsovics *Gergely Dimitrov*, bolgár államférfiu, szül. Szisztovában 1845 febr. 3. Tanulmányait Konstantinápolyban és Párisban végezte. 1867—77-ig számkivetésben (Bécsben) élt, hol mint kereskedő kereste kenyerét. Az orosz-török háboru idejében visszatért hazájába és Filippopolban megindította a Marica c. lapját. Nemsokára pedig elnöke lett a szófiai helytartó tanácsnak és 1879. a tirnovai nemzetgyülésbe választották, ahol egyik vezére lőn a konzervativ pártnak. Azóta mint nemzetgazdasági iró és ismételten mint miniszter nagy szolgálatot tett hazájának. 1894 óta a Sztoilov-kabinet, 1899 jan. óta a Grekov-minisztérium tagja. TH. GY.

Nadálydió (növ.), l. *Nadálygumó* (XII. k.).

Nádasdy *Ferenc* gróf (XII. k., 901. old., 1. hasáb), 1896 jun. 9. megkapta a v. b. titkos tanácsosi méltóságot.

Nádasi hágó, l. *Kárpátok* (X. k. 219. old.).

Nádaskay *Béla* 1896. megkapta a Ferenc-József-rend lovagkeresztjét.

Náday *Ferenc* leánya *Ilonka* 1897. lépett a szinpadra a népszinházban. 1899 okt. Bécsben az An der Wien szinházban lépett föl, hol kedvezően fogadták.

Nádor-csatorna-társulat, alakult Székesfehérvár székhelylyel 1810. oly célból, hogy a Sió és Kapos mentén elterülő mocsarakat lecsapolja és a nevezett folyóknak rendes medret létesítsen. Ártere 62,000 magyar hold. Védőtöltéseinek hosszusága a Sió-Kapos mentén 51,000 m.; a Sárviz mentén (magán töltések) mindkét oldalon 11,000—11,000 m. A belső vizeket nem a társulat, hanem magánosok vezetik le. L. még *Sárvíz-csatorna* (XIV. k.). BGD.

Nagy, 1. *Dezső*, jogtudós és ügyvéd, szül. Kis-Ujszálláson 1855 máj. 23. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, hol a részvénytársaságról irt munkájával pályadíjat is nyert. 1879. külföldi tanulmányútra ment. Párisban élénk részt vett az ottani tudományos életben, a magyar jogi viszonyokról több felolvasást tartott és 1881 óta levelező tagja a párisi Société de législation comparée-nek s állandó munkatársa az e társulat által kiadott évkönyvnek. A hazai jogirodalomban első cikkei a Magyar Themis-ben jelentek meg, később pedig a jelenleg is fennálló szaklapokban küzdött a szóbeli polgári eljárás mellett. A magyar jogászegylet munkásságában *A francia ügyvédségről* (1881) és *A polgári peres eljárás reformjáról* (1884) irt értekezéseivel vett részt. Különös szeretettel foglalkozott az ügyvédi kérdéssel, melyet a jogászgyüléseken és az országos ügyvédgyüléseken tárgyalt, hol előadóként is működött. Élénk tevékenységet fejtett ki az ügyvédi nyugdíjszervezése érdekében, amelyre nézve alapszabályokat dolgozott ki s ezt 1899 jul. 28. a budapesti kamara el is fogadta. Szilágyi Dezső igazságügyminiszter megbizásából szerkesztette az országos képviselőválasztási ügyekben a kuriai biráskodásról szóló törvényjavaslatot indokolásával együtt. 1892. a budapesti ügyvédi kamara titkárává, 1894. a magyar jogászegylet választmányi tagjává választotta. Mint ügyvéd az orsz. képviselőválasztások feletti biráskodás és a bünügyi védelem terén fejtett ki nagyobb tevékenységet. Önálló műve: *A jogi novitiatusról* (1894). V.

2. *N. Ernő* jogtudóst 1896. kinevezték az országos közoktatási tanács tagjává. Újabban megjelent tőle: *A magyar alkotmány* (a minisztérium megbizásából, a millenniumra kiadott «Ezredéves Magyar Állam»-ban); *Magyarország közjogi viszonya Ausztriához* (u. o.); *A magyar alkotmány némely jellemzőbb vonásai* (Jogtud.

Közl. 1896); *A magyar alkotmány állandósága* (u. o. 1896); *Szerződésen nyugszik-e Horvátország viszonya a magyar államhoz* (u. o. 1896); *Az ausztriai császári cím fölvételéről* (akadémiai székfoglaló értekezés, Társad. Ért. 1897); Das Staatsrecht Ungarns (Ulbrich-Michler-féle Staatswörterbuch, 1896); *A házi törvények és a renuntiatio* (Jogtud. Közlöny 1899). Közjogi cikkeket irt a Magyar Jogi Lexikonba.

3. *N. Ferenc*, jogtudós, 1899 jan. 29. megkapta a magyar kir. udv. tanácsosi címet. Újabban megjelent tőle: *A magyar váltójog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra* (Budapest, 2. kiad. 1898, az akadémia a Sztrakay-díjjal jutalmazta); *A gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről szóló törvény* (1898. XXIII. t.-c.) magyarázata (u. o. 1898).

4. *N. Gábor*, miniszteri tanácsos, szül. Kézdi-Vásárhelyen 1845 aug. 5. Jogi tanulmányai befejeztével 1868 óta atyja irodájában praktizált. 1869—71-ig Kézdi-Vásárhelyen tanácsos volt, 1872—76. u. o. rendőrkapitány, 1877—78. polgármester. 1878. képviselőnek választották; 1881. titkár lett a pénzügyi minisztériumban, 1887. pedig osztálytanácsos. Onnan átment 1890. a földmivelésügyi minisztériumba, hol különösen a lótenyész-intézetek ügyeit intézi. 1897. min. tanácsosi címet kapott. Számos nevelési és jótékonysági egyesületnek fáradhatatlan tagja és éltető lelke. V. ö. Ország-Világ (1898 1. sz.). M. L.

5. *N. Géza*, történetiró és etnográfus, az 1896-iki ezredéves kiállítás alkalmával az ősfoglalkozások vadászattörténeti alcsoportjának előadója volt. A csoport ismertetését a magyar vadászat történeti vázlatával együtt megirta a Matlekovits S. által szerkesztett Magyarország közgazdasági és közmüvelődési állapota ezeréves fennállásakor című munka, V. köt., 767—814. old. Sajtó alatt levő nagyobb munkája: *A magyar viseletek története* (rajzolta és festette *Nemes* Mihály, melynek szövegét irta; a munkából eddig 18 füzet jelent meg). Ezenkivül a szakfolyóiratokban több kisebb s nagyobb történeti, etnologiai, régészeti és genealogiai tanulmányt tett közzé.

6. *N. Gyula* történetirótól újabban megjelent: *Czegei Vass György és Vass László naplói 1659—1739.* (M. Tört. Eml. 1896); *Utasítás az 1600. évi adó-kiigazítók részére* (M. Gazdaságtört. Szemle, 1896); *Kamarai utasítások a gabona-, méh-, bor- és báránytized-szedők részére 1571—1605.* (u. o. 1897); *A nagymihályi levéltárból* (Történ. Tár 1898). Kiadta: Lipóczi Keczer Ambrus naplóját (Mon. Hung. Hist., Irók, 33. köt.). Szilágyi Sándor halála után (1899 jan.) átvette a Századok szerkesztését.

7. *N. Iván* megh. Horpácson 1898 okt. 27. Az ő nevét viseli a *Nagy Iván* (l. o.) c. genealogiai folyóirat.

8. *N. Károly* (idősb) zeneiró, megh. Debrecenben 1897 áprilisban.

9. *N. László*, pedagogus, egyik szerkesztője volt a II. országos és egyetemes tanügyi kongresszus naplójának (Budapest 1898). Újabb értekezése: *A gyermekek koraérettségéről* (a budapesti nemzetközi gyermekvédő kongresszuson tartott előadás, Budapest 1899).

10. *N. László*, katonai iró, m. kir. honvéd százados, tanár a m. kir. honvéd Ludovika-akadémián, szül. Senye-pusztán (Borsod) 1862., nemes családból. Gimnáziumi és kereskedelmi tanulmányokat végzett Miskolcon, részint Bécsben. Később besorozták a 34-ik gyalogezredhez, honnan a 48-ik honvéd zászlóaljhoz helyeztetett át. A zászlóalj a Ludovika-akadémiába küldte, melynek akkori szabadságolt állományu tisztképző tanfolyamát elvégezte és mint hadapród lépett ki. Később ugyanazon akadémia III. és IV. évfolyamába mint rendkivüli hallgatót vezényelték és annak befejeztével hadapród-tiszthelyettessé nevezték ki. 1888. hadnagy lett és a felsőbb tiszti, valamint a cs. és kir. földrajzi intézet térképésztiszti tanfolyamát végezte el. 1892. főhadnagy lett és a cs. és kir. katonai térképész-osztálynál teljesített szolgálat után 1894. a Ludovika-akadémia tanárává nevezték ki, hol a tisztképző, valamint a felsőbb tiszti tanfolyamban a tereptant, terepábrázolást és a földmértant adja elő. 1898. soron kivül századossá nevezték ki. 1897. a *Térképolvasás, térképfelhasználás* c., 1898. a *Tereptan* és 1899. a *Terepábrázolástan* c. müveket adta ki. A Pallas Nagy Lexikonába a tereptani szakmába vágó cikkeket irt. A Ludovika-Akadémia Közlönyében szakcikkeket irt s szerkeszti a közlöny rajzbeli mellékleteit. G. T.

11. *N. Sándor* (psenyeczki), iró, szül. Merényben (Szepes) 1831., megh. Debrecenben 1878 ápr. 22. Tanult Rozsnyón és Eperjesen; az 1848. szabadságharcban honvéd főhadnagy volt, a világ után Olmütz falai közt raboskodott. Kiszabadulása után Debrecenbe költözött, hol 1860. a ref. kollégium francia és angol nyelvtanárául választották meg. A magyar irodalom terén való munkálkodását Ludwig politikai röpiratának magyarra fordításával kezdette, melyhez függelékül adta Vörösmarty Szózatának francia fordítását. Megjelent tőle: *Francia nyelvtan* (Debrecen 1863); *Francia chrestomathia* (u. o. 1870); *Önoktatási vezérkönyv az angol nyelv tanulására* (Robertson T. tanmódja szerint, 31. levélben, 60 leckére beosztva, u. o. 1871—73); *Önoktatási vezérkönyv a francia nyelv tanulására* (Debrecen 1871—74). V. ö. Ev. Pr. Lap (u. o. 1878, 17. sz.).

12. *N. Sándor* (kereki), iró, kir. törvényszéki biró, szül. Nagy-Kerekiben (Bihar) 1846 szept. 6. Tanulmányait Debrecenben és Nagyváradon végezte. Ügyvédi vizsgát tett 1876. s mint gyakorló ügyvéd 1885. a nagyváradi kir. ügyészséghez alügyésznek, majd 1889. a nagyváradi kir. törvényszékhez biróvá nevezték ki s hasonló minőségben 1897. a pestvidéki kir. törvényszékhez helyezték át. Megalakította Nagyváradon az iparos-ifjusági egyletet, melynek, valamint a dalárdának hosszabb ideig volt elnöke. Főtitkára volt a Szigligeti-társaságnak, titkára a gyermekbarát- és a rabsegélyző egyletnek. Jelenleg a bihari ref. egyházmegye világi tanácsbirája, a Szigligeti-társaság és az orsz. állatvédő egyesület tiszteletbeli alelnöke, a budapesti gyermekvédő és rabsegélyző egyesület igazgatósági tagja. Önálló főbb müvei: *A Székelyföldön és az Al-Dunán* (Budapest 1883); *A régi Biharmegyéről* (XVII. és XVIII. sz. Nagyvárad 1883); *A váradi színészet története* (u. o.

1883); *Bihar ország* (úti rajzok, 3 köt., Budapest-Nagyvárad 1884, 1885, 1886); *Biharmegye földrajza* (400 frttal jut. pályamű, Nagyvárad 1886); *A pákász története* (150 frttal jut. pályamű, Vác 1888); *A jobbágyság története Magyarországon* (Nagybecskerek 1890); *A megtért bünös* (150 frttal jut. pályamű, Budapest 1890); *Párisból haza* (úti rajzok, Nagyvárad 1891); *Ne bántsd az állatot* (200 koronát nyert pályamű, Budapest 1893); *A Biharon át* (úti levelek, Nagyvárad 1893); *Sajtó- és esküdtszéki törvénykezés* (u. o. 1894); *Gazdasági munkások törvénykönyve* (Budapest 1898); *Állatvédők törvénykönyve* (u. o. 2. kiad. 1899); *Ügyes-bajos ember könyve* (u. o. 1899); *Büntető hatáskör és illetékesség* (1900).

13. *N. Virgil*, okleveles építész, kir. műszaki tanácsos és műegyetemi magántanár, szül. Temesváron 1859. Atyja, *N. Innocens*, törvényszéki elnök s délmagyarországi törvényhatósági kir. biztos volt, anyja a francia *Barthelémy-St.-Hilaire* családból származott. Tanulmányait a kir. József-műegyetemen végezte, hol több éven át mint tanársegéd működött; a magyar közoktatásügyi kormány kiküldetésében művészi tanulmányutat tett Európában és ezután a műegyetemen az általános műtörténelem magántanára lett. Építészeti pályázatokon számos díjat nyert; alkotásai közül említésre méltók a losonci városháza, a mezőtúri református templom, a budapesti Ferenc József-híd művészeti kiképzése; az esküttéri híd építészeti alakítása is az ő tervei szerint készül. Számos cikken kivül, melyek különféle szaklapokban jelentek meg, irta: *Spanyolország építészeti műemlékei; Lucca della Robbia és iskolája; A monumentális falfestés* stb. A magyar mérnök- és építészegyesületnek sok évig jegyzője volt, jelenleg választmányi tagja.

Nagybányai művészcsoport, l. *Szecesszionista művészek*.

Nagybecskereki rétlecsapoló társulat, alakult 1893. Nagybecskerek (l. *Becskerek*, II. k.) székhelylyel oly célból, hogy mintegy 9400 magyar holdnyi területről a belső vizeket levezesse. Van 860 m. fő- és 45,850 m. hosszu mellékcsatornája és egy 110 lóerejü szivattyutelepe. Összes befektetése 113,200 frt. BGD.

Nagybecskereki tiszai ármentesítő társulat, alakult 1876. Nagybecskerek (l. *Becskerek*, II. k.) székhelylyel, oly célból, hogy Elemértől kezdve a Bega-torokig, a Tisza balpartján húzódó mély területet az árvizektől mentesítse. Árterülete 46,900 magyar hold; védőtöltéseinek hosszusága 66,400 m.; a belső vizek levezetésére, melyet külön társulat és több magános érdekelt foganatosít, 8 vascső-zsilipet építettek a töltésekbe. 1895-ig befektetett építéstőkéje 1.285,887 frt, de ez összegbe nincs beleszámítva az 1828-tól 1876-ig létesült védő töltések értéke, melyeket a magánosok készítettek. BGD.

Nagy-Britannia és Irország (XII. k.) lakóinak számát 1897 közepén 39.824,563-ra becsülték (Anglia és Walesét 31.055,355, Skóciáét 4.218,279 és Irországét 4.550,929-re). A népmozgalom adatai 1897-ről: Angliában és Walesben a születések száma 921,254, Skóciában 128,823, Irországban 106,664, a haláleseteké: 541,428, 79,061, illetőleg 83,839 és a házasságkötéseké 248,843, 30,966 és 22,891. A kivándorlás, bár 1893 óta csökkenőben van, még mindig elég jelentékeny. 1898. Brit-Észak-Amerikába költözött 27,553, az amerikai Egyesült-Államokba 123,543 és Ausztrál-Ázsiába 11,020, összesen kivándorló volt 205,543. A kivándorlók közül volt 90,664 angol, 15,575 skót és 34,391 ir születésü. Az egész területből művelés alatt állott Nagy-Britanniában (1898-ban) 16.559,502 acre és Irországban 11.390,950 acre. A főbb termelési ágak területét, termés-mennyiségét mutatja a következő táblázat (1898):

Nagy-Britanniában:

	Terület		Termés	
Búza	2.102,220	acre	73.629,000	bushel
Rozs	1.903,652	«	68.052,000	«
Zab	2.917,760	«	118.921,000	«
Bab	232,007	«	(1897) 6.603,000	«
Borsó	175,901	«	« 5.239,000	«
Burgonya	524,591	«	« 2.608,000	tonna
Répa	1.772,406	«	« 25.652,000	«

Irországban:

	Terület		Termés (1897)	
Búza	52,862	acre	1.355,000	bushel
Rozs	158,151	«	5.799,000	«
Zab	1.165,295	«	46.709,000	«
Bab	1,712	«	47,000	«
Borsó	537	«	10,000	«
Burgonya	664,912	«	1.498,000	tonna
Répa	306,936	«	4.134,000	«

A házi állatok száma 1898. Nagy-Britanniában 1.517,160 ló, 6.622,364 szarvasmarha, 26.743,194 juh és 2.451,595 sertés, Irországban 534,788 ló, 4.486,242 szarvasmarha, 4.287,274 juh és 1.253,682 sertés. A halászat legvirágzóbb a K-i partokon. 1898. a tőkehal kivételével N. partjain összesen 777,916 t. halat fogtak 7.916,017 sterling font értékben; a tőkehalat is beleszámítva, a halászat termékeinek értékét 8.493,498 fontra becsülték. A halászok száma (1896) megközelitőleg 114,320, a bejegyzett halászbárkáké pedig 26,649. A bányászat 1897. az előbbi évhez képest a fémtermelésben haladást, egyebekben hanyatlást mutat. A fémbányászat termékeinek értéke 12.268,091 sterling font, amiből egyedül a vasra esik (4.736,667 t. súlyban) 11.394,779, ólomra 332,578 esik. Egyéb bányászati termények értéke 68.190,412 sterling font, amiből a 202.129,931 t. szénre esik 59.740,006. A termelt szénből 1897-ben 37,096,918 tonnát 16.654,955 sterling font értékben exportáltak. A termelt vas az angol ipar szükségletét nem elégíti ki, amiért is 1897-ben a 13.787,878 t. termelt vasérchez még behoztak 5.968,680 t. vasércet 4.436,004 sterling font értékben és pedig a legtöbb (3·6 milló t.) Spanyolországból került ki. A fonó-szövő-ipar folyton nagyobb mennyiségü nyers anyagot fogyasztott el 1896-ig; 1897. azonban csekély visszaesés vehető észre. 1897. az importált nyers pamutból 1,499.090,096 és a gyapjuból 369.246,151 angol fontot tartott meg a maga számára az angol ipar. A külkereskedelmi forgalom 1893 óta ismét folyton emelkedő. Az elsorolt 3 évben a külső forgalom következőképen alakult:

	Összes behozatal értéke st. fontokban	Brit termékek kivitelének értéke st. fontokban	Kivitt idegen és gyarmatáruk értéke st. fontokban	Összes behozatal és kivitel értéke st. fontokban
1896	441.808,904	240.145,551	56.233,663	738.118,118
1897	451.238,683	234.350,003	58.833,677	745.422,363
1898	450.604,198	233.390,792	60.619,199	764.614,189

A külkereskedelmi forgalom 1897. az egyes országok szerint a következőképen alakult:

Az ország neve	Behozatal értéke st. fontokban	Kivitel angol áruk értéke st. fontokban
Brit gyarmatok	94.018,933	80.675,063
Amerikai Egyesült-Államok	113.041,627	20.994,631
Franciaország	53.346,883	13.818,812
Németország	26.189,469	21.602,426
Hollandia	28.971,316	8.854,696
Belgium	20.885,812	8.231,686
Oroszország	22.284,365	7.513,165
Spanyolország	13.125,660	3.330,747
Egyiptom	9.294,240	4.435,101
Khina	2.684,722	5.142,342
Brazília	3.736,419	5.431,234
Olaszország	3.317,291	5.596,900
Svédország	9.839,146	3.565,422
Törökország	6.150,163	6.456,397
Argentina	5.753,916	4.801,125
Dánia	10.968,397	3.085,195
Portugália	2.652,713	1.416,887
Románia	2.258,503	1.340,231
Chile	3.191,683	2.226,478
Japán	1.283,165	5.807,822
Norvégország	4.995,461	2.250,734
Jáva	318,052	1.803,416
Görögország	1.638,995	833,228
Nyugat-Afrika	502,837	878,403
Osztrák-magyar monárkia	1.276,585	1.553,384
Peru	1.453,627	728,211
Közép-Amerika	1.013,523	845,106
Uruguaj	339,904	795,616
Az egykori spanyol Ny.-India	42,913	598,637
Mexiko	593,894	1.602,818
Filippi-szigetek	1.278,830	400,264
Kolumbia	556,560	1.191,024
Venezuela	63,382	564,697
Algéria	671,014	273,304
Marokko	212,928	412,753
Ecuador	92,412	418,049
Haiti és St. Domingo	74,034	296,964
Tunisz és Tripolisz	326,871	262,743
K.-Afrika	126,161	1.298,501
Persia	197,778	427,150
Sziám	246,940	159,380
Bolgárország	396,832	385,901
Madagaszkar	67,859	158,610
Kokhinkhina és Tonking	360,229	73,325
Egyéb országok	1.187,915	1.687,131
Összesen	451.028,960	234.219,708

A főbb behozatali cikkek: gabona és liszt (1898-ban 62·9), nyers pamut (34·1), gyapju és juh (23·4), friss hús (29·9), cukor (17·2), vaj és margarin (18·3), fa és faáru (21·2), selyemiparcikkek (16·6), len, kender és juta (9·1), tea (10·4), gyapjuiparcikkek (10·9) és élő állatok (10·3 millió sterling font); a legfontosabb kiviteli áruk: pamutiparcikkek (55·9), pamutfonalak (8·9), gyapjuáruk és fonalak (18·3), vászonáruk és lenfonalak (5·2), jutafonalak és áruk (2·3), vas- és acéláruk (22·6), gépek (18·3), szén és koksz (18·1 millió sterling font). A kereskedelmi flotta 1897-ben 20,601 (8.954,171 t.) hajóból állt, köztük 8590 gőzös (6.363,601 t.). A külföldi forgalomban érkezett 1897-ben 64,647 hajó, köztük 38,393 (30.289,718 t.) brit lobogó alatt, és távozott 63,239 (42.984,963 t.), köztük 38,830 (31.182,718 t.) brit hajó. A parti forgalomban 334,032 hajó (55.665,995 t.) érkezett. A vasúti vonalak hossza 1898-ban 21,433 km. Az állam bevételei 1896—97-ben 103.949,885 és kiadásai 101.476,669 sterling fontra rugtak 1897—1898. pedig 106·6, illetőleg 102·9-re. A bevételek fő tételei: vámok 21.254,000, fogyasztási adó 27.460,000, bélyegadó 18.180,000, föld- és házadó 2.430,000, jövedelmi adó 16.650,000, posta és táviró 14.770,000; kiadásokban: államadósság 25.000,000, hadsereg 18.270,000, tengerészet 22.170,000, közigazgatás 20.045,000, a bevételek körül felmerülő költségek 13.550,000 sterling font. Az államadósság 1898-ben 634·4 millió sterling font. —zek.

Története. Az 1896. év nem jelent haladást Anglia belső életében, mert az 1895 jun. hivatalba lépett Salisbury-kabinet a tory-kormányok hagyományos példáján indulva, kerülte a mélyreható belügyi avagy közjogi reformokat és óriási többségére támaszkodván, inkább a gyarmathálózat bővítésében és az angol érdekkör kiméletlen nagyobbításában látta feladatát. A *belügyi reformok* terén mindössze egy új ir föld-bill említendő, mely a szegényebb bérlőknek módot nyujtott, hogy a hosszabb időre kibérelt földeket idővel tulajdonuknak mondhassák. Több időt szentelt a parlament a tengerészet szaporításának, legtöbbet foglalkozott azonban parlament ugy mint nemzet a napirendre került *gyarmat-és külügyi kérdésekkel*, mint a Transzvál-kérdéssel, a mahdisták elleni háboruval s nem utolsó sorban a török-görög kérdéssel. A Rhodes Cecil tudtával előkészített Jameson-féle betörés Transzvalba kudarccal ért ugyan véget és Jamesont meg társait a vádlottak padjára juttatta, de az angolok nagy többsége Chamberlain gyarmatügyi miniszter példájára nem bűnösöket, hanem korrekt gentlemanokat és vitéz hazafiakat látott a kalandorokban és legfeljebb ügyetlenségöket rótta fel nekik hibául. A külügyi politika vezetői egy percig sem hagytak fel a délafrikai paraszt-köztársaságok zaklatásával és az aranymezőkön letelepedett angol kalandorok panaszaiból újabb s újabb fegyvereket kovácsoltak a boerok ellen, akik e betolakodott elemektől állhatatosan megtagadták a polgárjoggal karöltve járó választójog megadását. Az angol kormány kéz alatt háborura készült, ámbár ez idő szerint (igy 1896 aug. 11.) még Chamberlain is azt hangoztatta, hogy nincs szándékában Transzvált holmi ultimátum elé állítani. A *máhdi ellen* Kitchener tábornok vezérlete alatt megindított angol-egyiptomi vállalat kezdeteiről (XII. k. 958. old.) már megemlékeztünk. Balfour kezdetben Kasszala biztosítását mondotta az expedició céljának, Dongola megszállásának tervét pedig letagadta, ami azonban Kitchenert nem akadályozta meg abban, hogy útját 1896 őszén Dongoláig folytassa, ahová téli szállásra vezette csapatait. A nagyhatalmak ellenőrzése alatt álló egyiptomi pénztárból kölcsön vett milliókat Angliának (a Franciaország és Oroszország által kezdeményezett pörben hozott itélet alapján) vissza kellett ugyan fizetni, de ezen áldozatért (512,000 font) bő kárpótlást lelt abban a tudatban, hogy tekintélye s befolyása Egyiptomban e szerencsés hadjárat következtében újra, még pedig hosszu időre megszilárdult. A *krétai felkelés* kérdésében az angol nép tekintélyes része a görögöknek kedvezett, akik-

nek érdekében az agg Gladstone is latba vetette szavát. Csakhogy ezzel a rokonszenvvel még makacsabbá tették a görög háboru-pártot, mely egyelőre Kréta szigetén szította a tüzet. Maga a kormány azonban benmaradt az európai nagyhatalmak koncertjében és részt vett a Kréta partjain életbe léptetett ostromzár keresztülvitelében. Hogy Scott ezredes Prempreht, az asantik emberevő királyát elfogta és országát az Arany-parthoz csatolta, szintén már említettük (XII. k. 950. old.). A hadjárat igazi okát egyébiránt nem csupán a néger király kegyetlenségei szolgáltatták, hanem az angolok abbeli aggodalma, hogy a németek kezében levő Togo-föld felvirágzása következtében a bensőafrikai vásárok kizsákmányolásában esetleg megkárosulhatnának. Az Arany-part gyarmat nagyobbítása az angol kereskedők versenyképességét megint felemelte.

Az 1896. év eseményei közül még az *angol Kelet-Afrikában kitört felkelés* és (az 1895. evi Masona-felkelés utóhatásaként kitörésre jutott) *zulu-kafferek felkelése* említendő, melyeket azonban csakhamar elnyomtak. *Ciprus* szigetéről az a különös hir érkezett, hogy a helyi törvényhozó testület márc. 20. hozott határozatában abbeli sajnálatának adott kifejezést, miszerint Anglia (adott igéretei ellenére) semmit sem tesz a lakosság sérelmei s a gazdasági válság orvoslására. Kellemesebben hatott az angolok füleinek a *Sidneyből* érkezett hir, mely szerint az ausztráliai gyarmatok 12,000 főből álló gyarmat-hadtest felállítását tervezik, amelyet az anyaország rendelkezésére bocsátani hajlandók, valahányszor az angol érdekeket a földkerekség valamely pontján komolyabb válság fenyegetné.

A *kanadai Dominionban* kormányváltozás állott be: a 18 év óta a hatalom birtokában sütkérező konzervativek és védvámosok a választásokban megbuktak, minek következtében a Laurier-kabinet lépett a Tupper-kormány helyére. *Kelet-Indiában* kis pihenés állott be a *Csitral-kérdésben. Közép-Ázsiában* pedig az angol-orosz biztosok egyetértésre jutottak a Szor-Kul tótól kinduló, a Hindukus-hegység lábáig érő határvonalat illetőleg. Az *angol Gujana* és *Venezuela* között felmerült határviszályban Anglia kényszerítve látta magát az ügy eldöntését a Venezuela által békebirónak felkért Cleveland, az unió-elnök belátására bizni.

Az 1897. évben is a külügyi helyzet foglalkoztatta leginkább a parlamentet. Még a trónbeszéd is a külföldi államokhoz való viszonyt taglalta első helyen s hasonló keretben mozgott a felirati vita. A számban megfogyott ellenzék még csak bizalmatlansági indítványnyal sem mert előállani, és vezérei beérték azzal, hogy a kormány eljárását Transzvállal szemben és a török-görög kérdésben hibásnak s újabb komplikációkra vezetőnek bélyegezték. A hadi tengerészet költségeit félmillió fonttal felemelték. Landsdowne hadügyminiszter pedig a Dél-Afrikában állomásozó hadosztályok szaporítását tartotta szükségesnek. A többség mindezt készségesen megszavazta és az egyiptomi háboru folytatására szükséges összeget (798,000 font, beleértve az Egyiptomnak $2^3/_4\%$ mellett kölcsönképen nyujtott összeget) is felajánlotta. *Kitchener* és hada eközben már Nubiában verte széjjel a khalifa hadait s *keleti Szudánba* indult téli szállásra. E diadalok kétségtelenné tették, hogy Egyiptomnak állandó megszállása (Franciaország fájdalmára) voltaképen még csak most veszi kezdetét, amire egyébirant Anglia az egyiptomi kormánynak nyujtott kölcsönben újabb jogcimet nyert.

A tényleg kitört *török-görög háboruval* szemben az angol nép rokonszenve már eleve megoszlott: sok radikális (Labouchère) és liberális férfiu meg a fil-hellének Törökország feldarabolását javasolták s lelkes táviratokban I. György görög királyt cselekvésre buzdították. A kabinet természetesen nem követhette példájukat: akarva, nem akarva, a többi nagyhatalmakkal kellett karöltve eljárnia s minden igyekezetét arra fordítania, hogy a háboru elszigeteltessék s a Krétán dühöngő fajharcnak vége szakadjon. Ez közös erővel sikerült is. A béke megkötése után Anglia a kimerült Görögországot jótállásával kölcsönhöz juttatta (1898 ápr.), egyébiránt pedig György görög hercegnek Kréta sziget kormányzójává való kinevezése mellett kardoskodott.

Legtöbb időt szentelt a parlament ez évben is a *Transzvál-kérdésnek*. A kormány (Chamberlain) rosszul titkolt birvágygyal arra törekedett, hogy az 1884-iki szerződésben független államnak elismert Transzvált egész déli Afrikával együtt az angol szupremáciának alávesse. Csakhogy ebbeli igyekezete ez évben is kényes helyzetbe vitte. Schreiner államügyész (utóbb Capminiszter) és több megbizható tanu s politikus vallomása kétségtelenné tette, hogy a Jamesonbetörés értelmi szerzője maga Rhodes, sőt azt a gyanut keltette, hogy Chamberlain is tudott a dologról. (Az 1900 jan. az Indépendance belgeben közzétett oklevelek e gyanut megerősítették.) Az angol kormány tehát kénytelenségből azt indítványozta a parlamentben, hogy a Chartered Company csapatjai által megkisérlett betörés okainak és körülményeinek kiderítésére bizottság választassék. A parlament ezt a javaslatot magáévá tevén, jan. 29. megválasztotta a bizottságot, mely Chamberlain járszalagán indulva nem annyira a vétkesek nyomait, mint inkább az enyhítő körülményeket fürkészte. Ez a bizottság hallgatta ki azután magát Rhodest is (mint tanut), kit hivei a Foktartományban elutazásakor nem kevesebb lelkesedéssel búcsuztattak, mint ahogy Angliában megérkeztekor fogadták. A bizottság elvégül ugyan Rhodest vétkesnek találta, de még csak gondolni sem lehetett arra, hogy a délafrikai Napoleont bántani mernék. Chamberlain ügyét pedig egyáltalán agyonhallgatták. Transzvál kormánya ily módon elégtételt nem kapott és a Chartered Companytól követelt 1 millió (font) kártérítésből nem látott egy batkát sem; sőt Krüger elnök, engedve Chamberlain pressziójának, a Transzválban fogva tartott kalandorokat nemsokára szabaddá bocsátani volt kénytelen.

Jun. 20. s a következő napokon ülte meg az egész brit birodalom (a duzzogó Irország kivételével) *Viktoria királyné trónralépésének 60-ik évfordulóját*, mely ünnepélyre a legtávolabbi

gyarmatok is elküldték képviselőiket. Jun. 23. a parlament mindkét háza, majd 10,000 iskolás gyerek mutatta be a királynénak hódolatát. Fényes hadi- és hajóhad-szemle fejezte be a látványosságok sorát. A jubileumra az összes gyarmatországok miniszterelnökei is Londonba gyülekeztek s itt egyúttal Chamberlain elnöklete alatt következményeiben fontos tanácskozásokat folytattak. Kiindulván abból a föltevésből, hogy N. súlypontja mind jobban és jobban a gyarmatokra helyezkedik át, hangsúlyozták az egyes gyarmatok, valamint a gyarmatok s az anyaország közötti laza összefüggés erősbítésének szükségességét és kitüntették abbeli hajlandóságukat, hogy az anyaország s az egyes gyarmatok iparcikkeinek és terményeinek bevitelét kölcsönösen lehetőleg megkönnyítsék; másrészt azonban azt követelték, hogy a kormány mindazon, idegen államokkal kedvezményi alapon kötött kereskedelmi szerződéseket, melyek az anyaország s a gyarmatok érdekeibe ütköznek, minél előbb felmondja. E kívánságnak a kormány meg is felelt: még 1898. mondotta fel a Németországgal és Belgiummal kötött szerződéseket, mig a jó példával elöljáró Kanada kormánya fölötte alacsony vámot szabott az Angliából avagy más angol gyarmatokból bevitt cikkekre s terményekre. Chamberlain a kongresszuson eszményképe, az angol *federal imperialismus* érdekében nemcsak kereskedelmi, hanem politikai jeligéket is hangoztatott; ezek azonban egyelőre még csak gyönge visszhangot keltettek a tanácskozás tagjainál. Csak annyit koncedáltak a gyarmatok képviselői, hogy a földrajzi helyzetüknél fogva szomszédos gyarmatok egymás közt szűkebb szövetségre lépjenek és a birodalom ellenállási képességének emelésére közös intézkedések hozatalát célszerűnek mondották. (A Fokgyarmat miniszterelnöke egy teljesen felszerelt elsőrangu hadi hajóval kedveskedett ez alkalommal az anyaországnak.) Végül pedig abban állapodtak meg, hogy ily irányu tanácskozásokat ezentúl gyakrabban fognak tartani. Noha tehát a gyarmatok hozzájárulása a birodalom honvédelmi költségeinek fedezéséhez (ami az angol kormányzásban való részvételt is maga után vonná) ez idő szerint a gyarmatok miniszterelnökeinek még korai dolognak látszott: másrészt tagadhatatlan, hogy a hozott határozatokkal Chamberlain eszményképét egy jókora lépéssel megközelitették.

Ami a külföldi államokhoz való viszonyt illeti, különösen *Franciaország* tanusított barátságtalan és féltékeny magatartást. Franciaország, mely Egyiptomban, Szudánban s olykor Khinában is hátrányát érezte az angol versengésnek, nyilt szakitásra ugyan nem vitte a dolgot, de tűszúrásokkal éreztette N.-val neheztelését. *Németországgal* ellenben barátságosabb viszony kezde kifejlődni. Anglia, melyről vezérférfiai nem régen büszkén azt hirdették, hogy szövetségekre nem szorul, újabban mégis megkivánta az ily allianceokat és e tekintetben egyrészt a vérrokon *Északamerikai Egyesült-Államokhoz*, másrészt a hasonlóan vérkötelék és régibb szövetségek fejében rokonszenves *Németország* felé kezdett vonzódni, melynek császára a maga részéről mindent megtett, hogy azt a rossz benyomást, melyet Krüger elnökhöz intézett üdvözlő távirata angol földön keltett, elfelejtesse. *Oroszországgal* mind Közép-Ázsiában, mind pedig Khinában a hatalmi és kereskedelmi versengés egyre tartott és az orosz cár és nejének az angol udvarban tett látogatása nem multa felül a napjainkban már szokásossá vált fejedelmi találkozások csekély jelentőségét.

A *gyarmatok* közül Elő-India szolgáltatott a kormánynak alkalmat behatóbb gondozásra. Indiának több vidékén rettenetes éhség, Bombay s környékén pedig pestis dühöngött. E csapásokhoz újabb harcok veszedelme járult. Az észak-nyugati határon tanyázó afridi törzs, melyet Csitral megszállása feszélyezett, felkelt s megszállotta az Afganisztánba vezető Khaibar-szorost, Blood tábornok hadosztályát pedig megszalasztotta. Az angolok szerencséjére Afganisztán emirje még kéz alatt sem támogatta a fölkelőket és igy Lockhart tábornok hada annyira-mennyire helyreállitotta az angol lobogó becsületét, mire a fölkelők 1898-ban a felajánlott béketeleket elfogadták. Fegyvereik egy részét kiszolgáltatták és hadi sarcot fizettek, a Khaibar-szorost pedig újra megnyitották az angolok előtt. Az *afrikai gyarmatokban* a következő változások mentek végbe. *Lagoszból* elindult hadosztályok megszállották Nupe néger-államot és annak fővárosát, Bidah-t, melynek trónjára egy új királyt ültettek, akit egyúttal arra kényszerítettek, hogy országának déli részét a Royal Niger Companynak engedje át. Ilorin néger állam hasonlóan járt; Benin állam emberevő szarnokát pedig (febr.) kemény harcok árán legyőzték és letették, mire a Niger-társulat Benin országnak közigazgatását is elvállalta. Mvanga, Uganda királya (jul.) fellázadt, ami azonban trónjába került. A Zulu-földnek azon részét, melyet eddig Angliából küldött tisztviselők kezeltek, decemberében Natalhoz csatolták. Okt. 4. nyilt meg a Fokváros és Gubuluvajo (Rhodesia fővárosa) között épült vasúti vonal, melv alkalommal Rhodest országszerte megünnepelték. *Abisszíniával* (máj. 14-én) Anglia békét és barátságot kötött; egyúttal mindkét állam a Szomali-földre emelt fenhatósági igényeit kiegyenlítette. Az *ausztráliai gyarmatok* a márc. 22-én megtartott első közös tanácskozásukon megvitatták a tervezett szövetség alkotmányát, melyet aztán az egyes gyarmatok törvényhozó testületei elé terjesztettek. Csakhogy Queensland- és a fontos Új-Dél-Walesben nem került meg az előirt számu helyeslő szavazat és ilyformán a *Commonwealth of Australia* megalakulása — Chamberlain fájdalmára — egyelőre irott malaszt maradt.

Ily előzmények után köszöntött be az *1898. esztendő*. A febr. 8. megnyitott parlament most is csak keveset foglalkozott belügyi reformokkal. A Redmond ir képviselő által követelt önálló «ir parlament» életbehivását a Salisbury-kabinet elutasította s a parlament 233 szavazattal 65 ellenében helyeselte ezt a visszautasitást. Máskülönben a kormány nem zárkózott el az engedmények elől s oly billt terjesztett az alsóház elé, melynek értelmében Irország az angol és skót grófsági, illetőleg kerületi tanácsok mintájára helyi tanácsokat nyerjen, melyeknek tagjait a lakosság általá-

nos és közvetlen választások útján fogja megválasztani. (Papok nem választhatók.) Az ir képviselők ugyan semmibe sem vették a billt (ők a teljes Home Rulet követelték), a parlament mindkét háza azonban elfogadta azt. A *költségvetés* leglényegesebb pontja a katonaság és a hadi hajók szaporodásáról szólt. Mindkettőnek létszámát most emelték föl először 1871 óta, amazét 25,000 fővel, a hajóhad legénységének számát pedig 6340 fővel. Elrendelték továbbá három elsőrangu csatahajó és négy cirkáló hajó építését. Ritka fontos kijelentést tettek Lansdowne hadügyminiszter és Goschen tengerészeti miniszter. Beismerték, hogy a toborzási rendszer és a milicia manapság már nem nyujt kellő biztonságot és szóba merték hozni az állandó katonaság és az általános szolgálati kötelezettség elvét; mind oly dolgok, melyekről az angol közvélemény évszázadokon át még hallani sem akart. Egyelőre természetesen még megmaradtak a toborzási rendszer mellett, de a zsold felemelése és nyugdíj biztosítása által nagyobb csábító erőt igyekeztek az angolok szemében gyülöletes katonai pályának kölcsönözni.

E hadi készületek kulcsát az egyre borusabb külügyi helyzetben kell keresnünk, melyet különösen Chamberlain kiélesített. Birminghamben máj. 13-án mondott beszédében újra (és ez alkalommal nyiltan) fejtette ki Anglia elszigeteltségének hátrányait és az északamerikai Uniót és Németországot jelölte meg kereken mint számba vehető szövetségeseket, mig Oroszországnak kétszinü és szószegő magatartása fölött (Khinában) pálcát tört. Salisbury miniszterelnök sietett ugyan a felsőházban Chamberlain megfontolatlan «elszólalásának» hatását a maga nyugodt modorában ellensúlyozni, de Oroszország magatartása ezóta még ridegebbé alakult. Az ellenzék vezérei (Harcourt, Asquith, Dilke, a lordok házában pedig Kimberley) ellenmondást találtak Chamberlain és Salisbury politikai elvei között, sőt elvtelenséggel vádolták a kabinetet; a szövetségek keresgélésében pedig a kormány s az ország tehetetlenségét és csődjét látták. Az alsóház mindamellett nagy többséggel elvetette a Dilke által benyujtott bizalmatlansági indítványt (jun. 10.). Jul. 22. a kabinet 14 millió font sterling póthitelt kért a háztól, még pedig 8 új csatahajó és több cirkáló hajó építésére. Goschen azzal indokolta a póthitelt, hogy Anglia tengeri harcképessége, összehasonlítva azt az oroszok roppant flottaterveivel, már nem mondható kielégítőnek s azt a nagy mondást kockáztatta, hogy Angliának oly hadi hajóhaddal kell rendelkeznie, mint a szárazföld két leghatalmasabb tengeri hatalmának együttvéve. Hogy pedig Anglia háboru esetében a kellő számu katonailag kiképzett tengerész-katonára számíthasson, a kormány előnyöket biztositott azon kereskedelmi hajók birtokosainak, akik a toborzáskor alkalmasnak találtatnak fiatal embereket béke idején hajóikon alkalmazzák. Ezzel a rendelkezésre álló hajós-legénység száma megközelíté a 16,000-et. Aug. 12. a parlamentet elnapolták.

A tengerészet és a hadi erő ily mód felett való szaporitását a kabinet első sorban *a khinai és az afrikai eseményekkel* indokolta. Amott különösen Oroszország, emitt Franciaország érdekei kerültek Anglia törekvéseivel ellentétbe. A japáni háboruban földre sujtott *Khina* (l. o.) nem birt annyi erővel, hogy partvidékeit az európai tengeri hatalmak kajánságával szemben meg tudta volna védelmezni. Miután Németország 1897 nov. Kiau-csout, Oroszország pedig (Anglia ellentmondása dacára) 1898 márc. Port-Arthurt és Talien-Vant kerítette 25 évre hatalmába: az angolok, akik évtizedeken keresztül megszokták volt, hogy külföldi államokban, különösen Khinában ugyszólván egyedül élvezzék a kereskedelmi monopol előnyeit, immár megosztani kényszerültek azokat versenytársakkal s ez okból türelmetlenül részt követeltek a khinai kormánytól, mely azután ápr. 20. a japánok megszállása alól éppen felszabaduló Vei-Hai-Veit engedte át nekik, egyelőre szintén bérletül. Onnan azután a Pecsili-öböl másik oldalán elhelyezkedő oroszokkal farkasszemet néztek. Jun. 9. pedig a Hong-kong szigetgyarmattal szemben fekvő Kau-lung félszigetén nyerték körülbelül 200 négyszögmérföldnyi területet. Azonfelül pedig arra birták a khinai kormányt, hogy a Jang-ce-Kiang termékeny folyamvidékét Anglia érdekkörébe esőnek elismerje és megigérje, hogy ott idegen hatalomnak v. társulatnak még vasúti vonal építésére sem ad engedélyt. E vívmányok kivívása után Anglia pénzkölcsönök és vasúti vonalak kiépítése által befolyását Pekingben növeszteni igyekezett. Ebbeli törekvéseiben azonban most is Oroszország szegte útját, mely nemcsak Mandsuriára terjesztette ki hatalmát, hanem Közép-Khina felé is kinyujtá hosszu karját. Ebből újabb versengés támadt és elvégül a pekingi udvar Macdonald angol követ ébersége és ügyessége dacára mégis Pavlov orosz követ akarata előtt hajolt meg. Az orosz befolyas diadalának mondható a szept. bekövetkezett államcsiny is, melynek révén az özvegy császárné a fiatal császár, fogadott fia kezéből magához ragadta a kormányt. Ezzel az Anglia és Japán által sürgetett reformok is lekerültek a napirendről, Oroszország befolyása ellenben nőttön nőtt.

Mig a távol Keleten Oroszország ingatta meg Anglia sikereit, addig Afrikában a franciákkal találta magát szemben. Mialatt Kitchener hadjáratát a khalifa ellen teljes siker koszoruzta s a keleti Szudán Darfurral együtt újra az egyiptomi-angol hatalom alá került: a franciák Kongo-gyarmatjuk felől a Felső-Nilus mellékére nagyobb expedíciót indítottak, mely Marchand őrnagy (l. o.) vezérlete alatt (szept.) szerencsésen el is jutott a Fehér-Nilus menti Fasodába. Ebben az esetben azonban az angol kormány még háborutól sem riadt volna vissza; megbizta Kitchenert, hogy még erőszak árán is távolítsa el Fasodából a francia lobogót. Marchand ugyan nem akart tágítani, de a francia kormány nem kockáztathatott tengeren erősebb ellenfelével szemben háborut és ezért távozásra kényszerítette Marchandot. A franciák nagyon zokon vették a dolgot és nemcsak hirlapi cikkekkel, hanem újabb «tűszurásokkal» éreztették haragjukat a hatalmas versenytárssal. Az év vége felé p. a francia kormány akadályt gördített az an-

gol hajóknak Madagaszkár partjain, mire az angolok (1899) viszonzásképen Maszkatban játszották ki Franciaország tervét. A francia kormány — kénytelenségből — ebben is megnyugodott és még örült, hogy Anglia legalább a nyugati Szudánban szabad kezet engedett neki (l. alább 1899. alatt). A nemzet zöme azonban nem tudott felejteni; régóta magába fojtott ellenszenve kitört azután a transzváli háboru idején.

A többi afrikai gyarmatban is történtek változások. 1898 jun. 10. Anglia és Franciaország a *Lagosz-gyarmat* és *Dahomének* a Niger felé elterülő hátsó vidéke közötti határvonalra nézve — elvégre — megállapodásra jutottak, még pedig olyformán, hogy Nikki néger-állam a franciáké, Busza és Bene ellenben az angoloké maradjon. Anglia azután *Szokoto* országra is kiterjeszté fensőbbségét; a *Barose-föld* királya, a szelid nyomásnak engedve, országát a Chartered Companynak engedte át. Az *Ugandában* és a legrégibb nyugat-afrikai gyarmatban: az *Oroszlán-parton* új adók kivetése következtében kitört felkelést véresen elnyomták. A *Foktartományban* a Gordon-Spring minisztérium (Rhodes Cecil bábja) ugyan megbukott és a választásokban többségre emelkedett Afrikanderbond soraiból kiszemelt Schreiner-kormány foglalta el amannak helyét (okt.). Azonban Rhodes (mint az ellenzék vezére) és Milner kormányzó gondoskodtak arról, hogy Transzvál s Oranje meg az angolok közötti gyülölség lángja el ne aludjon. Hiába követelte a boer köztársaság, hogy sérelmeit és kárkövetelését egy békebiróság elé terjeszthesse: Chamberlain (az 1884. kötött szerződés nyilt megszegésével) nem ismerte el Transzvált független államnak és hallani sem akart békebiróságról. Ily módon a háboru mindjobban kikerülhetetlenné vált. *Elő-Indiában* az egyre pusztító dögvész és éhhalál iszonyai következtében a megrémült alsó nép felkelt; a kormány az aug. 11. alkirálylyá kinevezett, még csak 39 éves *Curzont* (Leiter chicagói «búzakirály» vejét) bizta meg a nyomor enyhítésével. *Borneo* sziget északi részén az angolok egy kikötőt és annak környékét hódították el az odavaló szultántól, amely Khinába igyekvő hajóiknak pihenő helyül szolgáland. A Mohawk cirkáló hajó a *Sarolta* v. *Santa-Cruz szigeteken* és a 7 *Duff* szigeten tűzte ki az angol lobogót, amiben Franciaországot megelőzte. 1898 máj. 19. halt meg Old-England legnépszerűbb embere: *Gladstone*. A nemzet kegyelete a Westminster-apátságban szemelt ki számára dísz-sírt.

Az *1899* febr. 7-ére egybehivott parlament már a trónbeszédből értesült, hogy a haderő újabb szaporítása elkerülhetetlen. Belügyi reformot ezen ülésszak alatt keveset tárgyaltak: módosították London községi közigazgatását és még nagyobb autonomiával ruházták fel a kerületi köröket; megváltoztatták továbbá az elemi oktatásról szóló törvényt, kimondván azt, hogy a gyermekek 12 éves korukig kötelesek az iskolát látogatni. Az 1899—1900. évi *költségvetésben* (kiadás 112 millió, bevétel 110 millió font) a kormány 2 millió fonttal többet követelt a hadsereg és a hajóhad számára, mint a megelőző évben. A katonaság létszámát felemelték 7500 fővel, a tengerészeti csapatokét 4250 fővel. (Most már 3 hadtesttel és 4 lovassági dandárral rendelkezett Anglia.) A kabinet azt hozta javaslatba, hogy a tüzérséget gyorstüzelő ütegekkel elláthassa és összesen 15 új ütegre kért hitelt. (A tábori ütegek száma ezennel 54-re emelkedett.) Jun. 21. pedig Wyndham államtitkár 4 millió font póthitelt kért kaszárnyák, lövöldék és erődítések cimén. Előterjesztését különösen azzal indokolta, hogy a sereg létszáma 3 év leforgása alatt 25,000 emberrel növekedett, akik számára 1.600,000 font árán kaszárnyákról kell gondoskodni; épp oly elkerülhetetlennek mondotta Halifax, Gibraltar, Malta és Vei-Hai-Vei újabb megerősítését. Julius 23-án pedig az admiralitás lordja (Goschen) állt elő póthitellel, melyben a hajóhad nagyszabásu szaporítását sürgette. Beszédéből kitünt, hogy Angliában *41 elsőrangu csatahajó van épülőfélben*, de hogy ezeken kivül különösen gyors járásu cirkáló hajókra volna még szükség, hogy Anglia az újonnan megrendelt orosz cirkáló s torpedó-hajóhaddal lépést tarthasson. Az új csatahajók tipusáról Goschen hallgatott, de kijelenté, hogy ezen hajóknál is a gyorsaságra fekteti a fő súlyt. Lansdowne hadügyminiszter és Wyndham beszédeiből másnemü meglepetés pattant ki: kilátásba helyezték ugyanis szükség esetén az általános *szolgálati kötelezettség* behozatalát. Igy hát Anglia is megközelíté a kontinens nagy hadi államaiban régen divó rendszert. Lansdowne ugyan csak a miliciában való szolgálatot nyilvánította egyelőre kötelezőnek, mely kötelezettség voltaképen elvben régóta ki volt mondva. Most azonban a hadügyminiszter rámutatván a toborzás elégtelenségére, szükségesnek látta a fönnálló rendszer megváltoztatását és a sorshúzás alapján kötelezővé akarta tenni a személyes szolgálati kötelezettséget. Más szóval: az önkéntesen jelentkezőkből toborzott zsoldos haderőt (milicia) fel akarja cserélni az összeirás alapján személyes szolgálatra kötelezett hadsereggel. Hozzátette ugyan, hogy csak a legnagyobb szükség esetében alkalmazná az új elvet gyakorlatilag és kilátásba helyezte, hogy az új törvény csak bizonyos korosztályokat (a 18—30 év közötti férfiakat) sujtana. Mindamellett ez a *Militia-Ballott törvény*, melynek első olvasását az alsóház még az nap befejezte, véget vetett annak a kényelmes teoriának, melyben Anglia ifju nemzedékei maguknak tetszelegtek. Ezentúl az angol ifjuságnak sincs többé jogcíme, hogy a kontinensnek a militárizmus békóiban görnyedő ifjai fölött gúnyolódjon. Ezentúl az ő fejük felett is ott lebeg a Damokles kardja. A parlament (az ir képviselők szavazatai ellenében) elfogadta az összes póthiteleket, ámbár különösen Harcourt a kiadások mód feletti felszaporodását a kormány rossz politikájától származtatta. Harcourt egyébiránt az évi hiány födözésére javaslatba hozott rendszabályokat is megtámadta; igy a külföldi papirokra és kötelezvényekre kivetendő adót (100 font után $2^1/_2$ shilling), a külföldről behozott borokra kivetett vám felemelését, de különösen az államadósság törlesztésére szánt évi összegnek leszállítását (2 millió fonttal). A többség azonban Hicks-Beach kincstáros javaslatait magáévá tette.

Egyidejűleg e tárgyalásokkal a külügyi politika képe is átváltozott. A Chamberlain által nagyban befolyásolt Salisbury-kabinet megbarátkozván a transzváli háboru tervével, minden egyéb függő kérdést lebonyolított, csak hogy déli Afrikában teljesen szabad kezet nyerjen. Máj. 1. megkötötte *Oroszországgal* azt a szerződést, mely a két hatalom versengésének Khinában egy időre határt szabott s mindegyik hatalomnak érdekkörét megalapította (l. *Khina*). *Franciaországgal* még márc. 21. irta alá a *Szudán* felosztására vonatkozó jegyzőkönyvet, melynek értelmében Anglia nemcsak Ny-on engedte át a franciákat megillető területeket, hanem több, a Csád-tó É-i és Ny-i partjain fekvő oly négerállamot is adományozott a franciáknak, melylyel Anglia voltaképen nem is rendelkezhetett és mely államok meghódítása a franciáknak még sok fejtörést fog okozni. Másrészt azonban a franciák K-i Szudánra, Darfurra s a Nilus mellékére emelt igényeikről mondottak le, ahol Anglia már januárban léptette volt életbe az Egyiptommal kötött, a Szudán kormányzására s kereskedelmi viszonyaira vonatkozó egyességet. Kikötötte továbbá magának azt a jogot, hogy angol kereskedelmi ügynökök az angol Niger-gyarmattól egészen a Nilus mellékéig, tehát Afrika derekán végig (a francia érdekkörbe eső területen is) ugyanazon előnyökben részesüljenek, mint a francia kereskedők, akiknek egyébiránt a megjelölt határokon belül ugyanily jogokat biztosított. Jul. 3-án a kormány megváltoztatta a *Royal Niger Company* szabadságlevelét és 865,000 fonton átvette e hatalmas és gazdag részvénytársaság birtokait (körülbelül $^1/_2$ millió km²) önkezelés végett. Kinos feltünést keltett az a tény, hogy Chamberlain és öcscse tulajdonosa a részvények 97%-ának. A kormány egyúttal a *nyugat-afrikai gyarmathálózatot* is újra felosztotta: 1. Lagos; 2. D-i Nigeria és a tengerparti protektorátus; 3. É-i Nigeria. Ami a *Szamoa-szigeteken* kitört felkelést illeti, mely alatt az amerikai és angol konzulok a német konzulon és kereskedőkön ki akartak fogni, az érdekelt hatalmak a viszály megoldását s a béke helyreállítását egy közös bizottságra bizták, mely 1899 okt. a békét csakugyan helyreállította (l. *Szamoa*).

Igy mindenfelé szabad kezet biztosítván magának, a hágai béke-értekezleten csak imént hangoztatott elvek fitymálásával, hozzáfogott a kormány a gyülölt Transzvál megfenyítéséhez. A háboru igazi okát nem az uitlanders aranykeresők panaszaiban kell keresni, sem abban a körülményben, hogy a transzváli kormány ezektől a kalandoroktól a polgárjogot megtagadta; okozta a háborut voltaképen Chamberlain és Balfour jingo-politikája, mely a boer köztársaság függetlenségét elviselhetetlennek tartotta s egész Dél-Afrikára ki akarta terjeszteni a brit szupremáciát. E tényállás annyira közismeretes, hogy az olaszok egy töredékének (a régi Garibaldi-párt) s az olasz kormánynak kivételével, Európának valamennyi nemzete a szabadságukért harcoló boeroknak adott igazat és leplezetlen károrömmel értesült a váratlan angol vereségekről. Csak szórványosan akadt oly hang (mint p. hazánkban Vámbéryé), amely az angoloknak a kultura terén szerzett érdemeire utalván, mellettük szólalt fel. Maguk a kormányok egytől-egyig semleges álláspontra helyezkedtek; igy Németország is, melynek császára 1899 nov. fölkereste ugyan nagyanyjának udvarát, de politikai tekintetben óvakodott elhagyni semleges álláspontját. Magáról a *háboru előzményeiről* e helyen csak annyit, hogy a máj. 31. Krüger elnök és Milner, a Foktartomány kormányzója között Bloemfonteinban végbement találkozás némi reményt nyujtott a béke barátjainak. Transzvál elnöke és képviselőháza tett is néhány engedményt; igy p. hajlandóknak nyilatkoztak azoknak az idegeneknek, akik még 1890 előtt jöttek Transzválba, azonnal megadni a polgárjogot; mig azok, akik csak később érkeztek, öt év lefolyása után kapták volna meg azt. Az angol kormány azonban ezt keveselte és kétévi terminushoz kötötte a választójog megadását, amitől viszont a transzváli kormány idegenkedett. Az utóbbi egyébiránt meg volt arról győződve, hogy Chamberlain a hatalmi kérdés szempontjából itéli meg a helyzetet s hogy a két szövetkezett paraszt-köztársaság (Oranje s Transzvál) szuzerenitását semmi szin alatt sem hajlandó többé megtürni. A jul. 8. mondott parlamenti beszédében Chamberlain csakugyan kereken kijelentette, hogy «délafrikai tekintélyünk kockán forog, ha a Transzválban élő brit alattvalók jogi alárendeltsége minél előbb nem orvosoltatik». Mihelyt a helyzet a válság stádiumába lépett, a kormány (jul.) sir Bullert nevezte ki a délafrikai angol csapatok fővezérévé s lázas sietséggel szaporította az ottani őrségeket. A parlamentben az ellenzék ugyan egyre hibáztatta Chamberlain és Balfour harcias fellépését, de a póthiteleket s a milicia két hadtestének mozgósítását hazafiságból, bár sajgó szivvel, az ellenzék is megszavazta. (Csakis az irek szavaztak ellene, sőt O'Connor nyiltan is fel mert a boerok érdekében szólalni [aug. 9.]). Szept. 13. kelt válaszában az angol kormány elégteleneknek jelezte a Transzvál által tett engedményeket; szept. 29. pedig Chamberlain a következő ultimátumot intézte Transzválhoz: 1. az ottani brit alattvalók öt év mulva kivétel nélkül kapják a polgárjogot; 2. Johannesburg lakói azonnal nyerjenek községi autonomiát; 3. a bíróihatalmat különitsék el a végrehajtó hatalomtól; 4. a dinamit-monopoliumot szüntessék meg; 5. a Johannesburgot uraló fortokat bontsák le és 6. az angol nyelvet hozzák be az iskolákba. Transzvál kormánya erre (okt. 10.) egy másik ultimátummal válaszolt, melyben azt követelte, hogy: 1. Anglia a vitás pontokat egy békebiróság elé vigye; 2. hogy a Transzvál határán egybegyüjtött angol csapatok visszavonassanak, az 1899 jun. 1. óta D-i Afrikába érkezett angol hadosztályok pedig megállapitandó időközön belül Afrikából visszaküldessenek. Ha az angol kormány okt. 11. öt óráig nem válaszolna ezen ultimátumra, a köztársaság kormánya e hallgatást forma szerinti háboru-üzenésnek tekinti s a határokat megszállja. Az angol kabinet ezt az ultimátumot csakugyan feleletre sem méltatta s igy kenyértörésre jutott a dolog.

Az első nagyobb ütközet okt. 20. ment végbe. E napon az Oranje köztársaság csapatjai Graeb-

ler alatt átkeltek a Drakenberge szorosain, mig a transzváli boerok Joubert alatt Natal északnyugati csücskébe törve, a *Glencoe* mellett táborozó angolokat megtámadták. Az angolok visszaverték ugyan a támadókat, de ez a diadal Symons tábornokuk életébe került. Okt. 21. a boerok *Elandslaagte* mellett újból kisebb vereséget szenvedtek és vezérük, Kock el is esett. Ámde White tábornok győzelmét ki nem aknázhatta s ily módon a Ladysmith-Glencoe vasútivonal mentén megszorult angolok helyzete nem javult. Okt. 24-én sikerült ugyan a visszavonulásra kényszerített Yule tábornoknak megvert és kimerült hadosztályát White tábornok hadával egyesítenie, ámde mindkettőn a hasonlóan egyesült oranjei és transzváli boerok által Ladysmithbe szoríttattak, ahol őket a boerok azonnal kemény ostrom alá vették. Okt. 30. ennél is nagyobb kudarc érte az angolokat. White tábornok ugyanis keresztül akarta magát vágni a boerok sorain, de visszaveretett, a bal szárnyon elhelyezett két szakasz (40 tiszt s 1460 ember) és egy hegyi üteg pedig az oranjei boerok kezébe esett. Ezóta White és hada (körülbelül 3500 ember) Ladysmithben várja a felmentő hadak közelgését. Buller főhadvezér első sorban Hildyard tábornokot bizta meg Ladysmith felmentésével, aki sebes menetekben északnak sietett és *Estcourtnál* (nov. 23.) egy útját szegő boer csapatot csakugyan széjjelvert, de a Tugela folyón ő sem birt átkelni. Mig Natalban az angolok legyőzhetetlen akadályokba ütköztek, *a nyugati harctéren* is találkoztak az ellenfelek. Mihelyt a boerok okt. 20. a *nyugati határon* átlépték a becsuanok földjét, a Griquaföldde l együtt annexáltnak nyilvánították; aztán pedig *Mafekingot* és *Kimberleyt* vették ostrom alá, melynek falai mögött Rhodes is menedékhelyet lelt. Kimberley felmentésére *Methuen* lord vállalkozott, aki *Belmont* mellett a boerok hadát «teljesen megsemmisítette», néhány nappal később azonban kénytelen volt bevallani, hogy e diadal seregének harmadába került, sőt hogy a boerok az ő hadát a rohamos Modder folyó mögötti elsáncolt állásaikból a folyón való átkelésében megakadályozták. Dec. még rosszabbra fordult az angolok ügye, amennyiben északi Natalban és északi Fokföldön a hollandi farmer-lakosság, az Afrikander-bond hivei, tömegesen a boerokhoz csatlakoztak.

Angliában ezek a balhirek nagy felindulást okoztak. A kormány közvetlenül a háboru kitörése előtt rendkivüli ülésszakra hivta egybe a parlamentet, hogy attól a szükséges segélyforrásokat kérje. Az okt. 17. felolvasott trónbeszéd felhatalmazást kért a hadcsapatok (egyelőre egy hadtest, 50,000 ember) mozgósítására. A felirati vitában Campbell-Bannermann, Harcourt, Morley és Stanhope nem ellenezték ugyan a kormány kivánságát, de mindamellett azzal vádolták Chamberlaint, hogy vakmerő játékos módjára, ok nélkül idézte fel a háborut s ügyetlen módon tűzte ki a szuzerénitás-kérdést napirendre. Chamberlain (okt. 19. és 20.) visszautasitván ezt a vádat, viszont az ellenzéket vádolta, hogy magatartásával Krüger elnök malmára hajta a vizet; Stanhope beszédét pedig mint «nem tisztességes» beszédet, feleletre sem méltatta (mely kifejezésért a speaker a minisztert azután rendre utasitá). Az alsóház elvégül a Stanhope által benyujtott bizalmatlansági szavazatot 362 szavazattal 135 ellenében elvetette. Chamberlain és Balfour pedig a parlamenten kivül is rácáfoltak a külföldön elterjedt félfogásra, mintha ők az aranybányák érdekében viselnének rablóháborut és kitartásra és türelemre hivták fel honfitársaikat. Arra utaltak, hogy nov. 9-től 20-ig máris 31,000 harcos érkezett a Fokföldre s hogy dec. közepén 50,000 ember szállhat majd a boerokkal szembe. 1900 elején pedig Buller 120,000 emberrel fog rendelkezni és igy nincs semmi ok a végleges győzelemben kételkedni. (Ezzel szemben a boerok a talajviszonyokba, a klimába s a gerilla-háboruba vetik reményüket.) Hogy az angolok diadalának esetében mily sors vár a két köztársaságra, arra nézve (nov.) még a kabinet tagjai sem voltak tisztában. Mig Salisbury a győző nagylelkűségét hangsúlyozta, Chamberlain nov. 30-án Leicesterben mondott beszédében igy nyilatkozott: «A boerok tépték össze a szerződéseket és igy az angolok azt irhatják majd fel az új szerződésekbe, ami nekik tetszeni fog». Ámde, több mint valószinü, hogy Franciaország, Oroszország és meglehet, még más hatalmak is a két köztársaság annektálását nem fogják megtürni. Az első vereség hatása alatt az angol kabinet (utólag) célszerünek tartotta Oroszországot és más hatalmakat hivatalosan értesiteni, hogy Transzvállal és Oranjeval hadi lábon áll, amit idáig megtenni vonakodott; Chamberlain ugyanis a két köztársaságot nem tekinté független országnak, hanem Anglia vazallusainak. Ugyancsak Leicesterben fejtegette Chamberlain harmadszor kedves tervét, a teuton és a két angol-szász faj szövetkezésének előnyeit; csakhogy ez a terv Németországban csak ugy, mint az amerikai Unióban most is siket fülekre talált. A franciákra vonatkozó fenyegetéseivel pedig a megfontolatlan gyarmatügyi miniszter csak azt érte el, hogy Franciaország még nagyobb rokonszenvvel fordult Transzvál ügye felé.

Dec. újabb s az eddigieknél súlyosabb csapások érték az angolokat. Előbb *Gattacre* tábornok hadosztálya szenvedett Stormberg és Molteno táján vereséget, még pedig a Fokföldre benyomult boeroktól. 10. és 11. Methuen lord hadosztálya huzta a Modder-River mentén, Maggersfonteinnél a rövidebbet, majd dec. 15. magát *Buller* főhadvezért érte súlyos csapás. Midőn ugyanis a modern harcászat elvei figymálásával régente divatos módon minden fedezet nélkül vakmerően neki ment a *Tugela* folyónak, hogy a túlsó parton erősen elsáncolt boerok szemeláttára kierőszakolja az átkelést, nagy baj érte. Előbb a bal szárnyon küzdő Hart tábornok dandára nem tudott hősiessége dacára *Colensótól* nyugatra a folyón átkelni, majd a gondtalanul egészen a Tugela partjáig előrenyomult angol ütegek szolgáltak a boerok céltábláiul, ugy hogy a Hildyard tábornok dandára által a jobb szárnyon kivivott siker: Colenso állomás elfoglalása, meddőnek bizonyult. Végül Buller kénytelen volt nagyszámu halott, sebesült, fogoly és 11 ágyu hátrahagyásával Chieveleybe (Colensótól délre) visszavonulni.

E vereség hirére még több fokföldi boer ment át a köztársaságiak táborába, mig Anglia gyászba borult. Csak most kezdték az angolok a veszélyt, melybe őket Chamberlain s az aranyhányák részvényesei belekeverték, a maga valódiságában felismerni. Bevallották, hogy a keletindiai felkelés óta még soha sem volt az angol birodalom helyzete oly válságos és most már a Times is beismerte, hogy a kormány elszámította magát, midőn rövid s könnyü háboruról beszélt. Akadtak oly hangok is, amelyek isten büntetését ismerték fel e vereségekben és országos bűnbánatban kerestek vigasztalást s reményt. Maga a kormány azonban s a hirlapok zöme egy hajszálnyira sem tért el a háboru erélyes s következetes folytatásának tervétől, amint ez különösen Chamberlain beszédjéből kivehető, melyet tiszteletbeli doktorrá való felavatása alkalmával Dublinban az angol diákokhoz intézett. A hadügyi minisztérium pedig dec. 18. új fővezért nevezett ki egész Dél-Afrika számára, még pedig a győztes indiai *Roberts* lord személyében, ki mellé Szudán visszaszerzőjét, *Kitchener* lordot rendelték táborkari főnök minőségében, mig Buller hatalmi körét Natalra szorították. Dec. 17. behivták az összes még nem mozgósított tartalékosokat és a 7-ik hadosztályt is azonnal Afrikába indították, ahová egyébiránt a Gibraltar, Malta, Egyiptom és a Kelet-Indiában nélkülözhető csapatokat is elküldötték. Azonfelül felhivták a jobb módu és arra alkalmas hazafias fiatalokat, hogy mint lovas önkéntesek jelentkezzenek; a Foktartomány kormányzóját pedig arra hatalmazták fel, hogy Imperial Yeomanry néven lovasított gyalloghadosztályt létesitsen. Végül önkéntes gyalogsági zászlóaljak toborzásáról s a tüzérség nagymérvü szaporításáról gondoskodtak. Szóval oly nagy erőmegfeszítéssel és áldozatkészséggel fogtak a háboru folytatásához, amilyent Anglia tán századok óta ki nem fejtett. A gyarmatokban visszhangra talált a kormány felszólítása és Kanadából és Új-Dél-Walesből máris útnak indultak önkéntes csapatok a Fokvárosba. A fővezényletben való változás nyomában a hadviselés megváltoztatása fog járni. Roberts főhadvezér azonnal intézkedett, hogy az újabb segédhadak megérkeztéig mind Buller, mind Methuen lord dandárjai veszteg maradjanak, még abban az esetben is, ha passzivitásuk Ladysmith, Kimberley és Mafeking kapitulációját vonná maga után. Roberts 1900 elején más módon és más irányban fogja megkisérteni a szenvedett csorbákat kiköszörülni s Angliának immár kockán forgó tekintélyét Dél-Afrikában újra megszilárditani. L. *Transzvál*.

Irodalom. Gross C., A bibliography of British municipal history, London 1897; Clark W., The Anglican Reformation, Edinburg 1898; Boudon G., La bourse anglaise, Páris 1898; Bielefeld O., Eine neue Aera englischer Social-Gesetzgebung, Lipcse 1898; Egerton H. E., History of British colonial policy, London 1898; Story A. T., Building of the Empire; Story of Englands growth, 2 köt., u. o. 1898; Verhaegen P., Socialistes anglais, Páris 1898; Clowes W. L., The royal navy, eddig 5 köt.; Corbett, Drake and Tudor navy, 2 köt., London 1898; Brosch M., Geschichte von England, IX. és X. köt., Gotha 1895—97; Burrows, History of the foreign policy of Great-Britain, London 1895; Cunningham P., Socialistes anglais, Páris 1898; Clowes W. L., The royal navy, eddig 5 köt.; Corbett, Drake and Tudor navy, 2 köt., London 1898; Brosch M., Geschichte von England, IX. és X. köt., Gotha 1895—97; Burrows, History of the foreign policy of Great-Britain, London 1895; Cunningham és Mac Arthur, Outlines of Englands industrial history, Cambridge 1895; Ashley, Englische Wirtschaftsgeschichte, németre ford. Oppenheim, I., Lipcse 1896; Pollock és Maitland, The history of English law, 2 köt., London 1895; Spence H. D. M., Church of England, 4 köt., u. o. 1897—98; Greswell W. P., The growth and administration of the British colonies 1837—97, u. o. 1898; White W., Inner life of the House of Commons, u. o. 1898; Saintsbury G., A short history of the English literature, u. o. 1898; White F. O., Lives of the Elizabethan bishops of the Anglican Church, u. o. 1898; Johnson T., Imperial Britain, I., u. o. 1888; Canning A. S. G., British rule and modern politics, u. o. 1898; King C., The British army, u. o. 1898; Wood Renton A., Laws of England, Encyclopaedia, 12 köt., u. o. 1898; Ramsay J. H., The foundation of England, 2 köt., u. o. 1898, terjed Kr. e. 55-től Kr. u. 1154-ig; Stillich Oszk., Die englische Agrarkrisis. Nach der Enquête der «Royal Commission on Agriculture», Jena 1899; Patten S. N., The development of English thought, London 1899; Trevelyan G. M., England in the age of Wycliffe, u. o. 1899; Outlines of English legal History, u. o. 1899; De Caix R., Fachoda. La France et l'Angleterre, Páris 1899; Low és Pulling, Dictionary of an Engl. history, új, jav. kiad. London 1898; Taylor, The origin and growth of the English Constitution, 2 köt., 1899; Oppenheim, History of the administration of the royal navy, London 1896 s köv.; Jones, The British merchant service, u. o. 1898; Zimmermann, Die Kolonialpolitik Gross-Britanniens, 2 köt., Berlin 1898—99; Rob. de la Sizeranne, Die zeitgenössische englische Malerei, 1899; Wendt G., England, seine Geschichte, Verfassung und staatliche Einrichtungen, 2. kiad. Lipcse 1898; Robinson J., The Colonies and the Century, London 1899; Leroy-Beaulieu, Les nouvelles sociétés anglo-saxonnes, Australie, Nouvelle Zéland stb. (Páris 1897); Steffen G. F., England als Weltmacht u. Kulturstaat, svédből ford. Reyher (Stuttgart 1899). V. ö. még az egyes gyarmatokat, az egyes államférfiakat és Transzvált. M. L.

Nagy-Csécs, kisközség Borsod vármegye mezőcsáti j.-ban, (1891) 603 lak. Határában a *Testhalomban* a magyar történelmi társulat 1878. ásatott, mely alkalommal csonteszközök és durva cserépdarabok kerültek felszinre.

Nagycsőrüek, l. *Magnirostres* (XI. k.).

Nagy-Enyed, l. *Enyed*.

Nagyenyedi Bethlen-kollégium, l. *Bethlen-kollégium*.

Nagyenyedi zsinat, l. *Zsinatok*.

Nagyfalusi pálos kolostor, a mai Szilágy vármegyében. A losonci Bánffy-család alapitása. 1413—1563. állott fenn. A kolostor javait 1563. Báthory István vette zálogba. V. ö. *Rupp*, Magy. helyr. tört. (III. 226.) KAR.

Nagyfülü juh, eredeti hazája Észak-Olaszország, de innét Ausztriába, nevezetesen Karintiába és Stájerországba is elterjedt. Legjellemzőbb reá nézve a lelógó nagy fül és a tetemes testnagyság, mert a marnál mérve magasabb, mint bárminő más európai juhfajta. A N. szarvatlan, testalkata nem szép, mert az állat túlnőtt, vagyis fara magasabban áll mint a mar, a far továbbá csapott s a lábak igen hosszúak. Fő becse nagy szaporaságában rejlik, minélfogva főleg oly gazdaságokra nézve fontos, ahol bárányeladással foglalkoznak. Itt-ott fejik is, de miután kevés tejet ád, tehéntejjel keverve dolgozzák fel a tejét. E juhnak 2 fajtáját különböztetik meg, u. m. a bergamóit és padovait Olaszországban és rokonát a seelandit Ausztriában. CS—Ó.

Nagyhét, a husvétot megelőző utolsó nagybőjti hét; nagynak azért neveztetik, mert ebben ünnepli a kereszténység, főkép pedig a kath. egyház a megváltás emlékét. Bevezető napja a *virágvasárnap* vagy *pálmavasárnap* (dominica palmarum). E napon az egyház pálma- vagy barkaágakat szentel és körmenetet tart, Jézusnak Jeruzsálembe tartott bevonulása emlékéül, a nagy mise alatt pedig drámai dialogusokban a kinszenvedést (passio) adják elő szt. Máté elbeszélése

szerint. A N. három napján délután tartatik az u. n. *gyász-* vagy *sötétzsolozsma*. Ennek egy részét a Jeremiás siralmai teszik (lamentationes). A *nagy-* vagy *zöld csütörtök* az oltári szentség szerzésének emléknapja. E napnak megünneplését a karthagói zsinat mint régen ismeretes ünnepet említi 397. Mise közben a Gloria után elnémul az orgona, a harangok és a csengetyűk s kezdetét veszi a legmélyebb gyász. Ezen alkalommal történik az olajok szentelése, az oltárok megfosztása és a lábmosás. A nagypéntek a kereszténység s igy a kat. egyház legnagyobb gyászünnepe, mint Krisztus halálának emléknapja. A papság az oltár előtt arcra borul, majd felolvastatnak a Megváltó halálára vonatkozó jóslatok, a passio szt. János elbeszélése szerint, könyörgések mondatnak az egész emberiségért, a gyászlepellel bevont keresztet leleplezik. Erre következik az *előszenteltek miséje* vagyis a *csonka mise*, amely alatt átváltozás nem történik. Befejezésül valamely Krisztus koporsójává átalakított mellékoltárra vagy kápolnába viszik az oltári szentséget. Nagyszombat husvét ünnepének előnapja; arra a napra emlékeztet, amelyen Krisztus holttestét a sírban feküdt. Az istenitisztelet a tűzszenteléssel kezdődik a templomon kivül. A tüzet kovából ütött szikrával idézik elő. E tűz Krisztus jelképe, aki sziklába vájt sírban nyugodott, de feltámadásakor ismét előjött abból. A megszentelt tűzön meggyujtanak egy gyertyát és ezzel azután azt a hármat, amelyek a szentháromságot jelképezik. Ezt követi a husvéti gyertya és a keresztvizszentelés. A napi misében már az Üdvözítő feltámadása fölötti öröm nyilvánul, a Gloriára megszólalnak a harangok s felhangzik az Alleluja. Este felé, némely helyeken másnap reggel tartják a feltámadási ünnepet. P. F.

Nagy Iván, genealogiai folyóirat, alapitották *Komáromy* András és *Pettkó* Béla, *Nagy* Iván halála után (1898 okt. 27.), kinek nevéről nevezték el. Megjelenik havonkint Budapesten 1899 márc. óta.

Nagy-Kanizsa, l. *Kanizsa* (X. k.).

Nagy-Károly, város, l. *Károly* (X. k.).

Nagy Károly, római-német császár, l. *Károly* (X. k., 190.).

Nagy-Kikinda, l. *Kikinda* (X. k.).

Nagy-Kőrös, l. *Kőrös* (X. k.).

Nagy-Küküllő (XII. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 3110 km², lakóinak számát (1898) 145,000 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 2 rend. tanácsu város, 60 nagy- és 63 kisközség. A szolgabirói járások száma 5, a körjegyzőségeké 27. Puszta, telep és major van 35. A vármegye területén van 2 kórház 90 ágygyal; egész területén működik 26 orvos, 148 okl. bába és 15 gyógyszerész. Van 151·4 km. állami és 379·1 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 12 km. kiépitetlen. A vasúti vonalak hossza 132·9 km., a vasúti állomások száma 26. Van 22 posta- és 16 táviró-hivatal. A vármegye területén fennáll 3 bank és 28 szövetkezet összesen 670,300 forint tőkével. Az összes tanintézetek száma 270, köztük 2 gimnázium, 6 különféle szakiskola, 222 népiskola és 40 kisdedóvó. Mindezen intézeteket összesen 24,130 tanuló látogatta. Az ipar terén lényeges mozzanat, hogy Szent-Ágotán bőrgyár és Medgyesen szalámigyár létesült. Jelentékeny a szövőipara, kivált posztó- és takácsszövetekben. A közlekedés előmozditására megnyilt a segesvár—szentágotai h. é. keskenyvágányu vasút. A vármegye területén jól tenyészik a gyümölcs, különösen az almából nagyobb kivitel is van. A tojás-kereskedés élénk, a vármegye területéről ebből az élelmi cikkből nagy a kivitel.

Nagy másod, l. *Másod* (XII. k.).

Nagyobbitás (zene), l. *Kisebbítés*.

Nagyobbító spóra (növ.), l. *Auxospora* (II. k.).

Nagyolás, valamely anyag mekanikai megmunkálásánál előforduló első mivelet, melynek célja a készitendő tárgy alakjának első megközelitése. Kinagyolni különösen rideg és hasadó anyagokból való, tehát kövekből, fából stb.-ből faragandó tárgyakat szokás. Kinagyol az asztalos is nagyoló gyaluval, az esztergályos kupás vésővel, a kaptafavágó tőkebaltával és szivókéssel stb. G. K.

Nagyothallás, l. *Süketség* (XV. k.).

Nagy ötöd, l. *Ötöd* (XIII. k.).

Nagy-Őrce, l. *Őrce* (XIV. k.).

Nagy Sándor, makedon király, l. *Sándor* (XIV. k. 841.).

Nagy-Sink, l. *Sink* (XV. k.).

Nagy spóra (növ.) a. m. makrospóra; l. *Makrospórák* (XII. k.).

Nagy-Szalonta, l. *Szalonta* (XV. k.).

Nagyszombat (XII. k.). Az esztergomi érseki helynök székhelye. Van csendőrségi állomása, r. kat. tanitónőképző intézete, polgári fiu- és két polgári leányiskolája, női ipariskolája, öt elemi iskolája és két kisdedóvóintézete. V. ö. *Marmula* János, A nagyszombati Szt.-Orsolya-rendü zárdaszüzek nevelőintézete (Kolozsvár 1898).

Nagy-Szőllős, l. *Szőllős* (XV. k.).

Nagyút, Kál hevesvármegyei nagyközséghez tartozó puszta. Károlyi Gyula gróf birtoka, hol a grófnak telivér ménese van.

Nahicsevan, orosz város, (1897) 29,312 lak.

Naing Szing, tudományosan képzett brahmán, aki nagy érdemeket szerzett Ázsia fensikjainak kikutatása körül. Szül. Namaonban, megh. 1882 febr. 1-én. 1856-tól fogva beutazta Kasmirt és Ladakot, 1865—66. Lhasszában járt, 1867. Thok-Dsalong aranybányáiban és 1873. Forsyth-et Jarkandba kisérte. Leh-be visszatérvén, ugyanabban az évben Tibetnek addig ismeretlen belső vidékére ment, ahol Tengri Norig eljutott, innen Tavang tartományon keresztül Kalkuttába tért vissza 1875 máj. V. ö. Geographical discoveries in Tibet by N. (Geographical Magazine, London 1876).

Najas *L.* (növ.), l. *Tündérhinár*.

Nakel, porosz város, (1895) 7402 lak.

Nakishendi, l. *Dervis* (V. k.).

Nákó-díj, l. *Emlékversenyek*.

Nalifka, orosz gyümölcspálinka.

Naluca, l. *Erdei szellemek* (VI. k.).

Namangan, orosz város, (1897) 61,906 lak.

Nammen, falu Minden porosz kerületben, 943 lak., vastartalmu sósfürdővel.

Namslau, porosz város, (1895) 6328 lak.

Namsos, 1845. alapitott norvég város Nord-drontheim kerületben, (1891) 1815 lak. A város a

Namsenfjord mellett terül el, melybe a 138 km.-nyi Namsenelv folyó szakad. Néhány mérföldnyire a torkolattól van a *Fiskum-Fossen* 45 m. magas vizesés. N. 1872. nagyobbára leégett.

Namur, belga város, (1896) 32,389 lak.

Nána vára, Heves vármegyében Felső-Nána mellett állott, a Mátra egyik csúcsán. A Kompolthy-család építtette a XIV. sz.-ban. A XV. sz.-ban a cseh rablók ellen elég jelentékeny védelmi pontul szolgált s azért az 1445-iki törvény fentartását rendelte el. V. ö. *Csánki*, Magyar tört. földr. (I. 53.). KAR.

Nancy, francia város, (1896) 96,306 lak.

Nandu (állat), l. *Nandufélék* (XII. k.).

Nanga Parbat (a. m. meztelen hegy, *Diamer*), a Himálaja-hegység központi láncolatának Ny-i végpontja, az É. sz. 35° 15′ és a K. h. 74° 34′ alatt. Kasmir ÉNy-i határán, Skardo várostól Ny-ra 8115 m.-nyi magasságig emelkedik, a szomszédos hegyeknél 2000 m.-rel magasabb és annyira meredek, hogy havat csak egynéhány szakadékban találni. 1881. a N.-nak É-i oldalán szűk völgyben elfolyó Indus folyót a hegyről lezuhanó körülbelül 600 millió m³-nyi sziklatömegek feltartóztatták; amikor pedig a viz ereje a sziklákat elsöpörte, az ebből eredő áradás egész falvakat pusztított el és a Kabul folyót torkolatától 32 km.-nyire visszaszorította.

Nanning-fu, az európai kereskedelemnek újabban megnyitott khinai város Kuang-szi tartományban, 560 km.-nyire NyDNy. felé Kantontól, a Po- vagyis Ju-kiang, a Szin-kiang jobboldali mellékfolyója mellett, az É. sz. 22° 43′ és a K. h. 108° 3′ alatt. A várost, amely Pa-khoi, Kanton és Jünnan felé opiummal és fémekkel élénk kereskedést űz, négyszögalakban 1·5 km. hosszu falak veszik körül.

Nansen *Fridtjof* (XII. k.). A N. által 1893-ban megkezdett sarkutazás egyike a legeredményesebbeknek, bár az É-i sarkot nem érte el. 1893 aug. a szibériai part mentén hajózott, szept. 21. pedig Fram nevü hajója jég közé került és folyton É-i és ÉNy-i irányban haladt előre, mig 1894 dec. az addig mások által el nem ért legnagyobb É-i szélességet (83° 24′) túlhaladta. N. Johansen hadnagygyal 1895 ápr. 7. szánon a 86° 14′-ig jutott, ahonnan vissza kellett fordulniok. 1896 jun. 16-án a Ferenc-József-föld Ny-i partján az angol Jackson expedíciójával találkoztak, kinek Windward nevü hajóján aug. 13. Vardöbe érkeztek vissza, a Fram pedig aug. 30. kötött ki Skjeroë norvég városban. Az egész világ nagy lelkesedéssel fogadta és kitüntetésekkel halmozta el N.-t, aki az útjáról szóló leirást több nyelven adta ki és Európa nagyobb városaiban felolvasásokat tartott. Budapestre 1898 máj. jött, ahol mint a földrajzi társaság vendége előadta útját. Magyarul megjelent tőle: Grönlandon át hócipőn (eredeti műve alapján irta *Jankó* János dr., Budapest 1897); Éjen és jégen át (ford. *Brózik* Károly, Magyar Könyvtár, u. o. 1898). N. művét kiegészitik: társának *Johansen*-nek munkája: N. u. ich auf 86° 14′ (Lipcse 1898) és *Nordahl* B. műve: Wir Framleute (u. o. 1898). V. ö. *Enzberg* E. W.: F. Nansen (Drezda 1898).

Nantes, francia város, (1896) 123,902 lak.

Nanus (lat.) a. m. törpe, leginkább a kerti virágok eltörpült alakjait szokás vele jelölni, p. Amygdalus nona, a. m. törpe mandola.

Nao-fok, 1. hegyfok az olasz félszigeten a tarantói-öböl déli bejáratánál, Cotrone mellett. Az ókorban *Promontorium Lacinium* volt a neve. A szigeten Juno-templom oszlopmaradványa, melyről *Colonne*-foknak is hivják. — 2. *Cabo de la N.*, hegyfok a pirenei félszigeten, a Földközi-tengerbeli valenciai öböl déli részén, Javea mellett.

Napbronz, 40—60 sr. kobáltból, 10 sr. aluminiumból és 30—40 sr. rézből készített ötvény.

Napier *Ferenc* lord, szül. 1819 szept. 15., megh. Firenzében 1898 dec. 19-én. 1840. Bécsben kezdte politikai pályáját mint követségi attaché, később Teheran-, Nápoly-, Pétervár- és Konstantinápolyban viselt diplomáciai hivatalt. 1857. mint követ ment Washingtonba, 1858. Hágába került és 1860. Szt.-Pétervárra. Itten azonban helyzete a lengyel fölkelés okozta surlódások következtében tarthatatlanná vált, amiért a kormány 1864. hasonló minőségben Berlinbe helyezte át. 1866 jan. Madrasz kormányzójává tették és 1872., visszatérése után, mivel eddig csak skót peer volt, mint *Ettrik bárót* brit peerré és a felsőház tagjává kinevezték. M. L.

Napoleon *Viktor* herceg és öcsese *Lajos* herceg, l. *Bonaparte* (III. k. 482. old. 1. hasáb). Lajos herceg most orosz ezredes és az Alexandra Feodorovna cárné nevét viselő testőr-dsidásezred parancsnoka.

Napoleon-fűzfa (növ.), l. *Szomorufűzfa* (XV. k.).

Napoléonville, l. *Kanala* és *Pontivy* (XIV. k.).

Nápolyi herceg, olasz trónörökös, 1896 okt. 24. nőül vette Nikita montenegrói fejedelem leányát Ilonát.

Nápolyi mártás, vadhúshoz való igen zamatos és erős mártás, melynek anyagai bor, húslé, apróra vágott sonka, zeller és fűszerek.

Nappisták, l. *Napisták* (XII. k.).

Napraforgó (XII. k.) *betegségei*: legjelentékenyebb betegsége a *rozsda*, mit a Puccinia Helianthi Schw. nevü gomba okoz, mely valamennyi fejlődési stádiumában (l. *Rozsda*, XIV. k.) a N.-n él. E rozsdagomba, mely a csicsókán (Helianthus tuberosus L.) is élősködik, állitólag Dél-Karolina- és Pennsylvaniából vándorolt át Európába s itt először Oroszországban észlelték, honnét azután elterjedt Európa többi részeibe is; Oroszországban, hol a N.-t nagyban termelik, érzékeny károkat tesz. Ellene ajánlatos ősszel a N. kóróját elégetni, miáltal a gomba áttelelő alakjait tönkreteszszük. A *Sclerotinia Libertiana* Fek. (l. *Kender*, betegségei, X. k.) is gyakran megtámadja a N.-t, mely ilyenkor satnyán fejlődik s idő előtt elhal; végül felemlítendő az *elágazó szádor* (l. *Dohány*, betegségei, V. k.), mely néha a N.-n is élősködik. MZY.

Nap-rendek. 1. *Fölkelő nap rendje* (kiokuji tsusho), japán érdemrend, melyet Muts-Hito császár 1875 ápr. 10. alapított nyolc osztályban. Jelvénye: I. osztály a mikadó címere (nishiyo), azaz egy aranyszegélyü vörös nap, körülötte 32 aranyszegélyü fehérzománcos sugár, az egésznek átmérője 75, a napé 22 mm. Az összekötő kapcsot a jelvény és a gyürü között három zöld levél ké-

pezi, rajtuk a Paulovnia imperalis egy-egy aranyszegelyü virága; a középső hét, a két szélső öt virágkehelylyel. A II. osztálynál hiányzik a virág, átmérője 9 cm. kettős sugársorral, melyek váltakozva arany- s ezüstszegélyüek. Ez osztályt szalag nélkül a jobb mellen viselik, egyúttal mint az I. osztály csillagja is szerepel, mert e két osztályt csak együttesen lehet viselni. A III. osztály átmérője 54 mm., a jelvény fölött a zöld levelek s virágokkal. IV. osztály ugyanolyan, csak 45 mm. átmérőjü. V. osztály a nishiyo, közepén a virággal, 5, illetve 3—3 virágkehelylyel. VI. osztály épp olyan, csakhogy ezüstből. VII. osztály csak a Paulovnia virág 5, illetve 3—3 virággal, átmérője 3 cm. VIII. osztály épp ily, de ezüstből. Szalagja skárlátvörös, fehér középcsíkkal. Az I. oszt. 12 cm. szalagon a jobb vállon át bal oldalon, a III. oszt. 55 mm. széles szalagon nyakban, a többi oszt. 35 mm. széles szalagon a bal mellen viselik. — 2. *Az arany nap rendje.* Birmai császári érdemrend, melynek letezéséről tudunk ugyan, de alakja, szervezete stb. teljesen ismeretlen még. L. *Nap- és oroszlánrend* (XII. k.). ÁLD.

Naptár (XII. k.). Újabban mindinkább előtérbe lép a keresztény N. egyesítésének, esetleg javításának kérdése. Az 1900. év a Gergely-féle N.-ban közönséges, a julianiban pedig szökő év és ezért 1900 márc. 12-től (Gergely szerint) a két N. közt e században fennállott 12 napi különbség 13-ra nő. A Keleten már eddig is eleg bajt és kárt okozott a két N. eltérése, ezen változás folytán természetesen még nagyobb zavarra adhat majd okot es azért érthető a törekvés, hogy a két N. egyesíttessék, illetőleg a Gergely-féle váltsa fel a Juliánit. A legújabb kutatások ugyanis csak azt igazolták, hogy a Gergely-féle év legjobban közelíti meg a tropikus év valódi hosszát. Ugyanis a tropikus év hossza 1900-ra a jelenlegi legpontosabb adatok szerint 365·24220 nap, az 5-ik tizedesben 6 egységnyi évezredes fogyással; a Gergely-féle év hossza ellenben 365·24256. Azonban nem szabad szem elől téveszteni, hogy tulajdonképen más-más a tropikus év hossza, a szerint, amint a tavaszi, vagy az őszi equinokciumból indulunk ki; ha (ami amugy is általánosabb) az északi félgömb tavaszi equinokciumának megfelelő évet veszszük: 365·24236 napot kapunk + 8 évezredes változással, mely év tehát, mint látnivaló, mindinkább közeledik a Gergely-féle év értékéhez. Nincs tehát szükségünk új évtipus felállítására, amit p. azok akartak, kik azt ajánlották, hogy minden 128 évben maradjon el a szökő év stb., hanem el kell fogadni a Gergely-féle N.-t; amint különben ez Bulgária részéről már megtörtént, Romániában folyamatban van és Oroszország remélhető hozzájárulásával azonnal az egész Keleten véghez is fog menni. XIII. Leo különben nagy bizottságot szervezett a célból, hogy részlegesen fejtegesse és okolja meg, mikép a görög keleti egyházak minden dogmatikus kétely nélkül elfogadhatják a Gergely-féle N.-t; e bizottság munkálatát aztán orosz, görög, szerb, román, albán és örmény nyelvre lefordítva, az illető országok kormányainak külön pápai követ vitte meg. Más megitélés alá tartozik az a kérdés, nem kellene-e a változó ünnepeket (husvét, pünkösd stb.) éppugy egy bizonyos napra rögzíteni, mint ahogyan egyéb ünnepeink vannak? A fentebb említett bizottság ezen kérdéssel is foglalkozik és talán sikerül idővel ezen különben is konvencionális kérdést megoldani azzal, hogy, p. április első vasárnapjára teszik a husvétot. Amerikában az Egyesült-Államokban még továbbmenő változást kontemplálnak. Hogy ugyanis a hét napjai a hónak ugyanazon napjára essenek, tizenhárom 28 napos hónapot akarnak felvenni (Comse-fele N.), a 365., illetve szökő évben 366-ik nap a héten kivül álló volna; ha e mellett a változó ünnepeket is állandósítanák: egyetlen N. állana fenn mindig. Azonban a heti napokon kivül álló 365. es 366-ik napok a legrégibb beosztásokra való visszaesést jelentenék, más részt a 13 hónap lehetetlenné tenné az évnegyedeket és az évszakok szerinti beosztást. Különben is a heti nap meghatározására a legkülönbözőbb táblák vannak már kiszámítva (igy p. igen jól kezelhető és ugyszólván mellényzsebben is elfér: Kalender-Karten für die Jahre 1800—1999. Prof. Felix Müller Berlin), hogy pusztán e miatt kár minden változtatás. LAKITS.

Naptelegráf a. m. heliográf (IX. k.).

Naptérítő (napforduló, solstitium), az ekliptika azon két, egymástól 180 fokra fekvő pontja, mely legtávolabb áll a equátortól. E távolság az ekliptika ferdeségével azonos, t. i. 23° 27′ 15″ s ez egyszersmind a Nap deklinációja, ha a két N. egyikében áll. Az equátortól északra fekvő a rák jegyének kezdőpontjával esik össze s a nyári napfordulat nevét viseli, a déli, a bak jegyének kezdete, a téli N. a napfordulat pontjain átmenő s az ekliptikát ennélfogva érintő parallel körök a térítők neveit viselik s a Földfelületnek klimatikus övükre való beosztásában fontos szerepet játszanak. Ugy ezek, mint a *stolstitium* neve indokolt, mivel a Nap nyár, illetve tél kezdetén az equátorhoz képest mozgási irányát megváltoztatja s durvább megfigyelés mellett rövid időre állandó deklinációval bir. A napforduló ideje jun. 21. és szept. 22-re esik. L. még *Ekliptika* (V. k.) és *Föld* (VII. k.).

Nar, folyó, l. *Nera.*

Narabo (Narrabo, Narabon), Magyarország ókori földrajzában, különösen az u. n. Peutinger-féle táblán a *Rába* folyónak elnevezése.

Narancshéj-olaj, a Citrus vulgaris Risso gyümölcsének héjából frissen kisajtolás útján (mikor sárga szinü lesz), vagy szárított gyümölcshéjakból vizzel való átpárolás útján állítják elő, mikor is szintelen olaj nyerhető. Levegőn megbarnul és besűrüsödik, 5 rész borszeszben oldódik, jóddal eldurran, fajsúlya 0·8—0·9, kesernyés izü, szagát sem mindenki szereti. A kozmetikában és likörgyártásnál használják, a gyógyszereket gyakran édesítik a vele készült szörppel (syrupus corticorum Aurantiorum). VÁM.

Narancs-kivonat, l. *Narancsfa* (XII. k.).

Narancstök v. *sáritök* (növ., Cucurbita aurantiaca Willd., var. orangina Seringe, C. Colocyntha Risso), kerti dísztök, leginkább kerítésre ültetik, narancsnagyságu és szinü gyümölcse a gyermek játéka, de a szine meg az alakja is változik. Hazája ismeretlen. L. *Almatök.* BORB.

Narasz v. *töviskabak* (növ.), l. *Acanthosicyos* (I. k.).

Nárdusfű (növ.), l. *Nardus* (XII. k.).

Nare, kikötő Kolumbia délamerikai államnak Antioquia kerületében, a Nare folyónak a Magdolna-folyammal való egyesülésénél, 425 lak. Fontos gőzhajóállomás.

Nár-el-Ászi, folyó, l. *Orontesz* (XIII. k.).

Narodni Listy (a. m. nemzeti lapok), naponkint kétszer cseh nyelven megjelenő prágai ujság, mely az új-csehek pártját szolgálja. Gregr Gyula alapította 1861.

Näröfjord (Noeröfjord), l. *Sognefjord* (XV. k.).

Narragónia, az a föld, hova *Brant* Sebestyén (III. k.) Bolondok hajója című műve szinterét helyezi.

Násfa, régi magyar ékszernév, melyet vagy önállóan a mai broche-nak megfelelő módon alkalmaztak, vagy a nyakbavető láncról csüngött le s azért függőnek is nevezték. Legrégibb emlékét 1235—69 közt, Nána fia Demeter nejének végrendeletében találjuk (duas nasvas meas) s ettől fogva a XVII. sz. végéig sűrün előfordul neve a régi oklevelekben. A legszebb s igazi művészi izléssel kidolgozott N.-k a XVI—XVII. sz.-ból maradtak fenn. Aranyból vagy aranyozott ezüstből készítették s középső részét rendesen valami zománcos alak, Cupido, Justitia, flait etető pelikán, lantoló szirén stb. foglalta el, melyet gyöngyökkel, drágakövekkel környeztek. A N.-k a régi magyar ötvösség legremekebb darabjai közé tartoznak. N. G.

Naspolya (növ.), l. *Naspolyafa* (XII. k.).

Nässjö, helység Jönköping svéd kerületben, 314 m.-nyire a tenger szine felett, a Hjetsöla-hegy közelében, 3000 lak. A délsvéd vasúti hálózat legmagasabb pontja, amelyben több államvasúti vonal találkozik.

Nasturan (ásv.), l. *Uranin* (XVI. k.).

Naszádosok. A már Szt. István óta fennálló *dunai hajóhadak* (V. k.) történetében a N. korszaka I. Mátyás korától I. Lipótéig terjed. Az elnevezés már a XV. sz.-ban közhasználatu, de eredete nincs teljesen kideritve. Lehet, hogy a *naszád* szó szanszkrit származásu és egygyökerü a latin *navis*-szal. Némelyek szerint a német Nassarnból származik, azaz Nassauban készült hajót jelent. Szláv nyelven pedig némelyek szerint «naszad» alatt hajón ülőt kellene érteni. Az ország összes naszádosainak élén a fővajda (főkapitány, főparancsnok) áll. Az egyes naszádokat a naszádos vajdák kormányozzák, alattuk pedig a tizedesek és köz-N. állnak. Állomásaik a Dunán, Tiszán (1551 óta), Maroson, Rábán, Dráván és Száván voltak.

Nászruha (állat, l. a *mellékelt két szines képet*), a különböző állatfajoknak a párzás idején viselt s a mindennapitól szinpompájával, esetleg másnemü sajátságaival elütő testtakarója. A párosodó egyének közül rendesen a him az, amely a párzás idején díszes N.-t ölt magára. A legdiszesebb és legváltozatosabb N.-val bizonyos halaknak, kétéltüeknek, csúszómászóknak és madaraknak himjei dicsekszenek, mint az a mellékelt szines képekből is látható. A N. a mindennapitól a legtöbb esetben szinpompájával üt el. Ezt az esetet találjuk a halak, csúszómászók és madarak himjeinél csaknem szabály szerint. Nem ritkán azonban előfordul az is, hogy a szinek gazdagsága mellé különböző, ideiglenes sallangok is csatlakoznak diszitmények gyanánt. A *tarajos gőte* (Molge cristatus L.) himjének hátán a párzás idejében fürészfogas bőrtaraj nő ki (l. II. melléklet 8. *a b*). Az I. számu szines mellékleten ábrázolt madárhimek közül az *özvegy pintyőkéé* (Vidua sp.) azzal tünik ki, hogy farktollai közül nehány a rendesnél sokkal nagyobbra nő (l. I. melléklet 3. *a b*). A *bajnok libuc* (Machetes pugnax L.) himjének begye fölött tollgallér nő (l. I. melléklet 5. *a b*), mig a *bübos vöcsök* (Podiceps cristatus Lath.) homlokán bóbita, álla alatt és halántéka táján tollgallér fejlődik (l. I. melléklet 9. *a b*). Igen érdekes a *tragopan tyúk* (Ceriornis Temmincki) is, amelynek álla alatt élénken szinezett és duzzadt zacskófüggelék lép fel (l. I. melléklet 10.). A képeinkben bemutatott állatfajok a következők: I. melléklet: 1. *harangmadár* (Chasmarhynchus nudicollis Temm.); 2. *kékbegy* (Cyanecula suecica Brehm); 3. *özvegy pintyőke* (Vidua sp.); 4. *csörgő kacsa* (Querquedula crecca L.); 5. *bajnok libuc* (Machetes pugnax Cuv.); 6. *arany sneff* (Rhynchaea capensis) nőstény; 7. *prairiefajd* (Tetrao cupido); 8. *bübos alka* (Alca sp.); 9. *bübos vöcsök* (Podiceps cristatus); 10. *tragopan tyúk* (Ceriornis Temmincki). II. melléklet: 1. *repülő gyíksárkány* (Dracovolans); 2. *Káloteszgyík* (Calotes versicolor); 3. *zöldgyík* (Lacerta viridis); 4. *lepkehal* (Blennius ocellaris); 5. *aranygéb* (Callionymus lyra); 6. *tüskés piko* (Gasterosteus aculeatus); 7. *keserü ponty* (Rhodeus amarus); 8. *tarajos gőte* (Molge cristatus); 9. *alpesi gőte* (Molge alpestris). Megjegyezzük, hogy *a* betü alatt a nászruhás, *b* betü alatt pedig a mindennapi ruházatot viselő him látható. D. J.

Nat, Birmában igy nevezik a szellemek egy nemét. Minden fontosabb vállalat előtt nekik szoktak ennivaló vagy állati áldozatot bemutatni. A néphit szerint a natok falujába, a *Nathuancanthibe* térnek vissza halálok után a birmai királyok lelkei. Valószinüleg még a buddhizmust megelőző korból ered tiszteletük. Jelenleg 143,581-re megy a nat-imádók száma.

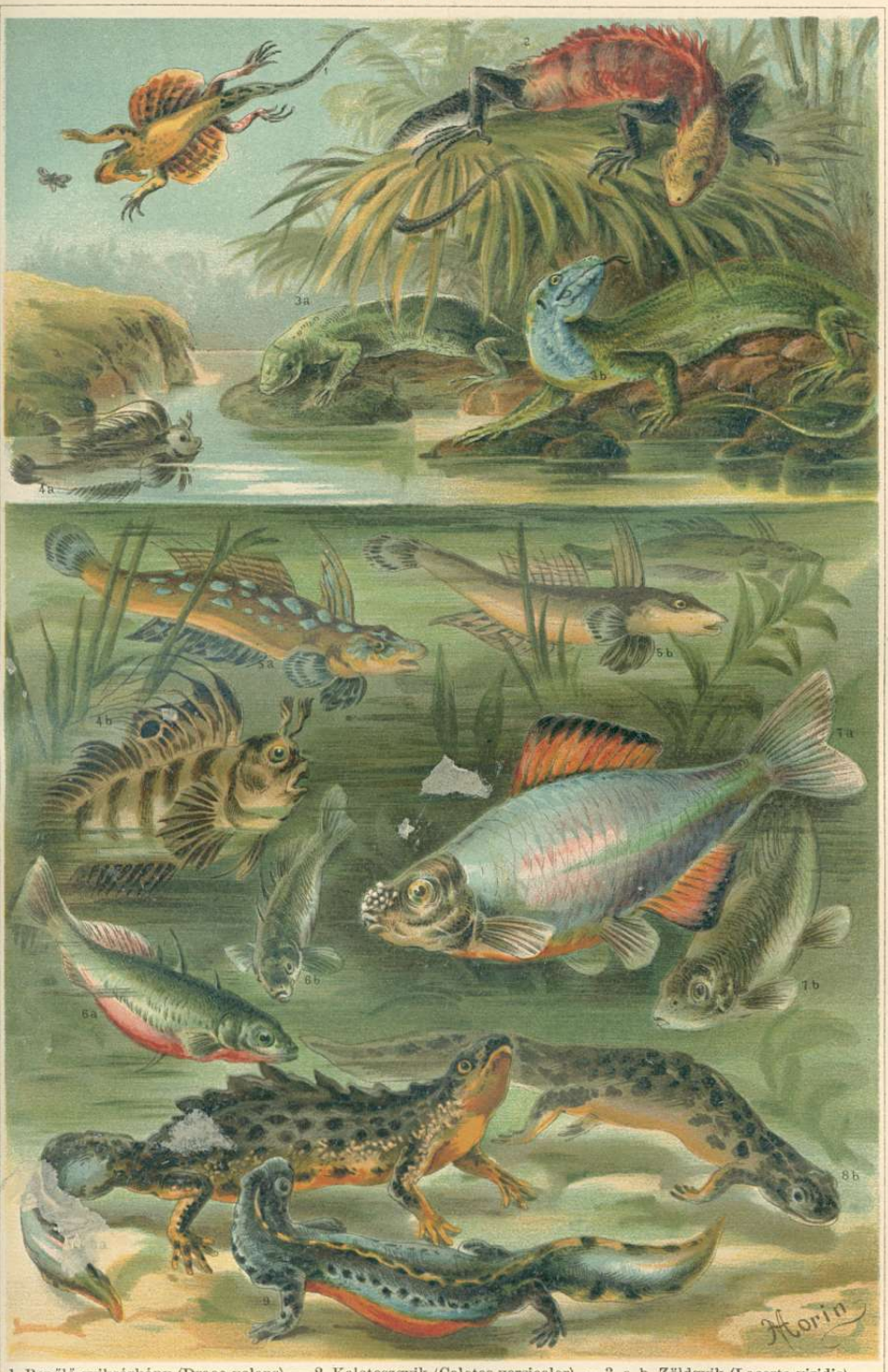
Nátafalussy *Kornél* (nátafalvi), tankerületi főigazgató, szül. Leleszen (Zemplén) 1841 nov. 17-én. Tanulmányait Sátoraljа-Újhelyen, Eperjesen és Ungvárott végezte. 1859. a jászóvári prémontrei kanonok-rendbe lépett. 1861—74. Kassán működött mint gimnáziumi tanár; 1874. a rozsnyói, 1886. a kassai kat. főgimnázium igazgatója lett. 1892. kinevezték a nagyváradi tankerület kir. főigazgatójává, 1898. kir. tanácsossá, 1899 nov. 7. a jászóvári premontrei kanonok-rend koadjutorrá választotta, erről a tisztségről azonban egészségi okok miatt dec. 15. lemondott. Számos tanügyi cikket irt a Pesti Hirnökbe, Magyar Államba, Pesti Naplóba; könyvismertetéseket közölt a Magyar Sionban, Tanáregyesületi Közlönyben, az Új Korszakban s Kath. Heti Szemlében. Egyéb munkái: *A kassai kat. főgimnázium története* (1863 és 1871); *A rozsnyói kat. főgimnázium története* (1878); *A nagyvárad-hegyfoki prépostság története* (1872); *A jászóvári ker. szt. Jánosról elnevezett egyház prépostjai* (1883);

NÁSZRUHÁK I.

1. a, b. Harangmadár (Chasmarhynchus nudicollis *Temm*). — 2. a, b. Kékbegy (Cyanecula suecica *Brehm*). — 3. a, b. Özvegy pintyőke (Vidua sp.). — 4. a, b. Csőrgőkacsa (Querquedula crecca *L.*). — 5. a, b. Bajnok libue (Machetes pugnax *L.*). — 6. Arany sneff (Rhynchaea capensis) nőstény. — 7. Prairie-fajd (Tetrao cupido). — 8. a, b. Búbos alka (Alca sp.). — 9. a, b. Búbos vöcsök (Podiceps cristatus). — 10. Tragopán-tyúk (Ceriornis Temminecki).
(a. nászruhás, b. mindennapi ruházatot viselő him.)

NÁSZRUHÁK II.

1. Repülő gyiksárkány (Draco volans). — 2. Kaloteszgyik (Calotes versicolor). — 3. a, b. Zöldgyik (Lacerta viridis). — 4. a, b. Lepkehal (Blennius ocellaris). — 5. a, b. Aranygéb (Callyonymus lyra). — 6. a, b. Tűskés piko (Gasterosteus aculeatus). — 7. a, b. Keserűponty (Rhodeus amarus). — 8. a, b. Tarajos gőte (Molge cristatus). — 9. Alpesi gőte (Molge alpestris). — (a. nászruhás, b. mindennapi ruházatot viselő hím.)

Schematismus canonicorum praemonstratensis de castro Jászó (1891). Ez utóbbi munka a rend történetének és működésének gazdag adattára. M. L.

Natantia (állat), az emlős állatok osztályának egyik rendje evező végtagokkal, ahová a *cetek* és *delfinek* tartoznak.

Nathusius *Márton*, német lutheránus teológus, szül. Althaldenslebenben 1843 szept. 24-én 1869. a poroszországi egyház szolgálatába lépett. 1873. pap lett Quedlinburgban, 1885. Barmenben, 1888. pedig rendes tanár a greifswaldi egyetemen. Művei: Die Mitarbeit der Kirche an der Lösung der socialen Frage (Lipcse 1893—1894, 2 köt.); Die christlich-socialen Ideen der Reformation (Gütersloh 1897); Was ist christlicher Socialismus (Berlin 1896). Számos cikket irt a Zeitfragen des christlichen Volkslebens c. gyüjteménybe, társkiadója az Allgemeine konservative Monatschrift c. folyóiratnak.

Natick, város Massachusetts északamerikai állam Middlesex grófságában, a Cochituate-tó mellett (Boston vizvezetéke innen ered), 20 km.-nyire Bostontól DNy-ra, (1890) 9118 lak.

Nátriumdihidrofoszfát, l. *Nátrium foszfátjai* (XII. k.).

Nátriumhidroszulfát, l. *Nátriumszulfát* (XII. köt.).

Nátriumpikrát, l. *Pikrinsav* (XIII. k.).

Nátronvölgy (vadi natrún), a libiai sivatagnak egyik völgye, körülbelül 40 km.-nyire Kairótól ÉNy-ra, hossza 33 km., szélessége 3—8 km. Nevét a nátronsótól vette, melyet hat nagy vizmedencéből pároltatás által nyernek és amely 52% konyhasón és 11% glaubersón kivül 23% szénsavas nátront tartalmaz. A gyártás állami költségen történik. Keletre négy kopt kolostor van, melyeket alexandriai Makarius remete alapított, aki 373. itt letelepedett. A klastromok becses kéziratai részint Angolországba, részint a kairói kopt patriárka könyvtárába kerültek.

Natterer-féle készülék, széndioxidgáz cseppfolyósítására való. Lényegében 150 légköri nyomásra kipróbált, kovácsolt vasból készült palack, mely vékonyabb részén erős, befelé nyiló szellentyüvel van elzárva s e helyen nyomószivattyura csavarható. A széndioxidgázt a palackba nyomószivattyuval préselik, melyet oldalcső segélyével a gázfejlesztő készülékkel kapcsolnak össze.

Naturel (franc., ejtsd: natürel), jelenti az egyén mindazon testi tulajdonságainak összegét, melyek szellemi életére állandóan hatnak. Igy minden egyes embernek van N.-je, minthogy mindegyik más és más fizikai körülmények (talaj, éghajlat, táplálkozás) hatása alatt áll. Tágabb értelemben családoknak, törzseknek, népeknek vagy egyes életkoroknak N.-jéről is szólhatunk, hogy ha az egyes családokra, törzsekre stb. ható külső körülmények állandóakés közösek. Igy megkülönböztetik a déli és északi népeknek vagy az ifju- és aggkornak N.-jét. Amint az egyén testi állapota főképen a táplálék változtatása útján bizonyos fokig módosítható, azonképen a szellemi és lelki élet is módosulhat és az eredeti (veleszületett) N. mellett egy másik (szerzett) N. is fejlődik.

Nauatl, Mexiko város őslakói igy nevezték azokat a szomszédaikat, akik ugyanazt vagy csak dialektus szerint különböző nyelvet beszéltek, mint ők. Ma N. alatt általában a *mexikói* vagy *azték nyelvet* (II. k.) és tájszólásait értik. Jó hangzásu nyelv, mely a mai Mexiko ÉNy-i részében járatos u. n. szonorikus nyelvekkel rokon és most is nagyon elterjedt. A nép nagy műveltségének megfelelően nyelvöknek mind grammatikája, mind pedig szótára igen gazdag volt. Legelőször a spanyol papok jegyezték fel a N. nyelvet és irodalmat, amely főképen Sahagun páter történeti művében, az újabban ismét kiadott Chimalpain és Quauhtitlan-féle annalesekben és az Aubin-kódexben foglaltatik.

Irodalom. Brinton, Ancient Nahuatl poetry, Philadelphia 1887; a Pater Sahagun-féle Evangeliarium, Epistolarium et Lectionarium új kiadása Biondelli-től, Milano 1858; Nicolas de Leon, Comino del Cielo, Mexiko 1611. Igen bőséges a Molina-féle lexikon, u. o. 1511, új kiadás Lipcse 1880; legjobb grammatikák az Olmos-féle, 1547, új kiadás Páris 1875, és Corocki jezsuitáé, Mexiko 1645.

Nauen, porosz város, (1895) 8428 lak.

Naugard, porosz város, (1895) 5110 lak.

Naumann, 1. *Frigyes*, német szociálpolitikus, szül. Störmthalban (Lipcse mellett) 1860 márc. 25-én. 1886—90. langerbergi evangelikus pap, 1890—94. pedig a majna-frankfurti evangelikus belmisszió-egyesület papja volt. Jelenleg a délnyugati német belmisszió egyesületi papja. N. korán vett részt a szociális mozgalomban és a német keresztény-szociális pártban, valamint az evangelikus-szociális kongresszuson a «fiatalok» vezére volt. 1896 őszén többedmagával megalapította a nemzeti szociális egyesületet, amelynek elnöke. N. keresztény és nemzeti alapon álló gyakorlati szociálizmust képvisel, mely a mai jogi és gazdasági rend elismerése mellett a munkásmozgalom követelései közül a munkásosztályok nagyobb tekintetbe vételét, az egyesülési szabadságot, a nyereségben való részesedést, a lakásviszonyok javítását hangoztatja. Művei: Arbeiterkatechismus (Calw 1888); Was thun wir gegen die glaubenslose Socialdemokratie (Lipcse 1899); Das sociale Programm der evangelischen Kirche (u. o. 1890); Was heisst Christlich-Social? (u. o. 1894 és 1896); Sociale Briefe an reiche Leute (Göttinga 1894); Jesus als Volksmann (u. o. 1894); National-socialer Katechismus (Berlin 1896). 1894 óta a Göttinger Arbeiterbibliothek című gyüjteményes vállalatot és 1896 óta a Die Hilfe című hetilapot adja ki.

2. *N. Sándor*, német kémikus, szül. Eudorfban 1837 jul. 31. Jelenleg a kémia tanára a giesseni egyetemen és az elméleti kémia kiváló művelője. Átdolgozta Gmelin-Kraut Allgemeine und physikalische Chemie című munkáját. Művei: Lehr- und Handbuch der Thermochemie (Braunschweig 1881); Technisch-thermochemische Berechnungen zur Heizung (u. o. 1893).

Naumburg, *an der Saale*, (1895) 21,202 lak. — *N. am Queiss*, ugyanakkor 1962 lak.

Nauplius *Cass.* (növ.), l. *Asteriscus* (II. k.).

Nauru (azelőtt *Pleasant Islands*), a Gilbert-szigetekhez tartozó, de politikailag a német Marschall-szigetekhez csatolt magános korall-sziget az egyenlitő és a K. h. 167° alatt, 5 km² területtel, (1894) 1431 benszülött és 7 európai lak. A kikötő nélkül szüköl kődő és korallzátonyoktól körül-

fogott N. lépcsőzetesen emelkedik 50—60 m.-nyi magasra. Belsejében $4^1/_2$ m. mély halastó van. Fő terméke a kókuszpálma. Fő helysége: *Buschdorf*.

Nautical Almanac, l. *Csillagászati évkönyvek* (IV. k.).

Navab-Vezir, 1858 óta az indiai angol alkirály címe.

Navarini *Oktáv*, nobile de, cs. és kir. altábornagy, szül. Cartiglianóban (Piacenza kerület) 1836 máj. 6. A bécsújhelyi katonai akadémiában tanult. 1854. hadnagygyá nevezték ki a 11. vadászzászlóaljban. 1859 márc. 26. magasabb illetményű hadnagygyá lépett elő. Az olaszországi hadjárat alatt a ragusai kordon-főparancsnoksághoz volt mint segédtiszt beosztva. 1860—62. a hadi iskolát végezte el. 1861 ápr. 15. főhadnagygyá lépett elő a 26. vadászzászlóalj állományában. 1863. a vezérkarhoz osztották be s e minőségében részt vett Bihar és Krassó vármegyék terepfelvételében, 1865 máj. 1. a vezérkar vasútügyi irodájába osztották be. 1866 máj. 4. II. oszt., hat nappal később pedig I. oszt. szazadossá lépett elő. Az 1866-iki háboru alatt a csapatok vasúti szállításánál működött közre. 1867 máj. 1. a prágai 19. gyaloghadosztály-parancsnoksághoz osztották be s itt egy ideig mint ideiglenes vezérkari főnök volt alkalmazva. 1870 máj. 1. a közös hadügyminisztérium 5. osztályához, 1872 jun. 1. pedig a 15. vadászzászlóaljhoz helyezték át. 1875 máj. 1. soron kivül őrnagygyá és a 15. vadászzászlóalj parancsnokává nevezték ki. 1879 nov. 1-én alezredes, 1882 ápr. 8. a 31. gyalogezred tartalékparancsnoka, 1883 nov. 1. soron kivül ezredes, 1884 márc. 22. a 38. gyalogezred parancsnoka lett. Még u. a. év jun. 15. a közös hadügyminisztérium 2. osztályának főnökévé nevezték ki. E minőségében szerkesztette az 1889-iki véderőtörvényeket, amiért u. a. év ápr. 28. a Lipót-rend lovagkeresztjével tüntették ki. 1888 okt. 2. 8. gyalogdandár parancsnokává, 1889 nov. 1. pedig vezérőrnagygyá nevezték ki. 1893. honvédhadosztály-parancsnok lett Krakóban, amelyet 1894 máj. 1. altábornagygyá történt kinevezetése követett. M. I.

Navez-féle inga, l. *Elektroballisztikus inga* (V. k.).

Naviciello (olasz, ejtsd: —csello), a Közép-tengeren használatos kétárbocos parti jármü, melynek közel az orr-tőkéhez álló előárboca erősen előre hajló.

Naville (ejtsd: navil), 1. *Ede Henrik*, svájci egyiptologus, szül. Genfben 1844 jun. 14. Nyelvészeti és archeologiai tanulmányait szülővárosában, majd 1862—68. Londonban, Bonnban, Párisban és Berlinben végezte. 1869. beutazta Egyiptomot. Kutatásainak eredményét a következő művekben foglalta össze: Textes relatifs au mythe d'Orus, recueillis dans le temple d'Edfou, et précédés d'une introduction (Genf 1870); La littérature de l'ancienne Égypte (u. o. 1871); La litanie du soleil, inscriptions recueillis dans les tombeaux des rois à Thèbes (Lipcse 1875); Inscription historique de Pinodjem III, grand-prêtre d'Ammon à Thèbes (Páris 1883). A magyar tud. akadémia 1899 máj. 5-én kültagjává választotta.

2. *N. Ernő Gyula*, svájci publicista, szül. Chancyban (genfi kanton) 1816 dec. 13. Genfben filozofiát és teologiát tanult, 1844. a genfi akadémián a filozofia tanára lett, de az 1846-iki forradalomban elvesztette állását. 1865. a francia Institut levelező tagja és a kisebbségi képviselet eszméjének terjesztésére Genfben az Association réformiste-et alapította. Nevezetesebb művei és előadásai: Maine de Biran, sa vie et ses pensées (Genf 1857, 3. kiad. 1874); La vie éternelle (1861); Madame Swetchine (1864); Le père céleste (1865, 3. kiad. 1880); La question électorale en Europe et en Amérique (2. kiad. 1871); Le devoir (1868); Le problème du mal (1868); Le Christ (2 kiad. 1880); La logique de l'hypothèse (1880); La physique moderne (1883, 2. kiad. 1890); Le libre arbitre (1890). Debritvel együtt kiadta Maine de Birannak kiadatlan munkáit (1859, 3 köt.).

Navplion, l. *Nauplia* (XII. k.) új görög neve.

Navratil *Imrét* tanári működésének harmincadik évfordulóján 1897 márc. 29. megünnepelték a budapesti tudományegyetem orvosi karának tanárai s ez alkalomból díszes emlékkönyvet nyujtottak át neki.

Nazarénusok (XII. k.), az 1895. XLIII., a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvénycikk feltételei teljesítésével a törvényben elismert vallásfelekezetek sorába léphetnek. A törvény ide vonatkozó rendelkezéseit lásd *Vallásfelekezet* (XVI. k.).

Nea Efezosz, *Kus-Adaszi* (XI. k.) görög neve.

Nea Epidavrosz, l. *Piada*.

Neamtu, város Románia ilyen nevü kerületében, a hajdani Moldva ÉNy-i részében, (1889) 17,653 lak. Közelében vannak *N. vár* romjai, melyet a német lovagrend 1210. épített és 1220. elhagyott. 1686. a lengyeleké lett. Ny-ra van *N. klastrom*, 2 templommal, könyvtárral, kórházzal.

Neander-barlang, l. *Mettmann* (XII. k.).

Neapatra, l. *Hypata*.

Nearktikus régió, l. *Állatföldrajz* (I. k.).

Nebel, l. *Psalterium* (XIV. k.).

Nebhájoth, l. *Nabateus nép* (XII. k.).

Nebraska, É.-amerikai egyesült állam, (1896) 1.158,000 lak. Az aratás eredménye 1893-ban 157 mill. bushel kukorica, 10 mill. bushel búza, 24 mill. bushel zab, 1 mill. bushel rozs, 1 mill. bushel árpa, 5 mill. bushel burgonya, 2·6 mill. t. széna. Az állatállomány 0·7 mill. ló, 0·5 mill. fejős tehén, 1·6 mill. egyéb szarvasmarha, 0·3 mill. juh és 2 mill. sertés.

Nebraska river v. *Platte river*, l. *Nebraska* (1., XII. k.).

Nebrodes montes, az a hegylánc, mely egész Sziciliát É-Ny-i irányban beágazza és az Apenninek folytatását alkotja. Az Etna kivül esik e hegyláncon, amelynek kiválóbb magaslatai keleten a *Mons Neptunius* (Messina mellett), nyugaton pedig a *Kratas*. L. M.

Neckar-kerület, (1895) 697,373 lak.

Necpáll (XII. k.) turócvármegyei kisközségben 1899 okt. 6. leplezték le *Lahner* György emlékoszlopát, amelyet szülőháza helyén (Justh György főispán parkjában) állítottak föl.

Necrosis, l. *Elhalás* (VI. k.).

Nectandra *Roland* (növ.), l. *Pichurim bab.*

Neera, álnév, l. *Radius.*

Nefelin-szienit, l. *Szienit* (XV. k.).

Negativ elektród, l. *Galvánelem* (VII. k.).

Negativ magasság (földrajz), a szárazföldnek a tenger színénél mélyebb fekvése, l. *Depresszio* (V. k.).

Negativ szám, l. *Pozitiv* (XIV. k.).

Negativ utókép, l. *Látás* (XI. k.).

Négerbors, l. *Habzelia* (VIII. k.).

Negotia solennia, l. *Ünnepélyes jogügyletek.*

Negri, 1. *Ada,* olasz költőnő, szül. Lodiban 1870 febr. 3., mint szegény szülők gyermeke. 18 éves korában tanítónő lett Motta-Visconti városkában. Nagy nyomorúságban élt 1892-ig, amikor Fatalità (Sors) c. verskötetével egyszerre felkeltette a közönség figyelmét. Lángoló versei a társadalmi nyomorúsággal való küzdelemről, a szerencsétlenekkel való mély együttérzésről és az ideális javak iránti hit törhetetlen erejéről tanuskodnak. Nemsokára a milanói Scuola normale Gaetana Agnesi intézetben irodalmat adott elő és a firenzei községtanácstól 1700 lira tiszteletdíjat kapott. 1896. férjhez ment *Garlanda* gyároshoz. Második könyve 1895. jelent meg: Tempeste (viharok, Milano). V. ö. *Papa,* Ada N. e la sua poesia (Livorno 1893); *Heyse* es *Grimm,* Ada N. (Deutsche Rundschau 1894 dec.); *Henckell,* Ada N. (Zürich 1896).

2. *N. Kristóf,* olasz közgazdasági iró, megh. Firenzében 1896 febr. 18. (nem pedig Torinóban 1890).

Négrier *Ferenc* (XII. k.), francia gyalogsági tábornok. 1899 jul. a Waldeck-Rousseau-kabinet azt az értesítést kapta, hogy *Bertrand* ezredes tisztjeit hivatalosan arról értesíté, miszerint a legfőbb hadi tanács tagjai a Dreyfus-pörrel összefüggőleg a hadsereg ellen intézett támadásokat s gyanusításokat megsokalva, a Rennesben letárgyalandó új hadi törvényszéki tárgyalás befejezése után azonnal Loubet köztársasági elnökhöz fognak fordulni, hogy a Waldeck-Rousseau-kabinet passziv magatartása folytán lehetségessé vált támadásokért elégtételt kérjenek. Ha a kormány ekkor is tétlen maradna, «a tábornokok a tettek mezejére fognak lépni». A meglepett kormány Gallifet hadügyminiszter útján azonnal kihallgatta Bertrand ezredest, aki azzal védekezett, hogy ő csupán a N. tábornok jul. 8. kelt (bizalmas) parancsának tett eleget. A tüstént megidézett N. a dolog lényegét beismerte és erre a kormány őt jul. 26. kelt rendelettel a legfelsőbb hadi tanácsban elfoglalt állásától s a vele járó funkcióktól felfüggesztette. Az egész ügy világot vet a hadsereg vezéreinek s a tábornoki karnak nemcsak Dreyfus-, hanem köztársaságellenes szellemére. N. megnyugodott sorsában s kilépett az aktiv szolgálatból. M. L.

Negroheads (ang., ejtsd: nigroheddsz, a. m. négerfej), a gömbös palackalaku kaucsukgyártmány kereskedelmi neve.

Negyedfény v. *négyszögfény* (quadratura), két égi testnek egymáshoz 90^0 szög alatt való állása. L. *Aszpekták.*

Négyesy *László* újabb művei: *A nyelvújítás* (felolv. az akad. 1897 máj. 3.); *Emlékbeszéd Volf György akadémiai rendes tagról* (1899).

Négykávás merítő, l. *Halászat* (VIII. k.).

Négy király szövetsége, l. *Három király szövetsége* (VIII. k.).

Négylevelü fű, l. *Farkasszőllő* (VII. k.).

Négynyomásu gazdaság, a gabonagazdaságnak az a neme, melynél az ugar után 3 gabonanem következik. Tipikus alakja: 1. évben fekete ugar, 2. évben őszi búza, 3. évben árpa vagy őszi rozs, 4. évben zab. Hazánkban a kis síkságon, nevezetesen Moson vármegyében dívik helyenként ez a rendszer. H—H.

Nehrlich *Frigyes,* l. *Nerly* (XIII. k.).

Neipperg *Ervin* gróf megh. a schwaigerni kastélyban (Württemberg) 1897 márc. 2.

Neisse, porosz város, (1895) 24,358 lak.

Neiszbin (Nszibin), város Dsarbekr ázsiai török vilajetben, a Tur Abdin hegység D-i alján, 480 m.-nyire a tenger szine fölött, Kajmakámnak és jarubita püspöknek székhelye, nehány ezer lakossal. Mocsaras fekvése miatt nem igen tud fellendülni.

NÉK, l. *Nyék* (XIII. k.).

Nékám *Lajos Sándor,* orvos, szül. Budapesten 1868 jun. 4. (Atyja *Sándor,* bölcsészet- és orvosdoktor, az egyetemen a matézis tanára, állami számvevőszéki tanácsos volt, megh. 1885.) Tanulmányait Budapesten végezve, 1889. orvosdoktorrá avatták. Fodor József és Pertik Ottó tanárok oldalán öt évig dolgozott, ezután az orvosi fakultás támogatásával három évig külföldön, főleg Párisban és Londonban tanult és bőrgyógyászattal foglalkozott. Egész Európát beutazta és a ritkább bőrbajok tanulmányozására hosszabb időt töltött Spanyolországban és É.-Afrikában. 1895 óta a fővárosi bakteriologiai intézet igazgatója, 1898 óta egyetemi magántanár és a bőrklinika vezetője. Számos tudományos és népszerü munkát irt. E lexikonnak is munkatársa.

Nekilovaglás, lóversenysporti kifejezés. Ha a verseny lefutása közben valamelyik ló, v. ennek lovasa egy másik lóba, vagy annak lovasába ütközik, N. jön létre. A nekilovagolt ló, ha győz vagy helyre fut, diszqualifikálandó, ha csak be nem bizonyul, hogy az összeütközés egy másik lovas hibája folytán történt, vagy hogy az a ló vagy a lovas, amelynek, illetve akinek nekilovagoltak, egészben vagy részben szintén hibás. A N. címén emelt óvást és bejelentést a győztes ló lovasának visszamázsálásától számított első 10 percen belül kell emelni. A szántszándékos N.-ért, főleg ha az oly célból történik, hogy a másik ló a győzelemtől elüttessék, a lovas a lovaglási engedély felfüggesztésével vagy megvonásával is büntethető.

Nekrobiózis (gör.), helybeli közvetett (indirekt) szövethalál, melynél a szövet halála lassan áll be s az elhalást a szövet elfajulása, degenerációja (p. piros, nyákos, amiroid, sajtos) előzi meg.

Nekrózis, l. *Elhalás* (VI. k.).

Nelidov *Sándor Ivanovics,* orosz diplomata, 1855. a külügyminisztérium ázsiai osztályában kezdte pályáját. Azután az athéni, müncheni és bécsi követségeknél működött, miglen 1872. mint követségi tanácsos Konstantinápolyba került. Az

1877—78. orosz-török háboru alatt az orosz főparancsnokság irodájának igazgatója volt. Részt vett a san-stefanói béke-tárgyalásokban és berlini kongresszuson. 1879. Drezdába, 1883. pedig Konstantinápolyba küldték. Ügyességének köszönhető, hogy a portánál az angol befolyást megtörte, ami kivált az 1897. görög-török háboruban mutatkozott. 1897. római nagykövet lett. TH. GY.

Nellemann *János*, dán államférfi, 1897 jun. 13-án letette az igazságügyi tárcát s Izland miniszterségét.

Nellor (Nellur), a brit-indiai császárság madraszi kormányzóságának egyik kerülete, a Koromandel-parton. Területe 22,633 km², (1891) 1.463,736 lak., akik közül hindu 1.337,979, mohammedán 73,185, keresztény 47,176. A szegényes és rosszul öntözött földnek kevés a hozadéka, ellenben nagy a marhatenyésztés. Fő városa N., a Penner folyó mellett, (1891) 29,336 lakossal.

Nelsonville, város Ohio É.-amerikai államban, a Hocking-folyó és Hocking-csatorna mellett, (1890) 4558 lak. Környékén nagy kőszéntelepek vannak.

Nelumbo *Gaertn.* (növ.), l. *Nelumbórózsa* (XII. k.).

Nelumboneae (növ.), a hullámrózsák rendjének családja, a tündérrózsafélékkel rokon, de tőlük az egy levélből alakult számtalan termés különbözteti meg, mely a körteforma vacok gödreibe van belé süllyedve. Öt faja Ázsiában és Amerikában terem.

Néma érc, Zay Mineralogiájában az aranyról mondja, hogy «mivel nem igen kemény, néma értznek (metallum mutum) mondják».

Némaság, a beszélési képesség hiánya. A N. teljes vagy részleges, folytonos vagy időleges. A teljes N. rendszerint folytonos is, amig t. i. az okot megszüntetni nem lehet. A részleges N., mely egy-két hangnak hiányos vagy felcserélt kiejtésében áll, többnyire időhöz van kötve s leginkább a gyermekkorban fordul elő.

Némber (a Bécsi és Müncheni kodexben: *nemberi*) a. m. asszony.

Nem boldog a magyar! *Szemere* Miklós (5., XVI. k.) 1897. a nemzeti kaszinó Széchenyi-lakomáján mondott pohárköszöntője óta lett szálló igévé. Eredetileg Tóth Kálmán irta Egy királyné c. drámájában (III. felv. 5. jel.) igy: «Igyunk, nagyúr, nem boldog a magyar».

Neményi 1. *Ambrus* 1896 óta a Pesti Napló főszerkesztője. 1899. Hegedüs Sándor miniszterré történt kinevezése után ő lett a képviselőház pénzügyi bizottságának előadója.

2. *N. Imre* 1897. megkapta a kir. tanácsosi címet. Újabb műve: *Emlékbeszéd Szathmáry György fölött.*

Nemes *Eliza* grófné megh. Brixenben 1899 okt. 25. Végrendeletében 10,000 forintnyi alapítványt tett fiatal magyar művészek javára.

Nemes, 1. *Antal*, budavári plébános, szül. Budapesten 1856. Középiskolai tanulmányainak befejezése után jogot hallgatott a budapesti egyetemen, ahol jogi és államtudományi doktorrá avatták. Egy ideig ügyvédjelölt volt, 27 éves korában azonban a papi pályára lépett. Miután a bécsi Pázmány-intézetben jeles eredménynyel végezte teologiai tanulmányait, pappá szentelték. Mint káplán tiz évig működött a budavári plébánián, 1898 jan. 30. pedig a főváros közgyülése megválasztotta budavári plébánosnak. 1899 jun. 28-án megkapta a szt. Benedekről nevezett pécsi címzetes apátságot. Apátplébánossá aug. 15-én avatták. Művei: *A Nagyboldogasszonyról nevezett budavári főtemplom története és leirása* (Budapest 1893); *Egyházi törvénykezési rendtartás* (u. o. 1894).

2. *N. Imre*, filozofiai iró, tanár, szül. Mohán (Nagy-Küküllő) 1845 jul. 8., nemesi szülőktől. Gimnáziumi tanulmányait Gyula-Fehérváron és Kolozsváron végezte. Az 1867—68. tanév elején a budapesti tudomány-egyetem bölcsészeti tanfolyamára iratkozott be. 1870 máj. a bölcsészeti kar egy filozofiai és pedagogiai pályaművét 100 frttal jutalmazta, u. a. évben a bölcsészetből, német és latin nyelvből tanári vizsgálatot tett. Eötvös József báró miniszter 1000 forint állami ösztöndíjjal a külföldi egyetemekre küldte a bölcsészetben való bővebb kiképzés végett. Másfél évig látogatta a berlini és jenai egyetemet, hol Trendelenburgot és Fischer Kunót hallgatta. A külföldről hazajövén, 1872 okt. 1. a pesti belvárosi főreáliskolánál alkalmazták, 1873 jan. 1. a pozsonyi városi főreáliskolánál működött mint a német nyelv és irodalom rendes tanára, 1874. a nagyváradi állami főreáliskolához nevezték ki tanárrá s az ottani jogakadémián a bölcsészet magántanárává, 1875 elején a bölcsészet egész köréből egyetemi magántanárrá habilitáltatta magát a budapesti egyetemen. 1898 szept. a fogarasi m. kir. állami főgimnáziumhoz helyezték át s egyúttal megbizták az igazgatói teendők végzésével. Filozofiai értekezései jelentek meg (Horváth Cyrill stb.) a Magyar Philosophiai Szemlében.

3. *N. Mihály* újabb műve: *A magyar viseletek története* (szövegét irta *Nagy* Géza, eddig 18 füzet jelent meg).

Nemes-Bikk, l. *Bikk* (III. k.).

Nemes fanemek azok, melyek sokféle használhatóságuknál fogva, tenyészetük által legnagyobb jövedelmet adnak az erdőgazdaságban. Ilyenek a luc, jegenyefenyő, havasi és vörösfenyő, továbbá a tölgy, kőris, szil, hárs, juhar, gesztenye stb. Az alföldi erdőkben az ákác.

Nemesség díja, l. *Díj*.

Németalföld (XIII. k.). Az 1897-iki becslés szerint a lakosok száma 5.004,204 (2.477,118 férfi és 2.527,086 nő) és pedig az egyes tartományok szerint:

A tartomány neve	Lakosok száma	A tartomány neve	Lakosok száma
É.-Brabant	547,071	Friesland	340,512
Geldern	555,686	Overyssel	324,607
D.-Holland	1.106,265	Gröningen	296,521
É.-Holland	949,316	Drenthe	145,433
Zeeland	213,618	Limburg	280,345
Utrecht	244,830		

Az élve születtek száma 1897-ben 161,441, a halálesetéké 83,855, a házasságkötéseké 36,783 és a kivándorlottaké 792. Az ország főbb termékei 1896.:

	Hány ha.-on?	Ha.-onként termett
Búza	62,265	28·6 hl.
Rozs	214,917	22·3 «
Téli árpa	28,195	43·7 «
Nyári árpa	12,117	33·7 «
Zab	128,429	42·1 «
Burgonya	150,203	195·0 «
Köles	31,858	13·6 «
Bab	38,828	23·4 «
Borsó	24,285	27·7 «
Repce	2,983	27·2 «
Len	11,156	480·0 kg.
Cukorrépa	45,571	38,237·0 «
Dohány	698	2,278·0 «
	321	3.108·0 «

A halászat szolgálatában 1897-ben 5318 hajó állott, amelyeken 18,387 halász volt. Limburg szénbányái 344,895 hollandi forint értékü szenet szolgáltattak. 1897. működött 544 szesz-, 10 cukorfinomító-, 31 répacukor-, 498 sör- és 92 ecetgyár. A külkereskedelmi forgalom az utóbbi években is emelkedett. 1897. a behozatal értéke volt 1.706.000,000, a kivitelé 1.479.000,000 hollandi forint. A főbb kereskedelmi áruk értéke 1000 hollandi forintokban a következő volt 1897.:

	Behozatal	Kivitel
Vas- és acéláruk	160,196	101,142
Szövő-fonó iparcikkek	98,339	73,984
Gabona és liszt	325,816	204,277
Szén	49,516	3,480
Rizs	44,955	20,110
Ásványi olaj	11,419	82
Kávé	47,938	24,762
Vaj	1,655	17,625
Margarin	19,018	48,093
Cukor	25,854	54,440
Sajt	82	13,334
Drogériák	176,105	236,726
Arany és ezüst	22,194	81
Zöldség	1,752	39,167
Épületfa	50,944	34,298
Bőrök	26,921	29,696
Indigó	8,789	6,119
Réz	72,882	67,801
Papiros	5,144	32,034
Zsir, faggyu stb.	22,331	9,326
Salétrom	21,760	19,680
Cink	10,997	10,792
Dohány	9,208	5,388
Cinn	18,914	15,365
Festői szerek	12,250	10,787
Len	967	12,685
Olajos magvak	32,917	15,881

Az országok, amelyekkel a N. forgalma a legnagyobb, a következők:

A behozatal a fogyasztás céljából (1897)	Millió forintokban	A kivitel	Millió forintokban
Poroszországból	277·0	Poroszországba	767·6
Nagy-Britanniából	269·9	Nagy-Britanniába	321·9
Belgiumból	186·4	Belgiumba	165·8
N.-i K.-Indiából	218·0	Egyesült-Államokba	45·0
Oroszországból	248·8	N.-i K.-Indiába	60·3
Egyesült-Államokból	234·2	Hamburgba	20·9
Brit-Indiából	36·8	Franciaországba	35·4
Franciaországból	19·7	Olaszországba	7·2
Hamburgból	24·3	Oroszországba	6·9

A kereskedelmi flotta 1897 végével állott 441 vitorlásból (95,226 t.) és 171 gőzösből (211,426 t.). Ugyanazon évben érkezett 11,235 hajó (8.529,276 t.) és távozott 1,098 hajó (8.399,358 t.). Legnagyobb a forgalma Rotterdamnak, azután Amsterdamnak, végül Flushingnak. A hajózó csatornák hossza 1907, a vasutaké 1699 angol mérföld. Az állam pénzügyei egészen rendezettek. 1899. a bevétel 140.796,900, a kiadás 152.613,950, az államadósság pedig 1,146.349,193 hollandi frt. Az 1896—97. a nyilvános népiskolák száma 3069, 15,040 tanítóval és 487,774 növendékkel, a magán népiskoláké pedig 1414, 6785 tanítóval és 220,880 tanulóval. —zik.

Története. A Roëll és van Houten kabinetje 1895. új választási törvényt terjesztett a képviselőház elé, mely azt 1896 jun. 56 szavazattal 43 ellenében elfogadta, de azzal a toldalékkal látta el, hogy a törvény életbeléptetésének időpontját majd később fogja meghatározni. Az új választási törvény az *általános választási jog* elvén alapszik, de a következő föltételekhez köti a jog gyakorlását: 1. 25 éven aluli polgár nem választhat; 2. csak az választhat, aki egyenes adót fizet; 3. aki aug. 1-től kezdve jan. 31-ig ugyanabban a lakásban lakott s (meghatározott, minimális) lakbért fizetett: választó; 4. aki kimutatja, hogy 100 forint erejéig az állam hitelezője avagy hogy 50 forintja van a postatakarékpénztárban, szintén választhat, valamint 5. az is, aki oklevéllel kimutatja, hogy a hivatalához szükséges vizsgát kiállotta. Egészben véve a választó polgárok száma megkétszeresedett. Ugyancsak 1896. konvertálták a $3^1/_2\%$ államkölcsönt 3%-ra. Az év végén Lombok szigetről és Acsinről újabb felkelés hire érkezett: Acsinban Tuku Omar nevü főnök pártolt el, kinek megfenyítésével Wetter és utóda, de Moulin tábornok próbálkoztak. Az 1897 jun. képviselőválasztásokon a liberálisoknak 46, a klerikálisoknak 42 mandátum jutott és igy a liberálisok, kikkel 4 radikális, 4 mérsékelt klerikális és 4 szocialista szokott szavazni, a többség birtokában maradtak. Mindazonáltal a Roëll és van Houten-kabinetje helyébe a *Pierson-kabinet* lépett. Vilma királynő trónbeszédjében a következő fontos reformokat helyezte kilátásba: a hadseregben divó helyettesítési rendszer eltörlését, az iskolalátogatási kényszer szigorusítását és a munkásoknak balesetek ellen való biztosítását. A Pierson (mint pénzügyminiszter) által a kamara elé terjesztett költségvetés $6^1/_2$ millió forintnyi hiányt tüntetett fel, melynek fedözésére a vámdíjszabályzat részben való felemelését hozta javaslatba. Ama reformok közül, melyeket az 1897 szept. 20. megnyilt országgyülésen a trónbeszéd kilátásba helyezett, 1898. csak egy jött létre: az általános, személyes hadkötelezettség, melyet a kamarák az ultramontánok heves ellentállása mellett elfogadtak. Vilma királynő 1898 aug. 31. nagykoru lett és a néphez intézett proklamációval — melyben anyja nemes példájának követését és az orániai házból való királynőhöz méltó uralkodást tüzte ki élete céljául — átvette a kormányzás ügyeit. A királynő és a törvényhozó testület eskütétele alkalmából, amely 1898 szept. 6. történt Amsterdamban, a nép nagy és fényes ünnepélyeket rendezett. A királynő trónbeszédje, melylyel 1898 szept. 20. az országgyülést megnyitotta, a munkások helyzetének javítására irányuló és az 1898. még be nem nyujtott törvényjavaslatokat helyezte kilátásba. 1899 elején a világ figyelmét a nemzetközi békekonfe-

rencia irányította N.-re, melynek királyi székhelyén Hágában tartották meg a konferenciát. A hatalmak megbízásából Beaufort N.-i külügyminiszter bocsátotta ki a meghivókat és 1899 máj. 18. ő nyitotta meg a konferenciát (l. *Hágai konferencia*). Az 1899 őszén kiütött angol-boer háboru következtében N.-ön nagy mozgalom indult meg a boer törzsrokonok érdekében. Vilma királynő anyjával, Emma királynéval, 1899 okt. Potsdamba utazott, ahol Vilmos német császárral a transzváli kérdésről is tanácskozott.

Irodalom. Hartmann, Repertorium op de Literatur betreffende de Nederlandsche Kolonien, 1. köt. Oost-Indië, 1866—1893, 2. köt. West-Indië, 1890—93, Hága 1895; Hooijer G. B., Die kriegsgeschiedenis van Neederlandsch-Indie 1811—94, u. o. 1895—96, 3 köt.; Moll W. és Zuppke, Die vorreformatorische Kirchengeschichte Niederlands, Lipcse 1895; Lafenestre és Richtenberger, La Hollande, Páris 1898; Die Zu- und Abnahme der niederländischen Küste, Petermanns Geogr. Mittheilungen, 1899, 90. old.; Huf van Buren, Oranje en Nederland, Arnheim 1898; Blok P. J., History of the People of the Netherlands, 1. köt., London 1898; Ising A., Het Hof te's Gravenhage, u. o. 1898; Rachfahl F., Margarethe von Parma, Statthalterin der Niederlande, München 1898; Harrison V., William the Silent, London 1897; Muller P. L., Onze gouden eeuw., Lejda 1899. M. L.

Németalföldi iskola (zene). A középkor folyamán fejlődésnek indult összhangosítási mód (organum, faux bourdon, discantus) művészi kialakításában a legfőbb szerep Németalföld kiváló zeneköltőinek jutott; róluk a zenetörténelemnek azon korszaka, melyet a tulajdonképeni *ellenpontozat* (VI. k.) első virágzási korának is lehet tekinteni: N.-nak neveztetik.

A N. mesterei által virágzásra jutott összhangosítási stil fejlesztésére elhatározó irányt az a gondolat adott, hogy a több hangu ének különböző szólamaiban — melyek az organumokban s a faux-bourdonban ugyanazon dallamnak egyazon időben voltak többé-kevésbbé hű utánzatai — az azonos dallamok különböző időben lépjenek fel; s mert a dallamnak ez a különböző időben való utánzása összhangzatbeli képtelenségekre vezethetett: önként következett a temául szolgált dallamnak (cantus firmus) szabadabb átalakítása részint az időbeli értékek, részint a hangközök módosításával, részint pedig az által, hogy az utánzó dallam más lépcsőre helyeztetett át. Az utánzat és a jó összhangzás érdekeinek kiegyenlítése utáni törekvés hozta létre az ellenpontozatos stil különböző műfajait, milyenek az *utánzatok*, a *kánon*, a *fuga* stb.

A N.-nak legáltalánosabban három korszakát szokás megkülönböztetni.

Az *I. korszak* (1400—1450) főbb vívmánya az ellenpontozat kiképzése, s az ide vonatkozó alapvető tételeknek megállapítása; p. a széthangzó hangközöknek mint átmenő hangoknak hangsúlytalan ütenyrészre való helyezése, mint előlegezett hangoknak pedig hangsúlyos ütenyrészen való felléptetése s hangsúlytalan részen való feloldása. A műfajok közül kialakul a *kánon* formája. Ebbe a korszakba esik az addig betöltött (fekete) hangjegyek helyett az üres (fehér) jegyek használata. E korszak legkiválóbb képviselője *Dufay* Vilmos, köréje csoportosulnak részint őt megelőzőleg, részint vele egyidejüleg s őt követőleg: Henricus de Zeelandia (1400 körül), John Dunstable (megh. 1453.), Binchois (1400—1460), Busnois (megh. 1481.), Faugues stb. A műfajok közül e mesterek leginkább a misét (mise-részletek), a motettet, a chansont mívelik, s gyarapítják a zenei irodalmat elméleti műveik által is.

A *II. korszak* (1450—1525) az utánzó stil kifejlésének s virágzásának kora. Fő jellemvonása e korszaknak az ellenpontozat mesterkéltsége. Igy p. a már teljesen kifejlett kánon (fuga-) fajok közül jellegzetes terméke e kornak a *talány-kánon*, melyben csak a téma iratott ki s bizonyos jelekből, avagy jelek nélkül is az énekeseknek kelle kitalálniok a szólamok számát, sorrendjét, kezdési időpontját, sokszor a méreteket, sőt a hangjegyek kulcsát is. Ily mesterkéltség utáni törekvés szülte egyazon tétel különböző szólamaiban a különböző ütenynemek (vele együtt a különböző szövegek) felhasználását s a szólamok mértéktelen felszaporítását, az énekszöveg kuszáltságát s eltorzítását, tehát a szóköltészeti rész semmibevételét, mint amelynek a szólamfüzés bonyodalmas zürzavaraiban teljesen alárendelt helyzetbe kelle jutnia. Nem csoda, ha a tárgy és hangulat zenei festése is jobbára csak torzképekben talált kifejezésre. Másfelől azonban — főként a korszak végén — már a polifonia dallamosabbá tételére is törekesznek e kor mesterei s az előbbi korszak összhangzatainak s főként szólamvezetésének rideg merevségét hajlékonyabb finomság váltja fel. Ennek a korszaknak nevezetes vívmánya a kótabetüknek Petrucci által feltalált nyomtatása (1502) is, mely a zeneművek gyors terjedését épp ugy elősegítette, mint a könyvnyomtatás a könyvekét. Ezen korszak két kiváló mestere: *Okeghem* (1430—95) és *Josquin de Pres* (1450—1521). Mellé jük sorakozik e két mesternek számos kortársa, nagyrészt — legalább szellemi értelemben — tanítványa, mint: J. Regis (1508 körül), H. Isaak (1450—1517), J. Hobrecht (1430—1506), J. Barbireau (megh. 1491.), Ph. Bassiron (1508 körül), La Rue (1500 körül), Brumel (1505 körül), J. Ghiselin (1500 körül), G. Orto (1500 körül), M. Pipelare (1500 körül), Bauldewyn (megh. 1529.), stb.; bezárja e sorozatot J. Mouton (megh. 1522.), a XVI. sz. ezen egyik legkiválóbb ellenpont-irója, ki Josquin de Presnek tanítványa s a következő korszak legnagyobb mesterének, Willaertnek tanítója volt. Ezen mesterek által művelt műfajok a következők: mise (mise-részletek), motett, kánon, chanson, karénekek, himnuszok.

A *III. korszak* (1525—1600) a visszahatás kora, melyben a zeneköltészet s illetőleg az összhangosítás technikájának az előbbi korszakra oly jellemző féktelenségei alapos műszabályok által korlátoztatnak. A zeneköltészet dallami eleme, a *melodia* újra visszanyeri jogait s erre kiinduló pontul az szolgált, hogy az u. n. madrigálok népies származásu dallamai a műköltészet anyagául használtattak fel; a népies elemeknek művészi feldolgozásával, majd később utánzásával uralomra jut az egyszerű szép eszméje, melynek diadalra jutását nagyban elősegitette az ókori klasszikus szóköltészet (p. Horatius ódái) feleleven ülése kivált abban, hogy ezek meg a zenei ritmus képleteihez adtak mintákat; ezen mintáknak zenére való átvitele pedig ugy az egyházi,

mint a világi zenében lényegesen hozzájárult ahhoz, miben az előbbi korszakok zenéje teljesen szűkölködik: t. i. a szó- és zeneköltészeti rész benső egységéhez, tartalmi egybeforrottságához, vagyis a természetes tárgyszerűséghez, ami végeredményében oda vezetett, hogy a zenének összes alkotó elemei (tehát a harmonia is, mely az előbbi korszakokban magában álló öncél volt) egyazon alapeszme, hangulat, érzés kifejezésére társuljanak. A költészet ezen új iránya új végletet teremtett a dallamosság túlzásaiban, mely különösen az egyház terén vont maga után újabb reakciót, mely nem tűrhette, hogy falai között trivialis népdalok jussanak uralomra. Ez a visszahatás azonban már azoknak a nevéhez fűződik, kik maguk nem voltak ugyan németalföldiek, bár tanítóik még azon iskolához tartoztak. Általában a N. ez utolsó korszakának maga Németalföld az ő száraz, ellenpontozatos hagyományaival már nem volt kedvező; s minthogy a N. ebben a korszakban is nemcsak távolról ható zeneköltőket, hanem e művészet vívmányait idegenben is meghonosító s épp ugy idegen hatások felvételére is kész énekeseket, karmestereket, tanítókat adott Európa művelt nemzeteinek, különösen Olaszországnak: mihelyt emitt az újító szellem befogadására a viszonyok kedvezők voltak, a N. működésének súlypontja Olaszországba helyeződik át s az ennek hatása alatt alakított velencei és római iskolák lettek jegecedési központjai a további fejleményeknek. E korszak legkiválóbb mesterei: *Willaert Adrian* és *Orlando Lasso*. Köréjük sorakoznak: Cipriano de Rore (1516—65), Ghiselin Dankers (1550 körül), J. Arcadelt (1514—?), N. Gombert (1550 körül), Benedict Ducis (Harmonien über alle Oden des Horaz), Clemens non papa (1550 körül), C. Jannequin, Ph. de Monte (1521—1603) stb.

A N.-nak művelődéstörténeti jelentősége abban van, hogy hű kifejezőjévé válik a zenében az emberi művelődés és haladás irányát mutató általános korszellemnek. Igy a N. I. és II. korszakának termékeiben az egyéniségnek teljes megtagadása, a szabadság érvényesülését gátló polifonikus szólamvezetés kötöttsége — melyről Luther találóan jegyzé meg, hogy a hangjegyek uralkodnak a költő felett — egészen egyezik a középkornak dogmákon, tekintélyeken nyugvó hasonló szellemével, mig a III. korszak vívmányai tárgyilag ugy mint formájukban, forrásukat tekintve épp ugy, mint fejlesztő erejüket tekintve, teljesen azonosak az újkori történelmet megnyitó renaissanceszal.

SZTANKÓ B.

Németalföldi Kelet-India (XIII. k.) területe az 1895. Batáviában megejtett planimetriai mérés szerint a következő:

Borneo		552,312 km²
Szumátra (a mellettük fekvő apróbb szigetekkel együtt)		455,627 „
Celebesz		189,896 „
Jáva		131,508 „
Molukki-szigetek		95,565 „
Németalföldi Új-Guinea		386,224 „
Ny-i Flores és Szumbava		19,759 „
Timor residentie		46,056 „
Rio „ (Indragiri nélkül)		8,177 „
Bali és Lombok residentie		10,523 „
Banka „		11,629 „
Billiton assistent-residentie		4,842 „
	Összesen	1.912,148

A lakosok száma 1895 végével:

Jáva és Madura		25 697,701
Szumátra-szigetek: Szumatra Ny-i part		1.353,315
„ K-i „		335,432
Benkulen		158,767
Lampongs		137,501
Palembang		692,317
Atje		531,705
Rian-Lingga szigetek		107,861
Banka		93,600
Billiton		41,558
Borneo Ny-i part		370,775
„ D-i és K-i kerületek		809,803
Celebesz		1.448,722
Menado		549,138
Molukki-szigetek		393,208
Timor-csoport		119,239
Bali és Lombok		1.041,757
Németalföldi Új-Guinea		200,000
	Összesen	34.090,000

Az összes lakosságból 34,945 férfi és 27,416 nő volt európai vagy európai származású. A főbb termékek közül az egész N.-ban termeltek 1895-ben 114.223,277 font kávét, Jáván 3.950,667 kg. fahéjt, Jáván s Szumátrán 27.883,095 kg. dohányt, Jáván 4.349,000 kg. teát, Jáván 621,666 kg. indigót, Biliton és Riaun 1895-tól 1896-ig 16.600 tonna cinnt. A külkereskedelemben az összes behozatal értéke 1895. volt 161.530,294, az összes kivitel 225.087,810 hollandi forint. Ugyanazon évben érkezett 3418 gőzös (1.368,564 t.) és 215 vitorlás (139,476 t.). 1895 végével az összes vasúti vonalak hossza kitett 1293 angol mérföldet; e vasutak 13.477,795 hollandi forintot jövedelmeztek.

Irodalom. Klerk de Reus, Geschichtlicher Überblick d. administrativen, rechtlichen u. finanziellen Entwickelung der Niederländisch-Ostindischen Compagnie, Batávia és Hága 1894; Van der Kamp, Handbook tot de Kennis vann's Landzoutmiddel in Nederlandsch-Indië, u. o. 1894; Hartmann, Repertorium op de Literatuur betreffende de Nederlandsche Kolonien I. Oost-Indie 1866—93. Hága 1895; Van der Lith és Spaan, Encyklopädie van Nederlandsche Indië, Lejda 1895.

Német birodalmi bank (XIII. k.). Az 1899 jun. 7-iki törvény értelmében alaptőkéje 1890 jan. 1-től 180 millió márka. A bank fennállása, szervezeti szabályainak változatlan megtartásával további tiz évre biztosittatott. 1898. tiszta nyeresége 22.277,946 márka volt; ebből a részvényesekre 10.219,487, a birodalomnak 12.058,459 márka jutott. Ugyanazon év dec. 31. a bankhelyek száma 294, a jegyforgalom 1,357.392,000 márka és az érckészlet 752.419,000 márka volt, ebből arany 504.673,000 márka.

Német birodalmi számvevőszék, l. *Számvevőszék*.

Német csille, l. *Szállítás*.

Német-Délnyugat-Afrika (XIII. k.) 1897 végén 2628 (1554 férfi) európai élt itt, köztük 112 kereskedő, 311 farmer, 219 mesterember s munkás, 11 mérnök, orvos, tudós stb. és 20 hittérítő. A fehérbőrüek nagyobbára Windhoek, Otyimbingve, Swakopmund nevü helyeket választották lakóhelyükül. A még mindig jelentéktelen földmivelés emelésére töltéseket kezdenek épiteni, amelyeknek segitségével öntözésre alkalmas vizgyüjtőket kivánnak létesiteni. A marhák közt újabban nagy pusztitást tett a marhavész. A földmivelés és bányaszat emelésére különféle társulatok alakultak. 1894. a behozatal értéke 944,695, a kivitelé 106,833 márka. A gyarmat bevételei (beleértve a birodalmi hozzájárulást: 3.015,090 már-

kát) és kiadásai 1898-ban 3.805,200 márkát tettek ki.

Németh *József*, színész, szül. Szegeden 1854 márc. 6. Fiatal korában már a szini pályára lépett, hol nemsokára mint kitünő komikus tünt fel. Több éven át vidéki társulatoknál működött, honnan 1884. a budapesti népszinházhoz szerződtették, hol jelenleg is mint kiváló komikus és operette-buffó működik.

Némethy *Géza* újabb művei: De vestigiis doctrinae Euchemereae in oraculis Sibyllinis (Egyet. Philol. Közl. 1897); *Barna Ignác emlékezete* (u. o. 1897); *Xenophon emlékiratai Sokratesről* (ford. és magyarázta, Pozsony 1897); Spicilegium criticum in Firmico Materno astrologo (Egyet. Filol. Közl. 1898). Kiadta Virgilii Maronis P. Aeneis (Budapest 1899); De libris Amorum Ovidianis (u. o. 1898); P. Cornelii Taciti De vita et moribus Agricolae liber (u. o. 1899).

Német irodalom (XIII. k.). A legújabb idők irodalmi termékeinek jelentékeny tömegében három irány tünik fel, melyek egy-egy jelszónak, igazabban egy-egy jelzőnek kiejtésével jellemezhetők. Egyfelül a «modernek» és «régiek» áramlata küzd egymással, másfelül «az időhöz és korhoz nem kötöttek» áramlata válik külön és amig egyéniségét a fentebb emlitett tábor mindenikétől meg akarja különböztetni, egyéniségét jóformán elveszti, ugy hogy termékei épp oly joggal emlékeztetnek a 60-as évek, mint a 90-es idők hagyományaira A «modernek» közös neve alatt ott találjuk a realizmust, naturalizmust és szimbolizmust, egyúttal azonban ott találjuk a harcot a materializmus és pesszimizmus ellen, mely kivált a 70-es évek irodalmában annyira túltengett. Élénk megfigyelésük és a való iránt való érzékük átragadt a régiekre is, akik viszont a költői kedélyt és az esztetika örök törvényeihez való ragaszkodást kölcsön kérték a multból és megmentették a jelennek. Az itt emlitett három áramlat szolgál vezérül, midőn a N. legújabb termékeit műfajok szerint és a tájszólás nyelvét használó költészetnek szempontjából áttekintjük.

A *lira* terén mennyiség dolgában az «időhöz nem kötött» irány mutathat fel legtöbbet, de a minőség annyira egyenletes, hogy egyetlen úttörő vagy kimagasló tehetséggel sem találkozunk. Annál érdekesebb a «modernek» lirai világa, amelyben az összes irányok harcát látjuk az összes irányok ellen, változó szerencsével, mely legújabban a szimbolizmusnak kedvez a hanyatló realizmus rovására. A vezérszerep ez idő szerint azoké, akik a társadalom nagy kérdéseivel foglalkoznak s az emberi szempont felé közeledve, a nemzeti szempont iránt legalább is közönyösek. Határozottan szocialista költők *Henckell* Károly és Maurice v. *Stern*, mig John Henry *Mackay* (Gesammelte Dichtungen, 1897) éppenséggel anarkista. Fontos motivuma a «modern» német lirának az asszony, kinek szerepét számtalan változatban kimerítette, de mig egyrészt a a feminizmus dédelgetése által bálványoltárra emelte az asszonyt, másrészt benne látja minden rossznak okát, a férflunak megrontóját és a világrendnek felforgatóját. A forma kérdésében is teljesen a maga lábán jár ez a lira és talán ezen a téren fog maga után legmaradandóbb nyomokat hagyni. Azok a lirikusok ugyanis, akik a «modern» jelszónak zászlaja alatt vonták meg magukat, egyre változó kisérletekkel keresték azt a formát, mely a lirai géniusz természetének és a német nyelv egyéniségének megfelel. Ez idő szerint középúton járnak a hangsúlyos és méretes verselés között, olyanféle irányban, amint azt már Klopstock, Goethe és Heine is megpróbálták s amely a verstanban «szabad ritmus» néven ismeretes. Ezek a kisérletek természetesen visszahatással voltak azokra a költőkre is, akik egyelőre megmaradtak a régi formák mellett, de a szabadság fogalmát összetévesztik a pongyolaság fogalmával. Ugy ebben, mint az általa felhasznált motivumok dolgában egészen eredeti utakon jár Detlev v. *Liliencron*, aki még mindig a leghatározottabb lirai talentum a «modern»-ek között. A szociális kérdésektől távol tartja magát, kedves tárgyai még mindig az erdő és mező s a kettőnek lakói; ritkábban a városi emberek, legritkábban az asszonyok, akiket egyeneseu a gyönyörüség eszközeinek tart. Mellette emlitendők a szimbolizmussal kacérkodó *Falke* Gusztáv, a francia zamatu humorával az összes modernek között egymagában álló *Hartleben* Ottó Erich s a körülbelül egyformán erős egyéniségü következő költők: *Bierbaum* Ottó Gyula, *Wille* Brunó, *Zoozmann* Rikárd, *Arent* Vilmos, *Holz* Arno, *Held* Agost, *Dormann* Félix és mások.

A régiek közül 1897. dölt ki a legkimagaslóbb alak, a sváb *Fischer* J. G., de előbb megirta hattyudalát (Mit achtzig Jahren, 1896). Ugyancsak tevékeny lirikus a hajlott koru *Jordan* Vilmos, a recitálásáról Magyarországon is ismert jeles iró. A többiek konzervativ lirizmusukból kifolyólag egy-egy régibb jelesnek csapásán haladnak. Igy követi Mörikét *Paulus* Eduárd; Geibelt egy egész sereg (Heinze. Claar, Barsch, Trojan, Seidel, Roland, Langewiesche, Sturm, Fuchs és Scherenberg); a vallásos Gerokot *Kaiser* Pál; Baumbachot pedig a kisebb-nagyobb tehetségeknek egész sorozata. A «régiek» és «modernek» közül mindenik iránynak megvan a maga irodalmi találkozó pontja, még pedig egy-egy folyóiratban. A régiek organuma a Cottascher Musenalmanach (1891 óta), a moderneké a Münchener Moderner Musenalmanach (1893 óta) és a Pan c. képzőművészeti folyóirat (1894 óta).

Vannak végül közvetítő irányu lirikusok, akik mindkét iránynak szélsőségeitől tartózkodnak és a nép legkülönbözőbb rétegeiben felfedezett u. n. *népköltők*. Amazok közül kiemelkednek *Avenarius* Ferdinánd és *Busse* Károly, aki fiatalsága dacára (szül. 1872.) nagy népszerüségre tett szert. Egyik-másiknak költői egyéniségébe különleges irányok is vegyülnek. *Schönaich-Carolath* Emil pesszimista, *Linke* Oszkár a Grisebach érzéki szinezetével él. Itt kell megemlékeznünk *a nőköltőkről*, akik közül Weiss-Schrallenthal megfelelő gyüjteménye (Die deutsche Frauenlyrik unserer Tage, 1893) nem kevesebb, mint 400-at említ fel. E nagy körnek kiemelkedő alakjai a férflas jellemü *Kurz* Isolde, az odaadó *Ritter* Anna, de különösen a fellengző von *Puttkammer* Alberta. A népköltők között is szerepelnek az

asszonyok, első sorban *Ambrosius* Janka és *Koch* Katica (amaz porosz parasztasszony, emez bajor szolgáló). Párját ritkító három tehetség a svájci *Bopp* Fr. (Wolken und Sterne, 1897), a sziléziai *Renner* Gusztáv, de különösen a sváb *Wagner* Keresztély, kinek Tompára emlékeztető virágregéiben finom megfigyelés párosul mélységes természetbölcselettel.

Az epikus költészetben az összes műfajok közül a létért aránylag leginkább magának az *eposznak* kell küzdenie, sőt egy időben úgy látszott, mintha az antikizáló modern minnesingerek (Scheffel, Wolf) és a regény teljesen háttérbe szorítanák. Újabban fordulat állott be; tehetségek ragadják kezökbe a vezérszerepet; első sorban *Nordhausen* Rikárd és *Hart* Henrik. Amaz inkább a német nemzeti motivumok körében mozog (Joss Fritz, der Landstreicher; Vestigia Leonis); emez az Emberiség dalát (Das Lied der Menschheit) akarja megénekelni 24 énekben, de 1896. a III. kötetben csak Mózesig jutott. A többi eposzköltő is szívesen fordul a bölcseleti problemák felé; kiemelendők: *Sturm* (Merlin, der Sohn des Teufels, 1896) és *Seeber* (Der ewige Jude, 1894).

Hatalmas méretekben terjeszkedik és méltóságteljes hullámokban hömpölyög *a regény*, melyben mindazt megtaláljuk, ami csak megfigyelhető és ábrázolható. A legújabb idők főfő jellemvonása az, hogy a leíró-művészet egyre jobban kiszorítja az elbeszélés művészetét. A modernek táborában alig van ember, aki az általa felvett anyaghoz szeretettel közelednék, a boncolás dühe, a boncolóterem szaga csap elénk a sorok közül. Az utolsó évek alatt sorban dőltek ki a regényirás legnagyobb mesterei (Fontane, Meyer, Riehl, Ebers), mások (Spielhagen és Heyse) ugyancsak küzdenek az irodalmi létért, de a formai tökély zászlaját azért fennen lobogtatják *Wilbrandt* éa *Wildenbruch*, de mindenek felett a mesterek mestere *Raabe* Vilmos. De bármennyire elismert is az utóbb említett mesterek fölénye, iskolát sem ők, sem a legjelesebb «modernek» nem alkottak, hacsak az utóbbiaknál közösen jellemző dolognak nem veszszük a nagyfoku idegességet és felindulást, mely a modern regénynek és elbeszélésnek éltető eleme. A modernek mintaképe még mindig *Conrad*, a táborukba tévedt legnagyobb tehetség *Kretzer* Miksa.

A könyvregény motivumai között a régi tárgyak mellett megtaláljuk a mindazon új motivumokat is, amelyeket az újabb és legújabb társadalom szövedéke szolgáltatni képes. A történeti regény mellett, melynek művelői (Dahn, Stern Adolf, Nonne Lajos, Noldechen, Stratz, Alberti) megfogyva bár, mégis erősen tartják magukat, párhuzamosan halad a nagyvárosi, első sorban berlini regény. Vannak, akik az asszony és a házasság problemáját teszik műveiknek központjává; ezeknél jóval érdekesebbek, akik a vallásos kérdéseket a modernek materialisztikus és istentagadó táborában újból meghonosították. Ilyenek: *Kretzer* Miksa (Gesicht Christi), *Voss* Rikárd (Der neue Gott), *Kirchner* Ernő (Lucas Heland) és *Grotthuss* J. (Segen der Sünde). A polgári regény, melynek egykor Freytag törte meg az útját, alig talált hivatott művelőkre. Csekély számu mesterei közül mégis meg kell említenünk *Panteniust* és *Omptedát*. Annál tömegesebb arányokban talál hivekre a napi kenyér után néző irodalmi világban *a tárcaregény*. Nincs az a genre, melyet a különféle társadalmi osztályokra számító lapok és folyóiratok meg ne próbálnának, s amelynek az irók gyakorlott tollukat az egyéni ambició rovására rendelkezésére ne bocsátanák. A tehetség azonban itt is ki-kivillan, aminek példái: *Zobeltitz* Fedor, *Amyntor* Gerhard, *Heigel* Károly, *Wolzogen* Ernő (humoros regény), *Wachenhusen* János (szenzációs regény), *Möllhausen* Balduin (kalandos regény), *Suttner* Berta (irányregény a béke érdekében). Az utóbbi a nőirónak is kimagasló alakja. Üde hangjukkal és erős szinezésükkel valóságos szigetet alkotnak az újabb kor elbeszélőinek zavaros tömegében *a falusi történetek* irói. Atyamesterök a vallásos *Frommel* Emil 1896. kidőlt ugyan, de azért a többiek fáradhatatlanul dolgoznak tovább, kivált *Hansjakob* Henrik (Bauernblut, 1896), *Villinger* Hermann (Aus meiner Heimat, 1896 és Aus dem Badener Land, 1897), de kivált *Rosegger* (Das ewige Licht és Mein Weltleben, 1897). *Löffler* (Madlene, 1898) a lélek boncoló tanulmányozását a falusi történetekben is meghonosította.

A dráma terén erős ellentétek állanak szemben egymással és kevés maradandó alkotás tünik fel. Ritka szerencsével egyesíti a realisztikus művészetet ideális és nemzeti felfogással *Wildenbruch* Ernő, a Magyarországon is hirnévre jutott Bubos pacsirta szerzője. Jeles kettős drámája még: Heinrich und Heinrichs Geschlecht. A modern társadalmi szinmű alkotásán fáradozik a német szinpad két legnépszerübb irója *Hauptmann* Gerhard és *Sudermann* Hermann. Amaz a nagyobb költő, emez a szinpadi hatás mestere. Hauptmann a Takácsok realizmusától eltérve, a vallásos és Faust-féle bölcselő iránynyal is megpróbálkozott (Hanneles Himmelfest és Die versunkene Glocke), de Fuhrmann Henschelben (1898) ismét a régi hangokat ütötte meg. Sudermannt a kritika meg-megveri, de a közönség becézi. Irónya egyforma, tehetsége sem erősbödik, de szerencséje állandó, még akkor is, mikor a szimbolikusok táborába téved (Die drei Reiherfedern, 1899).

Külön csoportot alkotnak az újabb idők német irodalmában azok az irók, akik műveiknél *a tájszólást* használják. *Grothnak* és *Reuternek*, e két úttörőnek babérait sokan megirigyelték. Az alnémet tájszólás jelesebb művelői: *Stillfried* Félix, *Thyen* Ottó (Ut Pommerland und Ammerland, 1894) és *Brinckmann* János. A 70-es évek óta jóformán minden tájszólásnak megvannak a maga költői, melyeknek felsorolása helyett utalunk Regenhardt 3 kötetes válogatott gyüjteményére és a Hackland-Rheinländer-félére (Die Dialektdichtung der Gegenwart, 1895).

Irodalom. A Hermann-Samatolski-féle Jahresberichte für neuere deutsche Litteraturgeschichte című folyóiraton kivül (megjelenik 1892 óta) említendők: Stern Adolf, Studien zur Litteratur der Gegenwart, 2. kiad. 1887; Wolff, Geschichte der deutschen Litteratur in der Gegenwart, 1896; Litzmann, Das deutsche Drama in den litterarischen Bewegungen der Gegenwart, 1896. *L. M.

Németi vár, ma *Lenti*, Zala vármegyében Alsó-Lendvától északra. A XIII. sz.-tól kezdve a lend-

vai Bánfy-családé volt. 1441. I. Ulászló király ostromolta. V. ö. *Csánki*, Magy. történelmi földr. (III. 12.). KAR.

Német jogpárt, politikai párt, mely eredetileg a hannoverai welfek hiveiből, valamint volt kurhesseni és nassaui alattvalókból állott. 1893 szept. Majna m. Frankfurtban birodalmi pártként szervezkedett. Hivei Németország szövetséges federalisztikus állami jellegét védik a porosz központosítás ellenében. Hivatalos közlönye a Deutsche Volkszeitung. TH. GY.

Német kápri (növ.), l. *Kápri* (X. k.) és *Gólyahir* (VIII. k.).

Német Kelet-Afrika, l. *Kelet-Afrika*.

Német konzervativ párt (XIII. k.). Nagy csorba esett a párt tekintélyén, midőn egyik vezérét, Hammerstein bárót, a Kreuzzeitung főszerkesztőjét 1895. sikkasztás és váltóhamisítás miatt elitélték. 1896. újabb szakadás állott be: Stöcker, az egykori udvari lelkész kilépett s hiveivel az u. n. *keresztény-szocialista pártot* alapította. Az 1898 nov. birodalmi képviselőválasztáson a párt csak 57 mandátumot nyert, mindamellett 1899 aug. a centrummal kezet fogva, a Rajna-Elba-csatorna javaslatát a porosz képviselőházban megbuktatta. TH. GY.

Német-Mokra, kisközség Máramaros vármegye taracvizi j.-ban, (1891) 702 német lak., kik a kincstár erdőmunkásai. Igen tiszta s csinos község. Határában fenyves erdőséggel s kitünő havasi legelővel.

Német murok (növ.), a Sium Sisarum, l. *Cukorgyökér* (IV. k.).

Német-Oravica, l. *Oravicabánya* (XIII. k.).

Németország (XIII. k.). Az 1895 dec. 2-iki népszámlálás szerint az összes lakosság száma 52.279,915 volt; ez az egyes országok szerint a következőképen oszlott meg:

Az ország neve	Területe négyszög-km.-ben	A lakosok száma	Esik 1 négysz. km.-re	Szaporodás 1890 óta
Poroszország	348,607	31.855,123	91	1.897,756
Bajorország	75,865	5.818,544	77	223,562
Szászország	14,993	3.787,688	253	285,004
Württemberg	19,517	2.081,151	107	44,629
Baden	15,081	1.725,464	114	67,597
Hessen	7,682	1.039,020	135	46,137
Mecklenburg-Schwerin	13,127	597,436	45	19,094
Szász-Weimar-Eisenach	3,615	339,217	94	13,126
Mecklenburg-Strelitz	2,929	101,540	35	3,562
Oldenburg	6,427	373,739	58	18,771
Braunschweig	3,672	434,213	118	30,440
Szász-Meiningen	2,468	234,005	95	10,173
Szász-Altenburg	1,324	180,313	136	9,449
Szász-Koburg-Gotha	1,958	216,603	111	10,090
Anhalt	2,294	293,298	128	21,335
Schwarzburg-Sondershausen	8·2	78,074	91	2,564
Schwarzburg-Rudolstadt	941	88,685	94	2,822
Waldeck	1,121	57,766	51	48
Idősb Reuss fejed.	316	67,468	213	4,714
Ifjabb « «	826	132,130	160	12,319
Schaumburg-Lippe	340	41,224	121	2,061
Lippe	1,215	134,854	111	6,359
Lübeck	298	83,324	279	6,839
Bréma	257	196,404	765	15,961
Hamburg	415	681,632	1643	59,102
Elzász-Lotaringia	14,507	1.640,986	113	37,480
Összesen	540,658	52.279,901	97	2.851,431

Az összes lakosságból volt férfi 25.661,250 és nő 26.618,651. A nem német lakosok száma 3.403,390, azaz közel 7%. A népmozgalom adatai 1896-ról: házasságkötések száma 432,107, születéseké 1.979,747, haláleseteké 1.163,964; a kivándorlottaké 37,498, 1897-ben pedig 24,631; ez utóbbiak közül az amerikai Egyesült-Államokba költözött 20,346, Braziliába 936, egyéb amerikai államokba 1765, Afrikába 115, Ázsiába 145 és Ausztráliába 324. Foglalkozás szerint a lakosság a következőképen oszlott meg: mező-, erdőgazdasággal és halászattal foglalkozó 18.501,307, bányász és iparos 20,253,241, kereskedés és forgalom szolgálatában álló 5.966,845, napszámos 886,807, értelmiséghez tartozó s katona 2.835,222, magánzó és foglalkozás nélküli 3.326,862. Ez is bizonyítja, hogy N. iparos állammá alakult. A főbb mezőgazdasági termékeket és a termést a következő kis táblázat mutatja 1897-ről:

	Bevetett terület	Termésmennyiség
Rozs	5.582,180 ha.	7.232,320 t.
Búza	1.926,885 «	3.008,385 «
Kétszeres	323,001 «	322,818 «
Árpa	1.676,329 «	2.317,334 «
Zab	3.979,643 «	4.968,272 «
Burgonya	3.052,790 «	29.278,132 «
Takarmányrépa	461,074 «	10.526,403 «
Cukorrépa	434,708 «	12.616,282 «
Lóhere	1.741,875 «	5.621,021 «
Lucerna	215,615 «	1.066,230 «
Réti széna	5.909,693 «	19.943,995 «
Komló	40,700 «	25,325 «

A dohánytermelés 1896—97-ben 22,077 ha.-on 46,290 t. száraz dohánylevél volt 37 millió márka értékben. A 116,404 ha.-t elfoglaló szőlők 1896. 5.050,808 hl. mustot szolgáltattak 109·6 millió márka értékben. A bányászat terén is haladás mutatkozik. 1896. az 1759 bányában összesen 440,020 személy volt elfoglalva, akik 126.302,506 t. bányaterméket termeltek 777·2 millió márka értékben. Az egyes bányatermékek 1895. és 1896. a következők voltak:

	1895	1896
Kőszén	79.168,276 t.	85.690,233 t.
Barnaszén	24.788,363 «	26.780,873 «
Aszfalt	59,563 «	61,552 «
Kőolaj	17,051 «	20,395 «
Kősó	686,940 «	758,866 «
Kainit	680,174 «	877,885 «
Egyéb kálisók	841,748 «	902,707 «
Vasércek	8.436,523 »	9.403,594 «
Cinkércek	706,423 «	729,942 «
Ólomércek	161,614 «	157,504 «
Rézércek	633,354 «	717,346 «
Arany- és ezüstércek	10,845 «	11,320 «
Mangánércek	41,327 «	45,062 «

Ezen kivül a sófőzés terméke 900.750 t. só volt 46·3 millió márka értékben. A kohók száma 1896. 380-ra, termelésük értéke pedig 440·8 millió márkára rugott. Az egyes termékek voltak:

	1895	1896
Nyers vas körülbelül	4.769,687 t.	5.563,677 t.
Cink «	150,286 «	153,100 «
Ólom «	114,491 «	117,723 «
Réz «	25,566 «	29,917 «
Nikol «	1,143 «	1,391 «
Cinn «	884 «	826 «
Kénsav «	534,740 «	590,887 «
Ezüst «	391,979 kg.	428,429 kg.
Arany «	3,547 «	2,487 «

1896—97-ben 399 répacukorgyár és 51 cukorfinomító működött és a nyers cukortermelés 1.738,885 t. volt. 1895—96. a 60,763 szeszégető 3.333,648 hl. tiszta alkoholt termelt. Ugyanazon

időközben az egész országban 61,621,000 hl. sört produkáltak. A külkereskedelemben a behozatal még mindig nagyobb értéket képvisel, mint a kivitel. 1894—96. ezen értékek 1000 márkákban a következőképen alakultak:

	Behozatal	Kivitel
1894.	4.285,533	3.051,480
1895.	4.246,111	3.424,076
1896.	4.557,951	3.753,822
1897.	4.864,644	3.786,241

A főbb árucikkek és értékeik (1000 márkákban) 1897. a behozatalban és kivitelben a következők voltak:

	Behozatal	Kivitel
Élő állatok	180,444	23,210
Állati termékek	153,064	31,300
Élelmi cikkek	1.434,261	492,447
Magvak és plánták	44,343	17,882
Tüzelő anyag	130.375	177,972
Zsirok és olajok	236,602	30,861
Nyers és feldolgozott áruk:		
Kémiai és drogeria-cikkek	285,109	358,581
Kő- és üvegáruk	68,756	151,089
Fémek és fémáruk	455,316	585,912
Faáruk	382,269	147,159
Papiráruk	23,630	105,786
Bőr és bőráruk	236,460	230,500
Szövő- és fonó-iparcikkek	1.033,546	917,117
Kaucsuk és kaucsukáruk	49,763	37,483
Gépek és eszközök	86,335	230,551
Vasáruk	20,965	109,948
Irodalmi és művészeti cikkek	43,405	127,549
Különfélék	—	894
Összesen	4.864,644	3.786,241

A főbb behozatali cikkek voltak: búza (173·6), árpa (102·6), kávé (160·3), nyers bőrök (136·5), nyers pamut (243·2), gyapju (218·7) és gyapjufonalak (99·1 millió márka); a főbb kiviteli cikkek: cukor (229·8), szén és koksz (170), gyapjuáruk (144·4 millió márka). Az egyes országok szerint N. külkereskedelme a következőképen oszlott meg (1897):

Az ország neve	Behozatal onnan (érték 1000 márkákban)	Kivitel oda (érték 1000 márkákban)
Német szabad kikötők	17,123	64,374
Nagy-Britannia	661,990	702,589
Osztrák-magyar monárkia	600,293	435,131
Oroszország	708,319	372,064
Svájc	158,613	254,393
Belgium	186,512	189,619
Németalföld	185,234	263,862
Franciaország és Algéria	248,844	210,410
Olaszország	152,981	90,255
Svéd-Norvégország	111,620	148,425
Dánia	60,470	107,387
Spanyolország	42,118	29,960
Balkán-félsziget és ázsiai Törökország	103,342	78,551
Portugália	17,285	14,081
Brit-India	204,617	47,278
Ázsia többi része	147,514	90,902
Afrika (Algéria kivételével)	88,341	60,445
Észak- és Közép-Amerika	780,739	439,353
Dél-Amerika és Nyugat-India	369,359	153,728
Ausztrália	87,044	32,594
Egyéb vidékek	2,349	830
Összesen	4.864,644	3.786,241

N. kereskedelmi hajóraja 1898. összesen 3693 hajóból állott 1.555,371 t. tartalommal; ezek közül volt a Balti-tengermelléki kikötőké 876 (472 vitorlás, 404 gőzös) 216,736 t. és az Északi-tengermelléki kikötőké 2817 (2050 vitorlás és 767 gőzös) 1.338,635 t. tartalommal. 1897. német kikötőkbe érkezett 77,117 hajó (16.489,970 t.) és távozott 77,734 (16,626.628 t.). A széles vágányu vasúti vonalak hossza 1897-ben 29,461 angol mf., a keskenyvágányuaké pedig 1297 km. A birodalom bevételei 1898—99-re 1,412.886,000, kiadásai pedig 1.441.579,000 márkában vannak megállapítva. A kiadásokból 139.365,477 márka rendkivüli, a többi rendes. A birodalom adóssága 1897. kitett 2261·2 millió márkát. —zik.

Története. Az 1896 jun. 2. elnapolt birodalmi gyülés az *új polgári törvénykönyvvel* emelt magának maradandó emlékkövet; ezen új, hatalmas alkotás mellett a többi törvény fontossága szinte eltörpül. Honvédelmi tekintetben megkétszerezték az 1893. életbe léptetett 173 fél-zászlóaljat, 42 ezreddé egészítvén ki azok létszámát. Közvetlenül a gyülés elnapolása előtt Hohenlohe kancellár még azt a kötelező igéretet tette, hogy a polgári törvénykönyvben csak futólag érintett gyülekezési jognak néhány viszásságát, nevezetesen a politikai egyesületek egymás közötti szövetkezésének tilalmát még 1900 jan. 1. (vagyis a polgári törvénykönyv életbe lépése) előtt meg fogja szüntetni. Ebbeli igéretét a kancellár 1899 dec. be is váltotta. 1896 szept. 5. és 6. Vilmos császár és neje az orosz cári párt fogadta Boroszlóban. A sajtó még egyre ezen találkozás jelentőségét méltatta, midőn a Bismarck által inspirált Hamburger Nachrichten Caprivi ellen azt a vádat emelte, hogy az elődje (Bismarck) által Oroszországgal titokban kötött és 1887—90. fennállott titkos egyességet könnyelmü módon meg nem újította. E titkos szerződés arra kötelezte a szerződő feleket, hogy ha bármelyikük egy harmadik hatalom (N. p. Franciaország által v. Oroszország Ausztria-Magyarország által) megtámadtatnék: a másik jóakaró semleges álláspontra fog helyezkedni. Bismarck leleplezése nemcsak N.-ra, hanem különösen a bécsi udvarra volt kínos hatással s azon osztrák politikai pártok (csehek, lengyelek, német klerikálisok) malmára hajtá a vizet, akik Bismarck illetőleg Poroszország magatartását csalfának hirdették és a hármas szövetség megbizhatóságában eleitől kezdve kételkedtek. A német kormány sietett ez okból a novemberben ismét egybegyült birodalmi gyülés előtt ebben a kellemetlen kérdésben nyilatkozni. Hohenlohe s államtitkára, Marschall nem tagadhatták ugyan, hogy Bismarck a szövetkezett Ausztria-Magyarország háta mögött, sőt ugyszólván Ausztria ellen Oroszországgal titokban szövetkezett; de arra utaltak, hogy ennek az eljárásnak 1890. Caprivi véget vetett, amennyiben a szerződés megújítását fölöslegesnek tartotta. Ezzel ez a kényes ügy lekerült a napirendről s a birodalmi gyülés teendőihez látott.

Az 1897—98-iki költségvetés kedvező hangulatot keltett és a kisebb törvényjavaslatok letárgyalása simán ment; az új cirkáló hajók építésére követelt hitelből azonban a többség (első sorban a centrum) Hollmann admirális s államtitkár erőlködése daczára sokat törölt és végül a követelt 70 millió helyett csak 58 millió márkát szavazott meg. Az ülésszak folyamán a gyülés az új kereskedelmi törvényt egy, a kivándorlást szabályozó és egy, a céhek szervezésére vonatkozó törvényt fogadott el, a keletázsiai hajómenetek számára követelt állami segély felemelését ellenben elutasította. A katonai igazságszolgál-

tatásnak régóta kilátásba helyezett reformjavaslatát a birodalmi kormány ugyan a szövetséges tanácsnál benyujtotta, ahol azonban a reform a kiváltságaira féltékeny Bajorország és Württemberg ellenállásán megfeneklett. A várva várt reform abbanmaradása jogcímül szolgált Richternek arra, hogy 1897 máj. 18. a szövetséges kormányok egyenetlenségét csipős szavakban ostorozza. Jun. 25. az ülésszak vegére ért.

Időközben a főbb birodalmi hivatalok gazdát cseréltek. A hadügyminiszterium élén Bronsartot Gossler váltotta fel, mig a postaügy érdemes reformátora, Stephan elhaltával ez a fontos állás (N.-ban szokatlan módon) egy protekciós gyermeknek, Podbielskinek, egy szolgálaton kivüli tábornok s telivér konzervativ politikusnak jutott. Hollmann tengerészeti államtitkár helyebe Tirpitz admirális lépett s végül a külügyi államtitkár, Marschall is megvált állásától. Az udvar zokon vette tőle, hogy erélyesen követelte volt a törvényszék előtt két zsaroló és hamis hirek terjesztésével a külügyi hivatalt csak ugy, mint a berlini titkos rendőrséget kompromittáló politikai ágensnek és egyúttal kormánypárti revolverhirlapirónak elitéltetését. Célját, az ellenzéki s különösen a szocialista lapok örömére elérte, de azután magának is távoznia kellett helyéről. Bülow római követ lett 1897 okt. utóda, Bötticher, belügyi államtitkár s a porosz kormány alelnöke, egykoron Bismarck hü csatlósa, majd settenkedő ellenfele, már jun. adta be lemondását. A miniszteri tanácsban az alelnökség Miquel birodalmi pénzügyminiszterre szállott, mig a belügyi államtitkárság és egyúttal a kancellár helyettesítése Posadowsky-Wehnernek, az eddigi kincstári államtitkárnak jutott örökségképen. A kincstár államtitkárának pedig Thielmann bárót tették meg.

A külügyi politika terén N. következetesen két célt tartott szemmel: a világbéke fentartását s kereskedelmi érdekkörének tágitását, világkereskedelmének kiterjesztését. A Török- és Görögország között (1897) kitört háboruval szemben arra fordítá fő gondját, hogy a háboru elszigeteltessék. A háboru lezajlása után pedig kezet nyujtott a levert Görögországnak, hogy a maga és Anglia kezessége mellett kölcsönhöz jusson. Aug.-ban a császári pár Szt.-Pétervárra indult, szept. 20. pedig II. Vilmos császár királyunkat kereste fel a királyi várban, Budapesten. Ugyanott mondotta a szept. 21. rendezett diszebéd alkalmával hires felköszöntőjét (szószerinti szövegét l. *Vilmos* 5., XVI. k.). 1897 nov. a távoli Khina partvidéke vonatott be a német gyarmathálózatba. Miután ugyanis a német tengerészcsapatok nov. 14-én *Kiau-Csou* (l. o.) félszigetet megszállották, Henrik herceg s ellentengernagy személyes fáradozásai folytán a khinai kormány 1898 márc. 6. Kiau-Csou kikötőt és a Santung félsziget java részét a németeknek engedte át (l. *Khina*). Ezzel N. hadi és kereskedelmi tekintetben fontos támaszpontot nyert a távol Keleten.

1897 nov. 30. nyilt meg a birodalmi gyülés uj ülésszaka. Már a trónbeszédben a képviselők lelkére kötötte a császár, hogy a hadi hajók szaporítása érdekében szükséges áldozatokat ne tagadják meg. Az uj flotta-törvény 17 sorhajó, 8 parti páncélhajó, 9 nagyobb és 26 kisebb cirkáló hajó, továbbá 2 tartalék sorhajó és 7 cirkáló hajó épitésére összesen 875 millió márkát követelt. A kereskedelmi kamarák s a nagykereskedők és exportcégek természetesen buzgón agitáltak a kormány mellett, mig a politikai pártok, különösen a centrum, a szabadelvüek és a szociálisták a dolgot hideg vérrel mérlegelték. Elvégül azonban újabb engedmények fejében a centrum szive is meglágyult és igy a flotta-törvény 1898 márc. 28. törvényerőre emelkedett. Ez alkalommal a hamburgi gőzhajótársulatok számára kért szubvenciót is megszavazták. Az állami pénztár akkora többletet tüntetett fel, hogy e roppant beruházások dacára sem kellett a népet uj adókkal terhelni. Az 1898—99. költségvetés szintén egyensúlyban tüntette fel a jövedelmeket és kiadásokat (1437 millió márkában), de az utóbbi években a tényleg befolyt jövedelem állandóan jóval felülmulta az előirányzatot. A nagyfontosságu flotta-törvényen kivül a birodalmi gyülés a valahára elkészült *katonai perrendtartással* is foglalkozott, mely ezt az annyira elavult és népszerütlen intézményt korszerü alapra fektette. Máj. 4. azt is végleg elfogadták. Miután a gyülés még a III. Frigyes császárnak közköltségen emelendő szobor költségeit megszavazta, öt évi működésének végére ért s valamennyi párt hozzálátott a választások előkészitéséhez.

Az 1898 jun. 16., illetőleg 24. választásokból a pártok nagyjában véve ugyanoly számarányban kerültek ki, mint az utolsó választásokból. Megválasztatott ugyanis 57 konzervativ, 20 konzervativ jogpárti, 49 nemzeti szabadelvü, 12 szabad egyesületi, 30 szabadelvü, 8 délnémet néppárti, 106 centrumpárti, 57 szociáldemokrata, 14 lengyel, 12 antisemita, 9 Welf-párti, 8 elzászi, 1 dán, 4 agrárius, 3 bajor pór-egyesületi és 7 párton kivüli. Megjegyzendő azonban, hogy a szociáldemokratákra esett szavazatok 534,000-re szaporodtak, mig a centrumpártra esett szavazatok 100.000-rel kevesbedtek. Szilárd többséggel sem a konzervativ, sem a liberális párt nem rendelkezett.

Alig hogy a választások lezajlottak, Bismarck elhunytának hire (jul. 30.) érkezett Friedrichsruhból. Az «Alt-Kanzler» halála nagyszámu hiveinek különösen a tengerentúli gyarmatokban alkalmat nyujtott, hogy szeretetüket és hálájukat még egyszer impozáns módon bemutathassák. A gyászhir hallatára a császár Norvégiából sietve visszatért és személyesen jelent meg Friedrichsruhban a gyászoló család körében. Busch Móric, Bismarck egykori titkára, időszerünek tartotta már a temetést követő napon Bismarcknak elbocsáttatásáért beadott folyamodványát közzétenni, Schweninger orvos pedig nem habozott kijelenteni, hogy Bismarck halálát voltaképen kegyvesztése okozta. A császárt kellemetlenül érintették e tüszúrások, mindamellett ezentúl sem szünt meg kitüzött célját minden úton és módon megközelíteni és nem mulasztott napot, melyen kedves terveit hol itt, hol ott a nemzet figyelmébe ne ajánlotta volna. Hannoverában p. (szept.) a Rajna—Elba-csatorna szükségességét hangsúlyozta. Mindenben és Vesztfália más városaiban

pedig a sztrájkra hajló szocialistákat fenyegette meg, kijelentvén, hogy az olyan munkást, aki társát kenyérkeresetében megakadályozná avagy a munka beszüntetésére akarná rávenni: fegyházzal kellene megbüntetni.

Ez az elv a nemsokára benyujtott, u. n. Zuchthaus-törvényjavaslatban termékeny talajra talált. Az 1898. év őszén a császár és neje tengeren Konstantinápolyba s onnan a Szentföldre indult, hogy a Jeruzsálemben felépült új protestáns templom felszentelésében részt vegyenek. A szultán s a török hatóságok nagy kitüntetéssel fogadták a császári párt, melynek körútja N. tekintélyét a Keleten kétségtelenül megszilárdította. Miután Vilmos császár a német katolikusoknak egy templomépitésnek szánt telket adományozott, nov. 4. elhagyta a szent várost és Olaszországon keresztül tért vissza Berlinbe.

Néhány héttel később, 1898 dec. 6. nyitotta meg az új birodalmi gyülés első ülésszakát. A trónbeszéd az elaggott s munkaképtelenekké vált munkások javára biztosítást emlegetett, továbbá pedig a sztrájkra csábító munkások szigoru megfenyitését, a birodalmi bank kiváltságának meghosszabbitását, a postadijak leszállitását és több rendbeli élelmezési és közegészségügyi rendszabályt tüzött ki napirendre, mely javaslatokhoz később egy újabb katonai javaslat is járult. A gyarmatok számára az eddiginél nagyobb hitelt kért, a külföldhöz való viszonyt mindenképen megnyugtatónak jelezte. A birodalmi gyülés másnap, dec. 7. megalakitotta a ház elnökségét; elnökké a centrum-pártbeli, egyébiránt rendkivül részrehajlatlan Ballestrem grófot, alelnökökké pedig Freget s Schmidtet választotta. Miután a ház (a szocialisták kivételével) Bismarck emlékezetét tisztelte meg kegyeletével, az 1899—1900. évek költségvetéséhez fogott, melyet többszörös megszakitás után 1899 márc. meg is szavazott. Több akadályba ütközött az új katonai javaslat, melynek értelmében a kormány 3 új főparancsnokság és 5 új dandárnokság szervezésére kért engedélyt; másodsorban pedig Gossler hadügyminiszter az egyes fegyvernemek szaporitására kért póthitelt. A birodalmi gyülés az új parancsnokságokat helybenhagyta, de a többi követeléssel a döntő párt (a centrum) sokáig nem akart megbarátkozni s elvégül is csak a tüzérség szaporitását (574 ütegre) szavazta meg, mig a lovasság és gyalogság létszámának felemelését a centrumból, a szabadelvüekből s a szocialistákból összetoborzott többség elvetette. Márc. Lieber, a centrum vezére, a békeállomány létszámának megállapitására nézve nyujtott be módositványt, melyben azt indítványozta, hogy a békeállomány az 1900—1903. évekre nézve ne 502,506, hanem csak 494,780 főben állapittassék meg. Hosszas alkudozások után a többség 495,500 főben állapodott meg (mely számban az önkéntesek nincsenek befoglalva). Újabb kompromisszum alapján Lieber azután márc. 16. azt a kötelező igéretet tette, hogy a centrum majd az ötödévi békeállomány újabb megállapitásakor a kormány által követelt 7000 újonctöbbletet «fontolóra fogja venni». Ebben az igéretben azután a kormány is megnyugodott. Folytatólag a birodalmi gyülés magáévá tette azt az engedményt, hogy az új birodalmi katonai főtörvényszék keretében a bajor pörök elintézésére külön tanács alakittassék, melynek tagjait a bajor király nevezendi ki. A birodalmi gyülés még a Lippe hercegségben felmerült trónörökösödési viszálylyal is foglalkozott (l. *Lippe* és *Ernő*), szintugy a Köller tartományfőnök által a dán elem ellen Schleswig-Holsteinban kezdeményezett üldözéssel, mely megelőzőleg a dán országgyülést is foglalkoztatta. Midőn Delbrück egyet. tanár a Preussische Jahrbücher hasábjain a dán hajsza ellen fel mert szólalni, a kormány vádat indított ellene s utóbb megdorgálta. Az utolsó tárgy a fegyház-javaslat volt, melylyel a kormány a császár ismételten kifejezett óhajának megfelelőleg szigoru büntetéssel kivánta sujtani a sztrájkra buzdító munkásokat. A birodalmi gyülés azonban ez alkalommal sem tette magáévá a császár intencióit s még csak arra sem méltatta a javaslatot, hogy az első szavazáskor a bizottsághoz utasitotta volna. Jul. 4. a ház elnapolta magát.

A nyáron Vilmos császár szokásos norvég utazása közben Bergenből jul. 6. Loubet francia elnöknek táviratot küldött, melyben az Iphigenie iskolai hajón levő hadapródok katonai és rokonszenves magatartásuk alkalmával örömének és elismerésének adott kifejezést, ami a franciák nemzeti hiuságának felette hizelgett. Midőn jul. a Bielefeld város szomszédságában emelkedő Sparrenberg magaslatán emléktáblát lepleztek le a császár 1897. történt látogatásának megörökitésére, Vilmos volt nevelőjéhez, Hintzpeterhez intézett táviratban szokott kategorikus modorában országgal-világgal tudatta, hogy attól a céltól, amit egyszer helyesnek elismert, nem fog eltérni, amit általában ugy értelmeztek, hogy a Zuchthaus-Vorlaget és a Rajna-Elba-csatorna tervét közelebb újra ki fogja tűzni a birodalmi, illetőleg a porosz országgyülés napirendjére.

Ebben a föltevésben a közvélemény nem is csalódott. A nov. közepén egybegyült birodalmi gyülés csakugyan a Zuchthaus-Vorlageval találta magát szembe, melyet azonban (nov. 20.) megint elvetett. A kormány ez újabb kudarcával kapcsolatban hol Hohenlohe kancellár, hol Miquel miniszter lemondásának hirét hozták forgalomba. A konzervativek különösen azért haragudtak a kormányra, amiért ez azokat a tartományi tanácsosokat, akik képviselői minőségükben a porosz országgyülésen a Rajna-Elba-csatorna ellen szavaztak, állásaikról elmozditotta volt. Ily viszonyok mellett nem volt hiány heves támadásokban (Lieber) és válsághirekben, de kormány- és rendszer-változásra, amelyről a haladópárti lapok annyit regéltek, nem került a sor.

Az 1900—1901. évről beterjesztett költségvetés a kiadások és bevételek egyensúlyát 2,058.121,551 márkában tüntette fel. A birodalomnak 76 millió márka kölcsönre lesz szüksége, melyet a hadsereg, első sorban pedig a tengerészet szaporitására fognak fordítani. Az 1900 jan. 22. elkészült flottatörvény értelmében N.-nak 1916-ig összesen 4167·5 millió márkát kellene fordítani a hajóhadra.

Kedvező szinben vázolhatta Bülow államtitkár a külügyi helyzetet, ami nem utolsó sorban Vil-

mos császár körültekintő és erélyes kezdeményezésének az érdeme. A *Franciaországgal* fennálló viszony az utóbbi időben ridegségéből engedett, ámbár a franciák revanche-érzelmeiken olykorolykor most sem tudnak még uralkodni. Igy történt p. a Dreyfus-ügyben is. Münster nagykövet és Bülow államtitkár 1894 óta ismételten (utoljára a Reichsanzeiger 1899 szept. 8. számában) és határozott hangon jelentették ki, hogy Dreyfus soha sem állott a párisi követséggel összeköttetésben. A francia soviniszták mind a mellett kételkedve fogadták e dementiket s még most is hiszik, hogy a bordereauban egy Vilmos császár kezétől eredő levél lappang. Kis utójátéka is volt az ügynek. A külföldi katonai attachék vallomásainak semmibe sem vétele arra birta (1899 dec.) a hármas szövetség tagjait, hogy attachéikat Franciaországból visszahivják. A szövetséges *Ausztriával* való jó viszonyt a Badeni- és Thun-kormányok németfaló magatartása kissé feszélyezte; a Clary-minisztérium kinevezésével azonban visszaszaköltözött a benső barátság szelleme s Bülow és Goluchowski legújabban megint szuperlativusokban beszélt a hármas szövetségről. *Angliával* szemben Németország barátságos, egyúttal azonban szilárd álláspontra helyezkedett; óvakodott Anglia érdekkörébe avatkozni, de az azon kivül eső tengerentúli országokban erélyes kézzel tovább szövi a saját gyarmathálóját. A Chamberlain által több izben felajánlott szövetkezést Németországban epp oly kevéssé vették komolyan, mint az északamerikai Unióban.

A *transzváli háboru* kitörése után a császári pár ellátogatott ugyan Viktoria királynő udvarába (nov. 20.), de e találkozás tisztán családi jelleget öltött. A háboruval szemben a hivatalos N. mereven semleges álláspontra helyezkedett, ámbár tagadhatatlan, hogy a nemzet óriási többsége a boerokkal rokonszenvez. *Oroszországgal* a császári kormány egészben véve Bismarck tradiciójához hiven minél barátságosabb lábra igyekszik helyezkedni; e célt szolgálják az orosz cári párral történt gyakori találkozások is. Az Angliával és Oroszországgal fennálló barátságos viszony, Vilmos császár tapintattal párosult erélye és Bülow ügyessége tették lehetségessé, hogy a szépen fejlődő német *gyarmat-hálózat* legújabban még jobban kitágult. A khinai Kiao-Csout nem számítva, megvették (1898 febr. 12., Spanyolországtól a *Karolina-, a Palau- s a Mariana-szigeteket* 25 millió pesetáért. 1899 nov. szerezték meg Angliától a *Szamoa-szigetek* legnagyobb részét, mig másrészt a Tonga- és Savage-szigetekre emelt igényeiről lemondottak. Egyidejüleg e szerződéssel a Togo-gyarmat és az angol Aranypart gyarmat vitás határát is szabályozták. Miután a birodalmi gyülés ezeket a vívmányokat nagy többséggel tudomásul vette, a császár Bülow államtitkárt a grófi rang adományozásával kitüntette. 1899 nov. végén pedig Elő-Ázsiában is tág tere nyilt a német vállalkozási szellemnek, munkaerőnek s export-iparnak. A szultán ugyanis az Anatoliából (Konia) egészen Bagdad és Baszoráig (Mezopotámia) tervezett vasúti vonal kiépítésére szóló engedélyt állami segély biztosítása mellett egy német bank-csoportra ruházta, mely nyolc év alatt e nagyfontosságu vonalat kiépíteni köteles. — Hadi erején alapuló tekintély, szellemi haladás és anyagi jólét meg lendület dolgában a német birodalom jogosult önérzettel lépi át az új század küszöbét.

Irodalom. Blum Hanns, Die deutsche Revolution, Firenze 1898, díszmű; Friedjung H., Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland 1859—66, 2. köt. 1896—98, 4. kiad. 1900; Hagelstange Alfréd, Süddeutsches Bauernleben im Mittelalter, Lipcse 1898; Meyer E. H., Deutsche Volkskunde, Strassburg 1898; Dannenberg H., Die Münzen der sächs. u. frankischen Kaiserzeit, eddig 3 köt., Berlin; Gerdes H., Gesch. des deutsch. Volkes u. seiner Kultur im Mittelalter, 3 köt. Lipcse 1898; Das geistige Deutschland am Ende des XIX. Jahrhunderts. I. Die bildenden Künstler, u. o. 1898; Fuchs E., Das Jahr 1848 in der Caricatur, München 1898; Meyer Hans, Das deutsche Volkstum, Lipcse 1898 s köv.; Rogge B., Gesch. der Reformation in Deutschland, Drezda 1898 s köv.; Blum Hans, Vorkämpfer der deutschen Einheit, Berlin 1898; Inama-Sternegg K. Th., Deutsche Wirtschaftsgeschichte, III. köt. I. fele, Lipcse 1899; Wolf G., Deutsche Gesch. im Zeitalter der Gegenreformation, I—II. köt. 1897—99 s köv.; Ratzel F., Deutschland. Einführung in die Heimatkunde, Lipcse 1898; Lindner Tivadar, Die deutsche Hanse, u. o. 1898; Hassert K., Deutschlands Kolonien stb., u. o. 1899 s köv.; Below G., Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum, u. o. 1898; Schlenther Pál, Das 19te Jahrhundert in Deutschlands Entwickelung, Berlin 1899 (gyüjteményes munka a történelmi fejlődés egyes ágairól); Radandt H., Die deutsche Volkserhebung 1848—49, pályanyertes mű, Lipcse 1899; Müllenhof K., Deutsche Altertumskunde, IV. köt. 1. fele, Berlin 1898; Jastrow és Winter G., Deutsche Gesch. im Zeitalter der Hohenstaufen. I. köt. Stuttgart 1897; Fisher X., The mediaeval empire, 2 köt. London 1898; Dewelitsch F., Metternich u. seine auswärtige Politik, I., Stuttgart 1898; Denis E., Allemagne, 2 köt. Páris 1898—1899; Guarini G. B., La Germania e la questione d'Oriente, Róma 1898; Domeier V., Die Päpste als Richter über die deutschen Könige vom XI. bis zum Ausgang des XIII. Jahrhunderts, Boroszló 1897; Pfister Albert, Das deutsche Vaterland im 19. Jahrhundert, Stuttgart 1899; Cohn S., Die Finanzen des Deutschen Reiches seit seiner Begründung, Berlin 1899; Galde és Brikmann, Repetitorium der deutsch. Gesch., I. u. o. 1899., középkor; Dahn Fel., Urgeschichte der germanischen u. roman. Völker, u. o. 1899, I. köt. II. kiad.; Liebe G., Der Soldat in der deutschen Vergangenheit, Monographien zur deutschen Kulturgeschichte, I. k. Lipcse 1899; Fabricius K., Die deutschen Corps, Berlin 1898; Zehne Arnold, Die Kultur-Verhältnisse des deutsch. Mittelalters, Lipcse 1898; Lindner Tivadar, Geschichte des deutschen Volkes, 2 köt. Stuttgart 1894—95; Kämmel, Der Werdegang des dutsch. Volkes, I. Lipcse 1896; Michael, Gesch. des deutsch. Volkes seit dem XIII. Jahrhundert bis zum Ausgang des Mittelalters, I. köt. Freiburg 1896, II. 1899; Werner Reinhold, Bilder aus der deutsch. Seekriegs-Geschichte, München 1899; Bär, Die deutsche Flotte 1848—52, Lipcse 1898; Below és Keutgen, Ausgewählte Urkunden zur deutschen Verfassungs-Geschichte, I. Weimar 1899; Peters, Entwicklung der deutschen Rhederei stb, Jena 1899; Dahn F., Die Könige der Germanen, VII. és VIII. köt.: Salomon L., Gesch. des deutsch. Zeitungswesens, I. köt. A XVI. és XVII. sz., Oldenburg 1899; Mayer, Deutsche u. französische Verfassungs-Geschichte vom IX. bis XIV. Jahrhundert, 2 köt. Lipcse 1899; Denkmäler deutscher Kulturgeschichte, I., Magánlevelek a középkorból, I. rész, kiadja Steinhausen Gy., Berlin 1899; Gedanken und Erinnerungen des Fürsten O. Bismarcks, eddig 2 köt. Stuttgart 1898; az újabb Bismarck-irodalom, l. o.; Marcks Erich, Kaiser Wilhelm I., II. kiad. Lipcse 1898; Heyne M., Das deutsche Wohnungswesen von der ältesten Zeit an bis zum XVI. Jahrhdt, u. o. 1899; Kummer A., Die deutschen Reichsmünzen von 1871 bis 1898, Drezda 1899; Guilland A., L'Allemagne nouvelle et ses historiens, Páris 1899; Kaufmann Gy., Politische Gesch. Deutschlands im XIX. Jahrhundert, Berlin 1899. M. L.

Németország hadserege. Az összes véderő: 7 millió, ebből katonailag kiképezve: 3.055,000 (6·1%), ezenkivül: 26,000 tényleges havidijas. *1. vonal:* Hadsereg 1.070,000, hadtengerészet 30,000. *2. vonal:* 1. sorrend (Aufgebot): Honvédség 606,000, tengerészet 17,000. 2. sorrend: Honvédség 654,000, tengerészet 18,000. *Póttartalék:*

Hadsereg és 1. sorrendü honvédség 1.196,000, hadtengerészet 4000. *3. vonal:* Népfelkelés, 1. sorrend 3.020,000, 2. sorrend 480,000.

Az 1. vonalu hadsereg a 7 legfiatalabb évfolyamból áll. *A 2. vonalu hadsereg* a következő 12 évfolyamból áll és 2 sorrendbe van beosztva, melyek közül az első ugy van kiképezve, mint az 1. vonal, a 2. pedig rendesen és minimálisan kiképezettekből áll. *A póttartalék* az 1. és 2. vonal évfolyamaival párhuzamosan futó évfolyamokból áll. (20 heti kiképezés.) *A 3. vonalu hadsereg* két sorrendbe van beosztva és 9 katonailag kiképezett és 28 közvetlen beosztott évfolyamokból áll.

Gyalogság: 1755 zászlóalj (1. vonal 711, 2. vonal 684, 3. vonal 360). Póttestek: 178 zászlóalj. Kelet-afrikai védő csapatok: 10 század. *A század hadi állománya:* 5 tiszt, 252 ember (245 fegyver). *Fegyverzet:* 7·9 mm.-es ismétlő-fegyver 88. minta (Abart-Mannlicher) rövid döfőszurony. 3. vonal: Mauser-Werder-fegyver. *Lőszer:* az embernél 150, a század-tölténykocsiban 50, a hadtest-oszlopnál 70, összesen 270 töltény. *Az ember összes megterhelése:* 31 kg. (de 33 kg. is).

Lovasság: 492 század (1. vonal 372, 2. vonal 120). Póttestek: 93 század. Külön alakzatok 16 század. *A lovasszázad hadi állománya:* 5 tiszt, 158 ember, 172 ló, 155 lovas. *Fegyverzet:* az összes lovasságnál: ismétlő karabely és dsida. Vértesek és nehéz lovasok: pallos, dsidások: kosaras kard, különben könnyü kard. Tisztek és altisztek: kard és revolver. *Lőszer* (egységes): az embernél 45 (revolverként 18) töltény, 10 (3) töltény a töltény-kocsikban, a többi a lőszer-tartalék-intézeteknél. *A ló megterhelése:* 128 kg.

Tüzérség: 4056 ágyu (1. vonal 2964, 2. vonal 1092). Póttestek: 516 ágyu. *A kocsiző (lovagló) üteg hadi állománya:* 5 (5) tiszt, 173 (168) ember, 156 (240) ló, 6 (6) ágyu, 9 (9) lőszerkocsi. *Ágyurendszer:* Krupp, 8·8 cm.-es tábori ágyu C 73/91. *Lőszer:* ágyuként 147 lövés; robbantó-granát 150 darab ütegenként.

Műszaki csapatok: 135 utász-század, 27 vasúti század, 29 táviró-osztag, 2 léghajós-osztag. *Fegyverzet és lőszer:* ismétlő vadászpuska 30 töltény. *Hídvonat:* 62 hadosztályi hídvonat à 43·68 m., 20 hadtest-hidvonat à 122 m. (Biragopontonok, Haquet-féle egységes szekerekkel).

Hadi flotta: 54 csatahajó és cirkáló 439 ágyuval, 340 gyorstüzelő ágyuval és golyószóróval. 137 torpedó-naszád.

Gyalog dandárok: 1. vonal: 86 gyalog dandár = 43 hadosztály, *2. vonal:* 43 tartalék dandár = 20 hadosztály, 43 honvéd dandár 1. sorrend = 20 hadosztály, *3. vonal:* 40 honvéd dandár 2. sorrend; népfelkelés.

Lovas dandárok: 1. vonal: 46 lovas dandár à 2 ezred à 4 század, ezekből 30 dandár 10 lovas hadosztályt alkot. A maradékból és a tartalék alakzatok összevonásával 20 dandárt alkotnak a hadtestek számára.

Tüzérdandárok: 20 tüzérdandár (1 tüzérdandár = annyi mint egy hadtest összes tüzérsége. 17 dandár 2—2, a többi 3—3 tábori tüzérezredből áll; a lovagló ütegek a lovas hadosztályoknál vannak, a többi a hadosztályi — hadtesti tüzérséget és a tartalék hadosztályi — tüzérezredet alkotja).

Gyalog hadosztály: 86. *1. vonal:* 43 gyalog hadosztály. *2. vonal:* 43 tartalék hadosztály, *3. vonal:* 7 honvéd hadosztály 2. sorrend, megszállási célokra. *A gyalog hadosztály teljes létszáma:* 434 tiszt, 14,830 ember, 2567 ló, 36 ágyu, 322 szekér. *Ütközeti létszám:* 11,712 fegyver, 624 lovas, 36 ágyu.

Lovas hadosztályok: 10. *Teljes létszám:* 221 tiszt, 4564 ember, 5056 ló, 12 ágyu, 151 szekér. *Ütközeti létszám:* 3764 lovas, 12 ágyu.

Hadtestek: 20. *Egy hadtest ütközeti létszáma:* (2—3 gyalog hadosztálylyal) 25—37,000 lőfegyver, 1272—1872 lovas, 120—156 ágyu. A 20 hadtest 5 hadseregfőfelügyelőnek van alárendelve. Ami a ruházatot és felszerelést illeti, az utolsó években több változás történt, főleg azon szempontból, hogy a gyalogság menet- és harcképességét emeljék. Igy több évi kisérlet után a gyalogság és a vadászok (1895) könnyebb sisakot kaptak. Épp igy történt a csákóval, hátbőrönd, tölténytáska és mellszíjjal. A kabát más szabást nyert, most a gallér nem olyan magas és szük, mint régente és az ujjak elől bevágást kaptak ki- és begombolásra. A gyalog csapatok hordható sátorokkal és meghatározott számu kerékpárral vannak felszerelve. G. T.

Német paréj (növ.), l. *Laboda* (XI. k.).

Német polgári törvénykönyv (Németország, XIII. k. 58. old.). Körülbelül félszázados előkészületi munkálatok után emelte törvénynyé a német birodalom 1896 aug. 18. a N.-et, mely 2385 §-ból áll s a következő öt könyvben: Általános rész, A kötelmi viszonyok joga, Dologi jog, Családjog és Örökjog a magánjog egész anyagát felöleli. Az 1896 aug. 18. kelt életbeléptetési törvény a N. életbelépését 1900 jan. 1-re tűzte ki. Az idevágó rendkivül nagy terjedelmü irodalomból kiemelendők: *Planck*, Kommentar z. Bürg. Gesetzb.; *Eck*, Vorträge über das Recht des bürgerlichen Gesetzbuches; Das Recht des bürgerlichen Gesetzbuches in Einzeldarstellungen, mely utóbbit a német egyetemi tanárok adják ki, s amelyből eddig 10 kötet jelent meg. A N. általános részét *Barna* Ignác dr. magyarra is lefordította s a fordítás mint a Jogtudományi Közlöny melléklete 1898. jelent meg. Az egész törvénykönyv magyar fordítását adja *Szász* Hugó (Budapest 1900). V.

Német rebarbara (növ.), l. *Kutyafa* (XI. k.).

Német szenités, l. *Szenítő mód.*

Német szociális reformpárt, antisemita párt, mely a német reformpártnak és a német szociálista-antisemita pártnak egyesüléséből 1894 okt. 7. Eisenachban alakult. Jelenleg 14 kerülettel rendelkezik s Zimmermann és Liebermann vezérlete alatt áll. A párt napilapjai: Deutsche Wacht (Drezda), Staatsbürgerzeitung (Berlin), Sachsenschau (Magdeburg), Deutsches Blatt (Hamburg), Hannöv. Post (Hannover), Deutschnationale Zeitung (Düsseldorf), Mittelsächs. Zeitung (Meissen). Eszméiket a Deutschsociale Blätter (Lipcse), Deutsche Volkswacht (M/m. Offenbach), Antisemit. Volksblatt (Cassel) hetilapok is terjesztik.

Nemirovics-Dancsenko, l. *Nyemirovics-Dancsenko.*

Nemjanidák, l. *Nemjanics* (XII. k.).

Nemleges kötelem, l. *Tevőleges kötelem.*

Nemoralia (lat.), erdei és berki ünnepek, aminőket az antik világban számos istenségnek tiszteletére tartottak.

Nemtő, a géniusz (VII. k.) hibás magyar neve.

Nemzet (XIII. k.) politikai napilap 1899 szept. végén megszünt, illetőleg beleolvadt a *Magyar Nemzet* (l. o.) politikai lapba.

Nemzeti párt (XIII. k.) Budapesten 1899 márc. 2. országos értekezletet tartott, melyen elhatározták, hogy a N., «minthogy a Széll-kormány és a N. politikája közt sem tárgyi, sem személyi ellentétek fenn nem forognak, a kormányt programmja megvalósításában támogatni fogja és ekként a további külön pártállás foglalásának helyét nem látván, azt megszünteti». E határozat egyhangu elfogadása után a N. feloszlott s képviselői beléptek a szabadelvű pártba.

Nemzeti Szalon (XIII. k.) 1899 óta Budapesten a Kossuth Lajos-utcai Cziráky-féle palotában rendezi kiállításait.

Nemzeti Szemle, irodalmi, társadalom-politikai és közgazdasági hirlap, az országos nemzeti szövetség értesítője. Alapították Budapesten 1898.; megjelenik havonkint kétszer, szerkeszti *Déri* Gyula és *Pataki* F. Tasziló.

Nemzeti szociális egyesület, a németországi keresztény szociális pártból kivált egyesület, mely 1896 nov. 23—25. alakult meg Erfurtban. A szociáldemokrata párttal szemben nemzeti és keresztény alapon akarja a munkásosztály helyzetét javitani. Követeli a külügyi politika fejlesztését, az általános hadkötelezettség csorbíttatlan keresztülvitelét, a hadi tengerészetnek és a gyarmatoknak gyarapítását. Belső reformtörekvései: az általános választói jog kiterjesztése a tartományi és községi választásokra, az egyesületi szabadság és a munkásosztálynak a közgazdaság előnyeiben való nagyobb részesítése politikai és szövetkezeti szervezkedés útján. Közlönye a Hilfe c. hetilap.

Nemzeti szövetség, l. *Országos nemzeti szövetség* (XIII. k.).

Nemzeti Újság (4., XIII. k.) 1897 febr. 1. beolvadt a Hazánkba.

Nemzeti ünnep, monarkiákban rendszerint az uralkodó születésnapja, köztársaságokban a függetlenség kinyilatkoztatásának v. az alkotmány életbeléptetésének napja; azonkivül a fontosabb cselekmények évfordulói. Az egyes államok jelentékenyebb N.-ei a következők: Hazánkban Szt. István napja (aug. 20.) és az 1848-iki törvények szentesítésének napja (ápr. 11.), nem hivatalos N. márc. 15.; Angliában a Bank-Holidays, azaz banknapok, melyeken a bankok zárva vannak; Argentinában a federális alkotmány napja (máj. 25.), az alkotmányra való eskütétel napja (jul. 9.); Belgiumban I. Lipót király trónralépésének és a függetlenségi nyilatkozatnak napja (jul. 21—23.); Boliviában az 1825-iki első kongresszus és a függetlenségi nyilatkozat napja (aug. 6.); Braziliában Amerika fölfedezésének napja (okt. 12.), az ország fölfedezésének napja (máj. 3.), a rabszolgák fölszabadításának v. a testvériesülésnek ünnepe (máj. 13.), Brazilia függetlenségének napja (szept. 17.), a köztársaság megalakulásának napja (nov. 15.); Chilében az 1810-iki függetlenségi nyilatkozat napja (szept. 18); Dániában az alkotmány kihirdetésének napja (jun. 5.); az Egyesült-Államokban Washington születése napja (febr. 22.), a függetlenségi nyilatkozat napja (jul. 4.), a sírok feldiszitésének napja (Decoration-day, máj. 30., az 1861—65-iki polgárháboruban elesettek emlékére), az aratási hálaünnep (Thanksgiving-day, nov. végén, az elnök által meghatározott napon); Franciaországban a Bastille lerombolásának napja (jun. 14.); Görögországban a függetlenség napja (márc. 25., ó-naptár szerint); Haitiban a függetlenség ünnepe (jan. 1.); Mexikóban a függetlenségi nyilatkozat napja (szept. 16.), az 1857-iki alkotmány közzétételének napja (febr. 2.); Németországban Sedan napja (szept. 2.); Norvégiában az alkotmány közzétételének napja (máj. 17.); Olaszországban Róma bevételének napja (szept. 20.); Portugáliában a parlament megnyitásának napja (jan. 2.), az alkotmány ünnepe (ápr. 29.); Romániában a királyság kihirdetése (márc. 14., ó-naptár szerint); Svájcban a szövetség imádkozó-napja (szept. 3-ik vasárnapja); Spanyolországban Amerika fölfedezésének napja (okt. 12.); Bulgáriában a függetlenség napja (febr. 19., ó-naptár szerint), Bulgária és Rumélia egyesülésének napja (szept. 8., ó-naptár szerint).

Nemzeti zsinat, l. *Zsinat* (XVI. k.).

Nemzetközi egyezmény (XIII. k.). A szerződő államok kormányai 1895 jul. 16. pótmegállapodásra léptek, mely a végrehajtási határozmányokat kiegészíti, s amelyet a kereskedelmi miniszter 1896 nov. 2-án 70,347. sz. a. kelt rendeletével (Rend. Tára II. köt. 445. old.) léptetett életbe. V.

Nemzetközi értékek, a tőzsdén olyan értékpapirok, amelyek több különböző ország piacán tárgyai az adás-vételnek, ellentétben a helyi értékekkel, amelyek csak egyes piacokon vannak jegyezve, illetőleg csak itt jöhetnek forgalomba.

Nen, anami súlymérték = 390·5 gramm.

Nenadovics *Ljubomir*, szerb költő és iró, szül. Brankovinában (Szerbia) 1826 szept. 4. Tanult Belgrádban, Prágában, Berlinben, Heidelbergában, Párisban. 1858. követségi titkár Konstantinápolyban, 1859. a szerb közoktatásügyi minisztérium osztályfőnöke, 1860. ezen minisztérium vezetője. Összegyüjtött munkái 15 kötetre terjednek. Dalai sok kiadást értek; epikus költeményei: Slobodiáda és Dojcsinovics Voin. Történelmi munkái: Szerbia története (1850); Adalékok Szerbia történetéhez (1858, 2 köt.); Az 1811-ki drinai harc. Irt utirajzokat is. MARG.

Nentershausen, falu Cassel porosz kerületben, (1895) 780 lak. Van járásbirósága, telefonhálózata. Környékén kobaltot, vaspátot, nikolt és rezet bányásznak.

Neofóbia (gör.) a. m. újitástól való félelem.

Neon, elem, l. *Kripton.*

Neosolium, Besztercebánya latin neve.

Neotragus, l. *Antilópok* (I. k.).

Neotropikus régió, l. *Állatföldrajz* (I. k.).

Nepa L. (állat), l. *Vizi skorpió* (XVI. k.).

Népbiztosítás, l. *Biztosítás.*

Népesedéstan. A N.-nak nagy mesterétül a tudomány Malthust tiszteli, ki először 1798. megjelent művében szabatos fogalmazásban állítja fel a népesedés törvényeit és különösen élesen rajzolja a szegény osztályok túlságos szaporaságának következményeit, melyek különben épp az ő idejében nagyon szembeszökőkké lettek az angol ipar válsága folytán. Malthus fő tétele az, hogy az emberiség természetes szaporodási képessége oly nagy, hogy azzal a tápszerek szaporítása nem tarthat lépést; a megélhetés által adott határt rendesen eléri az emberiség, bár erre nézve már kivételeket enged meg, hogy túl ne léphesse a határt, arról a nyomor okozta nagy halálozás s a nemi életet megrontó bűnök egyfelől, másfelől azonban az erkölcsi megtartóztatás gondoskodnak. Malthus az utóbbit ajánlja (Malthusian league), azt hirdetvén, hogy a munkás-osztálynak módjában van a házasságtól és gyermeknemzéstől való tartózkodás útján mérsékelni a munkakinálatot és javítani helyzetén, melyet a nagy szaporaság tesz vigasztalanná. Malthus tanai felett óriási nagy vita és egész irodalom keletkezett. A szocialisták megtámadták, nagyobb részök azzal érvelve, hogy a nyomor és a túlnépesedés csakis a jelenlegi kapitalisztikus társadalmi szervezet és jogrend folyománya. Voltak közgazdák, kik abban biztak, hogy az emberi munka és a társulás képesek nagyobb méretekben szaporítani a megélhetésre szolgáló javakat, mint amily mértékben magok az emberek szaporodnak; ide tartozik a szocialista írók egy része is. Mások fiziologiai okokkal vélik a túlnépesedés veszélyét megcáfolhatni, állítván, hogy az idegeknek a művelődéssel való megerőltetése szaporátlanságot idéz elő. Tény az, hogy századunkban a művelt nemzetek népszaporodása, ha nem is érte el a Malthus által próbaszámításánál felvett 25 éves megkétszereződést, nagyon erős volt, anélkül, hogy e szaporodás a megélhetést nehezebbé tette volna, mi azonban a természettudományokra alapított gazdasági technika fejlődésének s az új világrészek elfoglalásának köszönhető. A szaporaság e kedvező körülmények közt elég nagy maradt Európa vállalkozóbb szellemü kulturnépeinél ugy, mint az igénytelenebb, kezdetlegesebb agrikol népeknél. A születési arány csökkenése azonban mégis észlelhető, Franciaországban pedig már valóságos nemzeti csapássá lett. A családalapítás körül való óvatosság növekedik s a házasságok termékenysége is apad, különösen a művelt középosztály nagyon szaporátlan. A lelki indító okok hatása tehát képesnek látszik ellensúlyozni a túlságos szaporodást mindaddig, mig az egyéni felelősség a család és a gyermekek jövőjét, illetőleg a családalapítókat terheli. Szociálisztikus jogrend mellett a népesedésnek e korláta elveszitené hatását. Finomabb különbségeket a szaporaság alakulása közt az egyes társadalmi osztályok szabatos statisztikai megfigyelése derit fel.

Nepete, város Etruriában a cimini rengeteg közelében; korán a rómaiak pártjára lépett, később római kolonia és municipium, most *Nepi* (1881. 2164 lak.) számos ókori emlékekkel.

Néphimnusz (XIII. k.) Az *osztrák N.* (Gott erhalte) első előadásának századik évfordulóját Bécsben a Carltheaterben 1897 febr. 11. megünnepelték. Az előadáson a császár is megjelent.

Nephrops (állat), l. *Scampi* (XIV. k.).

Népies egyetemek, l. *Paraszt-egyetemek* (XIII. köt.).

Népies naptár, l. *Ünnepkör* (XVI. k.).

Népiskola (XIII. k.). Az 1898-iki közoktatási költségvetés tárgyalásakor Wlassics a népoktatás emelése érdekében a következő teendőket emelte ki: az állami népiskolák elhelyezését, ezer új N. felállítása, a létező állami elemi N.-k törvényszerü karbahozatalát, az állami tanítók anyagi helyzetének javítását, az iskolai épitkezések szabályozását, az iskolák beléletének irányítását, a N.-i tanfelügyelet intenzivebbé tételét, a gazdasági ismétlő iskolák létesítését, a N.-i új tanterveket és a kisdedóvás fejlesztését. 1897—1898-ban 16,769 elemi, 31 felső, 277 polg. iskolánk volt. A tanítók száma ugyanekkor 27,717-re emelkedett, kiknek 18%-a nő. Az *ezer új állami N.* első sorozata az 1899-iki költségvetésben biztosítva van, a hátralevő rész felállítása öt évre terveztetik. Az *állami tanítók fizetésének rendezése* 500, 600 és 700 frtos fizetési fokozatokban halad elő. A *községi és hitfelekezeti N.-k* tanítóinak fizetéskiegészítése s korpótlékuk állami fedezése 1898 okt. 1. óta folyamatban van. Eddig mintegy 4000 tanító nyer fizetéskiegészítés címén s 5000 korpótlék címén állami segélyt. Ugyane célra az 1900-iki költségvetésben közel egy millió forint van felvéve. Az *osztott N.* tantervét az országos közoktatási tanács állandó bizottsága elkészítette. Igen jelentékeny haladás történt a *gazdasági ismétlő iskolák* terén. A földmívelésügyi miniszterrel kezet fogva, Wlassics 1897 óta ezernél több ilyen iskolát szervezett, melyeket népünk mindenütt felkarolt.

A polgári iskola újjászervezése 1896. megindult. Az országos közoktatási tanács állandó bizottsága azóta foglalkozik ezzel a kérdéssel, melynek eredménye máig mindössze az, hogy 4 osztályos polgári és e fölé állítandó 3 osztályos felső polgári iskolát hozott javaslatba, ez utóbbi a közigazgatási pályákra tekintettel volna szervezendő. A terv megvalósulása attól függ, hogy a qualifikációnális törvény tervbe vett revíziója megadja-e a felső polgári iskolának a kivánt minősítési jogot és sikerül-e megszerezni növendékei számára az egyévi katonai önkéntességet.

Népmondák. A *magyar* N. közül a honi föld és történelem nevezetes helyeit, embereit és eseményeit illetők külön és részben legalább saját népünk alkotásainak tekinthető csoportját a többitől elválasztván, emezeket sokban a többi közép-európai, kivált a velünk együtt és közöttünk élő németség, szlávság és románság mondáihoz hasonlóknak találjuk. És ez a népköltés e termékeinek ugyan a meséknél valamivel korlátoltabb, de mégis eléggé szabad vándorlása és alkalmazkodási képessége mellett nem is meglepő. Itt igen óvatosaknak kell tehát lennünk s csak a legnagyobb körültekintéssel és bizalmatlansággal eljáró kritika után szabad valamit a sajátunknak vagy őshazai és ősrokonsági vallomásnak tekintenünk; s még akkor is mindig készen lehetünk arra, hogy közelebbi és behatóbb vizsgálatnál

még az ilyesmi is kölcsönvételnek tünhetik ki. Az előbbi feltevést ugyanis csak akkor szabad valószinünek elfogadnunk, ha az annak felmerülésére alkalmat adó rokonnépi analogiák más közös (p. kulturéleti, kivált keresztény vallási) forrásból ki nem magyarázhatók, hanem összes kisérő jelenségeikkel együtt csakugyan az őskori együttélés legmélyebb rétegébe visszanyulóknak mutatkoznak. Figyelembe veendő és mindig szem előtt tartandó ugyanis a N. elemzésénél, egybehasonlításánál és osztályozásánál az, hogy jó részük sokkal későbbi eredetü, mint aminő korból valónak vallja magát, s hogy épp az ilyenek közt vajmi sok a pszeudomorf monda, ezen olyant értvén, amely tulajdonkép más föld és idő szülötte, csak vándor útján alkalmazkodott és öltött másutt meg másutt újabb meg újabb alakot. Ilyenek p. jó nagyrészt nálunk az u. n. *krónikás* mondák, melyeknek csak kis töredéke került a feljegyzésük korában élő néphagyomány üde forrásából mai lelőhelyükre s innen aztán részben meg vissza a néphez, ahol ma már élő hagyományképen virul tovább, az is, ami igazán népies eredetü, vegyest azzal, ami már a középkori tudákosság és korszerü felfogás szülötte. Ilyenek p. a hunn-magyar rokonságot bizonyítani látszó mondák s a honfoglalásra vonatkozók, sőt a későbbi korokból való históriai mondák s ezek közt még a legkiválóbb történelmi alakokra vonatkozók (p. a Mátyás királyról szólók) egy része is, amely más, régibb mondák adaptációjának ismerszik fel a szigorubb kritika bontókése alatt. KAT.

Néppárt (1., XIII. k.) az 1896. általános választásokkor megerősödött s jelenleg (1900 jan.) 15 képviselője van. Az 1898. téli obstrukció idején szövetkezett a másik két ellenzékkel Bánffy báró megbuktatására; a Széll által javasolt *paktumot* (l. o.) a párt nevében Molnár János pártelnök irta alá. — Osztrák N., l. *Katolikus néppárt*.

Néprajzi muzeum (tulajdonképen a m. nemzeti muzeum néprajzi osztálya), a magyar faj s a magyar hazát lakó többi nemzetiségek etnográfiájának rövid bemutatásán kivül még a magyar fajt környékező (orosz), továbbá a vele nyelvileg (finn, osztják, vogul) és etnikailag (faj és szokás szerint) rokon (török-tatár) kulturális vagyonának egybegyüjtésére és megmagyarázására és igy közvetve a magyarság eredetének kérdésére fekteti a fő súlyt. *Eötvös* József bárónak köszöni létesülését. Ő bizta meg *Xántus* Jánost (XVI. k.), hogy csatlakozzék a Novara-expedicióhoz, gyüjtsön a magyar nemzeti muzeum számára mindenféle természeti tárgyakat, egyúttal azonban fordítsa figyelmét az idegen népek használati tárgyainak és ipari termékeinek gyüjtésére is. Xántus mindkét feladatának kitünően megfelelt. Ezután a fényes kezdet után azonban az etnográfia ügye hazánkban 25 évre majdnem teljesen elaludt. Xántus gyüjteménye a nemzeti muzeum egyik folyosójára került ki. Az 1873. bécsi világkiállításra szánt hazai tárgyak, melyek eredetileg a magyar nemzeti muzeumnak voltak szánva, az újonnan létesitett iparművészeti muzeumba kerültek, ugyszinte oda vitték el a Xántus-gyüjtemény javát is. Végre az 1885-iki országos kiállítás után nehány száz darab a kiállításból is került, azonkivül az osztály kapott 500 frtnyi évi javadalmazást, mely egynéhány évvel később 800 frtra, ma már a rendkivüli dotációkat nem számítva, évi 2000 frtra emelkedett. Az osztály vezetését *Jankó* János vette át, körülbelül 5000 darabból álló gyüjteménynyel, mely a Csillag-utca 15. sz. bérházának 6 szobájában volt kiállítva. Azóta, tehát rövid 4 év lefolyása alatt, a gyüjtemény körülbelül 40,000 tárgyra szaporodott fel, melyek az évi dotációból vásárolt kisebb tételeken kivül a következő nagyobb gyüjteményekből állanak: Régi gyüjtemény: *Xántus* keletázsiai, *Pápai* Károly osztják-vogul, *Vikár* Béla finn gyüjteménye. Újabb gyüjtemény: *Fenichel* Samu uj-guineai, *Teleki* Samu gróf afrikai gyüjteménye. Az ezredéves kiállításból: a falu anyaga, ajándékozták a vármegyék, *Zichy* Jenő gróf I. ázsiai expedíciójának kaukázusi és középázsiai anyaga, *Herman* Ottó ősfoglalkozási, *Jankó* János gazdasági munkaeszköz-gyüjteménye. Misszió-kiállítás (Ázsia, Afrika, Amerika), megvette *Wlassics* Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter. *Bettanin* (Indonézia), *Biró* Lajos (Német-Uj-Guinea) és *Zichy* Jenő gróf II. ázsiai expedíciójának gyüjteménye. *Zichy* Jenő gr. (Khina), *Jankó* János dr. (osztják) és *Pósta* Béla (régiségek) stb. 1898 óta a gyüjtemény a fent megnevezett bérhelyiségben fel is van állitva, újabban összesen 56 szobában s a nagy közönség számára szerdán és szombaton ingyen, a többi hétköznapokon 50 krért megtekinthető. Az osztály szakkatalogusai külföldön is feltünést keltettek, az Etnographia-ban külön szakközlönye is van. SEMAYER.

Népszámlálás (XIII. k.). Az 1899. XLIII. t.-c. szerint a magyar korona országai területén a legközelebbi N. 1901 jan. 1—10. közt történik s alapul az 1900 dec. 31. és 1901 jan. 1. közti éjfél időpontjában létező népességi állapotot veszi. A N.-sal egyidejüleg a köz- és magánépületek és a lakások összeirása, továbbá a kisipar körébe tartozó iparüzemek fölszereléseinek és termelési viszonyainak számbavétele is eszközlendő. A N. a törvényhatóság (vármegye, város) első tisztviselőjének, Horvát-Szlavonországokban a vármegyei, illetőleg városi hatóságnak felügyelete, a községi elöljáróságok, illetve városi közegek és e célra alkalmazandó számláló biztosok közreműködésével hajtandó végre. Az eljárás részleteit a kereskedelemügyi miniszter, a m. kir. központi statisztikai hivatalról szóló 1897. XXXV. t.-c. szem előtt tartásával rendeleti úton állapítja meg.

Népszava, a magyarországi szociáldemokrata párt közlönye, l. *Munkásmozgalom Magyarországon*.

Népszerü hangversenyek, az ily előadások a legujabb kor találmányai; nem annyira a népszerü zenestilust tartják szem előtt, mint az olcsó árakat. Franciaországban jöttek divatba, hol a legnagyobb és legköltségesebb zenekari hangversenyeket kezdték népszerüsiteni nagy helyiségekben és igen jutányos árak mellett. Azután kiterjesztették kamarai zeneelőadásokra s a legnagyobb művészek produkcióira is. Nálunk Budapesten a Rózsavölgyi és társa műkereskedése hozta forgalomba, amely a 90-es évek elején egy

pár éven át rendes heti és havi ilynemű előadásokat rendezett, ahol a legelső művészeket és a klasszikus zene legkiválóbb termékeit lehetett élvezni. Manapság már a kamarai zeneelőadások mind ez alapon állanak. A színházakban az olcsó délutáni előadások állanak velük egy kategóriában. Az operaházakban még nem igen vált divattá a zene ily demokratizálása. Á. K.

Népszuverénitás. A demokrata-republikánus írók által felállított N. elve egy önmagában helyes fogalomnak helytelen kifejezője. Helytelen elvileg, de azért is, mert demokrata-republikánus értelmében monarkikus elvvel összeegyeztethetetlen. A N.-nak pedig napjainkban, amidőn a monárkiai államformában élő népek sem magánvagyona, patrimoniuma többé a fejedelemnek, az államformától független értelemmel kell birnia. Ez csak ugy érhető el, ha a népet nem helyezzük ellentétbe az államfővel és az állammal. Ez az ellentét pedig sem nem szükséges, sem nem helyes. A szuverénitás — felségiség — függetlenséget jelent. A függetlenség az állam attributuma. A N. államszuverénitás, mely jelesül abban nyilvánul, hogy *a)* az állam minden más államtól független; *b)* területén más államhatóságot nem tűr s el nem ismer; *c)* mint jogi személy magát szabadon elhatározhatja, elhatározásait szabadon nyilváníthatja s érvényesítheti. Ez a szuverénitás — ismételjük — az államot, s csakis az államot illeti meg. Alanya: az állam. Az állam pedig a népet és az államfőt átfoglaló egységes egész. Téves tehát a N.-nak a fejedelmi szuverénitással ellentétbe helyezése. Mert állam nélkül s államon kivül sem fejedelmi, sem népszuverénitás nem képzelhető. L. *Felségiség* (VII. k.).

Néptanítók katonakötelezettsége. A néptanítók, nevezetesen az elemi, felső nép-, polgári iskolai, a siketnémák, vakok s hülyék számára fennálló közintézetek, a tanító- és tanítónő-képzők és az ezekkel kapcsolatos gyakorlóiskolák, a felsőbb leányiskolák, a földmívelési, kereskedelmi és ipariskolák tanítójelöltjei, illetve tanítói és tanárai, valamint a képesített és tényleg alkalmazott kisdedóvók az 1889. VI. és az 1890. V. t.-c., illetőleg az ezeknek végrehajtása tárgyában kiadott utasítások szerint lehetnek *póttartalékosok*, avagy részesülhetnek az *egyéves katonai szolgálat (az önkéntesség)* kedvezményében. A póttartalékba sorozottak a 8 heti katonai kiképeztetésre, valamint ugy ezek, mint a tanügyi pályán lévő tartalékos tisztek a későbbi, pár heti tartamu fegyvergyakorlatokra az iskolai szünidők alatt hivatnak be. Tanítóképző-intézeti növendék csak akkor részesül a póttartalékba sorozás és ennek kötelékében katonai szolgálatteljesítés kedvezményében, ha besoroztatása évében az elemi képzőintézet utolsó évfolyamát hallgatja és dec. végéig ez évfolyamnak legalább elégséges eredménynyel befejezését igazolja; a polgári iskolai tanítóképző hallgatói katonai szolgálatuk teljesítését tanulmányaik befejeztéig elhalaszthatják. Tanítók, tanárok, illetőleg kisdedóvók oklevelüket, illetőleg valamely nyilvános iskolánál teljesített akár végleges, akár ideiglenes tanítói, tanári, kisdedóvói működésük igazolványát tartoznak bemutatni. Nevezettek, ha említett okmányokkal nem rendelkeznek, avagy 2 év alatt sem igazolhatják, hogy valamely rendszeresített tanítói állásban alkalmazva vannak, a kedvezményt elvesztik és 3 évi tényleges katonai szolgálatra hivatnak be. A kedvezmény akkor is megszünik, ha annak fennállása működési bizonyítvány beküldésével nem igazoltatik, különösen, ha arra az illető még külön fel is szólíttatott.

A néptanítók egyévi tényleges katonai szolgálat *(önkéntesség)* kedvezményében is részesülhetnek, ha nyilvános vagy nyilvánossági joggal felruházott tanítóképző intézetben a kir. tanfelügyelő avagy kormánybiztos által aláirt tanítói oklevelet képesek legalább a fősorozáson benyujtott, az önkéntes katonai szolgálat kedvezményét kérő folyamodványhoz csatolni. A német nyelv nem tudása nem akadály; szegénység esetén államköltségen teljesíthető a katonai szolgálat. Háboru esetén a köztanintézetek, ideértve a népiskolákat is, tanárai és tanítói az 1868. XL. t.-c. alapján a tanítás folytatására nélkülözhetetlen számban alkalmazásukban meghagyatnak és a katonai bevonulás és szolgálat kötelezettsége alól fölmentetnek. A népfelkelés tettleges szolgálata alól való ideiglenes felmentésre pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1887 dec. 15-iki 2354. eln. sz. körrendelete szerint a népiskolák igazgatói, tanárai és tanítói szintén igényt tarthatnak, amennyiben a tanítás zavartalan folytathatására elkerülhetetlenül szükségesek és a népfölkelés II. osztályába tartoznak, vagy az I. osztályból a katonailag ki nem képzettek közé soroltatnak.

Hadmentességi díjat az 1880. XXVII. t.-c. 3. §-a alapján a néptanítók és tanítójelöltek — habár a tényleges katonai szolgálattétel alól fel is vannak mentve — nem fizetnek. De ha tanulmányaikkal felhagynak, illetve megszünnek tanítók lenni, említett kedvezményt elvesztik. *Nősülési* kivételes engedélyt a néptanítók nem kötelesek kérni, csak a katonai kiképzéskor nem nősülhetnek. V. ö. *Morlin* Emil és *Szuppán* Vilmos, A magyarországi népoktatásügy szervezete (II. köt.). VOLENSZKY.

Neptocarcinus (állat), az ívelt rákok (Cyclometopidae) családjába tartozó kövesült rövidfarku tengeri ráknem, amelynek egyetlen faja a *N. millenaris* Lőrent. csakis a budapesti Kis-Svábhegy nummulitmészkövéből ismeretes. A N. külalakjára nézve a *Neptunus* és *Cancer* nemekhez áll közel, de a mellső-oldali és homlokpárkány díszítését illetőleg minden más ráknemtől eltér. LÖRENT.

Neptunfű (növ., *Posidonia* Kön., *Kernera* Wild.), a hinárfélék tengeri füve, 2 fajjal a Földközitengerben és Ausztráliában. A *P. oceanica* König fajt leginkább Olaszország partján gyüjtik s becses trágya lesz belőle. A szárazzal aljaznak.

Neptunisták, azok a geologusok, kik a föld szilárd kérgének alakulásában egyedül a vizet tekintették azon geologiai tényezőnek, mely a földkérget létrehozta.

Neptun-öv, igy nevezték a Priessnitz-féle testre övezett borogató ruhát.

Neptunus *(de Haan) M. Edw.* (állat), az ívelt rákok (Cyclometopidae) családjába tartozó rövid

farku tengeri ráknem, amely a harmadkor elejétől napjainkig él. Magyarországban az egész harmadkorban élt, az alsó-durvamésztől ismerünk kövesült N.-okat az erdélyi részekből. Eddig csakis a magyar korona országaiból ismeretesek a következő fajok: Solymárról a középső eocénkoru rétegekből a *N. hungaricus* Lőrent.; Radobojról (Horvátország) pedig a *N. rabodojanus* Bittn. és *N. stenaspis* Bittn. LŐRENT.

Neretum, város, l. *Nardo* (XII. k.).

Nerium promontorium, a Finisterre-fok (l. *Finisterre*, VII. k.) latin neve.

Nernst *Valter*, német fizikus, szül. Briesenben (Ny.-Poroszország) 1864 jun. 25-én. 1883-tól fogva Zürichben, Berlinben, Grazban és Würzburgban tanult. 1887. Ostwald lipcsei kémiai laboratoriumának segéde lett, 1889. a fizikai kémia magántanára, 1891. kinevezték a göttingai egyetem rendkivüli, 1894. pedig rendes tanárává. 1895. a fizikokémiai és elektrokémiai intézetet szervezte. A magyar tudományos akadémia 1899 máj. 5. külső tagjává választotta. Művei, amelyek főleg a galvánáram előállításának kérdésére és a kémiai egyensúly elméletére vonatkoznak, a következők: Theoretische Chemie (Stuttgart 1893); Siedepunkt und Schmelzpunkt (Braunschweig 1893); Einführung in die mathematische Behandlung der Naturwissenschaften (Schönflies-szel együtt, München 1895).

Nernst-féle elektromos izzólámpás, l. *Auer- és Nernst-féle elektromos izzólámpás*.

Neroli kámfor. A narancsvirág-olaj hosszas állás után N.-t, auradint választ ki. Ez fehér, gyöngyfényü, izetlen és szagtalan kristályos tömeg, mely forró alkoholban könnyen, hideg alkoholban nehezen és vizben nem oldódik; 55 C°-nál olvad, sósav és kálilúg behatásának ellentáll.

Nesselrode-család. N. Miksa Bertram gróf, Auguszta német császárné volt főudvarmestere, megh. Ehreshoven kastélyban 1898 aug. 13.

Nestor, orosz iró, l. *Nesztor* (XIII. k.).

Netley Abbey (ejtsd: netli ebbi), III. Henrik angol király által alapított hires apátság romjai Southampton közelében. Mellette tengerészeti kórház és orvosi iskola van.

Netscher *Ferenc*, németalföldi iró, szül. Hágában 1865 ápr. 30. Jelenleg magánzó Rotterdamban. Egyik fő képviselője az ifju Németalföldnek. Novelláinak és regényeinek mintaképe Zola, akit regényeiben néha túlozva követ. Mindazonáltal mesterileg rajzolja a külső világot és a lelki életet is. Kiválóbb művei: Studies naar het naakt model (novellák, Hága 1886); Menschen om ons (novellák, u. o. 1888); Uit ons parlement. Portretten en schetsen uit de Eerste en Twee de Kamer (parlamenti rajzok, Amsterdam 1890); Egoïsme (regény, 2 köt., u. o. 1893).

Netto kiegyenlítés, lásd *Pontos kiegyenlítés* (XIV. k.).

Neuchâtel, svájci város, (1898) 19,654 lak. A tó melletti rakodó parton az eddigi szebb épületeken kivül újabbak a postapalota és a kereskedelmi iskola. A főtemplom előtti teret Farel reformátor szobra ékesíti. Környékén a lóvasúti vonalakat szaporították, sőt újabban egy vonalat terveznek, amely a romantikus Seyon nevü hegyszoroson a Val de Ruzben fekvő Valenginig vezetne.

Neuchatel (Nieucasteel, «Lucidel») *Miklós*, németalföldi festő, szül. a Mons grófságban Hennegauban 1520 körül, megh. Nürnbergben 1584 után. Amsterdamban Cock Péter van Aalst tanitványa volt; később főleg Nürnbergben és talán Prágában is dolgozott. Kizárólag képmásokat festett, melyek találó jellemzésüknél, festőiségüknél fogva ifj. Holbeinre emlékeztetnek. A legismertebb közülök a Neudörfer nürnbergi mathematikust és fiát ábrázoló kép a müncheni képtárban. Nagyon jól, 4 érdekes képpel van képviselve a budapesti orsz. képtárban (346., 348., 350., 358. sz.).

Neuenberg, porosz város, (1895) 5064 lak.

Neuendorf, porosz falu, (1895) 9139 lak.

Neue Preussische Zeitung, a lap fején levő keresztről *Kreuzzeitung*-nak is nevezett, Berlinben naponkint kétszer megjelenő politikai lap, mely az evang. konzervativek pártlapja. 1848. alapitották. Szerkesztői: Wagener Hermann (1853-ig), Beutner (1872-ig), Nathusius-Ludom (1881-ig), Hammerstein báró, akinek 1895. történt elmozdítása után Kropatschek képviselő vette át ideiglenesen, 1896 ápr. 1. pedig véglegesen a szerkesztést.

Neufahrwasser, Danzig külvárosa, (1895) 7424 lakossal.

Neufeld *Károly*, a máhdi foglya, szül. Fordonban (Bromberg porosz kerület) 1848. Mint kereskedelmi ügynök és dilletáns botanikus évek óta Egyiptomban barangolt és kereskedett, 1887. pedig Saleh bej expedíciójához csatlakozott, hogy arab törzsekkel lépjen kereskedelmi összeköttetésbe. Eközben 1887 márc. elején a máhdisták elfogták. A máhdi Omdurmanban kivallatta s mint angol kémet akasztófára itélte. Márc. 9. a vesztőhelyen megkegyelmezett neki, de ezentúl magával cipelte s 4 évig vasra verve penészes tömlöcben tartotta. Khartum romjain a szintén fogoly Pater Ohrwalder, Pater Rossignoli és Szlatin pasával ismerkedett meg, kiknek azonban menekülniök sikerült, mig N. mindaddig fogva maradt, mignem 1898. Kitchener pasa kiszabadította. Az utolsó időben Abdullah khalifa parancsára lőport kellett készítenie, a máhdi sírját kifestenie és pénzveréssel is kellett bajlódnia. V. ö. *Slatin*, Tűzzel és vassal a Szudánban (1898). M. L.

Neuguinea Companie, l. *Chartered Company*.

Neuhaldensleben, porosz város, (1895) 9609 lak.

Neu-Hückeswagen, község Düsseldorf porosz kerületben, Lennep közelében, (1895) 5630 lak., gépgyártással, gyapjufonással, posztószövéssel.

Neuilly (N.-Sur-Seine), francia város, (1896) 32,730 lak.

Neu-Isenburg, hesseni város, (1895) 6365 lak.

Neukirchen, bajor falu, (1895) 1726 lak.

Neumann *Armin* 1899 jan. 29. megkapta a magyar királyi udvari tanácsosi cimet. Újabban megjelent tőle: *A kereskedelmi törvény magyarázata* (2 köt., 2. teljesen átdolgozott kiad. Budapest 1897).

Neumann *Fritz*, német filologus, szül. Warnemündeben 1854 ápr. 23-án. 1882. a freiburgi

egyetemen rendes tanár lett, 1890. őszén pedig Heidelbergában. A román filologiát targyazó művei: Zur Laut- und Flexionslehre des Altfranzösischen (Heilbronn 1878); Die romanische Philologie, ein Grundriss (Lipcse 1886). 1880 óta Behaghellel együtt a Litteraturblatt f. germanische und romanische Philologie című folyóiratot szerkeszti.

Neumarktl (szlovénül: *Tržič*), mezőváros Krajna, Krainburg kerületi kapitányságában, a Karavanka-hegység D-i alján, (1890) 2099 lak. Van járásbirósága, két kastélya, vashámora. Közelében van a *sankt-annai* kénesőbánya.

Neu-Mecklenburg (Új-Irország v. Tombara), l. *Bismarck-szigetcsoport*.

Neumühlen, falu Schleswig porosz kerületben, a Schwentine-folyónak a Kieli öbölben levő torkolatánál, (1895) 874 lak., hajógyárral. Baltische Mühle nevü malma legnagyobb a kontinensen. 82 malomjáratán évenkint 300,000 q liszt készül.

Neumünster, porosz város, (1895) 22,489 lak.

Neunkirchen, 1897 jan. 1-je óta kerületi kapitányság *Alsó-Ausztriában* N. és Gloggnitz járásokkal, 695 km² területtel, (1890) 54,100 lak. — *N., Trierben,* (1895) 22,674 lak.

Neuquen, Argentinának egyik kerülete. Területe 109,081 km², lakossága (1893) 14,517. Fővárosa Chos Malal, a N. és Curuleubu folyók egyesülésénél, 801 m.-nyire a tenger szine fölött, (1895) 495 lakossal.

Neureuther *Gottfried*, német épitész, szül. Mannheimban 1811 jan. 22., megh. Münchenben 1887 ápr. 13-án. A müncheni egyetemen és művészeti akadémián tanult. 1856. a kereskedelemügyi minisztériumban épitészeti tanácsos lett, 1858. a müncheni politechnikai iskola tanára. 1868—82. az újjászervezett müncheni technikai főiskola tanára volt. N. az olasz renaissance mintáin nevelődött. Épületeit a részletek finomsága és praktikus voltuk jellemzi, néha azonban hiányzik a monumentális hatás. Nevezetesebbek: a pfalzi vasutak igazgatósági épülete Ludwigshafenben, a müncheni politechnikum és a müncheni művészeti akadémia.

Neurode, porosz város, (1895) 7078 lakossal.

Neurodin (acetyl-p-oxyphenylcarbaninsavas äthylester. $C_{11}H_{13}NO_4$). Szintelen és szagtalan por, forró vizben oldódik. Lázellenes hatásu és az idegfájdalmakat csillapitja; álomhozó.

Neurula, l. *Planula*.

Neuruppin, porosz város, (1895) 10,581 lak.

Neusalz, porosz város, (1895) 10,581 lak.

Neuschloss *Marcel*, nagyiparos, 1896. megkapta a kir. tanácsosi címet. 1898 dec. 12. pedig a III. oszt. vaskorona-rendet.

Neuse (ejtsd: nyúsz), folyó É.-Karolina északamerikai államban, Roxbouroughtől Ny-ra ered és 500 km.-nyi folyás után Newbernen alul az Atlanti-tenger Pamplico öblébe szakad. 250 km.-nyire hajózható.

Neuss, porosz város, (1895) 25,026 lakossal.

Neustadt, 1. *N. an der Ais*, (1895) 3757 lak. — 2. *N. in Koburg*, (1895) 5457 lak. — 3. *N. an der Donau*, (1895) 1768 lak. — 4. *N. an der Dosse*, (1895) 1061 lak. — 5. *N. an der Hardt*, (1895) 15,994 lak. — 6. *N. in Oberschlesien*, (1895) 19,243 lak. — 7. *N. an der Orla*, (1895) 6025 lak. — 8. *N. am Rübenberge*, (1895) 2263 lak. — 9. *N. an der Saale*, (1895) 2072 lak. — 10. *N. in Sachsen*, (1895) 4366 lak. — 11. *N. in Schwarzwald*, (1895) 2694 lak. — 12. *N. an der Waldnab*, (1895) 1649 lak. — 13. *N. in Westpreussen*, (1895) 5921 lak.

Neu-Stassfurt, l. *Löderburg*.

Neustettin, porosz város, (1895) 9226 lak.

Neustrelitz, Mecklenburg-Strelitz fővárosa, (1895) 10,343 lak.

Neutomischel, porosz város, (1895) 1844 lak.

Neu-Ulm, bajor város, (1895) 8684 lak.

Neuwerk, falu Düsseldorf porosz kerületben a Niers közelében, vasút mellett, (1895) 7164 lak., pamutárukészitéssel, sealskingyártással.

Neuwied, porosz város, (1892) 10,596 lak.

Neuwiedi kék, $3Cu(OH)_2 + CaSO_4 + 2H_2O$, ásványfesték, mely rézhidroxidból, gipszből és vizből áll s rendesen kockaalakban kerül forgalomba. Előállitási módja a következő: 100 sr. rézgálic és 12·5 sr. szalmiáksó oldatához oltott meszet adnak, melyet 30 sr. égetett mészből készitenek. Az eljárást hidegen végezik, s ekkor kész csapadék keletkezik, mely megszáradva adja a N.-et. VÉRT.

Nevada É.-amerikai egyesült állam 1894-iki termése: 281,000 bushel árpa, 178,000 bushel burgonya, 82,000 bushel búza. A bányászat 1 millió dollár aranyat, 2 millió dollár ezüstöt és kevés antimonércet szolgáltatott. N. és Kalifornia 1894. 14 millió font boraxot termelt.

Neva-expedició, l. *Tengeri tudományos expedíciók* (XVI. k. 90.).

Nevicke, kisközség Ung vármegye ungvári j.-ban, (1891) 723 magyar, német, tót, rutén lakossal. Vára a honfoglalás előtti időkből való, amikor is az ungvári várral földalatti összeköttetése volt. A szépen parkozott vár rommaradványa sok szemlélőt vonz ide, sőt az ungváriaknak kedvelt kiránduló helye. U. E.

Neville (ejtsd: nevvil), régi angol nemes *család*, melynek biztosan megállapitható első őse *Róbert* (Rabynak ura) volt, ki 1200 táján N. Izabellával, egy hatalmas normann báró egyetlen örökösével házasságra lépett. *Geoffroy* nevü fia az N. nevet vette fel, ennek *Ralph* nevü unokája pedig 1295. a N. bárói rangot kapta. Az ő fia, *Ralph*, III. Eduárd hű kisérője volt (megh. 1367.). Hasonló nevü unokája, a negyedik N. báró, 1397. westmorelandi grófi rangra emeltetett s meghalt 1425. 12 leánya közül a legfiatalabbik, Cecilia, Plantagenet Rikárd yorki herceghez ment nőül, mely házasságból IV. Eduárd és III. Rikárd királyok származtak. 10 fia közül pedig a legidősb, *N. Rikárd*, Montacute Tamás egyedüli leányát és örökösét vette nőül s 1442-ben kapta a Salisbury grófi címet. A piros és fehér rózsa háboruiban a Yorkpárton harcolt s 1459. Blore-Heath mellett megverte a Lancaster-pártiakat; az 1460 dec. 30-án Wakefield mellett vivott ütközetben azonban fogságba esett és lefejeztetett. A hős *Warwick gróf* (l. o.) volt legidősebb fia; harmadik fia, János, a York-párt feje, 1464. a northumberlandi gróf és 1470. a montagui marquis címét kapta. Valamint testvérei, ugy ő is a Lancaster-párthoz szegődött és VI. Henrik érdekében harcolt IV. Eduárd ellen. Elesett Barnet mellett 1471. *Károly* Westmore-

land 6. grófja, részt vett a Percy Tamás northumberlandi gróf által Erzsébet ellen támasztott lázadásban, ami ért őt 1570. száműzték; Hollandiában halt meg. Benne magva szakadt a N. háznak; az egyik mellékág azonban az *Abergavenny* lordok családjában mai nap is virágzik. M. L.

Neville's Cross, l. *Durham* (V. k.).

Nevna, ma *Levanska város*, Verőce vármegyében Diakovártól nyugatra. A XIV. sz.-ban a nevnai Trötöl, a XV. sz.-ban a lévai Cseh-családé volt. V. ö. *Csánki*, Magyar történeti földrajz (II, 285, 273). KAR.

Névváltoztatás (XIII. k.). A *lósportban* a Magyarországon, nemkülönben az Ausztriában érvényben levő versenyszabályok szerint ha valamely lónak nevét, mely törvényesen elismert meetingen már futott,megváltoztatják,ugy annak régi és új neve vagy leirása minden nevezés alkalmával mindaddig ismétlendő, mig ezen újonnan elnevezett lóra vonatkozó nevezés, vagy N. a hivatalos verseny naptárban ötször meg nem jelent. Ugyanezen eljárás az irányadó, ha a ló nevét ismételten megváltoztatják, amikor is az előbbi összes nevei közzéteendők. Minden N.-ért 200 korona díjat kell fizetni a közös segélyalap javára. Állami ménesek és méntelepek ezen díj fizetése alól fel vannak mentve, de csakis azon lovakat illetőleg, amelyeket versenybe többé nem neveznek. Ezt a díjat okvetetlenül akkor kell lefizetni, mielőtt a ló új neve alatt valamely versenyben indul, mert ellenkező esetben ha győz is, semmiféle díjra igényt nem tarthat. A N.-oknál dívó emez óvatosságnak célja nemcsak az esetleges visszaélések meggátlása, hanem az aránylag magas díj a gyakori csereberét is, mely a fogadókat könnyen tájékozatlanságban hagyhatná, sőt tévútra vezethetné, megakadályozza.

Névy *László* 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja.

New Albany (ejtsd: nyú albeni), város Indiana északamerikai állam Floyd grófságban, az Ohio vizesésein alul, (1890) 21,059 lak. A szemközt levő Louisvillelel 750 m.-nyi híd köti össze. Van szép városháza, operaszinháza, női metodista-kollégiuma, könyvtára. A pamut- és gyapju-, üveg-, gép-, vas- és sárgarézgyárak számára az Ohio szolgáltatja a hajtóerőt.

Newcastle upon Tyne, angol város, 1895. kereskedelmi flottája 504 hajóból állott 370,308 t. tartalommal. Az internacionális forgalomban érkezett 2853 (1.728,506 t.) hajó és távozott 4202 (2.872,902 t.). A behozatal növekedett, a kivitel fogyott. A behozott áruk értéke 7.011,161 sterling font, ezek közt a legfontosabbak: az élelmi szerek (1.976,447), gabona (604,162), fa (359,562), cukor (274,831), vasérc (251,535), rézérc (248,321 sterling font) stb. A kivitt áruk értéke kitett 3.735,661 sterling fontot; a legfontosabb cikkek voltak: szén, (1.837,087), réz (400,246), fegyverek (327,109), vas- és acéláruk (265,718), alkali (109,484), kétszersült és kenyér (94,303 sterling font).

New Germany (Neudeutschland), 1848. alapított német misszióállomás Natal brit-délafrikai gyarmatban, Durbantól Ny-ra 15 km.-nyi távolságban, 2800 jórészt német lakossal, kik cukor-, kávé- és dohánytermeléssel foglalkoznak, vasúttal.

New Hampshire É.-amerikai egyesült állam 1893-iki termése volt: 0·8 millió bushel kukorica, 1 millió bushel zab, 2·6 millió bushel burgonya és 0·7 millió t. széna.

New Harmony (ejtsd: nyú hármoni), helység Indiana északamerikai államban, (1890) 1197 lak. Itt telepedtek le 1811. a Rapp által vezetett harmonisták; 1824. Owen Róbert szerezte meg a helységet szövetkezete számára, de mindkét vállalat dugába dőlt.

New Jersey északamerikai egyesült állam 1893-iki aratásának eredménye: 7 millió bushel kukorica, 1·8 millió búza, 2·6 millió zab, 1 millió rozs és 3·6 millió bushel burgonya. A bányászat termékei 1894-ben: 0·27 millió t. mágnesvasérc, 0·3 millió dollár értékü gránit.

New Kilmainham, l. *Kilmainham.*

Newman *Ferenc Vilmos*, angol iró, megh. Londonban 1897 okt. 5.

New Philadelphia, város Ohio É.-amerikai állam Tuscarawa grófságban, a Muskingum folyó K.-i ága mellett,(1890) 4456 lak. Környékén kőszén- és vasércbányák vannak.

Newquay (ejtsd: nyúki), város és fejlődő fürdő Cornwall angol grófságban, a Watergate-öböl Ny-i oldalán, (1891) 1891 lak., halászattal.

New Rochelle (ejtsd: nyú rosell), város New-York É.-amerikai államban, Long Island szigeten, (1891) 8217 lak. 1671. kivándorló hugenották alapították.

Newsiedler *János*, magyarországi születésü német lantjátszó, zeneszerző és lantkészitő, szül. Pozsonyban, megh. Nürnbergben 1563 jan.; itt élt legkésőbb 1536 óta, mikor itt lant-iskolája megjelent Ein newgeordnet künstlich Lautenbuch cimen, az ebben foglalt ábrándok, preambulumok, zsoltárok, motettek stb. a harmonia történetének kutatói számára igen jó szolgálatot tehetnek. K—Y.

Newski *Péter*, álnév, l. *Krukovszkoi.*

Newstead Abbey (ejtsd: nyúszted ebbi), hajdani augusztinus prépostság Nottingham angol grófságban, 17 km.-nyire Nottinghamtól É-ra. 1170. alapították, 1540. megszüntették. Nem rég még a Byron családé volt. Mostanság Livingstone utazó vejének, Webbnek birtokában van. V. ö. *Irving*, Abbotsford and N. (London 1835).

New York, É.-amerikai város, 1897 máj. 5-én N. állam képviselői oly törvényt fogadtak el, amely szerint 1898 jan. 1. Brooklyn, Richmond County, Flushing, Port Hempstead, Jamaica,Long Island City, Newton Jamaica Bay, East és West Chester meg Pelham községek és kerületeik N. városával egyesítendők. E Nagy-N. 5 kerületre van beosztva, ezek: Manhattan, Bronx, Queens, Brooklyn és Richmond. Mind az 5 kerület területe 930 km², lakóinak száma több mint 3½ millió, lakóházaié 130,000, üzleteié 37,000, a hoteleké 438, vendéglőké 11,961, templomoké 1100, iskoláké 350, bankoké 123, takarékpénztáraké 46, temetőké 44. 1899. lepleztek le az amerikai németek pénzén épült óriási *Heine*-szobrot; 1897. pedig *Grant* Ulysses emlékszobrát.

Ney *Dávid* 1897 szept. 18. ülte meg 25 éves szinművészi jubileumát.

Nézőke a dioptra (V. k.) népies neve.

Nezsin, l. *Nyezsin* (XIII. k.).

Niagara (XIII. k.), l. *Elektromos munkaátvitel.*

Niauszta, l. *Niagaszta* (XIII. k.).

Nicaea, l. *Nicea* (XIII. k.).

Nicaragua (XIII. k.). 1895-iki becslés szerint a lakosok száma 380,000, akik közt (1892) 371 idegen. A kávé-, cukornád- és banánaültetvények növekednek. A bányák 1895-ben 8000 uncia aranyat termeltek. 1896. az összes behozott áruk értékét 3.730,000 és a kivittekét 5.647,000 pesóra becsülték. A behozatalban Nagy-Britanniára jut 1.427,000, Németországra 930,000, az amerikai Egyesült-Államokra 676,000, Franciaországra 478,000 peso; a kivitelben Németországra esik 2.286,000, az Egyesült-Államokra 1.009,000, Nagy-Britanniára 730,000 és Franciaországra 387,000 peso. A legfontosabb behozatali cikkek: pamutáruk (324,000), bor és szeszes italok (45,000), liszt (32,000), gyapjuáruk (30,400) és vas- és fémáruk (23,900 sterling font); a fő kiviteli cikkek: kávé (800,000), cukor (113,000), ezüstdollár (45,000), arany (25,700) és marhák (16,000 sterling font). A külső kereskedelem kétharmadában a fő kikötőhelyen Corintóban bonyolódik le. 1895. ide 12 nagyobb tengeri hajó (14,835 t.) érkezett az American Pacific Mail Company gőzösein kivül. A vasúti vonalak hossza 91 angol mérföld; ezek egyike a Corintóból Momotombóba (58), a másik a fővárosból Managuából Granadába visz. 1894. 1020 iskolába 20,000 tanuló járt. 1897 jul. a külföldi államadósság 294,335 sterling fontra rúgott. Az 1894-iki alkotmányrevizió szerint a törvényhozó testület egy kamarás és 40 tagból áll, akiket a cenzushoz nem kötött választói jog alapján két évre választanak. A legutolsó alkotmányrevizió alkalmával az u. n. Mosquito-rezervációt az indusok szabad elhatározása alapján departamentóvá alakították és az új departamentót Zelayának keresztelték. Jelenleg tehát N. 13 departamentóból áll; ezek: Chimandega, Leon, Managua, Masaya, Granada, Rivas, Carazo, Magatalpa, Chontales, Jinotega, Esteli, Segovia és Zelaya.

Története. Szokás szerint 1896. is (febr.) katonai felkelés borította lángba az országot, amidőn két tábornok Zelaya Santos ellen pártot ütött, de legyőzetett. Jun. 20. N., Honduras és San Salvador köztársaságok törvényhozó testületei hozzájárultak az *öt középamerikai köztársaságnak* a külföldel szemben kötött védő s támadó szövetségéhez (Republica Mayor de Centro-America), minek folytán a három állam közös kongresszusa San Salvadorban tanácskozásra gyült össze. 1897. azonban N. határviszály folytán Costa-Rica köztársasággal háborúba keveredett; Honduras elnökét ellenben, ki ellen az ellenzék felkelést rendezett, N. elnöke karhatalommal kisegíté a bajból. 1897 nyarán Guatemala és Costa-Rica is beléptek a Republica Mayor kötelékébe, mindamellett e két államban újra polgárháboru támadt, melyet N. és két szövetséges társa nem tudtak megakadályozni. 1899 jan. magában N.-ban is kitört a forradalom és mert a mezei munkásokat is besorozták, a kávétermés rothadásnak indult. Febr. 27. a kormány csapatjai Reyes tábornokot, a felkelés vezérét legyőzték, mire ő az angol konzul oltalmára bizta magát. Ezzel a béke helyreállott. V. ö. *Butterworth* H., Lost in N. (Boston 1898). M. L.

Nicaragua-csatorna (XIII. k.). Az É.-amerikai Egyesült-Államok kormánya és törvényhozása a győzedelmes spanyol háboru és Kuba felszabadítása után elfogadta a Morgan szenátor által beterjesztett törvényjavaslatot (Morgan-bill), melynek értelmében 1. a csatorna ásatásával foglalkozó részvénytársulat ezentúl is a *Maritime Canal Company* nevét viselje; 2. a kibocsátandó 100 millió dollár értékü kölcsön elhelyezését csupán az Unio, Nicaragua és Costa-Rica vállalják magukra, még pedig ugy, hogy az Unio kormánya 92.500,000 dollárt vállal el a 100 millióból; a vállalat élére 7 igazgató kerül, kik közül 5-öt az Unio, 1—1-et a két nevezett köztársaság küld ki; 4. a csatornának hat év leforgása alatt el kell készülnie; 5. a költség maximuma 115 millió dollár, melyet a washingtoni kincstár előlegez a társaságnak; 6. az új csatorna semlegességét törvénybe iktatják és 7. a régibb szerződések, igy első sorban az u. n. Clayton-Bulwer szerződés (mely a csatorna kiépítését Anglia és az É.-amerikai Egyesült-Államok közös védnöksége alá helyezte) eltörlendő és ehhez Anglia beleegyezése kikérendő. Chamberlain azonban az Unio új követének Choatenak 1899 jan.-ban kijelentette, hogy jogairól nem fog lemondani. V. ö. *Polokowsky* H., Der Nicaragua- und Panama-Kanal (Petermanns Geogr. Mitteilungen 1899).

Niceai hitvallás (Nicaenum). Niceában az első egyetemes zsinaton (325) készült hitvallás, bővítve a konstantinápolyi zsinaton (381). L. *Niceakonstantinápolyi hitvallás* (XIII. k.) és *Arius* (II. k.).

Nicerus, l. *Neckar* (XII. k.).

Nicodé *János Lajos*, német zeneszerző és zongoravirtuóz, szül. Posen mellett Jercikben 1853 aug. 12. Tönkre jutott földbirtokos atyjától tanult először hegedűt, majd a berlini új zeneakadémián Kullaktól zongorát, Wüersttől elméletet, Kieltől zeneszerzéstant. 1878—85. a drezdai konzervatorium zongoratanára, majd 1888-ig a filharmoniai társulat karnagya volt. Eredetiségtől duzzadó művei zenekarra: Stuart Mária (szinfóniai költemény); Szinfónikus változatok; Két suite; A tenger (szinfónia énekkarral és orgonával); jelentékenyek dalai és kisebb művei is zongorára (4 kézre is), gordonkára.

Niecks *Frigyes*, németből lett angol zenei iró, szül. Düsseldorfban 1845 márc. 3. Már 12 éves korában hangversenyen hegedült; Langhans, Grunewald, Auer voltak mesterei; a lipcsei egyetemi év után Londonban zenebiráló lett, 1891 óta az edinburgi egyetem zenetanára. Önállóan megjelent iratai: Musical education and culture (1891); Frederick Chopin as a man and a musician (1888); Dictionary of musical terms (2. kiad. 1884) stb.

Niederdorf, falu Bruneck tiroli kerületi kapitányságban, a Pusterthalban, 1158 m.-nyi magasságban, a Rienz és vasút mellett, (1890) 1160 lak. Mint nyaralóhelyet és a pragsi völgybe intézett kirándulások kiindulópontját sok turista keresi föl.

Niederhasslau, falu Zwickau szász kerületben, (1895) 4615 lakossal. Környékén kőszénbányák vannak.

Niedernau, fürdő Schwarzwald württembergi kerületben, a Neckar folyó és vasút mellett, (1895) 403 lak.; keserüsótartalmu ásványforrásokkal.

Niederschelden, falu Arnsberg porosz kerületben, a Bähre folyó és vasút mellett, (1895) 2061 lak. Alabastrom- és baritbányái vannak.

Niederwald, a Taunus-hegység Ny-i vége, bükk- és tölgyfaerdővel borított hegyhát Wiesbaden porosz kerületben, a Rajna és a Wisper folyó között. Lejtőin a hires *rüdesheimi bor* terem. A N.-on Bingennel szemben emelkedik az 1870—71-iki háboru emlékezetére felállitott nemzeti emlék, melyet 1883 szept. 28. lepleztek le. A szobor, melyet Schilling drezdai művész készitett, 25 m. magas, domborművekkel diszitett talapzaton 10·6 m.-nyi, bronzból való Germániát ábrázol. A leleplezés napjára tervezett dinamitmerénylet nem sikerült, mire a fő cinkosokat, Reinsdorf és Küchler anarkistákat, 1885 febr. Hallében kivégezték.

Niederwildungen, l. *Wildungen* (XVI. k.).

Niemann, 1. *Agost*, német katonai és regényiró, szül. Hannoverben 1839 jun. 27-én. 1856—66. a hannoveri hadseregben szolgált. 1868—88. társszerkesztője volt a gothai Genealogischer Hofkalendernek. Katonai munkái: Militär-Handlexikon (Stuttgart 1878, 2. kiad. 1881); Der deutsch-französische Krieg (Hildburghausen 1871); Das 6. thüringische Infanterieregiment Nr. 95 im Feldzug gegen Frankreich (Gotha 1875). 1879 óta megjelent regényei: Katharina (2 kiad. Stuttgart 1884); Eine Emanzipierte (u. o. 1880); Bakchen und Thyrsosträger (Lipcse 1882, 2 köt.); Die Grafen von Altenschwerdt (u. o. 1883, 3 köt.); Eulen und Krebse (Gotha 1888); Des rechten Auges Ärgerniss (Stuttgart 1889); Amors Bekenntnisse (Drezda 1889); Bei Hofe (u. o. 1889); Der arme Dichter (Stuttgart 1890); Der Günstling der Fürsten (Berlin 1891); Voll Dampf voraus (Stuttgart 1892); Hochgebirge und Ocean (Drezda 1893); Maskenspiel des Lebens (u. o. 1894); Der Junggesell (Berlin 1894); Karma und Nirwana (1894); Lorbeer (1894); Der Agitator (regény, 1896); Die Erbinnen (regény, 1896); Ein Günstling des Volkes (regény 1896); Smaragda (regény, 1898); War sie schuldig? (1898). Irt több ifjusági könyvet és egy filozofiai munkát ily cimen: Die Erziehung des Menschengeschlechtes (Drezda 1889).

2. *N. György*, német épitész, az előbbinek öcsse, szül. 1841 jul. 12-én. 1872 óta a bécsi képzőművészeti akadémián az épitészet tanára. 1873. a kormány megbizásából részt vett a Szamotrákéba menő osztrák expedicióban (v. ö. Archeologische Untersuchungen auf Samothrake, Bécs 1875). 1881 és 1882., továbbá 1884—85. nagyobb utazásokat tett Kis-Ázsiában. Művei: Reisen in Lykien und Karien (Bécs 1884); Das Heroon von Gjölbaschi-Trysa (u. o. 1884); Städte Pamphyliens und Pisidiens (u. o. 1890—92); Handbuch der Linearperspektive (Stuttgart 1884); Palastbauten des Barockstils in Wien (Bécs 1883); Theophilos Hansen und seine Werke (Feldeggel együtt (u. o. 1893).

Niepolomice, mezőváros Bochnia galiciai kerületi kapitányságban, a Visztula mellett, (1890) 4207 lak. Van járásbirósága és egykori királyi vadászkastélya.

Niesky, herrenhut-telepitvény Liegnitz porosz kerületben, vasút mellett, (1895) 1605 lak. Van pedagogiuma, fiúnevelő intézete, tanitóképzője, misszionárius-tanintézete, természettudományi muzeuma, járásbirósága, gépgyára. 1742. alapitották a cseh menekülők.

Nieszawa, l. *Nesava* (XIII. k.).

Nieucastel, festő, l. *Neuchatel*.

Nieuwerkerke *Alfréd Emil*, francia szobrász, szül. Párisban 1811 ápr. 16., megh. Gattajola villájában 1892 jan. 16. Elkészitette Hallgatag Vilmos oraniai herceg lovas-szobrának mintáját (bronz, Hágában) és Descartes márványszobrát Toursban. 1849—70. a párisi muzeumok főigazgatója volt, 1853. a párisi művészeti akadémia tagja, 1864. szenátor lett.

Nièvre, francia département, (1896) 333,899 lak. 1897-iki termés: 926,700 hl. búza, 80,630 hl. rozs, 249,680 hl. árpa, 1.344,230 hl. zab, 9241 hl. bor, 7082 hl. gyümölcsbor, 196,301 t. szén.

Nigde, város Konia kisázsiai török vilajetben, 1000 m.-nyire a tenger szine fölött, 6000 lak. Szép mecsetje van, nagy bazárjai és sok középkori épületmaradványa. Környékén sok szőllőt termelnek.

Nigeria, l. *Niger-társaság*.

Niger nyelvek. A Niger vidékbeli néger nyelvek a következő 3 csoportra oszlanak: 1. ibo; 2. joruba, odsi, eve, nupe, akra; 3. efik. A N. ige-alakokban szegények, de jó hangzásuak, minthogy valamennyi szó vagy magánhangzón vagy orrhangzón végződik. V. ö. *Müller* Fr., Grundriss d. Sprachwissenschaft (4 köt., Bécs 1888).

Nigerparti protektorátus (XIII. k.). 1897 elején az angol főkonzult, ki három alkonzullal, több tiszttel és 200 teherhordóval Benin fetis-város felé közeledett, a benini király hordái megtámadták, az expedicionak valamennyi fehér tagját kettő hijján meggyilkolták. Ez a két ember is súlyosan megsebesült és csak nagynehezen jutott a tengerparthoz. Ott azonnal büntető expediciót szerveztek, mely 1200 angol és benszülött katonából, 100 kémből és 1700 teherhordóból állott. Több ütközet után 1898 febr. 2. ostrommal elfoglalták Benin városát. A király a papokkal együtt az ország belsejébe menekült, de az angol üldözőknek csakhamar megadta magát. Országa, melynek területe majdnem 8000 km², angol protektorátus alá került. 1898 elején Leonard és Henri nevü angolok barátságot kötöttek néhány aro-családdal, kiknek segitségével eljutottak Bendibe, ahol azonban barátságtalanul fogadták őket. Újabban nagyobb expedició ment a Kvale-földre, melynek lakóival barátságos viszony jött létre.

Niger-társaság (XIII. k.). Midőn a franciák Dahomében 1894. előkészületeket tettek, hogy hatalmukat észak felé is kiterjeszszék, a N. sietve újitá meg szerződését Borgu állam királyával. Bár a francia követség (Decoeur) husz nappal később érkezett, sikerült neki a királyt a francia protektorátus elismerésére rávenni. E kérdés fölött aztán diplomáciai tárgyalások folytak az angol és francia kormányok között. 1897. egy fran-

cia expedició vezére, *Bretonnet* hadnagy, Busszát szállta meg a Niger mentén, amelynek meghódítására a N. is küldött csapatokat. A franciák azonfelül Borguországban és Sayben is kitűzték a trikolort és midőn (1898 febr.) *Gentil* hadnagy Bagirmiország főnökével védő- és támadó-szövetségre lépett, mig a N. főügynöke a középső Nigertől balra fekvő Szokotoország szultánjával szövetkezett, a háboru kikerülhetetlennek látszott. Mindamellett sikerült az angol és francia kormánynak ez év jun. 10. a nyugat-afrikai gyarmatok határaira nézve újból megegyezésre jutni. Megelőzőleg (márc. 31.) a N. tengerparti és belföldi gyarmat-birtokai *Nigeria* néven egységes vezetés alá kerültek. 1899 jul. pedig Anglia kormánya *Chamberlain* gyarmatügyi miniszter sürgető szavának engedve, a N. egész roppant birtokát 865,000 sterling fontért megvette. Csak most sült ki, hogy a társulat alaptőkéjéből (110,000 részvény à 10 font) csak 3514 részvény után történt tényleg befizetés, mig a részvények 97%-át az alapítók maguknak tartották meg. És ezen alapítók maga Chamberlain miniszter, öcscse és barátjai valának, kik ilyformán az államtól kapott 865,000 font 97%-ában osztozkodtak. A parlamentben az ellenzék ezt a dolgot szóba is hozta, de Chamberlain szavával fogadta, hogy az eladási összeg meghatározását másokra bizta s az imperialisztikus és hódító politikától áthatott többség a választ tudomásul vette. V. ö. *Hourst*, Sur le Niger et le pays de Touaregs. Ma mission (Páris 1898); *Hansen A.*, Atlas du Cours de Niger (u. o. 1898). M. L.

Nigra *Konstantin* gróf (XIII. k.) olasz diplomata 1899. Olaszországot képviselte a hágai békekongresszuson, mely a III. osztály tisztelet-beli elnökévé választotta.

Nigra aqua, ókori folyóviz Pannoniában, melyet a tudósok közül aránylag legtöbben a *Rábával* azonosítanak, vannak azonban, akik a *Drávára*, sőt a *Szávára* magyarázzák.

Nigrin (ásv.), l. *Rutil* (XIV. k.).

Nikita montenegrói fejedelem 3-ik leánya *Ilona* (szül. 1873 jan. 8.) 1896 okt. 24. férjhez ment *Viktor Emánuel* olasz trónörököshöz. — *Anna* nevü leánya pedig 1897 máj. 18. *Battenberg* Ferenc József herceghez (l. o.) ment nőül. Fia *Danilo* (l. o.).

Nikko, város Nippon japán szigeten, Tokiótól É-ra, 3500 lak. Látogatott búcsujáróhely, pompás templomokkal.

Nikolajev, orosz város, (1897) 92,060 lak.

Nikolajevics *Koszta*, szerb iró, szül. Osztruzsnica faluban (Szerbia) 1821., megölte magát Bokszegen (Arad) 1877 okt. 1-én. Tanult Belgrádban, Kragujevácon, Párisban. 1845. hazatért, 1847. Szerbia követe a portánál, 1856. belügyminiszter. A politikai rendszer változtával 1858—62. mint magánzó élt Belgrádban, majd külföldre utazott és sok évig Párisban kizárólag a tudománynak élt. Budapesten is sokat időzött, anyagot gyüjtve müveihez a szerb Matica könyvtárában. Munkáiban Szerbia történetét kritikai alapon tárgyalta, dolgozatai a szerb tudós társaság évkönyveiben (Glasnik) jelentek meg. Felesége Karagyorgyevics Sándor fejedelem leánya volt. MARG.

Nikolics 1. *Fedor* (rudnai) báróról (XIII. k. 179. old.) téves az az adat, hogy őt 1895. a verseci főispánságtól fölmentették. Képviselő volt 1896-ig, mely idő óta a főrendiházban foglalta el helyét, hol a felirati és pénzügyi bizottság tagja. 1897 jun. 23. a gör. kel. szerb püspöki zsinat királyi biztosává neveztetett ki.

2. *N. Miron* gör. kel. püspök 1896. megkapta a II. oszt. vaskorona-rendet.

Nikoltetrakarbonil, l. *Nikol* (XIII. k.).

Nikonium, l. *Ovidiopol* (XIII. k.).

Nikozia, l. *Levkozia* (XI. k.).

Nilus (XIII. k.). A delta csúcsán levő duzzasztóművet (Barrage du Nil), melynek építését már 1835. kezdték, Scott angol mérnök 1890. fejezte be 5.616,000 frtnyi költséggel. A mű azonban nem felelt meg a várakozásnak, amennyiben eredetileg a viz duzzasztását 4 m.-re tervezték, holott valójában 1 m.-t meg nem haladhat, minthogy az alépitmény ellenállása nem elégséges. Az egyiptomi kormány Anglia hozzájárulásával elhatározta, hogy a N. felszinének emelése céljából az első kataraktán felül nagy gyüjtőmedencét épit. A tervet azonban Német- és Franciaország vonakodása miatt nem vitték keresztül.

Nilusi viziló, l. *Viziló* (XVI. k.).

Nimes, francia város, (1896) 74,601 lak.

Nimpokom, l. *Rabinal*.

Nina *Lorenzo*, biboros, államtitkár, szül. Recanatiban (Marche) 1812 máj. 12., megh. Rómában 1885 jul. 27. A hittudományokat és a jogot Rómában tanulta, pappá 1845. szentelték. Több évi egyházi hivatalnokoskodás után a Maria Maggiore dékánja s a Péter-bazilika kanonokja lett, IX. Pius pedig az inquizició asszesszorává s a szt. Apollinaris liceumának tanulmányi felügyelőjévé nevezte ki. 1869. részt vett a vatikáni zsinat előkészítésében, mint az egyházfegyelmi ügyek bizottságának a tagja. 1877. lett biboros, 1878. pedig Franchi után államtitkár s mint ilyen főkép Németországgal és Belgiummal szemben érvényesítette XIII. Leo békepolitikáját. 1880. Jacobini váltotta őt fel e hivatalában, mig ő maga csak az apostoli paloták prefektusa maradt. P. F.

Ning-szeng, város, l. *Csemulpo*.

Ninguta, város a khinai Mandsuria Ghirin tartományában, az É. sz. 40° 20′-e és a Greenwichtől számított K. h. 127° 30′ alatt, 10,000 lak. A fallal körülvett városnak hajdanta állítólag 60,000 lakosa volt és élénk kereskedelmi viszonya az orosz tengerparti tartománnyal. Újabb időben a város kereskedelme ismét fellendült. Vladivosztokkal és Poltavkával élénk üzleti összeköttetésben áll, táviróhivatala van és az orosz mérnökök főtelepe, mivel a mandsuriai vasút egyik fontos állomása lesz.

Nino-éra, l. *Éra*.

Ninua, l. *Ninive* (XIII. k.).

Niobe-expedició, l. *Tengeri tudományos expedíciók* (XVI. k. 91. old.).

Nipa *Thunb.* (növ., nipapálma), a pálmák fajaszakadt génusza. A *N. fruticans* Thunb. Kelet-Indiában, a Filippinák, Karolinák és más déli sziget sós mocsaraiban vagy a tenger partján nő, gyümölcsét a tenger magával ragadja s újabb ingoványos partra kivetve csirázik. Törzse nincs,

levele több mint 6 m. hosszu szárnyalt; virága egylaki, gyümölcse egymagu és fejnagyságu csomókká egyesül. Erős leveléből ernyőt, kalapot, ponyvát, sőt tetőt is alakítanak. Elégetve só lesz belőle, szétdörzsölve mérges bogárcsípés ellen jó. Virágbuzogányából *toddi* lesz. Gyümölcse bele ehető. BORB.

Nippur, ősrégi babiloniai város. Ma a *Niffer* nevű, nagy kiterjedésű rommező mutatja N. fekvését. Körülbelül fele úton Babilon és Erech között. Az 1888. a romok kikutatására Peters P. John és Hilprecht V. H. vezetése alatt kiküldött északamerikai expedició igen szép leleteket fedezett fel.

Niquira, másképen *nicarauga* (XIII. k.), indus törzs.

Nisán *el iftikhár*, tuniszi katonai és polgári érdemrend, melyet Ahmed bej szultán alapított s Mohemmed bej (1855—59.) módosított. Hat osztálya van: nagykeresztesek, főtisztek, parancsnokok, tisztek, lovagok és az érem tulajdonosai. Jelvénye tizsugaras csillag, ezüst szegély s középvonallal. — *N.-i iftikhár*, török érdemrend, l. *Iftikhár* (IX. k.). — *N.-i sefkát*, török női érdemrend, alapította Abdul Hamid 1878. Három osztálya van. Jelvénye nap borostyánkoszoruval és csillaggal. ÁLD.

Nissen *Hermann*, német színész, szül. Mecklenburgban 1855 jul. 17. Jenában, Rostockban és Lipcsében jogot tanult, később a szinpadra lépett s a berlini Nationaltheaterben, Metzben és Würzburgban működött, majd mint a meiningeni udvari szinház tagja, három évig részt vett annak vendégszerepléseiben. Fő szerepei hősök és ifju szerelmesek voltak (Moor Károly, Leontes, Brutus, Jaromir, Tell). A hamburgi Thalia-szinházban főkép bonvivant- és társalgási szerepekre való tehetségét fejlesztette és ezekből áll most működésének köre. 1888 óta a berlini Deutsches Theater tagja. Elnöke a német színészek testületének.

Nissum-Bredning, l. *Limfjord* (XI. k.).

Nitragin, a talaj beojtására szolgáló szer, melyet Nobbe hozott forgalomba. Ő ugyanis Hellriegelnek azon felfedezését, hogy a pillangós virágu növények (bab, borsó, lencse, bükköny stb.) a gyökereiken előforduló gümőkben élő bakteriumok által a levegő szabad nitrogénjének áthasonlítására képesítve vannak, gyakorlatilag ugy értékesítette, hogy a különböző pillangósok gümőiben élő bakteriumokból tiszta tenyészeteket készített és ezen N.-nak nevezett tenyészeteket részint az elvetendő magvak, részint a bevetendő talaj beojtására használta, hogy az által az illető növények jobb díszlése biztosíttassék. A N. alkalmazása abból áll, hogy langyos (30—36 C°) vizzel felhigítják és ezen híg oldattal vagy a vetőmagot megnedvesítik, v. bizonyos mennyiségü földet összekevernek, melyet aztán a földön elszórnak. H—H.

Nitraria *L.* (növ., Karmik cserje), a Reaumuriaceák, mások szerint a zygophyllaceák génusza, 2—6 fajjal az óvilágban és Ausztráliában. A *N. Schoberi* L. Közép-Ázsia steppein, Khinától a Kaspi-tengerig és Oroszország déli részeig terjed, kivált sós agyagtalajt szeret. 6—9 dm., néha egész 2 m. magas, számos vékony ága van, levele apró, hosszas, apró fehér virága az ágait egészen ellepi. Gyümölcse a fekete ribizkéhez hasonlít, csak az újabb virágok keletkezésekor hull le, a mongol frissében és szárazon, valamint a levét is eszi, de sok állatnak is tápláléka. BORB.

Nitratin (ásv.) a. m. nátron- v. chilei salétrom. L. *Salétrom* (XIV. k.).

Nitrátok, salétromsavas sók. Mint ásványok ide tartoznak a *kálisalétrom* (nitrit), a *nátriumsalétrom* (chilisalétrom v. nitratin), a *nitrocalcit* (mészsalétrom), a *nitromagnezit* (magnézium-salétrom), a *gerhardtit*, a *barit-salétrom*.

Nitria, Magyarország középkori vizrajzában a *Nyitra* folyónak elnevezése.

Nitrid, az elemek nitrogénvegyületének tudományos neve. P. Ti_2N_2 = titán-N. v. titánnitrogén, BN = bór-N. v. bórnitrogén. E vegyületek száma igen csekély és közelebbről tanulmányozva nincsenek.

Nitrit (ásv.) a. m. kálium-salétrom. L. *Salétrom* (XIV. k.).

Nitroamin (nitramin), igy nevezik azokat a szénvegyületeket, amelyekben a nitro-(NO_2) gyök nem egy szén-atomhoz, hanem egy nitrogén-atomhoz van kapcsolva. P. metilnitramin $CH_3.NH(NO_2)$, etilnitramin $C_2H_5NH(NO_2)$.

Nitrometán, $CH_3.NO_2$. E vegyület metiljodidból hasonló módon képződik, mint a nitroetán (l. o.). Előállítása ugy történik, hogy a monoklóracetsavas káliumnak kissé töményebb oldatát káliumnitrittel főzik. Ekkor valószinüleg előbb nitroecetsav $CH_2(NO_2).COOH$ képződik és ez azután N.-ra és széndioxidra bomlik.

$$\underset{\text{nitroecetsav}}{CH_2(NO_2).COOH} = \underset{\text{nitrometán}}{CH_3(NO_2)} + CO_2$$

A N. könnyen mozgó, kellemes szagu folyadék, amely vizben alásülyed és 101°-on forr. Gyengén savanyu kémhatásu és káliumhidroxid-oldattal hosszabb ideig összerázva, abban feloldódik. Ha a N. vizes oldatát a nehéz fémek sóinak oldatával elegyítjük, a megfelelő fémvegyületek válnak ki, amelyek többnyire hevesen explodálnak. A N. koncentrált sósavval 150°-ra hevítve hangyasavra és hidroxilaminra bomlik szét. NU.

Nitzsch *Frigyes Ágost Berthold*, német prot. teologus, megh. Kielben 1898 dec. 22.

Nivelle de La Chaussée, l. *La Chaussée* (XI. k.).

Nix alba, l. *Cinkoxid* (IV. k.).

Nizsnij-Novgorod, *orosz kormányzóság*, (1897) 1.600,304 lak. — *N., város*, (1897) 95,124 lak.

Nizza, francia város, (1896) 93,760 lak.

Njanza, l. *Nyanza* (XIII. k. 268.).

Njassza, l. *Nyassza* (XIII. k. 269.).

Noailles *Émánuel Victorien Henrik* marquist (XIII. k. 196.) 1896-ban kinevezték berlini nagykövetté.

Nobel *Alfréd*, svéd kémikus, szül. Stockholmban 1833 okt. 21., megh. San Remóban 1896 dec. 10-én. 1837. Pétervárra ment, ahol atyja az orosz kormány támogatásával hutákat alapított. Atyjával együtt 1859. Stockholmba visszatérve, ott kémiát tanult s 1862 óta igyekezett a nitroglicerint mint robbanó anyagot a technikába bevezetni. Miután laboratoriuma 1864. a levegőbe re-

pült, azon iparkodott, hogy a nitroglicerin nagy explodáló képességét csökkentse; ez sikerült is neki 1867. a dinamit feltalálásával. 1869. Franciaországba ment, ahol St.-Sévranban (Seine-et-Oise) laboratoriumot rendezett be. Midőn a francia kormány az általa feltalált gyengefüstü lőport nem fogadta el, laboratoriumát 1891. San Remóba helyezte át. N. feltalált egyfajta nitroglicerinnel zselatinált lőgyapotot is. Füstnélküli puskaporának gyártására gyárakat alapított Dünebergben az Elbe mellett (Hamburg és Lauenburg között), egyet Svédországban, ahol jelentékeny ágyuöntőműhelyt állított fel, végül kettőt Olaszországban. Végrendeletében 50 millió frankra becsült vagyonának majdnem egész jövedelmét évenkinti öt jutalomdíjra hagyományozta, és pedig: 1. a legfontosabb felfedezésre a fizika terén; 2. a kémia; 3. az orvostudomány és a fiziologia terén; 4. tetszés szerinti nyelven szerzett irodalmi mű részére, amely magas, ideális irányával leginkább kitünik; 5. a legérdemesebb és leghatásosabb törekvés jutalmazására, amely az általános testvériség előmozdítását, a tényleges hadseregek csökkentését s a különböző államok között létesítendő döntő bíróságok felállítását célozza. A négy első díjat a svéd akadémia osztja ki; az ötödik felett a norvég storthing határoz.

Nobilis *Mill.* (növ.), l. *Rózsa* (XIV. k. 718.).

Noci (ejtsd: nócsi), város Bari olasz tartománynak Altamura kerületében, (1881) 9985 lak. Kőbányái vannak meg olajgyártása.

Noctiluca (állat), a hólyagos-ostoros ázalékállatkák (Cystoflagellata) rendjének egyik neme, melynek egy sejt értékével biró teste 0·5—1 mm. átmérőjü, némileg barackforma, kis tapogatóval és erős ostorral. Egyetlen faja a *N. miliaris* Surir, mely a Közép-tengerben igen gyakori, sokszor oly tömegekben jelenik meg a tenger tükrén, hogy kétujjnyi vastag nyálkaréteget is alkot s éjjelenként gyönyörüen világit. D. J.

Nocturne, l. *Notturno* (XIII. k.).

Noé, 1. *Amédée,* francia rajzoló, l. *Cham.*

2. *N. Henrik Agost,* német iró, megh. Bozenben 1896 aug. 26. 1899. ugyancsak Bozenben emlékszobrot állítottak neki.

Noerber *Tamás,* freiburgi érsek, szül. Waldstettenben (Baden) 1846 dec. 19. Freiburgban teológiát tanult és 1870. pappá szentelték. Később első káplán lett Mannheimban, ahol nagy pedagogiai tevékenységet fejtett ki és a katolikus legény-egyesület elnöke volt, 1891. baden-badeni plébános lett. Komp freiburgi érsek halála után, 1898 aug. 2., N.-et választották meg érseknek.

Noeud (franc., ejtsd: nő), francia hajózási mérték, mely a hajó sebességének mérésére szolgál; l. *Mérő-orsó* (XII. k.).

Nogáll *János* megh. Nagyváradon 1899 jul. 19.

Nogejka, a kozákok bőrostora, l. *Kancsu* (X. k.).

Nógrád (XIII. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 4355 km², lakóinak számát (1898) 234,700 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 1 rendezett tanácsu város, 15 nagy- és 252 kisközség. A szolgabirói járások száma 7, a körjegyzőségeké 65. Puszta, telep és major van 598. A vármegye területén van 7 kórház 108 ágygyal (a vármegye közönsége által Balassa-Gyarmaton emelt Mária-Valeria-közkórház 1897 dec. nyilt meg); egész területén működik 51 orvos, 73 okleveles bába és 23 gyógyszerész. Van 112·7 km. állami és 431·7 km. törvényhatósági út, utóbbiak közül azonban 50·8 km. kiépítetlen (a törvényhatósági egész úthálózat kiépítésének munkálatai serényen folynak). A vasúti vonalak hossza 198·3 km. (a balassagyarmat—losonci és az aszód—balassagyarmati vicinális vasút 1896 szept. 13. adatott át a közforgalomnak), miből 105·6 km. állami vasút; a vasúti állomások száma 31. Van 75 posta- és 40 táviróhivatal. A vármegye területén fennáll 4 bank, 4 takarékpénztár és 2 szövetkezet, összesen 1.290,600 frt tőkével. Az összes tanintézetek száma 330, köztük 1 gimnázium, 7 különféle szakiskola, 309 népiskola, 11 kisdedóvó, 1 emberbaráti jellegü intézet és 1 börtöniskola. Mindezen intézeteket összesen 34,290 tanuló látogatta. TH—V.

Nohant (ejtsd: noañ), kastély Indre francia départementban, La Châtre mellett. Egykor George Sand birtoka volt.

Noisseville (ejtsd: noaszvil), falu Lotaringia metzi kerületének vigyi kantonjában, Metztől 7 km.-nyire, a Mosel egyik mellékfolyójának torkolatánál, (1890) 189 lak. Nevezetes azon kirohanás miatt, melyet a Metzben körülzárt Bazaine 1870 aug. 13. és szept. 1. megkisérlett az ostromló porosz sereg ellen, hogy Mac-Mahonnal egyesülhessen. V. ö. *Kunz,* Die Schlacht bei N. (Berlin 1892).

Nollardok a. m. alexianusok (I. k.).

Nominatio, l. *Választás* (XVI. k.).

Nomophyllum (növ.), l. *Lomblevél* (XI. k.).

Nonagium (lat.) a. m. kilenced; a középkorban N.-nak nevezték különösen az elhunyt ingó vagyonának 9-ed részét, amelyet a papság kegyes célokra igénybe vett.

Non fit poeta, sed nascitur (lat.) a. m. a költő nem ugy készül (gyakorlat stb. útján), hanem annak születik.

Nopcsa *Elek* bárót 1896 okt. 11. kinevezték az operaház és a nemzeti szinház intendánsává, 1897 aug. 26. azonban ettől az állásától fölmentették. 1896. a szászvárosi kerület orsz. képviselőnek választotta.

Nord, francia département, (1896) 1.811,868 lak. 1897-iki termés: 3.454,400 hl. búza, 262,500 hl. rozs, 349,660 hl. árpa, 3.088,570 hl. zab, 15,058 hl. gyümölcsbor, 5.548,773 t. szén, 143.369,443 kg. cukor.

Norddeutsche Allgemeine Zeitung, naponkint kétszer Berlinben megjelenő német politikai lap. Konzervativ irányu és szoros kapcsolatban van a mindenkori kormánynyal. 1861. alapították az osztrák érdekek előmozdítására, nemsokára azonban a porosz kormánynak, főleg pedig Bismarcknak félhivatalos lapja lett. Bismarck visszavonulása után Caprivit és Hohenlohet támogatta. Első szerkesztői közé Liebknecht szociálista képviselő is tartozott. 1894-ig Pindtner titkos tanácsos szerkesztette, azután Griesemann M., 1896 okt. óta pedig Lauser Vilmos.

Nordenflycht *Hedvig Sarolta,* svéd költőnő, szül. Stockholmban 1718 nov. 28., megh. Lugnetben 1763 jun. 29. Férje halála után kiadta a Den sörjande turturdufoan (A kesergő gerlice, Stock-

holm 1743) c. elégia-gyűjteményt. Azután Utile dulci nevü irodalmi társaságot alapitott, melynek munkái Vitterhetsarbeten (1759, 1762) címmel jelentek meg. Egyéb művei: Quinligt tankespel (Asszonyi gondolatok játéka, 1744—50); Tankar om Skaldekonstens nytta (Gondolatok a költészet hasznáról, 1744); Det frälsta Svea (A megmentett Svédország, 1744). N. egyike volt azoknak, akik a francia klasszicizmust Svédországban meghonosították. Életrajzát *Kruse* J. irta meg (1859).

Nordhausen, porosz város, (1895) 27,536 lak.

Nordhausen *Rikárd*, német iró, szül. Berlinben 1868 jan. 31. Miután befejezte technikai, irodalom-történeti és közgazdasági tanulmányait, az irodalomra adta magát. Jelenleg Berlinben több újság munkatársa. Epikai költői művei: Joss Fritz, der Landstreicher, ein Sang aus den Bauernkriegen (Lipcse 1892, 4. kiad. 1893); Vestigia Leonis, die Mär von Bardowieck (u. o. 1893, 4. kiad. 1894); Sonnenwende (3. kiad. Berlin 1896). Egyéb elbeszélő munkái: Uria's Weib (Berlin 1895, 6. kiad. 1896); Die rote Tinktur (u. o. 1895); Das Gespenst (u. o. 1896); Trumpf, heitere Geschichten (u. o. 1897). Szerelmes versekből összeállított antologiája: Ars amandi (u. o. 1899).

Norfolki pulyka, a bronz és fehér pulykánál apróbb testü, egyformán fekete szinü és bársonyfényü tollazatu fajta.

Norfolki rendszer, Angliában a norfolki grófságban már évszázadok óta divó az a vetésforgó, melynél répa után árpa, ezután lóhere és ezután búza következik s mely forgóból a váltógazdaság rendszere fejlődött. L. *Váltógazdaság* (XVI. k.).

Normann *Lajos*, svéd zeneszerző, szül. Stockholmban 1831 okt. 28., megh. u. o. 1885 márc. 28. *Lindbladtól* és a lipcsei konzervatoriumon tanult, 1857. a stockholmi zeneakadémia tanára, 1859. az új filharmoniai társaságnak s 1861. az operának karnagya lett. 1864. nőül vette *Neruda* Vilmát (XIII. k.). Kamarazeneműveket, zongora- és hegedűdarabokat szerzett.

North Berwick (ejtsd: north bervik), város és tengeri fürdő Haddington skót grófságban, (1891) 2376 lak. Közelében *Tantallon Castle* és a tenger közepén a 107. m. magas *Bass Rock* szikla.

Northbrook (ejtsd: northbrúk) *Francis Thornhill Baring* báró, szül. 1796 ápr. 20. a hires londoni Baring bankárcsaládból, megh. 1866 szept. 6. Oxfordban tanult. 1823. Londonban ügyvéd lett. 1826. liberális programmal képviselővé választották Portsmouthban, melyet 40 évig képviselt az alsóházban. 1830. a kincstár lordja lett. 1839—1841 szept. a kincstár kancellárja volt, 1849—52. pedig a tengerészet első lordja. 1866. peeri rangot és N. lordjának címét nyerte. L. még *Baring* (II. k.).

North Christopher, álnév, l. *Wilson* (4., XVI. k.).

Northern Territory, l. *Északi territorium* (VI. k.).

Northumberland, angol család. N. 6-ik hercege, *Percy Algernon György*, megh. Londonban 1899 jan. 2.

Norton-féle kút, l. *Vizvezeték* (XVI. k.).

Norvégia (XIII. k.). Az 1895 okt. 15. a storthing valamennyi pártjából alkotott *Hagerup*-féle koaliciós minisztérium csak nagy nehezen vagy éppen nem birta a radikálisok követeléseit kielégíteni. A radikális ellenzék minden alkalommal es minden eszközzel törekedett a svéd-norvég unió kötelékeinek meglazítására, ebben az unióban látván N. politikai, közjogi s gazdasági hátramaradásának és fejletlenségének fő okát. Ez okból hiusították meg a svéd-norvég kereskedelmi szövetség megújítását, szállították le Oszkár király és Gusztáv trónörökös civillistáját, a stockholmi kiállítástól távol maradtak, stb. Ellenben, hogy az ország a legvégső esetben is helyét megállja, a hadseregre és hajóhadra nagy összegeket költöttek, a költségvetésbe felvett összegeknek kétszeresét ajánlva fel a honvédelem céljaira, habár ezzel a költekezéssel az ország kulturális fejlődését megrövidítették. 1895. és 1896. $15^1/_2$ millió koronát szavaztak meg hadi célokra, 1898. és 1899-ben 23.565,000 koronát. Az 1896. hozott új törvények közül felemlítendő az, melynek értelmében minden munkaadó (gyáros, iparos, földbirtokos), aki alattvalóját politikai tekintetben bármily módon befolyásolja, pénzbirsággal és börtönnel lakoljon. A storthing kimondotta továbbá, hogy a hazájuktól távol levő tengerészek irott szavazási lapon gyakorolhatják választói jogukat, mit a király helybenhagyott. 1896 végén, a választások küszöbén, a védvámpolitika hivei fejtettek ki nagyobb mozgalmat. Az 1897. képviselőválasztásokban a radikális balpárt döntő diadalt aratott. Az új storthingben ugyanis 79 radikális és csak 35 mérsékelt foglalt helyet és ily módon a radikálisok a miniszteretnek vád alá helyezéséhez s az alkotmány módosításához megkövetelt $^2/_3$ többséggel is rendelkeznek. Az unió-ellenes ellenzék diadalának első hatása abban nyilvánult, hogy az a svéd-norvég bizottság, mely 1897 nov. 8. megkezdette volt az unió megerősbítését célzó tárgyalásait, eredménytelenül szétoszlott. (A norvég bizottság a közös külügy teljes elkülönítését követelte.) A másik hatás 1898 febr. 9. a storthing megnyitása után következett be, amidőn a Hagerup és kabinetje lemondása folytán megüresedett miniszteri székeken *Steen* és minisztertársai foglaltak helyet, kik a balpárt elveit vallották. A storthing mindenekelőtt az *általános választási jogot* mondotta ki, mely minden 25 éven felüli polgárt megillet. A $^2/_3$ többséggel elfogadott törvényjavaslatot a király máj. 2. szentesítette; a választók száma ezzel 200,000-ről 375,000-re emelkedett. (Ez a fontos reform a még régi, ósdi választó-törvénynyel biró Svédországra is vissza fog hatni.) Több oldalról azt indítványozták, hogy a nőknek is adassék meg a választó-jog, de ezt még sem fogadták el. Hogy a storthing 23 millió koronát fordított hadi célokra, már említettük, ezenfelül az aggastyán-katonák nyugdíj-alapját növelte. Kibővítette továbbá a vasúthálózatot. Feljegyzésre méltó, hogy a király s a trónörökös civillistáját az új képviselőház megint felemelte. Az őszi ülésszak folyamában a storthing (nov. 11.) azt határozta, hogy N. hivatalos zászlain és címerein ezentúl csakis a norvég szineket szabad használni (az eddigi svéd-norvég közös címer és szinek helyett); ezt a határozatot azonban Oszkár király (egyelőre) veto-

jogával felfüggesztette ; a norvég alkotmány 79. fejezete értelmében mindamellett ezt a törvényt országszerte kihirdették. 1899 elején újabb sérelem keserítette el a norvég népet. Midőn arról volt szó, hogy Svédország és N. hogyan képviseltesse magát a hágai békekongresszuson, a stockholmi minisztertanács a norvég tanácsosok ellenére, a trónörökös elnöklete alatt abban állapodott meg, hogy a megbizottak nem a svéd-norvég király, hanem a *svéd és norvég kormány* nevében jelenjenek meg Hágában. Közjogilag ez nem helyes, mert N.-nak és Svédországnak nincsen közös kormánya, sőt a közös külügyminiszter-féle kinevezés is tulajdonképen helytelen, amennyiben norvég születésü ember nem is lehet svéd-norvég külügyminiszter. Ez a sérelem annyira bántotta a norvégeket, hogy a márc. Kristianiába érkezett trónörököst kifütyölték és hóval megdobálták ; oly tüntetések, aminők N.-ban még sohasem történtek.

Irodalom. Sallès A., Voyage au pays des fjords, Páris 1898 ; Rabot Károly, Aux fjords de Norvège, u. o. 1898) ; Lissmann H., Nordland-Reise, Berlin 1898; Kallmorgen F., Ins Land d. Mitternachts-Sonne, Karlsruhe és Lipcse 1899; Ruge S., Norwegen, 1899. M. L.

Noséda *Károly*, a m. kir. opera karigazgatója, a Szervita-templom egyh. karnagya és orgonása, szül. Pesten 1860. Atyja *N. Gyula*, mint maga is kiváló énekes és zeneműkedvelő, korán felfedezvén fiában a zenei nagy tehetséget, minden gondját annak alapos kimüvelésére fordította. N. az orsz. m. kir. zeneakadémiában tanult, hol Erkel Ferenc, Ábrányi K. s Nikolics Sándor voltak tanárai, később pedig Koessler János az orgona és karénekben. Tanulmányai bevégzése után az opera kötelékébe mint kartanító lépett s ott több évi működése után 1898 óta az első karigazgatói állást tölti be, mint egyh. karnagy is jelentékeny tevékenységet fejt ki. Sokoldalu és fontos szerepet játszik a fővárosi általános zeneéletben a hangversenyek terén is, mint az énekelőadások egyik legkeresettebb zongorakisérője. Számos dalfüzete forog közkézen. Á. K.

Noskowski *Zsigmond*, lengyel zeneszerző, szül. Varsóban 1846 máj. 2. Kieltől tanult ; mint egy vak-iskola zenetanára feltalálta a vakoknak való hangjegyirást ; a varsói konzervatorium tanára és zeneegyesületi igazgató. Irt nagyobbszabásu énekkari és zenekari müveket is.

Nosszi Burah, sziget, l. *Sainte-Marie* (XIV. k.).

Nostitz-Rieneck *Adolf* gróf, cs. és kir. altábornagy, szül. Prágában 1843 ápr. 19-én. 1859. nevezték ki I. osztályu alhadnagygyá az 5. vértesezrednél s még ugyanezen évben részt vett az olaszországi háboruban. 1862. főhadnagygyá lépett elő, azután pedig a 10. dsidás-ezredhez helyezték át. 1866-ban az északi hadseregben a poroszok ellen harcolt s részt vett a skalitzi ütközetben és a königgrätzi csatában. 1871. I. oszt. századossá nevezték ki, majd pedig a II. dragonyos-ezredhez helyezték át. 1873 febr. *Károly Lajos* főherceg udvarához osztották be, röviddel azután megkapta a kamarási méltóságot is. Az udvarnál azonban csak 1875 szept.-ig maradt s ismét bevonult ezredéhez. Egy évvel később az 1. dragonyos-ezredhez helyezték át, 1877. pedig a Johannita-rend díszlovagja lett. 1881 máj. őrnagygyá és a király szárnysegédévé nevezték ki s egyszersmind *Rudolf* trónörököshöz osztották be szolgálattételre. A trónörökös menyegzője alkalmával II. Lipót a belgák királya a belga Lipót-renddel s Milán szerb király pedig még ugyanazon évben a Takovo-rend középkeresztjével tüntette ki. 1882. megkapta az olasz Szent-Móric- és Lázár-rend középkeresztjét és a porosz koronarend II. osztályát. 1884 máj. alezredessé lett s röviddel azután az ottomán Medsidje-rend II. osztályát, Románia csillaga közép-keresztjét, a szerb fehér sasrend IV. osztályát, a görög megváltórend középkeresztjét, a montenegrói Danilo-rend III. osztályát, az orosz Szent-Anna-rend és a porosz vörös sas-rend II. osztályát kapta. 1884. csapatszolgálatra ismét bevonult ezredéhez. 1886 okt. 16. az 1. dsidás-ezredhez osztották be. 1887 febr. 27. az 1. dsidás-ezred parancsnokává és még u. a. év nov. ezredessé nevezték ki. Kitünő szolgálataiért 1891 okt. 22. a III. oszt. vaskoronarenddel tüntették ki. 1892. pedig a 11. lovas dandár parancsnoka lett, később ugyanezen minőségben a 3. lovas dandárhoz helyezték át. 1893 nov. vezérőrnagygyá lépett elő. 1896 dec. 2. a krakói lovas-hadosztály élére állították ; 1897 máj. pedig altábornagygyá nevezték ki. 1899 márc. 22. a király valóságos belső titkos tanácsossá és osztrák-estei *Ferenc Ferdinánd* főherceg udvarmesterévé nevezte ki N.-et. N. egyike az osztrák-magyar haderő legkitünőbb lovas tisztjeinek, aki minden alkalmaztatásában megállta helyét. Az udvarnál, de különösen Rudolf trónörökös mellett igen fontos szolgálatokat teljesített e nagy tapasztalatokkal biró, éles látásu tiszt s főkép ennek tulajdonítható, hogy az új trónörökös mellé főudvarmesterré kinevezték. M. I.

Nostochaceae (növ.), l. *Nyálkamoszatok* (XIII. k.).

Nothomb *Alfonz*, belga államférfi, megh. Petangenben (Luxemburg) 1898 máj. 15.

Notopus *de Haan.* (állat) A Ranimidae családba tartozó kövült rövidfarku tengeri ráknem, melynek egy képviselője, a *N. Beyrichii* Bittn., a budapesti Kis-Svábhegy felső-eocénkoru nummulitmeszében is előfordul. Magyarországon kivül csakis az északolaszországi nummulitdús mészkövekből ismeretes, de itt ritkább mint a Kis-Svábhegyen. L. ÖRENT.

Notornis *Ow.* (állat, a XIII. k.-ben tévesen Notorius Orv.) vizityúk-félének, melyet kihaltnak tartottak, Uj-Zéland The Anan taván szép példányát fogták 1898-ban.

Notte, folyó Potsdam porosz kerületben, a Dahme mellékfolyója. Mélysége átlag 0·9 m. 22 km.-nyire egészen a Mellen-tóig mint *N.-csatorna* hajózható és főkép a sperenbergi gipszkő szállítására használják.

Nougat (ejtsd: nugá), francia mandolasütemény.

Nova donatio. l. *Uj adomány* (XVI. k.).

Novaj, nagyközség Borsod vármegye egri j.-ban, (1891) 952 lak. *Földvár* nevü őstelepében őskori cserepek és bronz-eszközök találhatók.

Novák *Lajos* 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja.

Novakovics *Sztojan* (XIII. k.) szerb államférfiut 1895 jul. 6. Sándor király megbizta az uj kor-

mány megalakításával. Külügyi tekintetben siker követte fáradozásait. Elérte, hogy Koburg Ferdinánd bolgár fejedelem és Nikita, Montenegro ura Belgrádba jöttek és több-kevesebb őszinteséggel barátságot kötöttek a fiatal szerb királylyal. Siker számába ment az is, hogy Szerbia Oroszországtól 120,000 új ismétlő-puskát kapott, melyeket nem kellett azonnal kifizetnie. Magyarországgal szemben azonban barátságtalan állást foglalt el, lehet hogy azért, mert a magyar kormány a Szerbiában dúló sertésvész miatt a szerb disznók bevitelét eltiltá. N. erre többrendbeli kellemetlenséget okozott a magyar kereskedőknek s holmi zászló-kérdés ürügye alatt nem küldött képviselőt a millenniumi ünnepélyekre. Pénzügyi tekintetben tiltott módon igyekezett Szerbország vagyoni állapotát javítani; rávette ugyanis 1895 jul. 5. a szkupstinát, hogy törvény útján a szerb állami adósság kamatait 5%-ról 4%-ra leszállítsa. Az állami bukás eme előjátéka Szerbia hitelezői sorában mély elkeseredést keltett, amit N. köriratában hasztalan iparkodott eloszlatni. Bukását mindazonáltal nem ez a rendszabály, hanem maga Sándor király okozta, aki N. háta mögött az ellenzékkel az alkotmány újabb módosítása fölött (bár eredménytelenül) alkudozott. N. erre 1896 dec. 26. egész kabinetjével lemondott. Simic lett utóda. M. L.

Nova Petropolis, 1856. alapított braziliai német telepítvény Rio Grande do Sul államban, a Rio Cahy felső folyásánál, (1892) 12,000 lak. Tengerit, babot, rizst, gabonát, lent és dohányt termelnek, amiknek kivitele São Sebastiano kikötőn át történik.

Nova Varoš, boszniai város Novibazár szandsákban, Plevlyétől ÉK.-re, 1500 lak. Nagy marhakereskedése van.

Nové Hrady, l. *Gratzen* (VIII. k.).

Novelli *Ermete*, olasz színész, szül. Lucca városkában 1851 máj. 5., mint a grófi származású, de elszegényedett *N. Sándor* színházi sugó fia. N. kevés sikerrel kezdé pályáját; utóbb azonban Calloud színészhez (Rossi mesteréhez) került és midőn egy alkalommal próba nélkül játszotta el Leicester szerepét, szerencséje meg volt alapítva és a római Teatro Nazionale állandó szintársulatához kapott meghivást. Itt aratta első nagyobb diadalait s itt fejlődött a legjobb olasz bohózatszínészszé. De N. tragikai szerepekre is vágyódott s eljátszotta Cossa Neróját és Giacometti La morte civilejét. Külföldi utazásai alkalmával, Amerikában, Spanyolországban, Párisban tragikus szerepekben (Lear) aratta legnagyobb sikereit. Shylock legjobb szerepeinek egyike. De éppen oly jeles p. a Pont-Biquet családban s a Papa Lebonnard szerepében. Játéka természetes, egyszerű, élethű; alakítási képessége bámulásra méltó. E tekintetben nincsen vetélytársa. Budapesten a vigszinházban 1899 nov. 3. s a következő napokon mutatta be magát először s a legfényesebb sikert aratta. M. L.

Novello, a legjelentékenyebb angol zeneműkiadó cég, teljes neve ma: *N., Ewer and Co.* 1811-ben alapította *N. Vince*, olasz származásu egyházi zeneszerző, szül. 1781 szept. 6., megh. Nizzában 1861 aug. 9. Gyermekei és unokái többékevésbbé neves énekesek, zenészek és kiadók. A cég főleg jutányos karének- és egyházi zenei gyüjteményeivel (*Purcell's* sacred music, *Croft's* anthems, *Greere's* anthems, *Boyce's* anthems stb.) jelentékeny lendületet adott az angolok nagy zeneművelésének.

Novgorod, orosz *kormányzóság*, (1897) 1.392,933 lak. — *N. város*, (1897) 26,095 lak.

Novgorod Litovszkij, l. *Novogrúdok* (XIII. k.).

Novigrád (új vár), dalmát tengerparti község, Zárától keletre, a Canale della Montagna délnyugati sarkában. A község mellett fellegvár emelkedik, mely az egész keskeny öblön uralkodik. A vár a XIII. és XIV. sz.-ban, különösen a horvát-dalmát zavargások és pártütések napjaiban fontos szerepet játszott. E várba hozták Horváti János és párthivei a Djakovár környékén 1386 jul. 25-én elfogott Erzsébet özv. magyar királynét (Nagy Lajos özvegyét) és leányát, Mária királynőt és itt fojtatta meg Horváti 1387 jan. elején Erzsébet királynét leánya szemeláttára. Midőn azután Frangepán János, tenger felől pedig a velencei hajóhad a várat ostrom alá vették, Palisnai (l. o.) szabad elvonulás föltétele alapján a várat átadta, miután Mária királynőt már (1387 jun. 4.) szabadon bocsátotta. Később N. és vára, mely különben is Vrána által túlszárnyaltatott, egész Dalmáciával együtt Velence birtokába került. Ma a kis község lakói szerény halászatot és tengerparti hajózást folytatnak, maga a büszke vár romokban hever. V. ö. Millenniumi magyar történelem (III. köt. 399. old., hol képe is látható). M. L.

Novocserkasszk, orosz város, (1897) 52,005 lak.

Novoje Vremja (Újkor), 1869 óta Szt.-Pétervárott megjelenő, nemzeti demokrata irányu, orosz napilap. Az ilyen nevü könyvkereskedés főleg klasszikusokat és képes müveket ad ki.

Novo Mesto, l. *Rudolfswerth* (XIV. k.).

Novy Jičin, l. *Neutitschein* (XIII. k.).

Nowawes, falu Potsdam porosz kerületben, Babelsberg kastélytól D-re, vasút mellett, (1895) 10,055 lak., plüs- és pamutszövéssel.

Nozofén (nosophen, tetrajodphenophtalein, jodophen $(C_6H_2J_2OH)_2CC_6H_4COO$). Jód és fenoftalein egyesüléséből származik. 60% jódot tartalmaz. Sárga, kissé jódszagu, íztelen por, mely vizben nem, de éterben és kloroformban oldódik. A jodoform helyett használják. Tályogra szórják por alakjában, mert szárító és bakteriumölő hatásu. Fülbajoknál, az orr nyálkahártyájának megbetegedéseinél, égési sebeknél és szifilisz esetén jó sikerel alkalmazzák. Nátriumos vegyületét (eudozin) és bizmútsóját (antinozin) katarusoknál adják. SCH—R.

Nozoftória (gör.), a fertőző betegségek eredetéről és okairól szóló tan.

Nozográfia (gör.), valamely betegség leirása.

Nozológia (gör.), a betegségekről szóló tan.

Női kongresszusok. 1896. két nemzetközi N.-t tartottak. Az egyiket Párisban ápr. 8—12., a másikat Berlinben szept. 20—26. A párisi kongresszus inkább szocialisztikus jellegü volt. Tárgyai voltak: a nők magánjogi helyzete, a nők szavazati joga az államban és a községben, a világbéke. A berlini kongresszuson, mely a női mozgalom mindegyik ágát felölelte, a következő kérdéseket tárgyalták: nevelésügy, női munka az

ipar és kereskedelem terén, közegészségügy és a női ruha reformja, mértékletességi és erkölcsösségi törekvések, a nők részvétele a szellemi és politikai életben stb. Hasonló problémákkal foglalkozott az 1897 aug. brüsszeli és az 1899 nyarán tartott londoni kongresszus is.

Irodalom. Duboc, Fünfzig Jahre Frauenfrage in Deutschland, Lipcse 1896; Cohn, Die deutsche Frauenbewegung, Berlin 1896; Kirchhoff, Die akademische Frau, u. o. 1896; Jastrow, Das Recht der Frau nach dem bürgerlichen Gesetzbuch, u. o. 1897; a női mozgalmat szolgálja a Cauer Minna által 1895 óta kiadott Die Frauenbewegung c. folyóirat is.

Női virág (növ.), a him v. hímes virág ellentéte, az olyan virág, amelyben csak termő (női ivarszerv) van a petékkel.

Nőnevelés (XIII. k.). Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternek előterjesztésére a király 1895 nov. 18. kelt elhatározásával megengedte, hogy a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészi pályákra való léphetésük céljából a felsőbb tanintézetekre leendő felvétele — amenynyiben a szabályszerű feltételeknek megfelelnek — az illetékes felsőbb tanintézet meghallgatása alapján esetről-esetre engedély adassék és részükre, miután tanulmányaikat a fennálló szabályok értelmében sikerrel befejezték, a képesítő oklevél kiadassék. Állami női középiskolát *(leánygimnáziumot)* a miniszter egyelőre szervezni nem kívánt, e helyett társadalmi kezdeményezésre bízta a felsőoktatási intézetekre készülő növendékek kiképzését. A tankerületi főigazgatókhoz intézett rendeletében (1895 dec. 1.) meghagyta, hogy a leányokat az ország bármely nyilvános középiskolájánál magánvizsgálatokra, s ezeknek sikeres kiállása után magán érettségi vizsgálatokra bocsássák, de a leányok vizsgálatai a fiukétól elkülönítve tartassanak meg. Ugyanily értelemben utasította a miniszter az országos középiskolai tanárvizsgáló bizottságok elnökeit is, hogy az 1883. XXX. t.-c. 60—70. §-ai, illetőleg az 1888 dec. 20. kelt, a tanárvizsgálati szabályzatra vonatkozó intézkedések alapján a leányok tanári vizsgálatait elfogadják, megjegyezvén, hogy a nők tanári vizsgálatain semmiféle enyhébb elbírálásnak v. könnyítésnek helye nem lehet. L. még *Feminizmus.*

A következő statisztikai adatok a fenti rendelet hatásáról adnak számot. A budapesti *országos nőképző egyesület* (XIII. k.) leánygimnáziumában beiratkozott 1896/7. tanévre V. oszt. 47, 1897/8. V. és VI. oszt. 66, 1898/9. V—VIII. oszt. 77, 1899/900. V—VIII. oszt. 90 latin nyelvet tanuló növendék. Ennek az intézetnek a miniszter egy újabb keletű rendelete az 1899/900. iskolai évre az érettségi vizsgálatok tartásának jogát megadta. A budapesti *felsőbb leányiskola* latin irányu felsőbb osztályaiba beiratkozott 1897/8. az V. oszt. 27, 1898/9. az V—VI. oszt. 45, 1899/900. az V—VII. oszt. 56 növendék. A budapesti *VII. ker. állami főgimnázium mellett fennálló magántanfolyamra* beiratkozott 1897/8. az előkészítő tanfolyamra 28, 1898/9. az előkészítő és I. rendes oszt. 45, 1899/900. az előkészítő és I—II. oszt. 60 tanuló. Beiratkozott e szerint a három intézetbe 1896 óta 541 leánynövendék.

Az egyetemek látogatását pedig a következő számok mutatják. A *budapesti tud.-egyetem* 1895/6. tanév második felében beiratkozott 9 bölcsészetkari hallgató, 1896/7. 3 bölcsészet- és 2 orvoskari hallgató, 1897/8. 4 bölcsészet- és 7 orvoskari hallgató, 1898/9. 8 bölcsészetkari, 9 orvoskari hallgató. A *kolozsvári tud.-egyetemen* 1898/99. 1 mat.-természettud. kari hallgató, 1899/900. 3 bölcsészet, nyelvészet- és tört.-tud. kari és 1 mat.-természettud. kari hallgató. Egyetemet látogatott e szerint 38 leányhallgató.

Nördl., természetrajzi nevek után *Nördlinger* Hermann (megh. Ludwigsburgban 1887 jan. 19.) nevének rövidítése. Életrajza a XIII. kötetben.

Nörre-Sundby, l. *Aalborg* (I. k.).

Nőtartás, a férjnek ama kötelezettsége, hogy vagyoni állásához mérten nejének szükségleteit fedezze. E kötelezettség nemcsak a tényleges v. jogilag közös háztartás idejére terjed ki, hanem a házasság felbontásának v. az ágytól és asztaltól való elválasztás jogerős kimondásának esetére is, ha az ítélet a férjet vétkesnek, a nőt pedig nem vétkesnek jelenti ki. E kötelesség a vétkes férj örököseire is átszáll, ezek azonban követelhetik, hogy a N. a hagyaték tiszta jövedelmére szoríttassék. A tartás összege szabad egyezkedés tárgya s arról a nő le is mondhat. Ha azonban ily egyezkedés nem történt, a tartást csak a bíróság állapíthatja meg, még pedig mindig csak készpénzben és pedig ugy, hogy a tartásra kötelezett férj v. örökös a megállapított tartás összegét előre és rendszerint havi részletekben fizesse. A tartás összegének megállapítására irányadó a nőnek jövedelme, a tartásra köteles férj vagyoni és társadalmi helyzete. v.

Nőtelep (növ.), a kétlaki telepes (p. súrlófüvek) v. felemás-spórás kriptogamák nőértékű telepe, amelyen a női ivarszervek fejlődnek.

Növények ivarszerve, l. *Nemző szerv* (XIII. köt.).

Növények világítása, l. *Világító növény* (XVI. k.).

Növényfiziologia, l. *Fitó* (VII. k.).

Növényfűszer, l. *Fűszer* és *Fűszernövények* (VII. k.).

Növényhonosítás (erd.), abban az irányban tett kisérlet, hogy a használhatóságuknál fogva értékesebb vagy tenyészeti tulajdonságaiknál fogva kevésbbé kényes, külföldi, hidegebb, de leginkább melegebb égaljban honos fanemeket erdeinkben magról vagy ültetéssel felneveljünk. Honosítási kisérleteket újabban igen sok fanemmel tettek, még pedig meglehetős eredménynyel a svéd erdei- és lucfenyő, az Abies Nordmanniana, Abies Douglasii, Larix leptolepis, Cupressus Lawsoniana, Wellingtonia gigantea, Carya alba, Juglans nigra, Castanea Japonica stb. fanemekkel, melyek hazánkban szabadon való tenyésztésre alkalmasaknak találtattak. A honosítás körül dicséretes buzgóságot fejtenek ki a selmecbányai erdészeti akadémia és kisérleti állomás, a királyhalmi, görgényi, liptóújvári és vadászerdei m. kir. erdőőri szakiskolák, az ungvári m. kir. főerdőhivatal stb. L. még *Honosítás* (IX. k.). vds.

Növényrendszertan (taxinomia), l. *Rendszertan* (XIV. k.) és *Növényrendszer* (XIII. k.).

Nszibin, l. *Neiszbin.*

Nto., a *netto* (XIII. k.) rövidítése.

Nubar pasa, egyiptomi államférfi, megh. Párisban 1899 jan. 14.

Nuber *Sándor*, konzul, szül. Eperjesen 1866 márc. Bécsben elvégezte a keleti akadémiát és azután gyorsan haladt előre. 1888–89. Konstantinápolyban konzulsági attaché, 1894-ig portsaidi, 1895—96. pittsburgi alkonzul. 1897. chicagói alkonzul, 1899. u. o. konzul. Megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét és a Medsidje-érdemrendet. L. M.

Nuceria, l. *Nocera dei Pagani* (XIII. k.).

Nufenen-vasút vagy *Rhône-vasút*, a gotthard-vasút Airolo állomása és az egyesült svájci vasutak Brieg végállomása között tervezett vasút, amely a felső Rhône-völgy mentén haladva a Nufenen-hágót nagy alagútban fogja keresztültörni.

Nuha, orosz város, (1897) 24,811 lak.

Nules, város Castellon spanyol tartományban, vasút mellett, (1887) 4513 lak. Régi tornyos körfalai vannak. 2 km.-nyire Ny-ra van *Villavieja*, vasas forrásokkal és fürdővel, 2086 lak.

Nulla (0). A zenében kettős jelentősége van. Először a hangzatjelzésben, ha valamely basszus hang felett áll, azt jelenti, hogy a következő basszus hangra jelzett hangzat már a nullás zöngére előre üttessék meg, vagy hogy minden hangzat nélkül magában szólaljon meg. Ugyanily jelentősége van a hangjegy felett álló haránt vonásnak is. Másodszor a vonós hangszerek tételeinél azt jelenti, hogy azt a hangot (vagy hangjegyet), mely felett N. áll, a játszó üres húron érzékítse meg, mert az üres húrok hangszinezete egészen más hatásu, mint az ujjal lenyomottaké. E különbséget mindig az illető szerző szokta meghatározni. — N. a matematikában, l. *Zérus* (XVI. k.). Á. K.

Nulla poena sine lege (lat. a. m. nincs büntetés törvény nélkül), a magyar büntető törvény egyik alapelve, melyet a büntető törvénykönyv 1. §-a igy fejez ki: Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít. Büntett v. vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapított. V.

Nunquam retrorsum (lat., a. m. soha hátrafelé!), a hannoverai György-rend és a Welf-ház jelszava; a vesztfáliai címeren is.

Nuova Antologia (ejtsd: —antolodsa), olasz irodalmi, művészeti és tudományos folyóirat. 1866. alapították Firenzében mint havi folyóiratot, 1878 óta kéthetenkint jelenik meg, még pedig Rómában.

Nuricsán *József* újabb műve: *Utmutatás a chemiai kisérletezésben* (Budapest 1899). *Fillinger* Károlylyal együtt: *Chemia és áruismeret* (felső keresked. iskolák stb. használatára, u. o. 1899).

Nursia, l. *Norcia* (XIII. k.).

Nusle, csehországi falu, Prágának K-i külvárosa, a Botič patak és vasút mellett, (1890) 7693 lak. Kastélya, számos nyaralója és sörfőzője van.

Nusz *József*, m. kir. I. osztályu főtörzsorvos, a budapesti honvéd helyőrségi kórház parancsnoka, szül. Oravicán 1844 jan. 17. A gimnáziumot Nagyváradon, Szegeden, Temesvárt és Aradon, az egyetemet pedig Bécsben végezte. Az orvosi oklevél megszerzése után 1871 jul. 13. tényleges katonai szolgálatba lépett. Kezdetben a 14. honvéd gyalogdandárnál mint dandárorvos működött. A 14. dandár feloszlatása után a 4. honvéd huszárezredhez helyezték át, hol részint mint ezredorvos-főnök, részint mint állomásorvos szolgált. 1883. a honvéd Ludovika-akadémia orvosfőnöke lett. 1888 nov. 1. törzsorvossá, 1894 máj. 1-én II. oszt. főtörzsorvossá lépett elő. 1896. a pozsonyi IV. honvédkerület egészségügyi főnökévé, 1898. I. oszt. főtörzsorvossá és az újonnan felállított budapesti honvéd helyőrségi kórház parancsnokává nevezték ki. N. tulajdonosa a Ferenc-József-rend lovagkeresztjének és a katonai érdeméremnek a vörös szalagon. M. I.

Nutans (lat., a. m. mozgó, ingadozó), a botanikában *konya* v. *lekonyuló*, a növény virága vagy gyümölcse, midőn az egyenes szár teteje ívalakuan lefelé hajlik, p. a koronaliliom és gyöngyvirág virágnyele vagy a vad saláta fiatal virágzata.

Nutróz (kazeinnátrium), szin-, szag- és ízmélküli fehér por, betegek és üdülők táplálkozására; előnye a tej felett, hogy kis mennyisége sok fehérjét tartalmaz, zsir és tejcukor nélkül. Levesben, tejben, kákaóban vagy más tápszerben oldva, annak sem ízét, sem színét nem változtatja meg.

Nürnberg, bajor város, (1895) 162,380 lak. Újabban két művészeti kutat állitottak fel és felépítették a bajor iparművészeti muzeumot, amelyben 1896 óta a gyüjtemények is láthatók. A germán nemzeti muzeum 1894 jun. 15. új alapszabályt kapott, melynek értelmében a muzeum költségeit a bajor állam s Nürnberg közösen viselik. Az önkéntes adományokat a muzeum fejlesztésére fordítják. 1896 máj. 15-től okt. 15-ig bajor ipar- és művészeti kiállítás volt a Stadt-Parkban 162,400 m² területen. 1898. és 1899-ben 14 községet kebelezték a városba, ami által lakóinak száma 195,834-re szaporodott, akik közt legnagyobb számmal az iparosok voltak. Újabb jelentékenyebb épületei: Krisztus-templom Steinbühl külvárosban, az elöljárósági épület a Fünferplatzon, több iskola és fürdő, a vásárcsarnok a Frödelmarkton, a tömör János-hid St.-Johannis és Gostenhof között. Ujabb emlékművek Luitpold kormányzó-herceg márvány mellszobra a városháza tanácstermében és 3 közkút. I. Vilmos császárnak és Luitpold kormányzó-hercegnek lovas szobrai készülőben vannak. A gyárilag üzött iparágak közül 1895. a kiválóbbak voltak: gépgyártás (2326 munkás, köztük 74 önálló), kefe- és ecsetkészítés (1624 munkás, köztük 137 önálló), festék- és irónygyártás (1567 munkás, köztük 120 önálló), könyomdászat (1417 munkás, köztük 67 önálló), arany- és ezüstmüvesség (1079 munkás, köztük 93 önálló), matematikai és fizikai eszközök készítése (1001 munkás, köztük 138 önálló), elektrotechnika (767 munkás, köztük 20 önálló), sörgyártás (585 munkás, köztük 28 önálló), pléháru-gyártás (488 munkás, köztük 54 önálló), fa- és szaru-játékok készítése (345 munkás, köztük 55 önálló), fémből való játékok készítése 309 munkás, köztük 51 önálló). A kereskedés főként áru- és terménykereskedés.

Nyblaeus *János Axel*, svéd filozofus, szül. Stockholmban 1821 máj. 20. Upsalában tanult, ahol 1852. a filozofia történetének magántanára lett, 1856. pedig a lundi egyetemen a filozofia tanára. Általában Boström (III. k.) tanait vallja. Nagyobb művei: Om statens straffrät (3. kiad. Lund 1879); Är en praktisk filosofi möjlig efter Hegels verldsåsigt? (2. kiad. 1856); Framställning och granskning af Aristoteles' lära om de högsta goda (1863); Trenne religionsfilosofiska uppsatser (2. kiad. 1874); Trenne filosofiska uppsatser (1878, új kiad.); Tvänne uppsatser om de Boströmska filosofien (1885); EsajasTegnér, haus öfvertygelse i religiösa och filosofiska ämnen (1882); fő műve, mely azonban befejezetlen: Den filosofiska forskningen i Sverige från slutet af XVIII. århundradet (1873—1895, 1—4. köt.).

Nycteribia *Latr.* (állat), a bábtojó legyek (Pupipara) alrendjébe tartozó nem, melynek szárnyatlan fajai a denevéreken élősködnek.

Nyrop *Kristóf*, dán filologus, szül. Kopenhágában 1858 jan. 11. U. o. és Párisban tanult, jelenleg a kopenhágai egyetemen a román filologia tanára. Nevezetesebb művei: Den oldfranske heltedigtning (Kopenhága 1883); Adjektivernes könsböjning i de romanske sprog (u. o. 1886).

Nyssa *L.* (növ.), l. *Tupelófa* (XVI. k.).

Nyström *János Frigyes*, svéd történetiró és közgazda, szül. Hernösandban 1855 szept. 26-án. 1875-től fogva az upsalai egyetemen tanult, ahol 1884. a történet magántanára lett, 1892 óta pedig a geográfiai oktatást is vezeti. Egyúttal egy ottani gimnáziumban is tanít. Mint a konzervativ párt központi bizottságának jegyzője nagy buzgalmat fejtett ki konzervativ-agrár irányban és Svédországnak az unióban való elsőbbsége érdekében. Munkái: De svenska Ostindiska kompanierna (Gotenburg 1883); Bidrag till svenska handelns och näringarnas historia under senare delen af 1700-talet (Upsala 1884); Jonas Alströmer och haus verk (1885); Den irländska frågan (1887); kiadta Svedelius következő munkáit: Handbok i Statskunskap (2. kiad. Upsala 1887—91, 4 köt.); Handbok i Sveriges geografi (u. o. 1895); Handelns historia (Stockholm 1897); továbbá a Vitterhets-, Historie- och Antiquitets-Akademi megbízásából: Epistolae Hugonis Grotii ad Ax. Oxenstierna (u. o. 1889—91, 2 köt.).

Ny.

Nyalábhüvely v. *védőhüvely* (endodermis), a növényszövettanban az a határréteg, mely egy vagy több edénynyalábot a környező parenchimától vagyis puhaszövettől elválaszt. Sejtfala gyenge és részben hullámzatosan redős, elpárásodik vagy erősen megvastagszik és megfásodik. Sok gyökérben és szárban, különösen vizi növényekében tengelyhelyzetü s mekanikai működése van. Gyökérbeli helyzetéről *gyökérhüvelynek* is mondjuk. A sarsaparilla N.-ének a sejtje oly jellemző, hogy kereskedésbeli fajtáit e szerint meg lehet különböztetni. L. *Edénynyaláb* (V. k.).

Nyalábszövet (növ., tela intrafascicularis), a kétszikűek edénynyalábjának másodlagos szövete, mely a kambiumgyűrű részeinek oszlásából az edénynyalábon a nyalábkambiumból keletkezik. L. *Edénynyaláb* (V. k.).

Nyálkahalak, l. *Blenniidae*.

Nyálmirigygyuladás (parotitis), az előidéző ok szerint lehet elsődleges, másodlagos és átrakódási. Az elsődleges ismét függhet a mirigyet érő káros hatányoktól v. fertőzésektől. A járványos Ny. tömeges megbetegedés alakjában észlelhető. Az egyszeri átszenvedés mentességet hagy hátra és valószinü, hogy ragály útján terjed. A másodlagos Ny. a mirigygyel bármely szomszédos szerv (foghús, szájnyálkahártya) bántalmának tovaterjedése által keletkezhetik. Átrakódási Ny.-nak nevezzük azokat, melyeknél a Ny.-t a vérkeringés útján odajutott lobgerjesztő idézi elő. A járványos Ny. lappangási időszaka 8—20 nap. Az 1—3 napig tartó kezdeti szak alatt a betegek étvágytalanok, néha kissé lázasak. Majd a pofa táján fellépő szúró és feszességi érzetről panaszkodnak, mire a fülcimpa alatt gyorsan növekedő és terjedő daganat jelentkezik. 3—5-ik napon a daganat elérte fejlődésének tetőpontját; a netalán jelen volt láz szünik, a daganat lankadni kezd. Kivételes esetekben a mirigy elgenyed. Férfiaknál a bántalom 6—8-ik napján néha hőemelkedés kiséretében egyik vagy mindkét here megnagyobbodik, fájdalmas lesz. Nőknél az emlők, a petefészektáj, a nagy ajkak duzzanata és fájdalmassága észlelhető. A járványos Ny. rendesen oly enyhe lefolyásu, hogy behatóbb gyógykezelést nem igényel. A másodlagos és átrakódási Ny.-ok ellen, melyek inkább fenyegetnek elgenyedéssel, erélyesen alkalmazzuk a hideget. Ha a genyedés el nem kerülhető, meleg borogatásokkal siettetjük ezt, a genyet pedig, mihelyt kimutatható, kibocsátjuk. KOR.

A Ny. házi állatokon egészben véve igen ritkán fordul elő. Okai változatosak; sérüléseken és a mirigy Stenon-féle kivezető csövében képződött nyálkövek izgatásán kivül többnyire fertőző anyagok idézik elő, melyek vagy kivülről közvetlenül kerülnek valószinüleg a szájon és a kivezető csövön át a mirigybe, vagy pedig általános fertőzés esetén (mirigykór, szopornyica, genyvérüség) stb. más szervekből a vérrel vitetnek hozzá. Az előbbi módon a fertőzés nem ritkán egymásután több állatot lep meg, midőn a Ny. járványszerü elterjedést nyerhet, aminőt ugy mint embereken, némelykor főleg kutyákon és macskákon

észlelhetni. A Ny. tünetei: a bántalom a fültőmirigy tájának megdagadásával kezdődik, melynél fogva a betegek fejöket előre nyujtva, mereven a nyakkal tompa szögletben tartják; a daganat elmosódott határu, tömött, meleg és fájdalmas tapintatu és amennyiben befelé, a torokba is beterjed, a rágást és a nyelést, esetleg a lélekzést is akadályozza. Nyálfolyás gyakori ilyenkor. A daganat később a legtöbb esetben tetején megpuhul, tapintáskor hullámzás érzését kelti és végül feltörik, midőn a nyilásból több-kevesebb genyes büzös anyag elhalt szövetcafatokkal keverten ürül kifelé. Ritkább esetekben a kóros folyamat fejlődése bizonyos fokán megállapodik és a daganat lassankint leapad és végre egészen elsimul. Az önállóan fellépő betegség rendszerint gyógyulással végződik, ellenben ha általános fertőző betegség folyamán metasztazis útján fejlődik, kedvezőtlen jelentőséggel bir. A gyógykezelés meleg v. Priessnitz-féle borogatásokban áll, melyek az elgenyedést siettetik; amint az ellágyulás tapintással megállapítható, a tályog késsel megnyitandó, mely eljárás a nagy erek és idegek közelsége miatt nagy ügyeletet igényel; ezt követőleg az üreg fertőtlenítendő. Ha megelőzőleg a lélekzési nehézség nagyfoku, légcsőmetszés válhatik szükségessé. Szarvasmarhákon a Ny. krónikus alakja fordul elő gyakran, melyet a sugárgomba okoz. L. *Aktinomikózis* (I. k.). HUT.

Nyárád *(Felső-Ny.)*, kisközség Borsod vármegye szendrei j.-ban, (1891) 525 lak. Díszített őskori cserepek lelőhelye. Van itt egy *Vaskapu* nevezetű mélyedés őskori település nyomaival.

Nyargaló bárka, a kifogott halaknak halászás közben való tartására szolgáló haltartó, melyet a halászok a csónak után kötve visznek magukkal.

Nyári *Sándor* műtörténetirót 1899. kinevezték az országos képtár őrévé.

Nyári álom, l. *Téli álom* (XVI. k.).

Nyári áram (növ., augusztusi áram), némely hazai fa testének nyári nedvbősége, mely a lombozat teljes kifejlődése után gyengébb mértékben mutatkozik, mint tavaszszal v. a fa testének megsebesítésekor.

Nyáry *Jenő* bárót Pulszky Ferenc halála után 1897. az akadémia archeologiai bizottsága elnökévé választotta meg.

Nyemirovics-Dancsenko *Ivanovics Vaszilj*, orosz iró, szül. a Kaukázusban 1849 jan. 5. Katonának készült, de aztán az irodalomra adta magát. Nagy szenvedélye az utazás; bejárta már egész Európát (Magyarországon is megfordult), Afrika és Ázsia egy részét, Oroszország legészakibb részeit, a Lappföldet stb. s utazásait igen élvezetes úti naplóban irta meg. 1877—78. mint harctéri tudósító vett részt az orosz-török háborúban. Itt szerzett tapasztalatait Groza (Vihar) c. regényében irta meg, ezt követték: Plevna i Sipka (Plevna és Sipka); Vperjod (Előre), melyek révén igen népszerű lett. Kiválóbb munkái még a fent említetteken kivül: Sztihotvorenija (költemények, Szt.-Pétervár 1882); Cari birzsy (A börze fejedelmei, u. o. 1886); Kresztjanszkoje carsztvo (Paraszt ország, u. o. 1881); Gorjacsája ljubor (Égő szerelem, u. o. 1888); Monah (Szerzetes, u. o. 1891); Zabityj rudnjik (Elfelejtett bánya, u. o. 1891) stb.

Nyergesbőr (XIII. k.). Az áztatott nyers bőrt röviden meszezik, koppasztják s faragják, jól kimosák, gyengén falcolják és szitatják. A Ny.-ön szőrt nem szabad meghagyni, miért is a szinelésre nagy gondot fordítanak. Ezt a pőrét előbb régi és gyenge lében, majd erősebb, friss cserből készített lében cserzik s végre cserben ültetik. Cserző anyagok rendesen fenyőcser és tölgyfacser. Cserzés után következik a bőrök mosása, kallózása, simítása (Stossen), szárítása; ha szárazak, akkor forró faggyuval és kevés halzsírral bekenik, lehűlés után vizben áztatják. Most következik újból való kallózás és simítás, mire a bőröket felakasztják; teljes megszáradásuk előtt még egyszer simítják s végül befeketítik. Simítás, szárítás, halzsírral való bekenés után következik a bőrnek a gyaluvassal (Blanchireisen) való forgácsolása (blanchiren), ami a bőr húsoldalán történik, ugy hogy ez teljesen tiszta és sima felületet mutat. Erre bekenik a bőrnek ezt az oldalát is, még pedig olyan keverékkel, melyet vizből és halzsírból készítenek. Ezen sajátos bezsírozás folytán azonban a bőrnek felülete zsíros, ami különösen a szine oldalán észrevehető. Hogy ezt a zsírt eltávolítsák, egy erősebb gyaluvasat élesre fennek és ezzel a bőrt, melyet a síma asztalon kiterítenek, a zsírtól és a piszoktól megtisztítják. Ez igen kényes egy művelet, amelynél a munkásnak nagyon kell arra vigyáznia, hogy a bőr valahogyan meg ne sérüljön. A téglázó kővel való kifényesítés és fényezővel való bekenés elég arra, hogy ez a bőr most már kész árucikk legyen. Készítenek még timsós Ny.-t is. Ennek készítése teljesen összevág a többi timsós bőrök gyártásával. L. *Timárság* (XVI. k.). KLEMP.

Nyerges tető v. *nyeregfedél*, l. *Fedél* (VI. k.), *Kontyos fedél* (X. k.) és *Nyeregfedél* (XIII. k.).

Nyerőjóslat, l. *Tip* (XVI. k.).

Nyevickei vár, Ungvár közelében, tőle keletre emelkedett. Először Aba Amadé nádor birta. Fiaitól 1312. ostrommal vette el Micsk, a későbbi bán, I. Károly király vezére. Később a király a homonnai Drugeth-családnak adta. A XV. sz.-ban még 20 faluból álló uradalom feje volt, de később az újonnan épített Ungvár mellett elhanyatlott. V. ö. Anj. okm. (II. 38); *Csánki*, Magy. tört. földr. (I. 386). KAR.

Nyevszkij-Sándor-rend, l. *Alexander Nyevszkij-rend* (I. k.).

Nyilas levél (folium sagittatum vagy sagittiforme), olyanforma, mint a szívalaku levél, de az alja nem kerekített, hanem hosszu és hegyes. L. *Levél* (XI. k.) és *Nyilfű* (XIII. k.).

Nyilférgek, l. *Chaetognatha*.

Nyirási igénybevétel, l. *Igénybevétel*.

Nyirbor, l. *Nyírviz* (XIII. k.).

Nyíregyháza (XIII. k.). Székhelye kir. törvényszéknek, dohánybeváltó felügyelőségnek. Van pénzügyőri főbiztossága, állami helyi telefon-hálózata, egy egész lovasezred befogadására épült lovassági és egy honvéd lovas kaszárnyája egy lovas osztály számára, polgári leányiskolája, női iparisk olája, kereskedő- és iparostanonc-iskolája, vármegyei közkórháza (1899. épült). 1898. tava-

szán alakult meg a «Bessenyei-kör» közművelődési egyesület. Bessenyei György szobrát (mintázta Kallós Ede) 1899 ápr. 9. leplezték le ünnepélyesen. Ipartelepei közt említendők: egy gép- és kazánkészítő műhely, két tégla- és cserépgyár, egy műmalom és három gőzmalom. Pénzintézetei: a nyíregyházi takarékpénztár, egyszersmind az osztrák-magyar bank mellékhelyisége, a szabolcsi hitelbank, a gazdasági és kereskedelmi hitelintézet és a kölcsönös segélyző egyesület mint szövetkezet. Nevezetesebb épületei: a városháza, vármegyeháza, igazságügyi palota és fogház, főgimnázium, a város tulajdonában levő Korona fogadó, melyek mind a legutóbbi években épültek s a száz évnél régibb ág. evang. nagy templom.

Nyiri *Sándor*, m. kir. honvédezredes, szül. Székelyen 1854 nov. 7. Katonai tanulmányait a marburgi hadapród-intézetben kezdte meg. A bécsújhelyi katonai akadémia elvégzése után 1874. hadnagygyá nevezték ki a 68-ik gyalogezredben. 1878. részt vett Bosznia és Hercegovina okkupálásában. 1879 máj. 1. főhadnagygyá lépett elő. A hadi iskola elvégzése után 1881 nov. 1. a vezérkarhoz osztották be. 1884 nov. 1. I. oszt. századossá nevezték ki a vezérkarban. 1887 szept. 1. csapatszolgálattételre osztották be a 68. gyalogezredhez. 1891 máj. 1. a 24-ik gyaloghadosztály vezérkari főnöke, hat hónappal később pedig őrnagy lett. Mint őrnagyot a közös hadügyminisztérium elnöki osztályába osztották be, 1892 okt. 18-án pedig a hadügyminiszter szárnysegédévé nevezték ki. 1894 máj. 1. alezredessé lépett elő. Ny. több éven át részt vett a delegációk ülésein, hol a hadügyminiszter helyett magyarul válaszolt az országos bizottságban felmerült kérdésekre. 1896. a m. kir. honvédséghez helyezték át, ahol a debreceni 3. honvéd gyalogezred parancsnokává, 1897 jan. 6. pedig ezredessé nevezték ki. 1899 jun. a honvéd Ludovika-akadémia parancsnoka lett. 1895 óta tulajdonosa a katonai érdemkeresztnek. M. I.

Nyirokmirigy-daganat, a nyirokmirigyeknek megnagyobbodása, melynek okaira tekintettel kétféle csoportját ismerjük. *Lobos* Ny., mely a nyirokmirigy-gyuladás következménye s a szerint amint az heveny vagy idült, a Ny. is heveny (p. fertőző betegségeknél) vagy idült (p. szifilisz- és tuberkulózisnál). Leggyakrabban a tuberkulózis okoz Ny.-ot, melynek kedves helye a nyak felső tájéka az állkapocs szöglete körül, a hónalji árok, a lágyékhajlás. E Ny. régóta ismeretes az orvosok előtt s mint külön betegség scrophulosis néven szerepelt legújabb időkig, mig e század hetvenes éveiben *Schüller*, *Fürbringer* és mások vizsgálatai kiderítették annak a tuberkulózissal azonos természetét s azóta *nyirokmirigy-tuberkulózis* néven a sebészeti gümős betegségek közé sorozzák. Az ilyen gümős Ny. kétféle alakban mutatkozik, ugymint *a)* a nyirokmirigy anyagának egyszerű gyuladásos alapon fejlődött felszaporodása (hyperplasia) és *b)* a nyirokmirigyben szétszórt apró kölesszerű gümős gócok alakjában (miliaris gümő), melyek genyednek, egymással összefolynak s azután nagyobb tályogot alkotnak a nyirokmirigyben. Mindkét alakja a gümős Ny.-nak, habár kezdetben csupán helyi betegség, a gümős fertőző anyagnak tovavitele által forrásává lehet a szervezet fertőző betegségének, mely nemcsak más nyirokmirigyekben, hanem más szervekben (csont, izület, ivarszervek) s különösen a lélekző szervekben (tüdő) tör ki mint gümős betegség. A gümős bajnak ezen általánossá válása a Ny.-ből könnyebben jöhet létre a Ny. genyedő alakjánál, mint az egyszerűen túltengő Ny.-nál. Gümős Ny. különösen a gyermekkorban és a serdülő korhoz közel állóknál fordul elő; orvosi tapasztalat szerint a 16—25 év között leggyakoribb. Gyógyítása sok gondot és fáradságot kiván és sokszor belső orvosszerekkel, alkalmas ásványvizekkel, arzén, jód, vaskészítmények használatával sikerül. Legtöbbször azonban operáció útján kell azokat eltávolítani vagy ha genyednek, felhasítani és kikanalazni s ekkor is megmarad annak lehetősége, hogy nemcsak helyben újabb gümős Ny.-ok keletkeznek, hanem dacára a kiirtásnak vagy kikanalazásnak, a gümős fertőzés más szervekre átterjed s végre is tüdőgümősödés pusztítja el a beteget, mi néha még évtized mulva is beállhat. A szifilisz okozta Ny. a szifilisz gyógyításával minden utókövetkezmény nélkül elmulik. A heveny Ny. többnyire eltünik a fertőző betegség gyógyulásával, csak ritkán lesz genyedővé (ha t. i. genyképző mikroorganizmusok juthattak hozzá) s akkor tályogképződéssel jár (skarlát, diphteritis stb.).

Nem lobos Ny.: oka azon szövet-újképződés, mely az u. n. álképletekben található. A torokban, gégében, a szájban, ajkakon és pofában képződő rosszindulatu álképletek (rák) a nyaki Ny.-ot, a mellen, emlőben, a felső végtagon levő rák a hónalji árokban fejlődő Ny.-ot, a medencében, ivarszervekben, alsó végtagon levő rák a lágyékhajlásban fejlődő Ny.-ot okozza a rákos fertőzésnek a nyirokerek útján történő továbbvitele által. Ezen kivül képződik Ny. ugy is, hogy, főleg a nyak oldalsó részén, ritkábban a hónalj alatt, a nyirokmirigyben elsőlegesen fejlődik álképlet, mely legtöbbször tömött, hússzerű, nagyra megnő és igen hamar átterjed a vivőerek (venák) útján más, belső szervekre s ez által halálthozóvá lesz (lymphosarcoma, lymphoma malignum).

Nyírsör, l. *Nyírviz* (XIII. k.).

Nyitra (XIII. k.) *vármegye* területe a legújabb adatok szerint 5724 km², lakóinak számát (1898) 437,200 lélekre becsülik. A legújabb közigazgatási beosztás szerint van benne 3 rend. tanácsu város, 36 nagy- és 393 kisközség. A szolgabirói járások száma 12, a körjegyzőségeké 82. Puszta, telep és major van 784. A vármegye (és a területén fekvő sz. k. városok) területén van 10 kórház 375 ágygyal; egész területén működik 97 orvos, 212 okl. bába és 46 gyógyszerész. Van 119·8 km. állami és 901 km. törvényhatósági út. A vasúti vonalak hossza 257·2 km., miből 203·2 km. állami vasút, a vasúti állomások száma 56. Van 126 posta- és 56 táviróhivatal, továbbá 2 távbeszélő-hivatal, ill. állomás. A vármegye területén fennáll 13 bank, 16 takarékpénztár és 22 szövetkezet, összesen 3.386·2 ezer forint tőkével. Az összes tanintézetek száma 616, köztük 3 hittani intézet, 4 gimnázium, 1 reáliskola, 15 különféle szakiskola, 475 népiskola, 117 kisdedóvó és 1 börtöniskola. Mindezen

intézeteket összesen 80,230 tanuló látogatta. (A Ny.-i kat. főgimnázium restaurált épületét 1899 okt. 30. avatták föl. Ugyancsak Ny.-n 1899. a keresk. miniszter városi telefonhálózatot létesített. A zoborhegyi ezredévi emléket 1896 aug. 30. avatták föl.) Szőllőtermelése hanyatlott, 1890-ben 19,773 hl. must; eladásra került 46,685 kg. szőllő. Az 1896. állatösszeirás szerint volt: 15,267 magyar fajta, 136,019 nem magyar fajta szarvasmarha, 471 bivaly, 35,195 ló, 685 szamár és öszvér, 4780 kecske, 76,771 sertés, 124,377 juh és birka, 589,454 baromfi, 14,311 méhkas. V. ö. Magyarország vármegyéi és városai (1899). TH—V.

Nyizsnyai *Gusztáv*, dalszerző, szül. Hódmezővásárhelyen 1831., megh. u. o. 1882. Szülővárosában járta iskoláit s hamar feltűnt zenei képességével s különösen az ötvenes években emelkedett hírnévre, mikor gitárjával bejárta az országot s dalaival (Hej szegedi szép csaplárné, Megérem még azt az időt, Elátkozom ezt a cudar világot, A mohácsi kolduskisasszony, Oh felejts el, Születésem napján stb.) a nemzet hazafias érzületét és hitét emelte. A hivatalos életben kevés elismerésben részesült, járásbirósági iktató volt, ezt az állást is végkielégítéssel elhagyta s visszavonultan tengődött és halt meg. 1873-ban az államtól mindössze 200 frt ösztöndíjat kapott. *Mosonyi* Mihály 1860. Ábrányi Kornél Zenészeti Lapjában az akkori magyar népdalszerzők között róla is elismeréssel emlékezett meg s dicsérőleg ismertette műveit. Ő alapította meg Hódmezővásárhelyen a dalegyesületet, melynek több éven át igazgatója volt. Szülővárosa díszes emlékkövet emelt sírjára. Halálakor *Agai* Adolf Az ország első hangorása c. tárcában méltatta érdemeit.

Nyomásérzés, l. *Tapintó érzések* (XV. k.).

Nyomási idomok, l. *Ütési idomok*.

Nyomási igénybevétel, l. *Igénybevétel*.

Nyomatéki ábra, l. *Erőpoligon*.

Nyomó sajtó, l. *Sajtó* (XIV. k.).

Nyomozás (XIII. k.). A büntető perrendtartás szerint a Ny. tárgya azon adatok kipuhatolása vagy megállapítása, melyekre a vádlónak vádemelés vagy nem emelés céljából szüksége van. A *vizsgálattól* (XVI. k.) elvileg csak az választja el, hogy a vizsgálat megszüntetésének ügydöntő (res judicata) hatása van, a Ny. pedig ugyanazon ügyben ismételhető. Célja: 1. a birói eljárás előfeltételéül szolgáló nyomatékos gyanu anyagának egybegyüjtése; 2. a főtárgyalás előkészítése akkor, ha a vizsgálatra szükség nincs. A Ny.-t a kir. ügyészség, ha azonban a cselekmény fő magánvád esete, a rendőri hatóság főnöke rendeli el, a Ny. foganatosítása a rendőri hatóságok és közegek feladata. *(Rendőri hatóságok:* az államnak, a törvényhatóságoknak és a községeknek rendőri hatáskörrel biró hatóságai és hivatalai, valamint ezeknek vezetői és önálló intézkedésre jogosított tagjai, nevezetesen a községi előljáróságok is. *Rendőri közegek:* a felsorolt hatóságoknak alárendelt hivatalnokok, az állami, törvényhatósági és községi rendőrök, valamint a csendőrségnek altisztjei és legénysége.) Az ügyészség azonban a rendőri hatóságot megkeresheti, a közegeket utasíthatja egyes nyomozó cselekmények teljesítésére, általában pedig irányítja és ellenőrzi a Ny. menetét, egyszóval a Ny. ura. A büntető perrendtartás miniszteri javaslata a német büntető perrendtartással egybehangzóan a kir. ügyészséget a Ny. teljesítésére is feljogosította, ez intézkedés azonban a képviselőházi tárgyalás alkalmával módosult. Az ügyészség, a tájékozására szükséges adat (nyomozó cselekmény) beszerzése végett a járásbiróságokat is megkeresheti (vizsgálóbirót nem), mely esetben a járásbiróság, ha a Ny. érdekében ezt szükségesnek tartja, a megkeresésben nem említett nyomozó cselekményt is teljesítheti.

A Ny. feltételei: 1. feljelentés; 2. magánindítvány; 3. felhatalmazás. Ha az ügyészhez feljelentés (ideértve a felhatalmazás és kívánatot) v. magánindítvány érkezik, azt megvizsgálja és határozatot hoz, mely különféle lehet: *a)* elrendelheti a Ny. felvételét; *b)* ha arról győződik meg, hogy bűncselekmény fenn nem forog vagy bizonyítékok hiánya miatt az eljárástól eredmény nem várható, a beszámítás vagy a bűnvádi eljárás megindítása ki van zárva, vagy végül a cselekmény már res judicata, a vád képviseletét indokoltan megtagadja; *c)* vádindítványt terjeszt a bíróság elé; *d)* ha nem illetékes, átteszi a feljelentést az illetékes hatósághoz. De köteles az ügyész a Ny.-t akkor is folyamatba tenni, ha bármi úton (tehát p. újságból is) tudomást szerez egy nem indítványi bűncselekmény elkövetéséről. Ugyanez a kötelessége a rendőri hatóságoknak és közegeknek is azzal az eltéréssel, hogy a cselekményt az illetékes kir. ügyészségnél feljelenteni s ezenfelül a bűncselekmény nyomainak épségben tartása, a tettes vagy részes elrejtőzésének, megszökésének megakadályozása és a tényállás felderítése végett a szükséges intézkedéseket megtenni, ha pedig birói cselekményre volna szükség, ez iránt a legközelebbi járásbiróságot megkeresni tartoznak. Minderről az ügyészség sürgősen értesítendő, hogy a Ny. menetére, ha szükségét látja, befolyást gyakorolhasson. A vizsgálóbiró és a járásbiróság csak sürgősség esetén teljesíthet hivatalból nyomozó cselekményeket; ha letartóztatást rendel el, az iratok 48 óra alatt átteendők a kir. ügyészhez. Maga a Ny. az eljárás kezdetén rendszerint alaktalan, mégis a rendőrség, mely a Ny.-t teljesíti, a vizsgálatra vonatkozó szabályokat tartozik alkalmazni. Joga van bárkit, kitől a kiderítendő tényállásra nézve felvilágosítást várhat, megidézni, kihallgatni, megtilthatja a Ny. színhelyén levőknek az onnan való távozást, az ellenszegülőt a Ny. befejezéseig, azonban legfeljebb 24 óráig letartóztathatja. Nincs azonban helye e kényszerintézkedéseknek a féllel, sértett ügyvédjével, szakértővel, birósági tanuval szemben, kik a hivatalos eljárás akadályozása esetén csakis távozásra kényszeríthetők.

A nyomozó hatóság a vizsgálóbirót és a járásbirót is megkeresheti; még pedig *a)* olyan cselekmények teljesítése végett, melyeket maga egyáltalán nem teljesíthet (ilyenek: tanu eskü alatti kihallgatása, vallomásra kényszerítése, szakértőnek megbüntetése, levél, távirat v. egyéb postai küldemény lefoglalása és felbontása); *b)* vagy csak halaszthatatlan szükség esetén (ilyenek: szemle, lefoglalás, házkutatás, személymotozás,

előzetes letartóztatás elrendelése vagy foganatosítása). A vizsgálóbiró vagy járásbiró a nyomozó hatóságnak ez irányban tett indítványa felett helytadólag vagy elutasítólag határoz, ha pedig a Ny. hiányossága miatt nem határozhat, jogában áll a Ny.-t az indítványozott cselekmény keretében kiegészíteni. Ha a *b)* alatti cselekményeket a nyomozó hatóság maga végzi, a felvett jegyzőkönyveket a halaszthatatlan szükség ellenőrzése végett köteles a vizsgálóbiróhoz áttenni. A Ny.-nak nemcsak a terhelő, hanem a mentő körülményekre is ki kell terjednie s ha a nyomozó hatóság ezt elmulasztaná, a gyanusított a járásbirósághoz kérheti szóval v. irásban a megfelelő nyomozó cselekmény teljesítésére.

Ama szabály alól, hogy a Ny. az illetékes kir. ügyészségnél kérendő, kivételt tesz a törvény fő magánvádra üldözendő bűncselekmény esetén, melyre nézve a fő magánvádló a rendőri hatóságnál, ha ez kérelmét megtagadja (ami ellen nincs jogorvoslat) s a magánvádas cselekmény a törvényszék hatáskörébe vág (ingó szándékos rongálása, büntető törvénykönyv 418. §, vagy felmenően elkövetett könnyü testi sértés, büntető törvénykönyv 302. §), a vizsgálóbirónál szorgalmazhatja az eljárás megindítását. A *pótmagánvádló* Ny.-t nem kérhet, csak vizsgálat elrendelése iránt tehet indítványt, aminek oka abban rejlik, hogy az ügyészség felügyelete alatt álló rendőrség — ha az ügyész a vád képviseletét megtagadta — bizonyára nem képviselné elég hathatósan a pótmagánvádló érdekeit.

A Ny. teljesítése után a nyomozó hatóság (ügyészség vagy fő magánvád esetén a rendőri hatóság) a Ny.-t bevégző, megszüntető vagy áttételt elrendelő határozatot hoz. Megszüntetésnek van helye, ha: *a)* bűncselekmény fenn nem forog; *b)* az eljárás folytatásához szükséges felhatalmazás vagy kivánat hiányzik, vagy a magánindítványra jogosult indítványt nem tett vagy azt visszavonta; *c)* a további eljárástól bizonyítékok hiánya vagy azok megszerzésének rendkivüli nehézsége miatt eredmény nem várható. A Ny. befejezendő, ha: *a)* a vizsgálat indítványozására, *b)* vádirat benyujtására, *c)* az ügy áttételére, vagy pedig *d)* a Ny. megszüntetésére elegendő adat van. A megszüntetést vagy bevégzést — perorvoslattal meg nem támadható határozatban — az rendeli el, aki a Ny.-t elrendelte és áttétel esetén, ha a gyanusított le van tartóztatva, utóbbit az illetékes hatósághoz kisérteti. v.

Nyugat-Ausztrália (Western Australia, Westralia), az ausztráliai brit gyarmatok egyike, a K. h. 120°-ától Ny-ra É.-Ausztrália és D.-Ausztrália meg az Indiai-oceán közt, 2 527,283 km² területtel. Az É-i parton, amely a Cambridge-öböltől K-re veszi kezdetét, a Lévêque-fokig terjedő részben szép és jó kikötők vannak. Ilyenek: az Admiralty-öböl, a York-sund, Brunswick-, Collier-öböl és a King-sund. A Lévêque-foktól kezdve a Dampier-szigetcsoportig a partok alacsonyak és bevágódások nélkül valók. Az említett szigetcsoportnál ismét emelkedettebbek lesznek. Az ÉNy-i és a Leeuwin-fok közt terül el a Shark-öböl. A D-i part Ny-i részében jó kikötőket találni, köztük a legjelentékenyebb a King-George-sund; K-i részét pedig az Ausztrál-öböl meredek partjai alkotják. A homokbuckás partok mögött jobbára halmos, homokos, részben erdőkkel, részben sovány füvel, itt-ott völgyekkel átszelt síkság terül el, amelynek D-i részében, a tengertől valami 20—30 km.-nyi távolságra a Darling-range emelkedik; ez egy fensíknak néhol 1000 m. magas szegélye. A fensík paleozoikus kőzetekből áll, amelyeken gránittornyok törnek át és ezek sok helyen kúpokká alakulnak. E fensíkon túl a szárazföld belseje felé bozótokkal és tövises bokrokkal takart, vízben szegény, tercier homokkőből álló síkságok terülnek el. A part felé számos folyó folyik, de nagyobb részük vízben oly szegény, hogy a tengert nem éri el. Egyedül a Swan és É-on a Fitzroy olyanok, amelyek a forgalomnak is tehetnek szolgálatot. A gyarmat belsejében elterülő tavak inkább csak sós mocsarak; ilyenek az Austin-, a Monger-, Moore- és Barlee-tó; az Amadeusnak csak Ny-i nyulványa az, amely a gyarmathoz tartozik. A gyarmat DNy-i betelepített részében az éghajlat egészséges és száraz. Perthben a legnagyobb meleg 42 C°, a legnagyobb hideg 3·5 C°; az évi esőmennyiség 609 mm.

Termékek. A földmívelés a gyér növésü vidékeken aránylag csekély területre szorítkozik. 1897. összesen 133,182 acre állott megmívelés alatt; ebből volt 38,705 acre búzaföld, 1694 acre rozs-, 1678 acre zabföld és 80,938 acre rét, 2654 szőllő. A házi állatok száma elég gyorsan szaporodik. 1897. volt a gyarmatban 62,222 ló, 244,971 szarvasmarha és 2.210,742 juh. A mezőgazdasággal az 1891-iki népösszeirás szerint összesen, a családtagokat nem számítva, 8746, iparral pedig 6380 személy foglalkozott. A bányászat is gyors fejlődésben van. 1898 óta Ny. az ausztráliai gyarmatok közt legtöbb aranyat termel, amennyiben ezen évben Ny. 1.049,000, Queensland 918,000, Victoria 845,000 és Új-Dél-Wales 342,000 unciát termelt. Ny. aranymezői (v. ö. *Calvert*, My fourth tour in Western Australia, London 1897) 3 csoportra oszlanak; az É-i magában foglalja Kimberley, Ashburton, Gascoyne és Pilbarra nevü mezőket; a középső a Peak Hill, East-Murchison, Murchison és Yalgu nevüeket, végre a K-i csoport a North Coolgardie, Mount Margaret, Broad Arrow, Northeast Coolgardie, East Coolgardie, Coolgardie, Dundas és Yilgarn nevüeket. A három csoport közül az utóbbi a legjelentősebb: ebben vannak a tekintélyes városokká fejlődött Coolgardie és Kalgoorlie helyek, amelyeket már vasút köt össze a tengerparttal. Hogy forgalmukat növeljék, tervbe van véve egy társaság létesítése, amely a vasút mellett fekvő földek megnyerése fejében a vasutat a nagy Ausztrál-öbölig építené ki. Ny.-ban 1897. a Bunbury-öböl mellett jelentékeny széntelepeket is találtak és ezeknek bányászását is megkezdették. A bányászat megkönnyítése végett pedig 1898. a Collie-bányákat a Perthből Albanyba vezető vasúttal egy 45 km. hosszu szárnyvonal által összekötötték.

A kereskedelmi forgalom évről-évre nagyobb összegeket tüntet föl. 1894. a behozatal értéke még csak 2·1, 1897. már 6·4 millió sterling fontra rúgott; ugyanazon években a kivitel volt 1·2,

illetőleg 3·9 millió. A főbb kiviteli cikkek 1897: arany(2.564,977 sterling font), gyöngyök (20,000), gyapju (295,646), bőrök (28,021) stb. A hajóforgalom 1897-ben a következő: érkezett 721 hajó (1.196,760 t.) és távozott 707 hajó (181,072 t.); ekkor a gyarmat kereskedelmi hajósága állott 17 gőzösből (3898 t.) és 135 vitorlásból (5812 t.). 1898-ban 1456 angol mérföld hosszu vasúti vonal át volt adva a forgalomnak s 360 mérföld épülőfélben állott. Ny. 1890. nyerte el önállóságát és 1893. mostani alkotmányát. Eszerint a törvényhozó hatalom a két házból (Legislative council s Legislative assembly) álló parlament kezébe van letéve. A council 24 hat évre, az assembly pedig 44 négy évre választott tagból áll. A választói jog cenzushoz van kötve. A végrehajtó hatalmat a kormányzó gyakorolja 6 felelős miniszter által; ezek: a miniszterelnök, aki egyszersmind a pénzügyek vezetője, a bányaügyek, a vasutak és közmunkák, a földmívelésügy, a nevelésügy és az igazságügy vezetője. Az ausztráliai konfederációt (lásd *Ausztrália)* Ny. is elfogadta és miután 1899. Új-Dél-Walesben is a népszavazat 101,000 szavazattal 79,000 ellenében a konfederáció mellett nyilatkozott, ennek létrejövetele, incidens közbejötte nélkül várható. A gyarmat bevételei 1896-ban 2.440,390, kiadásai pedig 2.362,003 és adósságai 4.732,554 sterling fontra rúgnak. Az 1891-iki lakosok közül 49·75% anglikánus, 25·04% r. kat., 9·15% wesleyanus, 4·01% presbiteriánus, 3·16% independens és 8·89% egyéb vallásu. Az iskoláztatás kötelező. 1896. összesen volt 206 iskola, 9544 tanulóval. 1891. a fehérbőrü lakosságnak 13·2%-a nem tudott sem irni sem olvasni.

Az első telepitvényesek Ny.-ban deportáltak voltak. 1826. Sidneyből küldték az első fegyenceket a King-George-sund mellékeire. A rendes telepités 1829. vette kezdetét, amidőn egy társaság az angol kormánytól nagyobb területeket kapott telepitési célokra. A fegyencekkel való telepitést 1868. szüntették meg a többi ausztráliai gyarmatok kérelmére. 1850. a lakosok száma nem volt több 6000-nél. 1870. már 24,785 főre, 1881. pedig 29,708 főre rúgott. Az aranybányák fölfedezése azóta a lakosság számát hirtelen felrúgtatta, amennyiben 10 év alatt az 68%-kal növekedett. A fölfedezésekre nézve l. *Ausztrália* (II. k. 353. s köv. old.). A 70-es évek óta maga a gyarmat kormánya gondoskodott arról, hogy területe ismeretesebbé legyen. 1879. Forrest tette közzé a gyarmat É-i részeire vonatkozó kedvező ismertetéseit, amiért számosan vándoroltak ki a vidékekre. 1882. Sander és Johns a Stokes-öböl mellől keltek útra, felhatoltak a Lennard folyó mentén a Lipót királyról elnevezett hegyláncohoz, ezen átkeltek, elérték az Ord folyót, fölfedezték a Wickham forrását és eljutottak az Ausztráliát átszelő telegráfvonalhoz. 1883. a kormánytól Forrest John, Brooking és Hardman vezetése alatt kiküldött expedició átkutatta a partvidéket a Roebuck-öböl és Port-Usborne között, ami közben a Robinson-folyót fedezték föl. 1882. Durack megindult a Cambridge-öböl mellől, fölfedezte a róla elnevezett folyót és eljutott az Ord felső folyásáig. 1883. O'Donnel és Boyd Carr a Victoria-folyó mentén hatoltak be a szárazföld belsejébe. 1884. Stockdale és Ricketson a Cambridge-öböl mellékét kutatták át. 1887. O'Donnel az Ord mentén elterülő Derbyről elnevezett aranymezőkig hatolt el. Ugyanazon évben Browne Northamből Eucláig hatolt elő. 1890—91. Lindsay Adelaide felől jövén, Yilgarn környékét ismertette meg.

Irodalom. Hardman, Report on the geology of the Kimberley-District, Perth 1885; Hart, Western Australia in 1893, London 1894; Calvert, Western Australia, its history and progress, u. o. 1894; u. a., Western Australia and its gold fields, u. o. 1893; u. a., My fourth tour in Western Australia, u. o. 1897; Chambers, Land of Promise, Perth; Cowen, Settler's Guide, u. o.; Favenc, Western Australia its past history, present trade and resources, and its future position in the Australian group, Sidney 1887; Mennell, The Corning Colony, London 1894; Price, The Land of Gold, u. o. 1896; Government Year-Book, Western Australia, Perth, évenként. —ZIK.

Nyugati Poroszország, l. *Porosz tartomány* (XIV. k.).

Nyugati Virginia, l. *Virginia* (XVI. k.).

Nyulak szigete volt a neve a Margit-szigetnek egészen addig, mig 1250—54. közt IV. Béla a boldogs. Szűz Mária tiszteletére ott a domonkosrendi apácáknak templomot és kolostort emeltetvén, azt Mária vagy Boldogasszony szigetének kezdték nevezni. (Margit legendája a M. Nyelvemléktárban, VIII., 2. és 39. old. és IV. László 1278. évi oklevele Wenzelnél, Árpádk. új okm. IX. 206.) Párhuzamosan azonban elvétve még a XV. sz.-ban is használják az *Insula Leporum* nevet. V. ö. *Pesty*, Helynevek (I. 201.). M.

Nyúlkenyér, l. *Perjeszittyó* (XIII. k.).

Nyúlszél (növ.), l. *Farkasszél* (VI. k.).

Nyúltvelő, az agyvelőnek az a része, mely közvetlenül a gerincvelőbe folytatódik (l. *Agyvelő*, I. k. 190. old.). Tartalmaz vezető utakat, melyek részben itt kereszteződnek s igy kötnek össze környéki szervet az agykéreg állományával. Ezeken kivül a Ny. a mozgásoknak fontos egyberendező középpontja. Mig a Ny. ép, addig az állatok mozgásai a sértetlen állat mozgásaival egyeznek meg, még ha a középponti idegrendszer magasabb részeinek összefüggését a Ny.-vel meg is szakitottuk. Ugyancsak a Ny. számos agyideg-reflexnek is a középpontja. Ilyen a szem zárása, a pillaszőrök v. kötőhártya érintése alkalmával. A nyelés, rágás, szopás, nyálelválasztás, tüsszentés, köhögés és hányás is Ny.-beli reflexek. Számos önálló működés fentartója szintén a Ny. Igy a lélekző középpont a Ny.-ben van. Minden testfélnek más-más lélekző középpontja van, az egyiknek megsértésére, kiirtására a megfelelő oldalon szünik meg a lélekzés; mindkettő elpusztítása fuladásos halált von maga után. Ugyanitt vannak a vérér- és a szivmozgató középpontok is. A vérérmozgató középpontok között az egyik állandóan be van idegezve és a test ereit bizonyos fokban állandóan összehúzva tartja, azért érszükitő központnak nevezik. A második ellenkezőleg arra való, hogy izgalmaira a vérerek kitáguljanak; ez a vérértágító középpont. A szivmozgásokat szabályozó nyultagybeli középpontok közül az egyik korlátozza, a második pedig sietteti a szivmozgásokat. Ezek közül is embernél a szivmozgásokat korlátozó középpont állandóan működésben van és fékezi a szivmozgást. Végre még a verítéknek, húgyelválasztásnak is a Ny.-ben találták agybeli középpontjait. K. N.

O.

Oaks stakes, l. *Kanca-díj*.

Obad portus, középkori néven a. m. az abádi rév, l. *Abád* (I. k.).

Obdiplostemon, l. *Diplostemon*.

Oberbayern a. m. Felső-Bajorország (VII. k.). L. még *Bajorország* (II. k.).

Oberfranken a. m. Felső-frankkerület (VII. k.).

Oberhausen, község a bajorországi sváb kerületben, a Wertach torkolata és a Lech közelében, vasút mellett, (1895) 6467 lak., gyapjuárukészítéssel.— *O. im Rheinland*, (1895) 30,154 lak.

Oberheiduk, falu Oppeln porosz kerületben, Beuthen közelében, (1895) 5872 lak., kátránygyárral, vasművel és kőbányával.

Oberhessen a. m. Felső-Hessen (VII. k.).

Oberlin, falu Ohio északamerikai államban, (1890) 4376 lak. Itt van a mindkét nemüek számára alapított *O.-College* főiskola, 70 tanárral és 1462 hallgatóval.

Obermoschel, város Pfalz bajor kerületben, a Moschel patak mellett, (1895) 1379 lak. Van kénesó- és kőszénbányája. Közelében Landsburg és Löwenstein kastélyok romjai vannak.

Obermüllner *Adolf*, osztrák festő, megh. Bécsben 1898 okt. 29.

Obernkirchen, város Cassel porosz kerületben, a Bücke-hegy lejtőin, (1895) 3282 lak. Van nemesi leányoknak való nevelőintézete, kőszénbányája.

Oberösterreich a. m. Felső-Ausztria (VII. k.).

Oberpfalz a. m. Felső-Pfalz (VII. k.).

Oberrheinischer Kreis a. m. felsőrajnai kerület (VII. k.).

Obersächsischer Kreis a. m. Felső-szász-kerület (VII. k.).

Oberschall *Adolf*, kuriai tanácselnök, szül. Rózsahegyen 1839. Gimnáziumi tanulmányait Selmecbányán, a jogot Pozsonyban elvégezvén, 1862. Pesten ügyvédi vizsgát tett, 1870-ig ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1870. a pesti táblánál pótbiró, 1872. rendes táblabiró, mint ilyen több éven át a semmitőszékhez volt beosztva, 1885. kuriai biró, 1886. marosvásárhelyi táblai elnök, 1891. kassai táblai elnök, 1894. kuriai tanácselnök lett. Pauler Tivadar minisztersége alatt tagja volt az általános polgári törvénykönyv előkészítő bizottságának s jelenleg is tagja az Erdély Sándor által szervezett hasonlócélu bizottságnak. A millennium alkalmából a kolozsvári egyetem tiszteletbeli jogi doktora lett. Önálló irodalmi művet nem irt, de számos törvénytervezetre véleményt szerkesztett, melyek a szaklapokban láttak napvilágot. Az Ügyvédek Lapja külön lenyomatban tette közzé: *Észrevételek a polgári perrendtartásról készült törvényjavaslat előadói tervezetére* (1897). v.

Oberstein, oldenburgi város, (1895) 6599 lak.

Oberwaldenburg, falu Boroszló porosz kerületben, Waldenburg mellett, (1895) 4545 lak., vasöntéssel és gép-, sörgyártással és nagy kőszénbányával.

Ó-Berzava-lecsapoló társulat, alakult 1895. Ó-Léc székhelylyel oly célból, hogy 9800 magyar holdnyi vizes területet lecsapoljon. A lecsapolásra 19,000 m. hosszu fő-, 25,000 m. hosszu mellékcsatorna és két szivattyutelep szolgál, melyek 4·5 m. emelőmagasság mellett összesen 800 lit. vizet képesek másodpercenkint emelni. Befektetett tőkéje 47,000 frt. BGD.

Obesa (állat), a nemkérődző párosujju emlősök (Artiodactyla non ruminantia) alrendjének egyik családja, melybe a *viziló* (Hippopotamus) tartozik.

Ó-Bessenyő, l. *Bessenyő* (III. k.).

Objektiv, l. *Objektum* (XIII. k.).

Oblasztj (orosz, a. m. kerület), Oroszországban a szibériai, kaukázusi és középázsiai nagy közigazgatási kerületek neve, melyek kisebb járásokra oszlanak. Európai Oroszországban a doni kozákok O.-járól, valamint egy urali O.-ról is van szó.

Obrenovác, város Valjevo szerb kerületben, $2^1/_2$ km.-nyire a Szávától, (1890) 2300 lak. Fontos kereskedelmi telep a szarvasmarha- és sertéskivitelre nézve.

Obrucsev, 1. *Nikolajevics Miklós*, orosz tábornok, szül. 1829-ben. 1848. katona lett, de kezdettől fogva nagy hajlandóságot mutatott a katonai elméleti tudományok iránt. 1857. a katonai statisztika tanára lett a Miklós-akadémián. 1866. mint altábornagy a katonai tudományos intézet elnöke lett. Akkor dolgozta ki a hadsereg szervezetére, a hadkötelezettségre, tartalékra és pótartalékra vonatkozó szabályzatokat. 1871 óta à la suite tábornoka lévén a császárnak, 1877. az orosz-török háboruban a kaukázusi hadtest táborkarának tevékeny tagja volt. 1881. kinevezték a táborkar főnökévé, mely állásától azonban 1898 jan. 12. egészségi okokból fölmentették. O. jelentékeny katonai iró. Főbb munkái: A hadügy története Oroszországban (1850); A hadügy történetére vonatkozó okmányok 1725-ből (1853); A katonai statisztika kézikönyve (1874). L. M.

2. *O. Vladimir*, orosz geologus és utazó, szül. 1863. Tanulmányait a pétervári bányászati akadémián végezte. 1886—88. beutazta Bokharát és Transzkaspiát, majd az irkucki bányaigazgatóság geologusa lett és főképen a Bajkál-vidék átkutatásával foglalkozott. 1892. mint geologus részt vett a khinai Potonin-expedicióban, azután pedig egyedül folytatta útját Majmacsintól Pekingig, onnan pedig az ÉK-i Tibetbe és Szecsuan tartományba. Különösen behatóan tanulmányozta a Gobi-sivatagot, amelyen át 1894. visszatért Kuldsába. Munkái: Sibirische Briefe (Lipcse 1894, névtelenül Küjelgen Pál előszavával); Aus China. Reiseerlebnisse, Natur- und Völkerbilder (u. o. 1896, 2 köt.).

Obsequiae (lat.) a. m. exequiae (VII. k.).

Oceánia (XIII. k.). Az utazók földünk e részében főleg a még legkevésbbé ismert Új-Guineát választották kutatásaik színhelyéül. Mac Gregor Brit-Új-Guinea kormányzója 1896. átkutatta a Murava-öblöt, fölhajózott a Mambare és Musza folyókon, megjárta a Rigo-kerületet, a Louisiada szigetcsoportot, azután Fergusont, a d'Entrecas-

teaux csoport főszigetét, végül áthatolt Brit-Új-Guineán; megindult ugyanis 1896 végén a Mambare-torkolattól, eljutott a folyó forrásvidékéhez, amely a 3700 m. magas Scratchley-hegységben van; átkelt ezen, valamint a még magasabb Stanley-hegyláncon, végül a Vanapa völgyében kijutott a Redscar-öböl partjára. Ugyancsak Brit-Új-Guineában az olasz Loria 7 évén át tanulmányozta a természetet és embereket és arra a következtetésre jutott, hogy lakói nem tiszta pápuák. A föntebb említett Mambare folyó környékén 1894. aranymezőket fedeztek föl és máris sok aranykereső telepedett meg rajta. Új-Guineán akart áthatolni 1895. Ehlers, de Német-Új-Guinea hegyes vidékein fekete kiséri megölték. 1896. Lauterbach, Kersling és Tappenbeck Stephansortból megindulva egy hatalmas folyóhoz értek, amelyet eleinte ÉNy-i, később Én-i irányban követtek és az Ottilia folyóval identifikáltak. Ugyancsak Német-Új-Guineában évek óta tesz természettudományi tanulmányokat honfitársunk Biró, aki a Természettudományi Közlönyben számol be munkásságának eredményeiről. A Salamon-szigetek egyikén Guadalcanaron 1896. az osztrák főgeologus Foullon-Norbeck tett tanulmányokat, de a sziget belsejében kiséröivel együtt a benszülöttek vadságának lett áldozatává. A korall-szigetek képződésének sokat vitatott kérdését eldöntendő, 1896. Agassiz az ausztráliai nagy zátonyt, Sollas geologus pedig a londoni Royal Society megbizásából Funafuti szigetét keresték föl. Kutatásaik eredménye a Darwin teoriáját látszik megerősíteni. 1896. végre a Havai-, a Chatham-szigetek és Új-Zéland állatvilágának tanulmányozására megindult a berlini akadémia támogatása mellett Schauinsland.

Irodalom. Alexander, The islands of the Pacific, New-York 1895; Chalmers, Pioneer life and work in New-Guinea 1877 to 1894, London 1895; Bernard, L'archipel de la Nouvelle-Calédonie, Páris 1894; Pictorial, New-Zealand, London 1895. —ZIK.

Oceanic, angol gyorsgőzös, a leghosszabb és legnagyobb oceán-gőzhajó, melyet eddig építettek. Méretei a hirneves Great Eastern gőzös méreteit is felülmulják. Hossza 208·92 m., szélessége 20·74 m., tonnatartalma a Great Eastern 27,000 t. vizsúlyával szemben 28,500. A rekesz-rendszer szerint épült hajónak több mellék-hajótője, hét fedélzete és két háromszoros expanziós gépe van ikercsavarral. A gépezet magas, közép és alacsony nyomású dugattyuinak átmérői: 1207, 2005 és 2361 mm., 1828 mm. emelkedési magassággal. A 394 főre menő hajószemélyzeten kivül e hajó 410 I. osztályu, 300 II. osztályu és 1000 III. osztályu utast vehet fel. Az 1899 jan. vizrebocsátott O. gőzös a White Star Line társaság tulajdona és a Liverpool—New-York közötti gyorsközlekedést közvetíti, mely utat hét nap alatt teszi meg. F—Y.

Ochár-cukor, l. *Calotropis* (IV. k.).

Ochnaceae (növ.), kétszikü, mintegy 170 fajt egyesítő család a gyántatermők rendjében. Fás növények, leginkább Amerika tropikus vidékein. Levelök bőrnemü, virágszerkezetjük változó. Az *Ochna jabotapita* L. Dél-Amerikának kis fája, gyümölcse fanyar, de a magvából jóizü olajat sajtolnak. BORB.

Ochrus (növ.), l. *Clymenum* (IV. k.).

Ochtrup, község Münster porosz kerületben, Steinfurt közelében, vasút mellett, (1895) 6196 lak., pamutáruszövéssel, gőzfürészszel és téglagyártással.

Ocneria (állat), l. *Apáca-pille* (I. k.).

O'Conor *Miklós Roderik* sir, angol diplomata, szül. Roscommon ir grófságban 1844. A diplomáciai pályára 1866. lépett. 1866—70. attaché Berlinben, majd követségi titkár Hágában, Madridban, Rio de Janeiróban és Párisban, 1883—85. titkár és átmenetileg ügyvivő Pekingben, majd 1885—87. Washingtonban. 1887. bolgár diplomáciai ágensnek és főkonzulnak nevezték ki, 1892. pekingi követnek, 1896. pedig pétervári nagykövetnek nevezték ki. 1898. nagykövéti rangban Konstantinápolyba helyezték át.

Ocumare, délamerikai város a venezuelai egyesült államokhoz tartozó Caraboko államban, (1873) 7493 lak. Itt szállt partra Bolivar 1816.

Ocymum (növ.), l. *Bazsalikom* (II. k.).

Oda-básí, l. *Básí* (II. k.).

Odenkirchen, porosz város, (1895) 12,826 lak.

Odensholm, orosz sziget a finn öböl bejárata előtt, Esztonia kormányzósághoz tartozik. Hossza 4 km., szélessége $1^1/_2$ km. A tengernek fordított köves partot a hullámok mind jobban elmossák, mig a szárazföld felé néző part homoklerakódás folytán 130 év alatt 1 km.-rel megnövekedett.

Odessza, orosz város, (1897) 405,041 lak.

Odhner *Klas Tivadar,* svéd történetiró, szül. 1836 jun. 17. Iskoláit Upsalában végezte, ahol 1859. egyetemi magántanár lett. 1865. a lundi egyetemhez kapott meghivást. 1885. a svéd tudományos akadémiának tagja lett. Művei: Sveriges inre historia under drottning Kristinas Förmyndare (1865); Sveriges politiska historia under koning Gustafs III. regering (1885). P. P.

Odontolitok (gör.) a. m. megkövült fogak, l. *Csonttürkisz* (IV. k.).

Odontopteryx *Owen.,* kövült madárnem, amely a tengeren élt és csak fészket rakni ment ki a szárazra. Az életmódhoz alkalmasan a lábai úszóhártyákkal voltak ellátva; a hosszu csőr pedig alul és fölül egyaránt fürészszerüen szabdalt volt a széleken és ezáltal minden eddig ismert madárnemtől eltért. Az *O. toliapicus* Owen. az eocénkor tengerében élt, a mai Anglia területén. LŐRENT.

Odontospermum *Neck.* (növ.), l. *Asteriscus* (II. k.).

Odynerus (állat), l. *Darazsak* (V. k.).

Oedema (gör.-lat.), a szöveteknek savós beszürődése, nyirok- és szövetnedvnek felhalmozódása a szövetrészekben sejtes és rostos szöveteelemek között. *O. fugax,* gyorsan támadó és letünő vizenyő az arcon, szempillákon, nyakon, főleg sápkóros (klorotikus) egyéneknél. *O. malignum purulentum* (Pirogoff) sebzésekhez, bőr alá fecskendéshez csatlakozó, gyorsan tovaterjedő s genyes üszkösödéssel és gázhólyagok képződésével (bőremfizemával) járó beszürődés, melyet egy meghatározott bacillus (vibrion septique Pasteur; bacill. oedematis maligni Koch) okoz s mely rendesen nehány nap alatt halálosan végződik. *O. pulmonum,* a tüdő léghólyagocskáinak üretelfoglaló savós ömleny; sokszor haldoklási jelen-

ség, máskor halálok. O. glottidis, l. *Gégevizenyő* (VII. k.).

Oeder *György*, német festő, szül. Aachenben 1846 ápr. 12. Eleinte mezőgazda volt. 1869. tanító nélkül természet után tájképeket kezdett festeni. Miközben beutazta Bajorországot, Németalföldet, Svájcot, Ausztriát, Olaszországot, Franciaországot és Angliát, kifejlesztette realisztikus technikáját és motivumokat gyüjtött, melyeket később Düsseldorfban, ahol állandóan letelepedett, melankolikus hangulatu tájképekben dolgozott fel. Legjobb képei: Erdei táj özekkel; Erdőrtás; Őszutói hangulat; Novemberi nap (berlini nemzeti képtár); Őszi reggel; Az erdő belseje; A hollandiai tengerparton; Az erdő őszszel; Táj az Alsó-Rajnán; Németalföldi puszta; Vadászat után.

Oeil de perdrix (franc., ejtsd: öj dö perdri, a. m. fogolyszem), a halványvörös champagnei bor neve.

Oerlikon, falu Zürich (ettől É-ra) svájci kantonban, vasút mellett, 1642 lak., gép-, gyufa-, sörgyártással és gőzfürészszel.

Oesterlein *Miklós*, osztrák zenetörténetiró, megh. Nussdorfban (Bécs mellett) 1898 okt. 8.

O. Fabr., természetrajzi nevek mellett *Fabricius* Ottó nevének egyik rövidítése, l. *Fab.* (VI. k.).

Off! (ang., (ejtsd: af) a. m. el, távol. Mint versenysport kifejezés: az a felkiáltás, melyet a start, az indulás pillanatában használnak, jelezve, hogy az indító a résztvevőket elbocsátotta, s a verseny megkezdődött. L. még *Hands off* (VIII. k.).

Offenbach *am Main*, (1895) 39,408 lak.

Offenburg, 1. *badeni kerület*, (1895) 163,052 lak. — 2. *O., város*, (1895) 9727 lak.

Oftedal *Lars*, norvég politikus és teologus, szül. Stavangerben 1838dec. 27-én. 1862—64. Kristianiában tanult. Mint misszionárius működött Norvégiában és Angolországban. 1885. szülővárosában pap lett. Eleinte konzervativ volt, később a Ny-i Norvégiában levő egyházi demokrata párt vezére. Nagy buzgalommal pártolta a jótékony és vallásos célu Bethánia-alapitványt. 1883—85. mint Stavanger város képviselője az ellenzékhez csatlakozott. Bár az 1885-iki választáson megbukott, az általa vezetett mérsékelt párt, amely a konzervativ és radikális pártok között állva, az egyházi demokratikus irányt képviselte, a nyolcvanas évek vége felé nagyon megerősödött. 1891 nov. 1 azzal lepte meg gyülekezetét, hogy erkölcsi vétség miatt bünösnek érzi magát s elbocsáttatását kérte. Noha az 1892—94-iki storthingbe beválasztották, az országgyülésen nem jelent meg. Csak 1893 óta szerepel megint mint prédikátor, szerkesztő és a Salem nevü nagy imaház előljárója. Épületes iratai százezernyi példányokban terjedtek el.

Ogam-irás, l. *Ogham-irás* (XIII .).

Ogeri, l. *Viassolo* (XVI. k.).

Ognyanovics *Illés*, szerb iró, szül. Ujvidéken 1845 ápr. 30. Tanult Karlócán, Pécsett, Budapesten, Bécsben, hol 1872. orvossá avatták. 1874—92. szerkesztette a Javort, a szerbek legjelentékenyebb szépirodalmi folyóiratát. Irt költeményeket, novellákat, humoreszkeket és szatirákat. Számos dolgozatát magyar, német, szloven és cseh nyelvre fordították. Önálló kötetekben eddig a következő munkái jelentek meg: Abukazem; Šala i satira (Tréfák és szatirák, 5 köt.); Víg elbeszélések (1889); számos dolgozata a szerb és horvát folyóiratokban szétszórva jelent meg. MARG.

Ó-Gyalla, l. *Gyalla* (VIII. k.).

Ohába-Ponor, Ponortól (XIV. k.) alig $^1/_2$ órányira felfelé eső ikerhelység Hunyad vármegye puji j.-ban, (1891) 451 oláh lak. A helységen kivül a ponori patak jókora (20—25 m. magas, 3—4 m. széles) nyiláson tör elő oly erővel, hogy rögtön malmot hajthat. Folyása jó pár órányira keletnek a sziklafal túlsó oldalán található meg. A barlangnyilás feletti sziklákon őskori telep nyomai s a krétamészből, melyet cementté égettek néhány év előtt fel a kolozsvári egyetem jellemző kövületeket nyert. T. G.

Ohati v. *hahóti*, apátság Debrecen vidékén, a zámi apátság szomszédságában feküdt. A két apát a XIII. sz. elején együtt emelt panaszt Mika bihari főispán előtt, ki azután a bevádolt tolvajokat Váradra rendelte be tüzesvas-próbára. Utóljára mint apátságot IV. Béla említi 1248. A század végén uradalma már világiak kezén volt. V. ö. *Balássy* F., A zámi és óhati apátságok (Budapest 1881). M.

Ohio, É.-amerikai egyesült állam, 1893-iki termése volt: 64 millió bushel kukorica, 39 millió bushel búza, 27 millió bushel zab, 0·5 millió bushel rozs, 0·8 millió bushel árpa, 10 millió bushel burgonya, 18 millió font dohány és 1·9 millió gallon bor. A bányászat 1894-ben 12 millió t. szenet és 16·8 millió hordó petroleumot szolgáltatott.

Ohligs, porosz város, (1895) 17,048 lak.

Ohrwalder *József*, német hittérítő, szül. Lanában (Tirol) 1856 máj. 6. Veronában az afrikai misszió-intézetben tanult. 1879. Kairóba ment, 1880. Khartumba, 1882 szept. pedig Dar Nubában a mahdisták fogságába került. Több sikertelen kisérlet után 1890 nov. 28. Omdurmanból megszökött. Rövid otthon tartózkodás után 1892. megint Afrikába ment és a szuakini misszióházban él. Műve: Aufstand und Reich des Mahdi im Sudân und meine zehnjährige Gefangenschaft dortselbst (Innsbruck 1892).

Ó-Huta, kisközség Borsod vármegye miskolci j.-ban, (1891) 505 lak. Az u. n. *Nagy-Sáncban* számos bronzfibula találtatott.

Oïl nyelv (langue d'oïl), l. *Francia nyelv* (VII. köt.).

Oil Rivers (ang. a. m. Olaj-folyók). Az *Olaj-folyók vidéki* (XIII. k.) folyók neve.

Oisansi alpok, l. *Pelvoux*.

Oise, francia département, (1896) 404,511 lak. 1897-iki termése 1.998,980 hl. búza, 278,710 hl. rozs, 683,880 hl. árpa, 2.873,170 hl. zab, 225,960 hl. gyümölcsbor, 64.410,907 kg. cukor.

Okahandja, az ugyanily nevü kerületnek és az ovahererók első törzsfejének székhelye Német-Délnyugat-Afrikában, a Schmelenshoop folyó jobb partján, 1330 m.-nyi magasban, közel 2000 lak., akik közt van 27 német és 1 angol, a rajnai hittérítő társaság iskolájával, szemináriumával és massziv templomával; 18 főből álló katonai helyőrséggel.

Okajáma, város, Bicen japán tartományban, Nippon sziget DNy-i részében, az Aszahi-Gava folyó torkolatához közel, (1894) 51,665 lak.

Okak, herrnhuti-misszió-állomás É.-Amerikában, Labrador kis sziget ÉK-i partján, az É. sz. 57° 31′ alatt. Lakossága 349 megtért eszkimó.

Ó-Kanizsa, l. *Kanizsa* (X. k.).

Okoszondje, l. *Omaruru*.

Okotilla, l. *Fouquieria*.

Okroska, hideg orosz leves, kockára vágott húsból, uborkaszeletekből, keményre főtt tojásból készül és tej, tejfel v. túró hozzátételével kerül az asztalra.

Oktett (octetto), l. *Nyolcas* (XIII. k.).

Olajcsík (vitta), az ernyős növények (VI. k.) termésének olajgyüjtői.

Olajedény a. m. olajgyüjtő (XIII. k.).

Olajnövények (XIII. k.) termelése kivált ott játszik fontos szerepet, ahol az olajat élelmi szernek használják; a viszonyaink között a szántóföldön termelhető O. jelentősége pedig abban keresendő, hogy megfelelő mívelést föltéve, aránylag bő, bár bizonytalan jövedelmet s az olajütésnél mellékesen nyert pogácsában vagy sonkolyban nagyon becses erőtakarmányt szolgáltatnak. Igaz ugyan, hogy ezek az O. a talaj erejét nagy mértékben igénybe veszik, de ha a termelő gazdaságból csak az olaj jut a forgalomba, a sonkoly pedig a takarmány útján a trágyába, akkor még az O. termelése sem lesz zsaroló hatásu. H—H.

Olajos retek (Raphanus sativus oleiferus L. v. R. chinensis), a kerti retek faja, melytől hosszu, vékony, fás gyökere által különbözik. Barna magvai végett termeltetik, melyek 45—50% olajat tartalmaznak. Viszonyaink között termelésre nem ajánlható. H—H.

Olajvezető, l. *Olajgyüjtő* (XIII. k.).

Olasz fenyő (növ.), majd a mandolatermő fenyő (Pinus Pinia L.), l. *Pinia* (XIV. k.), majd a *P. pinaster* Sol., l. *Sünfenyő* (XV. k.).

Olasz hadi tengerészet. A hadi flotta 1896. következő nagyobb hajókból állott: 12 első osztályu vértes csatahajó (9800—15,400 tonnáig), kettő közülök még épités alatt, 3 harmadosztályu vértes csatahajó, 7 partvédő vérteshajó, 6 vértes cirkáló (3 épités alatt), 5 másodosztályu védett cirkáló, 15 harmadosztályu védett cirkáló (7 épités alatt). Ezeken kivül van még: 4 régibb másodosztályu cirkáló, 16 torpedó-cirkáló, 3 torpedónaszád-romboló, 16 magas tengeri torpedó-naszád, 101 másodosztályu torpedó-naszád (65—100 tonnáig), 74 harmadosztályu torpedó-naszád (ezek közt 14 őrhajó, 4 tengeralatti), 5 avizó-hajó, 6 ágyu-naszád, 6 laguna-ágyunaszád, a kereskedelmi flotta 17 segéd-cirkálója, 16 különleges céloknak szolgáló hajó, 9 szállító stb. hajó, 40 kikötői szolgálatot teljesítő hajó. Tervezve van még: 4 első osztályu vértes csatahajó, 1 vértes cirkáló, 2 torpedó-cirkáló, 3 torpedónaszád-romboló stb. A személyzethez 1896. tartoztak: 1 tengernagy, 6 altengernagy, 13 ellentengernagy, 53 sorhajó-kapitány, 70 fregatta-kapitány, 70 korvetta-kapitány, 311 hajóhadnagy, 167 alhadnagy, 115 tengerészhadapród, összesen 806 tengerész-tiszt. Ide tartoznak még: 96 tengerész-mérnök, 204 gépész, 187 orvos s még több más. A matrózcsapat 22,625 emberből áll. A tengerészeti budget 1895—1896-ban 92.863,748 lira, 1896—97-ben 91.058,124 lira volt.

Olasz hadsereg. Összes véderő 3 millió, az afrikai csapatokat beleszámitva. Ezek közül katonailag kiképezve 1.870,000; ezenkivül 14,000 havidijas.

1. vonal: hadsereg 647,000, hadi tengerészet 25,000; 2. vonal: mozgó milicia 286,000, szárd külön milicia 14,000; póttartalék, II. kategoria: hadsereg 133,000, hadi tengerészet 14,000, mozgó milicia 219,000, szárd külön milicia 7000; 3. vonal: területi milicia 1.640,000; az 1. vonalu hadsereg a 9 legfiatalabb évfolyamból áll; a 2. vonalu hadsereg azon 6 évfolyamból áll, melyek az 1. évfolyamhoz csatlakoznak; a póttartalék csak 45 napi kiképezésben részesül; a 3. vonalu hadsereg 6 katonailag kiképezett évfolyamból (a hadi tengerészetnél 12-ből), továbbá számos katonailag ki nem képezettekből áll.

Gyalogság: 872 zászlóalj (1. vonal 352, 2. vonal 178, 3. vonal 342). Póttestek: 43 zászlóalj, afrikai különleges csapat 5½ zászlóalj; egy század hadi állománya: 5 tiszt, 250 ember, 245 fegyver; fegyverzet: 6·5 mm. Mannlicher ismétlőpuska, 1891-iki minta, Vetterli-Vitali ismétlő, puska 3. vonal: egytöltésü Vetterli, rövid döfőszurony; lőszer: az embernél 200 (96), zászlóaljlőszerkocsi 20 (v. alpesi öszvérek), hadosztályi tüzérségi telep 30, hadtesti tüzérségi telep 50, összesen 300 (196) töltény; az ember összes megterhelése: 30·5 kg.

Lovasság: 169 század (1. vonal 144, 2. vonal 25), póttestek 24 század, különleges formációk 14 század; a lovas-század hadi állománya: 5 tiszt, 134 ember, 137 ló, 2 szekér, 25 lovas; fegyverzet: kard és 6·5 mm.-es ismétlőkarabély és Vetterli-Vitali karabély; lancieri: ezenkivül még 2·95 m.-es dsidák; tisztek és altisztek: kard és revolver; lőszer (egységes): az embernél 40 (revolverenként 18) töltény. Minden revolver és karabély számára 50 töltény a hadosztályi tüzérségi telepnél, a többi a lőszertartalék-intézeteknél; a ló megterhelése: 135 kg.

Tüzérség: 1620 ágyu (1. vonal 1242, 2. vonal 578), póttestek 156 ágyu; egy üteg hadi állománya (kocsizó, lovagló, hegyi) 4 (4, 4) tiszt, 162 (150, 282) ember, 116 (175, 148) ló, 6 (6, 6) ágyu, 6 (6) lőszerkocsi; kaliber: 9 (7, 7) cm.; lőszer: 130—142 (151, 234) lövés ágyunként.

Műszaki csapatok: 103 század árkász, hidász és lagunari, 8 vasúti század, 26 távirói telep, 2 különleges század léghajózásra, foto-elektrikus teendőkre és úti mozdony-szolgálatra stb.; fegyverzet és lőszer: ismétlőmuskéta (Vetterli-Vitali), 32 töltény; hídvonat: 36 hídosztály à 40 m. és 8 hadsereg-hídvonat à 200 m. (Cavalli-Birago), 2 hídkészülék à 400 m., a Po áthidalására szükséges nehéz hídkészlet.

Gyalog-dandárok: 1. vonal, 48 gyalogdandár, 24 hadosztály; 2. vonal: 24 mobilmilicia-dandár à 6 zászlóalj, 12 hadosztály. Lovas-dandárok: 1. vonal: 6 lovas-dandár à 2 ezred, 3 hadosztály, 12 ezred hadtest-lovasság gyanánt. Tüzérdandárok: 1. vonal: 48 osztály à 4 üteg, 3 osztály lovagló tüzérség à 2 üteg, 3 osztály hegyi tüzérség à 3

üteg; 2. vonal: 24 osztály à 4 üteg, 3 osztály hegyi tüzérség à 3 üteg.

Gyalogsági hadosztályok: 36, 1. vonal: 24 gyaloghadosztály; 2. vonal: 12 mobilmilicia-hadosztály; a gyalog-hadosztály teljes létszáma: 384 tiszt, 13,935 ember, 1110 ló, 24 ágyu, 220 szekér; ütközeti létszám: 11,904 lőfegyver, 24 ágyu.

Lovas-hadosztályok: 3; teljes létszám: 226 tiszt, 4002 ember, 4132 ló, 12 ágyu, 177 szekér; ütközeti létszám: 2880 lovas, 12 ágyu.

Hadtestek: 12, ütközeti létszám a szerint, hogy a hadtest 2 vagy 3 gyaloghadosztályból áll: 26,865 (38,805) lőfegyver, 720 (720) lovas, 96 (120) ágyu; hadseregek: 4. G. T.

Olaszország (XIII. k.). A katonai földrajzi intézet legújabb számításai szerint területe 286,648 km²; ebből 236,465 esik a szárazföldi részre, 25,461 Sziciliára, 23,799 Szárdiniára és 923 a többi szigetekre. Az 1898 dec. 31-ére kiszámított lakosság 31.667,946; az egyes tartományok szerint pedig a következő:

A tartomány, illet. compartimento neve	Lakosok száma	Esik 1 km².
Alessandria	808.009	158
Cuneo	666,394	89
Novara	771.427	115
Torino	1.134,711	110
Piemonte	3.380,541	114
Genova	847.089	204
Porto Maurizio	147.627	124
Liguria	994,716	186
Bergamo	431,605	150
Brescia	499,083	104
Como	584 124	204
Cremona	307,909	171
Mantova	316,200	133
Milano	1.319.098	409
Pavia	512,188	152
Sondrio	137,644	42
Lombardia	4.107,851	167
Belluno	177,166	53
Padova	459,933	212
Rovigo	249,496	138
Treviso	418,693	166
Udine	538,923	81
Velence	391,548	160
Verona	442,954	142
Vicenza	458,456	166
Velence	3.137,169	126
Bologna	497,378	132
Ferrara	259,678	98
Forli	282,160	148
Modena	291,938	114
Parma	274,641	85
Piacenza	230,022	93
Ravenna	226,271	122
Reggio Emilia	252,465	111
Emilia	2.314,553	111
Arezzo	245,847	74
Firenze	832,819	141
Grosseto	126,653	28
Livorno	126,697	367
Lucca	291,544	201
Massa e Carrara	185,069	103
Pisa	315,499	102
Siena	208,128	55
Toscana	2.332,256	96
Perugia (Umbria)	612,044	63
Ancona	275,973	139
Ascoli Piceno	220,029	106
Macerata	244,413	87
Pesaro e Urbino	240,789	82
Márkák	981,204	100
Róma	1.043,998	85
Aquila degli Abruzzi	390,183	60
Campobasso	385,772	88
Chieti	352,205	119
Teramo	270,588	97
Abruzzi e Molise	1.398,748	84
Avellino	422,946	138
Benevento	249,831	117
Caserta	749,414	142
Nápoly	1.177,059	1276
Salerno	578,568	116
Campania	3.177,818	193
Bari delle Puglie	824,125	151
Foggia	419,535	59
Lecce	667,139	96
Apulia	1.910,799	98
Potenza (Basilicata)	551,351	55
Catanzaro	474,243	89
Cosenza	473,839	71
Reggio di Calabria	407,412	127
Calabria	1.355,495	89
Caltanisetta	338,278	101
Catania	695,287	137
Girgenti	355,832	116
Messina	536,123	163
Palermo	856,872	166
Siracusa	433,786	113
Trapani	387,132	153
Szicilia	3.603,310	137
Cagliari	471,950	35
Sassari	294,144	27
Szárdinia	766,094	31
Összesen	31.667,946	109

A születések száma jelentékenyen felülmulja a halálozások számát; viszont a kivándorlás még mindig nagyon jelentékeny. 1897. volt az élve születettek száma: 1.101,848, a haláleseteké: 695,602, a házasságkötéseké: 229,041, végül a kivándorlottaké: 299,899 (a legtöbben Dél-Amerikába). A főbb mezőgazdasági termékek a hivatalos kimutatások szerint a következők voltak (1895): búza 4·6 millió ha.-on 41·5 millió hl., kukorica 1·9 millió ha.-on 24·8 millió hl., zab 0·4 millió ha.-on 6·7 millió hl., árpa 0·3 millió ha.-on 2·6 millió hl., rozs 0·1 millió ha.-on 1·4 millió hl., rizs 0·1 millió ha.-on 5·9 millió hl., hüvelyesek 0·8 millió ha.-on 4 millió hl., kender 797,000, len 203,000, burgonya 7.022,000, gesztenye 2.633,000 quintal, bor 24.246,000 és oliva-olaj 2.894,000 hl., dohány 6.743,000 (1897-ben 6.210,000) kg., selyemgubó 41.152,000 (1897-ben 36.726,000) kg. Az 1896-iki termés 48.637,332 hl. búza (1897-ben 30.630,000 hl.), 3.124,094 hl. árpa, 26.836,371 hl. (1897-ben 21.074,000 hl.) kukorica, 7.846,200 hl. zab, 3.726,749 (1897-ben 6.430,000) hl. rizs, 762,562 q kender, 28.396,240 hl. bor (1897-ben 25.958,500 hl.) és 2.893,736 (1897-ben 1.290,000) hl. olivaolaj. 1895—96. a 17.085,000 narancs- és citromfa termését 3337·4 millió darabra becsülték. A mezőgazdasági termékek értékét 1891—95. évenként átlag 2639, az erdőkét 88 és az állattenyésztését (fiatal marha, hús, csont, gyapju, bőr, tej, sajt, stb.) 1424 millió lirára becsülték.

A megművelt bányák száma (1896) 803 volt; ezek 44,810 munkást foglalkoztattak és 48.969,105 lira értékü ércet termeltek, nevezetesen vasércet 203,966 t. (2.539,863 lira értékben), réz- és mangánércet 102,298 t. (2.325,844 lira), cinkércet 118,171 t. (7.490,645 lira), ólomércet 33,705 t. (4.477,523 lira), ezüstércet 640 t. (536,254 lira), aranyércet 7659 t. (853,008 lira), antimonércet 5086 t. (302,950 lira), kénesőércet 14,305 t. (737,850 lira), vaspiritet 45,728 t. (544,124 lira), ásványi tüzelő anyagot 276,191 t. (1.981,851 lira), kénércet 2.738,057 t. (23.876,393 lira), sót, grafitot, petroleumot stb. 3.302,790 lira értékben. A kőbányászat mintegy 30,000 embert foglalkoztatott, közülök 7000-et a márványbányászat, amely évenkint mintegy 600,000 lira értékü árut termel. A kohászat termékei 9213 t. öntött vas, 163,824 t. nyers vas és 50,314 t. acél. A szeszgyárak 1895—96-ban 165,867 hl. alkoholt, a sörgyárak 114,873 hl. sört, a cukorgyárak 26,475 q nyers cukrot és a dohánygyárak 17,989 q dohányárut termeltek. 1895 dec. 31-én a halászat szolgálatában álló hajók és bárkák száma 23,096 (64,576 t.), a halászoké 77,109 és a halászat termékeinek értéke közel 15 millió lira volt. A külkereskedelemben a behozott áruk értéke 1897-ben 1,192.138,168, a behozott nemes fémeké 8.676,200, a kivitt áruk értéke 1,092.719,241 és a kivitt nemes fémeké 23.096,400 lira volt. A behozatalban a főbb áruk: gabona és búza (78·6 millió lira), nyers pamut (110·6), szén (97·9), épületfa (35), nyers cukor (21), gyapju (31·1), gépek (33·5), nyers selyem (68·3), mindenféle hal (31·5), vasrudak (11·1), kávé (19·4), len- és kenderfonal (11·6), lovak (29·1), bőrök (42·1), dohánylevél (21·4) és sajt (7·6 millió lira értékben). A kivitel főcikkei: nyers selyem, selyem-

fonal és gubó (297·5 millió lira), bor (58·4), olajbogyó és oliva-olaj (57·8), friss gyümölcs (39·7), tojás (23·5), földolgozott korall (23·8), nyers kender és len (44·1), kén (34), márvány (14·3), friss és besózott hús (15·3), nyers bőrök (15), festő és cserző anyagok (12·1), juhok és szarvasmarhák (14·8), rizs (7·6), cinkérc (10·6) és kelmefonatok (6·1 millió lira értékben).

Az államok, amelyekkel a legélénkebb forgalomban áll, 1896-ban a következők:

Az ország neve	Behozatal onnan	Kivitel oda
	1000 lirákban	
Franciaország	137,263	157,599
Anglia	229,990	110,577
Osztrák-magyar monárkia	135,174	126,029
Németország	146,672	166,187
Oroszország	118,844	12,783
Svájc	45,307	173,161
Észak-Amerika	121,570	86,456
Balkán félsziget	42,734	17,956
Belgium	27,923	19,005
Argentina	27,431	57,375
Közép-Amerika	5,081	4,913
Ázsiai brit birtokok	66,667	25,509
Egyiptom	5,541	14,386
Spanyolország	9,573	12,990
Brazília	4,999	15,821 (1895)

A re-export és tranzitó-forgalom 121.267,000 lira volt. A kereskedelmi flotta (1896 dec. 31.) 6002 hajóból áll (527,554 t.), amelyek közül halászbárka és rövid útra való volt 5510 (202,937 t.). Az olasz kikötőkbe érkezett (1896) 89,808 olasz (16·2 millió t.) és 10,807 idegen hajó (10·5 millió t.), távozott 89,371 olasz (16·1 millió t.) és 10,787 idegen hajó (10·4 millió t.). A főbb kikötőkben az érkező és távozó hajók számát a következő tábla mutatja:

A kikötő neve	Érkezett		Távozott	
	hajó	mill. t.	hajó	mill. t.
Genova	6255	4·1	6005	4·0
Livorno	4028	1·5	4022	1·5
Nápoly	5803	2·6	5815	2·6
Messina	3198	1·6	3172	1·6
Palermo	3588	1·5	3604	1·5
Velence	2993	1·0	3064	1·0

A vasúti vonalak hossza (1898 jan. 1.) 15,643 km., a telegráfvonalaké pedig 43,947 km. Az állam összes rendes bevételei (1897—98): 1,649.871,782, rendkivüli bevételei 35.401,970, rendes kiadásai: 1,571.079,216 és rendkivüli kiadásai 103.575,131 lirára rugnak és igy az 1897—98-iki költségvetés 10,619,405 lira fölösleggel záródik. De ezt a többletet az 1898. felkelések és gazdasági válságok megemésztették, ugy hogy ujra évi hiány támadt, amely jelenleg körülbelül 46 millió lirát tesz ki. Az államadósság 1896 jul. 1-én 12,369.561,690, annak évi kamatai pedig 585.233,160 lirára rugnak. A népmüveltség különösen Közép- és Alsó-O.-ban meg a szigeteken csak igen lassan hatol be szélesebb rétegekbe. 1895/96-ban 50,526 nyilvános népiskola állott fönn 2.379,349 tanulóval és 8867 magán népiskola 205,896 tanulóval. Ugyanakkor volt 707 gimnázium 59,578 tanulóval, 332 liceum 17,689 tanulóval, 74 technikai intézet 10,274 tanulóval, 21 hajózási iskola 970 tanulóval, végül 214 felsőbb leányiskola 7012 tanulóval. A 21 egyetemnek 1897—98. összesen 962 tanára és 22,440 hallgatója volt. 1895 dec. 31. O.-ban 1901 ujság és folyóirat közül 479 volt politikai tartalmu. 1896-ban 9437 könyv jelent meg. V. ö. *Premoli*, L'Italia geografica (Milano 1897). —zik.

Története. A rekonstruált *Rudini-kabinet* (1896 jul. 11.) mindenekelőtt az átkos afrikai háborutól igyekezett szabadulni. Alig hogy Baldissera előd́ének, Baratierinek kudarcát az Adigratban elvágott őrség felmentésével s a Kasszala környékén mutatkozó dervisek megfutamításával kissé jóvá tette, a kormány Nerazzini őrnagyot küldötte Menelik király udvarába, aki azután (okt. 20.) Addisz-Abebában békét kötött a győzedelmes negussal. Az uciallii békeszerződést hatályon kivül helyezték; a hadi foglyokra vonatkozólag Menelik jókora váltságdíjat követelt (melyet utóbb O. részletekben meg is fizetett), az új határvonal megjelölését pedig egy bizottságra bizták, mely elvégül a Mareb-Belesa-Muna vonalban állapodott meg.

Időközben Visconti-Venosta külügyminiszter azon fáradozott, hogy O. helyzetét Európában is kedvezőbbé alakítsa. Ausztria-Magyarországon és Németországon a hármas szövetség másik két tagján kivül, nagyon kevés jóindulattal találkozott a legifjabb nagyhatalom és az Afrikában szenvedett vereségek, meg a súlyos pénzügyi válság még eme két hatalomban is megingatták az ország erejébe és akcióképességébe vetett hitet. Visconti-Venosta érdeme, hogy O. helyzete e tekintetben kissé megjavult. A trónörökösnek Ilona montenegrói hercegnővel való egybekelése (1896 okt. 23.) annyiban birt politikai háttérrel, hogy a montenegrói fejedelmi család magas pártfogója és rokona, az orosz cár, O. iránt ezóta kevésbbé rideg magatartást tanusított. Többet nyomott a politikai serpenyőben, hogy Franciaország is barátságosabb arcot öltött. A két szomszéd közötti gyülölség egyik fő okát, az 1868-ban az O. és a tuniszi bej közt kötött kereskedelmi szerződést Visconti-Venosta 1896 szept. 30. megszüntette, mely napon Franciaországnak Tunisz fölött gyakorolt fenhatóságát nyiltan elismerte, mig a francia köztársaság a Tuniszban élő olasz kereskedők többbrendbeli kiváltságait ismerte el kötelezőknek. A krétai felkeléssel és a török-görög háboruval szemben O. magatartása teljességgel egybevágott a többi nagyhatalom igyekezetével s mig Garibaldi Menotti és Cipriani vezetése alatt néhány önkéntes csapat a görögök segélyére sietett, a hivatalos O. semleges álláspontjától nem tágított s részt vett mindazon katonai intézkedésekben, melyeket az európai koncert célszerüeknek tartott. A Kréta ostromzárlatával megbizott hajóhadat egy ideig mint rangban a legidősebb, Canevaro tengernagy vezényelte.

1897 elején a Rudini-kormány azzal a tervvel barátkozott meg, hogy a képviselőházat feloszlatja. A minisztérium ugyanis még a Crispi alatt választott kisebbség soraiból emelkedett a bársonyszékbe és hiveinek nagyobb száma szintén ellenzéki programm alapján került a kamrába. Crispi tábora ugyan Rudinit is támogatta, de a két párt között nem volt sem őszinteség, sem egyöntetüség. Ezekből az okokból Rudini a parlamentet 1897 márc. 5. feloszlatta. Az új válasz-

tások küszöbén közzétett programmjában a ház korai feloszlatását azzal is indokolta, hogy az új parlamentnek igen fontos törvényhozói munkálatokkal kell majd foglalkoznia, melyekre nézve tudni kívánja a választók hangulatát. A márc. 21—28. közti választásokban hagyományos szokás szerint a kormány győzött, mely 332 mandátumot szerzett hiveinek, kik egyébiránt ezentúl is voltaképen két pártra oszoltak, a jobbpártra s a kormánypárti balpártra. A radikális balpárt meg a szocialisták együttesen 149 szavazattal rendelkeztek. Az ápr. 5. megnyitott ülésszak jul. 15-ig tartott s egészben véve simán folyt le, ami nagyrészt Zanardelli elnök érdemének mondható. Legelőbb a külügyi helyzetet beszélték meg, melyre nézve a nagy többség (ellentétben Imbriani s csoportjával) a kormány semleges magatartását Török- és Görögországgal szemben helyeselte (ápr. 12.). Nagyobb mozgalmat szült az *afrikai kérdés*. Rudini miniszterelnök abbeli szándékát tudatta a házzal, hogy az abisszíniai fensíkon elfoglalt állás s a Mareb-Belesa-Muna határvonal tartós megszállása egyrészt túlságos költséggel járna, mig másrészt Soa alkirályával valószinüen újabb háborut idézne fel. Ebben az esetben pedig O.-nak legalább 2-hadtestet kellene mozgósitania, ami 80 millió lirába kerülne. Nagyobb szabásu gyarmatpolitika különben is nagyobb számu állandó gyarmat-hadsereg tartását tenné szükségessé. Ily nagy áldozatok elviselésére pedig a kormány nem tartja az országot ez idő szerint képesnek s ezért azt javasolja, hogy csakis Masszaua városa és közvetlen környezete tartassék megszállva, a költséges Mareb-vonalról pedig, valamint a céltalanul okkupált Kasszaláról mondjanak le. A kamara vegyes érzelmekkel hallgatta e gyakorlati szempontból kifogástalan, bár kissé dicstelen fejtegetéseket és különösen a Crispi-párt fejei, igy Sonnino és Colombo, a nemzeti önérzet újabb megalázását látták e politikában. A radikálisok ellenben, akik az afrikai gyarmatpolitikában elejétől kezdve nem mást, mint nagyhatalmi hóbortból fakadozó bűnös kalandot láttak, Cavalotti vezérszónokuk által az eritreai gyarmat teljes feladását követelték. Ettől a szélsőségtől azonban megint Rudini idegenkedett, kinek közvetítő javaslatát azután a képviselőház máj. 22-én 242 szavazattal 94 ellenében helyesléssel tudomásul vette. Elhatározták egyúttal, hogy Masszauára többet mint 9 millió lirát nem fognak (évente) fordítani. Kasszalát pedig átadták Egyiptomnak.

A parlament figyelme most a *hadsereg átalakítására* fordult. A hadtestek számát ugyan nem apasztották, de a katonaság létszámát valamivel alábbszállították; az évenkint besorozandó legénység számát 1898-tól kezdve 215,000, az évente behivandó tartalékosok számát pedig 25,000 főben állapították meg. A hadsereg fentartására 246 millió lirát szavaztak meg, mihez ez évben 7 milliónyi póthitel járult (a tengerészet erősbítésére). E költekezés dacára Luzzatti junius 15-én azzal a kecsegtető hirrel örvendeztette meg a kamrát, hogy a bevételek az 1896—97. előirányzathoz képest tetemes többletet mutattak fel és hogy az 1898—99. év számadása 15 millió lira többlettel fog lezárulni, minek folytán új adóemelésre avagy kölcsönre nem lesz szükség. Jul. 15. a házat elnapolták.

A máj. 22. Acciarito nevü anarkista által Umberto király ellen elkövetett, de meghiusult merénylet alkalmából a nemzet zöme lelkesen tüntetett a király mellett, mig a Saint Bon elsőrangu csatahajónak április 29. Velencében végbement vizrebocsátása alkalmával a trónörökös és nejét éljenezték. Viktor Emánuel szobrának leleplezésére pedig (jun. 15.) az egész királyi család egybegyült Rómában. Jul. 20. Milazzában (Szicilián) leplezték le az 1860. elesett hősöknek emelt emléket, mely alkalommal a bukott Crispi igyekezett magát tisztára mosni. Szept. a királyi pár Homburgban tett látogatása alkalmával megújította a Hohenzollern-családdal fennálló benső barátság kötelékét. Az év őszén a minisztériumban némi változás állott be. Az elhalt igazságügyminiszter, Costa helyébe *Gianturco*, az eddigi közoktatásügyi miniszter lépett, akit viszont *Codronchi* gróf váltott fel. Nov. közepén az új osztrák-magyar külügyminiszter, Goluchowski Agenor tisztelgett Monzában Umberto király előtt.

Nov. 30. nyilt meg a képviselőház új ülésszaka. Dec. 1. Luzzatti kedvező szinben festette a javuló pénzügyi helyzetet, 14 millió lira többletet mutatván fel. Az 1898—99. költségvetés hasonlóan többletet (44 milliót) tüntetett fel. E kedvező előzmények dacára két nappal később (dec. 3.) kormányválság támadt abból az alkalomból, hogy a többség Pelloux hadügyminiszternek a tisztek előléptetéséről szóló törvényjavaslata egyik cikkelyét csak módositott alakban fogadta el. Erre előbb a hadügyminiszter, nemsokára azonban az egész kormány adta be lemondását. Umberto király azonban most is rá tudta venni Rudinit, hogy maradjon és minisztériumát rekonstruálja. A dec. 14. megalakult kormány élén e szerint újból *Rudini* nevével találkozunk, mig az igazságügyi tárcát *Zanardelli*, a közoktatást *Gallo* Miklós, a közmunkákat *Pavoncelli* József, a földmivelést *Cocco Ortu Ferenc* vállalta magára, mig a hadügyi tárca *San Marzano* tábornoknak jutott. A rekonstruált minisztérium dec. 20. mutatkozott be a házban, de programmját titkolta. Hallgatásából a pártok vezérei (Giolitti, Sonnino, Fortis, Baccelli) azt következtették, hogy a jobb- és balpárti elemekből összetákolt minisztérium nem tudott közös programmban megállapodni és ekkor a nevezettek, a szélső jobb párttal kezet fogva, tüstént heves támadást intéztek a kormány ellen, mely csak 16 szavazatnyi többséggel (200 : 184) került ki a mérkőzésből. Ebből a csekély, a miniszterek és államtitkárok szavazataiból kikerült többségből a kormány vajmi kevés reményt meríthetett a jövőre.

1898. hazafias emlékünnepélyek a nyomorgó munkások és parasztok felkeléseivel váltakoztak. Alig hogy az 1848. sziciliai felkelés 50. évfordulóját Palermóban szoborleleplezéssel és történeti diszmenettel megünnepelték, nyomban rá Siculiana községben kenyérhiány, éhség s a súlyos fogyasztási adók miatt az elkeseredett nép fegyvert fogott s előbb a finánccokkal, majd a katonasággal összetüzött. De ez csak kezdete volt annak az egész O.-ot alapjában megrendítő köztársasági

és részben anarchikus jellegü felkelésnek, amely látszólag tervszerüen előkészítve, futó tüzként járta be az országot. Jan. 17. Anconában, majd Bariban és Faenzában, máj. 2. Ravenna-környékén, 5. Pisában, 6. Livornóban tört ki a mozgalom. Legveszedelmesebben alakult a helyzet Milanóban, ahol a köztársaságiak a gyári munkásokkal és a környékbeli pórnéppel kezet fogva, Bava-Beccaris tábornok katonáival torlaszaik mögött valóságos csatákat vívtak. Csak négy napi harcok árán (máj. 7—11.) sikerült a katonaságnak a közrendet helyreállítania. Nagy nehezen és csak Ticino kanton kormányának segélyével birták a Svájcból hazasietö munkásokat a határon feltartóztatni, ugy hogy azután a mozgalom Lombardiában megfeneklett. Csakhogy most Luinóban, Novarában, Nápolyban s Messinában tüzték ki a vörös zászlót és ott is csak puskával és ágyuval lehetett a felkelést elnyomni. A kormány miudenütt ostromállapotot hirdetett, a zendülések leverése után pedig hadi törvényszék elé állította a fölkelőket, akik közül különösen az értelmiséghez tartozó egyének (lapszerkesztők, tanárok) fölötte súlyosan lakoltak merényletükért. De mert a minisztérium s a parlament a felkelések okait nem orvosolta és szociális és gazdasági reformoktól váltig idegenkedett: a forrongás parazsa különösen Romagnában és Szicilia szigetén tovább égett a hamu alatt s csak vezér és alkalom kellett, hogy lobbot vessen.

A felkelések még az egyházhoz való viszonyra is káros hatással voltak. A kormány ugyanis azzal vádolta a papságot, hogy a zendülőkkel rokonszenvezett. Beszélték, hogy egy milanói kolostorból a barátok a katonaságra löttek és nagyon zokon vették, hogy Ferrari milanói érsek a zavargások kitörése után székhelyéről eltávozott. Annyi tény, hogy a Voce del Verità és az Unio Cattolica lapok a felkelésből azt a tanulságot vonták le, hogy a kormány s a parlament tehetetlen és igazságtalan és a magát lejárt királyság közeli bukásának előjelét látták a forradalmi eseményekben.

Maga a parlament, mely 1898 jan. 18. ült volt össze, részt vett (márc. 5.) a római és torinói ünnepélyekben, melyeket a szárdiniai alkotmány 50 évi fennállásának emlékére rendeztek. Számos külföldi politikus s az angol parlament tagjai üdvözletüket küldték el az olasz parlamentnek s a magyar képviselőházban is indítványoztak hasonló lépést; Bánffy miniszterelnök azonban ellene nyilatkozott s igy az üdvözlés abban maradt. A márc. 4. a Capitoliumon rendezett ünnepélyen maga Umberto király mondott politikai beszédet, melyben különösen azt a körülményt hangsúlyozta, hogy az új Itália a maga létjogosultságát nem az erőszaknak, hanem a nemzet szabad akaratának s a jogegyenlőségnek köszöni; kijelentette továbbá, hogy el van határozva, az olasz egységet mindennemü szeparatisztikus és klerikális törekvéssel szemben a szavójai fejedelmi család tradiciójához hiven megvédelmezni. Sajnos, a véres májusi események furcsa kommentárral szolgáltak e beszédhez és az ellenzéki pártok nem is késtek (jun.) a kormány korábbi gondatlanságából, nemkülönben a hadi törvényszék rendkivüli szigorából fegyvert kovácsolni. Egy jó hatása azonban mégis volt a felkelésnek: a kormány kényszerítve érezte magát a munkáskérdéssel foglalkozni és az elaggott munkások segélyezéséről gondoskodni. Csakhogy a közvélemény meg volt arról győződve, hogy a dúsgazdag nápolyi és sziciliai kénbánya-tulajdonosok s földesurak ezzel a törvénynyel sem fognak többet törődni, mint a többivel s hogy ezentúl is csak arra fognak törekedni, hogy a bérletet behajtsák, meg hogy a Mafiával össze ne veszszenek. A latifundiumokon és a bányákban hihetetlen csekély bérért robotoló munkások helyzete ilyformán semmit sem javult.

A parlament helybenhagyta azután az ostromállapot elrendelését. Alig, hogy ezen túlesett, egy újabb szennyes ügygyel kellett foglalkoznia, melynek hőse Crispi vala, aki miniszterelnöksége idején Favilla bankár csalárd üzelmeiben részt vett és a Banca di Napoli bolognai fiókjától 600,000 lirát vett kölcsön, melyet nem fizetett vissza; végül pedig Favilla vád alá helyezését megakadályozta, sőt még rendjelt is kieszközölt számára. A képviselőház erre egykori bálványát, Crispit, 207 szavazattal 7 ellenében megrovásban részesítette. Büntetés azonban nem érte és alig hogy mandátumát letette, a palermóiak újra megválasztották képviselőjüknek. E botrány végeztével az ideiglenes költségvetés tárgyalására került a sor; de ennek befejezését a magában meghasonlott Rudini-kormány már nem élte meg. Először a konzervativ Visconti-Venosta vált ki (máj. 28.), mire Rudini kabinetjét *harmadizben rekonstruálta* (jun. 1.). Az elnökségen felül most a földmivelést és a belügyet is elvállalta, mig *Capelli* fáró a külügyet, *Bonacci* az igazságügyet, *Branco* a pénzügyet, *Luzzatti* a kincstárt, *San Marzano* a hadügyi tárcát, *Canevaro* a tengerészetet, *Cremona* a közoktatást, *di Rivera* a közmunkákat és *Frola* a postát kapta illetőleg megtartotta. Abból a körülményből, hogy Zanardelli és hivei tárcáiktól megváltak, a közvélemény azt következtette, hogy Rudini rendőri és reakcionárius jellegü törvényjavaslatokat készül beterjeszteni, amint ez jun. 16. meg is történt. Ezek a javaslatok az egyesületi jogot, az egyéni szabadságot és a sajtószabadságot alaposan megnyirbálták s a forradalmi szellem elnémítását tüzték ki célul. Az alkotmány ellen intézett ezen első merénylet azonban annyira tüzbe hozta az ellenzéket, hogy Rudini a vihar láttára azonnal (jun. 18.) bejelentette lemondását. Ezért még a jobbpárt is szidta, mert meghátrálása a parlamenti szokásba ütközött; a balpárt pedig azért halmozta el szitkokkal, mert az alkotmányos jogokat meg merte támadni. Leghangosabban viselkedtek a szociálisták, kiknek vezérszónoka, Vendemini, Rudinit s a hadsereget hóhéroknak nevezte el.

A Rudini-kabinet váratlan visszalépése után jó sokáig tartott, mig Umberto király oly egyént talált, aki Rudini örökségének elvállalására kedvet érzett magában. Elvégül egy tábornok (s egyúttal képviselő) *Pelloux* vállalkozott a kormányhatalomra, aki az elnökségen kivül a belügyi tárcát is megtartotta. Társai közül *Cane-*

varo admirális elvállalta a külügyet, *San Marzano* tábornok a hadügyet, *Palumbo* admirál a tengerészetet, *Bacceli* képviselő a közoktatást, *Vacchelli* szenátor a kincstárt, *Finocchiaro-Aprile* az igazságügyet, az elveit megtagadó, egykori republikánus *Fortis* képviselő a kereskedelmet s a mezőgazdaságot, *Lacava* képviselő a közmunkákat, a volt radikális *Nasi* pedig a postát. A jun. 4. történt bemutató alkalmával Pelloux arra hivatkozott, hogy régóta a szabadelvű érdekeket képviseli a kamarában, most azonban kénytelen a közrend fentartása, a polgári társadalom és az állami intézmények megvédelmezése végett rendkivüli fegyverekhez nyulni. Kijelentette továbbá, hogy államellenes irányt követő egyesületeket és egyéneket a törvény kivül állóknak tekinti és ebből a szempontból a törvényben fel nem említett eszközökkel szándékozik velük elbánni. Azt követeli tehát a kamarától: 1. hagyja helyben az ostromállapotból folyó intézkedéseket, 2. a «gyanus» elemek internálását, 3. helyeselje a községi választások elnapolását, szintugy 4. a vasúti munkások katonai módon való szigoru megrendszabályozását. Az ellenzék (még Luzzati is) természetesen megtagadta ezt az alkotmányellenes felhatalmazast, de a többség Sonnino és Colombo beszédei után jul. 11. a szociális felfordulástól való félelmében a javaslatokat elfogadta. A költségvetés 6 hóra való megszavazása után Pelloux a parlamentet nov. 16-ig elnapolta. Ezután pedig hozzáfogott a szocialista és radikális egyesületek feloszlatásához, az ellenzéki sajtó üldözéséhez és a «gyanusak»-nak különkülön kijelölt községekben való internálásához.

A nyári szünidő alatt *Kolumbia* délamerikai köztársasággal támadt viszálykodás, ahol a nép Ceruti olasz gyáros házát és gyárait lerombolta volt. Midőn a kolumbiai kormány a megigért bánatpénz kifizetését megtagadta, öt olasz hadi hajó vetett aug. 4. Cartagena öblében horgonyt. Erre az elnök ugyan fizetett, de a diplomáciai összeköttetést O.-gal megszakította. A Vörös-tengerparti *Raheita* szultánság ura miatt pedig Franciaországgal támadt kis affér. Az odavaló szultán, aki magát 1880 óta az olasz király hűbéresének vallotta, titokban orosz ügynököket fogadott udvarába, amiért Masszauába idézték. Mivel pedig meg nem jelent, az olaszok más embert ültettek Raheita trónjára. Csakhogy ez ellen a franciák tiltakoztak, akik a szomszéd Obokból azonnal ágyunaszádot indítottak Raheitába, melyet meg is szállottak. Ebből diplomáciai jegyzékváltás támadt, mely azonban eredményre nem vezetett, amennyiben a franciák az ágyunaszádot ugyan visszarendelték, de az őrség egy részét Raheitában hagyták. Az olasz kormány, mely éppen akkor az új francia vámszerződés megkötését sürgette, elnézte a franciák akaratosságát. Az 1887 óta fennálló vámháboru befejezését pedig azért óhajtotta, mert a francia határ elzárása az olasz exportnak általánosságban (első sorban a borkivitelnek) nagy kárára volt, melytől csak a felső-O.-i gyáripar maradt megkimélve. Ezért már a Rudini-habinet is alkudozott Franciaországgal, de csak Pellouxnak sikerült megbizottja, Luzzatti által célhoz jutnia. Nov. 21-én irták alá az új, mindkét államnak kedvezményes föltételeket biztosító vámszerződést, melynek hatása alatt a statisztikai kimutatások szerint az olasz export ugyan lendületnek indult, csakhogy az oroszlánresz mégis a franciáknak jutott. Nov. 24. nyilt meg Rómában Canevaro elnöklete alatt 14 európai állam részvétele mellett az a konferencia, mely az anarkizmusnak közös erővel való elnyomásáról tanácskozott.

1898 nov. 16. nyilt meg a *parlament új ülésszaka* Umberto király trónbeszédjével, melyben a közbéke minden áron való fentartásáról, a gazdasági válságról, a tavaszi felkelések igazi okának gyógyitásáról elmélkedett. Gazdasági törvényjavaslatot azonban a minisztérium egyet sem terjesztett elő és igy a parlament előbb a Raheita-, majd a Kolumbia-kérdéssel foglalkozott, a francia vámszerződés helybenhagyása után pedig a Vacchelli által beterjesztett 1899—1900-iki költségvetésre tért át. A kincstár őre kénytelen volt bevallani, hogy előre nem látott események (felkelések, gazdasági válság) következtében nemcsak hogy a többlet az állami pénztárból eltünt, hanem hogy évi hiánynyal kell számolni, mely 1901-ig 46 millió lirára fog emelkedni. O. ezek után kénytelen lesz új kölcsön után látni. Hogy e lehangoló vallomás hatását némiképen ellensúlyozza, a kormány a két leggyülöletesebb fogyasztási adónak, t. i. a kenyér- és lisztadónak eltörlését indítványozta. Az ennek következtében mutatkozó újabb hiány (30 millió lira) fedezésére pedig a minisztérium a gáz- és villamos világitást akarta megadóztatni. Még javában folyt a vita, midőn Pelloux miniszterelnök az adóreform kérdését félre téve, a *választási törvény módosítását* tűzte ki napirendre. A nov. 25. beterjesztett törvényjavaslat értelmében az a képviselő, akinek mandátumát a kamara megsemmisiti, három éven át többé meg nem választható. A képviselők számát a törvényjavaslat 508-ban állapitja meg és kimondja, hogy a pótválasztásokon megválasztott képviselő csak mandátumának igazolása után foglalhatja el helyét. 1899 febr. pedig a kormány ezt a javaslatot egy csomó abszolutisztikus ízü törvényjavaslattal toldotta meg, melyekben a sajtószabadság megnyirbálására, az egyesületi és gyülekezési jog újabb megszorítására, a visszaeső bűnösök szigorubb megbüntetésére és a postánál, távirónál s a vasutaknál alkalmazott, radikális meg szociálista irányhoz szitó szolgák és tisztviselők katonai diktatura alá hajtására kért a kamarától felhatalmazást. Ez egy kissé sok volt a jóból s a balpárt, a republikánusok meg a szocialisták nem késtek a voltaképen számukra és hiveik számára készült járomtól szabadulni. 1899 febr. óta a képviselőház terme visszhangzott az ellenzék rettenetes vádjaitól és kifakadásaitól. Mind a mellett a többség márc. 4. a törvényjavaslatokat általánosságban elfogadta, mire a bizottság a részletes tárgyalásba bocsátkozott.

Még mielőtt azonban a bizottság feladatával elkészült, a kabinetet a *külügyi politika* terén akkora kétkudarc érte, hogy állása tarthatatlanná vált. Az első vereséget *Khinában* szenvedte, ahol O. (Anglia, Oroszország, Németország példájára) hasonlóan tengerparti gyarmatbirtokra áhitozott.

De mig a khinai udvar amazokkal nem mert kikötni s követeléseiknek engedett: Olaszországtól nem félt és követelését visszautasította. Erre a kormány nehány hadi hajót indított keletre, di Martino követ pedig elutazásával fenyegetődzött. Mind hiába, a Szanmuni öblöt a khinaiak nem adták oda és az olasz követ üres kézzel távozott. A másik nem kevésbbé meglepő kudarc *Eszak-Afrikában* érte az olasz államférfiakat. Mióta Tunisz teljesen a franciák érdekkörébe került, az olaszok abban a reményben ringatták magukat, hogy Anglia segélyével *Tripolisz* hátsó vidékén, Fezzánban s onnan délre a Csád-tóig terjedő területen hozzák majd helyre azt a veszteséget, mely őket Tuniszban érte. Most pedig arra ébredtek, hogy Anglia, akire annyira számítottak, Franciaországgal nemcsak a Szudán birtokában osztozott meg, hanem a Tripolisz mögötti piacokat is átengedte Franciaországnak. Mindkét hatalom tagadta ugyan, hogy Tripolisz megszállása küszöbön állana; mindamellett az olasz közvéleményt oly kinosan érintette Anglia barátságtalan eljárása s még inkább a Khinában szenvedett kudarc, hogy ez az egész kabinet életébe került. Hiába állította Canevaro külügyi miniszter, hogy már a Rudini-kabinet is tervezett Khinában gyarmatalapítást: ezzel a Rudini-pártot is maga ellen ingerelte. Midőn pedig Bonin volt helyettes államtitkár egyik jelentésére hivatkozott, valamennyi ex-miniszterelnök (Crispit beleértve) arra oktatta a megfontolatlan külügyminisztert, hogy titkos hivatalos akták közlését a diplomáciai tradició és tapintat tiltja. Vita közben a hangulat oly kritikussá vált, hogy Pelloux a parlamenti szabály mellőztével, be sem várván a szavazást, még aznap (máj. 3.) egész kabinetjével lemondott. A balpárt öröme nem ismert határt, de ennek az örömnek csakhamar vége szakadt, mert Umberto király az uj kormány megalakításával megint *Pelloux* tábornokot bizta meg, aki ez alkalommal, tekintettel a már benyujtott abszolutisztikus törvényjavaslatoknak küszöbön álló tárgyalására, miniszertársait kizárólag a jobbpártiak közül szemelte ki. A régi kabinetből csak ketten: *Bacelli* (közoktatás) és *Lacava* (közmunkák) léptek át az újba. A külügyi tárcát az agg *Visconti-Venosta* kapta, *Bonasi* gróf szenátor állott az igazságügy, *Mirri* a hadügy, *Bettolo* admirális a tengerészet, *Carmine* képviselő a pénzügy, *Boselli* képviselő a kincstár, *Salandra* képviselő a mezőgazdaság s *San Giuliano* képviselő a posta és táviró élére. Maga Sonnino, a hatalmas jobbpárti vezér nem vállalt ugyan tárcát, de két hive (Carmine és Boselli) bejutott a kabinetbe, melynek helyzete a kormánypárt számbeli többsége daczára, tekintettel a szélső balpárt és a szocialisták elkeseredett hangulatára, továbbá a mérsékelt, alkotmányhoz hű balpárt és különösen Zanardelli csoportjának elégületlenségére, nem volt éppen rózsásnak mondható. Az ellenzék mindjárt az elnökválasztáskor megkezdte a harcot. Zanardelli, kihez a király a parlamentáris válság alatt nem fordult tanácsért, sértve érezte magát és a kamara elnökségéről lemondott. A kamara ugyan egyhangulag nem fogadta el lemondását, de Zanardelli Pelloux alatt sehogysem akart elnökséget vállalni és igy a kabinetnek más elnökjelölt után kellett látnia. A máj. 30. elnökválasztásban *Chinaglia* kormánypárti győzött 233 szavazattal, mig Zanardellire csak 193 szavazat esett. E különben jelentéktelen siker után a kormány a *politikai intézkedések* (provvedimenti politici) helybenhagyását s a költségvetés tárgyalását követelte, ámde most az ellenzék az obstrukció fegyveréhez nyult.

Az egyéni és sajtószabadságot korlátozó «új rendszabályoktól» a radikálisok és szocialisták tartottak leginkább s igy érthető, hogy éppen e pártok igyekeztek kézzel-lábbal megmenekülni e veszélytől. Folyt tehát az obstrukció javában. Némelyek az alkotmány kihirdetésének évfordulóján szokásos közbocsánattól várták a helyzet javulását, de Pelloux felterjesztése alapján a király ez egyszer egyáltalában nem adott közbocsánatot, hanem csak azon politikai foglyoknak és a májusi felkelésekben való részvétel miatt elitélteknek engedte el a fogság még hátralevő idejét, akik két éven alóli fogságra lettek elitélve. Efféle elengedéssel pedig a politikai jogok restitutiója nem járt karöltve. De Andreis szocialista vezér pl., továbbá Chiesi milanói lapszerkesztő és Turati iró kiszabadultak, de képviselői mandátumuktól elestek. Ezzel a boszuálló intézkedéssel a kormány még jobban elkeserítette ellenfeleit s még sem tudta megakadályozni azt, hogy a jun. 11-iki felső-itáliai községi választások alkalmával Milano-, Torino- és Genovában, ugyszólván valamennyi nagyobb városban a radikális és szocialista párt jelöltjei győztek. E diadalból a parlamenti ellenzék uj erőt merített a küzdelem folytatására s ámbár (jun. 13.) a hat havi költségvetés megszavazását nem tudta megakadályozni, a «politikai intézkedések» megszavazását meg tudta hiusítani. Jun. 16. közmeglepetésre még Rudini és hivei is az ellenzékkel szavaztak, mely azt követelte, hogy a túlságosan abszolutisztikus szellemben fogalmazott 1. cikk a bizottsághoz visszautasíttassék. Pelloux azonban még most sem rettent vissza és jun. 20. a házszabályok s az ügyrend megváltoztatását sürgette, ami azután oly viharos jelenetekre vezetett, hogy a kormány a forrongó parlamentet jun. 28-ig elnapolni volt kénytelen. Időközben Pelloux még egy lépéssel tovább ment és rávette a királyt, hogy jun. 22-én *rendeletet* irjon alá, mely szerint 1. a rendőrség jogában áll a közrend érdekében bármely gyülést betiltani; 2. aki forradalmi jelvényt visel, egy havi fogsággal és pénzbirsággal lakoljon; 3. a belügyminiszter mindazon egyesületeket, amelyek törvénybe ütköző irányt követnek és az állam és társadalom ellen izgatnak, rövid úton feloszlathatja; 4. a vasúti, postai és világítási vállalatoknál szolgáló tisztviselők és munkások, akik munkássztrájkhoz csatlakoznak, három havi fogsággal és 1000 lira pénzbirsággal, a mozgalom vezérei pedig hat havi fogsággal és 3000 lira pénzbirsággal büntetendők; 5—9: sajtóvétség esetén nemcsak a cikkíró, hanem annak munkatársa és a lap felelős szerkesztője ellen is megindítandó a vádkereset; a hirlapok és nyomtatványok tartalmáért pedig a laptulajdonos és a kiadó felelős; periratok és jegyzőkönyvek, valamint rágalmazás cimén megindított perek közlése tilos; 10. ez a rendelet

jul. 20-án lép érvénybe s a parlament megnyitása után parlamentáris tárgyalás céljából azonnal napirendre kitüzendő.

Ez a szerencsétlen órában született királyi rendelet csak olajat öntött a tűzre. A hivatalos lapokat nem számítva, nem akadt hirlap, mely a dekretumot törvényesnek mondotta volna s még konzervativ jobbpárti lapok, mint p. a torinói Gazzetta del Popolo (a legrégibb olasz alkotmányos irányu lap), kétségbe vonták a rendelet jogérvényességét. Az ellenzéki lapok az alkotmány durva megsértését látták benne és azt jósolták, hogy a királyi törvényszékek sem fogják a rendelet törvényességét elismerni. Lázas feszültséggel tekintett az egész ország a parlament megnyitása elé, mely jun. 28. nyilt meg. A megnyitás után Pelloux a királyi rendeletnek törvénynyé való átalakítására szólította fel a képviselőházat, de e helyett pokoli zsivaj tört ki s a szónokok egymással versenyeztek a kormány által elkövetett törvénytelenségnek elitélésében. A legnagyobb hatást *Bonacci* érte el, aki mint a Rudini-kabinet igazságügyminisztere, a májusi felkelések után szintén szükségesnek tartotta volt a sajtó- és személyszabadság korlátozását, a dekretumban foglalt követeléseket azonban szigoruan elitélte, magát a rendeletet pedig törvénytelennek mondotta s a következő indítványt terjesztette be: «A kamara a jun. 22. kelt királyi rendeletet semmisnek tekinti s annak szerzőit megrovásban részesíti». Hasonló szellemben szóltak más konzervativ szónokok is, mig a kétkulacsos Sonnino hajlandónak nyilatkozott ugyan a minisztériumnak megadni a felmentést, de másrészt azt követelte, hogy a kamara jogai tiszteletben tartassanak.

A fölötte viharos ülés végén a kamra a rendeletet 208 szavazattal 138 ellenében egy bizottsághoz utasította, mely sietve két nap alatt elkészült feladatával, ugy hogy a rendelet már jun. 30. szavazás alá került, melynek eredménye nem lehetett kétes. Az ellenzék ekkor a legvégsőre szánta el magát és midőn az elnök a radikálisok és szocialisták minden erőlködése dacára a szavazást elrendelte, *De Felice, Prampolini, Morgari* és *Nofri* képviselők felrohantak az emelvényre s a szavazási urnát darabokra törték. Erre az elnök óriási zürzavar és dulakodás közepette a gyülést berekesztette, a minisztérium pedig még aznap az ülésszakot befejezettnek nyilvánította. Másnap a szocialista és a balpárt tagjai külön-külön felhivást intéztek a nemzethez, melyben a rendeletet törvénytelennek állították és eljárásukat igazolták; Giolitti lapja pedig annak a reménynek adott kifejezést, hogy nem akad majd egyetlen egy biró sem, aki a dekretumot kötelezőnek elismerné. A kormány kezdetben erélyesnek mutatkozott; De Felice s három társa ellen vádat indított, Costa szocialista képviselőt pedig, mihelyt a Monte Citoriót elhagyta, egy 1894. elkövetett sajtóvétség miatt elzáratta. Később azonban felhagyott erélyével és mihelyt az első sajtóvétség miatt indított pör tárgyalásakor a varesei törvényszék az új rendeletek törvényességét megtagadta, vádkeresetet többé nem indított.

A községi pótválasztások eredménye, amelyekben a radikális és szocialista, itt-ott pedig a klerikális lista győzött, szintén lehűtőleg hatott Pelloux és társainak jobb ügyre méltó buzgóságára. Ily viszonyok között a nyár csendesebben folyt le, a nov. 15. megnyitott új ülésszak pedig szintén zajtalanabban indult, mint azt remélni lehetett. Az elnökválasztás alkalmával a kormány jelöltje, *Colombo* 198 szavazatot kapott, mig az ellenzék jelöltjére, *Biancherire* 179 esett. A kormány tehát csak csekély többséggel rendelkezett. Ez okból a királyi rendelet becikkelyezését (legalább egyelőre) meg sem kisérlette és másodrangu kérdésekkel foglalkoztatta a képviselőházat. Dec. elkezdték az egyes tárcák költségvetését tárgyalni. Csakhamar azonban az osztrák határforgalomban felmerült surlódások vonták magukra a figyelmet. Egy Rivában kikötő olasz gőzöst az osztrák hatóság csempészáru-szállítás gyanuja miatt megmotoztatott, két ellenszegülő hajótisztet pedig fogságra vetett. Viszonzásképen olasz rendőrök a Velencébe ért Dániel fiumei gőzöst motozták meg, melynek kapitányát azután csempészet miatt pénzbirságra itélték. Másnemü panaszokban sem volt hiány. Az osztrák kormány p. a cukoradó felemelésével kapcsolatban a behozott marsalai bor után pótvámot követelt. E tűszúrások Visconti-Venosta külügyminisztert arra a vallomásra késztették, hogy egy szövetséges államtól ilyesmit nem várt volna. Az év végén még két nagy bünpör terelte Európa figyelmét O.-ra. Az első Szárdinia szigetén játszódott, ahol 400 embert kellett rablás, lopás avagy orgazdaság miatt törvényszék elé állítani. De ezt a pört csakhamar háttérbe szorították a Sziciliáról érkező hirek, melyek a sziget szociális és politikai viszonyainak hallatlan elfajulásáról, első sorban pedig a Mafiának a korrumpált bürokrácia és rendőrség tehetetlensége, gyávasága és lelkiismeretlensége következtében mindenható hatalmáról rántották le a leplet. Még 1893 febr. történt, hogy a Mafia a derék és tiszta kezü Notarbartolo bankigazgatót és földbirtokost, aki nem akart az ő cimborája lenni, előbb hamis tanuk vallomása alapján állásából kiforgatta, majd két vasúti kalauz által utazásközben megölette. Hiába keresték a gyilkosokat; noha ezren és ezren ismerték őket, a nyomozás szándékosan hamis nyomon haladt. A Mafia hatalmas pártfogói keresztül vitték, hogy hat év leforgása alatt 140-szer kerültek az iratok más-más vizsgálóbiró kezébe, amint arról is gondoskodtak, hogy a terhelő jegyzőkönyvek (igy Mirri hadtestparancsnok jelentései is) nyomtalanul eltünjenek. Végre a kormány megsokalta a dolgot s a milanói esküdtszéket delegálta a végtárgyalás megtartására. Csak most sikerült a meggyilkolt Notarbartolo öcscsének (kit a rendőrség a Mafia kivánatára hamis tanuság cimén 6 év óta fogva tartott) szóhoz jutni és nemcsak a bérelt gyilkosokat, hanem a gyilkosság értelmi szerzőjét s egyúttal a Mafia fejét, Crispi barátját, a mindenható *Palizzolo* képviselőt, akit 1898. Rudini rendjellel kitüntetett, nyiltan megnevezni. De a palermói rendőrség még most sem fogta volna el őt, ha de Martini interpellációja folytán a parlament közbe nem lép, Palizzolo immunitását fel nem függeszti és parlamenti bizottságot ki nem küld az alsó-itáliai és sziciliai állapotok megvizs-

gálására. Dec. 19. a kamara 1900 jan. 31-ig elnapolta magát. 1900 újévkor Umberto király részleges közbocsánattal kedveskedett a politikai bűnökért elítélteknek. Jan. elején Mirri hadügyminiszter, akiről kitűnt, hogy Crispi kívánságára azt követelte a vizsgálóbirótól, hogy az egyik foglyot (Crispi kortesét) szabad lábra helyezze, állásától megválni volt kénytelen.

Irodalom. Mazzatinti G., Gli archivi della storia d'Italia, I., 1899; Premoli, L'Italia geografica, Milano 1897; Montelius, La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux, Stockholm 1895—96; Hodgin, Italy and her invaders, 4—5—6. köt. 1894—95; Orsi P., Breve storia d'Italia, Milano 1897; La campagna del 1866 in Italia, hivatalos mű, kiadja az olasz táborkar, 2. köt. 1895; Corsi, Italia 1870—95, Torino 1896; Stillmann, The union of Italy 1815—90, Cambridge 1898; Plebano, Storia della finanza italiana, 1 köt., Milano 1899; Hartmann L. M., Gesch. Italiens im Mittelalter, Lipcse 1897; Crozals J. de, L'Unité italienne 1815—70, Páris 1898; Pais E., Storia d'Italia, eddig 3 köt., Torino 1898; Arangio R. G., Storia constituzionale del regno d'Italia 1848—98, Firenze 1898; Giacometti G., L'unité italienne, 2 köt., Páris 1897—98; Taylor G. B., Italy and the Italians, Philadelphia 1898; Wiel A., The Romance of the House of Savoy 1003—1519, 2 köt., London 1898; Wiese B. és Pèrcopo É., Geschichte der italien. Literatur, Lipcse 1898 s köv.; Fischer P. D., Italien und die Italiener am Schlusse des XIX. Jahrhunderts, Berlin 1899; Colajanni N., L'Italia nel 1898. Tumulti e reazione, Milano 1898; Deecke, Italien, 2 köt., Lipcse 1898; Muthesius H., Italienische Reiseeindrücke, Berlin 1898; King B., Italian unity 1814—71, 2 köt., London 1899; Bertolini, Storia di risirgimento italiano, Milano 1899; Potocka A., Voyage d'Italie 1826—27, Páris 1899; Béha C. A., Die oberitalienischen Seen, Zürich 1899; Hellen E., Italiens Volkswirtschaft, Fribourg 1899; Gadda József, Ricordi e impressioni della nostra storia politica nel 1866—67, Torino 1899; Berzeviczy Albert, O., Budapest 1899, német fordításban is megjelent; Noack Fr., Italien. Skizzenbuch, 2 köt., Stuttgart 1900. M. L.

Olasz szenítő mód, l. *Szenítő mód*.

Olasz útifű (növ.), az Arnica montana L., l. *Arnika* (II. k.).

Olay *Lajos*, képviselő, szül. Magyar-Szentmártonban (Torontál) 1844. A jogi pályára lépett s Baján telepedett meg, mint ügyvéd. A közügyekben élénk részt vett, s a szerb nemzetiségiekkel erős harcot vívott a vármegyében. Volt városi tiszti ügyész s a függetlenségi párt egyik vezére felső Bácskában. Pártja érdekében indította a *Bajai Figyelő* c. hetilapot. Először 1881. választották meg függetlenségi képviselőnek Siklóson. Jelenleg a szigetvári kerületet képviseli ugyanily programmal.

Olbrich *József M.*, német építész és szobrász, a szecesszionista irány kiváló tagja, szül. Osztrák-Sziléziában. Tanulmányait Bécsben Hasenauer báró, majd Wagner Ottó vezetése alatt végezte és ez utóbbinak oldalán azután gyakorlati téren érvényesítette nagy tehetségét. Rövid idő alatt több remek épületet, első sorban az új szépművészeti kiállítási palotát emelte Bécsben. Amellett tollával is buzgólkodott a szecesszionizmus mellett és egyik alapítója s szerkesztője a Ver Sacrum folyóiratnak, az új irány főközlönyének. 1899 jul. Bécsnek hátat fordított és az új irányért lelkesülő Ernő Lajos hesseni nagyherceg meghivására rendkivül kedvező föltételek alapján Darmstadtba költözött, ahol több, a nagyherceg által meghivott művész, a párisi Christiansen, továbbá Bosselt és Heim Heinz közreműködésével először is külön művész-telepet fog a villanegyedben létesiteni; majd a hesseni székvárosban s annak környékén minden bürokratikus beavatkozástól menten érvényesíti tehetségét. 1900. megjelent O. tollából az Ideen von O. c. munka, melyhez a mester lelkes hive, Hevesi irta az előszót. E munka nagyszámu szecessziós irányu épitészeti skizzét, belső díszitési terveket és szines ékesitési rajzokat tartalmaz a modern műipar és épitészet számára. M. L.

Olchionia, l. *Szoroki* (XV. k.).

Olcsa (az oroszoknál *mungúnok*), szibériai nép az Amur alsó folyása mellett, a giljákok és goldok között. Tunguz eredetüek, de különböző népekkel való vegyülés által jellegük inkább a giljákokhoz hasonlit. Fő foglalkozás a halászat.

Oldalrokonok, l. *Íz* (IX.k.) s *Rokonság* (XIV. k.).

Oldat (solutio), általában véve minden olyan homogen folyadék, amelyben valamely szilárd cseppfolyó vagy gázalaku test van egyenletesen eloszolva. Rendesen azonban O. alatt a szilárd testeknek folyadékokban való egyenletes eloszlását értik, mig valamely folyós testnek (p. alkohol) más folyadékban (p. viz) való egyenletes eloszlását elegyeknek, a különféle gázoknak a folyadékokban való egyenletes eloszlását pedig abszorpciónak hivják. Azt a folyadékot, amelyben az illető test egyenletesen eloszolva van, *oldószernek* nevezik. Igy p. ha cukrot vizben feloldunk, akkor az igy kapott folyadékot cukor-O.-nak, a vizet pedig oldószernek mondjuk. Azt a viszonyt, amely a feloldott anyag és az oldószer súlya között létezik, koncentrációnak nevezik. Az oldat anyagtartalmát (koncentrációt) rendesen százalékokban szokták kifejezni; ez az adott hőmérsékleten az O. 100 súlyrészére vonatkozik. Igy p. ha azt mondjuk, hogy valamely konyhasó-O. konyhasótartalma 15°-on 10%, ez azt fejezi ki, hogy ennek az O.-nak 100 g.-ja 15°-on 10 g. konyhasót tartalmaz. Ha ismerjük az O. fajsúlyát, akkor azt is kiszámithatjuk, hogy az O. 100 cm^3-ében (vagy adott térfogatában) hány g. anyag van, még pedig ugy, hogy az O. fajsúlyát a százalékkal szorozzuk. P. a 18%-os konyhasó-O. fs.-a 1·135, akkor ezen O. 100 cm^3-ében van 1·135 × 18 = 20·43 g. konyhasó. *Töménynek* (koncentrált) vagy *higitottnak* nevezzük az illető O.-ot a szerint, amint a feloldott anyag mennyisége relative nagy illetve csekély, s *telített* O.-nak az olyat nevezzük, amelyben annyi anyag van feloldva, amennyit az oldószer az adott körülmények között csak felvenni képes; az olyan O.-ot pedig, amelyben több anyag van feloldva, mint amennyi az adott körülményeknek megfelel, *túltelített* O.-nak nevezzük. Igy p. ha a kristályos nátriumszulfátot lombikban 33°-on megolvasztjuk és pamuttal bedugván kihülni hagyjuk, túltelített O.-ot kapunk, mert ebben több nátriumszulfát van, mint amennyi az adott hőmérsékleten lehetne. Az ilyen túltelített O.-ból azonban a feloldott test fölöslege igen gyorsan kiválik, mihelyt abba egy darabka kristályt dobunk, vagy ha az O.-ot a levegőn összerázzuk. De a telített O.-okból is többnyire kristályokban kiválik a feloldott test egy része, mihelyt a folyadék lehül és rendes viszonyok között csak annyi marad benne feloldva, amennyi az adott hőmérsékletnek megfelel. A kristályosítás is tudvalevőleg ezen alapszik. A különféle

oldatok nemcsak a kémiai iparban, az orvosi gyakorlatban, hanem a közélet terén is nagy szerepet játszanak. NU.

Old Baily (ejtsd: óld béli), a londoni Cityben, a Newgate fogházban levő büntető főtörvényszék (Central Criminal Court) népies neve.

Oldenburg, német nagyhercegség, (1895) 373,739 lak. Foglalkozás szerint volt erdő- és mezőgazda 170.886, bányász és iparos 118,738, a kereskedelem és forgalom szolgálatában álló 39,852, napszámos és házi szolga 3921, értelmiséghez tartozó 18,339, magánzós foglalkozás nélküli 33,547. Az aratás eredménye 1895-ben 77,414 t. rozs, 11,131 t. búza, 13,015 árpa, 129,878 t. burgonya és 45,116 t. zab. Az 1897-iki budget szerint a bevétel 10.095,412 és a kiadás 8.694,581. V. ö. *Kollmann*, Stat. Beschreibung der Gemeinden d. Grossherz. O. (Oldenburg 1897). V. ö. *Schauenburg* L., 100 Jahre oldenburg. Kirchengeschichte (Oldenburg, 2 köt. 1897—99.).

Oldenburgi érdemkereszt, l. *Érdemkereszt.*

Oldenlandia *L.* (növ.), a ragadványfélék kinafanemünek génusza 80 fajjal mind a két világrésznek trópusi tájain. Az *O. umbellata* L. gyökerét *(chay-gyökér* v. *ghe)* Malabar és Koromandel partjain, valamint a Java szigetén festéknek termesztik. Festéke igen élénk piros szinü és finom, de kevesebb van a gyökerében, mint a *Rubináéban.* Gyapjut festenek vele. BORB.

Ó-Léc, l. *Léc.*

Oleraceae (növ.), l. *Labodaképüek* (XI. k.).

Olesa de Monserrat, város Barcelona spanyol tartományban, a Lloberga folyó és vasút mellett, (1887) 3235 lak., 4 km.-nyire ÉNy-ra *La Puda* kénes fürdő van.

Olesko, mezőváros Złoczow galiciai kerületi kapitányságban, (1890) 3412 lak. Van járásbirósága, kapucinus klastroma, régi várkastélya, melyben Sobieski János király született 1624., gótikus temploma.

Olette (ejtsd: olet), falu Pyrénées-Orientales francia département Prades kerületében, a Tet folyó völgyében, (1891) 983 lak. 5 km.-nyire DNyfelé van *Thuès-entre-Valls* fürdő kénes hőforrásokkal, 128 lak.

Oleum animale (lat.), nyers állati olaj. Ugy készül, hogy nitrogen tartalmu állati részeket a levegő elzárása mellett igen magas hőmérsékletre hevitenek, amikor büzös folyadék párolog át. Az O. sürü, feketebarna, zavaros és undorító keseru izü folyadék, a viznél könnyebb és 3 sr. borszeszben oldódik. Az O.-ból készül az *O. Dippeli* vagy az illanó állati olaj. NU.

Oleum animale Dippeli. illanó állati olaj. A nyers állati olajból ugy készül, hogy azt négyszeres mennyiségü vizzel keverik és ezt homokfürdőn hevitve ledesztillálják. Desztilláláskor a nyers olajnak körülbelül $^1/_4$ része párolog át. Az O. szintelen vagy kissé sárgás, áthato, füszeres szagu folyadék; fs. = 0·755—0·840. Borszeszben, éterben vagy 80 sr. vizben feloldódik, oldata gyengén lúgos kémhatásu. A levegőn igen gyorsan megváltozik. Az O. igen sokféle vegyületnek az elegyéből áll; előfordulnak benne különféle aminek, továbbá benzol, piridin, pirol, kollidin, ammoniumkarbonát stb. Gyógyszerül használják.

Oleum jecoris aselli. l. *Csukamájolaj* (IV. k.).

Olfactorius nervus. l. *Szagló ideg* (XV. k.).

Olgyay, 1. *Boldizsár*, huszárkapitány, szül. Olgyán 1779., megh. Pozsonyban 1834-ben. 1809. Győr környékén az abdai hídnál 51 huszárral körülbelül 400 francia chasseur ellen oly vitézül viaskodott, hogy az ellenség 31 fogoly és 7 rakott társzekér visszahagyása után megfutamodott. O. ezen vitézségeért 1810. a Mária Terézia lovagkeresztet kapta.

2. *O. Titusz*, politikus, szül. Olgyán 1812., megh. Topolyán (Bács) 1868. Az 1840-es években a nevezetesebb ellenzéki követek közé tartozott. Tagja volt a büntető törvényt kidolgozó bizottságnak és 1848. azon küldöttségnek, mely a rendek kivánságaival Bécsbe ment. 1861. alispán, 1862. az alországbirói méltósággal kináltatott meg, de az ország alkotmánya felfüggesztve lévén, e méltóságot nem fogadta el.

Olhão, város Algarve portugál tartomány Faro kerületében, az Atlanti-oceán mellett, 7 km.-nyire Farótól K.-re, (1890) 9069 lak. Van kikötője, szőllőtermelése, fazekas- és kötélverő-ipara

Oligocythaemia (gör.-lat.), a vérnek sejtjefogyottsága, a kevésvérüség egyik alakja. A vérnek fő alkotórészei, u. m. a vérszérum, a vérsejt s ez utóbbinak hemoglobin-tartalma a különféle kóros állapotokban nem szokott egyenlő módon csökkenni, egyes betegségben hol az egyik, hol a másik alkatrész fogy meg legszembeszökőbb módon, ámbár általánosságban nem igen fordul elő, hogy csak az egyik alkatrész kevesebbnek meg. A vérsejtek fogyásának közvetlen következése a vérfestéknek, a hemoglobinnak is fogyása s igy a vér aránylag világosabb szinüvé válik, higabb lesz s kevesebb oxigén felvételére képes. Ezen állapot leginkább a vészes kevésvérüségben fordul elő, amidőn az egyes vörös vérsejtek betegek, azok szétesnek s pótlásuk nem történik pusztulásukkal arányban; enyhébb alakban azonban a sápadtságban is észlelhető. Az ilyen betegek nem soványodnak le jelentékenyen, hanem bőrük fehér, vértelen. A vörös vérsejtekből rendes körülmények közt 1 köbmilliméternyi vérben 4—6 millió van, ezek száma súlyos esetekben 2—300,000-re is sülyedhet. Az O. gyógyitása az okul szolgáló alapbaj kezelésével egyezik.

Oligomerus (gör.-lat., a. m. kevéstagu), a virágkörre szokás mondani, amidőn kevesebb tagu, mint rendesen szokott lenni, p. ha a hóvirág virágja csak négy szirmu és négy himü hat helyett. Ellentéte a *pleiomerus*, azaz többtagu, ha a virágkör tagja több, mint rendesen, p. ha a hóvirág nyolcszirmu és nyolchimü. Az *oligoméria* gyakran a hiányzó rész elsatnyulásából vagy a másikhoz növéséből, a *pleiomeria* pedig a tagok széthasadásából ered. BORB.

Oligophyllia, l. *Örvbetoldás.*

Oligosziderit, az olyan meteorit, illetőleg meteorkő, melyben több a nikolvas, mint a kőnemü ásványi anyag.

Óliliom (növ.), l. *Korona-liliom* (X. k.).

Olimpia (XIII. k.). Az *olimpiai játékok* fölélesztésére már az ötvenes évek végén történtek kisérletek, amikor a szabadságharc egyik kiér-

demült és nagy vagyonra jutott bajnoka, *Zappasz Evangelisz*, felajánlotta a szükséges költséget, hogy annak segítségével az ókoriakhoz hasonló versenyek rendeztessenek. Kikötötte azonban, hogy ez kapcsolatosan történjék egy-egy országos kiállítással (terményekkel, ipar és művészet). Az ünnepeknek 4—4 évenként kell vala megtörténnie, szinhelyül Athént választották. Az első meg is volt 1859 okt., de a folytatás elmaradt mindaddig, mig csak az a nemzetközi atletikai kongresszus, mely 1894 jun. 16—23-ig az egész müvelt világ sportkedvelőit a párisi Sorbonneban egyesítette, az ügyet újból felszinre nem hozta. A kongresszus de Courcel báró elnöklete alatt kimondotta, hogy egyrészt a testi nevelés és ápolás érdekében, másrészt a nemzetközi érintkezés előmozdítására minden negyedik évben (az ókori játékok időrendjének mintájára) nagy nemzetközi versenyek rendeztessenek és ezekre az összes kulturnemzetek meghivassanak. Az ókori versenyek tárgyi körét annyiban kitágították, hogy a tulajdonképeni atletikai sportokon kivül (ugrás, versenyfutás, diszkoszvetés, súlydobás stb.) fölvették még a következőket: *a)* vizi sportok (vitorlázás, evezés, úszás); *b)* korcsolyázás, vívás, birkózás és öklözés; lovaglás, céllövés, torna, kerékpározás, játékok a gyepen. Az első verseny szinhelyéül Görögország földjét jelölték ki, a másodikat Párisnak szánták. Az igy megállapított programmnak megvalósítására a görög trónörökös elnöklete alatt 100 tagu országos bizottság alakult, mely mindenekelőtt azt határozta, hogy O.-nak nehezen megközelíthető és a modern viszonyoknak meg nem felelő területe helyett inkább a régi athéni *stadiont* (l. *Athén*, II. k. 274.) fogják ugy helyreállitani, hogy benne 50—70,000 ember kényelmesen elférjen. A költségek nyilvános adakozás útján gyültek be, mi több, egy Averof nevü alexandriai bankár 600,000 drachmát (a. m. korona) adott arra, hogy a stadion mellvédjét és alsó lépcsőfokait pentelikoni márványból lehessen restaurálni.

A versenyre, mely 1896. ápr. 5—15. folyt le nagy érdeklődés a hellén közönség ujjongó öröme mellett, nemcsak Európa minden kiválóbb országából jelentkeztek atléták, hanem Amerikából, sőt Ausztráliából is. Az európai atléták sorában feltünést okoztak és kitüntető figyelemben részesültek a *magyarok*, kiket egy országos előkészítő bizottság válogatott össze. Az országos sportegyesületek kisebb-nagyobb összegekkel, a közoktatási kormány 1000 frttal segélyezték a kiküldött versenyzőket; azonkivül a kormány *Kemény* Ferenc reáliskolai igazgatóval képviseltette magát, aki a nemzetközi olimpiai bizottságnak is tagja volt. Részt vettek az 1896. O.-i versenyben: *Guttmann-Hajós* Alfréd, aki a 100 m.-es és 1200 m.-es úszásban két első díjat nyert (olajág, nagy díszoklevél és nagy ezüst emlékérem); *Kellner* Gyula, aki a 40 km.-es marathoni futásban harmadiknak érkezett be; *Dáni* Sándor, a 800 m.-es síkfutásban második; továbbá: *Kakas* Gyula, *Szokoly* Alajos, *Tapavioca* Mamcsilló és *Weisz* Dezső. Ezen erkölcsi siker által még csak jobban felbuzdulva, a nemzetközi bizottság 1897 nyarán Havreban tartotta meg a II. O.-i kongresszust Faure Félix tiszteletbeli elnöksége mellett. Elhatározták, hogy az 1900. O.-i játékokat Párisban tartják meg a világkiállítás alkalmával, de nem egyidejüleg és nem olyan rendszer szerint, mint Athénben. A szervező bizottság elnöke: La Rochefoucauld grófj, főtitkára: Fournier Sarlovèze.

Az ünnepi versenyjátékok sorrendje ez: *Atlétikai sportok.* Síkfutás 100, 400, 800 és 1500 m., akadályfutás 110 m., hosszu ugrás, magas ugrás, rúdugrás, súlydobás és diszkoszvetés. *Penthateon* (fentebbiek kombinálva). *Torna.* Egyénenkénti versenyek: függeszkedés a kötélen, nyujtógyakorlatok, gyürügyakorlatok, alacsony korlát, lóugrások, súlyemelés. *Vívás.* Tőrvívás, vívás görbe és egyenes karddal, angol és francia ökölvívás, vívás vékony és vastag bottal, római és svájci birkózás. *Vizi sportok, vitorlázás.* Folyón 5 tonnánál kisebb hajók részére, vitorlaverseny tengeren (20 tonnás hajók részére). *Evezés.* Egyevezős 2000 m. (skiffs), kétevezős, négyevezős és nyolcevezős 2400 m. (ouitriggers). *Úszás.* Gyors úszás 100 m., kitartó és gyors úszás 500 m., kitartó úszás 1000 m., alábukás és merítés versenyei, water-polo (játék vizben). *Kerékpározás.* Verseny 2000 m., távverseny 100 km., kétüléses gépen 3000 m. *Lovagló-sport.* Polo (labdajátékok lóháton). *Játékok.* Rugó-labda, cricket golf (botokkal gödrökbe kergetni a labdát), lawn-tennis (kettesben és négyesben), croquet-hockey (hasonló a golfhoz, de jégen játszható), longue-paume, courte-paume. *Turistaság.* Jutalom annak, aki az 1896. játékok óta a legmagasabb hegyet megmászta. *Nyíllövés, korcsolya.* A vívás kivételével mindezen versenyekben csak mükedvelők vehetnek részt. Versenydíjakul csakis mütárgyak szerepelnek. 1904-re Amerika (New-York) van a versenyek szinhelyéül kiszemelve. L. M.

Olinsav a. m. lenolajsav (XI. k.).

Oliphant *Margit*, angol irónő, megh. Londonban 1897 jan. 26.

Olivaes, Liszabon külvárosa.

Olivecrona *Sámuel Rudolf Detler Kanut*, svéd jogtudós, szül. Mässvikben 1817 okt. 7. Upsalában tanult, ahol 1847. a jogi karon magántanár, 1852. pedig rendes tanár lett. 1868—89. igazságügyi tanácsos és a legfőbb törvényszék tagja volt. Mint egyetemi tanár kiváló hatással volt az újabb jogásznemzedékre. Az 1859—60-iki és 1862—63-iki országgyülésen való erélyes közbenjárásának köszönhetők az 1864. kiadott büntető törvénykönyv enyhébb intézkedései a halálbüntetést illetőleg. 1866 óta nem vett részt a politikában. A jogi oktatás és a börtönügy tanulmányozása végett nagy utazásokat tett. 1877 óta a francia Institut, 1881 máj. 19. óta a m. tud. akadémia kültagja. Művei: Om lagbeständ giftorätt i bo (Upsala 1851, 5. kiad. 1882); Testamentsrätt enligt svensk lagstiftning (u. o. 1880); Om dödsstrafet (u. o. 1866, 2. kiad. 1891); Om den juridiska undervisningen vid universitetet i Upsala (2. kiad., u. o. 1859); Blik på den juridiska undervisningens närvarande tillstånd i England (u. o. 1862); Des causes de la récidive (Stockholm 1873).

Olivier (ejtsd. olivjé) *Juste*, svájci francia költő, szül. Eysinsben (Waadt kanton) 1807 okt. 18.,

megh. Genfben 1876 jan. 7. Tanító volt Lausanneban és Neuchâtelben, 1845-től 1871-ig Párisban élt, ahol szoros barátságban volt Sainte-Beuve-vel. Művei: Chansons lointaines (Páris 1847); M. Argent et ses compagnons d'aventure (1850); Deux nouvelles (1854); Luze Léonard (1856); Le pré aux noisettes (1863); Sentiers de montagnes (1875) stb. Munkáinak válogatott gyűjteménye 2 kötetben jelent meg O.-nek Rambert-től irt életrajzával (Lausanne 1879). V. ö. *Berthoud*, Juste O. (Neuchâtel 1880).

Olivindiabasz (ásv.), l. *Diabasz* (V. k.).

Olivinszikla, l. *Peridotit* (XIII. k.).

Oljgopolj, l. *Olgopol* (XIII. k.).

Olkusz, az ugyanily nevű járás Kjelci orosz kormányzóságban a galiciai határ közelében, (1894) 4007 lak., ólombányával.

Ollius, folyó, l. *Oglio* (XIII. k.).

Ollóháló, ollószerűen keresztezett, két rúdra erősített merítőháló, l. *Halászat* (VIII. k.).

Olmütz (XIII. k.) morva városban 1898. szobrot emeltek I. Ferenc Józsefnek. Az 1420. készült híres műórát kijavították és 1898 máj. 22. óta megint pontosan mutatja a csillagok járását stb.

Ólomhiperoxid, l. *Ólom oxidjai* (XIII. k.).

Olomouc, Olmütz (XIII. k.) szláv neve.

Olo-Nagadsu, néptörzs, l. *Dajak* (IV. k.).

Olonec, orosz kormányzóság, (1897) 366,715 lak.

Olsson *János*, svéd politikus, szül. Helsingborgban 1858 márc. 7. Tanulmányait 1878—86. Upsalában végezte, mire Stockholmban ügyvédi irodát nyitott. Mint iró és mint a szabadelvű párt elnöke ügyesen működött a radikálizmus mellett, mire 1892. képviselővé választották. Az általános szavazati jog lelkes szószólója.

Oltárkereszt, l. *Kereszt*.

Oltványi *Pál* 1898 máj. 31-én megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet.

Oltvölgyi vizi társulat, alakult 1890. Csik-Szereda székhelylyel oly célból, hogy az Olt völgyét Csik-Szereda és Csik-Tusnád közt lecsapolja és öntözze. Érdekeltségi területe 5500 magyar hold. A lecsapoló munkálatok nagyrészben készen vannak, az öntöző munkálatokról pedig csak tervek készültek. BGD.

Olvasószemfa (növ.), l. *Korallszil* (X. k.) és *Melia* (XII. k.).

Olvasztó kemencék, l. *Öntészet* (XIII. k.).

Olvasztó tégely (XIII. k.). Hogy az elektromos fényív intenziv heve a legnehezebben olvadó fémeket is képes megolvasztani, azt már Despretz megmutatta. Az első praktikus kisérletet azonban egy ily elektromos tégely előállítására Siemens eszközölte a 80-as évek elején, midőn nehezen olvadó fémeket tégelyekben megolvasztott, amelyekben az elektromos fényívet azáltal idézte elő, hogy a pozitiv sarkot egy fém- avagy szénszegecske alakjában az O. fenekén bevezette, a negativ sark pedig felülről nyult le a tégely fedelén keresztül. A megolvasztandó anyag, melyet a tégelybe tesznek, a pozitiv sarkot alkotja, amely sokkal inkább felhevíttetik, mint a negativ sark. Moissan szerkesztett egy elektromos O.-t, amelyben 4000°-os hőmérsékletet ért el, ezzel sikerült különböző oxidokat megolvasztania, elgőzölögtetnie és redukálnia, sőt sikerült a tiszta szént is elgőzölögtetnie és fémekkel karbidokká egyesítenie.

Olympia, ókori város, l. *Olimpia* (XIII. k.).

Olynthos, l. *Olintósz* (XIII. k.).

Olyphant, város Pennsylvania északamerikai államban, (1890) 4083 lak. Körülötte igen gazdag kőszéntelepek vannak.

Oma (Haruku), a németalföldi indiai Molukki szigetek egyike, Amboina kormányzósághoz tartozik. Területe 72 km², (1882) 8797 lak., kik szegfűszeg- és kókuszdiótermeléssel foglalkoznak. Fővárosa Haruku.

Omaha, indus törzs Dakotában, hol (1890) 1158 lélek élt.

Oman (XIII. k.) szultánja 1899 febr. a francia kormánynak megadta az engedélyt, hogy a Maszkattól 8 angol mérföldre fekvő Bandar-Jisszehöböl és kikötő partján kőszén-állomást alapítson. A francia kormány erre az 1862. Angliával kötött szerződés értelmében érezte magát felhatalmazva. Ámde az indiai birtokaira s azok környékére féltékeny angol kormány, mihelyt maszkati ügynöke útján a franciák tervéről értesült, 3 páncélos hajót indított O.-ba, mire az angol admirális febr. 16. azzal fenyegette a szultánt, hogy székvárosát összelöveti, ha a franciákkal kötött szerződést két óra alatt fel nem bontja. A szultán habozott, de a megrémült lakosság sürgetésére engedett s ezzel az üzenettel öccsét küldte el a tengernagy hajójára. A tengernagy azonban a herceget nem fogadta, ugy hogy aztán magának a szultánnak kellett a tengernagy elé járulni, kinek a francia szerződést kézbesítette. Az angol kormány erélyes és gyors fellépését a franciák nagyon zokon vették, amint ez Delcassé külügyi miniszternek márc. 6. a kamarában mondott beszédjéből is kivehető; Anglia utóbb mindössze azt az engedményt tette a francia kormánynak, hogy O. területén kőszénraktárt építhet; gyarmat-alapítás avagy területszerzés ellen határozottan tiltakozott. M. L.

Omar ibn al-Fáridh, l. *Ibn al-Fáridh* (IX. k.).

Omaruru (Okoszondje), az ugyanily nevű kerület székhelye Német-Délnyugat-Afrikában, az ugyanily nevű periodikus folyású folyó mindkét partján, 1150 m.-nyi magasban, több mint 2000 lak., akik közt 30 német, 15 fokföldi, 9 angol, 8 svéd és 7 boer; a rajnai hittérítő társaság hittérítő-állomásával és szép templomával.

Omasus (állat), a kérődző emlősök gyomrának harmadik rekesze, az u. n. leveles vagy százrétü gyomor, melyet pacalnak is neveznek.

Omdurman (XIII. k.). Mint a máhdi székhelye nagy kiterjedésü helységgé vált; ÉD-i irányban 11, KNy-i irányban $5^1/_2$ km.-nyire nyulik el. Legnagyobb épülete a Kubba, a máhdi hatalmas síremléke. 1898 szept. 2. győztes csata után az angolok elfoglalták, mire Kitchener lord a máhdi tetemét a Nilusba dobatta.

O. M. G. E., az *Országos Magyar Gazdasági Egyesület* (XIII. k.) rövidítése.

Ommerschans, németalföldi helység Overyssel tartományban, 2000 lak. A németalföldi jótékonysági társaságtól 1824. alapított, koldusoknak való munkatelepet 1859. átvette az állam és 1870. országos koldustelepnek rendezte be.

Omnium sanctorum, Magyarország középkori földrajzában a. m. *Hybbe* (IX. k.).

Omoforion (gör.), a bizánci császári díszruhához tartozó drágakövekkel ékített öv, mely a váll köré csavarva, a mellre és a hátra omlott. Az O. a keleti egyházi ruházatnak is egyik része és a nyugati egyházbeli *pallium*-nak (XIII. k.) felel meg.

Omoplatoszkópia (gör.), a jóslásnak egy neme, mely a rómaiaknál *Scapulimantia* (kulcscsontjóslás) néven fordult elő. Az ókori görögöktől a későbbiek is átvették és rendszerbe foglalták (*Psellos* Mihály bizánci író kézi könyvének kézirata a bécsi egyetem könyvtárában van), sőt az antik kulturnépektől a népvándorlás foglaló törzseihez is elszármazott (Jordanis szerint Attila hunn király is élt véle). Lényege az, hogy valamely állatnak kulcscsontját a lobogó tűzre vetik és a csonton támadt repedésekből a jövendő évszakoknak, különösen a télnek természetére, minőségére következtetnek. Így van ez szokásban mai napig Angliában és Németországban a föld népénél, de használják a jóslás ezen fajtáját a legkülönfélébb faju és törzsü népek (lappok, kalmukok, mongolok, tunguzok, afgánok és beduinok). L. M.

Omphalobium *Gaertn.* (növ.), l. *Zebrafa*.

Omphalodes *Tourn.* (növ.), l. *Gondoljrámfű* (VIII. k.).

Omphalorrhagia (gör.-lat.), az újszülöttek köldökvérzése, l. *Köldökbetegségek* (X. k.).

Ompoly-Preszáka, kisközség Alsó-Fehér vármegye magyar-igeni j.-ban, (1891) 528 oláh lak. A község temetőjében nyugosznak a *zalatnai vérfürdő* (l. *Zalatna*, XVI. k.) áldozatai, 700 zalatnai lakos, köztük *Lukács* Béla (XI. k.) szülői és öt testvére. Lukács Béla 1899 aug. emléket állíttatott a sírra.

Omszk, orosz város, (1897) 37,470 lak.

Ona, néptörzs, l. *Tüzföld* (XVI. k.).

Oncidium papilio *Lindl.* (növ.), furcsa virágu kosborféle Trinidadon. Virága nagy, a lepkéhez hasonló, az Orchidea-ház egyik legcsinosabbika. Az önöntermékenyítés a virágját meggyilkolja.

Ondriček (ejtsd: —csek) *Ferenc*, cseh hegedűművész, szül. Prágában 1859 ápr. 29. Szintén hegedűs apjának tánc-zenekarában korán játszott, 14 éves korában vétette fel magát a prágai konzervatoriumba, egy kereskedő pártfogója aztán a párisi Conservatoireba küldte, hol *Massart* alatt 2 év mulva az első díjat megnyerte. New-Yorkban tanárkodik és hangversenykörutakat tesz; játéka, minden szenvedélyessége mellett is, a klasszikus tökéletességig emelkedik. K—Y.

On even terms (ang., ejtsd: an iv'n termsz) a. m. ugyanazon áron. Versenyfogadásoknál használatos kifejezés, amelylyel (főleg bookmakerek) jelzik, hogy győzelem esetében ugyanolyan összeget adnak, mint amennyi a tét volt; p. 50-et az 50 ellen (50 : 50). V. ö. *Pari*.

Önkova, l. *Sztannin* (XV. k.).

Onoclea *L.* (növ.), l. *Strucharaszt*.

Önodi *Adolf* 1897-ben a budapesti tudományegyetemen rendkivüli tanári címet kapott. Újabb értekezései: *A gége ideges bántalmai* (Belgyógy. kézikönyv); *A hátsó rostaöböl ritka rendellenességéről* (Navratil Imre t. jubil. munkálatok, 1897); *A hangképző központok kórtanáról* (akad. székfoglaló ért., Math. és Term. Ért., 1897); *A perforált újszülött hangképzése* (Orv. Hetilap, 1898); *A gége légző és hangképző idegei* (Math. és Term. Ért., 1898); *Az orrür melléküregeinek jelentőségéről* (Természettud. Közl., 1898); *A gégeidegek ismeretéhez* (Math. és Természettud. Értesítő 1898); *Az emberi hangképződés középpontja* (akad. felolv. 1899 febr. 13.). Ezeken kivül több értekezés német és francia szakfolyóiratokban.

Onolatria (gör. a m. szamártisztelet), a pogányok vádolták azzal előbb a zsidókat, később a kereszténeket, hogy szamárképet tisztelnek.

Onolzbach, l. *Ansbach* (I. k.).

Onomatologia, l. *Onomatika* (XIII. k.).

Onondaga, indus törzs, l. *Irokézek* (IX. k.).

Onosma *L.* (növ.), l. *Vértő*.

Ontario (XIII. k.). Viktória királyné trónraléptének 1897. megült 60. évfordulóját Kanada lakói is megünnepelték s Laurier miniszterelnök részt vett a Chamberlain gyarmatminiszter elnöklete alatt Londonban megtartott tanácskozáson, melyen az angol gyarmatországok egymáshoz való viszonyát és célba vett szorosabb egyesítését megbeszélték. A kanadai kormány volt az első, mely gyakorlati téren is beváltotta igéretét és az Angliából behozott árukra 12%-kal kisebb vámot vetett ki, mint más országokból származó árukra. Ezzel az északamerikai Egyesült-Államok által életbe léptetett magas vámtarifának Kanadára nézve káros következményeit is próbálta ellensúlyozni. 1899. Kanada lakói és törvényhozó testülete önként segédhadakat küldtek Angliának a boerok ellen; az Egyesült-Államokban lakó ir féniek ellenben (a boerok iránti rokonszenvből) azzal fenyegetőddztek, hogy újabb betörést rendeznek Kanada területére.

Irodalom. Roberts C. G. D., A history of Canada, London 1898; Conant T., Upper Canadian sketches, u. o. 1899; Edgar J. D., C. and its Capital, u. o. 1898. M. L.

Opacsics *Germán* megh. Bécsben 1899 jan. 19.

Ó-Palánka, l. *Palánka* (XIII. k.).

Opčina, falu, l. *Trieszt* (XVI. k.).

Operculum (lat.) a. m. fedő kupak, l. *Mohák* (XII. k.).

Operis novi nuntiatio (lat.), tiltakozás a más által megkezdett építkezés folytatása ellen. Tiltakozhat s az építkezés betiltatását követelheti az, akinek jogait az új építkezés veszélyezteti. A tiltakozás fölött a bíróság határoz.

Ophidiaster *L. Ag.* (állat), a tengeri csillagok osztályának egyik neme a Valuntala rendből, melynek karjai hengeresek, kivül egy sor adambulakrál szemölcscsel s ezek a belső sortól meglehetősen távol állanak. Mintegy 20 faja ismeretes, melyek kiválóan a meleg tengereket lakják. Az *O. ophidianus* Lam. a Földközi-tengert lakja és itt 5—10 fonal mélységben tartózkodik. D. J.

Ophion *Fabr.* (állat), l. *Sarlódarázs* (XIV. köt.).

Ophrys (növ.), l. *Pókvirág* (XIV. k.).

Opilionidae (Phalangidae), l. *Kaszáspókok* (X. k.).

Opisthoglypha (állat), mindazok a siklóforma kigyók (Colubriformia), melyeknek utolsó felső állkapcsi foga hátul barázdás.

Opocsno, város Radom orosz-lengyel kormányzóságban, a Drzevica folyó és vasút mellett, (1892) 6077 lak. 1365. alapították. Az itteni királyi várban élt Nagy Kázmér királynak hires szépségü zsidó szeretője, Eszter. 1655. a lengyelek megütköztek a svédekkel.

Oportó, hazánkban a kék kadarka után a legelterjedtebb vörös bort adó szőllőfajta, melyet állítólag Portugáliából vittek be Ausztriába, ahol különösen Vöslau környékén terjedt el (német neve: Blauer Portugieser); Ausztriából került azután az O. hazánkba. Egyike a legbujább növésü, szép nagylevelü fajtáknak. Fürtje nagy, tömött; bogyói középnagyok, gömbölyüek, sötétkékek, hamvasak; bora sötét és sima. Korán érik és bőven terem; legjobban szereti a rövid csapos fejmüvelést. Egyik sajátsága az O.-nak, hogy levelei néha már a nyár folyamán gyönyörü vörös szint vesznek fel. MZV.

Oportói herceg, ezt a címet viseli I. Károly portugál király testvéröcscse, *Alfonz* infans, szül. Lisszabonban 1865 jul. 31., a portugál királyság pairje, tüzér-alezredes.

Opoterápia, l. *Organoterápia*.

Oppeln, 1. porosz *közigazgatási kerület*, (1895) 1.710,181 lak. — 2. *O., város*, (1895) 23,017 lak.

Oppelsdorf, fürdő, l. *Reibersdorf*.

Opportunus (lat.) a. m. alkalmas, a körülményekhez illő; *opportunitas*, kedvező alkalom, a körülményekhez alkalmazkodás.

Oppositio, l. *Ellentét* és *Ellenzék* (VI. k.); a csillagászatban l. *Aszpekták* (II. k.).

Opszigámia (gör.) a. m. kései házasság, mely Spártában büntetés alá esett.

Opus albarium vagy *album* (lat.), a rómaiak igy nevezték a gipszből vagy stuccóból készült, az épület falait díszitő domboru díszitményt.

Opzoomer *Kornél Vilmos*, holland bölcsész, szül. Rotterdamban 1821 szept. 20., megh. 1892 aug. 22. Alig 24 éves korában az utrechti egyetem bölcsészeti tanárává nevezték ki, hol székét 1846 jun. 9. A bölcsészet, mely az embert önmagával kibékíti c. értekezésével foglalta el, mely szabadelvü irányával teologusi körökben nagy feltünést keltett s számtalan vitairat megirására szolgáltatott alkalmat. Több mint 40 éven át működött az utrechti egyetemen, visszautasitva a lejdai és strassburgi egyetemek meghivásait, mint szintén az ismételten felajánlott igazságügyminiszteri tárcát. 1862 óta elnöke volt a holland királyi tudományos akadémia irodalmi osztályának. O. pályája kezdetén Krausenak követője volt, 1850 óta azonban Comte és Mill hatása alá került, bár egyéniségét s önállóságát továbbra is megtartotta. Bölcsészetét az «öt ismeretforrásról» alkotott elmélete különbözteti meg főleg a pozitivizmus bölcsészetétől, amennyiben az érzéki észrevételen kivül még önálló, másból nem deriválható ismeretforrásul veszi az érzéki érzést, a szépérzést, az erkölcsi érzést és a vallásos érzést. Kevesebb szerinte nem elég arra, hogy az emberi lélek különböző irányu működését kimagyarázzuk, több pedig nem szükséges. Bölcsészeti iratain kivül, melyek közül logikája német nyelvre is le van fordítva, nagyszámu dolgozata van O.-nek a teologia, jog és szépirodalom terén. A teologiában ő volt a modern teologiai iránynak megalapítója s lelkes harcosa; a jog terén különösen a polgári törvénykönyv magyarázatával (10 köt.) szerzett nagy érdemeket, a szépirodalom terén pedig Hebel Alemannische Gedichte, Sophokles Antigone és Shakespere Julius Caesar fordításaival tünt ki. Nagyszámu iratai közül, melyeket mind választékos irály jellemez, különösen megemlitendők: Wetenschap en wijsbegeerte; De Waarheid en hare Kenbronnen; Het Wezen der Kennis; De Godsdienst; Onze Godsdienst; Het Burgerlijk Wetboek verklaard; Politische Bijdragen. V. ö. Van der *Wijck*, C. W. O.; G. von *Antal*, Die holländ. Philosophie im XIX. Jahrhundert. — Leánya *O. Adél*, l. *Wallis*.

Oraculum (lat.) a. m. jóshely, jóslat. L. *Jóslás* (IX. k.).

Ó-Radna, l. *Radna* (XIV. k.).

Ora et labora! (lat.) a. m. imádkozzál és dolgozzál!

Oranje-köztársaság (XIII. k.). A bevándorlás Német- és Angolországból növekvőben van. A gyémántbányászat 1894-ben 282,598 karatot szolgáltatott. 1896-ban 428,039 sterling font értékü gyémántot exportáltak. Ugyanez évben az összes behozatal volt a Fokföldről 845,212, Natalból 224,440 és Baszutoföldről 116,205 sterling font értékü, a kivitel pedig Fokföldre 612,313, Natalba 116,961, Baszutoföldre 70,751 és a délafrikai köztársaságba 944,459 sterling font értékü. A fővárosból Bloemfonteinból vasút visz az Oranje-folyóhoz (Norval's Pointig) és a Valhoz (Viljoens driftig). A telegráf-vonalak hossza 1500 angol mérföld. Az állam bevételei 1896-ban 374,774, kiadásai 381,861, adósságai pedig 45,000 sterling fontra rugtak. 1895. Reitz köztársasági elnök letette hivatalát, mire a boer-párti Steynt választották meg nagy többséggel elnökké. Midőn Jameson 1896. a dél-afrikai köztársaságba betört, ez országgal az O. védő- és támadó szövetséget kötött. Az 1899 okt. kitört angol háboruról l. *Nagy-Britannia* és *Transzvál*.

Oraon, néptörzs, l. *India néprajza* (XVII. k. 770. old. 1. hasáb).

Oratores attici, l. *Attikai szónokok*.

Orb, város Cassel porosz kerületben, (1895) 3450 lakossal, jód- és brómtartalmu sósforrásokkal.

Orbah, tripoliszi gabonamérték = 6·709 lit.

Orbán *József* megh. Debrecenben 1896 nov. 5.

Orbey, l. *Urbeis* (XVI. k.).

Orbis terrarum, l. *Orbis* (XIII. k.).

Orbitelariae (állat) a. m. kerékhálósak (l. o.).

Orbók *Mór* pedagogust 1896. kinevezték a kolozsvári tanitóképző intézet igazgatójává; ugyanazon év óta az orsz. közoktatási tanács tagja.

Orca, népies kifejezés az *arc* (II. k.) helyett. Az állatoknál különösen igy hivják a szem és felső ajk között elterülő s az orrig terjedő fejrészletet. CS—Ó.

Orchanie, város Vraca bolgár kerületben, a Balkán É-i lejtőjén, Szófiától ÉK-re, (1888) 2744 lak. Midhat pasa alapította, eredeti neve Szamundsijevo volt.

Orchoe, hires ókori város görög neve Babilonban, ismertebb néven *Erech* (l. o.).

Orczy *Andor* báró, főrendiházi tag, meghalt Budapesten 1897 jun. 8.

Ordinum fugitivi (lat.), a szerzetek ama tagjai, akik a rendet, melybe léptek, hűtlenül elhagyták.

Oregon, É.-amerikai egyesült állam, 1893-iki termése volt: 10·8 mill. bushel buza, 6·6 mill. zab, 1 mill. árpa, 0·3 mill. kukorica, 2 mill. bushel burgonya és 38,000 bálna komló. Az elszállított lazacok 400,000 ládában küldettek szét.

Orel, orosz kormányzóság, (1897) 2.054,749 lak. — *O. város*, (1897) 69,858 lak.

Orélie *Antoine* (tulajdonkép de *Tounens*), az araukánok (II. k.) volt királya.

Orelli *Konrád*, svájci prot. teologus, szül. Zürichben 1846 jan. 25. Lausanneban, Zürichben, Erlangenben és Tübingában teologiát, Lipcsében keleti nyelveket tanult. 1869. a zürichi árvaház prédikátora, 1871. pedig az ottani egyetem teologiai karán magántanár lett. 1873. Baselbe hivták meg, mint a teologia rendkivüli tanárát, ahol 1881. rendes tanárrá nevezték ki. Főbb művei: Die hebräischen Synonyma der Zeit und Ewigkeit (Lipcse 1871); Durchs Heilige Land, Tagebuchblätter (4. kiad. Basel 1890); Die alttestamentliche Weissagung von der Vollendung des Gottesreichs (Bécs 1882); Christus und andere Meister (rektori beszéd, Basel 1893); kiadott kommentárt Jezsaiás, Jeremiás, Ezekiel és a 12 kisebb próféta műveihez.

Orenburg, orosz kormányzóság, (1897) 1.609,388 lak. — *O. város*, (1897) 72,740 lak.

Orezza (ejtsd: oredza), falu Corte korzikai kerületben, Piedicroce községhez tartozik. Két szénsavtartalmu hideg (11°) vasas forrása van.

Orfani, város Szaloniki török vilajetben, Szeresz és Drama kikötője, a Sztruma torkolatához közel a rendinai öböl mellett, 5000 lak. Közelében *Amphipolis* és *Eion* romjai vannak.

Orfol (orphol, β-naphtolbismuth, $Bi_2O_3(OH)C_{16}H_7O_3$), 26·5% β-naphtolt és 23·5% bizmutszubnitrikumot tartalmaz. Világos-szürke, szagtalan, kellemes fűszeres ízü por, vizben, alkoholban nem oldódik. Kitünő bélantiszeptikum, gyermekeknek is adható kellemetlen mellékhatás nélkül. Ajánlják tudőbajosok és hagymázosak hasmenése ellen is. Általában a biszmutot és naftolt helyettesíti. Adagja 5—10 g. naponkint. SCH—R.

Organoterápia v. *opoterápia* (gör., szervekkel való gyógyítás), a legújabb időben felmerült gyógyító eljárás, mely abban áll, hogy a betegnek egy egészséges állat valamely szervét friss állapotban vagy kivonat alakjában adjuk orvosságul. Célunk ezzel pótolni az embernek azon szervét, amelynek megbetegedése, hiányos működése a kóros tüneteket előidézte. Az O. tudományos alapját a szervek belső elválasztásának (secrétion interne) felfedezése tette. Brown-Séquard és mások vizsgálatai ugyanis kiderítették, hogy az emberi és állati szervek (mirigyek) a kivezető csövükön át távozó váladékukon kivül még más vegyi anyagokat is termelnek, melyeket közvetlenül átadnak a vérnek; a kivezető cső nélküli mirigyeink (p. a paizsmirigy, a mellékvese, a turhamirigy) pedig éppen ezen belső szekréciójukkal járulnak hozzá az egészséges élet fentartásához. Ha valamely mirigy kiirtás vagy elfajulás következtében nem képes többé a szervezetet belső szekréciójának termékével ellátni, az egészség zavart szenved. Az O. célja éppen az ilyen eredetü betegségek gyógyítása. Ámde a betegségek okaival általában, nevezetesen pedig a belső szekreció élettani és kórtani jelentőségével nem vagyunk még annyira tisztában, hogy minden esetben meg tudnók jelölni, mely szerv működése kiván pótlást. De még ha tudnók is, kérdéses lenne, vajjon a gyógyításra használandó állati szerv gazdájából az emberbe vitetvén, csakugyan birja-e pótolni az ott lévő hiányt, nem veszíti-e el hatásos részeit a gyógyszerré való feldolgozás folyamán vagy bevétele után a gyomor és béleműködés hatása alatt? Ezen és sok más nehézségbe ütközik az O. céltudatos alkalmazása; ez magyarázza meg számos ily irányu gyógyítási kisérlet eredménytelenségét. Másrészt azonban vannak az O.-nak kétségtelen és elvi fontosságu sikerei, amelyeknek alapján a kellő józan kritikával végzendő további kisérletekhez ugy az elméleti, mint a gyakorlati orvostudomány jogos reményeket fűz.

Az O.-i gyógymódok közül a legtöbb eredményt a *paizs-mirigygyel* (XIII. k.) való gyógyítás mutatja fel. A paizsmirigy elfajulása: a *golyva* (struma), az egész szervezetnek súlyos megbetegedését okozhatja: ilyen a kretinizmus (XI. k.) és a mixödema (XII. k.). Ha pedig a golyvát, amint az gyakran szükségessé válik, sebészi műtéttel eltávolítják, a beteg elsenyved (cachexia strumipriva) és görcsökkel járó hosszabb-rövidebb betegség után meghal. Mindezen esetekben a paizsmirigy-készítmények gyógyszeres alkalmazása javulást, sőt gyakran teljes gyógyulást idéz elő. Olykor jó eredmény érhető el a Basedow-kórnál is, melynek egyik tünete szintén a golyva. Mióta tudjuk, hogy a *paizsmirigy evése* az anyagforgalmat erősen fokozza, a thyreotherapia alkalmazást nyert az elhájasodás kezelésében is. Mindezen célokra vagy a leölt állatok friss paizsmirigyét vagy annak kivonatát vagy hatóanyagát: a thyrojodint (jodothyrint) használják. Az ilyen kezelés folyamán olykor kellemetlen melléktünetek jelentkeznek (különösen a szív részéről), miért is óvatosságra van szükség.

Az O. legtöbbet vitatott pontja a *herekivonattal* való gyógyítás. Felfedezője Brown-Séquard önmagán az öregkori gyengeség javulását vélte vele előidézhetni. Követői az idegbetegségek és egyéb kóros állapotok ezrekre menő eseteiben alkalmazták ezen eljárást. Újabban Poehl *spermin* néven a herekivonat hatóanyagát hozza forgalomba és az idegrendszer és az anyagforgalom különböző betegségeit gyógyítja vele. Tekintélyes buvárok hosszu sora azonban a herekivonatot, illetőleg a spermint teljesen eredménytelenül alkalmazta, miért is e szereknek gyógyító értéket nem tulajdonítanak és a velök elért sikereket hibás megfigyelésen alapulóknak tartják.

A *petefészek* (ovarium) kivonata eredménynyel használható az ezen szerv sebészi eltávolítása után jelentkező súlyos idegbajok ellen. Ezenkivül

egyes orvosok sikerrel alkalmazták a havi vérzés különböző zavarainál, hiszteriánál, csontlágyulásnál (osteomalacia), sápkórnál (chlorosis). Eredménytelen kisérletek ezen gyógyító eljárásnál is gyakoriak.

A *mellékvese* kivonatát az ezen szerv elfajulásából származó *bronzkór* (Addison-kór) gyógyítására próbálták használni. Az eredmények nem kielégítők. Azonban a legújabb vizsgálatok a mellékvesében egy oly anyag jelenlétét derítették ki, amely a szívműködést fokozni és az ereket szükíteni képes. Az előbbi hatását a szívgyengeség elhárítására, az utóbbit, különösen a szemkötőhártya lobjának gyógyítására máris, sok esetben használták.

A *turhamirigy* (hypophysis) az akromegalia kezelésében nyert alkalmazást. A *hasnyálmirigy* és a *máj* kivonatával a cukorbetegséget próbálják gyógyítani.

Eddigelé teljesen eredményteleneknek kell tekintenünk azon kisérleteket, amelyeket az emlők, a prostata, a szív, az ízületi porcok, a vese, a tüdő, a nyirokmirigyek, a lép, a csontvelő stb. O.-s használata iránt végeztek.

Mindezen szervek kivonatait az egyes vegyi gyárak különböző alakban (többnyire tabletták) és más-más név alatt hozzák forgalomba. Használatuk, mivel az egészségre nem közömbös, orvosi rendeletre és felügyelet alatt történjék.

Organzin, erősen sodrott szálselyem, amelyet láncfonalnak (felvetőnek) használnak. Készítését l. *Selyem* (XIV. k., 1040.).

Orgejev, város Besszarábia orosz kormányzóságban, a Reut folyó mellett, (1892) 7340 lak. Híres mészégetői vannak. A város a Pangalo-család magántulajdona.

Orgue expressif, l. *Harmonium* (VIII. k.).

Orgya *Ochs.* (állat), a szövőlepkék csoportjába, a Liparidák családjába tartozó lepkenem. A him teste karcsu és széles szárnyakkal, míg a sokkal nagyobb nőstény alaktalan és durványos szárnyakkal bir. Mintegy 9 európai faj ismeretes, melyek közül hazánkban előfordulnak: *O. gonostigma* Fabr., *O. antiqua* L. és *O. ericae var. Intermedia* Frir., mely hazánkra nézve jellemző, mert hazája a peszéri erdő és a határőrvidéki Grebenác helység homoksivataga. Szine feketebarna, sötétebb íves harántvonallal, hátsó szárnyai egyszinüek. Szélessége 13—14 mm. Sárga, hosszu szörü hernyója junius és julius hóban a Cytisus austriacuson él. v. j.

Óriás jégmadár, l. *Jégmadárfélék* (IX. k.).

Óriás lúd, l. *Toulousei lúd* (XVI. k.).

Orientkomité, 1888. Berlinben alakult egyesület, melynek célja keleti régiségeket kiásatni vagy megszerezni és azután német muzeumoknak önköltségen megvételre ajánlani. 1888-ban próbaásatást végzett Tralleszben Kis-Ázsiában. 1888—91. három nagy expedició ment Szendsirlibe, É-i Sziriába. Az 1894-iki negyedik expedició az ásatásokat némikép befejezte és a talált régiségek a berlini kir. muzeumba kerültek. Az O. héttagu bizottságának elnöke Kauffmann tanár. 1889. Lipcsében fiókbizottság alakult.

Orites caudatus *L.* (állat, fehérfejü molnárcinege), l. *Cinegefélék* (IV. k.).

Orléans, francia város, (1896) 66,619 lak.

Orléans-család (XIII. k.), *O. Lajos Fülöp* herceg házasságra lépett *Mária Dorottya* főhercegnővel, József főherceg, m. kir. herceg leányával Bécsben 1896 nov. 5-én. Ez évben megkapta az aranygyapjas-rendet. Mint a francia trón várományosa, folyton figyelemmel tartja Franciaország politikai életének hullámzásait. L. *Franciaország* (tört., XVII. k., 546. old., 2. hasáb). — *O. Henrik* herceg, Ázsia-utazó, O. Robert, Chartres hercegének fia, szül. Ham-Cammonsban, Richmond mellett, 1867 okt. 16. Több fontos fölfedező utazást tett: 1889—90. Bonvalot társaságában Párisból elindulva Omszk, Taskend, Kuldsán keresztül bejárta Tibetet és szerencsésen eljutott Tonkingba. 1892. kisebb utazást tett Hátsó-Indiában, majd pedig keresztül hatolt Madagaszkar szigetén. 1895. nagyszerü utazást tett Roux társaságában és a tonkingi öböltől a bengáliai öböl mellékére. Henrik hercegnek ez az utazása kétségtelenné tette, hogy az Iravadi nem ered Tibetben és hogy a Lukiang nem azonos az Iravadival, amint azt Walker föltételezte. A párisi földrajzi társaság a nagy aranyérmet 1896. Henrik hercegnek itelte oda. 1897. Abisszíniában járt. Midőn visszatérése után az olasz hadseregről sértő szavakat mondott, Viktor torinói gróf kihivta párbajra (1897 aug. 16-án), melyben Henrik herceg megsebesült. Munkái: De Paris au Tonkin à travers le Tibet inconnu (Páris 1892); Autour du Tonkin (u. o. 1894); A Madagascar (u. o. 1895); Une visite à Ménélik (u. o. 1898). — *O. János* herceg, l. *Guise herceg.*

Orlice, folyó, l. *Adler* (I. k.).

Ormingya (Hormendefalva, XIII. k.) helységtől délre a Kisbányához közelítő Magurának O.-hegy (Dealu Ormindi) nevü oldalában elérhetetlen barlang tátong. Alatta mindjárt a *Repedea* (Repedés) nevü szoros nyilik meg, melyen Kisbánya alá, a gyönyörü sziklaközbe juthatunk. Erről a repedésbeli barlangról azt beszéli a néprege, hogy az ördög odahurcolt két szép leányt, akik anyjuk tiltakozása dacára a szomszéd falu tavaszi mulatságára (negyeja) távoztak. «Vigyen el az ördög» szóval bocsátá el anyjuk s rövid idő mulva itt a barlang alatt találták meg nyakékjüket. Még érdekesebb a Gaurosa Ormindii (O. barlangja) nevü üreg. A falu templománál Ny-ra kihaladó ösvényen alig félóra alatt elénk tárul a 15 m. magas és 30 m. széles mésztömeg, melybe két üreg is nyilik. A balfelőli 7 m. széles, 3·5 m. magas nyiláson belépve, 15 m. széles és 20 m. hosszu csarnokba lépünk. A befolyó patak itt eltünik, de a bányasikátor módjára folytatódó barlangban ismét felüti magát. A cseppkövekkel diszített üreg néhol annyira törpül, hogy csak guggolva hatolhatunk tovább. Végső szakasza emelkedőleg jut a szabadba s a patak már előzőleg elbuvik, hogy valami 110 m. távolságra a *Valea Bobi* nevü völgyben ismét felszinre jusson. A 210 m. hosszu barlang előrészét 1848—49. az oláh felkelők buvóhelynek használták. Dévaról, Kőrösbányáról, Brádról egy nap alatt a boicai barlangokkal együtt bejárható. t. g.

Ormódy *Vilmos* 1897 dec. 7. «ormódi» előnévvel megkapta a magyar nemességet.

Ormosd, a stájerországi drávaparti *Friedau* vár magyar neve volt. 1490-ig Magyarországhoz tartozott, de ez évben hűtlen ura Kövendi Székely Jakab osztrákpárti lett s magával vitte O.-ot is. Ferenc-rendü kolostora azonban még sokáig a rend magyar tartományához tartozott. KAR.

Orna, régi folyadékmérték Triesztben; 36 boccali = 66 lit.; az új O. = 1 bécsi akó = 40 boccali (bécsi pint).

Orne, francia département, (1896) 339,162 lak. 1897-iki termés: 840,000 hl. búza, 119,000 hl. rozs, 424,000 hl. árpa, 1.108,000 hl. zab, 452,570 hl. gyümölcsbor.

Orologia a. m. orográfia, l. *Hegyrajz* (VIII. k.).

Oromfal, az épület oromzatát (l. *Orom*, XIII. k.) alkotó falazat.

Orompart, l. *Telecska* (XVI. k.).

Orosháza (XIII. k.), nagyközség, 3515 házzal. Lakosai közt: 19,500 magyar, 350 tót és 106 német; hitfelekezet szerint: 16,650 ág. ev., 2750 római kat., 200 ref., 150 unitárius, 50 gör. keleti és 156 izr. O.-n van még pénzügyőri szakasz, csendőr-szakaszparancsnokság; négy takarékpénztár (az osztrák-magyar bank mellékhelye), egy hitelszövetkezet, ötosztályu polgári középiskola (gazdasági szakkal kapcsolatban), telefonhálózat; továbbá két cirokseprügyár, négy szálló, kaszinó, kereskedelmi csarnok, több olvasókör, sok vendéglő. A határ területe 20,346$^{572}/_{160}$ hold. A község négy bel- és négy külkerületre van felosztva; a belkerületeket öt templom s több emeletes ház díszíti; máskülönben is egészen városi jellegü. Lakói munkás és szorgalmas földmívesek s kereskedők, kiknek mig egyik része sertés, baromfi s egyéb állatok tenyésztésével foglalkozik, addig nagyobb része kereskedést űz, egyszóval O. az ipar, kereskedés, közlekedés, közmüvelődés és közigazgatás terén valóságos nagyvárosi jelleget öltött, mert az iparosok több külföldi s nemzetközi kiállításon vesznek részt s ott aranyérmekkel tüntettetnek ki; a kereskedés teljes virágzásban van, mutatja az, hogy hónaponkint 40—60 budapesti, bécsi, ausztriai, sőt sokszor külföldi cég utazói is megfordulnak s igen szép kötéseket tesznek. O.-nak közlekedés szempontjából is jó fekvése van, napjában négyfelől tiz személyvonat robog be, azonkivül igen jó közlekedési utai vannak stb. Szóval, ha igy halad, 2—3 év mulva lesz (és még nem volt eddig) rendezett tanácsu város.

Orosz hadsereg. Az összes véderő: 10.000,000, ebből katonailag kiképezve 3.510,000, ezenkivül 30,000 tényleges tiszt A kozákok előkészítő tanfolyama 65,000.

1. vonal: Hadsereg 2.066,000, hadi tengerészet 34,000, kozákok (I. sorrend) 70,000. 2. vonal: tartalékcsapatok 665,000, kozákok (II. és III. sorrend) 120,000, pótcsapatok 55,000. 3. vonal: honvédség (opolcsenyije) I. sorrend 1.100,000, honvédség II. sorrend 5.800,000, kozák honvédség 100,000. Az 1. vonalu hadsereg 18 évfolyamból áll, ezekből a tartalék-alakzatokat is alkotják. A véderő nem ismer 2. vonalu hadsereget, csak osztálycsoportokat a tartalék-alakzatokban, melyek magukat hasonló módon egészítik ki, mint az 1. vonalu hadsereg. A kozákok közül a II. és III. sorrend (4—4 évfolyam) a 2. vonalba tartozik, mely egyenértékü az 1. vonallal (I. sorrend), mert abból keletkezik. 3. vonal, 1. sorrend: 5 évfolyamból áll, melyek a hadsereg tartalékából léptek át teljes katonai kiképezéssel és 23 évfolyam közvetlen beosztottakból (alkalmasak felszabadítási cím nélkül); ezek csak csekély kiképezésben részesülnek (2 hatheti fegyvergyakorlat). 3. vonal, II. sorrend: 23 évfolyam közvetlen beosztottakból áll (kevésbbé alkalmasak és felszabadítottak) katonai kiképezés nélkül. Bár nagy számban vannak, de csekély értékük miatt katonailag nem számítanak. Póttartalék nem létezik, teendőiket az opolcsenyije I. sorrendje végzi.

Gyalogság: 2184 zászlóalj (1. vonal 838, 2. vonal 698, 3. vonal 648); a század hadi állománya: 4 tiszt, 244 ember (218 fegyver); fegyverzet: 7·62 mm.-es háromvonalas ismétlőfegyver és 10·65 mm.-es Berdan II. egytöltésü, döfőszurony nélkül; lőszer: az embernél 160 (84), a csapat-lőszerkocsiban 76 (48), a röpülő-hadosztályi tüzértelepnél 100 (64), a mozgó hadtest-tüzértelepnél 18 (13), összesen 354 (209) töltény; az ember összes megterhelése: 28·6 kg. fegyverenként.

Lovasság: 1240 század (1. vonal 624, 2. vonal 520, 3. vonal 96); póttestek: 160 század; különös alakzatok: 78. század; a lovas-század hadi állománya: 5 tiszt, 159 ember, 151 ló, 2 szekér, 148 lovas; fegyverzet: kard és rövid 10 mm.-es Berdan hátultöltő fegyver, rövid döfőszurony tokkal. Doni kozákok: kard, Berdan-fegyver szurony nélkül, 1 sor: 3·11 m. hosszu pika, a többi kozákoknál nemzeties fegyverzet lándsával; tisztek és altisztek: kard és revolver; lőszer (egységes): az embernél 36 töltény fegyverenként v. revolverenkint, a lőszerkocsin 18 töltény, a többi a gyaloghadosztály lőszertelepénél; a ló megterhelése: 132 kg.

Tüzérség: 4454 ágyu (1. vonal 2832, 2. vonal 982, 3. vonal 640); póttestek: 226 ágyu; egy kocsizó (lovagló) hegyi üteg hadi állománya: 6 (7, 6) tiszt, 260 (202, 300) ember, 207 (243, 206) ló, 8 (6, 8) ágyu, 16 (12) lőszerkocsi; ágyurendszer: Krupp (Baranovszkij-féle hegyi ágyu) 10·67 (8·7, 6·35) cm.; lőszer: nehéz ágyu 108, könnyü 150, lovagló 130 lövés.

Müszaki csapatok: 138 század árkász és hidász, 28 vasúti, 23 táviró-század, 24 léghajós tábori osztag, vár-léghajós osztag, 12 torpedó-század; fegyverzet és lőszer: Berdan dragonyosfegyver, az embernél 40 töltény. Hídvonat: 45 könnyü híd-vonat à 20 m. hadosztályonkint; 8 ponton-park à 262—358 m., mely fél- és negyedparkba osztható (Birago).

Hadi flotta: 72 csatahajó és cirkáló 483 ágyuval, 530 gyorstüzelő ágyuval és golyószóróval, 137 torpedónaszád.

Gyalogdandárok: 1. vonal: 96 gyalogdandár = 48 hadosztály, 10 lövészdandár; 2. vonal: 66 tartalék-, 12 kaukázusi dandár = 39 hadosztály; 3. vonal: 102 birodalmi véd- (opolcsenyije-) dandár. — Lovasdandárok: 1. vonal: 47 lovasdandár à 12 század = 22 lovashadosztály, a tartalék mint hadosztályi és törzslovasság; 2. vonal: 16 lovasdandár à 12 század a kozákok 2. és 3. sor-

rendjéből = 8 lovashadosztály; 3. vonal: 20 ezred opolcsenyije-lovasság. — Tüzér-dandárok: 1. vonal: 48 tüzérdandár à 6 üteg (hadosztályi tüzérség), 1 lovagló testőr-tüzérdandár, 2 kozáktüzérdandár; 2. vonal: 20 tartalék gyalog-tüzérdandár à 4 üteg. Különleges dandáralakzatok: 25 helyi dandár, 8 lovas-pótdandár.

Gyaloghadosztályok: 88; 1. vonal: 48 gyaloghadosztály; 2. vonal: 40 tartalék-gyaloghadosztály, 1. és 2. sorrend; 3. vonal: 40 opolcsenyijehadosztály, 1. és 2. sorrend (megszállási célokra). A gyaloghadosztály összes állománya: 480 tiszt, 20,061 ember, 4739 ló, 48 ágyu, 1140 szekér; ütközeti létszám: 14,000 lövőfegyver, 48 ágyu.

Lovashadosztályok: 22 (esetleg még 8 a 2. sorrendből); összes állománya: 209 tiszt, 4549 ember, 4944 ló, 12 ágyu, 267 szekér; ütközeti létszám: 3582 lovas, 12 ágyu.

Hadtestek: 23—24; egy hadtest ütközeti létszáma 2 (3) gyaloghadosztálylyal 27,904 (41,856) lövőfegyver, 3582 (3582) lovas, 108 (156) ágyu. Hadseregek: 5. G. T.

Oroszlánkő. A trencsénvármegyein kivül (l. *Oroszlánykő-Podhragy*, XIII. k.) volt ily nevü vár Heves vármegyében, Domoszló határában is. Ez az 1325—1489. években mindig fennállott s a nánai Kompolthy-családé volt. V. ö. Anjou-kori okm. (II. 231—33.). KAR.

Oroszország (XIII. k.). Az orosz birodalomban az első népszámlálást 1897 febr. 9. (jan. 28.) hajtották végre; e szerint kitünt, hogy az előbbi becslések alapján nyert adatok meglehetősen megbizhatatlanok voltak. Az 1897-iki népszámlálás szerint az egész birodalom összes lakóinak száma 128.889,264-re rúgott. E lakosság az egyes kormányzóságok szerint a következőképen oszlott meg:

Európai Oroszországban	Területe km²-ben	Lakosok száma	Esik 1 km²-re
Archangelszk	858,930	347,589	0·4
Asztrakhán	236,532	994,775	4
Besszarábia	45,623	1.933,436	42
Csernigov	52,402	2.321,900	44
Kurland	27,286	672,634	24
Doni kozákok vidéke	164,607	2.575,818	16
Jekaterinoszlav	63,395	2.112,651	33
Esztonia	20,248	413,724	20
Grodno	38,669	1.617,859	42
Kaluga	30,929	1.185,726	38
Kazán	63,716	2.191,058	34
Kijev	50,999	3.576,125	70
Kosztroma	84,149	1.429,228	17
Kovno	40,641	1.549,444	38
Kurszk	46,456	2.396,877	51
Harkov	54,495	2.509,811	46
Herszon	71,284	2.732,832	38
Livonia	47,030	1.300,640	28
Minszk	91,408	2.156,123	23
Mogilev	48,047	1.708,041	35
Moszkva	33,303	2.433,356	73
Nizsnij-Novgorod	51,274	1.600,304	31
Novgorod	122,339	1.392,933	11
Olonec	148,763	366,715	2
Orel	46,727	2.054,749	44
Orenburg	191,179	1.609,388	8
Penza	38,840	1.491,215	38
Perm	332,060	3.003,208	9
Podolia	42,018	3.031,513	78
Poltava	49,896	2.794,727	56
Pszkov	44,209	1.136,540	26
Rjezan	42,099	1.827,539	43
Szt.-Pétervár	53,768	2.107,691	39
Szamara	151,046	2.763,478	18
Szaratov	84,493	2.419,884	29
Szimbirszk	49,494	1.549,761	31
Szmolenszk	56,042	1.551,068	28
Tambov	66,588	2.715,453	41
Taurisz	63,447	1.443,566	23
Tula	30,690	1.432,743	47
Tver	65,331	1.812,825	28
Ufa	122,018	2.220,497	18
Vilna	42,529	1.591,912	37
Vitebszk	45,167	1.502,916	33
Vladimir	48,856	1.570,733	32
Volhinia	71,852	2.997,902	42
Vologda	402,732	1.365,587	3
Voronezs	65,895	2.546,255	39
Vjatka	153,658	3.082,788	20
Jaroszlav	35,613	1.072,478	30
Kalis	11,373	846,719	74
Kjelci	10,092	763,746	76
Lomzsa	10,561	585,781	55
Lublin	16,838	1.159,463	68
Pietrkov	12,249	1.409,044	115
Plock	9,446	556,877	59
Radom	12,352	820,363	66
Szjedlec	14,354	775,316	54
Szuvelki	12,551	604,945	48
Varsó	17,520	1.833,689	111
Finnországban (becslés szerint) 1896.	373,604	2.520,437	7
Egész európai Oroszországban	5.389,985	106.191,795	19

Ázsiai Oroszországban	Lakosok száma	Ázsiai Oroszországban	Lakosok száma
			453,123
Kuban	1.922,773	Turgai	644,001
Sztovropol	876,298	Uralszk	857,847
Terek	933,485	Szamarkand	1.560,411
Csernomorszk	54,228	Fergana s Pamir	1.479,848
Baku	789,659	Szir-Darja	1.438,484
Dagesztan	586,636	Tobolszk	1.929,092
Jelizavetpol	871,557	Tomszk	506,517
Erivan	804,757	Irkutszk	664,071
Karsz	292,498	Transzbaikalia	261,731
Kutaisz	1.075.861	Jakutszk	559,902
Tiflisz	1.040,943	Jenisszeiszk	118,570
Zakataly		Amur	220,557
Akmolinszk	678,957	Primorszkaja	339,127
Szemipalatinszk	685,197	Transzkaszpia	372,193
Szemirjescsenszk	990,107	Szakhalin	28,166
		Összesen ázsiai Oroszországban	22.697.469

A népmozgalom adatai:

	Házasságkötések (1890)	Születések (1890)	Halálesetek (1895)
Európai Oroszországban	867,476	4.916,259	3.385.485
Finnországban (1894)	16,113	76,206	47,467
Szibériában (1889)	23,481	259,288	177,834
Kaukázusban	56,550	347,817	221.762
Közép-Azsiában	8,540	127,699	84.855
Összesen	971.781	5.727,269	3.917.403

1897. gabonafélékkel, kapás növényekkel és takarmánynyal be volt vetve: Európai O.-ban 170.253,400, Lengyelországban 10.284.650, É-i Kaukáziában 9.459,440, Szibériában 8.402,000 és Közép-Azsiában 2.495,800, összesen 200.895,290 acre. A főbb termékek 1897-ben 1000 q. tonnákban voltak:

	Buzából	Zabból	Rozsból	Árpából	Különféléből	Burgonyából
Európai Oroszországban	6332	4325	14,080	7750	3771	15.624
Lengyelországban	473	340	1,345	590	202	5,789
É-i Kaukázusban (1896)	5707	2493	1,334	1388	2792	13,714
Szibériában	4464	775	2,679	6907	447	368

Ezenkivül európai O.-ban termett 290,000 t. lenrost és 645,000 t. lenmag, 301,500 t. kenderrost és 370,000 t. kendermag, 33,208,000 t. széna, 4.550,000 gallon bor. A bányászat szolgáltatott 1895-ben 41,140 kg. aranyércet, 4415 kg. platinaércet, 865 kg. ezüstércet, 742 t. ólomércet, 4951 t. cinkércet, 5481 t. rézércet, 1.431,000 t. vasat, 565,000 t. acélt, 8.867,000 t. szenet, 6.868,000 t. naftát és 1.523,000 t. sót. A külkereskedelmi forgalom az utóbbi években fokozódott. 1897. a kivitel értéke volt 704.222,000, a behozatalé 508,516,000 papir rubel, 1895. pedig 689.082,263, illetőleg 538.508,423. E forgalom az egyes országok szerint a következőképen oszlott meg (1897). Az érték 1000 rubelekben van kifejezve.

Az ország neve	Behozatal onnan	Kivitel oda
Németország	179,800	175,237
Angolország	102,091	150,899
Franciaország	24,683	63,684
Osztrák-magyar monárkia	19,297	39,082
Belgium	25,037	32,716
Németalföld	5,863	87,255
Törökország	5,589	12,686
Olaszország	10,538	31,472
Dánia	1,885	9,235
Románia	1,360	10,926
Amerikai Egyesült-Államok	47,678	2,707
Khina	13,771	1,008
Egyiptom	24,092	5,816
Egyéb országok	46,832	1.499

1898. az orosz kereskedelmi flotta állott 391 gőzösből (116,513 t.) és 1755 vitorlás hajóból (155,430 t.). Ugyanazon évben érkezett a Fehértenger kikötőibe 716 hajó (314,544 t.), a Baltitengeriekbe 5753 (3.500,453), a Fekete- és az Azovi-tenger mellékiekbe 3197 (3.943,346 t.); távozott az első helyen említettekből 677 (312,176 t.), amásodik helyen említettekből 5682 (3.489,763 t.), és végül az utolsókból 3162 (3.933,494 t.), összesen érkezett 9666 hajó (7.758,343 t.) és távozott 9521 (7.735,433 t.). Az állam rendes bevételei és kiadásai az utóbbi években rendesen fölösleggel zárulnak; ellenben a rendkivüli bevételek és kiadások deficittel, miként a mellékelt kis tábla mutatja, amelyben az összegek papirrubelekben vannak kifejezve:

Év	Rendes bevételek	Rendes kiadások	Rendkivüli bevételek	Rendkivüli kiadások
1894	1.145.352.364	1,045.512,088	75.226,335	101.423,380
1895	1.244.362,202	1,129.439,236	153.068,740	366.634,470
1896	1.368.719,351	1,229.044,280	43.500,457	255.308,655
1897	1,416.386,096	1,299.649,313	42.591,539	194.948,911

A legtöbb jövedelmet hajtja a szeszadó (280,129,000 rubel), az államvasutak (277.846,000) és a vámok (195.685.000 rubel). A legtöbb kiadást okozzák az államadósságok (258.558,000) és a hadsereg (293.700,000 rubel). —zik.

Története. II. Miklós 1896. történt koronázása után sem tért le arról az útról, melyet trónraléptekor népeihez intézett manifesztumában maga elé tűzött. Célját humánus eszközökkel igyekszik megközelíteni. Még az oroszosítás és központosítás terén sem alkalmaz erőszakot és üldözést, kivéve a szánandó Finnországban (l. o.). Áttérve az 1897. év eseményeire: eltörülte az 1719 óta fennállott nyomasztó útlevél-adót és az utolsó lengyel felkelés után a lengyel földbirtokosokra és háztulajdonosokra kivetett százalékadót. A lengyelekkel egyáltalában humánusabb szellemben kezdett bánni. Már Suvalov gróf helytartó szakított a Muraviev- és Gurko-éra kegyetlenségeivel; 1897 ápr. kinevezett utóda pedig, Imeretinszky herceg még szelidebben lépett fel, bár politikai és közjogi tekintetben engedményt ő sem tett. Annyit azonban megengedett, hogy a lengyelek Litvániában s Ukrainában megint földbirtokot vásárolhatnak; továbbá, hogy a lengyel sajtó lengyel ügyekről irhat; a varsói szinház élére egy lengyel főnemest állított és megengedte, hogy a Mickievicz-szoborra pénzt gyüjthessenek. E jóindulatnak meg is lett a kivánt hatása. Midőn a cár és neje aug. 30-án Varsóba érkezett, a lengyelek is tiszteletteljesen fogadták s incidens nem zavarta az ünnepélyeket. A központi kormányban történt változások is magukon viselik az új idő bélyegét. A reakcionárius Voroncov-Daskov (házminiszter) visszalépett és Pobjedonoszev, a szent zsinat egykoron mindenható fejének befolyása lassacskán gyöngült. Amit évtizedek óta lehetetlenségnek tartottak, most megtörtént. Midőn a szent zsinat azt ajánlotta, hogy a német gyarmatosok gyermekeit hittanra s a német nyelvre orosz nyelven tanitsák, a cár meghagyta, hogy e két tantárgyban az anyanyelvet kell használni. Nov. 29. érvénybe lépett az *aranyérték*.

A *külső politika* terén következetesen, csakhogy zajtalanul a birodalom területét és érdekkörét egyre tágitották. A keleti kérdésben ugyan szélcsend állott be, de Ázsiában és különösen a távol Keleten az orosz zászló egyre hódított. A külügyi politika vezetését a cár 1897 jan. 13-án *Muraviev* grófra bizta, ki feladatának tagadhatatlanul megfelelt. A cár ez évben három európai uralkodót fogadott udvarában: ápr. I. Ferenc József császárt és királyt, akit új külügyminisztere, Goluchowski gróf is elkisért; továbbá (aug. 7-én) II. Vilmos császárt és nejét, aug. 23. pedig Fauret, a francia köztársaság elnökét, mely alkalommal a franciák örömére a várva várt «nations alliées» a cár ajkáról csakugyan elhangzott. A francia szövetség, melynek egyébiránt O. mostanig több hasznát látta, mint szövetségese, e szerint most is egyik tengelye az orosz politikának. Hogy a Németországgal fennálló viszony ne veszitsen barátságos jellegéből, arról a körültekintő II. Vilmos gondoskodik, habár, amint ez Bismarck utolsó indiskréciója folytán kitudódott, Caprivi kancellár az elődje által a szövetséges Ausztria kijátszásával kötött titkos német-orosz szövetséget meg nem újította. I. Ferenc József látogatása óta Ausztria-Magyarországgal is barátságosabb viszony kapott lábra; tanuság rá az a körülmény, hogy a krétai felkeléssel és a török-görög háborival szemben mindkét nagyhatalom versenyt igyekezett elszigetelni a háborut és teljesen megegyező diplomáciai jegyzékekben intették a Balkán államokat semleges magatartásra. Mióta az olasz trónörökös Ilona montenegrói hercegnőt eljegyezte, a cár Olaszországgal szemben is barátságosabb magatartást tanusit. Angliával azonban, különösen Azsiában tovább folyt a külső barátság leple alatt a versengés, mely hol itt, hol

ott félreértésre és összekoccanásra vezet, melyet a két versenytárs azután valami kompromisszummal igyekezett elsimitani. A közel multban Törökországban, Ázsiában, Persiában és Afganisztánban majd az angol, majd az orosz befolyás kerekedett felül; Khinában ellenben mind időrendi sorban, mind területi nagyobbodás tekintetében az orosz befolyás van előnyben. A khinai udvar a túlhatalmas szomszéd szárazföldi hadseregeitől jobban tart, mint az angolok hadi hajóitól. A szibériai vasút befejezése felé közeleg s az orosz kormány nem késett annak az orosz érdekkörbe, vagyis Mandsuriába való folytatásáról jókor gondoskodni, amihez 1896 aug. 27. meg is nyerte Khina hozzájárulását. Egyúttal azonban Mandsuria déli partján jégmentes kikötőre is vágyódott és ime az 1898 márc. 27. kötött szerződésben 25 évre szóló bérlet alakjában ezt is megkapta. Márc. 28. szállották meg orosz csapatok Port Arthurt és egyúttal Talienvan szigetét; az előbbit hadi kikötővé alakították át, mig az utóbbin szabad kereskedelmi kikötőt nyitottak, hogy az angolok növekvő féltékenységét eloszlassák.

Az 1898 szept. végbement khinai palotaforradalom, mely az ifju császár reform-kormányának véget vetett, szintén az oroszoknak kedvezett, kik nem szivesen látták ezeket a reformokat, amiért is az ismét trónra jutott özvegy császárné pártját fogták. *Koreában*, ahol az oroszoknak a szivós japán befolyás ellen kell küzdeniök, tanácsosnak tartották (1896 jul. 9.) Japánnal ideiglenesen modus vivendit kötni, melynek értelmében egyik állam Koreában éppen annyi jogot és befolyást gyakorolhat, mint a másik; egyúttal Korea függetlenségét pedig mindkettő elismerte. Szóval O., melynek Khina miatt esetleg egy angol háborutól kellett tartani, Koreában egyelőre fegyverszünetre lépett Japánnal. — Az 1898 máj. Ferganában kitört felkelést, melyet néhány igazhivő muszlim pap szitott, pillanatnyi siker után könnyü szerrel elfojtották. Az *örmény kérdésben* a cár az orosz területre emigrált örmények visszatérítését sürgette (és most is sürgeti), csakhogy a portán ez a repatriálás sok nehézségbe ütközik.

Az 1899. év újabb sorozatát hozta meg a belügyi reformoknak. Máj. a cár elnöklete alatt tanácskozó bizottság abbeli nézetének adott kifejezést, hogy a *Szibériába való deportálás* manapság nemcsak hogy nem használ, hanem még ártalmára van az országnak. A császár e határozat alapján arra hivta fel a bizottságot, hogy a deportálás helyett más, a célnak jobban megfelelő büntetéseket hozzon javaslatba. Ugyancsak máj. I. Miklós az orosz csillagászati társulatot arra szólította fel, hogy a *naptár-reformban* tegyen javaslatot. Aug. 18. az új súly és mérleg lépett életbe. E szerint az orosz súlyegység a font (409·512 g.); 1 veder (vedro) 30 font $16^1/_2$ Celsius-hőfoku desztillált viz; a hosszmértékegysége pedig az arsin = 71·12 cm. A méterrendszer használatát a kormány ugyan megengedi, de az állammal szemben magánszemélyek azt nem alkalmazhatják. Nagy és életbevágó reformok készülnek a *közoktatás* terén. Hogy a *főiskolák reformra* szorulnak, azt az évről-évre ismétlődő diák-mozgalmak és a hallgatók sorából megalakuló nihilista összeesküvések is tanusítják. Miután a kormány az 1899 febr. kitört egyetemi zavargások megtorlásaként a szt.-pétervári, moszkvai és kijevi egyetemet bezáratta, több száz hallgatót pedig szigoru büntetéssel, még deportálással is sujtott: a cár Bogolepov közoktatási miniszter és Witte pénzügyminiszter által megvizsgáltatta a zavargások okait, majd pedig azok jelentése alapján jun. 5. az egyetemek rektorait és tanárait, nemkülönben a durva erőszakra vetemedett rendőrséget megdorgálta, a hallgatóknak pedig humánusabb bánásmódot és reformokat helyezett kilátásba. Aug. 9. elrendelte, hogy az egyetemi hallgatók számára tanáraik vezetése alatt egyrészt irodalmi és tudományos körök alakíttassanak, melyekhez az állam tetemes összeggel fog járulni, másrészt pedig technikai és gyakorlati céloknak szolgáló műhelyek rendeztessenek be. A kormány azonfelül 2.262,000 rubel árán konviktusokat fog létesiteni, melyekben a hallgatók olcsó áron teljes eltartásban fognak részesülni. Jul. 25. jelent meg a közoktatásügyi miniszter ama rendelete, melyben a *középiskolák tanterv ének reformját* tüzte ki napirendre. Kitünt ugyanis, hogy a Tolsztoj gróf által 20 évvel azelőtt életbe léptetett tanterv a klasszikus és humanista tárgyakra (a reális szakok és a modern nyelvek rovására) túlságos nagy súlyt fektet; egy bizottság lesz hivatva a két tantárgy-csoport között az egyensúlyt helyreállitani. Ezt a köriratot szept. 8. egy másik követte, mely a testgyakorlás szabályozását és többrendbeli szakiskola felállítását helyezé kilátásba. Ugyancsak a nyáron a kormány még egy harmadik fontos újítás tervével barátkozott meg; oly újítással, mely fontosságra nézve a jobbágyság eltörléséhez hasonlítható. Kötelezővé akarja tenni az *elemi iskolák látogatását*, még pedig először is próbaképen a szentpétervári kormányzóság területén. Az iskola-kényszer keresztülvitelének céljából a kormány a kis gyermekek számára éjjeli menedék-házakról fog gondoskodni. Az utolsó években O. nagy részében dühöngő inség, melyet (a teljesen korrumpált bürokrácia bűnei folytán) sem a kormány segélypénzei, sem a vöröskereszt-egyesület s más emberszerető társulatok könyöradományai nem birtak csillapítani, oly megdöbbentő arányban mutatta be az alsó néposztályok tudatlanságát és babonáját, hogy a kormány e hátramaradás orvoslása elől többé el nem zárkózhatott. A pórosztály nyomorán a kormány egyébiránt még egy másik életbevágó reform útján igyekszik segíteni. Witte pénzügyminiszter sok évi fáradozás árán keresztül tudta vinni az államtanácsban, hogy az *adóügyet* is reformálhassa. A parasztközségek együttes felelősségének elvét megdönteni ugyan neki sem sikerült, de az adókivetést és behajtást illetőleg néhány méltányos kedvezményben részesité a vidéki adófizetőket. Witte miniszter különben, amint ez 1899 tavaszán kelt titkos jelentéséből (mely indiszkréció folytán a Times ápr. 26. számába került) kiderült, újabban Angliában keres az orosz termények számára piacokat, miután a magas védvámok folytán Franciaország már csak kevés orosz

gabonát fogyaszt. Witte azonfelül az orosz részvénytársulatokat is igyekszik szaporítani, melyek száma jelenleg 1100-ra becsülhető, 1800 millió tőkével, míg a külföldi részvénytársulatok száma 160-ra tehető. Meg akarja egyúttal könnyíteni az ily társulatok alakításához szükséges engedélyezés elnyerését.

Bizonyos, hogy a mai O.-ban is még ugyanazon ellentétes áramlatok észlelhetők, miut régente. Maga Witte, Sipjagin (az 1899 nov. kinevezett új belügyminiszter) és híveik mindenképen arra törekszenek, hogy O.-ban (ha nem is az orosz viszonyokhoz sehogy sem illő nyugateurópai sablonra, de azért mégis a nyugati civilizáció szellemében folyó) reformokat létesítsenek, melyeknek behozatalától azonban az ó-orosz párt, a szent zsinat és az ortodox papság szinte irtózik. Míg továbbá a reformpártnak pénzhiánynyal kell küzdenie, az állam milliókat költ a panszlávizmus és a militárizmus céljaira. 1899 márc. 10. kelt leiratában II. Miklós dicsérettel halmozza el Wittét takarékoskodásáért, melylyel az állami adósságot tudta leszállítani; másképen pedig ugyanezen a napon arra utasítá Wittét, hogy a hajóhad szaporítására 90 millió rubelt bocsásson a hadügyminiszter rendelkezésére. Mily ellenmondások!

A *külügyi politika* 1899. is a megelőző év kerékvágásában haladt. Európában a cár a béke jeligéjét hangoztatta, sőt mindenképen rajta volt, hogy a kezdeményezése folytán egybegyűlt *hágai konferencia* (l. o.) gyümölcsöző határozatokat hozzon. De míg II. Miklós humánus reformjaival és a világbéke fentartására irányuló törekvéseivel közhálára tette magát érdemessé, másrészt ebbeli érdemeit a finnek leigázásával, két új hadtestnek felállításával s a Közép- és Kelet-Ázsiában követett hódító politikájával megint illuzóriussá tette. Ami Persiát és Afganisztánt illeti, ott ugy látszik elérkezettnek látja az időt, hogy a transzváli háboru által lekötött Anglia rovására határköveit dél felé előre tolja. Erre vall az a körülmény, hogy az orosz kormány 1900 jan. 10,000 főből álló hadtestet — «próbamozgósítás» címén — Kaukazusból déli Turkesztánba, Kuskba áthelyezett. A balkáni félszigeten ellenben most is a nyugodt szemlélő szerepével éri be és mindössze Szerbiával éreztette rosszalását, midőn Milán exkirály Knezevics merényletét arra használta fel, hogy a radikális pártot összetörje. E miatt a szentpétervári udvar egy időre még a diplomáciai összeköttetést is megszakította Szerbiával, sőt ugy látszik, mintha Sándor szerb királynak Bécsben (1900 jan.) tett látogatása és barátságos fogadtatása az 1897. nehezen helyreállott osztrák-orosz entente-ot megint kockára vetné. Az 1900. évi költségvetés a bevételeket és kiadásokat egyaránt 1,757.387,103 rubelben tünteti fel.

Irodalom. Legros, Aux pays russes, Páris 1896; Lestrades, La Russie à l'avènement de Nicolas II, 1896; Leroy-Beaulieu, Études russes et européennes. 1897; Stepniak, King Log and King Stork, a study of modern Russia, London 1896; Thompson, Russian politics, u. o. 1895; Verstraete, La Russie industrielle, Páris 1897; Horn Antal, Az orosz bank története, Közgazdasági Szemle 1897; Kleinschmidt A., Drei Jahrhunderte russischer Geschichte 1598—1898, Berlin 1898; Krause, Russia in Asia, a record and a study 1588—1899, London 1899; Schön, Über Ziele Russlands in Asien, Bécs 1899; Clarke G. S., Russia's sea power, London 1898; Page J. L. W., In Russia without Russian, u. o. 1898; Milukow P., Skizzen russischer Kulturgeschichte, németre fordította Davidson, 1 köt., Lipcse 1898; Simkhowitsch, Die Feldgemeinschaft in Russland, németre ford., Jena 1899; Vallat G., La Russie d'autrefois et la Russie d'aujourd'hui, Páris 1899; Phibbs J. M., Visit to the Russians in Central Asia, London 1899; Skrine F. H. és Ross E. D., The heart of Asia: Russian, Turkestan and the Central-Asian Khanates, Philadelphia 1899; Krahmer, Russland in Ost-Asien, Lipcse 1899. M. L.

Orosz vasutak. Az európai Oroszország vasúti hálózatát az utolsó esztendők során több fontos vonallal kibővítették. Az új vonalak közül említendők: a Rjasanból Kazanba, a Vologdából Archangelbe és a Pszkovból Ribinszken át Jaroszlávba vezető vonal. A Kaszpi-tenger mellett 1898. kiépítették a petrovszk-derbenti vonalat. Szintén akkortájt megnyitották a Volga melletti Szaratovból Uralszkba vezető, valamint az Urálra meg a szibériai forgalomra nagyon fontos caricin-novorosszijszki vonalat. 1899. megkezdték az 1205 km. hosszu perm—vjatka vologda—pétervári vonal építését, amely Szibériát a legrövidebb úton összeköti a Keleti-tengerrel. A Kaukázusban 1899. befejezték a tiflisz-karszi vonalat.

Oroszy *Vilma*, l. *Kacziány*.

Orotava, *La* (Aurotopala), város Teneriffa Kanári-sziget ÉNy-i partján, a Pico de Teyde hegy alján, 5 km.-nyire a tengertől, (1887) 8876 lak. Közelében van *La Paz* nyári lak, melyben Humboldt Vilmos 1799. a 15 m. kerületü hires O.-i sárkánypálmát leirta, mely 1868 jan. 2. vihartól elpusztult.

Oroya, perui város, Junin departementóban, 3703 m. magasan fekszik s az egyik kordillerai vasút végső állomása.

Orpheus-harmonika, l. *Pánharmonikon*.

Orrjegy, a sisaktakaró középkori magyar neve, ami a sisak csúcsához erősített s a keresztes hadjárat vitézei által a nap heve ellen védelmül használt vászonlepedőből állt. A vitézség jelének tekintették, ha a lepedő a csatákban minél jobban elrongyolódott. Ebből alakult később a címereknél alkalmazott s a sisakról lecsüngő foszlány. N. G.

Orrmányvitorlavezető (ném. Klüverleiter; ol. draglia; ang. jibs-stay), egy, a tarcsötelekkel párhuzamosan futó kötél, amelyen a rajta csúszó karikák segélyével az orrmányvitorlák fel- és lehúzatnak, szélnek táratnak, illetve bevonatnak. A vitorlák felszegélye a karikákhoz van varrva.

Országcímer használatának dija, l. *Díj*.

Országgyülési Értesitő, hirlaptudósító vállalat, amelyet 1870. *Maszák* Hugó (XII. k.) és *Egyesy* Géza (V. k.) alapitottak. A belföldi — főkép politikai — eseményekről látja el tudósítással a hazai sajtót. L. még *Magyar távirati iroda*.

Országos betegápolási alap, l. *Betegápolás*.

Országos és egyetemes tanügyi kongresszus (II.). Magyarország tanitóinak, tanárainak, általában a neveléssel s a nevelés ügyével foglalkozó polgárainak 1896., Magyarország fennállásának megünneplésére tartott egyetemes és közös gyülése. Másodiknak nevezik azért, mert az első olynemü gyülés, amely a tanítók, tanárok, nevelők egyetemét magában foglalta, 1848. tartatott. Ez volt az u. n. *első egyetemes és közös magyar tanitó gyülés*, amelyet dr. *Tavasi* Lajos s a protestáns tanítók s tanárok hivtak össze s a pesti *Nevelési Társaság* elnökével, *Ney* Ferenccel élén, rende-

zett. E gyülés jul. 21—24. napjain tartatott, tagjainak száma 257 volt. *Négy* szakosztálya működött, u. m. a közös és egyetemes ügyeket tárgyaló választmány, a népoktatási, a középiskolai s a főiskolai szakosztály; az ötödik, a reál- és ipariskolai szakosztály nem jött létre. A szabadság, egyenlőség, testvériség eszméinek s alkotmányos állami életünk megszületésének hatása alatt álló gyülés radikális szabadelvű irányt követett. Nevezetesebb határozatai voltak: a közoktatási minisztérium választassék el a kultuszminisztériumtól; az iskolák az államéi legyenek a tanítás szabadságának biztosításával; a tanítók a hitfelekezeti különbséget tekintetbe nem véve, az állam organizmusában különálló államhivatalnoki karba vétessenek fel; a tanítók, mint az államhivatalnokai, egyedül csak az államhatalom alá helyeztessenek s attól kapják a hivatalukhoz illő fizetést; a tanító szakmájától eltiltó hivatalt ne viseljen; a tanító, ha 25 évig hivataloskodott, nyugdíjaztassék s az országos földalapból egy telekkel jutalmaztassék meg.

A 48 évvel később (1896 jul. 2—8.) tartott kongresszus fejlettebb s elágazóbb szervezetü tanügyi viszonyaink képét mutatta. Tagjainak száma 4676 volt, akik legnagyobb részt elemi iskolai tanítókból s tanítónőkből állottak (3159), de képviselve volt ott az egyetemtől a kisdedóvóig minden iskolanem, s a közoktatási minisztériumtól az iskolaszékekig a közoktatási kormányzat minden foka és ága, s jelen volt még 370 tanügybarát. A kongresszus egyetemét magában foglaló összes üléseken kivül a kongresszusnak 19 szakosztálya működött, u. m. az általános és iskolai pedagogiai, családi nevelési, társadalmi nevelési, testi nevelési, iskolai egészségügyi, kisdednevelési, népiskolai (V. egyetemes tanítógyülés), polgári iskolai, tanítóképzési, középiskolai, főiskolai, kereskedelmi iskolai, színészeti, emberbaráti intézeti s árva- és szeretetházi, rajzoktatási, kézimunkaoktatási, gyorsirási, nőnevelési, iskolai felügyeleti szakosztályok s ezeken kivül a kongresszussal kapcsolatosan 16 országos és megyei tanítói s tanári egyesület tartotta közgyülését. A kongresszus elnöke *Heinrich* Gusztáv egyetemi tanár s a magyar pedagogiai társaság elnöke s főtitkára *Nagy* László tanítóképző-intézeti tanító volt. A kongresszus megtartására a mozgalmat *Nagy* László indítványára 1893. a magyarországi tanítók országos bizottsága indította meg, de résztvettek annak előkészítésében és szervezésében az összes országos tanítói (tanári) egyesületek, 157 vidéki tanító-egyesület s testület, az országos közegészségügyi egyesület, számos nőegyesület. A rendezés munkáját egy nagy rendező bizottság s a magyar tanítók kaszinója végezte. A kongresszust a közoktatási kormány, Budapest főváros törvényhatósága, továbbá 31 vármegyei s városi törvényhatóság, s az ev. ref. egyházi főhatóságok részint anyagilag, részint erkölcsileg támogatták.

Az O. alapeszméjében megegyezett az 1848-ikival, vagyis azon törekvésben, hogy *egységes iskolai szervezet* alkottassék s a közoktatás egységéhez vezető út és mód gyanánt a szó tágabb értelmében vett «tanítók» *társadalmi egysége* megteremtessék. Az egyetemes testületi szellem óhajának legélénkebb kifejezést adott maga a közoktatásügyi miniszter, *Wlassics* Gyula, üdvözlő beszédében mondván: «Nem szabad, hogy a tanügy különböző fokozatai és ágazatai a különböző csoportérdekek partikuláris előtérbe állítására, az elszigeteltség szükkeblüségére vezessenek. A tanügy munkásai szivében kell gyökereznie a nagy elvnek: Egy mindnyájáért, mindnyája egyért!» *A nemzeti közoktatás egységes szervezetével* a kongresszus ülésein *Berzeviczy* Albert előadó foglalkozott. Az iskolának az államhoz való viszonyában az O. nem foglalt el oly radikális álláspontot, mint az 1848-iki. Ez ügynek előadója az összes ülésen *Sebestyén* Gyula volt, szerinte a közoktatás az államfenségnek integráns része, de a tanítás szabadsága az állam követelményével összeegyeztetendő. Az állam meghagyhatja bárkinek kezén a közoktatást, azaz taníthat bárki: az egyes, a testület, egyesület, szövetkezet, v. bármiféle institució; de az államhatalomból kifolyólag csak ugy és csak aképen, hogy az állam akarata mindenkor érvényesülhessen és semmi, ami az állam akaratával ellenkezik, ne érvényesülhessen. Ez a fölfogás érvényesült az egyes szakosztályok határozataiban is, amennyiben kimondották, hogy az iskolák állításában és fentartásában az állam jogai és érdekei biztosítandók: tanítói (tanári) képesítést csak az állam adhat; az állami felügyelet intenzivebbé teendő s nagyobb végrehajtó hatalommal látandó el. Az egyetemes és egységes tanítói közszellem megalkotásával *Beke* Manó előadása alapján foglalkozott a kongresszus, s kivánatosnak mondotta, hogy az ország tanítói testületei kerületenkint ne tagolódjanak az iskolanemek s felekezetek szerint, s a tanítói elnevezés minden tanügyi munkásra általánosíttassék. *Gőőz* József előadása alapján kimondotta a kongresszus, hogy országos *tanítók háza* létesítendő, amely jótékony célja mellett az egyetemes tanítói közszellem megtestesítője is legyen. Az iskola belső életének kifejlesztésével *Alexander* Bernát foglalkozott az összes ülésen. A nemzeti irány a kongresszus összes tanácskozásaiban s határozataiban megnyilatkozott. Ezért az élesen kidomborodó nemzeti irányért a kongresszus a magyarellenes külföldi sajtó s a hazai nemzetiségek részéről erős támadásokban részesült.

A kongresszus határozatai és tanácskozásai egy *Naplóba* foglalva kiadattak. Az 1600 oldalra terjedő nagy művet a kongresszus bizottságának megbizásából *Nagy* László főtitkár s az ő vezetése mellett *Kovács* János, *Beke* Manó és *Hajós* Mihály titkárok szerkesztették. NAGY LÁSZLÓ.

Országos Hirlap, politikai napilap, mely Budapesten 1897 okt. *Mikszáth* Kálmán szerkesztése alatt indult meg s 1899 jan. 26. megszünt, illetőleg beleolvadt a Pesti Hirlapba.

Országos iparegyesület, l. *Iparegyesület.*

Országos iparoktatási tanács, l. *Iparoktatási tanács.*

Országos ipartanács, l. *Ipartanács.*

Országos központi hitelszövetkezet, l. *Szövetkezetek.*

Országos községi törzskönyv-bizottság, lásd *Helynevek.*

Országos letartóztatási intézetek. A munkácsi fegyháznak 1897 márc. történt beszüntetése után az O. a következők: *a)* az illavai, lipótvári, soproni, váci, szamosújvári és nagyenyedi kir. orsz. fegyintézetek, kizárólag férfi egyének számára; *b)* a mária-nosztrai kir. orsz. fegyintézet, kizárólag nők számára; *c)* a szegedi kir. kerületi börtön kizárólag férfi egyének részére; *d)* a kis-hartai királyi közvetítő intézet ugyancsak kizárólag férfi egyének részére; *e)* a budapesti kir. orsz. gyüjtőfogház mindkét nembeli egyének számára. Ez intézetek összesen 6485 egyén befogadására alkalmasak, tényleg azonban 1897-ben 8155 egyén volt bennük letartóztatva. Az O.-ra vonatkozó statisztikai kimutatásokról a m. kir. igazságügyminisztérium 1895—1898. évi működéséről szóló jelentés (Budapest 1899) nyujt felvilágositást. v.

Országos magyar gazdasági egyesület (XIII. k.) kebelében 1896 dec. 13. megalakult a *Gazdasági egyesületek országos szövetsége*, melyben az O. központi vezetése mellett ez ideig negyven vármegyei gazdasági egyesület és más a mezőgazdaságra vonatkozó egyesület szövetségre léptek azon célból, hogy a gazdasági egyesületek közös érdekeit, illetőleg a hazai mezőgazdaság ügyét közös erővel előmozditsák, megvédelmezzék és a mezőgazdaság jelentőségének minden irányban érvényt szerezzenek. bls.

Országos magyar iparművészeti muzeum (XIII. k.) palotáját 1896 okt. 25. avatták fel a király jelenlétében.

Országos magyar királyi szinművészeti akadémia, l. *Szinművészeti akadémia* (XV. k.).

Országos művegyészeti hivatal, l. *Művegyészeti hivatal* (XII. k.).

Országos orvosszövetség. Magyarország orvosainak szabad társulása, melynek célja az orvosok érdekeinek megóvása és orvos-etikai kérdések tisztázása. Megalakultát, amely 1897. történt, több évig tartott élénk vitatkozások előzték meg, ebben a kamara-rendszert pártolók állottak ellentétben azokkal, akik ezen rendszert ellenezték, főleg azért, mert egy akkori belügyminiszteri törvényjavaslat értelmében az orvosok a kamarában autonomiájukat nagy mértékben korlátozva látták. Döntésre került a kérdés az 1896. ezredévi kongresszuson, amidőn az egybegyült orvosok *Kétly* tanár indítványát, hogy a kamara mellőzésével szabad orvosszövetség alakittassék, szótöbbséggel elfogadták. A kiküldött bizottság az előmunkálatokkal elkészülvén, az alapszabályok belügyminiszteri megerősités után a szövetség első kongresszusában megválasztotta tiszti karát, élén *Kétly* Károly tanár elnökkel. Az O. fiók-szövetségekre oszlik, amelyek vármegyénként, nagyobb városonként alakultak meg; eddigelé 73 ilyen fiókszövetség van s az ország összes orvosainak csaknem öthatoda belépett. Ezen fiókszövetségek közt a kapcsolatot az igazgató tanács alkotja, ennek tagjai az elnökségen kivül 30 választott tag és a fiókszövetségek elnökei, v. azok helyettesei. Minden felmerülő ügy ezen tanácsban, majd a fiókszövetségekben került tárgyalásra s végleges elfogadás végett az évenkint egyszer változó helyeken megtartott általános kongresszus elé terjesztetik. A kongresszuson az O. minden tagja részt vehet. Az O. ilyen általános munkásságát lehetővé teszi hivatalos lapja, az Országos Orvosszövetség, amelyet az O. főtitkára, Jendrássik Ernő szerkeszt, már harmadik évfolyamában jár a tagoknak tagsági dijuk fejében. Az O. világszerte elterjedt mozgalom következménye, amelynek kútforrását az orvosok igen fáradságos munkásságának nagyon hiányos honorálása alkotja, ennek következteben az orvosok erkölcsi érzületét s a tudományos mértékét is veszedelem fenyegeti. A viszonyoknak ezen megromlását nem annyira a megjavult egészségi helyzetnek vagy az orvosok túlságos számának tulajdonithatjuk, hanem megtaláljuk alapjait törvényeink mostoha elbánásában, a törvényhozás kevés érzékében a közegészségügy iránt s a betegegyesületek veszedelmes megszaporodásában. Az O. eddigi munkássága főleg a szervezkedésben állott, továbbá tagjai számára nyugalomdij- és segélyzőintézetet alkotott s munkásságát széles körben megindította. —ss—

Országos vizépitési igazgatóság, szervezték 1899. a földmivelésügyi minisztérium kebelében, az *Országos vizépitészeti és talajjavító hivatal* helyébe (XIV. k.) a vizügyi műszaki szolgálat ellátása céljából. Négy osztálya van: a dunai, tiszai, kulturmérnöki és vizrajzi; azonkivül van két alosztálya: a halászati és közegészségügyi. bgd.

Országos vizügyi műszaki tanács, l. *Vizügyi műszaki tanács* (XVI. k.).

Ortega *Kázmér*, l. *Ort.* (XIII. k.).

Orth *Albert*, német mezőgazda, szül. Lengefeldben (Waldeck) 1835 jun. 15. Göttingában és Berlinben tanult, három évi mezőgazdasági és technikai gyakorlat után 1860—65. a beberbecki gazdasági iskolán tanitott. 1870. magántanár lett a hallei egyetemen, 1871. pedig rendes tanár a berlini egyetemen és gazdasági intézetben. 1875 óta tagja a német mezőgazdasági tanácsnak, 1886 óta elnöke a német mezőgazdasági társaság földmiveléstigyi osztályának. Művei: Beiträge zur Bodenuntersuchung (Berlin 1868); Geognostische Durchforschung des schlesischen Schwemmlandes zwischen den Zebtener und Trebnitzer Gebirge (u. o. 1872); Die geognostisch-agronomische Kartierung, mit besonderer Berücksichtigung der geologischen Verhältnisse Norddeutschlands und der Mark Brandenburg (u. o. 1875); Rüdersdorf u. Umgegend (u. o. 1877); Wurzelherbarium der landwirtsch. Hochschule (u. o. 1894); Wandtafeln für den Unterricht in der Bodenkunde (u. o. 1876).

Orthophorm (P-amido-m-oxybenzoesavas methylester), fehér, könnyü, izteln és szagtalan por. Helyi érzéstelenitő. Hat a nyálkahártyákra és a szabadon fekvő idegek végére. Jó eredménynyel alkalmazzák nagy foku (III.) égési sebekre, fájdalmas tályogokra. Láb-, comb- és garatfekélyeknél a váladékot csökkenti. Szárit és antiszeptikus hatásu. Gyógyitja a zúzott sebeket, sérüléseket. Belsőleg kerek gyomorfekély és gyomorrák ellen rendelendő. 0·5—1·0 grammot napjában többször, de leginkább a sósavas sóit. Külsőleg kenőcsben. Jobb a kokainnál, mert nem mérgező. sch—r.

Ortlerit, az Ortler vidéken előforduló, a porfiritek csoportjába tartozó kőzet.

Orto-származékok, l. *Benzol-származékok* (III. k.).

Ortvay (Orthmayr) *Tivadar*, történetiró, szül. Csiklovabányán (Krassó) 1843 nov. 18. Hittanulmányait Temesvárt végezte, hol egyházmegyei áldozópapnak szentelték fel. Bölcsészeti tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, hol bölcseleti doktorrá avatták fel. Több helyen volt segédlelkész. Később a lugosi gimnázium tanára, egyet. magántanár és a nemzeti muzeum régiségtárának segédőre lett. 1875. a pozsonyi jogakadémia tanárává nevezték ki s most is ott működik. 1875 máj. 26-án a m. tud. akadémia levelező tagul választotta. Utóbb szentszéki ülnökké s pápai kamarássá nevezték ki. Számos történeti és archeologiai műve közül nevezetesebbek: *Magyarország régi vizrajza* (1882, 2 köt.); *Magyarország egyházi földleirása a XIV. sz. elején* (1891, 2 köt. és 6 nagy térképpel, a pápai tizedszedők jelentései alapján); *Száz év egy magyar főiskola történetéből; A pozsonyi jogakadémia története* (1884); *Pozsony város története* (1891 s köv., eddig 4 köt.); *Temesmegye és Temesvár város története* (1896, eddig 2 köt.). Nagyobb értekezései közül említhetők: *Dácia föliratos emlékei* (1874); *Irodalmi tanulmányok a hazai és külföldi történelem, műtörténelem és régészet terén* (1875); *Margum és Contra-Margum helyfekvése* (1876); *Kritikai adalékok Margum történetéhez* (1876); *Tibiscum helyfekvése* (1876); *A magyarországi Dunaszigetek* (két értekezés, 1878 és 1880); Zur Frage der Wasserabnahme in Ungarn (1883); *Egy állítólagos római mediterrán út Pannoniában* (1884); *Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai praehistorikus kőeszközök eredete és régisége körül* (két értekezés, 1884); *A praehistorikus kőeszközök régiségi jellegeiről* (1885); *A pécsi egyházmegye alapítása és első határai* (1890). Közzétett útleirásokat Egyiptomról, Sziriáról, Palesztináról, Spanyolországról, a Balkántartományokról és Skandináviáról. Számos cikke jelent meg a Századokban, Archaeologiai Értesítőben, az Osztrák-magyar monarchia irásban és képben, a Történelmi Adattárban, melyet (Szentkláryval együtt) szerkesztett is. Mondott emlékbeszédet Pesty Frigyes felett (1891); *Hazánk legrégibb művelődése* (akad. felolv. 1896 márc. 30.).

Osak (növ.), l. *Dorema* (V. k.).

Oschersleben, város Magdeburg porosz kerületben, a Bode folyó és vasút mellett, (1895) 12,465 lak. Van reáliskolája, evang. és kat. árvaháza, járásbirósága, kórháza, cukor-, szesz-, műtrágya-, gép-, maláta-, tégla- és 2 sörgyára. O.-t már 803. említik, 1052 óta a halberstadti püspökséghez tartozott. Közelében barnaszénbányák vannak.

O'Shaugnessy (ejtsd: o'sanesszi) *Artur Vilmos Edgár*, angol tudós és költő, szül. Londonban 1846 márc. 14., megh. u. o. 1881 jan. 31. A British Museum természettudományi osztályának tisztviselője volt. Mint költő az ifjabb generációnak egyik legtehetségesebb tagja. Művei: An epic of women (1871); The lays of France (1872); Music and moonlight (1874). Feleségével, *Marston* Eleanorral együtt irt műve: Toyland (1875); hátrahagyott versei: Songs of a worker (1881). V. ö. Louise C. *Moulton*, Arthur O'S. (London 1894).

Osjek, Eszék (VI. k.) horvát neve.

Oskaloosa (ejtsd: oszkalúza), Iowa É.-amerikai állam Mahaska grófságának fővárosa, vasúttal, a Des Moines folyó mellett, malmokkal, szén- és vasbányákkal, (1890) 6558 lak.

Oslu, l. *Eszle*.

Osnabrück, 1. porosz *közigazgatási kerület*, (1895) 312,422 lak. — 2. *O. város*, (1895) 45,137 lak.

Osphromenus (állat), l. *Gurami*.

Ossa sepiae, l. *Sepia* (XIV. k.).

Os Schm., természetrajzi nevek után *Schmidt* Oszkár (XIV. k. 964. old.) nevének rövidítése.

Ossegg (Új-O.), falu Csehország teplitzi járásában, az Erchegység tövénél, vasúttal, (1890) 8547 lak. Kedvelt nyaralóhely, 1192. alapított ciszterci apátsággal, sörfőzővel, fürészmalommal, jelentékeny kőszénbányával.

Osservatore Romano (a.m. római figyelő), a pápai udvar 1861. alapított hivatalos lapjának címe.

Ossia (ol.) a. m. vagy. A zeneművekben gyakran használt szó, oly zenei tételek fölé irva, melyek kétféle modorban adhatók elő.

Ostende, belga város és tengeri fürdő, (1896) 30,730 lak.

Osterfeld, falu Münster porosz kerületben, 4 km.-nyire Oberhausentől, vasút mellett, (1895) 7421 lak., kőszénbányákkal.

Ostermann *Vilmos*, német pedagogus, szül. Prezelleben (Hannover) 1850 jan. 29. Berlinben, Erlangenben és Göttingában tanult. 1874. a schlüchterni progimnázium rektora lett, 1875. szemináriumi rendes tanár u. o., 1876. az oldenburgi tanitóképzőnek főtanitója és 1877. igazgatója, 1887. iskolai tanácsos. Művei: Lehrbuch der Pädagogik (Wegenerrel együtt, Oldenburg 1882—83, 2 köt., 6. kiad. 1894—96); Grundlehren der pädagogischen Psychologie (u. o. 1880); Die hauptsächlichen Irrthümer der Herbartschen Psychologie und ihre pädagogischen Konsequenten (u. o. 1887); Zur Herbartfrage (u. o. 1888); Das Interesse (u. o. 1895); Pädagogisches Lesebuch für Lehrerseminare (u. o. 1893); a Pädagogischer Jahresbericht számára 1886—90. a pedagogiai részt szerkesztette.

Osternburg, falu Oldenburg oldenburgi járásában, a Hunle és vasút mellett, (1895) 8869 lak. üveghutával.

Osterö, l. *Fär-oer* (VI. k.).

Ostheimi meggy (növ.) a. m. *cseppmeggy* (IV. köt).

Ostorfenyő (növ.), a fekete kérgü fenyő népies neve, l. *Répafenyő* (XIV. k.).

Ostoros ázalékállatkák (állat, Mastigophora), a véglények (Protozoa) állatkörének egyik osztálya, melynek legfontosabb jellemvonása az, hogy fajai teljes életműködés közben egy vagy több kigyózó ostort viselnek. Valamennyien egy sejt értékével birnak, testalakjukat ritkán változtatják. Száj- és alfelnyilásuk néha hiányzik s ilyenkor növények módjára táplálkoznak (Phytomastigoda). Magjuk rendesen csupán egy van, mig lüktető üregecskéjük egy-kettő. Szaporodásuk oszlással történik, amelyet gyakran conjugatio előz meg. Eddig ismert fajait a szervezetre való tekintettel négy rendbe osztják: 1. rend. *Flagel-*

lata vagy *ostorosak* egyszerű, nem hálózatos testállománynyal, látszólagos csillangók nélkül, egy vagy több egyszerű és szabad ostorral. 2. rend. *Choanoflagellata* vagy *galléros ostorosak*, egyszerű, nem hálózatos testállománynyal, gallértól körülfogott egy ostorral. 3. rend. *Dinoflagellata* vagy *csillangós ostorosak*, egyszerű, nem hálózatos testállománynyal, látszólagos csillangókkal, hosszbarázdában fekvő egyszerű és haránbarázdában fekvő hullámzó hártyaforma ostorral. 4. rend. *Cystoflagellata* vagy *hólyagostorosak*, hálózatos testállománynyal, egy tapogatóval és egy hatalmas ostorral. D. J.

Ostrowo, porosz város, (1895) 10,327 lak.

Ostwald *Vilmos* német kémikust 1897 máj. 6. a m. tud. akadémia külső tagjává választotta. Magyarul megjelent tőle: Az analitikai kémia tudományos alapvonalai (ford. *Kanitz* Arisztidesz, Budapest 1897).

Osvaldus de Laskó, l. *Laskai*.

O'sváth, 1. *Albert*, orvos. szakbeli iró, szül. Gaborjánban (Bihar) 1844., székely eredetű régi nemes családból. A középiskolát Debrecenben, az orvosi szakot Pesten végezte s megnyervén a doktori diplomát, u. o. telepedett le. Az orsz. közegészségügyi tanács tagja. Mint orvostanuló a Corvina vállalatban irta *Hernád doktor patikája* c. művét. Fordította: *Krafft-Ebing* Egészséges és beteg idegek c. munkáját. A belügyminisztérium megbizásából a nép számára irta *A jó egészség* kézikönyvet; továbbá: *Hogyan óvakodjunk a tüdővésztől*. A napilapokban sok orvosi és társadalmi cikke jelent meg.

2. *O. Pál*, történelmi adatgyüjtő, az előbbinek bátyja, szül. Kis-Marján (Bihar) 1831 jan. 4. A középiskolát Derecskén, a bölcseleti osztályokat Debrecenben végezte. U. o. lett jogász, de az 1848-iki események miatt e szakot be nem végezhette. Az első felhivásra honvéd lett s mint gyalogos részt vett a bánáti, felsőmagyarországi hadjáratokban, ott volt Branyiszkónál s azután a mezőkövesdi, kápolnai, isaszegi, váci csatákban, Budavár bevételénél, hol lábán csekély sebet kapott, melynek ürügyével, régi vágyánál fogva, a lovassághoz tétette át magát. Mint huszár kitüntette magát a szőregi szerencsétlen csatában, a temesvárinál pedig takaros fejsebet kapott. O. Lugosról egy 21 tagra olvadt tizeddel egy oláh faluba küldetett ki élelemszerzés végett, hol ottlétét az oláhok elárulták s elfogatására Aradról mintegy két század vasas érkezett. A vasasok elzárták előtte az ó-lugosi utat és a Marosnak szorították, amikor csak ugy menekült meg, hogy az $1^1/_2$ öl magas sziklapartról a Marosba ugratott s csapatjával szerencsésen átúsztatott s Nagyvárad irányába vette útját. Remetén megtudta, hogy Belényesen 8—10 ezer muszka van s tájékoztatván magát azok elhelyezéséről, a következő sötét éjszakán szerencsésen keresztülvágta magát. Tárkányon még együtt volt csapatja. Midőn aztán Tenkén megtudta, hogy Komáromig nincs magyar sereg, csapatját szétbocsátotta s ekként sem az osztrák, sem az orosz előtt meg nem hódolt. 1851-ben a b.-szt.-mártoni birtokosság óhajára jegyző lett s a közbiztonság helyreállítása körül szerzett érdemeiért a császári felsőbb hatóság is okmányilag kitüntette; a vármegyében pedig oly hirnévre tett szert, hogy a pandurság felállítása alkalmával egy hangulag csendbiztossá választották s az maradt 1884-ig. 1882. lakhelyén, M.-Keresztesen a postamesterséggel is megbizták. Ez állásáról 1892. mondott le. 1875. *Zsandár kell-e vagy pandur?* rendőri művét adta ki. Ugyanekkor jelent meg tőle *Bihar vármegye sárréti járás leirása* c. munkája (2 köt.). 1897. megjelent: *Bihar vármegyében kebelezett Kis-Marja leirása*. A Debrecenben alakult 10. önkéntes zászlóalj történetét a nagyváradi Szabadságban irta meg. E lexikonban Szabolcs és Szatmár vármegyék történetét irta.

Oszkár (II.) svéd király 1897 szept. 18. ülte meg uralkodásának 25 éves jubileumát Stockholmban; fia *Károly* 1897 aug. 28. nőül vette Frigyes dán trónörökös leányát *Ingeborg* hercegnőt. *Gusztáv Adolf* trónörökös, l. *Gusztáv*.

Oszlopfa, l. *Fürészáru*.

Oszmandsik, község Sira ázsiai török vilajet Amasia szandsákjában, a Kizil Irmak (Halys) jobb partján, 490 m.-nyi magasságban, 8900 lak., várhegygyel, sziklasirokkal, Baltadsi Mehmed nagyvezér által 1714. épített vizvezetékkel, a Dette Publique Ottomane és a dohánykezelőség ügynökségével.

Oszmán pasa, Bem hadsegéde, l. *Farkas* Adolf.

Ó-Szőny, l. *Szőny* (XV. k.).

Osztagolás (erd.). Miután az erdőrendező az erdőnek üzemosztályokra, vágássorozatokra és tagokra való beosztását (l. *Erdőbeosztás*) elvégezte, és e gazdasági beosztás illető vonalait a térképen és a természetben megállapította, kezdetét veszi az osztagoknak egymástól való elkülönítése, vagyis az O., ami tehát nem egyéb, mint az erdő egymástól állabminőség és termőhely szerint lényegesen eltérő részleteinek elkülönítése. Az elválasztásnál határvonalokul használja fel az erdőrendező a hegygerinceket, hegypárkányokat, árkokat, patakokat s más folyó és álló vizeket, sziklatömböket, s más természetes határokat, továbbá különösen az utakat és a már meglévő v. kijelölt nyiladékokat, mesterséges v. természetes taghatárokat. Ahol szükséges, az erdő belsejében, az osztag határába eső fákat felületes fejszecsapásokkal jelölik meg, de ennél célszerűbb, a fák kimélése tekintetéből, olcsó olajfesték alkalmazása. Ahol az osztagvonalok erdőszélekre, utakra, nyiladékokra s általában taghatárokra mennek ki, e pontokat célszerű kis halommal körülvett oszlopokkal megjelölni. F. L.

Osztalgia (gör.) a. m. csontfájdalom, melynek oka különböző lehet. Leginkább a csontvelő betegségeinél (osteomyelitis) és a csonthártyagyuladásánál (periostitis) igen heves szokott lenni azon feszülés miatt, melyet az e betegségekkel járó duzzanat a szövetekben okoz. Régen az O.-t jellemzőnek tartották a bujakóros betegségre nézve s főleg az éjjel jelentkező O.-t (dolores nocturni) a bujakór tünetének tekintették. Ilyen O. azonban újabb ismereteink szerint más betegségnél is jelentkezik s éjjel az ágy melege által okozott vértorlódások miatt fokozódik. Tünete tehát a *csontvelőgyuladásnak* (IV. k.), a csontvelőben fejlődő daganatoknak, a csonthártyagyuladásnak,

a csonthártyán keletkező daganatoknak és a *csontgyuladásnak* (IV. k.).

Osztó barázda, l. *Választó barázda.*

Osztrák császárság (XIII. k.). A népmozgalom adatai 1894—96. a következők:

Év	A házasságok	A születések	A halálozások
	s z á m a		
1894	194,233	928,739	682,805
1895	199,761	968,560	691,899
1896	198,554	974,903	657,153

A kivándorlók száma volt 1895-ben 18,256, 1896-ban 34,196 és 1897-ben 18,006. Közülök a legtöbb ment É.-Amerikába, kevesebb Braziliába és a legkevesebb Argentinába. A főbb mezőgazdasági termékek a bevetett terület és termény-mennyiség szerint 1896. a következők:

	Bevetett terület ha.-okban	Termésmennyiség
Búza	1.058,061	11.363,685 mmázsa
Rozs	1.836,394	18.741,424 «
Árpa	1.178,119	12.267,936 «
Zab	1.917,213	15.990,206 «
Köles és sorghum	71,230	1.071,379 h.-liter
Rizs	330	2,805 mmázsa
Kétszeres	78,964	1.811,262 h.-liter
Kukorica	342,550	4.483,193 mmázsa
Hüvelyesek	309,474	3.795,067 h.-liter
Repce	31,013	365,158 mmázsa
Mák	3.941	23,131 «
Len (rost)	84,513	393,717 «
Kender (rost)	37,441	220,797 «
Burgonya	1.152,152	88.179,584 «
Cukorrépa	247,486	59.347,717 «
Takarmányrépa	96,530	24.426,231 «
Cikoria	2,851	453,445 «
Káposzta	76,000	6.817,725 «
Tök	2,604	1.951,535 «
Dohány	4,723	66,484 «
Komló	17,102	99,508 «
Lucernaszéna	887,633	30.402,759 «
Réti széna	3.006,660	81.669,590 «
Bor	252,662	3.485,121 h.-liter

Ezenkívül termeltek 2.139,670 mm. gyümölcsöt és 134,243 mm. oliva-olajat. Az erdőállomány 1895-ben 9.709,620 ha.-nyi területet foglalt el. A tengeri halászat 1895—96. a nyári évadban 3531 és a téliben 3073 bárkát, 13,799 illetőleg 11,623 halászt foglalkoztatott. Termelésének értéke pedig 2.831,699 frtot tett ki. A selyemhernyó-tenyésztés 1896-ban 1.968,562 gubót, a méhtenyésztés pedig 51,623 mázsa mézet és 4238 mm. viaszkot produkált. A bányászat, illetőleg kohászat 1895-ben 14.485 munkást foglalkoztatott és termelt 722,679 t. kőszenet, 18.389,147 t. barnaszenet, 1.384,911 t. vasércet, 104 t. aranyércet, 18,113 t. ezüstércet, 86,683 t. kénesőércet, 7435 t. rézércet, 12,919 t. ólomércet, 25,863 t. cinkércet, 31 t. uránércet, 24 t. cinnércet, 186 t. biszmutércet, 695 t. antimonércet, 4352 t. mangánércet, 5716 t. timsó- és vitriolpalát, 28,443 t. grafitot, 404 t. aszfaltkövet, 188,634 t. petroleumot stb. összesen 84.181,329 frt értékben. A kohászat termékei voltak 75 kg. arany, 40,081 kg. ezüst, 535 t. kéneső, 865 t. réz, 777,561 t. vas, 8085 t. ólom, 6456 t. cink, 60 t. cinn, 296 t. antimon, 885 t. timsó, 7432 t. kénsav és oleum, 246 t. rézvitriol, 1014 t. vasvitriol, 3164 t. ásványfesték összesen 35.262,727 frt értékben. Ehhez járult 311,597 t. só 24.281,350 frt értékben. A pénzügyi ellenőrzés alatt álló iparágak, és pedig 1594 sörfőző 17.275,348 hl. sört, 38,528 szeszégető 1.368,494 hl. alkoholt. 210 cukorgyár 8.598,912 mm. cukrot és a 28 dohánygyár 319.687 mm. dohánygyártmányt termelt 1895. Az állam kiadása 1897. volt 690.122,258 és 1898-ban 715.920,827 forint; és pedig:

	1897	1898
Civillista	4.650,000	4.650,000
Kabinetiroda	79,500	76,864
Birodalmi gyülés	2.680,616	2.659,583
Közösügyi kiadások	119.132,680	122.656,440
Belügyminisztérium	24.510,875	26.623,441
Honvédelmi minisztérium	23.094,170	24.072,681
Vallás- és közoktatásügyi miniszt.	27.920,665	29.177,140
Pénzügyminisztérium	103.846,677	112.651,806
Kereskedelemügyi minisztérium	47.326,304	49.445,049
Vasútügyi minisztérium	93.974,710	96.525,500
Földmívelésügyi minisztérium	18.860,174	18.588,231
Igazságügyi minisztérium	25.036,808	28.065,087
Legfőbb számvevőszék	175,200	176,600
Nyugdíjak	30.029,530	29.348,305
Államadósság	168.137,859	170.553,910
Adósságok kezelése	666,490	650,190

Ezzel szemben állott 1897-ben 690.030,996 és 1898-ban 719.900,282 frt bevétel. Az osztrák államadósság 1897 végével kitett 1,490.373,000 és a közös államadósság 2,726.752,000, végre a függő államadósság 138.949,109 frtot. —zik.

Története. Az 1895 szept. 30. hivatalba lépett *Badeni-minisztérium* önérzettel hirdetett programmját nem birta keresztülvinni. Mindössze a már tovább el nem halasztható új választási reformot és az új perrendtartást tudta megvalósítani (1896 máj.); a cseh-német kérdés és ezzel kapcsolatban az osztrák nemzetiségek közötti béke helyreállítása ellenben nem sikerült neki. Az 1896-iki őszi ülésszak folyamán Badeni mind jobban és jobban a csehekből, lengyelekből, szlovénekből és a német klerikálisokból összetoborzott többségre kezdett támaszkodni s ettől kezdve már nem ő vezette a parlamentet, hanem a birodalmi gyülés többsége vezette őt. A német ellenzék ezzel szemben egyre erősbödő támadásokat intézett a cseh-lengyel kormány ellen, mely harcban a nov. 6. alakult német haladópárt (a csehországi német képviselők zöme), a német néppárt s a Schönerer-frakció állottak az első sorban. 1897. márc. mentek végbe a választások, még pedig első izben az új választási törvény szerint. A hivatalos presszió, erőszakés csendőrök által különösen Galiciában befolyásolt választásokban a mérsékelt német pártokat érte a legérzékenyebb veszteség, amelyektől részben a német radikálisok, Alsó-Ausztriában az antisemiták, Csehországban és Sziléziában pedig az «új emberek», az V. kuriában megválasztott szociálisták 25 mandátumot hódítottak el. A 425 képviselő következőképen csoportosult az új házban: 60 cseh, 59 lengyel, 35 szlovén, 19 cseh konzervativ nagybirtokos, 31 katolikus néppárti. Ezekkel tartott a 27 német keresztény szocialista (antisemita), néha pedig az 5 rutén, sőt olykor a 3 lengyel néppárti is, ugy hogy e párt (a jobb oldal, másként a «vasgyűrű») összesen 230 szavazatot képviselt, mig a német ellenzék rendesen csak 120 szavazattal rendelkezett s még a 19 olasz képviselővel, a szocialistákkal és a 30 alkotmányhű nagybirtokossal együtt is csak 180 főre emelkedett. Az ülésszak küszöbén Badeni még egyszer megkisérlette a csehek s a németek kibékítését, de a febr. egybehivott cseh tartománygyülésen

az ellentétek annyira kiélesedtek, hogy a német képviselők márc. 5. a gyülést ott hagyták. Ezóta Badeni nyiltan a cseh-lengyel klerikális többséghez kötötte sorsát és mindenekelőtt 19 politikussal szaporította az urak házának konzervativ pártját. A márc. 29-iki trónbeszédben a császár a szükségessé vált szociális reformokat és a magyar kiegyezés keresztülvitelét jelölte meg mint a birodalmi gyülés (s egyúttal a kormány) legfontosabb feladatát. Ennek megfelelően Badeni, hogy a kiegyezés elfogadására többséget biztosítson magának, ápr. 5. és 22. kiadta azokat a boldogtalan *nyelvrendeleteket*, melyek vészthozó következményeiben a parlamentárizmust porig alázták és nemcsak a dualizmust, hanem még Ausztria exisztenciáját is kockára vetették. E nyelvrendeletek arra kötelezték a Cseh- és Morvaországban alkalmazott állami tisztviselőket, hogy 1901 jul. 1-ig mind a cseh, mind a német nyelvben való szóbeli és irásbeli jártasságukat kimutassák és hogy az összes hivatalok és törvényszékek a felek anyanyelvén tartozzanak a beadványokra felelni. Természetes, hogy a németek, kik a különben is rendeleti úton életbeléptetett nyelvrendeletekben a 600 év óta használatban volt államnyelv megsértését s azonfelül az alkotmány megsértését látták és kik a német elemnek a közigazgatási és birói pályáról való kiküszöbölésétől tartottak, a legelszántabb ellenálláshoz fogtak. Alig hogy a birodalmi gyülés elnökségét (Kathrein klerikális tiroli, Abrahamovicz lengyel, Kramař cseh) megalakitotta, a német pártok egy tucat sürgős interpellációt jelentettek be, miközben nemcsak a dühében önmagán uralkodni nem tudó Wolf, hanem mérsékeltebb szónokok is, mint Funke, Nitsche és Steinwendner a nyelvrendeletek törvénytelen voltát hangsúlyozták. A többség mindamellett (221 szavazattal 153 ellen) a sürgősséget elvetette és erre Badeni a házat a husvéti ünnepek miatt ápr. 28-ig elnapolta. De éppen e szünet alatt jutott kitörésre a németek haragja, még pedig a tartományokban. Csehország német képviselői és polgármesterei Teplitzben s Reichenbergben pártgyüléseiken a kormány eljárását a legerősebben elitélték és esküvel kötelezték magukat a harc folytatására.

A máj. 6-iki ülésen a németek azt az indítványt terjesztették a ház elé, hogy a minisztérium az állami alaptörvények 19. cikkelyének megsértése miatt vád alá helyeztessék. Ezen indítvány indokolása közben történt, hogy a németek Gleispach grófot, az igazságügyi minisztert lehurogatták és szólni nem engedték. Schönerer pedig azt indítványozta, hogy a rosszul értesített császár mellé egy bizottság adassék, melyben minden párt képviselve legyen. Miután a többség a minisztérium vád alá helyezését 203 szavazattal 163 ellen elvetette, az ellenzék az *obstrukció* fegyveréhez nyult és örökös névszerinti szavazásokkal heteken át megakasztotta a napirendre kitüzött javaslatok tárgyalását. Midőn azután az urakházában Chlumecky szokatlan éles hangon kelt ki a nyelvrendeletek ellen, midőn az egyesületek sokasága és az egyetemi hallgatók naponta megmozdultak, 70 bécsi egyetemi tanár pedig az Ausztria felbomlására vezető föderalisztikus politika ellen tiltakozott: a bölcsességéből és türelméből egyaránt kifogyott kabinet a lengyel klub elnökénél, Jaworskinál megrendelt indítvány értelmében a házat a 20-ik ülés után jun. 2. elnapolta.

A parlamenti szószék elzárása után az ellenzék a német tartományokban ütötte fel táborát, első sorban Csehországban, melynek németajkú lakói számtalan gyülésen a kormány és nyelvrendeletei ellen tüntettek, több száz község pedig megtagadta közreműködését az adó behajtásában s a katonai sorozás megejtésében. Ámde Badeni sem maradt tétlen. Jun. 2. kiadott titkos köriratában a legnagyobb szigorra hivta fel a hatóságokat, különösen az államügyészeket s a rendőrséget, amelyek e rendeletnek megfelelően a németek által rendezett gyüléseket azután sorra betiltották, avagy ha az lehetetlen volt, a szónokokat felelősségre vonták, a gyüléseket pedig a határozathozatalban megakadályozták avagy a határozatokat elkobozták. Hasonló szigorral bántak az államügyészek a német ellenzéki hirlapokkal. A Hohenwart-éra óta nem történtek ily tömeges elkobzások, mint mostanában. Ez az önkény a kedélyeket még jobban felizgatta s ennek gyümölcseként került aztán Észak-Csehországban véres összeütközésekre a dolog. Midőn a kormány még zárt helyiségben sem engedte megtartani a német pártvezérek által a határszéli Egerben hirdetett népgyülést és Prágából 300 cseh csendőrt küldött oda, jul. 11. a tömeg államellenes tüntetéseket rendezett, mire azután a lovas csendőrök a tömeget a kard élével széjjelverték. Az egeri vérontásnak csakhamar a legrosszabb következményei mutatkoztak. A német városokban élő állami tisztviselőket mindenütt boykottálták, lakásaikat felmondották stb., Badeninak pedig boszut esküdtek. Ez a forradalmi hangulat a határon is átcsapott; a német közvélemény pártját fogta az üldözött «testvéreknek» s Mommsen egy szenvedélytől sugallt levélben tettekre hivta fel az osztrák németeket, mig a szlávokkal tartó klerikális németek fejére ugyan csak ráolvasott. A német birodalmi egyetemek is felszólaltak és 816 egyetemi tanár tolmácsolta a sanyargatott prágai német egyetemmel rokonszenvét. Már a szövetséges Németország ily állásfoglalása is aggodalomba ejté a külügyminisztert és a hármas szövetség barátait. De még egy más váratlan esemény is zavarta a bécsi körök nyugalmát, ami szintén csoda számba ment: az egeri nap óta még a klerikális alpesi kerületekben is ellenzéki hangok hallatszottak és a Tirol nagyobb városaiban alakuló radikális nemzeti egyesületek a Wacht am Rhein akkordjaival fogadták az országot beutazó Wolfot. Világos lett immár, hogy Badeni azzal a nagy hibával tetőzte többi hibáit, hogy erőszakával a mérsékelt elemeket a szélső irányba és a Schönerer-párt karjaiba kergette. Csak midőn a radikális áradat már fejére nőtt, kapkodott holmi mentődeszka után és megfoghatatlan optimizmusában azt képzelte, hogy még most is kibékülhet a németekkel. Bécsbe kérette tehát azok pártvezéreit, hogy velük egy új nyelvrendeletről tanácskozzék. Csakhogy a gyanakvó német bizalmi férfiak a meghivást elutasították s ezt a példát kö-

vette még a nagybirtokosok kuriája is. A németek most már arra készültek, hogy Badeninak nem szavazzák meg a magyar kiegyezési provizoriumot s az obstrukció fegyverével kezükben nyugodtan várták a parlament megnyitását.

Ily viszonyok közepette nyilt meg szept. 23. az új ülésszak, a legviharosabb, melyet Ausztria az alkotmányos éra alatt látott. Trónbeszéd és miniszteri programmbeszéd hijával nyilt az első ülés, de mig a többi német párt egy csomó indítvány és sürgős interpelláció beterjesztésével e napon beérte. Schönerer pártja a becsületsértések özönét zúdította Badenire s az újra elnökké megválasztott Kathreinra. A második ülésen azt a hirt kolportálták, hogy Badeni több terem-őrnek felöltözött rendőrt rendelt volna a házba; ez alkalommal Wolf a miniszterelnököt gazembernek címezte, mire ez őt kihivatta. A szept. 24. végbement párbajban Badeni sebesült meg. Ugy látszott, mintha ez az esemény a forrongó kedélyeket kissé lehűtötte volna. Az árviz által a nyári hónapokban megkárosult inségeseknek szánt állami segélyt legalább a ház valamennyi pártja megszavazta és a Bilinski által beterjesztett 1898. évi költségvetés (kiadások: 715.920,827 forint, bevételek 719.900,282 frt, fölösleg: 3.979,455 frt) sem okozott nagyobb izgalmat. Csakhogy mindezek fontossága a pártok szemében eltörpült a nyelvkérdés mellett, melyre vonatkozólag a közvetítő szerepre vágyódó német klerikális Di Pauli is benyujtott egy indítványt. A katolikus néppárt nevében ugyanis egy a ház kebeléből kiküldendő külön bizottságra kivánta a nemzetiségi viszály megoldását és újabb nyelvrendeletek kidolgozását bizni. Ez az indítvány azonban, melyet még Di Pauli és pártja sem vett komolyan, még a ház napirendjére sem került; a német klerikálisok pedig továbbra is benmaradtak a lengyel-cseh koalicióban.

Okt. 15. vette kezdetét a minisztérium ellen benyujtott vádkeresetek tárgyalása. A német ellenzék vezérszónokai (Iro, Schücker és Hohenburger) több vádpontot emeltek a Badeni-kormány ellen: az említett titkos rendeletet, az egeri vérengzést, a nyelvrendeleteket és a sajtó- és egyesületi szabadság megsértését. Hosszura nyuló, szenvedélyes viták után a cseh-lengyel klerikális többség ezeket a vádakat is elvetette és 172, illetőleg 177 szavazattal 145, illetőleg 171 ellenében napirendre tért fölöttük. Már ekkor is Abrahamovicz alelnök és a többség oly erőszakosan járt el az ellenzéki szónokokkal szemben, hogy társa, Kathrein elnök állásáról váratlanul lemondott és hazautazott. Utódává a többség magát Abrahamoviczot választotta, mig első alelnökké Kramařt, második alelnökké pedig a német klerikális Fuchsot léptette elő. És ez elnökség alatt elérkezett a ház tulajdonképeni feladatához, az udvar által hőn óhajtott *kiegyezési provizorium meghosszabbításához*, melyet Badeni minden eszközzel keresztül akart hajtani, mig a németek ezt minden áron meg akarták akadályozni. Ezzel a parlamentek történetében párját ritkító harc vette kezdetét, melyben a csüggedetlen és szivós kisebbség a házszabályokban kinálkozó fegyverekkel és Lecher-féle obstrukciós beszédekkel a kormány és a többség minden cselét kijátszotta, midőn pedig ezek nyilt erőszakra vetemedtek, ők is erőszakhoz nyultak. Az első vihar nov. 24. tört ki, midőn Dyk (ifjucseh) azt indítványozta, hogy a ház a nyelvrendeletek ellen beérkezett 56 kérvényt sommásan tárgyalja le. Az ellenzék a házszabályokra hivatkozván, ezt ellenezte, ámde Abrahamovicz elnök Gross képviselőtől megvonva a szót, a szavazást elrendelte, mire csehek és németek között dulakodásra került. Másnap Falkenhayn gr. (klerikális) Badeni megbizásából azt a hirhedt indítványt tette, hogy az elnök az oly képviselőt, aki a parlamentáris tisztesség ellen vét, 3 napra, a ház pedig 30 napra kizárhatja; a kormány kötelessége pedig a ház ebbeli határozatainak a saját rendőri közegeivel érvényt szerezni. Ezt az indítványt az ellenzék iszonyu zsivajjal fogadta; de mig a teremben a verekedések ismétlődtek, a többség előre megbeszélt terv szerint egyszerü felállással a Lex Falkenhaynt szótlanul megszavazta. Midőn az elnök azután ezt a csalással elért határozatot kihirdette, a kijátszott ellenzék oly dühvel fordult ellene, hogy célszerünek tartotta elnöki emelvényéről megfutni. A nov. 26-iki ülés mindkét tábort csatakészen találta; a támadást pedig a szocialisták és Schönerer-pártiak vállalták magukra, akik a miniszterek bársonyszékeit feldöntötték és az elnöki emelvényt hatalmukba kerítették. Badeni miniszterelnök erre a folyosón elrejtett rendőröket küldte a terembe, kik aztán az Abrahamovicz elnök által kizárt Schönerert és Wolfot és több szocialistát karhatalommal a teremből kivonszolták. Felbátorodván e sikeren, Kramař alelnök az éjjeli ülésen valamennyi szocialista képviselőt eltávolíttatta. A kormány sokat várt az erőszak alkalmazásától, de mint ezt a jövő bizonyítá, alaposan elszámította magát, mert másnap már az egész német ellenzék (a döntő percben különösen a Burg környékén kitörőfélben levő forradalom láttára az antisemiták s a klerikálisok is otthagyták a cseh-lengyel többséget) követelt elégtételt s mindennemü tanácskozást lehetetlenné tett. Egyetemi deákok, polgárok, szocialisták, munkások pártkülönbség nélkül követelték Badeni bukását és a székváros oly veszedelmes alakot öltött, mint 1848 óta még soha. Lueger polgármester nem is késett a Wallseeből sietve visszatért császár előtt kijelenteni, hogy a jövőért, ha Badenit nem menesztik, nem vállal kezességet. Igy hát a császár engedett a közóhajnak s a Badeni-kormányt kegyének biztosítása mellett elbocsátotta. Ennek hire Bécsben s a német tartományokban határtalan hazafias lelkesedést keltett, mely még fokozódott, midőn az elfogott Wolf képviselőt s a tüntetések alatt elzárt munkásokat szabadlábra helyezték s a hirlapi cenzurával felhagytak.

Az új kormány élére, mely tisztára átmeneti és hivatalnoki jelleget öltött, a császár bizalmi emberét, *Gautsch* Pál bárót állította: sima, hajlékony s alkalmazkodni tudó politikust; a pénzügyet *Böhm von Bawerk* osztálytanácsos, a kereskedelmet *Körber* osztálytanácsos, a közoktatást *Baillet-Latour* (szintén osztálytanácsos), a földmivelést *Bylandt-Rheidt*, az igazságügyet

Ruber osztálytanácsos, a vasutakat *Wittek* volt miniszter vállalta magára, kikhez a bukott kabinet honvédelmi minisztere *Welsersheimb* és mint tárca nélküli miniszter s egyúttal a lengyelek bizalmi férfia *Loebl* báró csatlakozott. Ámde az új kabinet minden előzékenysége a pártok rideg álláspontján hajótörést szenvedett. A németek most is a nyelvrendeletek visszavonását követelték, amit Gautsch teljesíteni nem mert; a csehekkel pedig, akiket pártfogójuk bukása valóságos lázba ejtett, Gautsch sehogy sem birt. Az ifju-csehek arra hivták fel választóikat, ne türjék, hogy az igazságtalanság foglalja el az igazság helyét s ugyanigy nyilatkozott az új életre ébredező Rieger, az ó-csehek vezére. E felhivásoknak meg is lett a kivánt hatása. Még aznap kezdé a tömeg Prágában a német és zsidó kereskedők üzleteit fosztogatni; a német kaszinónak s egyetemnek egy ablaka sem maradt ép és a csőcselék az egyetem szertáraiban is nagy kárt tett. Két napig tartott már ez a rablás és fosztogatás, melyet Podlipny polgármester és a város tisztviselői meg rendőrei közömbösen néztek, mignem végre a kormány ostromállapotot hirdetett s a katonaság szuronyt szegezve verte széjjel a rablókat. Lett erre kölcsönös vádaskodás és mosakodás; elvégül pedig Coudenhove helytartó, ki tehetetlenségében e zavargásokat fejére engedte nőni, a német egyetemi diákok tarka sapkáira vezette vissza a zendülés okát. Hasonló fosztogatások Prága környékén, továbbá Pilsenben meg Bodenbachban is előfordultak. Az 1897. év tehát általános zürzavarban hagyta vissza az egymással marakodó osztrák népeket s a kormány ujra nem tehetett mást, mint az évi költségvetést a hirhedt 14. cikkel törvény erejével felruházni, mely cikkel az 1898. első felére az adók beszedését is elrendelte. A quotát pedig, melyre nézve a quota-bizottságok maguk sem tudtak egymással tisztába jönni, a császár az eddigi arányban egy évre meghosszabbította. Ugyanekkor (dec. 28—29.) a kabinet a csak elnapolt birodalmi gyülés ülésszakát végleg berekesztette.

Aggasztó válság közepette lépte át Ausztria az *1898. év* küszöbét, melynek folyamán a csehek és németek versengése, meg a nyelvrendeletek okozta forrongás mindvégig fogva tartotta a lelkeket. A birodalom visszhangzott a népgyülések határozataitól; mindkét párt a maga jussát emlegette; a főbb törvényszékek pedig ellenkező döntvényeikkel még növelték a fejetlenséget. A jan. elejére egybehivott tartománygyülések közül a csehországi vonta leginkább magára a figyelmet. Midőn a helytartó a diáksipkák és jelvények viselését a csehek kedvéért betiltotta, a német egyetem hallgatói és velük a tanárok is sztrájkoltak, mire Gautsch febr. 5. nemcsak a prágai, hanem tüntetések miatt a bécsi, grazi és innsbrucki egyetemeken is beszüntette az előadásokat. A csehek azonban nem érték be ezzel a sikerrel. Telhetetlenségükben még Szögyény-Marich berlini nagykövetet is bevádolták, amiért oly szindarabot hallgatott végig, melyben a csehek kajánságáról és szemtelenségéről esett szó. A nyelvkérdésre nézve a németek azt kivánták, hogy Csehország minden kerületében csak egy, az ott használatban levő nyelv használtassék hivatalos és törvénykezési nyelv gyanánt; a csehek ezzel szemben azt követelték, hogy az egy s osztatlan cseh királyságban a cseh és a német nyelv teljesen egyenjoguvá tétessék. Ezeket az ellentéteket nem lehetett áthidalni s midőn a csehek a császár uralkodásának 50-ik évfordulója alkalmával egy Kramař által szerkesztett feliratot terjesztettek a gyülés elé, melyben a politikai élet ziláltságát és bajait a német kormányoktól származtatták: a német képviselők febr. 26. hátat fordítottak a gyülésnek. Miután a magukra maradt csehek a feliratot elfogadták, a kormány a gyülést feloszlatta. A többi tartománygyülésben is a nyelvrendeletekről folyt a szó és még a tiroli gyülés is elismerte, hogy a Badeni-féle nyelvrendeletek a németek nemzeti érdekeit megsértették. A karintiai és stiriai gyülésen a radikális német párt vitte a szót, és mig a dalmát s a krajnai gyülésen a szlovének a cseh diákoknak keltek védelmükre, addig a Polába áthelyezett isztriai tartománygyülésen az olasz többség a szlovén nyelvet küszöbölte ki a tanácskozási teremből. A politikai helyzet ily kavarodása következtében a Gautsch-kabinet állása tarthatatlanná lett, de mielőtt elbúcsuzott, még egyszer megszólalt. Márc. 5. jelentek meg a febr. 24. kelt keltezett *ideiglenes új nyelvrendeletek*, melyek alapján a kormány a Badeni-féle rendeletek helyett másokat léptetett életbe. Ezek értelmében Cseh- és Morvaországot két csoportra osztotta. A csak egy nyelven beszélő kerületekben ugyanezt a nyelvidomot tette meg hivatalos és szolgálati nyelvvé; de azért e kerületekben is arra kötelezte a törvényhatóságokat és tisztviselőket, hogy a felekkel a saját nyelvükön érintkezzenek. A vegyes-ajku kerületekben pedig mind a két országos nyelv használatát rendelte el kötelezőnek. A minisztérium továbbá kijelentette, hogy üresedések betöltésénél a helyi nyelviszonyokra lesz tekintettel és hogy első sorban azokat a tisztviselőket fogja előléptetni, akik mind a két országos nyelvet birják.

Két nappal később, márc. 7. a Gautsch-kabinet lemondott és utódára hagyta azt a kényes feladatot, hogy az új nyelvrendeleteket keresztül vigye. Gautsch utóda *Thun* Ferenc gróf lett, egykoron a cseh államjog hive, majd — helytartó korában — az ifju-csehek ellenfele és utóbb azok áldozata. A volt kabinet tagjai közül *Welsersheimb*, *Wittek* és *Ruber* megtartották tárcáikat, *Bylandt-Rheidt* pedig a földmívelés helyett a közoktatást vállalta el. Mint ujoncok az ifju-cseh *Kaizl* (pénzügy), a német nagybirtokosok bizalmi férfia, *Baernreither* (kereskedelem), továbbá a német klerikális *Kast* (földmívelés) és a lengyel *Jendrejovicz* (Galicia) léptek a kabinetbe. Az új kormány tehát részben koaliciós elemekből alakult s helyzete nem is volt remény nélküli; azzá csak akkor lett, midőn Thun gróf Badeni példáján nem okulva, annak módja szerint kezdett a németekkel bánni. Kormányra léptekor azonban barátságos hurokat pengetett és elég ügyesen arra birta a szláv klerikális többséget, hogy a németek szemében annyira gyülöletes Abrahamovicz és Kramař mellőztével a német klerikális Fuchsot válaszszák meg elnöknek; az első alelnöki állás a szlo-

vén *Ferjančnak*, a második alelnökség *Lupulnak* jutott. A többség még egy másik áldozatot is hozott: semmisnek jelentette ki a Lex Falkenhaynt, maga a miniszterelnök pedig márc. 21. mondott programmbeszédében a parlamentáris viszonyok helyreállítását jelölte meg mint legfontosabb feladatát, egyúttal megfogadván azt, hogy valamennyi nemzetiség iránt egyforma rokonszenvvel fog viseltetni. A nyelvrendeletekről azonban hallgatott s igy a szép szó mégis elhangzott a pusztában. A németek pártvezérei nyomban kijelentették, hogy a nyelvrendeletek visszavonásáig sem a költségvetést, sem az ujonclétszámot, sem pedig a kiegyezés meghosszabbítását nem szavazzák meg. Ez utóbbira pedig a kormány oly nagy súlyt fektetett, hogy már ápr. 20. a ház elé terjesztette a kiegyezésre vonatkozó törvényjavaslatokat. Csakhogy a pártok most is csak egyre a nyelvkérdést feszegették, amiért azután a kormány a makacskodó házat jun. 13. elnapolta. A parlamentáris szünet alatt Prágában a Palacky-, Krakóban pedig a Mickiewicz-ünnepélyt ülték meg; Prágában Komarov orosz tábornok mondott pánszláv beszédet, mig Krakóban Smolka egyetemi tanár és Herold cseh képviselő ujították meg a csehlengyel fegyverbarátságot. Jun. Galiciában zsidóüldözés ütött ki, mely az autonom lengyel hatóságok tétlensége és titkolódzása következtében annyira elharapódzott, hogy végül 33 kerületben kellett az ostromállapotot kihirdetni. A minisztérium azonban nem érte be a bűnösök bebörtönözésével, hanem a lengyel slachta kedvéért a zendülésben ártatlan lengyel szocialistákat is elzáratta, amint ezt Dasczinszky utóbb kiderítette, aki egyébiránt a slachta egyéb bűneiről, az eladósodott és depravált lengyel nemesség korrupciójáról s a pálinka meg uzsora által tönkretett parasztság nyomoráról is lerántotta a leplet. Csehországban és a német koronatartományokban nem volt zendülés, de a béke angyala ezektől is távol maradt. A német radikálisok a régi pogány germánok szokásait elevenítették meg (Sonnwendfeuer) és Bismarck tiszteletére emlékfákat ültettek, Schönerer és pártja pedig a *Los von Rom* mozgalmat indították, melynek folyamában állítólag tizezer katolikus tért át protestáns hitre. Maga Thun miniszterelnök hol szelid, hol erős nyomással igyekezett ezeket az osztrákellenes irányzatokat megtörni, ami azonban nem sikerült; a protestáns propaganda megnehezítése s protestáns könyvek elkobzása pedig még rosszabbá tette a dolgot, mert most a birodalmi protestánsok is segélyére keltek osztrák hitsorsosaiknak. Kudarc követte a jul. 10. egybehivott német pártvezérekkel való tanácskozást is, akik Thun gróf minden erőlködése dacára a nyelvrendeletek visszavonásától nem tágitottak. E reménytelen helyzet arra birta Thun grófot, hogy a birodalmi gyülést jul. 26. berekeszsze. Ezzel a Badeni-kormány ellen beadott vádindítványok tárgytalanokká lettek, egyúttal azonban a magyar kiegyezés is lekerült a napirendről. Ez az utóbbi kérdés azonban oly fő fontossággal birt, hogy a császár annak megoldását és keresztülvitelét a Thun-kabinetnek csakugy, mint a Bánffy-minisztériumnak föltétlenül meghagyta. Felsőbb parancs folytán a két kormány tehát aug. 6—30. Ischlben, Bécsben és Budapesten újabb tanácskozásokat folytatott egymással. A quotára nézve most sem jutottak megállapodásra, Bánffy azonban nem ellenezte többé, hogy az osztrák kormány a kiegyezést esetleg a 14. § alapján vagyis rendeleti úton is életbe léptethesse.

Thun gróf most nyugodtabban nézhetett a jövő elé, mert a 14. §-ban éles, bár kétélű fegyverrel rendelkezett a kiegyezés oktrojálására. Alkalmasint nem is tett volna már alkotmányos kisérletet, ha egy kényszerítő körülmény a birodalmi gyülés egybehivását nem követelte volna. A Thun-kabinet ugyanis a birodalmi gyülésnek korai feloszlatásakor elfelejtkezett egy új quota-bizottság választásáról gondoskodni s ezt a mulasztást okvetlenül helyre kellett hozni. Nem maradt tehát más hátra, mint a parlamentet még egyszer egybehivni. Közbe (szept. 10.) Erzsébet császárné és királyné megöletése országszerte mély részvétet keltett, mely oly megható alakban nyilvánult, hogy a király meleg szavakban mondott ezért népeinek köszönetet, egyúttal testvéri egyetértésre és kölcsönös engedékenységre intve őket. A Thun-kabinet azonban nem ragadta meg a kedvező pillanatot és semmit sem tett, hogy az ellenzéket engedékenységre birja. Mihelyt a ház az új quota-bizottságot megválasztotta, Thun máris ürügyet keresett, hogy a parlamentet hazaküldhesse. Ámde az ellenzék (a Schönerer-párt kivételével) átlátott Thun gróf szitáján és se nem obstruált, se nem támadott, hanem egész komolyan kezdte a kiegyezési törvényjavaslatokat a bizottságban tárgyalni. A Badeni-minisztérium elleni vádkeresetet mindamellett megújitották, mely inditványt azonban a többség nov. 19-én 193 szavazattal 174 ellenében elvetette. Ez alkalommal t. i. a német klerikálisok megint a kormánynyal szavaztak, ama miniszteri tárca fejében, melyet Thun gróf pártjuk egyik vezérének, a visszalépő Baernreither utódának, Di Pauli bárónak juttatott. A csehek szavazatait pedig azzal biztosította magának, hogy 26 pontban összefoglalt követeléseiket (új cseh iskolák, a sziléziai törvényszékek és postahivataloknál a cseh és lengyel nyelv egyenjogusitása a némettel, tanácsosi állások a felsőbb törvényszékeknél, a bécsi közigazgatási bíróságnál s a minisztériumokban) teljesitette. Ezzel természetesen vég nélkül maga ellen ingerelte a németeket, kik mostan a Baernreither kilépése óta teljesen a szláv többség bábjává sülyedt minisztériummal szemben újra az obstrukció fegyveréhez nyultak. Midőn a dec. 2. megült császár-jubileum sem hozott fegyverszünetet s midőn az ellenzék még a kiegyezési provizorium tárgyalását is megakadályozta, a Kaizl által beterjesztett 1899-iki költségvetés (bevételek 760.754,834 frt, kiadások 760.286,793 frt) elfogadására pedig egyáltalában nem nyilt remény: a kormány dec. 21-én a birodalmi gyülést elnapolta. Dec. 31. pedig a Wiener Zeitung legfelsőbb kéziratot közölt, mely a quotát az 1899. évre az eddigi arányban megállapitá; a kormány pedig a 14. cikkely értelmében a Magyarországgal kötött vám- és kereskedelmi szerződést, szintugy az osztrák-magyar bank privilégiumát 1899 dec. 31-ig meg-

hosszabbítá, míg az utolsó rendeletben a kormány 3 havi költségvetési provizoriumot léptetett életbe.

A külügyi politika terén, mint ezt a máj.-ban Budapesten lefolyt *delegációk* jegyzőkönyvei mutatják, fontosabb változás nem állott be. De míg Goluchowski politikája a magyarok részéről nagy tetszésben részesült, az osztrák delegációnak cseh tagjai nem igen lelkesedtek a hármas szövetségért s inkább az Oroszországgal való szövetséget ajánlgatták. A belső párttusák egyébiránt már előbb is bomlasztólag hatottak Ausztria külügyére. Midőn a csehek a birodalmi gyülésen a Németországból kiutasított cseh származású munkások érdekében Thun grófot meginterpellálták, a cseheknek lekötelezett miniszterelnök barátságtalan szavakkal szólt Németországról, sőt «megtorlást» is emlegetett. Ezért az «elszólalás»-ért nyomban reá vezekelnie kellett. A Wiener Abendpost nemsokára azt a hivatalos kommünikét hozta, hogy Thun gróf hivatalnoki minőségben, csak ugy mint magánember, a német birodalommal kötött szövetséges viszonyt meggyőződéséből helyesli és annak hű hive. Thun gróf bűnbánó vallomása bizonyítéka annak, hogy a döntő körökben a hármas szövetséget és különösen a Németországgal való benső szövetséget nebántsvirágnak tekintik.

1899 jan. 17. folytatta a birodalmi gyülés tanácskozásait, illetőleg a kisebbség az obstrukciót. Csupán az állami szolgák fizetésének javítását elrendelő törvényjavaslatnak kegyelmeztek meg; ezt a javaslatot az egész ház nemcsak hogy elfogadta, hanem visszaható erővel is ellátta. Thun gr. és Kaizl, akik ezt ellenezték volt, kaptak az alkalmon s a házat febr. 1. elnapolták. A kiegyezés keresztülvitele t. i. most Magyarországban ütközött nagy akadályokba, sőt az ott beállott exlex-állapot s parlamentáris válság folytán a Bánffyval kötött egyesség zátonyra jutott. Új alkudozásokra nyilt tehát kilátás és igy a Thun-kabinet könnyü szivvel bucsuztatta el a parlamentet. A hazatérő politikai pártok azonban most sem tették le a fegyvert, hanem az egybehivott tartománygyüléseken folytatták a küzdelmet. A kisebbségbe szorult pártok több helyt, igy Grazban, Görzben, Polában és Prágában távolmaradásukkal tüntettek. Thun gróf, aki a távozó többségnek megigérte volt, hogy a parlamentáris szünet alatt sem fog semmiféle fontos rendeletet a párt végrehajtó bizottságának tudta nélkül kibocsátani, időközben Badeni gróf fegyvereivel iparkodott a radikális irányt s a Los von Rom-féle mozgalmat elnémitani. Az 5 német ellenzéki párt (Schönereréket bele nem számitva) viszont ápr. 9. Bécsben közös nemzeti követeléseit beszélte meg, melyeket azután (máj. 29.) egész terjedelmükben át is adott a nyilvánosságnak. E közös nemzeti programm a követelések minimumát tartalmazza és előbb az egész monárkiára vonatkozó követeléseket sorolja fel és csak azután tér át az egyes országokat illető konkrét kivánságokra. A fő pontok a következők: az 1867. évi alkotmány s a liberális alaptörvények föltétlen fenmaradása és érvényesitése; a 14. §, melyből Badeni és Thun annyira csúfot üzött, eltörlése, esetleg módosítása; a Németországgal való szövetség ápolása; a nyelvrendeletek visszavonása s a nyelvkérdésnek törvény útján való és méltányos szabályozása. A német nyelv maradjon a birodalmi gyülés. a minisztériumok s a hadsereg hivatalos nyelve, továbbá a fő s központi törvényhatóságok, biróságok, a legfelsőbb számvevőszék, a posta- s vasúti igazgatóságok u. n. belső hivatalos nyelve, mig a vegyes ajku vidékeken s országokban a cseh, illetőleg lengyel (Sziléziában), olasz és szlovén nyelv szolgáljon «külső» hivatalos nyelv gyanánt. Az autonom Galiciára a programm nem vonatkozott. Továbbá: a vegyes ajku országokban a nyelvhatárok s a többség nyelve hivatalból megállapitandó; német községekben ne alkalmazzanak idegen lelkészeket s a német ajku papi szemináriumok szaporitandók. A Magyarországgal való közjogi viszonyra nézve pedig azt követeli a programm, hogy mindkét szerződő fél egyenlő jogokkal birjon, de egyenlő terheket is viseljen. — A Thun-kormány e programmról nem kockáztatott véleményt; egész idejét az új magyar miniszterelnökkel, Széll Kálmánnal folytatott alkudozásokra szentelte, melyek elvégül eredményre vezettek. L. *Magyarország.*

A magyar országgyülés a kiegyezést még juniusban elfogadta; Ausztriában azonban másként alakultak a viszonyok. Thun gróf egybe sem hivta a birodalmi gyülést, s midőn végre mégis rászánta magát, késő volt. A kiegyezésre vonatkozó törvényjavaslatokat egyébiránt a 14. § alapján szept. 23-án a Wiener Zeitung közzétette és e napon a koronaérték-számitás behozataláról és a 80 millió forintnyi államadó szabályozásáról is intézkedett a kormány, miután a sör-, a szesz- és cukor-adó felemelését (szintén rendeleti úton) már jul. 17. közhirré tette. Ez az adóemelés, a 14. §-szal történt visszaélések s a csehek dédelgetése újra nagyfoku elégületlenséget szültek. Graslitz és Asch csehországi városokban augusztusban komolyabb felkelés támadt, melyet szuronyokkal és golyóval kellett elnémitani. Cilliben pedig a szlovének látogatására érkezett cseh tornászok és a németek között került vérengzésre a dolog. Igy mindjobban tünedezett az a remény, hogy a németek Thun grófnak bármit is megszavaznának. Kitünt immár, hogy Thun feladatait nem birta megoldani s igy elérkezett a pillanat, amidőn mehetett. A császár egy új miniszterelnök után nézett, aki Thunnál alkalmasabbnak látszott a kiegyezés keresztülvitelére. E nehéz feladatot *Clary-Aldringen* grófnak szánta, akit okt. 2-án megtett a miniszteranács elnökévé s egyúttal földmivelésügyi miniszterré. *Hartel* osztálytanácsos átvette a közoktatás, *Stibral* a kereskedés s a lengyel *Kniazolucki* a pénzügyminisztérium vezetését; a többi, miniszterekké kinevezettek ezek valának: *Körber* (belügy), *Kindinger* (igazságügy), *Wittek* (vasutak), *Welsersheimb* (honvédelem) és végül *Chledowski* (tárca nélküli lengyel miniszter).

Clary gróf a legjobb akarattal és tiszta szándékkal fogott feladatához, miközt azonban elejétől kezdve az a veszély fenyegette, hogy a pártgyülölség áldozatául fog esni, amint az meg is történt. A parlamentet nem tehette másként munkaképessé, mint hogy a németeket az obstrukcióról le-

beszélje; ezt a célt pedig csak ugy érhette el, ha a gyülölt nyelvrendeleteket megszünteti. Ezt megtette s egyúttal kijelentette, hogy nem szándékozik a 14. §-t igénybe venni, hanem a birodalmi gyüléssel és alkotmányosan kiván kormányozni. A németek rokonszenvesen fogadták e programmot, bár ők is tetteket kivántak látni. Nem ugy a csehek, akik a nyelvrendeletek visszavonásának hirére tüntetéseket rendeztek s a németeket és a zsidókat fenyegették, a birodalmi gyülésen pedig obstrukciót kezdtek, amiben nekik (a császár intéseivel nem törődve) a lengyelek és a német klerikálisok is segédkeztek. Az államadósságot ellenőrző bizottságban a többség tagjai még azt a csúfot is megtették Claryval, hogy a valuta rendezéséhez szükséges 50 millió aranyat ki nem szolgáltatták az osztrák-magyar banknak. A császár erre újból magához rendelte Fuchs elnököt s egyúttal bizottsági tagot, szintugy a befolyásos Jaworskit. Mindhiába: Clary gróf nem kapta meg az aranyakat. A benyujtott törvényeket a csehek nem engedtek letárgyalni, az ál-abszolutizmus eszközét, a 14. §-t ellenben eltörülni nem engedték. Csehországban pedig ezalatt egymást érték a tüntetések, részben a hadügyminiszter által betiltott *zde*-jelentkezés, részben a polnai (állitólag rituális) gyilkosság miatt. Szóval Csehországot lázas szenvedélyek dúlták, vezérei pedig Claryt szemelték ki bűnbak gyanánt. A delegáció megválasztását ugyan a csehek meg nem akadályozták, bejelentvén, hogy majd ott fognak Krieghammerrel leszámolni, de a kiegyezést avagy a költségvetést még csak napirendre sem lehetett miattuk kitűzni. Ily viszonyok között a császár indittatva érezte magát Clary grófot december 22-én kegyelmesen elbocsátani és egy új, többnyire magasabb tisztviselőkből összeállított minisztériumot kinevezni, melynek azt szabta feladatául, hogy a kiegyezési törvényjavaslatokat a 14. § alapján kihirdesse és ugyanily módon gondoskodjék az állam folyó szükségleteinek fedezéséről. A dec. 22. kinevezett kabinet tagjai ezek valának: *Wittek* lovag, a miniszteriumi tanács elnöke s (újra) vasúti miniszter; *Chledowski* tárca nélküli (lengyel) miniszter; *Blumfeld* osztálytanácsos: földmivelésügyi; *Stummer* osztálytanácsos: belügyi; *Jorkasch-Koch* pénzügyminiszter; *Stribral:* újra kereskedelmi miniszter; *Schrodt* osztálytanácsos: igazságügyi miniszter; *Bernd* osztálytanácsos: vallás- és közoktatásügy. *Welsersheimb* táborszernagy ez alkalommal is megtartotta a honvédelmi tárcát. Az új kabinet, melynek életét előre is nagyon rövidre szabták, először is a birodalmi gyülést napolta el; majd a birodalmi gyülés által megszavazott (csekély számu) törvényt tette közzé, köztük a Thun-Kaizl-kabinet által ünnepélyesen megigért, de csak a Clary-kormány által tényleg keresztülvitt törvényt a hirlap- és naptárbélyeg eltörléséről. Azután megszólaltatta a 14. §-t és jogerőre emelte az új quotát (l. *Magyarország*). Igy hát Ausztriában is életbe léptek a kiegyezési törvények, ámbár egyelőre csak rendeleti úton. A birodalmi gyülés hozzájárulása még hátra van.

1900 jan. 19. a császár kinevezte a *Körber-kabinetet*, melynek tagjai: *Körber:* miniszterelnök és belügy; *Welsersheimb:* honvédelem; *Böhm-Bawerk:* pénzügy; *Spens-Boden* báró: igazságügy; *Hartel:* közoktatás; *Rezek:* tárca nélküli miniszter Csehország részére; *Call* báró: kereskedelem; *Giovanelli* Károly báró: földmivelés; *Pientak:* tárca nélküli miniszter Galicia részére; *Wittek:* vasúttigyi miniszter. Ausztriára életkérdés, hogy az új kabinetnek a csehek és németek kibékítése s a nyelvkérdés megoldása sikerüljön. Maga a császár is át van hatva ennek a szükségességétől, amint ezt legújabban (1900 január) a cseh és német delegátusok előtt kereken kijelentette. Egyúttal azonban neheztelését, sőt haragját is éreztette a csehekkel, amiért ezek a delegációban a zde-kérdés miatt a hadügyminisztert s a hadsereget megtámadták volt. A császár erre nézve Stransky morva delegátus előtt határozottan kijelentette, hogy a hadsereg ügyeiben tréfát nem ismer s hogy a hadsereg egységéhez s német nyelvéhez föltétlenül ragaszkodik. E határozott kijelentés dacára fölötte kérdéses, vajjon a csehek meghunyászkodnak-e (amire Kramař delegátus beszéde után: «Quem Deus perdere vult, dementat», kevés a remény) és éppen olyan kérdéses, vajjon elfogadja-e az osztrák parlament többsége a magyar kiegyezést? E fontos kérdésektől nemcsak Ausztria alkotmánya, hanem exisztenciája s a dualizmus jövője is függ.

Irodalom. Quellen u. Forschungen zur Geschichte, Litteratur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer, kiadja Hirn és Wackernell, Innsbruck, eddig 5 köt.; Auerbach B., Les races et les nationalités en Autriche-Hongrie, Páris 1898; Emmer József, Kaiser Franz Joseph I. 1848—1898, 1—2. köt., Bécs 1898 s köv.; Trocase F., La règne de François Joseph I., Páris 1898; Rostock Rob., Die Regierungs-Zeit Sr. Maj. Kais. Fr. Joseph I., Graz 1898; Nagl J. W. és Zeidler J., Deutsch-österreichische Literatur-Geschichte, Bécs 1898—99; Schnitzer J., Franz Joseph I. und seine Zeit, díszmunka, u. o. 1899, 2 köt.; Whitman S. és Ilraith R., Austria, London 1899; Laurenčić Gyula, Österreich in Wort und Bild, díszmű, Berlin, eddig 2 kötet, 1898 s köv.; Wolfsgruber Col., Kaiser Franz I. von Österreich, 2 köt., Bécs 1899; Deitl Fr., Unter Österreichs Kriegsbanner, Drezda, eddig 4 köt.; Deitenhofen Ad., Fremde Fürsten in Habsburgs Heer 1848—98, Bécs 1899; Dopsch Ad., Die Kärnten-Krainer Frage u. die Territorial-Politik der ersten Habsburger, u. o. 1899; Arneth Alfréd, Biogr. des Fürsten Kaunitz, u. o. 1899; Luschin A., Grundriss der österr. Reichsgeschichte, Bamberg 1899; Friedjung, Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland, 1 köt., 4. kiadás 1900; Mayer F. M., Gesch. Österreichs, 2 köt., 2. kiadás Bécs 1899—1900; Krones F., Gesch. Österreichs, 1. köt., Lipcse 1899 (Sammlung Göschen 104. sz.). Magyar nyelven: Huber Alfonz, Ausztria története, ford. Baróti L., Budap. Akadémia I. M. L.

Osztrák déli vasút, l. *Déli vasút* (V. k.).

Osztrák-magyar bank (XIII. k.). A magyar kormány 1897 okt. 12. a bank szabadalmának egy évi ideiglenes meghosszabbítására törvényjavaslatot nyujtott be, mely azonban csak 1898 jan. 22. léphetett életbe, miért is a közbeeső időre a m. kir. pénzügyminiszter «annak lehetővé tétele végett, hogy a jegybankügy terén zavarok ne állhassanak be», 1897 dec. 30. a status quo fentartására a bankkal külön egyezményt kötött. Az 1899. IV. t.-c. egy további évre, azaz 1899 végéig tartotta érvényben a bank szabadalmát. Ausztriában a szabadalomnak ugyancsak 1898, illetőleg 1899 dec. 31-ig leendő változatlan érvényben maradását az 1897 és 1898 dec. 30-ról kelt császári rendeletek folytán kötött egyezmények biztositották. Azalatt a szabadalom meg-

újításának feltételei felett a rendkivül hosszas és fáradságos tárgyalások tovább folytak és a dolog lényegében csak 1898 márc. fejeztettek be, mire mindkét kormány ápr. 21. (az osztrák kormány az ülésszaknak jul. történt bezárása után, másodízben szept. 29.) a köztük és a bankkal létrejött megállapodásokat tartalmazó törvényjavaslatot: «az O. szabadalmának meghosszabbításáról» a törvényhozások elé terjesztette (1899. XXXVII. t.-c.). A főbb alapszabályi módosítások: 1. a bank szervezetén a közjogi paritásnak kifejlesztése és az igazgatóságok hatáskörének kibővítése által eszközlendő változtatásokra; 2. a banknak jövő viszonyára a két államkormányhoz; 3. a szabadalom árára és 4. a bankszabadalom megszüntének esetére teendő intézkedésekre vonatkoznak. L. *Magyarország* (199. old.).

A bankjegyforgalom 1898 folyamán 1213·90 és 1483·82 millió korona között váltakozott s dec. 31-én 1474·95 millió koronán állt, 75·13 millió koronával haladva meg az 1897 dec. 31-iki állapotot. Ezzel szemben az érckészlet, az aranyban fizetendő külföldi váltókat is ideszámítva, 24·24 millió koronával csökkent. A bank 1897. adóköteles bankjegyeket nem bocsátott ki, 1898 szept. 30-tól fogva azonban, hogy a hiteligényeket kielégíthesse, folyvást kénytelen volt adóköteles bankjegyeket is kibocsátani, melyek álladéka dec. 31-én már 89·80 millió koronára rugott. Az érckészlet 1898 dec. 31. koronaértékü aranyérmékben, továbbá aranyrudakban, külföldi és kereskedelmi érmékben 718·80 millió koronát, a külföldi helyekre szóló s aranyban fizetendő váltók készlete 13·49 millió, az ezüst kuránsok készlete pedig 247·89 millió koronát tett, valamennyi együtt 980·18 milliót. A bank giro-üzleteinek forgalma 1898. már 19,734 millió koronára rúgott s 2194 millió koronával haladta meg az 1897-iki forgalmat. Az O. hitelhálózata 1898-ban 58 bankintézetből és 146 mellékhelyből állt s ezek közül 22 intézet és 80 mellékhely a magyar birodalom területén működött.

Osztrák-magyar díszérem negyven évi hű szolgálatért, l. *Díszérem* stb.

Osztrák-magyar monárkia (XIII. k.). *Osztrák-magyar hadsereg.* Összes véderő: 7 millió, ebből katonailag kiképezve: 2.700,000, ezenkivül 26,700 tényleges havidíjas, és pedig: 1. vonal: hadsereg 800,000, hadtengerészet 19,000, bosnyák és hercegovinai csapatok 13,000; 2. vonal: cs. kir. Landwehr 164,000, m. kir. honvédség 164,000; póttartalék: hadsereg 340,000, cs. kir. Landwehr 71,000, m. kir. honvédség 71,000; 3. vonal: cs. kir. népfelkelés 3.200,000, m. kir. népfelkelés 3.200,000. Az 1. vonalu hadsereg a 10 legfiatalabb évfolyamból áll. A 2. vonalu hadsereg két, az 1. vonalból átlépő évfolyamból és 12 közvetlen besorozott évfolyamból áll. A póttartalék az 1. és 2. vonalu hadseregnek lényeges részét alkotja. A 3. vonalu hadsereg két osztályba van beosztva és 12 katonailag kiképzett és 24 közvetlen besorozott évfolyamból áll.

Gyalogság: 1066 zászlóalj (1. vonal 462, 2. vonal 232, 3. vonal 372), póttestek 212 zászlóalj; egy század hadi állománya 4 tiszt, 260 ember, (241 fegyver); fegyverzet 8 mm. Mannlicher ismétlő fegyver 88/91. minta, rövid döfőszurony, 3. vonal: 11 mm. Werndl egytöltésü; töltény: 100 db emberenként, összesen 268 töltény; az ember összes megterhelése: 26·5 kg.

Lovasság: 433 század (1. vonal 294, 2. vonal 99, 3. vonal 40); póttestek: 59 század; különös formációk 28 század; a század: 5 tiszt, 166 ember, 161 ló, 150 lovas; fegyverzet: kard és 8 mm. ismétlő karabély, 90. mintáju, tiszt és altiszt: revolver; a ló megterhelése 135 kg.

Tüzérség: 2024 ágyu; póttestek: 352 ágyu; a kocsizó (lovagló) hegyi üteg ütközeti létszáma: 5 (5, 3) tiszt, 195 (189, 110) ember, 142 (223, 69) ló, 8 (6, 4) ágyu, 8 (6, 0) lőszerkocsi; ágyurendszer: Uchatius, 9 cm.-es tábori, 7 cm.-es hegyi ágyu, 65. mintáju; lőszer: 128 (118, 142) lőgránát, shrapnel, kartács (écrasit-granát).

Műszaki csapatok: 103 század és pedig: 15 utász-zászlóalj à 7 századdal (1—4 tábori szolgálatra, 5—7 várszolgálatra és 15 pótszázad; 12 vasut-század és 1 pótzászlóalj (3 századdal); 32 távirda- és 14 telefon-osztály, 1 pótszázad; léghajózási osztályok (szervezésben); fegyverzet és lőszer: Extra-Corps-fegyver, döfőszuronnyal, 30 töltény; híd-vonat: 60 hadihíd-equipage (45 normal, 15 könnyü [Birago-pontonok]); Eiffel-féle anyag két 600 m. hosszu felállandó híd számára; hadi flotta: 28 csatahajó és 2 cirkáló 250 ágyuval, 192 gyorstüzelő ágyuval és golyószóróval, 70 torpedó-naszád.

Gyalog-dandárok: 1. vonal: 60 gyalog dandár à 6—8 zászlóalj és 6 hegyi dandár (30 hadosztályt [diviziót] alkotnak), 2 gyalog dandár Dalmáciában és 2 számfeletti gyalog dandár; 2. vonal: 14 cs. kir. és 16 m. kir. honvéd-gyalogdandár à 6—9 zászlóalj; 3. vonal: 9 cs. és kir. és 8 m. kir. népfelkelő gyalogdandár; lovas dandárok: 1. vonal: 16 lovasdandár à 12 századdal; 2. vonal: 6 honvéd lovasdandár (3 cs. kir. à 12 század és 3 m. kir. à 18—24 század); 3. vonal: 2—3 népfelkelési lovas dandár; tüzérdandárok: 14 tüzérdandár (1 tüzérdandár a. m. a hadtest összes tüzérsége = 1 hadtest-tüzér- és 3 hadosztály-tüzérezred à 4 üteg, 8 hadtest-tüzérezrednek ezenkivül lovagló ütegosztálya van à 2 üteggel); különleges dandár-formációk mozgósításkor: területi dandárnokok, a visszamaradt csapatok, a sereg póttestei és intézetei számára, lovassági és tüzérségi felügyelők; m. kir. honvéd területi gyalogdandár-parancsnokság és 3 lovassági felügyelő a m. kir. honvédség számára.

Gyalog-hadosztályok: 46; 1. vonal: 30 cs. és kir. gyalog-hadosztály; 2. vonal: 8 cs. kir. és m. kir. honvéd gyalog-hadosztály; 3. vonal: 3 honvéd hadosztály megszállási célokra. A gyalog-hadosztály teljes létszáma: 426 tiszt, 19,090 ember, 3485 ló, 32 ágyu, 881 szekér, 114 mellékkocsi; ütközeti létszám 14,768 lövőfegyver, 480 lovas és 32 ágyu. — *Lovas-hadosztályok:* 8 (ezek közül 1 a cs. kir. honvédségé); teljes létszáma: 271 tiszt, 8100 ember, 6472 ló, 12 ágyu, 795 szekér; ütközeti létszám: 1988 fegyver, 3736 lovas, 12 ágyu.

Hadtestek: 15; a hadtest ütközeti létszáma: 2 (3) gyalog-hadosztályylyal: 30,190 (44,000) lövőfegyver, 948 (1584) lovas, 96 (128) ágyu; hadseregek: 3. G. T.

Az *áruforgalom* utolsó három esztendejét is a csökkenő aktivitás jellemzi, sőt 1898. már 24·4 millió behozatali többlettel zárult az áruforgalmi mérleg; volt nevezetesen:

Év	Behozatal		Kivitel		Összes forgalom		Kiviteli (+), behozatali (−) többlet	
	q	korona	q	korona	q	korona	q	korona
	milliókban		milliókban		milliókban		milliókban	
1896	82·76	1411·6	145·12	1548·0	233·88	2959·6	+56·37	+136·4
1897	94·87	1510·6	153·57	1532·4	248·44	3043·0	+58·70	+ 21·8
1898	106·23	1639·6	166·01	1615·2	272·25	3254·8	+59·78	— 24·4

A nemes fém- és ércpénzforgalom adatait pedig a következő táblázat tünteti föl:

Év	Behozatal		Kivitel		Kiviteli (+), behozat. (−) többlet	
	q	millió korona	q	millió korona	q	millió korona
1896	1986	137·61	4670	85·07	+ 2684	— 52·54
1897	1784	199·74	3899	103·30	+ 2115	— 96·43
1898	514	46·94	3347	121·91	+ 2833	+ 74·97

A *közös államháztartás* költségeit és fedezetét az 1895. és 1896-iki zárszámadások, továbbá az 1897. és 1898-iki delegációnális határozatok szerint a következő táblázat tünteti fel:

Év	Brutto szükséglet	Közösügyi saját bevételek	Netto szükséglet	A netto szükségletből fedez		
				Vámbevétel	Ausztria	Magyarország
	millió forintokban					
1895	156·60	3·10	153·51	53·71	68·46	31·34
1896	158 18	2·93	155·25	53·54	69·77	31·94
1897	164·12	2·78	161·34	50·57	75·98	34·78
1898	165· 6	2·84	162·63	46·67	75·54	36·41

Ot, *piz*, Graubünden svájci kantonban levő hegycsúcs, 3249 m. magas.

Otafón (gör.) a. m. hallócső (VIII. k.).

Otavalo, város Imbabura ecuadori tartományban, a 4660 m. magas Imbabura tűzhányó tövénél, 8000 lak. Az 1868-iki földrengés előtt, mely a várost elpusztította és 6000 embert megölt, a városnak 20,000 lakosa volt.

Othello-szőllő, a legjobb ízü amerikai direkttermő szőllők közé tartozik, melyet mint csemegeszőllőt annyira kedvelnek, hogy hazánkban immunis homokon is ültetik. Növése erőteljes, levelei nagyok; fürtje középnagy, hengeres, laza; bogyói meglehetős nagyok, hosszukásak, sötét violaszinüek, húsosak, csekély, inkább kellemes mellékízzel. Bőtermő; a filloxerával szemben csakis üde, mély termőrétegü talajban tanusít megfelelő ellentállást. MZY.

Otoclinus (állat), l. *Galagó* (VII. k.).

Otologia (gör.), a fülről és a fülbetegségekről szóló tan.

Ottava, az algonkin csoporthoz tartozó északamerikai indus törzs, mely az ocsibvé törzszsel rokon. Azelőtt Kanadában lakott az Ottava-River mellett, most két rezervációban, még pedig a Felső-tó vidékén Michiganben (körülbelül 1000 ember) és az indus territoriumban (137 ember).

Ottenfels-Gschwind *Zsigmond* báró megh. Grazban 1898 máj. 12.

Ottenstein, fürdő, l. *Schwarzenberg* (XIV. k.).

Ottenthal *Emil*, osztrák történetiró, szül. Taufersban (Tirol) 1855 jun. 15. Innsbruckban, Bécsben és Berlinben folytatta egyetemi tanulmányait és azután munkatársa lett (1880—82) a Monumenta Germaniae historica c. kútfő-ediciónak. 1880. a középkori történelem magántanára az innsbrucki egyetemen, 1889. rendkivülli, 1893. pedig rendes tanárrá tették. Sokat kutatott a vatikáni levéltárban. Önálló nagyobb munkái: Das Bullenregister Martins V. und Eugens IV. (Innsbruck 1885); Regulae cancellariae apostolicae. Die Kanzleiregeln der Päpste von Johann XXII. bis Nikolaus V. (u. o. 1888); Archivberichte aus Tirol (*Redlich*-hel együtt, Bécs 1888—92); Regesta Imperii (a *Böhmer*-féle oklevél-kiadás átdolgozása és bővítése, I. köt., Innsbruck 1893). M. L.

Ottetto (octetto), l. *Nyolcas* (XIII. k.).

Ottó (XIII. k.), főherceg, m. kir. herceg, bátyjának, Ferenc Ferdinánd főhercegnek betegeskedése folytán a trónörökösi teendők egy részét egyidőre átvette. 1896 nov. 1. vezérőrnagygyá lépett elő. Ugyanez évben a szász testőrlovasezred és a porosz királyi 11. huszárezred főnökévé nevezték ki. 1898. az orosz császári lubinszki 24. dragonyosezred főnöke lett; nov. 30. I. Ferenc József király uralkodásának félszázados jubileuma alkalmából a katonai érdemkeresztet kapta. 1899 máj. a bécsi lovashadosztály parancsnokává, nov. 1. pedig altábornagygyá nevezték ki. — Nejére, *Mária Jozefa* hercegnőre, Erzsébet királyné halála után a reprezentálás kötelessége hárult. 1898 nov. 30. megkapta az Erzsébet-rend nagykeresztjét. 1899. a király ráruházta a bécs-hernalsi és soproni katonatiszti leánynevelő intézetek védnökségét.

Ottó *József* (XIII. k.) tanár a minisztérium megbizásából irta az *Ifjusági játékok* c. munkát középiskolai használatra (Budapest 1897). A közoktatási tanács megbizásából kidolgozta az új középiskolai tanterv számára a testgyakorlásra vonatkozó utasításokat. Több cikket irt a Tanáregyesületi Közlönybe és e lexikon pótköteteibe.

Otto *János Károly Tivadar* lovag, német teologus, megh. Drezdában 1897 jan. 11.

Ottobratok (az olasz ottobre a. m. október szótól), a modern rómaiaknál dívó őszi ünnepek, melyek nemcsak időpontra, hanem egész lényegökre nézve megfelelnek a régi rómaiak Dionysos-ünnepélyeinek. Ilyenkor, aki csak teheti, falura megy és a falusi mulatóhelyeken, vendéglőkben kedélyes lakomázással tölt néhány napot. L. M.

Otto-féle mótor, l. *Gázmótor* (VII. k.).

Ótvaros szemgyuladás (fliktérás), l. *Szemgyuladások* (XV. k. 563. old. 2. hasáb).

Oudemans (ejtsd: audemansz), 1. *Corneille Antal János Ábrahám*, németalföldi botanikus, szül. Amsterdamban 1825 dec. 7. Lejdában orvostudományt tanult. Az amsterdami Athenaeumban orvostudományt és botanikát adott elő, 1877. egyetemi tanár és a növénykert igazgatója lett. 1896. nyugalomba vonult. Művei: Aanteekeningen op de Pharmacopoea Neerlandica (1854—56); Leerboek der plantenkunde (1866—70); De Flora van Nederland (2. kiad. 1872—74, 3. rész); Neerlands Plantentuin (1865—67); Observations sur la structure microscopique des écorces de Quinquina (1871); Matériaux pour la flore mycologique de la Néerlande (1867—90); Herbarium van Nederlandsche planten; Fungi Neerlandici exsiccati. Kiadja a Nederlandsch Kruidkundig Archief és Archives Néerlandaises folyóiratokat.

2. *O. János Abrahám Keresztély*, asztronomus, az előbbinek öcscse, szül. Amsterdamban 1827 dec. 16. Lejdában tanult. 1856. rendkivüli tanár lett az utrechti egyetemen. 1857-től fogva az indiai gyarmatok geográfiai szolgálatában nagy geodéziai méréseket tett, melyeknek eredményét Die Triangulation von Java c. műben 1875—95. közzétette. 1875. az utrechti egyetemen az asztronomia tanára és a csillagvizsgáló igazgatója lett. Geodézia és asztronomiai értekezésein kivül még kiadta Kaisernek De Sterrenhemel c. népszerü művét (4. kiad. Deventer 1884—88).

Ounce (ang., ejtsd: aunsz) a. m. uncia.

Ouvreuse, *L'*, álnév, l. *Gauthier-Villars*.

Óvadékbiztosítás (ill. kezességi biztosítás), külön neme a hitelbiztosításnak. Az O. oly károsodás ellen nyujt fedezetet, mely hivatalokat v. egyéb munkaadókat (főnököket) alkalmazottaik, illetőleg hivatalnokaik ama sikkasztásai által érhet, melyeket az alkalmazott hivatásának teljesítése alatt készpénz, értékpapir vagy áruk elidegenítése által főnöke kárára elkövet. Az O., mely vagyontalan becsületes egyéneknek módot nyujt oly állás elnyerésére, melynél a munkaadó megkárosítások elleni védelemre óvadék letételét követeli, igen gyorsan hódított tért. Az angolok voltak az elsők (1842), kik ezen biztosítási ágazatot kultiválták. Németországban 2 évtizeddel később, amikor törvénybe iktatták, hogy állami hivatalok O.-i kötvényeket óvadékképen elfogadhatnak, néhány nagyobb életbiztosító társaság felvette ezen ágazatot működési körébe. E törvény igen üdvös hatással volt a biztosítás ezen ágazatának fejlődésére, mely azonban hazánkban még ma sem honosodott meg, ami főleg abban leli magyarázatát, hogy nálunk az óvadéknyujtás sem kötelező általánosságban. Legutóbb 1 angol és 2 német biztosító társaság Budapesten képviseletet állított O.-ok szerzésére. SCHK.

Ovar, város Aveiro portugál kerületben (Beira tartomány), (1890) 11,002 lak., halászattal, kereskedelemmel.

Óváry, 1. *Ferenc*, országgyülési képviselő, szül. Veszprémben 1858 máj. 3. A gimnáziumot Veszprémben és Székesfehérvárott végezte, a jogi tanulmányokat a budapesti egyetemen. 1884-ben Veszprémben ügyvédi irodát nyitott és nemsokára tiszteletbeli vármegyei ügyész lett. A tűzoltó-ügy tanulmányozása végett több izben külföldön járt. Tagja Veszprém vármegye törvényhatósági bizottságának és Veszprém város képviselőtestületének, továbbá számos vármegyei és városi bizottságnak meg közérdekü testületnek. 1892 óta a veszprémvármegyei nagy-vázsonyi kerületet képviseli szabadelvü párti programmal.

2. *Ó. Lipót* újabb értekezései: *Emlékbeszéd Cantù Caesar akadémiai külső tagról* (Budapest 1897); *Az első nemzetközi diplomáciai és történelmi kongresszus Hágában* (Akad. ért. 111. füz., u. o. 1899).

Óvás (XIII. k.), a *versenysport terén* az a szabályszerü módon emelt kifogás, amelyet akár előzőleg, akár utólag a versenyintézőség vagy e célból külön kirendelt döntő bíróság elé terjesztenek a versenynek egy vagy több résztvevője ellen, és pedig 1. vagy azért, mert az illető a föltételek értelmében nem jogosult résztvenni (kvalifikacionális óvás); 2. vagy mert a verseny lefolyása közben akár akaratlanul vagy tudtán kivül, akár pedig szántszándékosan olyan körülmények előidéző oka volt, amelyek a fennálló szabályok szerint diszkvalifikációt, sőt esetleg megtorló intézkedéseket is vonnak maguk után. Óvást a versenyben érdekeltek bármelyike emelhet, hivatalból azonban csak a versenyintézőség tagjai vagy engedélylyel biró tisztviselői, kik biztosítékot letenni nem kötelesek, mig p. a lóversenyeknél az érdekeltek 100 koronát, felebbezés esetében pedig 200 koronát tartoznak letéteményezni, mely összegek a közös segélyalap javára esnek, ha kitünik, hogy az óvásra vagy a felebbezésre alapos ok fenn nem forgott. Az óvás annak, aki ellen emelik, azon versenyben szerzett minden jogát, igényét vagy előnyét felfüggeszti s eldöntése határozza meg, vajjon azokat érvényesítheti vagy azoktól megfosztandó-e? Az óvás körüli eljárásnál a versenyek különfélesége szerint egyszersmind különböző szabályok irányadók.

Ovens *Juriaen*, hollandi festő, szül. Tönningenben 1623., megh. Friedrichsstadtban 1679. 1642. Amsterdamban Rembrandtnak volt tanítványa, azután egy ideig Stockholmban és Amsterdamban élt, végre hazájában, Schleswig-Holsteinben telepedett le. Korábbi képei közül, melyek Rembrandtra emlékeztetnek, a legsikerültebbek: X. Károly svéd király lakodalma (stockholmi muzeum); az amsterdami muzeumban levő nagy regensképe (1656); némileg Rubens hatására vall egy nőnek és három gyermekének szép képe 1657-ből, a budapesti orsz. képtárban (191. sz.). Későbbi képei közül említendők: Szent család és A kereszténység diadala a schleswigi dómban; Krisztus siratása a friedrichsstadti lutheránus templomban.

Overbeck *János Adolf* német archeologus megh. Lipcsében 1895 nov. 8.

Ovum (lat.) a. m. tojás.

Ow *Károly* báró, a bajor képviselőház volt elnöke, megh. Münchenben 1898 ápr. 11.

Oximek. Igy nevezik általában véve ama szénvegyületek csoportját, amelyek aldehidekből és ketonokból v. pedig az aldehid és keton csoportot (—COH, illetve =CO) tartalmazó vegyületekből hidroxilamin ($H_2N.OH$) behatására keletkeznek. E vegyületekben jellemző az *oximid* (N—OH) csoport. Megkülönböztetésül az aldehidekből származó O.-et *aldoximeknek*, a ketonokból származó O.-et pedig *acetoximeknek* v. *ketonoximeknek* is nevezik. P. $CH_3—CH=N—OH$ = etilaldoxim és $(CH_3)_2=C=N—OH$ = acetoxim v. ketonoxim. SZ.

Oxiudol, l. *Laktámok* (XI. k.).

Oxycephalus, l. *Kurtafejüség*.

Oxycoccus (növ.), l. *Fenyvesbogyó* (VII. k.).

Oyama *Ivao*, japán államférfiu, szül. 1843., az 1868-iki polgárháboruban a császáriak zászlója alatt küzdött, 1879. helyettes belügyminiszter és rendőrfőnök, 1880. pedig hadügyminiszter lett. 1882—84. mint a táborkar főnöke beutazta Európát s visszatérése után grófi rangra emelkedett. Az 1894—95-iki háboruban a 2. hadtestet vezényelte és Port Arthurt hódította el a khinaiaktól. 1896. miniszterelnök lett és parlamentáris kor.

mányt alakított, de 1898 nov. állásáról lemondott. 1899. a vezérkar főnökévé nevezték ki. M. L.

Oyapok, határszéli folyó francia Gujana és Para braziliai állam közt. A Tumuc-Humac hegységben ered, balfelől magába fogadja a Camopi folyót és 485 km.-nyi folyás után az Atlanti-óceánba ömlik, az O. nevü öblöt alkotva. Sok vizesése s örvénye van ugyan, de kisebb hajók mégis járják. Coudreau 1887. térképet készített róla.

Oystermouth (ejtsd: ajsztermauth), tengeri fürdő Dél-Wales Glamorgan grófsagban, a Svansea-öböl mellett, (1891) 3675 lak.

Ozdin vára Nógrád vmegyében Dévéntől ÉK-re emelkedett. A csehek építették 1440 után s tőlük a magyarok 1460. foglalták el. V. ö. *Csánki,* Magy. tört. földr. (I. 91.).

Ozea, hegy, l. *Parnesz* (XIII. k.).

Ozmotikus nyomás. Az u. n. *félig átbocsátó membránok* felfedezése (azaz oly membránok, melyek valamely sóoldatból csak az oldószert [vizet] bocsátják át, de az oldott sót nem), az O. következő van t'Hofftól eredő definiciójára vezetett: Ha egy félig átbocsátó szilárd falakkal biró edény, mely sóoldatot tartalmaz, vizbe merítte-tik, akkor a só az edényen kivül levő vizre vonzást gyakorol, minek következtében ez addig az edénybe átszivárog, mig az ezáltal az edényben keletkező hidrosztatikus túlnyomás a só által a vizre gyakorolt vonzást egyensúlyban tartja. A külső és belső hidrosztatikus nyomások különbsége adja az O.-t. Igen hígított sóoldatokra nézve azok O.-át illetőleg a kisérletek azon nevezetes eredményre vezettek, hogy azok a Mariotte-, a Gay-Lussac- és az Avogadro-féle törvényeket követik, azaz, hogy az O. arányos az oldat térfogat-egységében tartalmazott só mennyiségével, az oldatnak abszolut hőmérsékével és hogy egyenlő O. és egyenlő hőmérséklet mellett a különböző oldatok egyenlő térfogatai az oldott anyagnak egyenlő számu molekuláit tartalmazzák és pedig azon számban, amilyenben az O.-sal egyenlő feszítő erő és az oldatéval egyenlő hőmérséklet mellett ugyanakkora térfogatu gázban foglaltatnak. Némely oldatoknak ezen utóbbi (Avogadro-féle) törvénytől való feltünő eltérése az elektrolitták disszociációjának elméletére vezetett, mely szerint föl kell tételezni, hogy az oldatokban az oldott sók annál nagyobb része ionjaikra disszociálva foglaltatnak, minél hígítottabbak az oldatok. MI.

Ozokerit (ásv.), l. *Földviasz* (VII. k.).

Ozonviz, l. *Ozon* (XIII. k.).

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtára

Ö.

Öböl-áramlat, l. *Golf-áramlat.*

Öchelhäuser *Vilmos,* német közgazda s Shakespere-kutató, szül. Siegenben 1820 aug. 26. Mint technikus és kereskedő nagy utazásokat tett. 1852—56. Mühlheim város polgármestere volt. 1852—53. a porosz képviselőháznak, 1878—93. pedig a birodalmi gyülésnek volt tagja nemzeti liberális programmal. 1883. nemességet kapott. 1893. az erlangeni egyetem díszdoktora lett. Ö. alapította a német Shakespere-társaságot, melynek most is elnöke. Kiadta Shakespere drámai müveit (Weimar 1878, 7 köt.), továbbá munkái: Einführungen in Shakesperes Bühnendramen (3. kiad. Minden 1895); Shakespereana (Berlin 1894). Nevezetesebb közgazdasági munkái: Die wirtschaftliche Krisis (Berlin 1876); Die Nachteile des Aktienwesens und die Reform der Aktiengesetzgebung (u. o. 1878); Die Tarifreform von 1879 (u. o. 1880); Die Arbeitfrage (u. o. 1886); Die sozialen Aufgaben der Arbeitgeber (u. o. 1887); Soziale Tagesfragen (u. o. 1889); Erinnerungen aus den Jahren 1848—50 (u. o. 1892).

Öder, l. *Oeder* (XIII. k.).

Ödön, név, l. *Magyar személynevek.*

Öe v. Ö (dán) a. m. sziget.

Öhningen, falu Konstanz badeni kerületben, (1895) 1040 lak. Közelében márgapalabányák vannak, melyekben állati csontvázakat találtak. Az u. n. *Ö.-i mészpalában* Scheuchzer 1700. az általa elnevezett *homo diluvii testis*-re bukkant.

Ökörszemvirág (növ.), l. *Papvirág.*

Öls, porosz város, (1895) 10,029 lak.

Ölsnitz, 1. (Ö. a Vogtlandban) Zwickau szászországi kerület főhelye a fehér Elster mellett, vasúttal, (1895) 11,557 lak. Az Elsterben és mellékfolyóiban a nyáron 16—18 héten át gyöngyöket halásznak. Közelében van Voigtsberg falu, 2112 lak. és az egykor hatalmas Voigtsberg kastélynak maradványaival, mely 1357-ig a vogtlandi várnagyok székhelye volt, most pedig női börtön. — 2. *Ö.* (az Érchegységben), falu Zwickau szászországi kerületben, az Ölsnitz folyó mellett, vasúttal, Schönburg-Waldenburg herceg kastélyával, nagy kőszénbányával és (1895) 11,571 lak.

Öltés, l. *Varrás* (XVI. k.).

Önantéter (cognac-olaj, huile de marc), csekély mennyiségben a borban található, melynek különös szagát és zamatját azonban nem okozza; nagyobb mennyiségben a borseprüben van, melyet lepréselnek és azután viz és kevés kénsav hozzákeverése mellett gőzzel lepárolnak. A vizes párlaton úszó olajat újból lepárolják, mely igy szintelen, kábító szagu, csipős izü. Gyümölcséterek készítésére, a cognac és a bor hamisitására használják.

Önkéntes örökös, l. *Törvényes öröklés.*

Önkiterelés, l. *Tolyítás* (XVI. k.).

Ördögborda (növ.), l. *Páfrány* és *Ólyvharaszt* (XIII. k.).

Ördög-sziget, l. *Salut-szigetek.*

Öreg *János* újabb műve: *A jog- és államböl-cselet kézikönyve* (Debrecen 1897).

Öreg ABC, vén emberek számára irta *Vas Gereben*, Győrben jelent meg 1848 márc. és ápr. hónapokban, kis 4-rét egy-egy íven, összesen 4 száma. Népiesen magyarázta a törvényeket és az akkori politikai viszonyokat. Győr vármegye 5000 példányt rendelt meg belőle. sz. j.

Öreg Rába, l. *Rába* (XIV. k.).

Öresund, l. *Sund* (XV. k.).

Őrlési forgalom, l. *Kikészítési eljárás*.

Örmény éra, l. *Éra*.

Örmény kérdés. Az örmény bizottság újabban is életjelt adott magáról, amidőn a nagyhatalmak konstantinápolyi követeinek átadott kérelmében (1899 márc.) a török kormány által elkövetett újabb törvénytelenségekre hivta fel azok figyelmét. 1899 jun. örmény felkelők Geronigban több török tisztviselőt s katonát lőttek agyon, másutt kölcsönös vérengzések voltak. Több gondot okoz a portának az orosz területre (Erivan kormányzóságba) menekült 11,000 örmény család visszatérése. A török kormány ugyan Oroszország felszólítására beleegyezett, hogy egyelőre 200 örmény hazájába visszatérhet, de mert attól tartott, hogy az emigránsok és a török lakosság között újra vérengzésre kerülhetne, az utolsó pillanatban (1899 máj. 19.) megparancsolta a határt őrző csapatoknak, hogy az emigránsokat a török határon be ne bocsássák. Golicyn herceg, a Kaukázus kormányzója ekkor megengedte, hogy a kivándorlók továbbra is Erivan területén megmaradhassanak, de másrészt az orosz kormány arra kötelezte a portát, hogy az orosz földre menekült emigránsok eltartásáért és ottmaradásáért 110,000 fontot fizessen, amibe a török kormány elvben beleegyezett. 1899 okt. 11. a török kormány a megejtett vizsgálat alapján megszüntette a török fővárosban s a vidéken az örmények ellen hozott rendkivüli intézkedéseket; igéretet tett továbbá, hogy az örmény felkelés idejében lerombolt örmény templomokat, kolostorokat és iskolákat állami segélylyel fel fogják építeni; Idikaleban (Konstantinápolyban) árvaházat fognak építeni örmény árva gyermekek számára; végül pedig 24 halálra itélt örménynek meg fog a kormány kegyelmezni.

Az örmények számát Szelenoj orosz tábornok, statisztikus újabban a következőkép vette fel: Trapezunt 9 vilajetjében 4.453,250 mohammedánus (74·1%), 913,875 örmény (15·3%) és 632.750 egyéb keresztény (10·6%) él. Cuinet adatai szerint (Petermann's Mitteilungen, 1896) a török birodalomban Kurdisztánban, Kis-Ázsiában és az Archipelaguson a lakosság számaránya a következő: 10.030,000 mohammedánus (75·7%), 1.144,000 örmény (8·7%), 1.818,000 egyéb keresztény (13·7%) és 249,000 zsidó stb. él. V. ö. *Chantre*, A travers l'Arménie Russe (Páris 1893); *Bliss* E. M., Turkey and the Armenian atrocities (London 1896); Historical sketch of Armenia and the Armenians, by on old Indian (u. o. 1896); *Gregor*, History of Armenia (u. o. 1897); *Sèth*, History of the Armenians in India (u. o. 1871); *Latino* A., Gli Armeni e Zeitun (2 köt., Firenze, 1898). m. l.

Örnagy, a katonatisztek törzstiszt-csoportjában a legalsóbb fokozat (VIII. rangosztály) kapitány (százados) és az alezredes között. A gyalogságnál egy zászlóaljnak, a lovasságnál egy három századból álló osztálynak (division) a parancsnoka. Rendfokozati jele: az attila v. kabát aranyos gallérán egy csillag, a csákón 6 cm. széles paszomány. Az Ő. elnevezés már igen régi, őseinknél valószinüleg a biztositó csapatok fölötti állás megjelölésére szolgált talán már a honfoglalás idejében, mert a Hazai Oklevéltárban két, 1298. és 1299-ből való okirat már mint személynevet említi az Ő.-ot.

Örök béke (XIII. k.). 1899. két nemzetközi értekezlet foglalkozott a háboru lehető korlátozásával, illetőleg a lefegyverzés kérdésével. Ezek közül az első II. Miklós orosz cár indítványára Hágában tanácskozott (l. *Hágai konferencia*). A második Kristianiában 1899 aug. gyülésezett, mint *interparlamentáris konferencia*, melyen Magyarországból *Apponyi* Albert gróf és *Emmer* Kornél jelent meg. A konferencia, miután a hágai béketanácskozás határozatai tudomására jutottak, Stanhope indítványára és indokolása után határozatot hozott, melyben örömét fejezi ki a hágai béketanácskozásnak különösen a választott bíróságokról szóló határozata felett, melyet az interparlamentáris konferencia még 1895. Brüsszelben javaslatba hozott. E javaslat elfogadása után a nemzetek parlamentjeinek tagjai a hágai béketanácskozás eredményei tárgyában *Apponyi* Albert gróf ajánlatára elfogadták, hogy az interparlamentáris konferencia felkéri egyes csoportjait, hogy befolyásukat a következő célokra érvényesitsék: 1. Hogy kormányuk a hágai béketanácskozás emberbaráti határozataihoz hozzájáruljon, amennyiben a hozzájárulás még meg nem történt. 2. Bátoritsák kormányukat arra, hogy a választott bíróságra nézve szerződést kössön minél több állammal. 3. Mozditsák elő a tanácskozáson nem képviselt országok hozzájárulását a hágai béketanácskozáson hozott konvencióhoz. 4. Hozzák a nagyközönség tudomására a hágai tanácskozások eredményeit. Apponyi a hágai konferenciáról a Budapester Tagblatt 1899 aug. 20-iki számában külön is elmondta nézeteit.

Örökbér, l. *Örök haszonbér* (XIII. k.).

Örökségvétel, l. *Szerencseszerződés* (XV. k.).

Örst., természetrajzi nevek mellett *Örsted* Anders Sandoe (XIII. k.) nevének rövidítése.

Örtzen *György* báró, német költő, szül. Brunn várkastélyban (Mecklenburg-Strelitz) 1829 febr. 2-án. Eleinte jogot tanult; aztán katonatiszt volt, majd 1855 óta attaché Bismarck mellett a szövetségtanács ülésein. 1857—64. diplomáciai szolgálatokat teljesített eleinte a porosz, majd a dán érdekek képviseletében. 1864—66. Tübingában és Heidelbergában az irodalomnak élt, részt vett az osztrák-porosz és német-francia hadjáratokban, melyek után ismét visszatért a diplomáciai szolgálatba. 1881—88. német konzul volt Marseilleben, 1888 óta pedig főkonzul Kristianiában. 1892. nyugalomba lépett. Főbb művei: Gedichte (3. kiad. Berlin 1861); Liebeslieder aus jungen Tagen (Heidelberga 1875); Reime eines Verschollenen (Lipcse 1877); Sommerfahrt eines

Junggebliebenen (Berlin 1888); egy egész kis sorozat epigrammatikus költeményekből (Aus den Kämpfen des Lebens, Adam contra Eva, Epigramme und Epiloge stb.); Kaiser Wilhelm I. Kaiser Friedrich III. (1888); Schwarz auf Weiss (1890); Auf Schwarzwaldwegen (1896); Worte für Augenblicke, ein Spruchbuch (1898). L. M.

Örvbetoldás (növ., polyphyllia a. m. többlevelűség), a levélörv tagjainak rendellenes számbeli gyarapodása. Igy a Paris quadrifolia (l. *Farkasszem*, VI. k.) levélörve rendesen négylevelű, de öt- vagy hatlevelű is lehet. Ez már Ö. A virágkör tagjai is gyarapodhatnak. Ö. folytán vagyis a rendes ötmetszetű szirom helyett keletkezhetik hatmetszetű, hat him helyett hét, vagy az egész hóvirág virágja négyes tagu lesz a rendes három helyett. Az ilyen virágot *betoldottnak* (flos metaschematicus) nevezzük. Ha a paszuly vagy a dió 3-szikü v. az utóbbi 3-gerezdü (2 helyett), ez is Ö. Ellentéte az *oligophyllia* vagyis az *örvcsorbulás*, midőn az örv tagja kevesebb, mint rendesen szokott lenni, p. ha a hóvirág virága kettős tagu. BORB.

Örvényfű (növ.), l. *Örvénygyökér* (XIII. k.).

Örves (növ., másképp *sugaras* v. *csillagos*, verticillatus), az ágnak v. levélnek olyan elhelyezése, hogy a főtengely körül, egyenlő magasságban, körben három v. több ág v. levél fejlődik, p. a súrlón, v. a Convallaria verticillatán. L. *Levéláll*ás (XI. k.).

Örves fácán v. *gyürüs fácán* (Phasianus torquatus Temm.), egyike a legszebb khinai fácánfajoknak. A him feje zöld, nyaka fehér örves, melle barnavörös, háta sárga, az egyes tollak fekete-barnán szegélyezettek. A nőstény, kivévén a fekete foltos hátát, egyszerü sárga. Húsa ízletes. Állatkertekben gyakori és könnyen tenyészthető.

Ősbúza, az aggteleki barlangban talált és Deininger Imre ismertette búza a kőkorszakból.

Őscsira (növ., protoblastus), a ma élő növények legalacsonyabb foka, a legegyszerübb növényelem, gyakran magános sejt, amelynek szaporodó szerve nincs. Ilyenek Sachs szerint a phycochromaceae, palmellaceák része, a feslő gombák (schizomycetes), végre a saccharomyces, különösen a két utóbbi csoport. L. *Kriptogamák* (XI. k.).

Ősharasztok (növ., filix fossilis, *őspáfrány*), a szárazföldi növények elsői voltak, de az óta egész máig felmaradtak. A föld rétegeiből nagyon bőséges Ö. floráját gyüjtötték össze az ősnövénytan részére.

Őshárssejt (növ., protophloëma, cellulae protophloëmatis), a növényszövettanban a hársszövetnek (phloëma) legelőször keletkező elemei.

Ősmagyar fegyverek, l. *Magyar fegyverek*.

Ősmagyar nevek, l. *Magyar személynevek*.

Ősmoha (növ., muscus fossilis), ezelőtt a borostyánkő dendritjét tartották ennek, de kiderült, hogy ez kémiai termék. Gyengeségüknél fogva a mohákból csak kevés kövesedett, a borostyánkőből azonban néhány Ö. ismeretes.

Ősmoszat (növ., alga fossilis), a moszat gyengeségénél v. nyálkásságánál fogva kevés maradt fel. A fukuszfélék meg a virágmoszatok közül ismeretes Ö., de a legtöbbet a Diatomaceákból (l. *Kovamoszatok*, X. k.) ismerünk, mert sejtfaluk kovapáncélja pusztithatatlan.

Őspáfrány (növ.), l. *Ősharaszt*.

Őspecsétfa (növ.), l. *Sigillaria* (XIV. k.).

Összeférhetetlenség (XIII. k.), az *egyházi élet* körében annyit jelent, hogy egyszerre több egyházi javadalmat egy egyén nem élvezhet; ez egyházjogi elvet már a középkorban kimondották, de a pápai felmentvények többször lehetővé tették, hogy egyugyanazon egyén kezében több egyházi javadalom lett összehalmozva (kumulálva) s önként értetőleg éppen nem előnyére a vallási életnek; azért a trideni zsinat feleleventette azon középkori elvet, kimondván, hogy aki kezében két v. több beneficia incompatibilia-t egyesit, az minden javadalmától fosztassék meg. Az angol püspöki egyházban csak a jelen század közepe táján juttatták érvényre ezen Ö. elvét, egész akkorig számos példa volt rá, hogy egy-egy lelkész három-négy lelkészi állomás gazdag jövedelmeit is élvezte, a lelkészi teendők végezésére pedig szegényesen díjazott segéd- v. helyettes lelkészeket tartott. F—S.

Összegezés. l. *Résumé* (XIV. k.).

Összehasonlító okirat, úrbéri tagosítási ügyekben a tagosító mérnök által készitett az a jegyzék, mely feltünteti, hogy a tagosítás előtti minden egyes birtoka helyett minden birtokos mennyi és minő birtokot kapott a tagosítás befejezésével, vagyis az új kiosztás szerint. Az Ö. épp oly fontos okirat, mint a betétszerkesztésnél az összehasonlító jegyzék, mert ebből lehet megtudni, hogy a kiosztás utáni új birtok melyik tagosítás előtti birtokokat pótol. Az Ö.-ot latinos névvel *combinatoriumnak* is szokták nevezni. TÖRÖK.

Összejáró asztal, *kihúzó, kijáró asztal,* az az asztal, melynek lapját szükség esetén bizonyos határig tetszés szerint meghosszabbithatni. Főképen ebédlőkben, de tanácskozó- és munkatermekben is alkalmazzák. Sokféle rendszer van már mai nap. Van olyan, melynél az asztal fő lapja egy darabból áll és a *vendéglapokat* az asztal homlokzati oldalain kihúzható *vendégkáváira* egyszerüen külön-külön ráfektetik, sarokláb pedig rendes helyen maradnak, vagy ritkán kijárnak. Az előbbi esetben a vendégkávákat összejárásnál fölhajtott vendéglábakkal támasztjuk alá; utóbbi esetben a vendéglábak hiányzanak és a fő lap támasztására egy vagy két, az asztal közepén levő rendes láb szolgál. Másoknál a fő lap közepén két egyenlő részre válik szét. Ilyenkor a saroklábak rendesen egy-egy asztalféllel kijárnak és a középső vendégkávákat állandó vendéglábak támasztják. Ezek többnyire körkerekek vagy kerülékesek. Némely szerkezetnél a fő lap 3 részre oszlik, a középsőt egy vagy két állandó vendéglább, a szélsőket két-két kijáró sarokláb támasztja. A vendéglapok a fő lap részei közé jönnek. A vendégkávák lehetnek egyenesek vagy ferdék. Ferde vendégkávát ott használunk, ahol a vendéglapok a fő lap alá tolódnak, egyeneseket ott, ahol a vendéglapokat felrakták és szükség esetén előhozzák. G. K.

Összenőtt levél (növ., folium connatum), ugy keletkezik, hogy a szemközt levő átellenes vagy

örves levélnek az alja ugy nő össze, hogy köztük kisebb-nagyobb viztartó öböl keletkezik. Összenőtt levelet, de összenőtt gyümölcsöt is a legkönnyebben a kerti *Lonicerán* látni.

Összetett bizonyítás, a bizonyításnak az a módja, hogy a biró valamely általa valónak felismert tényből, mely a bizonyítandó ténynyel logikailag összefügg, ez utóbbinak valóságára v. valótlanságára következtet. Ö. esetében külön bizonyító eljárás lefolytatása nem szükséges, amennyiben a bizonyítás tulajdonkép csak a biró értelmi munkája által megy végbe. Büntető perrendtartásunkban az Ö.-ra nincs rendelkezés. Az Ö.-ról a polgári perben legkimerítőbben *Plósz* Sándor irt (Magyar Igazságügy XXVI. köt.). v.

Összetelekjegyzőkönyv, l. *Főtelekjegyzőkönyv*.

Östrich, falu Arnsberg porosz kerületben, Iserlohn közelében, (1895) 4986 lak., vas- és rézáru-készítéssel.

Őszi *Kornél*, hirlapiró, szül. Szilágy-Somlyón 1869. Tanulmányait szülővárosában és Budapesten végezte. 1889—92. a Budapesti Hirlap, 1893—1896. a Pesti Napló, 1896—99. a Budapesti Hirlap és az Esti Újság munkatársa volt. Jelenleg a Budapesti Napló szerkesztőségének tagja. 1896 óta a *Sportélet* c. lótenyésztési, versenyügyi és katonai sportlapot szerkeszti, melybe számos elbeszélést irt a sport köréből.

Őszi árpa, a közönséges v. négysoros árpának őszkor vethető faja, amelyet bő termése miatt főképen takarmányárpának termelnek. Kétsoros árpának őszi fajtája nincs. Hazánkban az Ö. termelése folyton tért hódit. Az Ö.-t aug. végén vetik. L. *Árpa* (II. k.). h—h.

Őszi búza (Triticum hibernum), a búzának csak őszkor vethető ama fajtája, melynek teljes kifejlődésére a vetés és aratás közé eső tél szükséges. A tavaszkor vetett Ö. nem fejleszt kalászt, hanem egy ideig bokrosodik s később a rozsda vagy más betegség teszi tönkre. A tulajdonképi Ö. tehát csak őszkor vethető, a *tavaszi* búza pedig csak tavaszkor, de ezeken kivül van oly búza is, melyet őszszel, tavaszszal egyaránt lehet vetni s azért *járó- (váltó)*-búzának nevezik. Az Ö. általában biztosabb és bővebb terméstü, mint a tavaszi, mely okból szelidebb éghajlat alatt főképen Ö.-t termelnek, igy nevezetesen hazánkban és Európa Ny-i államaiban. h—h.

Őszi repce, a káposztának és réparepcének csak őszkor vethető faja. Ha tavaszkor vetik, nem hoz magot; különféle növényi betegségek teszik tönkre.

Őszi rozs, a vetési rozsnak oly faja, mely csak őszkor vetve ad szemtermést, ellenben, ha tavaszkor vetik, folyton csak bokrosodik, mig különböző növényi betegségek áldozatává esik. Az Ö. biztosabb és bővebb terméseket szolgáltat mint a tavaszi s ezért szelid éghajlat alatt főképen azt termelik. L. *Rozs* (XIV. k.). h—h.

Őszi szántás, a tavaszszal elvetendő növények talajának őszszel való megszántása. Szabályképen lehet felállítani, hogy a tavaszszal bevetendő terület már őszszel felszántassék. Az Ö. segélyével legkönnyebben lehet a növények díszlésére az annyira megkivánt, u. n. morzsalékos talajstrukturát előállitani, mert az őszszel felszántott talajba könnyebben behatol a viz, mely ott jéggé fagyva a talajrészeket széttolja, miáltal a fagy elmultával a rögök szétomlanak, a talaj kellőleg felporhanyult, rögtelen lesz. Az Ö.-ban a fagy málasztó hatása jobban érvényesül, az ily talaj tehát ásványi tápanyagokban gazdagodik; egy további, a mi viszonyaink között különösen fontos előnye, hogy általa a téli nedvességnek sokkal nagyobb része konzerválódik a vetendő növények számára, mint a fel nem szántott talajban; egyrészt, mert több vizet tud elnyelni, másrészt, mert a megszántott s aztán kissé megüllepedett talaj legtöbb vizet tud magában visszatartani. Az őszszel megszántott talaj tavaszszal korábban vethető be, mint a szántatlanul hagyott, mert az utóbbiban a kapillaritás a felületig helyre állítva lévén, az elpárolgó viz alulról pótoltatik s igy tovább tart, mig a talaj felső rétege annyira megszikkad, hogy az hiba nélkül mivelhető, ekkorára azonban az alsó rétegek vizének egy jó része is elillant. Az őszszel megszántott földet tavaszszal a legtöbb esetben szántani nem kell, hanem grubberozni, extirpálni vagy boronálni. Az Ö. hazánkban nincs oly mértékben elterjedve, mint az az okszerü mezőgazdaság érdekében kivánatos volna. csr.

Ötinger *Kristóf Frigyes*, l. *Oetinger* (XIII. köt.).

Ötscher, 1892 m. magas hegy az alsó-ausztriai alpokban, déli oldalán jégbarlangokkal. A csúcsáról való szép kilátás miatt Langauból az 1420 m. magasságban fekvő Ötscherhausen át gyakran szokták megmászni. V. ö. *Biedermann*, Ötscher-Führer (Bécs 1893).

Öttingen *Sándor*, l. *Oettingen* (XIII. k.).

Ötujjufü (növ.), a Potentille reptans L., l. *Pipefü* és *Ö. Ricinus* (XIV. k.).

Övlemez, l. *Vashíd* (XV. k.).

P.

Paar, 1. *Alajos* gróf, cs. és kir. altábornagy, lovassági főfelügyelő, 1898. a 13. dsidás-ezred tulajdonosává nevezték ki. 1899 dec. a Lipót-rend középkeresztjével tüntették ki.

2. *P. Ede* gróf cs. és kir. lovassági tábornokot a király főhadsegédét 1896. a Lipót-rend nagykeresztjével, 1898 nov. 30. pedig a katonai érdemkereszttel (a gyémántokkal) tüntették ki.

3. *P. Lajos* gróf megh. 1893 jan. 6.

Pabianice, gyárváros Piotrkov orosz-lengyel kormányzóság lavki kerületében, a Nev folyó mellett, Lodztól délre, (1892) 18,251 lak., kereskedelemmel, gyárakkal, nagy országos vásárral.

Pacheco (ejtsd: pacsékó), 1. *Francisco*, spanyol festő, szül. Sevillában 1571 körül, megh. u. o. 1654. Luis Fernandez tanítványa, 1611. Madridba ment, onnan visszajövet iskolát alapított szülővárosában, de 1623—25. Velazquezzel, vejével és tanítványával ismét Madridban tartózkodott. Élete utolsó részét Sevillában töltötte, tekintélyes személyiség volt, minthogy az inquizició őt bizta meg a festészeti művek felügyeletével. Festményei csekély értékűek; a modoros olaszos iskola hive és Tizian műveinek tanulmányozása nem emelte magasabb fokra. Jellemző a budapesti országos képtárban levő két képe: Joachim hazatérése (766. sz.) és Mózes forrást fakaszt a pusztában (767. sz.). A legjelentékenyebb közöttük az Utolsó itélet a sevillai Szt.-Izabella-templomban (1612). Sokkal érdekesebb az Arte de la pintura, su antiquedad y grandezas cimen 1649. Sevillában kiadott műve, melynek különös, vallásos és művészeti szabályai hosszu időn át érvényben maradtak a spanyol festőknél. V. ö. *Ascensio*, Francisco P., (Sevilla 1876). — 2. *P. Mária*, l. *Padilla* (XIII. k.).

Pachitrop (gör.), oly készülék, mely arra szolgál, hogy segítségével több elektromos forrás (p. több galván-elem) között a kapcsolás gyorsan és a célnak megfelelő módon (párhuzamosan v. egymásután v. valamelyik vegyes módon) eszközöltessék.

Pachométer (gör.), a tükörüveg vastagságának mérésére szolgáló eszköz.

Pachycephalus, l. *Kurtafejüség*.

Pachydiscus *Zittel* (állat), a Haploceratidae családba tartozó kövesült fejlábu nem *(Cephalopoda)*, mely a legnagyobb ammonitokat foglalja magába. A *P. Seppenradensis Landes*-nek 1895. egy 3500 kg. súlyu példányát találták a seppenradei (Vesztfália) kőbányában, az ottani alsósenonkoru üledékekből. A kiegészitett példány átmérője 2·55 m., a kerülete pedig 6·67 m. Ez az óriás példány, melynek átmérője már a kiegészítés előtt 1·8 m. volt, tehát nagyobb, mint az ember magassága, a münsteri muzeumba került. LŐRENT.

Pachyphytum (növ.), l. *Echeveria* (V. k.).

Paco-láma, l. *Pako-láma* (XIII. k.).

Pacor *Vilmos* 1896. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet; 1899 máj. 1. altábornagy lett.

Pacsirtaszárny (növ.), l. *Polygala*.

Padda (állat), l. *Rizsmadár* (XIV. k.).

Paddle wood, l. *Aspidosperma* (II. k.).

Páder *Rezső* 1896. néppárti programmal képviselőnek választották.

Paderborn, porosz város, (1895) 19,980 lak.

Paduc (Chondrostoma Ag.), a nyilt hólyagu halak (Physostomi) rendjének pontyfélék (Cyprinoidei) családjába tartozó halnem, melynek egyik faja a *vésettajku P.* (Ch. nasus L.). Háta fekete-zöld; oldalai ezüstösek; uszói vörösek. Ápr.-ban és máj.-ban ívik. Leggyakrabban 30 cm. hosszura nő. Húsa szálkás, de jóizü. Hazánkban meglehetős gyakori. D. J.

Pagan, a korábbi Birma-királyság egykori fővárosa, az É. sz. 21° 10′ alatt, az Iravadi balpartján, Ava alatt, már egészen romokban, csupán néhány halásztól lakva, nagyszerü pagodáival, terraszaival, kolosszális szobraival stb. a folyó mentén 13 km.-nyire terült el. Egy másik P. romjai, amelyet most *Ó-P.*-nak neveznek, s amely korábban szintén székváros volt, 350 km.-nyire tovább fölfelé vannak.

Pagani, város Salerno olasz tartományban, Nocerától nyugatra, a nápoly—tarentói vasútvonal mellett, (1881) 12,780 lak. Templomában liguori szt. Alfonz, a redemptorista-rend alapitója van eltemetve.

Paget (ejtsd: pedsett) *Violet (Lee Vernon* néven), angol irónő, szül. Château St.-Léonardban (Normandia) 1856., mint egy orosz szolgálatban álló mérnök leánya; fiatalabb éveit Németországban és Franciaországban töltötte, újabban Olaszországban él. Eddig megjelent mű- és kulturtörténeti tanulmányaival hamarosan megérdemelt elismerésre talált. Munkái: Studies of the eighteenth century in Italy (1880, 2. kiad. 1886; olasz kiad. Milano 1882); Belcaro, essays on sundry aesthetical questiones (1881); Euphorion; studies of the antique and the mediaeval in the Renaissance (2. kiad. 1885, 2 köt.); Baldwin, dialogues on views and aspirations (1886); Juvenilia (1887); Althea (1893); Renaissance fancies and studies (1895). Néhány regénye (Ottilie 1883; Miss Brown 1884) stb. és egy babajátéka: The Prince of the hundred soups (1882), tetszést aratott.

Pagliaccio, l. *Bajazzo* (II. k.).

Pagliano (ejtsd: palyáno) *Elenterio*, olasz festő, szül. Casale Monferratóban 1826. A milanói Brera-akadémián tanult, de az 1848-iki és utóbb az 1859-iki háboruk sok időre megszakitották művészi tevékenységét. Művei közül említendők: Szt. Lajos; A magentai temető bevétele; Marmaldo; Tintoretto lefesti holt leányát; A földrajzi bizottság; Napoleon válása; A hagyaték megvizsgálása; Karácsonyi idő stb.

Pahlen *Konstantin* gróf, orosz államférfi. Pétervárott nevelkedett, közigazgatási szolgálatba lépett és Pszkov kormányzója volt, midőn 1868. a császár igazságügyminiszterré nevezte ki s az 1864. kihirdetett új törvénykezési szervezet keresztülvitelével bizatott meg. Az orosz igazságszolgáltatás terén azáltal szerzett kiváló érdemeket, hogy tudományosan képzett, igazságos s politikailag független birói kart szervezett. Midőn 1878. a császárt rábirta, hogy a Zaszulics Vjéra (l. *Nihilizmus*, XIII. k.) ügye, aki Trepov ellen merényletet követett el, ne az államvétségek rendkivüli birói széke elé utaltassék, hanem a rendes esküdtszék elé, mely a bűnöst vallomása dacára felmentette: 1878 jun. elbocsáttatott s mint a birodalmi tanács tagja Kurföldre vonult vissza.

Paignton (ejtsd: pént'n), fürdő Devon angol grófságban, Torgnay tőszomszédságában, (1891) 6783 lakossal.

Pailleron *Eduárd*, francia szinműiró, megh. Párisban 1899 ápr. 20.

Paipa, város Kolumbia köztársaság boyacai tartományában, 2280 m.-nyire a tenger szine fö-

lött, kórházzal és (1870) 8279 lak. A várostól délre, 3 km.-nyi távolságban kénes források vannak.

Paizsdad v. *paizsforma* (növ., folium peltatum), az olyan levél, melynek lemeze a levélnyéllel nem az alján v. a szélén, hanem a visszájának közepe táján függ össze, p. a sarkantyúka s a nelumbórózsa levele.

Paizskopoltyusak (állat), l. *Aspidobranchiata*.

Paizsmirigykúra, l. *Organoterápia*.

Paizs-zuzmó (növ.), l. *Parmelia* és *Peltigera* (XIII. k.).

Pajor *István* megh. Balassa-Gyarmaton 1899 márc. 29.

Pajsbergit (ásv.), l. *Rodonit* (XIV. k.).

Pájusznája, l. *Kaviár* (X. k.).

Pakosch, búcsujáróhely Bromberg porosz kerület mogilnói járásában, (1895) 2518 lak., vasúttal, egy evang. és 2 kat. templommal, búcsujárók látogatta kolostorral, johannita kórházzal, cukorgyárral. Mellette van egy kalváriahegy, templommal és 23 kápolnával.

Paks—fadd—bogyiszlói dunai ármentesítő társulat, alakult 1837. *Paks-faddi ármentesítő társulat* címmel, a nevezett községek között elterülő mély helyek ármentesítése céljából. 1894. újjáalakult a fenti címmel s érdekkörébe vonta a Dombori és Bogyiszló közötti árterületeket is. Árterületének nagysága 48,000 m. hold. Védőtöltéseinek hosszusága 71,000 m. A belső vizeket levezető csatornáinak hosszusága 11,000 m. A védtöltésben egy zsilipet épített. 1874-től kezdve 1895-ig 488,827 frtot fektetett a munkálatokba. Székhelye Paks. BGD.

Paktum (lat., a. m. egyezmény, szerződés, l. *Pactum*, XIII. k.), ezen a néven vált ismeretessé az a békemegállapodás, mely az 1898—99-iki téli képviselőházi obstrukció idején egyfelől Széll Kálmán, másfelől az ad hoc szövetkezett ellenzék közt az 1899 febr. 23. kelt jegyzőkönyv aláírásával létrejött.

A béketárgyalásokat a Bánffy-kormány jan. 9. indította meg, hivatalosan értesítvén *Szilágyi* Dezső, *Csáky* Albin gróf és *Andrássy* Gyula gróf disszidenseket, hogy a kormány élén álló miniszterelnök a királytól ama felhatalmazást nyerte, hogy az ellenzéki pártokkal a békés tárgyalások feltételére nézve megállapodásra jutni igyekezzék. Hosszas tárgyalás s többszörös üzenetváltás után, melyekbe később Széll Kálmán mint kijelölt miniszterelnök folyt be, fent említett napon létre jött az egyezmény, melyet egyrészről *Széll* Kálmán, másrészről *Apponyi* Albert gróf, *Horánszky* Nándor, *Szentiványi* Árpád (a nemzeti párt), *Kossuth* Ferenc, *Thaly* Kálmán, *Győry* Elek, *Hentaller* Lajos, *Tóth* János, *Bartha* Miklós, *Polónyi* Géza (a függetlenségi és 48-as párt), *Molnár* János, *Rakovszky* István (a néppárt nevében) irtak alá. A jegyzőkönyv így hangzik:

I. Az ellenzéki pártok az új kormány megalakulása után nem gátolják meg az elnök és alelnökök választását.

II. Nem gátolják meg elvi álláspontjuknak és programmjuknak fentartása mellett a következő törvényjavaslatoknak törvényerőre emelkedését: 1. a folyó év négy első hónapjára szóló pénzügyi fölhatalmazási törvényjavaslatot (indemnity); 2. a véderő létszámának folyó évre leendő meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot; 3. az újoncok megajánlásáról szóló törvényjavaslatot; 4. az Ausztriával egy évre terjedő gazdasági provizóriumról szóló törvényjavaslatot; 5. Horvát-Szlavon-Dalmátországokkal leendő pénzügyi egyezményről szóló törvényjavaslatot. Még pedig az 1., 4., 5. alatti törvényjavaslatokat kiegészítve azon felmentéssel és utólagos törvényesítéssel, melyeknek szüksége a kéthavi törvényen kivüli állapotra való tekintettel fenforog.

III. 1. Az 1899. évre szóló állami költségvetésre szóló törvényjavaslatot, melynél figyelembe vételik a kormány azon óhaja, hogy az indemnity lejárati határidején belül intéztessék el; 2. kuriai bíráskodást azon szöveggel, mely mellékeltetik és azzal a megállapodással, mely annak bevezetését képezi; 3. házszabály-módosítást mellékelt szövegezésben; 4. Ausztriával való közgazdasági viszonynak 1903, esetleg 1904. év végéig terjedő rendezésére vonatkozó javaslatot. Ezzel összefüggőleg a bankügyre, valutára, fogyasztási adókra vonatkozó törvényjavaslatokat, még pedig tekintettel arra, hogy a fogyasztási adókra vonatkozó javaslatok még a termelési idény kezdete előtt törvényerőre emelhetők legyenek. Megjegyeztetvén, hogy a vámügyre vonatkozó javaslatnak bevezető része, továbbá a külfölddel kötendő szerződésekre vonatkozó rész azon szövegben lesz megállapítandó, amely szöveg az ellenzéki pártok kiküldötteivel közöltetett. Tartalma pedig a Ház előtt fekvő e tárgyakra vonatkozó törvényjavaslatokból veendő. Megjegyeztetik továbbá, hogy ha az Ausztriával való közgazdasági viszonyok rendezése 1903-tól 1904. év végére prolongáltatik, ez esetben a külfölddel kötött és kötendő nemzetközi szerződések lejárati idejének is össze kell esni e határidővel. Amennyiben pedig időközben Ausztriával a törvényben előirt módon vámszövetség köttetnék, jelen megállapodás az erre irányuló törvényjavaslatokra is fönnáll.

IV. Az új miniszterelnök a béketárgyalások folyamán fölmerült és még a jelen országgyülés tartama alatt megalkotandó törvényekre, valamint a kormányzati működésre vonatkozólag a Házban fogván nyilatkozni, e helyen külön megállapodások fölvételének szüksége fenn nem forog.

V. A házszabályok 205. §-ának módosítása ez idő szerint nem tartatott sem célszerünek, sem szükségesnek. A magyar képviselőház önérzettel és elégtétellel tekinthet arra vissza, hogy 34 évi szakadatlan működése alatt 1865 óta nem forgott fenn eset, melyben ezen szakasz alkalmazásának szüksége előállott volna. A magyar parlament méltósága és tekintélye érdekében reméljük, hogy nem lesz erre szükség ezután sem. De ha azon sajnos eset beállna, hogy ezen szakasz alkalmazása elkerülhetetlenné válnék: az összes pártok részéről kimondatik és megállapittatik, hogy a Házszabályok 204. §-a végrehajtandó. A képviselőház összes pártjai felteszik és elvárják minden egyes tagjától, hogy ha a Ház valamely tagjára a kizárás határozata kimondatnék, az minden repressziv rendszabály alkalmazása nélkül, önként meghajol a házszabályok értelmében kimondott itélet előtt és erkölcsi kötelességének ismeri magát annak önként alávetni.

Pál *Alexandrovics*, orosz nagyherceg, az elhunyt III. Sándor cár testvéröcscse, szül. 1860 szept. 21. (okt. 3.), orosz altábornagy, a gárdahadtest parancsnoka, a 63. számu cs. és kir. gyalogezred tulajdonosa; nőül vette 1889. *Alexandra Georgievna* görög hercegnőt (megh. 1891.). Gyermekei: *Mária* nagyhercegnő (szül. 1890.) és *Demeter* nagyherceg (szül. 1891.).

Palacio Valdés *Armando*, spanyol regényiró, szül. Asturiában 1853. Jogot tanult, de főleg klasszikus tanulmányokkal és német filozofiával foglalkozott. Irodalmi munkásságát a vallási és etikai kérdésekről irt könyvével kezdte meg. Mint regényiró a reálistákhoz tartozik. Művei: El señorito Octavio, Marta y Maria, El idilio de un enfermo, Agnas fuertes, José, Rivenita (1886), folytatása Maximiana (1887), El cuarto poder (2 köt.), La Hermana San Sulpicio (1889); La Espuma (2 köt.), La Fe, El Maestrante stb. Műveinek gyüjteményes kiadása most jelen meg Madridban. Néhány novellája magyar nyelven is megjelent. H. v.

Pala d'oro, a X. sz.-ból eredő s aranyművesek által Konstantinápolyban készített antependium a velencei Márkus-templomban. 3·5 m. széles és

1·4 m. magas s arany- és ezüsttáblákból van összerakva, amelyek számos zománcfestménynyel (képek Krisztus életéből stb.) drága gyöngyökkel és drágakövekkel vannak ékesítve.

Palaemon *Fabr.* (állat), a hosszufarku rákok (Macrura) csoportjának egyik neme, melynek számos, társaságban élő faja ismeretes s ezek közül a nagyobbak a forró, a kisebbek a hidegövi tengereket lakják. Legnagyobb részük a homokos partokat lakja. Húsuk izletes. Az Európa körüli tengerekben mintegy 10 faj tenyészik. D. J.

Palaeograpsus *Bittn.* (állat), a négyszögü rákok (Catometopidae) családjába tartozó kövesült, rövidfarku tengeri ráknem. A *P. Lóczyanus* Lőrent. nevü faja eddig csakis a Bassano melletti Val Rovino (É.-Olaszország) eocénkoru képződményéből és a budapesti Kis-Svábhegy felső eocénkoru mummulitmészkövéből ismeretes. LŐRENT.

Palaeologus család. l. *Palaiologos* (XIII. k.)

Palaeontologia, l. *Paleontologia.*

Palaeornis *Wig.* (állat), a papagájfélék (Psittaci) rendjének egyik neme, melynek mintegy 22 faja ismeretes a keleti regióból s a madagaszkári alterületről. A him és nőstény rendesen más szinü, a nősténynek csőre fekete vagy sárga, a himé piros. *P. Alexandri*, l. *Sándor-papagáj* (XIV. k.). D. J.

Palágyi 1. *Lajos* költőt 1898. kinevezték hódmezővásárhelyi polgári iskolai tanárnak, 1899 szept. a sárospataki állami tanítóképző intézethez helyezték át. *Bibliai emlékek* c. műve Budapesten 1898. jelent meg. Ugyanazt és *Hugomhoz* című költeményét ápr. 28-án a Petőfi-társaság a Vigyázó-féle pályadíjjal koszoruzta meg.

2. *P. Menyhért* kritikus *Jelenkor* című heti szemléje 1897-ben megszünt. Újabban megjelent tőle: *A hellenismus és a philonismus cosmogoniája* (Budapest, Athenaeum 1899); *Madách Imre élete és költészete* (képekkel, 1900).

Palais, *Le* (ejtsd: lőpalé), Belle-Ile francia szigetnek Morbihan département, Lorient kerület főhelye, a sziget ÉK-i partján, (1891) 5113 lak. Vauban építette citadellával, várfalakkal, világító tornyos kikötővel, hajógyárral, halászattal, tengeri fürdővel, fenyitőházzal.

Palaj, a folyónak oly hordalékos sekélyvizü része, mely a kézihálók kihuzására alkalmatos.

Palajelző növény vagy *palanövény* (planta schistosa), kiválóan palás sziklán termő növény, különösen ott szembetünő, ahol a völgy másik oldalán mész van, p. a svájci havasokon, az Anemone alpina L. mészen, az An. suphurea L. palán terem. Hazánkban Ny-on, kivált Vas vármegyében van P., p. a paladisz (Chlorocrepis staticefolia Vill.) Rohonc mellett egyetlen bizonyos helyen az országban. V. ö. *Kerner*, Schieferpflanzen im Kalkgebirge (Bécs 1863); *Borbás*, Vas vármegye növényföldrajza, 57. old. BORB.

Palamedea (állat), l. *Anhima.*

Palander *Lajos*, svéd utazó, szül. Karlskronában 1842 okt. 2-án. 14 éves korában kadet s 1864. tiszt lett a királyi hajóhadban. Mint Nordenskjöld társa több spitzbergai utazásban vett részt, ahol 1872—73. át is telelt s mágneses és csillagászati megfigyeléseket végzett. 1878. kineveztetvén a Vega parancsnokává, e cethalászó hajó átalakitását végezte Nordenskjöld észak-keleti átjárót kereső útjára, amivel annyira kitüntette magát, hogy hazatérte után (1880) kapitánynyá nevezték ki s *Vega* melléknévvel nemességet kapott.

Palapteryx *Owen.* (Euryapteryx Haast.). Kihalt madárnem, amely a futók (Ratitae) rendjén belül a szárnyatlanok (Apteriges) alrendjébe tartozik. A közel rokon *Dinornis* Owentől annyiban különbözik, hogy a csőre lekerekitett, nem pedig hegyes mint a *Dinornisnál*, a mellcsont lapos és szélesebb mint hosszu, mig a *Dinornisnál* hosszabb mint széles. Új-Zélandban éltek a Pleistocen korszakban. Leggyakoribb faja a *P. elephantopsis* Owen, melynek a londoni példánya 5 láb magas. LŐRENT.

Palásthy *Pál* megh. Esztergomban 1899 szept. 25-én. Egy millió korona vagyonát tőkésiteni rendelte s kamatait az esztergomi egyházmegye plébániáinak segélyezésére hagyta addig, mig a plébánosok u. n. kongruája rendezve lesz s életbe lép; azontúl az esztergomi káptalan ama tagjai számára, akik a délutáni officiumon jelen vannak.

Palatinit, kőzet, eusztatit-tartalmu diabászporfirit. Barnás-szürke vagy fekete szinü, igen finom szemü, elegye plagioklasz, diallag, eusztatit, e mellett sok üveges anyagot tartalmaz. Kitörése az alsó diaszban történt, különösen a Saar és a Nahe folyók vidékén.

Palau-szigetek (XIII. k.). A spanyol kormány e szigeteket, továbbá a Karolinákat s a Marianákat 25 millió pesetáért eladta Németországnak. A német birodalmi gyülés, ugyszintén a spanyol cortes az 1899 febr. 12. kötött szerződést jóváhagyta.

Pálcika (növ., basidium), nyélalaku sejtjei a gombák himeniumának, rajta a spórák keletkeznek.

Palearktikus régió, l. *Állatföldrajz* (I. k.).

Palefrenier, l. *Palfroi* (XIII. k.).

Paleocapa *Péter*, olasz mérnök, szül. Bergamóban 1789., megh. Torinóban 1867. Apja magasrangu velencei hivatalnok volt. Péter a modenai katonai mérnöki iskolában tanult. A katonai szolgálatot elhagyva a velencei közmunkák szolgálatába lépett s csakhamar kiváló helyet foglalt el az új lombard-velencei királyság mérnökei között; 1840. már épitési főigazgató lett. Nevezetesebb munkálatai ez időből az Adige (Etsch) folyó hajózhatóvá tétele, csatornák épitése és mocsarak kiszárítása. 1846. József nádor Magyarországba hivta a Tisza-szabályozás terveinek felülbirálása céljából. P. Széchenyivel és a Tisza-völgyi társulat középponti választmányi tagjaival beutazta a Tiszát és a szabályozásra vonatkozólag részletes jelentést tett, melyet a társulat a további munkálatok alapjául elfogadott (l. *Tisza*, szabályozása, XVI. k. 207.). Nemsokára aztán a velencei kormány tagja, a közmunkák minisztere, később belügyminiszter lett. Majd a nép lázadása folytán lemondott állásáról és Piemontba ment, hol Károly Albertnek ajánlotta fel szolgálatait. Itt magasrangu mérnöki állást foglalt el, majd 1849. a közmunkák minisztere lett és 1859-ig megmaradt ez állásában. Piemontban nagy és szép közmunkákat hajtott végre. Foglalkozott a szuezi csatorna létesitésének eszméjével is és igen becses tervezetet dolgozott ki erre vonatkozólag. 1859

megvakult, állásáról lemondott s csak a szenátusban foglalt helyet haláláig. Irodalmi művei: Memorie di idraulica pratica; *Vélemény a Tiszavölgy rendezéséről* (magyarra fordította *Sasku* Károly, 1846); ezenkívül a Duna torkolatairól, az Adriai-tenger áramlatairól stb. értekezett. BGD.

Paleontologia (XIII. k.), az a tudomány, amely a mostani geologiai korszakot megelőző időben élt, s manapság a Föld rétegeiben eltemetett állati és növényi maradványokat, vagyis a kövületeket tárgyalja; tehát a régi élő lényekkel foglalkozó tudomány. A P. mindazon kérdésekkel foglalkozik, amelyek az egykori elő lények sajátságaira, rendszertani helyzetére, rokonságára és leszármazására vonatkoznak; foglalkozik ezeken kívül az egykori élőlények térbeli és időbeli elterjedésével, végre pedig azon eredményekkel, amelyek az eddig említett megfigyelésekből ugy az élő lényeknek, mind a Földnek fejlődéstörténetére vonatkoznak. A P.-nak tehát, hogy teljes képét nyujtsa a régibb geologiai korok állat- és növényvilágának, tulajdonképen az összes őslényeket magába kellene foglalnia, de ez lehetetlen, mivel egyrészt eddig a Földnek legnagyobb része még nincs geologiai és P.-i szempontból átkutatva és igy az utókor számára megőrzött kövületek legnagyobb része ismeretlen; másrészt pedig az elmult korszakok állat- és növényvilágának jó része nem maradt meg az utókor számára, mivel elpusztul nyom nélkül kevés kivétellel mindazon állat és növény, melynek nincsenek keményebb részei, valamint az állatoknak is mindazon része, amely nincs szénsavval vagy kovasavval áthatva. Sok állati és növényi maradvány pusztul el a kőzet utólagos átalakulása következtében, valamint a denudatio hatása alatt is, midőn egész rétegek elmosatnak.

Aki ezen tudományágat műveli: *paleontologus* (őslénybúvár). A szerint amint a kövült állatokat v. növényeket kutatják, a P. két ágra oszlik a zoo-P.-ra (az ősállatok tanára) és a fito-P. v. paleofitologiára (az ősnövények tanára). Amint a nevekből látni, az első a kövült állatokat ismerteti állattani rendszerben, a második pedig a kövült növényeket növénytani rendszerben.

Mivel a kövült állatok és növények a Föld rétegeiben vannak elzárva, a P. a rétegtani (sztratigráfiai) geologiával is igen szoros kapcsolatban áll és éppen ezért mindaddig, amig a P. nem különült el a geologiától, a kövült növényeket és állatokat is a sztratigráfiai geologia keretén belül tárgyalták, amennyiben röviden leirták az egyes rétegekre jellemző u. n. *vezérkövületeket*. Amint a geologusok és paleontologusok szakadatlan kutatásai következtében a Földnek mindég nagyobb és nagyobb területe vált ismertté, ugy ezzel kapcsolatban annyira szaporodtak a kövült növények és állatok, hogy lehetetlen volt ezeket már továbbra is a sztratigráfiai geologia keretén belül tárgyalni; hanem összefoglalták külön-külön a kövült állatokat és növényeket és a könnyebb áttekinthetés és az egyes rétegekben eltemetett szerves eredetü zárványok rokonságának feltüntetése szempontjából állattani, illetve növénytani rendszerbe osztották s igy megalakult a P. mint külön tudomány.

Magyarországon a P. mint külföldön is sokáig a geologiával volt kapcsolatban s csak újabban művelik önállóbban. A tudományegyetemen 1882. tanszéket és intézetet állitottak *Hantken* Miksa számára, aki 1876 óta mint magántanár adta elő a P.-t. Halála után 1895. egyesitették a geologiával és *Koch* Antalt nevezték ki tanárnak, ki jelenleg is működik.

Irodalom. Hoernes Rudolf, Elemente der Paläontologie, 1884; Haas Hipp., Die Leitfossilien, 1887; Steinmann G. és Döderlein L., Elemente d. Paläontologie, 1890; Zittel K. A., Grundzüge d. Paläontologie, 1895; Solms-Laubach H. gr., Einleitung in die Paläophytologie, 1887; Potonié H., Lehrbuch d. Pflanzenpaläontologie, 1897; Az egész P.-t felölelő nagy munka Zittel K. A., Handbuch der Paläontologie, 1876—98, 5 kötetben, melyek közül 4 a kövült állatokat, az 5. a kövült növényeket tárgyalja. Folyóiratok: Beiträge z. Paleeontologie Österreich-Ungarns u. d. Orients, Bécs, a XII. köt. jelenik meg; Paläontologische Abhandlungen, Berlin, a VIII. köt. jelenik meg; Abhandlungen der Schweizerischen Paläontologischen Gesellschaft, Basel-Genf, a XXV. köt. jelenik meg; Palaeontographica, Stuttgart, a XLIV. köt. jelenik meg; Paléontologie, Páris. LÓRENT.

Paleopikrit, kőzet, l. *Diabász* (V. k.).

Palermo (XIII. k.), sziciliai város, 1898 jan. megünnepelték az 1848-iki szabadságharc 50-ik évfordulóját, mely alkalommal történelmi kiállitást s diszmenetet rendeztek; *Amari* történetirónak, *Perez* és *Amante* politikai iróknak pedig emlékszobrokat emeltek. V. ö. *Arcoleo* G., P. et la civilisation en Sicile (Páris 1898). M. L

Palet (ejtsd: palé), francia neve a boccia (III. k.) játéknak.

Pálffy-család (XIII. k.), 1. *P. Andor* gróf (vöröskői) cs. és kir. lovassági tábornokot és a magyar testőrség kapitányát 1898. az I. oszt. vaskorona-renddel tüntették ki.

2. *P. János* gróf (4., XIII. k.) szobrát, a király költségén készülő tiz szobor egyikét (készíti *Szárnovszky* Gyula), Budapesten az Andrássy-úti körtér egyik kertjében fogják fölállítani.

3. *P. János* (id.) volt pozsonyi főispán 1896-ban megkapta a I. oszt. vaskorona-rendet.

4. *P. János* (ifj.) gróf, szül. 1857 márc. 12-én. Cs. és kir. kamarás, m. kir. honvédfőhadnagy, a főrendiház örökös jogu, s a függő államadósság ellenőrzésére kiküldött országos bizottság tagja.

5. *P. Móric* gróf megh. Kaltenleutgebenben 1897 nov. 15.

Pálffy *Albert*, iró, megh. Budapesten 1897 dec. 23. Szülőházát Gyulán emléktáblával látták el, amelyet 1899 máj. 28. lepleztek le.

Pálfy *Ferenc*, Szeged polgármestere, szül. Szegeden 1824 márc. 28. Iskoláit u. o. és a pesti tudományegyetemen elvégezve, 1844. a pozsonyi országgyülésen mint jurátus az országgyülési ifjuság mozgalmaiban élénk részt vett. Az országgyülés befejezése után ügyvédi oklevelet nyert és szülővárosában telepedett le, hol 1848. tiszti alügyésznek választották meg. A szabadságharc alatt mint nemzetőr részt vett a délvidéki hadjáratban is. Az abszolut időszak alatt gazdálkodással foglalkozott s 1872. a város polgármesterének választatott meg. Szeged újabb történelme, a város haladása és minden alkotása az ő nevével van egybeforrva. 1872. királyi tanácsosi címet nyert, 1876. a vaskorona-rend lovagja lett, 1884. pedig *zákányi* előnévvel magyar nemességet nyert. REIZNER.

Palgrave (ejtsd: palgrév) *Ferenc Turner*, angol költő és műkritikus, *P. Ferenc* sir fia (XIII. k.), szül. 1824 szept. 28., megh. Oxfordban 1897 okt. 18. Oxfordban a Balliol Collegeben nevelkedett, 1885—95. mint tanár működött Oxfordban. Művei: Idylls and songs (1854); The golden treasury of English songs (1861 és többször); Essays on art (1866); Hymns (1868); The five days' entertainment at Whitworth Grange (1868); Lyrical poems (1871); The visions of England (1881); The life of Jesus Christ illustrated from the Italian painters of the XIV., XV. and XVI. centuries (1885); Amenophis, and other poems (1892) stb.

Palici-tó, l. *Mineo* (XII. k.).

Palki, l. *Palankin* (XIII. k.).

Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság (XIII. k.). Jelenlegi elnöke *Tomcsányi* László. Igazgatósági tagok: *Engel* Vilmos, *Gerő* Lajos dr. vezérigazgató, *Walkó* Lajos, *Weishut* Alajos; felügyelő-bizottsági tagok: *Agoston* József, *Koppélyi* Géza, *Révai* Leo. Magyarország első nyomdája, mely szedőgéppel is dolgozik; egy másik fontos találmány, mely a gyorssajtóknál a papirberakással járó kézi munkát lesz hivatva helyettesíteni, ugyancsak e nyomdában való kisérletezésekkel tökéletesíttetett. E találmány ugyanis a Gerő Lajos, a P. vezérigazgatójának szabadalmában levő *ívberakó készülék*, mely iránt nemcsak Európa, hanem Amerika is rendkivül érdeklődik. A nyomda néhány sajtóján e készülék máris kifogástalanul működik. Megemlítendő, hogy e lexikon 1. és 2. pótkötetét, vagyis a XVII—XVIII. kötetet sikeresen befejezte. Újabb fontosabb kiadványai a *Magyar Jogi Lexikon* öt kötetben, melyből jelenleg a III. kötet van sajtó alatt; a *Közgazdasági Lexikon* három kötetben, melyből már két kötet szintén megjelent; Pulszky Ferenc, *Magyarország archaeologiája* (2 köt.); Flammarion, *Népszerü csillagászat* (3. kiad., 2 köt.); *Magyarország kézi atlasza* és az 52 füzetre terjedő, mintegy 60 ív terjedelmü *Szentek élete* c. illusztrált mű. Az 1896-iki országos kiállításon az állami nagy aranyérmet nyerte el.

Pallavicini-család (XIII. k.). 1. *P. Ede* őrgróf 1897 szept. 30. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot.

2. *P. János* őrgróf, az előbbinek testvéröcscse, szül. 1848 márc. 18., cs. és kir. kamarás; 1899 febr. 22. óta osztrák-magyar követ Bukarestben.

Palliata fabula, l. *Fabula* (VI. k.).

Pallográf (gör., *lengés-iró*), Schlick O. által feltalált műszer, gőzösök, vasúti kocsik, hidak stb. rezgéseinek grafikus feltüntetésére. A műszer egy emelőből áll súlylyal a végén; az emelőt különös rúgószerkezet vizszintes helyzetben lebegve tartja. Függélyes rezgéseknél a súly tehetetlenségénél fogva helyén marad s az ennek folytán előálló relativ mozgást egy óramű önműködően tovamozgatott papiros-szalagra feljegyzi. A vizszintes rezgések mérésére sajátszerü inga van alkalmazva, amely relativ mozgásait ugyancsak az említett papiros-szalagra jegyzi fel.

Palma di Cesnola, l. *Cesnola* (IV. k.).

Pálmafőzelék v. *pálmakáposzta* (növ.), a forró tartományoknak kedvelt növényfőzeléke, különböző pálma (Arenga saccharifera, Chamaerops Ritchiana, Cocos nucifera, Lodoicea, Maximiliana regia, Euterpe oleracea) fiatal, még fejletlen leveleiből lesz. Talán a legjobb ízü az Areca Catechué, de a pálmának nagy értéke következtében ritkán élhetnek vele, mert e miatt egyetlen tetőrügyét le kell vágni, mire a pálma élni megszűnik. BORB.

Pálmavasárnap, l. *Nagyhét*.

Palmirafa (növ.) a. m. pálmafa (XIII. k.). — *P.* v. *tüskés disznófa*, l. *Kókuszpálma* (X. k.).

Palmoszkópia (gör.), az érverés vizsgálata sztetoszkóppal.

Palmyra, l. *Palmira* (XIII. k.).

Palocsai vár. A XIII. sz. derekán Svábi Detre építette, de aztán előbb a király, később a Drugeth-, majd utóbb a Bebek-család kezére került. 1433—1447-ig a csehek ülte benne. V. ö. *Csánki*, Magy. tört. földr. (I. 283). KAR.

Paloloféreg (állat, Lysidice viridis Gray), a soksörtés gyürüsférgek (Polychaete) rendjének *Eunicidae* családjába tartozó tengeri féregfaj, mely október és november hóban a Szamoa- és Fidsi-szigetek körül tömegesen jelentkezik, mig juliusban a Gilbert-szigetek körül mutatkozik. Csemege gyanánt fogyasztják. D. J.

Palotás *Fausztin* újabb műve: *Salve Regina* (regény, Budapest 1898).

Paludicella *Gerv.* (állat), az édes vizekben tenyésző mohaállatok (Bryozoa) osztályának egyik neme, melynek egy faja hazánk vizeiből is ismeretes.

Pálya-pénz, l. *Meeting-alap*.

Pamir (XIII. k.) névvel a benszülöttek e földnek csak K-i részét nevezik; a Ny-i rész *Vachan*, *Iskasim*, *Garan*, *Sugnan*, *Rosan*, *Darvan* és *Karategin* neveket visel. A Transzalai és tulajdonképeni Alai-lánc a Karategin nevü vidéket és az Alai-steppét fogja körül, amelyeknek gyepes térségein a karakirgizek nomadizálnak. A tulajdonképeni P. részei a *Chargosi-P.* a Karakul-tó környékén, a *Rangkul-P.* a Rangkul-tó vidékén, a *Szarikul-* és *Tagdumbas-P.* a Jasilkul-tótól K-re, az *Alicsur-P.* pedig attól É-ra terül el, végül a *Nagy-* és *Kis-P.* a P.-darja mellett a Pends folyó Ny-i folyása mentén fekszik. Mivel a P. az orosz és angol érdekkör határán van, újabban sokan kutatták át. A két érdekkör határául a P.-darja és a Pends folyók vannak kijelölve oly módon, hogy az egész D-i és Ny-i rész a bokharai emiré és a Hindukus É-i lejtője mentén elterülő keskeny rész az afganisztáni emiré. E területre azonban sem orosz, sem angol embernek a két kormány közös megegyezése nélkül behatolnia nem szabad. A dán Plufsen 1896-iki kutatásai szerint a P. K-i része puszta és kietlen vidék, a Ny-i és D-i pedig nagyon szaggatott terület. A középső P.-on is nagyon rövid a nyár, mert szeptemberben már gyakoriak a havazások. E részen tehát csak igen rövid ideig tartózkodnak a kóborló kirgizek. Gazdagabb legelőket találnak az Alai-steppén a karakirgizek. A Jasilkul-tó környékén az Alicsur-kirgizek legeltetik nyájaikat. A D-i és Ny-i P. mélyebb völgyeiben már nemcsak a földet mívelik, de szőllőt és gyümölcsöt is termesztenek az iráni származásu lakosok. V. ö. *Leitner*, Dardistan in 1895 (London 1895); *Cumberland*, Sport

on the P.-s and Turkestan steppes (u. o. 1895); *Curzon*, The P.-s and the source of the Oxus (u. o. 1897); *Poucino*, Chasses et explorations dans la région des P.-s (Páris 1897).

Pampa, argentinai territorium, (1895) 25,765 lak. Ujabban fővárosává tették General Achát, (1895) 1323 lak.

Pamplico-öböl, 4000 km² területű, sekély öböl, É.-Karolina északamerikai állam partján. É-on az Atlanti-oceánnal az Ocracoke-, Halteras-, Loggerhead- és New-csatornák által függ össze. Magába fogadja a Tar Rivert, melyet torkolatánál Pamplicónak neveznek és a Neuset.

Pan, 1894. német művészekből, költőkből, a művészet buváraiból és műbarátokból Berlinben alakult társaság; célja az ilyennevű folyóirat kiadása, amely a képzőművészetet a legtágabb értelemben s egyáltalában mindazon érdekeket szolgálja, amelyek a művészetből erednek s minden mellékes cél nélkül a művészet előmozdítását célozzák. A folyóirat különösen a legújabb irányokat ápolta ugy a művészetben, mint az irodalomban s becses közlemények mellett a szimbolisták és dekadensek internacionális extravaganciáit hozta napfényre, később azonban nyugodtabb irányt vett fel.

Pánácfű (növ.), l. *Opopanax* (XIII. k.).

Panágia (gör. panhagia a. m. mindenek felett szent), a gör. egyházban: 1. a boldogságos sz. Mária mellékneve; 2. megszentelt háromszögü darab kenyérke, melyet a görög szerzetesek, növendékpapok és más jámbor személyek az étkezés után imádság és meghatározott szertartások között magukhoz vesznek; a tányér, amelyen fekszik, panagiarionnak neveztetik; 3. egy kisebbszerü domboru kép, rendszerint a boldogságos szűz Mária képével, melyet láncon a nyakba akasztva, mellén visel a püspök. A képet gyakran kereszt helyettesiti apátoknál és prépostoknál. Z—R.

Panamapálma (növ.), l. *Carludovica* (IV. k.).

Pánamerikánizmus, újabban az északamerikai Egyesült-Államokban felmerült törekvés megjelölése, melynek célja Amerika államait közös politikában egyesiteni az Unió vezetése alatt; Blaine államtitkár ösztönzésére e célból 1889—1890. Washingtonban kongresszus gyült egybe, de minden gyakorlati eredmény nélkül.

Pananagráf (gör.), Sabeltől Koblenzben feltalált vesőgép, amelylyel egy tetszés szerinti mintát pontosan megállapitható kicsinyitésben valamely fémlemezbe bevéshetni.

Panaria, a Lipari-i szigetek (XI. k.) egyike.

Pan Cakes (ang., ejtsd: penn kéksz), angol cukros, vajas sütemény, melyet citrommal esznek.

Pancsova (XIII. k.). Itt megjelenik a Határőr, Pancsovai Ujság, Délvidék cimü magyar, továbbá egy német és két szerb lap. Emlitésre méltó a r. kat. hitközség palotája. V. ö. Pancsovai emlékkönyv (szerk. Wigand János, Pancsova 1896).

Pancsova-kubini ármentesitő és belvizszabályozó társulat, alakult 1882. a Duna balpartján Pancsova és Kubin közt levő mély területek ármentesitése és lecsapolása céljából. Székhelye Pancsova. Árterülete 43,422 magyar hold kiterjedésü. Védőtöltéseinek hosszasága 48,100 m.; a belső vizek levezetésére 42,100 m. csatorna és 2 zsilip szolgál. Befektetett épitéstőkéje 2.664,840 forint. BGD.

Pandermit vagy *priceit* (ásv.), bórsavas mész ($C_2B_6O_{11}+3H_2O$), nagy tömegekben terem a Marmara-tenger vidékén. Boraxot gyártanak belőle.

Pandharpur, város Bombay brit-indiai kormányzóság solapuri kerületében, a Bhima folyó mellett, (1891) 19,054 jórészt hindu lak., kiknek Visnu-templomába az isten tiszteletére tartott három ünnep alkalmával 160,000—230,000 búcsujáró szokott elzarándokolni.

Pandora, hangszer, l. *Bandola* (II. k.).

Panentheismus (gör.-lat.), szórul-szóra az a tanitás, hogy «minden istenben van». A panteizmus a világot azonositja az istennel, a P., mint a a német Krause kifejti, ki ezt a nevet adja a maga nézetének, nem azonositja a világos istennel, de istenbe helyezi.

Panhagia, l. *Panágia*.

Panharmonikon (gör.) v. *Orpheus-harmonika*. 1807. a bécsi Mälzl által feltalált hangszer, mely a zenélő óragépezetek mintájára fúvó és henger segitségével finom acéllemezek pengetése által eredményezte a hangokat. Az egész gépezet 8 láb hosszu és 5 láb széles s 10 láb magas testkészülékben foglalt helyet, dobokkal és trombitákkal is ellátva. Á. K.

Panhidrózis (gör.), az egész testre kiterjedő izzadás.

Panizza *Oszkár*, francia hugenotta-családból származó német szatirikus, szül. Kissingenben 1853 nov. 12. Tanulmányait a müncheni egyetem orvosi karán végezte. Miután 1881—83. a müncheni elmegyógyitó intézetben működött mint orvos, párisi és londoni tanulmányutat tett, majd visszatért Münchenbe és az irodalomra adta magát. 1895. Das Liebeskonzil (Zürich 1895, 3. kiad. 1897) c. mennyei tragédiájában elkövetett istenkáromlás miatt egy évi fogházra itélték, melyet Regensburgban töltött ki. Ezután Zürichbe költözött, ahol Zürcher Diskussionen cimmel vallási, erkölcsi és irodalmi kérdéseket kiméletlen őszinteséggel tárgyaló röpirat-sorozatot adott ki. 1899 óta Párisban él. Maró szatirával megirt munkái közül Németországon elkobozták a Die unbefleckte Empfängniss d. Päpste (Zürich 1893); Der deutsche Michel u. d. römische Papst (Lipcse 1894) és Abschied von München (Zürich 1896) cimüt. Egyéb művei: Londoner Lieder (Lipcse 1887); Dämmerungstücke (u. o. 1890); Aus dem Tagebuche eines Hundes (u. o. 1892); Visionen, Skizzen und Erzählungen (u. o. 1893); Dialoge im Geiste Huttens (Zürich 1897); Das Haberfeldtreiben im bairischen Gebirge (Berlin 1897); Nero (tragédia, Zürich 1898).

Pankotai főesperesség. Az egri püspökséghez tartozott, noha azzal területi összefüggésben nem állott. A régi Zaránd vármegyének azon részét foglalta magában, mely Fehér-Körös balpartjára esett. NyK-i irányban Orosházától Butyinig, ÉDi irányban Gyulától Világosig terjedt. A XVI. sz.-ban megszünt, területe a csanádi püspökséghez került. KAR.

Pankotai hitújítók. A XVI. sz.-ban keletkezett reformáció jelentékeny hódítást tett mindjárt az első évtizedekben az ország déli részein

is, igy Temesváron, Aradon és környékén, többek között Pankotán is. Midőn Erdély s Dél-Magyarország I. Ferdinánd kezére került, ez Temesvár parancsnokául a reformációt pártoló Petrovics helyébe Losonczy Istvánt nevezte ki, aki az új vallás hiveit nemcsak Temesvárról űzte ki, de saját birtokairól, igy Pankotáról is. Az innen elűzött hitújítók Nagyváradra menekültek, ahol a reformációhoz szitó Varkocs Tamás bihari főispán elnézése mellett szép sikerrel fáradoztak a reformáció tanainak meghonosításán, hatalmas támaszt nyervén ezen P. a vittenbergai egyetemen is megfordult Lippai Kristófban és az egyébként ismeretlen Köleséri Kristóf deákban. F—s.

Pankov, porosz falu, (1895) 11,932 lak.

Panlogizmus (gör.), Hegel filozofiájában az a felfogás, hogy a valóság a fogalom megtestesülése s e szerint a logikai törvények nemcsak gondolatainknak törvényei, hanem egyúttal a világé is, melyben minden logikai szükségszerűséggel meg van határozva.

Pannesheide, falu Aachen (ennek közelében) porosz kerületben, (1895) 7290 lak., bányászattal.

Pannichida (gör.), a gör. egyházban a koporsóbetételnél és a halottakért való szent liturgiák végén tett megemlékezési ájtatosság, mely háromszor szent énekből, négy tropárból és kettős ekteniából áll. Z—r.

Pannonia megvételéről szóló ének, l. *Ének Pannonia megvételéről* (VI. k.).

Pannotípia, l. *Ferrotípia* (VII. k.).

Panormita, olasz humanista, l. *Beccadelli*.

Pantagruel, főszemély Rabelais «Gargantua et P.» regényében, Gargantua óriás fia. E név már a XV. sz. misztériumaiban is feltalálható, ahol P. ördög, amely az alvóknak sót dob a szájukba. Ezért P. Rabelais-nál is sószállító hajót visz magával s a dipszorok (gör. a szomjasok) királya.

Panthelismus (gör.-lat.), a panteizmusnak az a neme, mely szerint lényegében minden: akarat; Schopenhauer e nézet legfőbb képviselője.

Panticosa, falu Huesca spanyol tartományban, 1558 m.-nyire a tenger szine fölött, a Gallego völgyében, a pirenei hegyek közt; (1887) 558 lak. A falutól É-ra 7·5 km.-nyi távolságban, magas hegyek által körülvett völgyben, kis tó mellett fekszik *P. fürdő*, kén- és konyhasótartalmu, 20—31°-os forrásokkal.

Pántlikanád (növ.), l. *Pántlikafű* (XIII. k.).

Pantoplasztika, plasztikai minták nagyobbítása vagy kisebbítése. V. ö. *Hoeger*, Lehrbuch d. P. (Stuttgart 1889).

Paoli *Cézár*, olasz történetiró, szül. Firenzében 1840 nov. 10., u. o. tanult, 1859. levéltáros-szolgálatba lépett, 1865. levéltáros Sienában, 1871. Firenzében s 1887. a történelmi segédtudományok tanára az ottani főiskolán. Számos értekezésen kivül Firenze történetéről s tanítási körének egyes kérdéseiről, irta: Programma scolastica di paleografia latina e di diplomatica (Firenze 1888—1894, 2 köt., ném. Lohmeyertől, Innsbruck 1889—1895). 1888-tól szerkeszti az Archivio storico italiano-t.

Pap, 1. *Dávid* (előbb *Kohn*, X. k.) közgazdasági irótól újabban megjelent: *A telepítés kérdése* (Budapest 1896); *Kvóta, vámszövetség, bank* (u. o. 1897); *A magyar agrármozgalom* (u. o. 1896); *Az állami zárszámadás joga* (u. o. 1897); *A mi bűnünk* (u. o.).

2. *P. Géza*, országgyülési képviselő, szül. 1864. A gimnáziumot Nagy-Becskereken, jogi tanulmányait Budapesten, Berlinben, Heidelbergában, Párisban és Bécsben végezte. 1887. Torontál vármegyében közigazgatási gyakornok lett. 1888. a budapesti tudományegyetemen jogi doktorrá avatták. Ugyanabban az évben tiszteletbeli aljegyző, 1889. vármegyei másod aljegyző, 1890. tiszteletbeli főjegyző lett. 1891. letette az ügyvédi vizsgát. 1892 óta a torontálmegyei bégaszentgyörgyi kerület szabadelvüpárti képviselője. Az egyházpolitikai viták során az izraelita vallás recepciójáról szóló törvényjavaslat előadója volt. 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja.

Pápa (XIII. k.), rend. tan. város Veszprém vármegyében, (1891) 14,261 lak., ezek közül 8280 r. kat., 1215 ág. evang., 1643 ev. ref. és 3123 izr. Területe 10,171 hold. Van telekkönyvi hivatala, boripari felügyelősége, vándor méhészeti tanítóállomása, mértékhitelesítő hivatala, állami földmives-iskolája, állami polgári leányiskolája, állami tanítóképző intézete, ev. ref. leányinternátusa, szentbenedekrendi 4 oszt. gimnáziuma, a szt. Vincéről nevezett apácáknak kolostora, kisdedóvó, elemi és polgári leányiskolával, állandó szinháza. A város föntart kisdedóvót, iparostanonc- és alsófoku kereskedelmi iskolát. Van mintegy 26 jótékony és egyéb kulturális egyesülete; 1000 munkásra berendezett dohánygyára (1894 óta), két pénzintézete, szénkéneg bizományi raktára, egy cementáru- és több pipagyára. Közegészségügyi intézményei között első helyet foglal el vizvezetéke, két fürdőháza, nyári uszodája. Itt állomásozik a m. kir. pápai 7. honvédhuszáredparancsnokság az első osztály három századával, pótcsapat-parancsnokság és népfelkelési nyilvántartóság.

Papago, a pima-indusokhoz (XIV. k.) tartozó törzs Arizonában, (1890) 5163 lélek.

Pápai *Ferenc* (előbb Papánek) egyházi iró Zelliger Vilmossal együtt irta: *Üdvösség útja* (oktató és imádságos könyv felnőttebb r. kat. leányok számára, Budapest 1899).

Pápai érem, l. *Hadjárati emlékjelek*.

Pápai ev. ref. főiskola, l. *Pápa* (XIII. k.).

Pápaszemfű (növ., paizspár Diószegiéknél, *Biscutella* L.), keresztesvirágu fű, mintegy 20 faja (hazánkban 3), Ausztrália kivételével, a földkerekségen elszórva terem. Táskája lapított, páronként egymás mellett kerek paizsforma, akár szemüvegre emlékeztet. Sziklarontó hasznos növény.

Pápay *István*, a királyi kabinet-irodának osztályfőnöke, szül. Pozsonyban 1827., megh. Bécsben 1897 jan. 6. Családja Hevesből származott, de már II. Lipót alatt Pozsonyban telepedett meg. Tanulmányait szülővárosában végezte, s már 20 éves korában kezdette szolgálatát az ottani váltótörvényszéknél. Az abszolutizmus idejében a helytartó tanácshoz került Kassára, majd 26 éves korában Brünnbe mint helytartósági tanácsos, hol főnöke, Goluchowski gróf helytartó nemcsak

méltányolta képességeit, de minden alkalommal kitüntette P.-t; 1860. megkapta a III. oszt. vaskorona-rendet. 1860. az akkori magyar kir. helytartó tanácsnál mint tanácsos működött, 1861. pedig valóságos udv. tanácsos lett az akkor fennállott m. kir. udv. kancelláriánál. Összeköttetése a magyar alkotmányos irányzatu férfiakkal s befolyásos állása magában a kancelláriában nagy súlyt kölcsönöztek személyének, amit még növelt jellemének minden oldalon elismert megbizhatósága és diskréciója. A kiegyezés idején is, mint a királynak s a Deák körül csoportosuló államférfiaknak bizalmasa, rendkivüli szolgálatokat tett az alkotmányos ügynek. A kancellária felosztalása s a magyar minisztérium alakításakor 1867. a király parancsára a kabineti irodába rendeltetett. Ez állásában neki jutott az a fontos feladat, hogy a királyi látogatások alkalmával a tisztelgő küldöttségeknek adandó királyi válaszokat, valamint a fontosabb királyi kéziratokat és nyilatkozatokat szövegezze. 1872. a Szt.-István-rend titkára és a rend kiskeresztese, 1883. a Lipót-rend középkeresztese s a kabinet-iroda valóságos osztályfőnöke, 1887. titkos tanácsos lett; 1896 jul. az I. oszt. vaskorona-rendet kapta. 1898 okt. bécsi sirját exhumálták s holttestét Budapestre hozták, hol a kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Pape *Eduard*, német festő, szül. Berlinben 1817 febr. 28. A berlini művészeti akadémián tanult, azután beutazta Tirolt, Svájcot és Olaszországot. 1849—53. festett a berlini új muzeumban falfestményeket, melyek, ugy mint egyéb művei is, kizárólag tájképek. Jelesebb képei: A Rajna vizesése Schaffhausennál (berlini nemzeti képtár); A genfi tó; A vierwaldstätti tó; Malom a Jura hegységben; A Lago Maggiore stb.

Papiros (XIII. k.). *Története.* A papiros — mint tudjuk — finom növényi rostoknak nemezesítése útján készül. Ebben megegyezik az ókori emberek irásra használt papirusza a modern papirossal. A papiruszt (l. o.) tehát a mostani papiros kezdeti alakjának tekinthetjük.

A növényi rostoknak papirossá feldolgozását az egyiptomiaktól különállóan a khinaiak is föltalálták. Hogy mikor: nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy Kr. e. 123 körül már az akkori khinai földmivelésügyi miniszterféle, Cai-lün részletesen megirta: hogyan készithető a papiros-szederfából, khinai füből (Boehmeria) meg bambusznádból irópapiros. A papiroskészitésnek ezt a módját követik még ma is a khinaiak, de a papirost nem csupán irásra, de ruhául, törölközőül stb. is használják. Tőlük Kr. u. 600 körül a japánokhoz származott el a papiros készitésének ismerete, s ezeknél mint kis ipar óriási jelentőségre jutott. — 761-ben hadi foglyok révén Szamarkandban honosult meg a papiroskészités; 794 táján már Bagdadban is virágzó papirosmalmok voltak, s innen az arabok révén lassankint eljutottak a Nyugatra is. Időközben a nyers rostanyagot is fölcserélték az alkalmasabb rongygyal s igy a papiros minőség dolgában is jobbá lett. Európában a legelső papirosmalmot az arabok épitették Jaticában (Spanyolország) 1154-ben. A papiroskészités ekkor állami monopolium volt. Ez időtájt hozták a keresztesek is a papiros készitésének titkát Olaszországba. Fabrinóban már a XII. század második felében, Bolognában pedig már 1200-ban volt papirosmalom. Olaszországból átszármazott a papiros gyártása Franciaországba, ahol 1250 körül már gyártották azt. A németek első papirosmalma 1324. épült Ravensburgban. A másodikat 1390-ben állitották föl Nürnbergben. Svájcban 1350., Belgiumban 1405., Angolországban pedig 1498. állitottak papirosmalmot.

Hazánkban az első papirosmalmot Honter János alapitotta Brassóban 1547-ben. Ugyanebben a században és szintén Erdélyben lett volna papirosmalma Fuchsnak és Benknernek. A XVII. században is létesitettek néhány e fajta művet, igy a teplicit Spillenberger Samu lőcsei orvos 1613., a poprádit Cziser János 1692. Követte ezeket a felkai papirosmalom Szepesben, a murányaljai Gömörben. Az enyedi 1701. épült. A papiros gyártása ilyenformán mind nagyobb lendületet vett s a jelen század elején már meglehetős számottevő iparág volt Magyarországon. 1848előtt már a pesti egyetemnek is saját papirosgyára volt Körmöcön és ennek termékeit az 1846-iki pesti iparkiállításon ki is tüntették. Papirosgyártással és a hozzávaló anyagok készitésével a következő cégek foglalkoznak: Brassói cellulózgyár részvénytársaság Zernest; Babos ésVarga papirlemezgyára Kolozsváron; Copony Márton papirosgyára Zernesten és Prázsmáron (Brassó mellett); Cziser László, Poprád; az első magyar papiripar részvénytársaság cége alatt az egyesült gyárak nagyszlabosi, horkai és pelsőci telepei értendők; Győrky Pál, Tiszolc; csász. és kir. szab. hermaneci papirgyár Besztercebánya mellett, Jakabfalván és Olmányfalván levő mellékgyáraival (alapittatott 1829.); Kolba Mihály fiai, Diósgyőr; nezsideri papirgyártó részvénytársaság papirosgyára Péterfalván; Roxer Gyula Nadabula; rózsahegyi fapapiranyaggyár részvénytársaság Rózsahegyen; Spiegel Vilmos és társa papirosgyára Kis-Szeben (alapittatott a XVII. sz.-ban); Smith és Meynier papirosgyára Fiume (alapittatott 1828.). PU.

Papiros formátuma, a kereskedelemben előforduló papirosivek nagysága, illetőleg szélességi és hosszusági mérete. A különböző nagyságu iveket majd minden nemzet más és másképen nevezi. Régebben az alábbi, szóval irott nevek voltak használatosak és rövidebben hüvelykben kifejezett számokkal jelöltettek, azonban a méterrendszer behozatala óta ugy Magyarországban, mint Ausztriában az 1—13-assal és névvel meghatározott nagyság csak alig használatos s csakis a centiméterekben kifejezett nagyság a szokásos meghatározás. A régi és új alakmeghatározások a következők:

1.	sz.	alak,	kis bélyeg	újabban	34/42 cmtr.
2.	«	«	nagy «	«	36/45 «
3.	«	«	dicasterial	«	37/53 «
4.	«	«	kis lajstrom	«	40/50 «
5.	«	«	nagy «	«	42/52 «
6.	«	«	kis medián	«	45/55 «
7.	«	«	nagy «	«	46/59 «
8.	«	«	kis regál	«	47/60 «
9.	«	«	nagy «	«	47/63 «
10.	«	«	superregál	«	50/70 «
11.	«	«	imperial	«	54/76 «
12.	«	«	olifant	«	58/84 «
13.	«	«	nagy olifant	«	63/95 «

Megjegyezzük még, hogy a régebbi elnevezés, vagyis a nullás alak, mely elnevezés most is használatos, a fenti 1. számu alaknagysággal azonos. PU.

Papirosnemek. A papirost általában két fő fajtára oszthatjuk: *nyomtató-* és *iró-papirosra.* Mint a nevök is mutatja: az első fajtát főképen nyomtatásra, a másodikat — habár nyomtatásra is alkalmas — inkább irodai célokra használják. A nyomtató-papiros lehet enyvezett és u. n. félig enyvezett. A gyorssajtón való nyomtatásra az utóbbi az alkalmasabb. A réznyomó-papirosnak azonban enyvezetlennek és tisztán rongyból valónak kell lennie. Az iró-papirosnak, amely a nyomtató-papirosnál merevebb, több alfajtája van. Ezek: fogalmazó-papiros, sárgás, kékes és szürkés szinben; a fehér irodai (Kanzlei-) papiros; a postapapiros mindenféle szinben és minőségben, formátuma rendesen 47/60 cm. Félivre hajtva és vágva quart-levélpapiros, negyedivben pedig oktáv-levélpapiros a neve. A többnyire szines és sokféle minőségü *plakátpapiros* lehet többé vagy kevésbbé enyvezett. A *borítékpapiros*, amelyet könyvek boritékául vesznek, szintén szines, enyvezett. Szokás ezt két papiroslapnak (fehér és szines) összeragasztásával is előállitani. Ilyenformán készül a *kartonpapiros* is, amelynek legjobb fajtája a Bristol- vagy elefántcsontkarton; leginkább a névjegyek, menyegzői tudósitások nyomtatására használják. Másik fajtája a kartonnak a glacé- vagy kréta-karton. PU.

Paplika, cseppkőbarlang, l. *Abaliget* (I. k.).

Papok nősülése, l. *Celibátus* (IV. k.) és *Görög egyház* (VIII. k.).

Papp (Pap) *Dániel,* hirlapiró, szül. Ó-Moravicán (Bács-Bodrog) 1868 febr. 11. A budapesti egyetemen a jogi tanulmányokat végezte, mint nevelő hosszabb ideig külföldön utazott s 1891-től kezdve joggyakorlaton volt Budapesten. 1894., az egyházpolitika idejében *Dániel pap* név alatt irt *Klerikális levelei* és *Monachus* álnév alatt irt tárcái figyelmet keltettek s a Pesti Napló-hoz való szerződtetését vonták maguk után. Ezóta hirlapiró, belletrista és szociologiai iró. Munkatársa volt a Budapesti Naplónak, szerkesztette egyideig a Magyar Géniuszt és 1897 óta Mikszáth Kálmán lapjánál, az Országos Hirlapnál a tárcarovat vezetője volt. Irt egy szatirikus regényt (A rátótiak) és három kötet elbeszélést, amelyek közül vidám bácskai történetei tetszettek legjobban. Azonkivül számos társadalmi és művészi problémáról eddig mintegy száz tárcacikket irt. Kiss József lapjának, a Hét-nek is állandó belmunkatársa. 1898 okt. a képviselőház naplószerkesztőségéddé nevezték ki. V. ö. *Mikszáth* Kálmán, P. D. (Országos Hirlap 1898 évf. okt. 7.).

Papperitz *György,* német festő, szül. Drezdában 1846 aug. 3. P. Gusztáv tájképfestő fia, a drezdai, majd az antwerpeni akadémián és Párisban tanult, később Münchenben telepedett le, honnan ismételten Olaszországba, Hollandiába, Párisba és Londonba tett utazásokat. Művein főleg Rubens és a velencei festők hatása látszik meg. Megérkezés az alvilágba c. nagy festményével szerezte meg hirnevét. Vallásos tárgyu képei: Krisztus útja a Golgotára és Krisztus levétele a keresztről, továbbá Diana vadászata; genreképei: Brouwer és modelljei; Ebéd után; Yum-Yum; Romeó és Júlia; kitünő női képmásai és kedvelt, érzéki női alakjai, mint Hébe; Nimfa és Amor; Echo; Fiatalkori álmok stb.

Paprád v. *paprágy,* sőt *páprád, páprágy, pátrác* (ez a Balaton mellékén az Aspidium thelipteris L. neve) és *páprág* is, szláv eredetü (papratka, Hazslinszky, Éjszaki Magyarhon 385. old.), de kivált a régibb magyar botanikában gyakori bűvös fű neve és majd páfrányt értenek alatta, majd mohát (l. *Polytrichum,* XIV. k.); paprágygyökér, l. *Kőméz* (X. k.). BORB.

Papvirág v. *ökörszemvirág* (növ., Leucanthemum Tourn.,Chrysanthemum L. részint, pacvirág a Balaton mellékén), sugaras fészkes, de a génuszát különbözőképen értelmezik, Európában több mint 16, hazánkban 5 faja terem. Egy- v. többnyári fű, ritkán félcserje. A *L. vulgare* DC. v. Chrysanthemum Leucanthemum L. (élek-halokfű, kurvavirág, Sz.-János-virága, vad margarita) csinos nagyvirágu mezei fű, fészek sugara fehér, a közepe sárga. Rétünknek is gyakori disze, de nem a legjobb takarmány. Régen officinális volt. Fiatal sarját az olasz salátának készíti. Az *aranyvirág, morzsika* és *ürömrózsa* a P.-nak legközelebbi, gyakran vele egyesített génusza. BORB.

Parablaszt (gör.) a. m. mellékcsira.

Paraborkősav, l. *Szőllősav* (XV. k.).

Paracatu, város Minas Geraes braziliai államban, a nyugati határ közelében, cukornád- és kávétermeléssel, marha- és lótenyésztéssel, 10—15,000 lak.

Paradicsomszilva (növ.), a Prunus myrobalana L. (P. cerasifera Ehrh., cseresznyeszilva) buglyos cserje, gyümölcse apró, gömbölyded. Hazája Transzkaukázia és Konstantinápoly környéke, tőfaja állitólag a Pr. divaricata Led. Jóizü gyümölcséért gyakran ültetik. Legelőször Tabernaemontanus a XVI. sz. második felében említi, *myrobalanos*-nak nevezi, de Clusius igazi myrobalanusa a mirabella. BORB.

Paradiso, *Gran* (franc., *Grand Paradis),* 4061 m. magas hegy a gráji alpokban, Torino olasz tartományban, Aostától délre. Először 1860. mászták meg.

Parafázia (gör.), a beszédnek ama zavara, amidőn a beteg a fogalmakat a megfelelő szóképekkel annyira összezavarja, hogy értelmes szavak helyett teljesen értelmetlen hangösszeköttéseket mond. A P.-val analog a paragráfia.

Parafű (növ., paragras), a Panicum jumentorum Pers. amerikai, másfél méter pázsitkóró; hazájában, sőt K.-Indiában és Franciaországban is, takarmánynak vetik. Más fajokkal együtt díszpázsitnak kertbe is ültetik.

Parageuzia (gör.), a paresztéziának (XIII. k.) egy neme, amelyben az érzési elváltozás az izlelő érzéket illeti. P. alatt értjük mindazon zavarokat, amelyek minden külső ok nélkül támadó ízérzésben nyilvánulnak, továbbá azokat, amelyekben bizonyos íz helyett a beteg mást, nem megfelelőt érez. A P. ritkán fordul elő, kivéve azon eseteket, amelyekben a száj nyálkahártyája vesztette el ízfölvevő képességét, p. nagyfoku nátha mellett, vagy timsós szájmosás után, vagy bizo-

nyos orvosságok vétele mellett, p. jód, bróm okoznak olyas érzést, miután ezek a nyálal kiválasztatnak és ismét a szájba jutnak, mintha minden sós volna. Az ízérzés zavarai is lehetnek azonban centrálos eredetüek. —ss—

Paragon, l. *Betünemek* (III. k.).

Paralalia (gör.), oly beszédzavar, amelyben egyes betük kimondása hiányos. Ez vagy a hangképző szerveknek az emberrel született hiányos fejlődésén alapszik, vagy azon, hogy bizonyos betegségek által a hangképzéshez szükséges izmok elvesztik működés képességüket. P. a selypítés, a dadogás, de egyszersmind nyultvelői bénulás okozta beszédzavar is. L. még *Hebegés*.

Paralosz, különös szerepet játszó ókori hajó, mely kizárólag az ünnepélyes alkalmakkor kiküldött deputációkat vitte és más (istentiszteleti) szertartásoknál szerepelt. Háromevezős hajó volt, mely a háboruban a főparancsnokot vitte és állandóan a Sunion hegyfoknál horgonyzott. Legénysége (paralok és paraliták) athéni polgárokból telt ki és feltünt demokrata érzelmeivel. L. M.

Paramythia (törökül *Bidonat*, azaz *Hagios Donatos*, az ókori *Photike*), a janinai török vilajet ilyen nevü livájában, a Kokytos (ma Vuvos) forrásainak közelében, a Janinából Parga kikötővárosba vezető út mentén, 240 m.-nyi magasságban, nagy kastélylyal és 3000 részben keresztény görög, részben mohammedán albán lak. P. egy görög püspök székhelye.

Parancs (XIII. k.), jogi szempontból, l. *Büntető parancs*.

Paranefritisz (gör.), a vese körül támadó gyuladások megjelölése. A vesék a rekesz alatt a gerincoszlop két oldalán laza, zsírdús kötőszövetbe vannak beágyazva. E kötőszövetben keletkező gyuladás a P., amely csak ritkán származik közvetetlenül a veséből, sokkal gyakrabban a hasüri szervek többjéből, főleg a belekből. Ezen gyuladások rendszerint gennyedésre vezetnek s ekkor a P.-es tályog képződik, amely sebészi beavatkozással gyógyítható. A P. jelei szabálytalan, rázóhidegekkel járó láz, fájdalmak a vesetájon, később kimutatható tályog. A kezelés eleinte hideg alkalmazásából, piócából s más gyuladásellenes szerekből áll, később a tályog fölnyitása válik szükségessé. —ss—

Parapanisos, l. *Paropamizosz* (XIII. k.).

Parapetalum (gör.-lat.) a. m. álszirom vagy mellékszirom, l. *Mellékpárta* (XII. k.).

Parapirola *Mig.* (növ.), l. *Epigaea* (VI. k.).

Parartria (gör.), a beszédnek sajátságos zavara, amelyben vagy egyes szótagokat vagy egyes betüket nem helyesen mond ki a beteg; az előbbi a *P. syllabaris*, az utóbbi a *P. litteralis*. A P.-ban nem annyira a kimondás lehetetlensége mint inkább rendezetlensége van jelen, a beteg a betük egymásutánját cseréli föl vagy szótagokat egyenetlenül, nem a megfelelő hangsúlylyal, majd vontatva, szakadozva, majd elhadarva ejti ki. A P. főleg azon idegbajokban fordul elő, amelyek a nyultvelőben székelnek (bulbáros bénulás, sokgócu keményedés), de észlelhető súlyos agyvelő-bajokban is (a paralysis progressivában).

Para-származékok, l. *Benzol-származékok* (III. k.).

Parasztász (gör.), a görög egyházban a halottakról való megemlékezés. P. pártfogást, közbenjárást jelent, vagyis: ezen ájtatosság által az élők közbenjárnak Istennél, hogy az elhunytak elnyerjék lelki üdvösségüket. A P. majdnem olyan mint a nagy temetés, csakhogy apostol és evangelium-olvasás nélkül. A P.-nál búzakenyeret vagy mézes búzás kollivát ajánlanak fel, amelyekbe égő gyertyákat illesztenek; ezek jelentik az élők hitét, hogy az elköltözött lelkek élnek. Z—R.

Paraszthház, l. *Lakóház* (XI. k.).

Paraszt-telek, l. *Telek* (XVI. k.).

Paratermék, l. *Parafa* (XIII. k.) és *Dugó*.

Parchim, mecklenburg-schwerini város, (1895) 10.279 lak.

Parcival, középkori monda hőse, melynek legrégibb irodalmi leirása Christian (Chrestien) Troyes (1175 körül) *Perceval* vagy *Conte del Graal*jában található. L. még *Parzival* (XIII. k.).

Pardo Bazan *Emilia*, spanyol irónő, szül. Corunában 1857. Irodalmi munkásságát versirással kezdte, azután regényirásra, kritikára, esztétikára adta magát. Legfőbb érdeme, hogy az irodalmi áramlatokat először ő ismertette Spanyolországban. Igy a naturalizmusnak is ő volt legelső és máig is leglelkesebb szóvivője. Nevezetes túlzott liberális eszméiről, főkép azokról, amelyekkel a nőknek a férfiakkal való teljes egyenjogusága mellett harcol. A madridi lapokba is sokat ir, s némely cikkei nagy feltünést s olykor botrányt is keltettek. Novellisztikus művei közül megemlítjük: Un viaje de novios (Madrid); Pascual López (u. o.); La madre naturaleza (u. o.); Cuentos nuevos (u. o.) stb. Irodalomtörténeti művei közt legnevezetesebb a La cuestion palpitante c. (u. o. 1885), amely a naturalizmussal foglalkozik s franciául is megjelent. P. egynehány elbeszélését *Szalai* Emil magyarra is lefordította (Spanyol elbeszélők, Budapest 1895). 1890 óta a Nuevo Teatro Critico havi folyóiratot adja ki. H. V.

Pardubitz (XIII. k.), elsőrangu csehországi versenyhely, ahol ma már nagyobbára az akadályversenyeket kultiválják, mig régebben (1881) nagyobb sikversenyeket is tartottak. Itt dől el többek közt a monárkia egyik legnagyobb akadályversenye, a 7000 frttal dotált P.-i nagy akadályverseny.

Parechesis (gör.-lat.), általános neve a szóösszecsengés mindenféle alkalmazásának, akár szónoki, akár költői hatás kedvéért vagy szójátékul történik az; ide tartozik az alliteratio, homoioteleuton, parisosis, paromoion stb.

Pareja (ejtsd: paréha) *Juan* de (el Esclavo), spanyol festő, szül. Sevillában 1606., megh. Madridban 1670. Velazqueznek volt rabszolgája és csak titokban festegethetett, mignem ura és IV. Fülöp király véletlenül fölfödözték egy képét. Velazquez szabadon bocsájtotta, de tovább is az ő szolgálatában maradt. Mesterének legjobb követői közé tartozik. Legismertebb műve a Máté apostol meghivása («A vámház») a madridi Prado-muzeumban (1661); gyöngébbek: Krisztus keresztelése (huescai városi képtár); a guadelupei Madonna; Ev. szt. János és Orontius és egy Salvatore Rosára emlékeztető csataképe.

Parfait-amour (ejtsd: parfetamúr), neve ama francia édes pálinkának, melyben különböző anyagok keverékén kivül tiszta szesz, citromhéj, citromolaj és bergamotteolaj van.

Párhuzamos menetek, a zenében két szólamnak egyenlő távolságban való egyenes mozgása, továbbá az olyan dallami menet, mely először valamely kemény s azután annak párhuzamos hangnemében lép fel, vagy megfordítva s végre ugyanily értelemben, harmoniai menetre is vonatkozik. Á. K.

Paricidium, l. *Parricidium* (XIII. k.).

Parietaria *Tourn.* (növ.), l. *Fogolyfű* (VII. k.).

Parieu (ejtsd: pariö) *Mária Lajos Péter Bódog, Esquirou de P.*, francia államférfiu és tudós, szül. Aurillacban 1815 ápr. 13., megh. 1893 ápr. 9-én. 1848. a nemzetgyülés tagja lett s mint ilyen a mérsékelt köztársaságiakhoz csatlakozott és a törvényhozó testületben is e párttal szavazott. 1849 nov. 1-től 1851 febr. 13-ig közoktatásügyi miniszter volt, mialatt a papság befolyása alatt állott. Az államcsiny után Napoleonhoz pártolt át, aki jutalomképen a belügyi, igazságügyi és közoktatásügyi bizottság elnökévé, 1852. államtanácsossá, 1855. az államtanács alelnökévé nevezte ki, 1870. pedig az államtanács elnökévé tette; 1876 óta szenátor s a m. tud. akadémiának külső tagja volt. Művei: Études historiques et critiques sur les actions possessoires (Páris 1850); Histoire des impôts généraux sur la propriété et le revenu (u. o. 1856); Traité des impôts en France et à l'étranger (2. kiad. 1866—67, 4 köt.); Principes de la science politique (2. kiad. 1875); Essai sur la statistique agricole du département du Cantal (4. kiad. 1875); Gustave Adolphe (1875) stb. M. L.

Parikia, város, l. *Parosz* (XIII. k.).

Páris (XIII. k.). Az 1896-iki lakosság az egyes arrondissementok szerint a következőképen oszlott meg:

Az arrondissement neve	Lakóinak száma	Az arrondissement neve	Lakóinak száma
Louvre	66,133	Popincourt	222,009
Bourse	66,784	Reuilly	117,715
Temple	87,335	Gobelins	114,711
Hôtel de Ville	97,674	Observatoire	122,126
Panthéon	151,947	Vaugirard	133,177
Luxembourg	100,692	Passy	101,564
Palais Bourbon	97,832	Batignolles-Monceaux	182,071
Élysée	102,003	Butte-Montmartre	224,488
Opéra	119,985	Buttes-Chaumont	134,128
Enclos St.-Laurent	153,785	Ménilmontant	151,796

Újabb műemlékek: Meissonier szobra a Pont des Arts mellett, Velazquez lovasszobra, Lafayette és Washington kettős lovas szobra a Place des États-Unisn, Voltaire és Condorcet szobrai az Institut de France mellett, Delacroix mellszobra a Luxembourg-palota kertjében, Charlet, Boucher, Augier Emil és Lavoisier szobrai, illetőleg mellszobrai. A Dalou készítette Köztársaság diadala szobrot a Place de la Nation-on 1899 nov. 19. leplezték le. Az Académie de P. fakultásai 1896. az *Université de P.* nevét vették föl. A Sorbonne régi épületeit új, monumentális paloták helyettesítik. A város budgetje 1896-ban 336.738,175 frankra rugott. Új fogházak, kórházak és nagy kaszárnyák épültek az elmult két év alatt.

Párisi kiállítás. *Carnot* volt francia köztársasági elnök 1892 jul. rendeletet tett közzé, mely szerint Párisban 1900 ápr. 15-től u. a. év nov. 5-ig tartó művészeti, ipari és mezőgazdasági világkiállítás nyilik meg. Párisban eddig négy izben volt nemzetközi kiállítás: 1855., 1867., 1878. és 1889. Az ötödik nagy francia kiállítás élén mint vezérbiztos *Picard* Alfréd, az államtanács osztályelnöke áll. Munkájában segítik: *Delaunay-Belleville*, a párisi kereskedelmi kamara elnöke, mint ügykezelő vezérigazgató, *Dervillé*, a párisi kereskedelmi törvényszék elnöke, *Bouvard* építészeti igazgató, *Grison*, a pénzügyi osztály igazgatója s *Roujon*, a szépművészeti osztály vezetője. A kiállításban résztvevő külföldi államokat, melyeket a francia kormány mind meghivott, külön kormánybiztosok képviselik, akik széles hatáskörrel felruházva, a francia vezérbiztosságnál országuk érdekeit képviselik és az illető ország külön kiállítását szervezik.

A kiállított tárgyak elhelyezése 18 csoport szerint történt. E csoportok a következők: I. Nevelés- és közoktatásügy. II. Művészet. III. Irodalom, tudomány és a művészet segédeszközei. IV. Gépészet. V. Villamosság. VI. Mérnöki tudományok, közlekedésügy. VII. Mezőgazdaság. VIII. Kertészet. IX. Erdészet, vadászat, halászat. X. Élelmezés. XI. Bányászat, fémipar. XII. Lakásberendezések. XIII. Fonó-, szövő- és ruházati ipar. XIV. Vegyészeti ipar. XV. Különféle iparágak. XVI. Társadalmi intézmények, közegészség, jótékonyság. XVII. Gyarmatok. XVIII. Hadsereg és hadi tengerészet. A kiállítást az eddigi kiállítások kibővített helyén, a Szajna két partján, a Champs-Élysées, Palais de l'Industrie és környéke, Champ de Mars, Trocadéro, Quai de la Conférence, Cours-la-Reine 108,000 ha. területén rendezik. Az eddigi kiállítási épületeket a Trocadéro kivételével lebontották. Helyükbe kiállítási tárgyak befogadására új paloták épültek, melyek közül különösen említendők: a nevelés- és közoktatásügyi palota, a képzőművészeti palota, Páris városának, a kertészetnek, a közgazdaságtannak pavillonjai; a külföld külön épületei, a fatenyésztés, a hajózás, a hadsereg és hadi tengerészet, a kereskedelmi hajózás, a vadászat és halászat csarnokai; a francia gyarmatok pavillonjai, a vizkastély óriási vizeséssel s a villamossági palota. Ez épületekben a jelenlegi állapotok mellett retrospektiv kiállítások keretében feltüntetik a tudomány, az ipar és a mezőgazdaság egyes ágainak e században való fejlődését is.

A kiállítást különleges műtörténeti, embertani, néprajzi kiállítások, gazdasági gépversenyek, állatkiállítások, zenei előadások, olimpiai versenyek és kongresszusok egészítik ki. Hivatalos csoportjain kivül álló látványosságai közül pedig említésre méltók: a színházi kiállítás, a világ legnagyobb messzelátója, az óriási földgömb, az Eiffel-toronynál is magasabb forgatható torony, a mozgó járdák, a 80,000 zeneműszert egyesítő autoelektrofón, Edison telektroszkópja, a monstrebicikli, az Ős-Budavárára emlékeztető Vieux-Paris.

A kiállítók a francia kiállítási alap költségén épült csarnokokban és pavillonokban sem az el-

foglalt területért, sem a gépek s készülékek működéséhez szükséges hajtóerőért nem fizetnek díjat. A kitüntetések, melyekben a kiállítók nemzetközi jury-itélet alapján részesülnek, a következők: grand prix, aranyérem-oklevél, ezüstérem-oklevél, bronzérem-oklevél, elismerő oklevél (mention honorable).

A kiállítás költségei 100 millió frankra vannak előirányozva, amihez az állam és Páris városa 20—20 millió frankkal járultak hozzá. A fönmaradó 60 millió frankot belépőjegyekkel kombinált sorsjegyek kibocsátásával akarják fedezni. A 100 millió franknyi költségből az épitkezésre 73 millió, a kiállításnak üzemképes állapotba hozására 12 millió, az igazgatási költségre 8 millió, előre nem látott költségekre pedig 7 millió esik.

A kiállítás magyar osztálya. Az 1900-iki P. az első külföldi kiállitás, amelyen Magyarország hivatalosan vesz részt, még pedig részben az egyes általános csoportok kiállításában, a többi nemzet mellett, részben külön pavillonban. A törvényhozás az 1897. XVIII. t.-c.-ben Magyarországnak a kiállításon való hivatalos részvételéből eredő összes kiadások fedezésére három millió korona hitelt szavazott meg. Az állami hozzájárulás ezenkivül kiterjed az állami intézmények és üzemek kiállításának egy millió koronára rúgó költségeire is. Végül a minisztertanács állatkiállitási célokra, különösen a hazai lótenyésztés bemutatására 200,000 koronát szavazott meg. A kormány már 1897 tavaszán megkezdte a magyar osztály szervezését. *Lukács* Béla volt kereskedelmi minisztert nevezve ki a kiállítás magyar kormánybiztosának. A kormánybiztos helyettese *Miklós* Ödön képviselő, volt földmivelésügyi államtitkár. A legfőbb vezetést a kereskedelmi miniszter végzi, előbb *Dániel* Ernő báró, most *Hegedüs* Sándor. Az országos bizottságban a minisztériumok, a tudományos testületek, kereskedelmi és iparkamarák, szakegyesületek 193 tagja foglal helyet. A központi végrehajtó bizottság 31 tagból áll. A francia csoportbeosztásnak megfelelő 18 csoportbizottságban az egyes szakmák kiválóbb emberei vannak képviselve. A kiállítás magyar osztályának védnöke *Ferenc Ferdinánd* főherceg, prezumtiv trónörökös. A magyar kiállítás 4000 kiállítójának a 18 csoport palotáiban és pavillonjaiban összesen 10.676 m², a szabadban 3536 m² területet bocsátottak rendelkezésükre. Az irodalom és közoktatás csoportjában bemutatják a Jókai-szobát, a nagy regényiró összes műveivel, arcképeivel, díszajándékaival, a magyar egyetemek, középiskolák, a népnevelés, a művészeti, mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi szakoktatás kiállítását. A művészeti kiállítás mellett az irodalom, tudomány és művészet segédeszközei közt kiállítják a meteorologiai és csillagászati műszereket, csillagvizsgálóink munkásságának eredményét, a hazai nyomdászat, fényképészet és könyvkötészet gépeit és termékeit. A gépgyártás csoportjában főképen nagy dimenziójú gépeket, a villamossági csoportban a hazai cégek által előállított dinamókat és motorokat, a budapesti földalatti vasutat, a Telefon-Hirmondót, egyes speciális villamos berendezéseinket és készülékeinket, a közlekedésügyi és mérnöki csoportban a budapesti és főbb vidéki hidak terveit, a Vaskapu-szabályozást és műépítményeit, a fiumei kikötő helyszinrajzát és berendezéseit, vasutainkat, közúti vasutainkat és kereskedelmi hajózásunkat mutatják be. A mezőgazdasági és élelmezési csoportban állattenyésztésünk szebb fajait (modellekben), továbbá bortermelésünket, a malom-, cukor-, szesz- és söripart, a mezőgazdasági szakoktatást és a mezőgazdasági gépipart, a tejgazdaságot s a baromfitenyésztést ismertetik. Egy sütőházban a magyar lisztből készült süteményeket, egy borkóstolóban borainkat mutatják be. A különféle iparágak csoportjában a többi közt a papiripar, a késesipar, az ötvösművesség, az órásipar, a műlakatosság, a fémipar, a kerámika, a vegyészeti ipar, kiegészitésül pedig az ipari munkásügy kerül bemutatásra. A magyar lakásberendező ipart az új országház miniszteri fogadóterme, a budai várlak gyönyörü berendezésü Szent-István-terme, az új várlak vendégszobája, a várkertnek néhai Erzsébet királyné által tervezett és a király által megrendelt parasztszobája, egy teljesen fölszerelt várlaki ebédlő, a várlak bejáratának monumentális szoborcsoportja, egy nyolc méteres kapu stb. fogják képviselni.

A külön magyar pavillon, mely *Bálint* Zoltán és *Jámbor* Lajos budapesti műépitészek pályanyertes terve után készült, a történelmi kiállítást foglalja magában. Maga a pavillon Magyarország történelmi műemlékeiből összekomponált építészeti alkotás. A négy épületszárny egy keresztfolyosós udvar körül csoportosul. A Szajna felőli gót ízlésü oldal a körmöci vártornyokat, a vajdahunyadi lovagterem erkélyes homlokzatát és a csütörtökhelyi templom szentélyét tünteti föl. A Quai d'Orsay felőli román stilusu homlokzat: középütt a jaáki templom portáléját találjuk a jaáki templom részleteinek felhasználásával készült palotahomlokzaton, melyhez a gyulafehérvári székesegyház kis kápolnája csatlakozik. A nyugati oldalon a körmöci vártemplomnak kimagasló és széles bolthajtásos ívezetekkel a korzóút fölé épitett tornya, valamint a budapesti lipót-utcai szerb templom tornya mellett az eperjesi Klobusitzky-kastélynak a XVII. század végén készitett barokstilusu homlokzata látszik. A keleti oldal Felső-Magyarország speciális renaissance-ának műemlékeit, a lőcsei városház loggiáit, az eperjesi Rákóczi-ház csúcsíves párkányzatát, a bártfai városház ablakait foglalja össze egységes homlokzattá, melyhez a gótikus kassai Szent-Mihály-kápolna csatlakozik. A fő bejáratul szolgáló jaáki kapu a földszinti termekbe vezet, melyek egyházi és világi műkincsekben a vezérek, az Árpádok, Anjouk és vegyesházbeli királyok korát mutatják be. A vajdahunyadi lovagteremben a legrégibb időktől a jelenkorig terjedő fegyvergyüjtemény látható. Az emeleti kápolna a korabeli monostori templomok tipusa, mely a martyánci (Vas) templom szerint van kifestve. Az emeleten vannak elhelyezve a Mátyás király korabeli renaissance-emlékek, az erdélyi fejedelmek terme, a XVI. és XVII. sz.-beli felsőmagyarországi városok életét bemutató terem, az ötvösség, fazekasság és szövőipar emlékeinek,

a Habsburg-uralom korszakának műkincseit tartalmazó termek, a fraknói kincstárt bemutató boltozott terem az Esterházyak kincstárával. A kiállítás dísze a huszárterem, mely számos régi és új képpel, ábrával, metszettel, fegyverrel, zászlóval és kosztümmel bemutatja a huszárság multját és jelenét. A pavillon egyik földszinti szárnyát az ősfoglalkozások, a halászat, vadászat és a pásztorélet kiállítása foglalja el, amelyet *Herman* Ottó rendezett. A történeti gyüjtemények három csoportra oszlanak: az egyházi művészet emlékeire (egyházi öltönyök stb.); a harcias korszakok trofeumaira; a magánélet tárgyaira (háztartási cikkek, az erdélyi fejedelmek udvartartása, az ötvösművészet emlékei stb.). A történelmi kiállításra az uralkodóház 52 tárgyat engedett át tulajdonából. A nagyobb kiállítók közül említendők: a bécsi csász. muzeumok, a nemzeti muzeum; az egyházi csoportban az esztergomi székes főkáptalan, a görög-keleti szerb egyház, a szepesi és erdélyi r. kat. egyházmegyék; a hadtörténelmi csoportban *Esterházy* Miklós herceg (200 tárgygyal), *Batthyány-Strattmann* Ödön herceg (350 tárgygyal), *Batthyány* László gróf, *Andrássy* Géza gróf, *Teleki* Sámuel gróf, a kassai felső-magyarországi, a selmeci s rimaszombati, valamint a sárospataki muzeum, *Darnay* Kálmán, *Csoma* József és a legtöbb törvényhatóság; az iparművészeti csoportban *Bánffy* György báró, *Nyáry* Jenő báró, *Kemény* Kálmánné báróné. — Az épitkezések vezetésével *Fischer* József van megbizva, aki a budapesti börzeépület pályázatán a 3-ik díjat nyerte.

Párisi misszió, l. *Société des missions évangéliques.*

Paritási táblák, megközelítő pontosságu, tapasztalati táblázatok, amelyeket a banküzletekben az arbitrálás egyszerüsítése céljából állapitanak meg azon értékekre nézve, amelyek leggyakrabban szerepelnek az illető üzletben. A paritások számításánál két változó tényező szerepel, t. i. a kémlelendő érték külföldi jegyzése és a kiegyenlítő váltó árfolyama. E két tényező ingadozásai azonban aránylag nem nagy határok között mozognak s tapasztalatból meg lehet mondani a szélső határokat. A táblázatok készitésénél pontos paritás-számítás útján megállapitják a határértékek paritásait, aztán pedig egyszerü interpoláció útján kikeresik a közbeeső jegyzéseknek megfelelő paritásokat. A táblázat pontosságának foka függ a határértékek közötti különbségek nagyságától s az interpolált tagok számától. z. z.

Parkeriaceae (növ.), a harasztok családja, a *Ceratopteris* Brongn. és *Parkeria* Hook. génuszokkal K.-Indiában.

Parkia africana, l. *Szappancser.*

Parmann *Oszkár*, cs. és kir. altábornagy, szül. 1844. A műszaki katonai akadémia elvégzése után 1863 aug. 30-án II. oszt. alhadnagygyá nevezték ki a 76. gyalogezredben. Részt vett az 1866-iki hadjáratban s a custozzai csatában szerzett érdemeiért legfelsőbb elismerésben részesült. Miután a hadi iskolát kitünő eredménynyel elvégezte, 1868 nov. 1. főhadnagygyá lépett elő s mint főhadnagyot a vezérkarhoz osztották be; e minőségében 1872-ig a 3. térképelési osztálynál Brassóban működött. 1872 máj. 1-én II. oszt. századossá, egy félévvel később pedig vezérkari tisztté nevezték ki. 1874-ig a temesvári katonai parancsnokságnál, később pedig Bécsben a vezérkarnál teljesitett szolgálatot. 1875 nov. 1. oszt. századossá nevezték ki s 1876 jan. 1. az új vezérkarba helyezték át. Bosznia és Hercegovina okkupálásánál a tábori posta és távirda szervezésénél tünt ki, amiért is a katonai érdemkeresztet tüntették ki, majd pedig a 16. gyaloghadosztály vezérkari főnökévé nevezték ki. Még ugyanazon év nov. 1. őrnagygyá lépett elő. 1880 szept. 26. a vezérkar távirótügyi irodájának főnöke, 1883 nov. 1. pedig alezredes lett. 1884 jan. 10. a bécsi villamossági kiállítás alatt szerzett érdemeiért legfelsőbb elismerésben részesült, ugyanazon év márc. pedig az Oszmanije-rend III. oszt.-át kapta. 1886 nov. 30. ezredessé lépett elő a vezérkarban. 1887 okt. 4. az 59. gyalogezredhez helyezték át és ez alkalommal a vezérkarnál teljesített kitünő szolgálataiért a III. oszt. vaskoronarenddel tüntették ki. 1889 jul. 20. a 76. gyalogezred parancsnoka lett. 1891 nov. 26. Landwehrdandárparancsnokká nevezték ki Grazban, amelyet 1892 máj. 1. vezérőrnagygyá történt kineveztetése követett. 1895 dec. 26. a budapesti 32. gyalog hadosztály élére állitották, 1896 ápr. 30. pedig altábornagygyá nevezték ki. 1897 okt. 14. az I. oszt. porosz korona-renddel és a Románia csillaga nagy keresztjével tüntették ki. 1899 telén felmentették a 32. gyalog hadosztály parancsnoksága alól s máj. 17. a hadsereg lövésziskolájának felügyelőjévé és a törzstisztjelöltek vizsgáló bizottságának elnökévé nevezték ki. M. L.

Parnassia palustris *L.* (növ., parnasszusdísz, boglárpót), a saxifragaceáknak ősz felé nyiló csinos fehérvirágu mérges füve. L. *Alhim.*

Parodi *Domokos Sándor*, görög származásu francia költő, szül. Krétán 1840 nov. 15. Ifjuságát Szmirnában töltötte, 1860. Milanóba ment, majd Párisba költözött, ahol megszerezte a francia polgárjogot. Eleinte ujságcikkeket irt s egy regényt: Az utolsó pápa címmel, olasz nyelven; 1865. közzétett egy kötet francia költeményt: Passions et idées s 1867. nemzeti dalokat: Nouvelles Messéniennes, amelyekhez egy szinfónikus óda: Le triomphe de la paix (1878) és Cris de la chair et de l'âme (1883) csatlakozott. Rome vaincue c. öt felvonásos szomorujátéka tette ismertté, amelyet a Comédie Française a főszerepek egyikében Sarah Bernhardttal 1876. szinre hozott. Azóta közzétette többek közt: Ulm le Parricide c. drámáját, amelyet 1870. a Matinées littéraires közönségének Ballande adott elő; Séphora (1877) bibliai költeményt két felvonásban; La jeunesse de François I. (1884), egy felvonásos művet versekben.

Parodisztikus eszt., a gúnyos irály elterjedt faja, mely a komoly műveket és eszméket gyenge oldaluknál ragadja meg és a nagy és fenséges dolgokat kis keretbe szoritva, őket nevetségessé teszi. Homeros hőseit parodizálja a Béka-egérharc, a Faustot a Margretl und Fäustling, még Petőfi is kigúnyolta a dagályos hősköltészetet a Helység kalapácsában. L. *Paródia* (XIII. k.).

Párolgás (XIII. k.), a szilárd v. folyékony testek felszinén levő részecskék átmenetele a légneműál-

lapotba; ez bármely mérséklet mellett történhetik, vagyis a testek mindenféle mérsékletnél párologhatnak. Szilárd testek P.-ára példát nyujt a hó, jég, mosusz-kámfor, jód stb. Különböző testek egyenlő körülmények között különböző mértékben párologhatnak. Igy az éter könnyebben párolog mint az alkohol, ez jobban mint a viz, ez ismét erősebben mint a kéneső stb. A P. annál élénkebb, mennél magasabb a test hőmérséklete, mennél kisebb a testre ható légnyomás, mennél szárazabb a levegő és mennél nagyobb a párolgó test felülete. Ha a párolgó test a környezettől nem kap meleget, ő maga hül le és pedig annál nagyobb mértékben, mennél élénkebb a P. Igy kezünk hideget érez, ha étert öntünk reá, főleg, ha még mozgatjuk is kezünket. A gyors P. hűtő hatását felhasználják a levegő nedvességének meghatározásánál, viz fagyasztására stb. Hűtő hatását érezzük az utcák, terek öntözésekor, fürdés után, továbbá oly italoknál, melyeket vizes ruhával körülvett kancsókban tartottak stb. A P.-t rendkivül fokozhatjuk, ha a folyadékot melegítjük és nagy párolgó-felületről gondoskodunk; ilyenkor gőzölgésnek is nevezzük a P.-t. Ha a P. a folyadék belsejéből is történik, akkor beáll a forrás. P.-i melegnek nevezik azt a melegmennyiséget, mely a forráspontra hevített folyadék 1 kg.-ját gőzzé képes átváltoztatni. Ez a vizre nézve 536 hőegység.

Paroszi cement, l. *Gipsz*.

Paroszmia (gör.), a szaglás megváltozása, ellentéte az *anoszmiának*, amidőn a szaglás érzéke elveszett. A P. származhat az orr nyálkahártyabajaiból, de előfordul egyes ideges zavarokban és elmebajokban is, amidőn a beteg tényleg nem létező szagokat érez. A P. okát csakis helybeli vizsgálat és a kisérő tünetek mérlegelése tárhatja föl s kezelésről csakis az ok felismerése után lehet szó. —ss—

Parotitis, l. *Nyálmirigy-gyuladás*.

Paroxizmus (gör. a. m. roham, támadat), a betegségek folyamán hirtelen támadó, de többnyire csak rövid ideig fennálló rosszabbodás. Igy szólunk lázas P.-ról, amidőn a beteget időnkint, pár óra hosszant tartó lázrohamok lepik meg s az egyes rohamok közt a beteg hőmérséke vagy teljesen rendes, vagy aránylag csak kevéssé emelkedett. A P. keretébe tartoznak p. a szamárhurut köhögésrohamai, az ideges asztma nehéz lélekzése, a szivgörcsrohamok, de az epilepsziás és hiszteroepilepsziás rohamok is. A lázas P. többnyire rázóhideggel kezdődik s izzadással végződik. Gyógyítása az alapbántalom kezelésével esik össze.

Parral, 1. Chile Linarez tartományának városa, a Talca-Chillan vasútnál, 1895 5913 lak. — 2. *P. Hidalgo de*, Mexiko Chihuahua államának városa, gazdag ezüstbányákkal s 6000 lak.

Parsdorf, falu, a bajorországi Felső-Bajorhon kerületben, Ebersberg közelében, (1895) 1096 lak. Ismeretes azon fegyverszünetről, amelyet 1800 jul. 15. itt Moreau francia és Kray osztrák generális egymással kötöttek.

Parsons *Vilmos*, l. *Rosse* (XIV. k.).

Párténi *József*, iró, szül. Pesten 1864. Középiskoláinak elvégzése után hirlapiró lett és a Budapesti Ujság szerkesztőségébe lépett be, mely lapnak megszünése után az Egyetértés munkatársa, majd az Arad és Vidékének segédszerkesztője lett. 1890. a főváros szolgálatába lépett és jelenleg a középitési ügyosztályban fogalmazó, e mellett azonban egyes lapoknál is dolgozik. E lexikon megindulásakor (1891) az előkészítő munkálatokban tevékeny részt vett, mint belső munkatárs. Azóta is számos cikket irt ugy az I—XVI., mint a pótkötetekbe. Több kisebb dolgozata jelent meg a napilapok tárcáiban a főváros multjáról. Önálló műve: *Utasítás az elektromos világítás céljaira szolgáló berendezésekről*. A fővárosi közvágóhíd monográfiája cimü műve most van sajtó alatt.

Parth (Barth) *János*, 1565—86. kassai ötvösmester. Kassai születésü. Anyja Margaréta aszszony, ki második házasságában Tischler Gáspárnak lett felesége. P. két testvére közül *Jakab* szintén kassai ötvös, *Bertalan* pedig gyógyszerész volt Kassán. P. idegenben való hosszabb vándorlása után 1565. nyert Kassán polgárjogot; 1568., 1570., 1574. és 1575. városi szenior, 1573. pedig az alsó külvárosban adószedő volt. 1586. történt halála után egy leánygyermeket, Annát s özvegyet, Katalint hagyta vissza. Ez utóbbi később Britzsinger Dániel (l. o.) kassai ötvösmester nejévé lőn. P.-nak egyik művét, egy ezüstből trébelt nyeles serleget, az abaúj-tornavármegyei Vilmány község ev. református temploma őrzi. A serleg kupájának testén egymással váltakozó ellipszis-alaku medaillonok foglalnak helyet, melyeknek közeit ornamentumos hálódisz s ebben gyümölcs-csoportokból összerakott fesztonok töltik ki. A peremen ritka ügyességgel vésett keleti ízlésü indadisz fut körül, mely mustráival a német kis mesterek, nevezetesen Peter Flötner és Virgil Solis modorára élénken emlékeztet. A medaillonokba vésett növénymotivumok P.-nak önálló kompozicióí s egyénileg annyira jellemzők, hogy ezek révén a mesternek egyéb, eddig még ismeretlen műveit fel lehetne ismerni. P. mesterjegye köralaku mezőben álló *H P* betü volt olyformán, hogy az utóbbi betü szára az előbbi betü második szárával egybe van forrva. V. ö. *Mihalik* J., Kassa város ötvösségének története (Budapest 1899, a magyar tudományos akadémia kiadása); Magyar Iparművészet (1897, 2. füzet). MIHALIK.

Parthay *Géza*, zoologus és gazdasági iró, szül. Haróban (Hunyad) 1861 szept. 12. Tanulmányainak befejezése után 1883—85. mint ösztöndijas tanárjelölt a földmivelési minisztérium megbizásából mezőgazdasági tanulmányokkal foglalkozott. 1885—86. a Magyar Föld mezőgazdasági napilap belső dolgozótársa és az országos méhészeti egyesület titkára volt. 1887. alapitotta a Szárnyasaink c. szaklapot és az országos baromfitenyésztési egyesületet, melynek 1891-ig titkára és azontúl igazgatója lett. 1895. a földmivelési miniszterium megbizásából tanulmányúton volt Francia-, Angol-, Németországban és Belgiumban. 1896. az ezredévi kiállítás keretében rendezte ugy az állandó, mint az időleges baromfikiállitást és a földmivelési miniszter megbizásából megirta Magyarország baromfitenyésztésének történetét. A kiállítás körül szerzett érdemei elismeréséül megkapta a koronás arany érdemkeresztet. Az országos baromfitenyésztési egyesület és a Co-

lumbia-kör tiszteletbeli tagjának választotta. 1897. több ideig tanulmányúton volt Oroszországban. 1898. alapította a Zoologiai Lapokat és az országos zoologiai társulat igazgatója lett. Az 1900-iki párisi világkiállítás magyar rendező bizottságába előadónak nevezték ki és reá bizták a magyar osztály állandó baromfitenyésztési részének rendezését. 1894. az osztrák s magyar első baromfitenyésztési kongresszusnak alelnöke. 1895. a Berlinben rendezett nemzetközi baromfikiállítás és az 1899. Szt.-Péterváron rendezett baromfivilágkiállítás birálóbizottságának elnöke volt. Önálló művei: *Az okszerü baromfitenyésztés alapvonalai; A Cochinok monographiája* s a *Brahmatyúk és ennek tenyésztése* c. könyvek. A hazai domesztikált columbidák faunáját két külföldön is elismert új fajtával, a *magyar pávával* (Col. laticauda hung.) és a *magyar sirálylyka* (Col. turbita hung.) előállításával gazdagította.

Parthenopei köztársaság, l. *Partenopea repubblica* (XIII. k.).

Parti daru, az emelő darugépeknek a folyam partján alkalmazható csoportjához tartozik. Ezek a gépek többnyire függőleges oszlop körül forgó és hosszan kinyuló vas- v. fagerenda-vázból vannak alkotva, melynek kinyuló végére az emelő lánc vezetésére szolgáló kerék helyezkedik, az oszlophoz erősített függőleges részén pedig az emelő készülék foglal helyet. A függőleges oszlop rendesen széles öntött vasalapzatba illeszkedik, mely az egy helyben álló gépeknél a partba épített erős kőalapzaton nyugszik, mig a járó darugépeknél sineken nyugvó kerékpárokra van fektetve. Ilyen gépet a budapesti rakodó pályaudvar dunaparti részén többféle szerkezetben találhatunk. L. még *Daru* (V. k.).

Partimento, az olasz nomenklaturában a számjelzéssel ellátott basszus hangok.

Partisane, a szinpadon is használatos alabárdnak egy neme. Áll egy dárdahegyből, melynek oldalán fejszealaku, gyakran három hegybe futó oldala van. Mint döfő fegyvert egész a XVIII. sz.-ig használták. L. *Esponton* (VI. k.).

Parton (ejtsd: part'n) *Jakab,* eszakamerikai iró, szül. Canterburyben (Angolország) 1822 febr. 9., megh. Bostonban 1891 okt. 17. Négy éves korában Amerikába kerülvén, főkép mint biográfus szerzett hirnevet. Megirta Horace Greeley, Aaron Burr, Jackson, Franklin, J. J. Astor, Jefferson és Voltaire életrajzát. Egyéb művei: General Butler in New-Orleans (1863, 9. kiad. 1882); Famous Americans of recent times (1867); The people's book of biography (1868); Smoking and drinking (1868); Caricature and other comic art in all times and many lands (1877); Lives of illustrious men (1881); Humorous poetry of English language from Chancer to Saxe (1856, 7. kiad. 1867); Parnasse français (francia versek antologiája, 1877). Felesége *P. Payson Sára,* családi nevén *Willis,* szül. Portlandban 1811 jul. 9., megh. Brooklynban 1872 okt. 10. Mint irónő *Fanny Fern* néven ismeretes. Humorisztikus művei: Fern leaves (1853 és 1854, 2 sorozat); Little Ferns (1853). Életrajzát férje irta meg (1873).

Pas-de-Calais, francia département, (1896) 906,249 lak. 1897-iki termés: 3.247,690 hl. búza, 275,340 hl. rozs, 632.700 hl. árpa, 5.205,250 hl. zab, 48,886 hl. gyümölcsbor, 12.806,984 t. szén, 74.446,975 kg. cukor.

Pasdeloup (ejtsd: pád'lú) *Gyula István,* francia énektanár és karnagy, szül. Párisban 1819 szept. 15-én, megh. Fontainebleauben 1887 aug. 13. A párisi Conservatoire növendéke volt, majd 1841—1850. és 1855—68. tanára. 1851. a Société des jeunes artistes du Conservatoire-t alapította, ebből a klasszikus népszerü hangversenyek fejlődtek, amelyeket csak 1880 táján, Colonne és főleg Lamoureux versenye homályositott el. K—Y.

Pasewalk, porosz város, (1895) 9788 lak.

Pasics *Miklós (Nikola,* XIII. k.), szerb politikus. Milán király nem sokáig tűrte P.-ot a belügyminiszteri széken és 1892. őt és radikális társait elbocsátotta. Ezóta P. mint a radikális ellenzék egyik vezérférfia tekintélyes szerepet játszott és rajta volt, hogy az Obrenovics-dinasztia népszerüvé ne lehessen. Üldözésnek is volt ezért kitéve s nem egyszer külföldön keresett menedékhelyet. Midőn Milán ex-király a Knezevics-merénylet után a radikális párt megsemmisitését tűzte ki feladatául, P.-ot is elfogatta (1899 aug.). Azzal vádolták, hogy részt vett volna egy Sándor király és atyja ellen szőtt összeesküvésben és hogy tudott volna a merényletről. Fölötte kérdéses, vajjon ez a vád igaz volt-e; mindamellett P. fejét féltette és a tárgyalás folyamán nemcsak saját ellenzéki multját tagadta meg, hanem a radikális párt törekvéseit is hibásaknak jelentette ki és könyörgésre fogta a dolgot. 1899 okt. 6. a rendkivüli hadi törvényszék 6 évi várfogságra itélte. Erre táviratilag kegyelemért könyörgött, melyet meg is kapott. Hálából megfogadta, hogy ezentúl a dinasztia érdekeit fogja szolgálni. M. L.

Pasquillo, l. *Paskillus* (XIII. k.).

Passarge *Lajos,* német iró, szül. Wollitnickben (Keleti-Poroszország) 1825 aug. 6. Jogot tanult. 1856. járásbiró lett Heiligenheilban, 1872. a felebbezési birróság tagja Königsbergben, 1879. u. o. az országos főtörvényszék birája. Bejárta Európa legnagyobb részét, főképen Ausztriát, Magyarországot, Olasz-, Spanyolországot, Portugáliát és Skandináviát, és irodalmi működése főleg utazásaira vonatkozik. Művei: Aus dem Weichseldelta (Berlin 1857); Fragmente aus Italien (u. o. 1860); Schweden, Wisby und Kopenhagen (Lipcse 1867); Aus baltischen Landen (Glogau 1878); Sommerfahrten in Norwegen (2. kiad. Lipcse 1884, 2 köt.); Henrik Ibsen (u. o. 1883); Baltische Novellen (u. o. 1884); Aus dem heutigen Spanien und Portugal (u. o. 1884, 2 köt.). Müfordításai: Ibsen, Peer Gynt (Lipcse 1881); u. a., Brand (u. o. 1881); Norwegische Balladen (u. o. 1883); Björnson, Über die Kraft (Reclams Univ.-Bibl. 1886); u. a., König Erich (Halle 1893); Donalitius, Litauische Dichtungen (u. o. 1894); Dichtungen Oswalds v. Wolkenstein (Reclam kiad. 1891); Peter Dass, die Trompete des Nordlandes (1898).

Passau, bajor város, (1895) 17,516 lak.

Passauit, l. *Skapolit* (XV. k.).

Passow *Ferenc,* német filologus, szül. Ludwigslustban (Mecklenburg) 1786 szept. 20., megh. Boroszlóban 1833 márc. 11-én. 1804-től fogva Lipcsében tanult. 1807. a weimari gimnázium tanára

lett, 1815. az archeologia tanára a boroszlói egyetemen, 1829. az egyetem művészeti muzeumának igazgatója. Fő műve: Handwörterbuch der griechischen Sprache (eredetileg a Schneider-féle szótár átdolgozása, Lipcse 1819—24, 2 köt., 5. kiad. 1841—57). Ezt megelőzte Über Zweck, Anlage u. Ergänzung praktischer Wörterbücher (u. o. 1813) c. munkája. Számos latin művet adott ki. V. ö. *Wachler*, P. Leben und Briefe (Boroszló 1839); *Ritschl*, Kleine philolog Schriften (Lipcse 1879).

Passy *Pál*, francia filologus, szül. Versaillesban 1859 jan. 13. Az auteuili École normale tanára. Fő érdeme az, hogy tudományosan fejtegeti a mai francia kiejtést. Művei: Le français parlé (Heilbronn 1886, 3. kiad. Lipcse 1892); Les sons du français (Páris 1887, 4. kiad. 1895); Étude sur les changements phonétiques (u. o. 1890); Elementarbuch des gesprochenen Französisch (Beyer Ferenccel együtt, Köthen 1893, 2 köt.).

Pasteiner *Gyula* újabb műve: *Római világ* (emlékkönyv a magyar tanárok olaszországi tanulmányútjáról, Csengeri János és Geréb József közreműködésével, Budapest 1899).

Pásthy *Károly*, pedagogus, szül. Vasváron (Vas) 1850 febr. 14. Gimnáziumi tanulmányait Szombathelyen és Kecskeméten végezte. 1870-től kezdve 4 éven át a kecskeméti r. kat. főgimnáziumban tanárkodott. A kegyes tanítórendből fölszenteltetése előtt kilépvén, előbb a soproni felsőbb leányiskolában, majd a nagyváradi polgári fiuiskolában tanított. A kecskeméti polgári leányiskola felállításával (1875) ezen intézet igazgatójává választatott, 1877. pedig a város az összes községi népiskolák igazgatásával is megbizta. Tevékeny munkásságot fejt ki az iskolaszékben mint előadó és (utóbbi időben) jegyző; tagja az alsófoku ipariskolai és városi zeneiskolai felügyelő bizottságnak; a pestvármegyei tanítótestületnek hosszu időn át volt főjegyzője, majd elnöke; a rongyos egyesületnek évek óta ügyvivő alelnöke. 1896 óta az országos közoktatási tanács tagja. 1896. megirta Kecskemét nőneveléstügyének és a polgári leányiskolának történetét, majd a város monográfiája részére *Kecskemét közoktatásügye a multban és jelenben* (1899) c. művét. Azonkivül irt számos értekezést, cikket és több tankönyvet.

Pastilli, l. *Pasztilla* (XIII. k.).

Pastor *Lajos*, német történetiró, szül. Aachenban 1854 jan. 31. Bonnban, Berlinben s Bécsben végezte egyetemi tanulmányait; 1880. magántanárrá habilitálták az innsbrucki egyetemen, ahol azután 1886. rendkivüli, 1887. rendes tanárrá tették, 1897. a freiburgi egyetemhez ment át. Munkáit katolikus szellemben irja, de tollát sokkal több részrehajlatlanság vezeti, mint Janssenét, kivel gyakran összehasonlítják. Neki jutott az a szerencse, hogy a pápai levéltárakban a VI. Sándor pápára vonatkozó oklevél-anyagot megtekinthesse és felhasználhassa. Munkái: Die kirchlichen Reunionsbestrebungen während der Regierung Karls V. (Freiburg 1879); Korrespondenz des Cardinals Contarini während seiner deutschen Legation (Münster 1880). Fő műve: Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters (Freiburg 1886, eddig 3 köt., folyton és lényegesen javított kiadásokban). E levéltári kutatásokon alapuló fontos munkát eddig francia, angol és olasz nyelvre fordították. A művészettörténet körébe eső szakaszai is (mint p. a Ráfael és Michelangelóról mondottak) nagyfontosságuak. Éles támadásokkal, mint *Bachmann* kritikájával szemben P. nem kevésbbé élesen védekezett (a Görres-társulati Historisches Jahrbuch lapjain). A *Savonarola*-emlékszobor leleplezésekor megjelent egyházellenes irodalom támadásaira a Zur Verurteilung Savonarolas c. füzetben válaszolt (1898). Janssen halála után kötelességének vallotta, annak nagy művét (Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang d. Mittelalters) folytatni s annak újabb kiadásait egyúttal a szükséghez képest átdolgozni. A folytatásból megjelent immár a VII. és VIII. köt. (mindegyik már is 12 kiadásban). Birálóinak, akik őt is elfogultsággal és felekezeti türelmetlenséggel vádolták, az Ein Wort és Ein zweites Wort an meine Kritiker c. füzetben felelt (1893—94). Újabb művei ezeken kivül: Erläuterungen und Ergänzungen zu Janssens Geschichte des deutschen Volkes (I. köt., 1898); Luthers Lebensende (1898, e füzetben alaptalannak mondotta a Majunke és mások által terjesztett mende-mondát, hogy t. i. Luther mint öngyilkos végezte volna be életét); Nationaler Gedanke und die Kaiseridee bei den elsässischen Humanisten (1898). A most élő német katolikus történetirók közül kétségkivül P. a legképzettebb. Egyúttal a müncheni Historisches Jahrbuchnak egyik szerkesztője és számos folyóirat munkatársa. M. L.

Paszkonca (növ.), a régibb botanikai feljegyzések szerint az Eupatorium cannabinumnak (l. *Sédkender*, XIV. k.) neve. Ma P.-kendernek a himvirágu, vagyis virágos kendert nevezik.

Paszlavszky 1. *József* 1896 óta tagja az újonnan szervezett orsz. közoktatási tanácsnak.

2. *P. Sándor*, plébános, megh. Budapesten 1899 nov. 24.

Patacs (növ.), a régi magyar munkákban a *cs* betü *cz*-vel iratván, a patacz (Molnár Alb.) *patacsnak* olvasandó s a. m. papics v. *szellőrózsa* (XV. k.).

Patagium, l. *Repülő hártya* (XIV. k.).

Patai főesperesség, Heves vármegyének északnyugati, Gyöngyös körül terülő részét foglalta magában. Az egri püspökség alkotó része volt. Névleg ma is fennáll. L. *Gyöngyös-Pata* (VIII. k.).

Pataki *Gáspár*, 1569. kassai ötvösmester. Származáshelye valószinüleg a zemplénvármegyei Patak. Homonnai Drugeth Ferenc 1569 okt. 28-áról Terebes várából keltezett levelében arra kéri fel a kassai városi tanácsot, keresné meg az ötvösöket és a céhmestert, hogy *ethwes Gáspár patakhit* eresztené el hozzá Terebes várába, ahol néminemü drága művet arányból és drágakövekből akarna csináltatni. Drugeth azt kivánja, hogy az efféle drága mű szeme előtt, ott Terebes várában készüljön. Valószinü, hogy P.-nak megengedték az elmenetelt, mert nevével Kassán többé nem találkozunk, igy hát P.-t homonnai Drugeth Ferenc udvari ötvösének kell tekintenünk. V. ö. *Mihalik* J. Kassa város ötvösségének története (Budapest 1899, a magy. tud. akad. kiad.); Az ungvári úrmutató (Arch. Értesítő, 1897).

Patarénok vagyis *rongyszedő* gúnynevet nyertek a XII. sz.-ban Arialdus hivei, kik Milanóban főkép a papok nősülése ellen indítottak mozgalmat. Az 1179-iki III. lateráni zsinat igy nevezte már az Albi és Toulouse vidékén elterjedt katarokat is. A bogomilokra szintén alkalmazták e nevet. V. ö. *Venedey*, Die Pataria im XI. und XII. Jahrh. (Hanau 1854); *Giesebrecht*, Gesch. der deutsch. Kaiserzeit (III., 1, 28. old.). L. még *Albigensek* (I. k.). M.

Patena (lat.), aranyból vagy aranyozott ezüstből készült tányérka, amelyen szent mise alatt az úr Jézus Krisztus teste nyugszik. Régente sokkal nagyobb volt, mert a hivek által hozott áldozati kenyerek gyüjtésére és a szent áldozásnál az oltáriszentség kiszolgáltatására is használták. Hajdan a P.-ra az üdvözitő képét vésték, ma azon többnyire a kereszt jele vagy a bárány képe látható. Csak a püspök szentelheti föl szent olajjal. Régi zsinatok tiltják a világiaknak a P. megérintését.

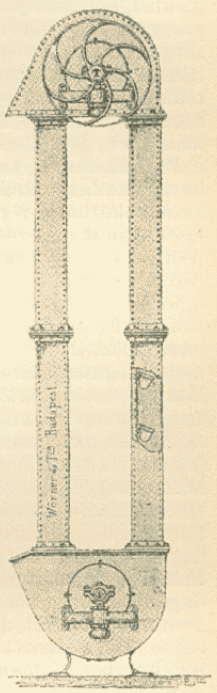
Sztroganov patena aranyozott ezüstből (1846. Szibériában találták).

Patens-fa néven mondanak különböző módon, rendesen hulladékokból gyártott faanyagot, melyet épp ugy megmunkálhatni, mint a közönséges fát, de a gyártásnál szenvedett nagy nyomás folytán csak keveset aszik és dagad, tehát nem is vetemedik. Ipari jelentősége aránylag csekély. Egy fajtájának nagy szerepe van az elektrotechnikában.

Páter *Béla* újabb művei: *Ásványtan és geologia* (tanuló gazdák számára, Budapest 1898); *A haltenyésztésről* (Kolozsvár 1899); *A vetőmag eltakarításáról és a magtárban kárt tevő állatokról* (u. o. 1899).

Paterissza (gör.), a görög egyházban a püspöki pásztorbot. Rendszerint pálca, melynek tetején két kigyófej között emelkedik a szent kereszt jele.

Páternoszter (felhordó), malmokban, magtárakban, sör-, keményitő-, maláta-, szesz- stb. gyárakban a termékeknek felfelé szállítására használt készülékek. A P. (l. az *ábrát*) külső részei a fej, talp s az ezeket összekötő két oldalcső. Belső részében serlegekkel felszerelt végnélküli szalag van, mely a fej és talpban levő két korongon körül van illesztve. A végnélküli serleges szalagot kellőképen meg lehet feszíteni, mert a korongos tengelyek csapágyaikkal állíthatók. A fej külső részén levő szíjkereket a transzmisszió forgatja, miáltal a végnélküli serleges szalag keringő mozgást végez. A serlegek a talpba ömlő terméket felhordják s azt a fejben körülforgatva, érintőleges irányban kiszórják. Vannak álló és függő, egyszerü és kettős P.-ek. Az álló felhordó egyenes talppal a padlózaton áll, ellenben a függő P. talpa hengeres. A kettős felhordó két egymás mellé illesztett egyszerü P.-nak az egyesitése, amelyeknek közös tengelyük, valamint közös hajtó szíjkerekük van. A szállitandó terméket cső vezeti a P. talpába. Ha azonban a felöntést közvetlenül eszközlik, akkor a P. talpát tolózáras garattal szerelik fel. A P.-nak feje, talpa és oldalrészei faszerkezetüek, de nedves anyagok szállítására való P.-nak a talpa öntött vasból, oldalrészei és feje vaslemezekből van készítve. A végnélküli szalag kenderhevederből, a cséplőgépek felhordóinál bőrszíjból, nedves termékekhez láncból van készítve. Végnélküli lánchoz a fejben és talpban lánckereket alkalmaznak. A cséplőgépeknél a talpban levő szíjkorong koronás. A serlegeket a szállítandó termék minősége szerint közönséges vaslemezből, fehér bádogból, sőt bőrből is készítik. Ha a serleges szalag sebessége 1 m.-nél csekélyebb, akkor a P.-t ferdén állítják, hogy a kiszórás tökéletesebb legyen. Ferdén álló P.-nél célszerü az alsó csőnek külső oldalát a serleges szalag behajlására való tekintetből az u. n. láncgörbe szerint alakítani. A malmokban megkülönböztetik: a búza-, törek-, dara-, derce- és lisztfelhordókat. Szerkezetük azonos, csak a serlegek szélessége és köbtartalma különböző. A fejben és talpban levő korongok átmérői 0·25—0·7 m., kerületi sebességök 1·0—1·1 m. szokott lenni. LENCZ.

Páternoszter (elevátor).

Pater peccavi (lat.) a. m. atyám vétkeztem (Lukács evang. XV., 18. és 21. vers).

Pâte tendre (franc., ejtsd: pát tañdr, vieux Sèvres), puha, francia porcellán, l. *Porcellán* (XIV. k.) és *Keramika* (X. k.).

Patetico (olasz, ejtsd: —tiko), a zenében mint műszó a magasztos, a felemelő és a lendületes tartalom és előadásra vonatkozik.

Pathan, az afgánok nemzeti neve, akik országukat *Pakhtan-Khuá*-nak és nyelvüket *Pukhtu*-nak nevezik. Különösen P.-nak azt a népét szokás nevezni, amely *rohilla* néven is az angol Indiában él. Száma (1891) 3.225,521, ebből Pendsabra 970,466, az ÉNy-i tartományokra 749,651 és Bengáliára 570,610 jut. Vallásuk mohammedán. India történetében valamikor nagy szerepet vittek.

Patiala, hűbérállam Pendsab brit-indiai tartományban. Kisebbik része Himálaja előhegyei közt van, nagyobbik része a Szatledstől délre fekvő síkságon. Területe 15,247 km², 1.533,521 lak. (942,739 hindu, 352,046 mohammedán, 285,348 szikh). A P.-i maharadsa, mint elődei, a sepoylázadás alatt is katonákkal és pénzzel támogatta a brit kormányt. Az állam bevételei 468,956 sterling fontra rúgnak. A fejedelem 3538 katonából (köztük 2750 lovas) és 109 ágyuból álló sereget,

tart fönn. P. ilynevü fővárosának (1891) 55,586 lak. van (27,629 hindu, 22,121 mohammedán, 5725 szikh).

Patkófű v. *lópatkófű* (növ., patkócím Diószegieknél, helyesen patkócímer, kovácscímer, *Hippocrepis* L.), vitorlásvirágu fű, virága ernyős, sárga. Cikkes hüvelye olyan, mintha apró patkókból lenne összerakva. Délvidéki jó takarmányfű, 12 faja az óvilágban, kivált a mediterrán flórában. Nálunk a *H. comosa* L. meszes hegyen nő, a méh, de a jószág is szereti. BORB.

Patkókelés, a lovak könyöktájékán nyomás következtében keletkezett zúzódásos daganat. A zúzást okozhatja a patkó vagy a pata, ha az állatok maguk alá szedett lábakkal fekűsznek vagy pedig a kemény, egyenetlen fekvőhely. Kezdetben meleg, fájdalmas daganat képződik, néha csak a bőr és a bőr alatti kötőszövet véresen és savósan beszűrődik, ami idővel a kötőszövet szaporodására vezethet és tömött, nem fájdalmas, nem meleg daganat marad vissza, majd a bőr horzsolásán át történő fertőzés miatt genyes kötőszövetgyuladás lép fel, midőn az egész lábra kiterjedő, fájdalmas, meleg, sántasággal járó beszűremkedés jelentkezik s legtöbbször tályogképződésre vezet. Máskor a gyuladás a könyök nyálkatüszőjére szorítkozik, amidőn körülirt, ökölnyi, alapjáról elmozdítható, hullámzó, meleg, fájdalmas tapintatu daganat jelenik meg s ha a gyuladás elmult, puha, hullámzó daganat marad vissza. Kezdetben, ha a daganat fölött a bőr ép és genyes gyuladás jelei nem mutatkoznak, a P. Priessnitz-féle borogatással és masszálással kezelhető, később jódkenőcsök alkalmazhatók, majd idült esetben csak a daganat kioperálása eredményez teljes gyógyulást. Genyedés esetén a sebet tágítani s a tályogokat nyitni kell. PLÓSZ B.

Patkósorruak (állat), l. *Hártyásorruak* (VIII.k.) és *Patkósorru denevér* (XIII. k.).

Patmore *Coventry*, angol költő, megh. Lymingtonban 1896 nov. 26.

Patmos, l. *Patmo* (XIII. k.).

Patrick-kereszt, szt. Patrick keresztje; fehér szegélyü, fekvő vörös kereszt. Mint Irország jelvénye Nagy-Britannia lobogójában (Union-flag) foglaltatik.

Patrie, *La* (ejtsd: la patri), párisi politikai lap. 1841. alapitották, 1848 óta Napoleon Lajost támogatta, most is a bonapartista párt lapja.

Patriota-liga. Az 1889. feloszlatott francia P. 1895. Déroulède vezetése alatt újra megalakult, de korábbi hatalmát visszanyerni nem tudta.

Patronage (franc., ejtsd: patronázs), azon intézmények és intézkedések összfoglalata, melyek hivatva vannak nevelés, segélyezés, gyógyítás, munkaszerzés, menedékhely nyujtása stb. által a bűnözési hajlamnak kitett egyéneket, tehát első sorban a már büntetett előéletüeket ezen térről elvonni. A P.-zsal foglalkozó első nemzetközi kongresszust. 1900. Párisban tartják. L. még *Rabsegélyző egyesületek* (XIV. k.). V.

Patrontás (a német Patrontasche szóból) a. m. tölténytáska. L. *Töltény* (XVI. k.) és *Löding.*

Patte de lièvre, l. *Ochroma* (XIII. k.).

Patterson *Arthur* megh. Budapesten 1899 szept. 29.

Patti *Adelina* énekesnő férje, *Niccolini* Ernő tenorista megh. Pauban 1898 jan. 18-án 64 éves korában. 1899 jan. 25. újra férjhez ment *Cederström* Olaf Rudolf báróhoz (szül. Stockholmban 1870.).

Pau, francia város, (1896) 33,012 lak.

Pauer 1. *Imre Rudolf* 1896 óta az újonnan szervezett országos közoktatási tanács előadó tanácsosa; az Erzsébet-nőiskola és az I. ker. állami polgári iskolai tanítóképző intézet kurátora. 1898 nov. 18. megkapta a miniszteri tanácsosi címet. Újabban megjelent tőle: *Az ethikai determinismus elmélete* (2. kiad. Budapest 1899); *A lélektan alapvonalai* (4. bővített kiad. u. o. 1900). 1891 óta szerkeszti az Athenaeum folyóiratot (kiadja a m. tud. akadémia).

2. *P. István*, l. *Kápolnai Pauer* (X. k.).

Paul *Oszkár*, német zenei iró, megh. Lipcsében 1898 ápr. 18.

Paulay *Ede* síremlékét (a reliefet mintázta *Margó* Ede) 1897 nov. 26. leplezték le a budapesti kerepesi-úti temetőben.

Pauler *Gyula*, országos főlevéltárnok és történetiró, szül. Zágrábban 1841 máj. 11. *P. Tivadar* (XIII. k.) fia. Iskoláit Pesten, a piaristák gimnáziumában és az egyetemen végezte és 1863—74. ügyvédkedett. Már ez idő alatt sokat foglalkozott történeti kérdésekkel s 1867. megalakulásakor a magyar történelmi társulat jegyzője, majd ügyésze, 1870. a m. tud. akadémiának levelező, 1877. rendes tagja lett. 1871. széket foglalván, A pozitivismus hatásáról a történetirásra című felolvasásában sokban Comte Ágost követőjének vallotta magát s annak tanait a történeti fejlődésről módosítva több helyen fejtegette. 1874 okt. 14. Horváth Mihály (l. o.) ajánlatára orsz. levéltárnoknak nevezték ki. Ugyanakkor a külföldi levéltárak szervezetének tanulmányozására küldetett ki s meglátogatta a bécsi, müncheni, berlini, drezdai, brüsszeli, hágai, párisi állami levéltárakat. 1875. visszatérvén, kidolgozta az orsz. levéltár szervezetét és ügykörét. Első történelmi dolgozatai a Vasárnapi Ujságban, első cikke *Zrinyi a költő* Csengery Antal ajánlatára 1858-ban és a Századokban jelentek meg. Fő művei: *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése* (Budapest 1876, 2 köt., az akadémia nagy jutalmát nyerte közösen Pesty Frigyes Eltünt vármegyéivel 1881); a *Habsburg királyok története 1526—1825.* (az Osztrák-magyar monarchia irásban és képben című vállalat magyar részének I. kötetében); *A magyar nemzet története az Árpádok korában* (1893, 2 köt., második kiadás 1899). E munkát 1894. a Szilágyi-díjjal, 1895. pedig nagy jutalmával tüntette ki a m. tud. akadémia. Tagja volt Botka Tivadarral, Szabó Károlylyal, Salamon Ferenccel az akadémia által a millenniumi év megállapítására kiküldött bizottságnak s a törvény az ő meghatározását, 895. évet fogadta el. 1895 óta ő a m. tud. akadémia II. osztályának elnöke és a m. tud. akadémia őt bizta meg Szilágyi Sándorral együtt a honfoglalási forrásmunkákat összegyüjtő munka szerkesztésével. Ugyanebben az évben miniszteri tanácsosi címet és jelleget kapott. 1898. a történelmi társulat második alelnökévé, 1899. a magyar tud. akadémia igazgató

tagjává választá. Mint országos főlevéltárnok a levéltár rendezésére, kibővítésére és hozzáférhetővé tételére törekszik. Alatta egyesítik az országos levéltárral a kamarai, a kuriai, a marosvásárhelyi erdélyi királyi táblai, a nagyszebeni erdélyi fiskális és thesauriátusi, a gyulafehérvári és kolozsmonostori erdélyi országos, a temesvári kamerális adminisztrációi, a fiumei kormányzósági, a nagyszombati, dunáninneni kerületi táblai levéltárakat, a kamarai levéltárnak 1849-ben Horvátországba vitt, a Hunyadi-levéltárnak Münchenbe, a Frangepán-levéltárnak Friaulba került töredékeit. 1899 tavaszán Németországban járt kiküldetésben, a legújabb levéltári építkezéseknek tanulmányozása végett.

Pauli *Rikárd* 1897 máj. 29. ülte meg művészi pályájának 40 éves jubileumát.

Paulitschke *Fülöp Viktor*, osztrák utazó, megh. Bécsben 1899 dec. 12.

Paulus Diaconus, l. *Pál* (1., XIII. k. 716. old.).

Paume (franc., ejtsd: póm, eredetileg a. m. tenyér, a lat. *palma* szótól), labdajáték, mely Franciaországban a forradalomig igen el volt terjedve. L. *Labdaház* (XI. k.).

Pauncefote (ejtsd: panszfút) *Julián* sir, angol diplomata, szül. 1828. Miután befejezte jogi tanulmányait, 1852. ügyvédi irodát nyitott Londonban, majd pedig belépett a gyarmatügyi szolgálatba. 1865—69. főügyész (Attorney-General) volt Hongkongban, 1869—72. főbiró u. o., 1873. pedig főbiró a Leeward-szigeteken. 1874. mint az államtitkár követét meghivták a gyarmatügyi minisztériumba, 1876. pedig ugyanilyen rangban a külügyminisztériumba, ahol 1882. állandó államtitkárrá nevezték ki. 1889. követ, 1893. pedig nagykövet lett Washingtonban. 1899 nyarán P. képviselte Angliát a hágai békekonferencián.

Paur *Iván*, történetiró és archeologus, szül. Kismartonban 1805, megh. Sopronban 1888 dec. 17-én. Eleinte jogi tanulmányokat folytatott. A szabadságharc kitörésekor Görgey táborkarában szolgált és csakhamar őrnagyi rangot nyert. A szabadságharc leveretése után Kismartonban ügyvédi irodát nyitott. Az ügyvédi pályán azonban csak rövid ideig maradt, mert a Esterházy hercegi, majd pedig Széchenyi-család levéltárosa lett. A tudomány terén szerzett érdemeiért kir. tanácsosi címet kapott. A tudományos akadémia 1858. levelező tagnak választotta. A soproni régészeti egyesület tiszteletbeli elnöke volt. Történeti és régészeti értekezései és tanulmányai szétszórva hirlapokban és bel- és külföldi tudományos folyóiratokban jelentek meg. Nagy Imrével, Ráth Károlylyal és Véghely Dezsővel kiadta a Hazai okmánytárt (2 köt., Győr 1865). Közzétette IX. Ince pápa bulláját, melylyel Széchenyi Pál kalocsai érseket pécsi püspöki székében 1678. megerősítette (Pest 1864). Bella Lajos irta meg az életrajzát (Sopron).

Pausa, város Zwickau szász kerület plaueni járásában, vasúttal, (1875) 3308 lak., evang. templommal, ásványviz-forrással. P. azelőtt látogatott búcsujáróhely volt, valószinüleg az ottani gyógyforrás miatt. V. ö. *Hilla*, Die Stadt P. (Pausa 1887).

Pávaliliom (növ.), l. *Tigrisliliom* (XVI. k.).

Pavet de Courteille (ejtsd: pavé dő kurtej) *Ábel*, francia orientalista, szül. Párisban 1821 jun. 23., megh. u. o. 1889 dec. 13. Versaillesben és Párisban keleti nyelveket tanult. 1850. a párisi Jeunes de Langeus intézetben alkalmazták, 1854. a Collège de Franceban a török nyelv rendkivüli, 1861. rendes tanára. 1873. az Académie des inscriptions tagja lett. Művei: Dictionnaire turc-oriental (Páris 1870); Conseils de Nabi Efendi à son fils Aboul Khair (török szöveg francia fordítással, 1857); Mémoires du sultan Baber (fordítás, 1871); Mirâdj-Nâmeh (ujgur szövegfordítással, 1882); Tezkereh-i-eoliyâ. Le mémorial des saints (ujgurból való ford. 1889). Kiadta Kemál-Pasazádénak a mohácsi vészről szóló emlékiratát: Histoire de la campagne de Mohacz (1857); továbbá Barbyer de Meynard-ral együtt Masudi Prairies d'or c. művének első 3 kötetét (1861—64); Ubicinivel együtt: État présent de l'empire Ottoman (1876).

Pavia *Boerh.* (növ.), l. *Bokrétafa* (III. k.).

Pavlovics *Jenő*, iró, szül. Hódságon (Bács) 1850 jun. 30. Tanult Baján, Szabadkán, Szegeden, Pozsonyban, Bécsben és Budapesten. 1875. Bács vármegye szolgálatába lépett mint megyei aljegyző, majd mint árvaszéki ülnök, 1884. ügyvéd Zomborban, hol most is működik. Mint iró 1867. lépett fel dalaival és elbeszéléseivel a Danica, Matica, Vila, Mlada srbadija, Zora cimü szépirodalmi lapokban. Akiknek meg nem bocsátunk cimü szerb regénye és Asszony, akitől az isten mentsen meg cimü nagyobb novellája és az Apró könyv cimü humoros költeménye emelendő ki szerb nyelven megjelent dolgozatai sorából. Számos szerb népdalt és egyéb költeményt fordított magyarra, melyek a Magyarország és a Nagyvilágban jelentek meg. Jovanovics Jovan szerb költő lirai költeményeit Rózsák cimen magyarra fordította, mely műve a Kisfaludy-társaság támogatásával 1875. jelent meg. MARG.

Pax Dei (lat.) a. m. istenbéke (IX. k.).

Paxy *Károly* (pákosi), cs. és kir. altábornagy, szül. Nagyváradon 1834 jun. 11. A főiskolát a székely határőrvidéken, katonai tanulmányait pedig az olmützi hadapródiskolában végezte. 1849 okt. 6. hadapród, 1852 nov. 1. hadnagy, 1859 ápr. 1. főhadnagy, 1865 ápr. 24. százados lett. A hainburgi hadapródintézetben és a bécsújhelyi katonai akadémiában hosszabb ideig mint tanár működött. 1866. részt vett az osztrák-porosz háboruban s a königgrätzi csatában meg is sebesült. 1868—69. tanár volt a 16. gyaloghadosztály tiszti- és hadapródiskolájában. 1869 okt. 1. a m. kir. honvédséghez helyezték át, ahol 1870 márc. 1-től a honvédelmi minisztérium I. ügyosztályában alkalmazták. 1871 nov. 1. őrnagygyá lépett elő. E rendfokozatban 1873-ig mint zászlóaljparancsnok működött, majd pedig kerületi segédtiszttó nevezték ki s azután négy éven át ismét mint zászlóaljparancsnok volt alkalmazva. 1877 máj. 1. alezredessé, 1879 máj. 1. ezredessé, 1880 máj. 1. dandárparancsnokká, 1884 nov. 1. vezérőrnagygyá és a kassai III. honvédkerület parancsnokává nevezték ki. 1887 jul. 1. altábornagy, 1889 szept. 1. a cs. és kir. 27. gyalog hadosztály parancsnoka lett. 1894 ápr. 1. nyugállományba lépett s azóta állandóan Nagy-Kátán tartózkodik. P. tulajdonosa

a 2. oszt. vaskorona-rendnek, a Lipót-rend lovagkeresztjének és a katonai érdeméremnek a katonai érdemkereszt szalagján. M. I.

Payer *Lajos Frigyes*, német politikus, szül. Tübingában 1847 jun. 12. A blaubeureni ev. teol. szemináriumban s a tübingai egyetemen jogot tanul és 1871. Stuttgartban ügyész lett. Több ízben volt a német birodalmi tanács tagja, 1893. pedig a württembergi tartományi gyülésbe is beválasztották, melynek elnöke; a délnémet néppárt tagja. Irta: Neues Recht in Württemberg zur Orientierung für Nichtrechtsgelehrte (Stuttgart 1888).

Payne *Tamás*, l. *Paine* (XIII. k.).

Pays, *Le* (ejtsd: le pé), párisi politikai lap. 1849. alapították. Mellékcíme eredetileg *Journal des volontés de la France* volt, később *Journal de l'Empire*. A bonapartista érdekeket buzgón szolgálja.

Paz, városok, l. *La Paz* (XI. k.).

Pázmány *Péter* Budapesten felállítandó szobrát, a király költségén készülő tiz szobor egyikét, *Radnai* Béla készíti.

Pázsitfüvek (növ.), általában a pázsitfélék (XIII. k.) közös neve, főleg a réten v. a takarmányban.

Pázsitszőnyeg (növ.), sűrűn egymás mellett növő apró, gyepesedő, gyakran csak leveleket hajtó pázsithajtások összege, mely a számos többnyáréltű pázsitféle és sásféle növény földbeli részeiből fakad. Tavaszkor és őszkor a mezőt, valamint a gondozott kertet is gyakran P. borítja.

P. B., l. *Beauv. P. B.* (III. k.).

Pchutt, l. *Psütt.*

Peabody-fegyver, süllyedő törzsök-závárzatu puska (závárzatának előrésze a kinyitáskor lesüllyed), melyet Peabody Henrik O. talált fel Bostonban. A svájci gyalogság részére 1867. rendszeresítették. Öntött acélcsöve 10·5 mm. kaliberü, három barázdája 5·5 mm. széles és 0·225 mm. mély, csavarzathosszusága 720 mm. Románia hadserege részben P.-rel volt felszerelve. Szerbiában az amerikai Roberts-től javított P.-t használták ezelőtt.

Peary (ejtsd: píri) *Róbert,* amerikai tengerésztiszt és sarkutazó. 1886. a grönlandi szárazföldi jégmezők kikutatását tervezte és a Disko-öböltől 160 km.-nyire haladt előre. 1891. a philadelphiai tudományos akadémia megbizásából expedíciót vezetett Grönland legészakibb részébe. Fiatal feleségével és öt társával a Kite gőzhajón a Smith-szoros bejáratáig, a Mc Cormic-öbölhöz jutott. A következő esztendőben Astrup norvégiai utazóval máj. 15-től aug. 5-ig tartó szán-utat tett. Útközben az É. sz. 82° alatt a grönlandi partvidéknek K. és DK. felé való kanyarodását észlelte. Jul. 4-én 81° 37′ alatt a K-i partvidék egyik bemélyedéséhez ért, melyet Independence-öbölnek keresztelt el. Miután a jégmezőkön át visszatért a Mc Cormic-öbölhöz, expedíciójával a Kite gőzhajón hazafelé indult. Kevéssel az elutazás előtt Verhoeff meteorologus, ki valószinüleg egy gleccserhasadékba esett, nyomtalanul eltünt. Másodízben P. ismét feleségével, 1893 jul. utazott Grönlandba, főkép az északi partvidékek pontosabb megállapítása céljából. 1896. a Hope gőzhajóval ismét Grönlandba ment főképen a végett, hogy elszállítsa a York-foki Meteor-szigeten levő nagy meteort, melyről Ross János már 1818. hirt adott és melyet P. 1894. ismét fölfedezett. P.-vel ment a Cornell-egyetem több tanára is, kiket aug. 7. a Nugszuak-félszigeten, Upperniviktől északra 150 km.-nyi távolságban partra tettek, hogy a terület geologiáját, állat- és növényvilágát megvizsgálják. A tanárok szept. 7-ig maradtak a félszigeten, amikor a hajó eljött értük. A meteort P. nem tudta elszállítani, mert emelőgépei eltörtek. 1897 nyarán P. egy öt évre tervezett északsarki expedíció előkészítésére ismét Grönlandba utazott. Ez alkalommal a 70,000 kg.-nyi meteor elszállítása is sikerült. V. ö. *Keely* és *Davis*, In Arctic seas with Lieutenant P. (New-York 1892); *Heilprin*, Arctic problems and narrative of the P. Relief expedition (Philadelphia 1890). — P. felesége, *Diebitsch-P. Jozefin* a következő művet adta ki: My arctic journal; a year among Eskimos (New-York 1893).

Peary-föld, Grönlandnak *Peary* Róbert által fölfedezett és róla elnevezett észak-keleti partvidéke, mely a Peary által 1892. fölfedezett Independence-öböltől az É. sz. 80°-ig terjed. E fölfedezés Loockwordnak 1882. tett fölfedezéseivel és a már 1775. a keleti parton a 80-ik szélességi foktól délre tett fölfedezésekkel kapcsolatban bebizonyosodott, hogy Grönland sziget.

Peccatur intra et extra (lat.) a. m. hibáznak belül és kivül. A Horatius-féle vers rövidítése. L. *Iliacos intra muros* etc. (IX. k.).

Pech *József*, mérnök, *P. Antal* (XIII. k.) öcsse, szül. Nagyváradon 1829 jan. 4. Alsóbb iskoláit szülőföldén, Selmecen, Pozsonyban és Pesten járta. 1848. beállott honvédnek a pesti flukból toborzott Hunyadi-zászlóaljba. Perczel alatt részt vett a dinnyési, ozorai, letenyei és móri csatákban. Ez utóbbi alkalommal a zászlóalj kétharmada elpusztulván, másfél napig rejtőzött egy móri parasztház padlásán s Szilveszter estéjén fegyveresen szökött ki az osztrákok által megszállott községből. A szabadságharc többi részét az 50. zászlóaljban Bem alatt küzdötte végig; részt vett a Brassó előtti csatában, Déva ostromában, az Abrudbánya körüli hadi műveletekben, Gyulafehérvár ostromában, a szászrégeni csatában, Szeben bevételénél és a szászsebesi csatában, ahol 1849 aug. 12. mint tiszthelyettes megsebesült és orosz fogságba esett. Felgyógyulása után szabadon bocsátották. 1849—53. a pesti tudományegyetem bölcsészeti szakosztályán a mérnöki és csillagászati tudományokat hallgatta és mérnöki oklevelet nyert, mely a legutolsó magyar nyelven kiállított oklevél az alkotmány helyreállításig. 1853-tól kezdve mint vizi mérnök működik. Részt vett a Tarna, Zagyva folyók szabályozásának előmunkálataiban, a Tisza-szabályozó munkálatokban, a tiszai vasút kisajátító fölvételében, a Budapesttől Bajáig terjedő ártér fejlesztésében, a paulis-vlajkováci ármentesítő társulat munkálataiban, a Temes-Bega völgyét rendező munkálatok tervezésében stb. 1870. Hollandiában és Belgiumban tanulmányúton volt. 1873. állami szolgálatba lépett, mint a begacsatornai kir. mérnöki hivatal főnöke. 1879. Budapestre, a közmunka- és közlekedésügyi miniszté-

riumba helyezték főmérnöki minőségben. 1883. kir. tanácsosi címet nyert a dunai árvizkor tanusított szolgálataiért. 1886. szervezte a vizrajzi osztályt, melynek maig is vezetője. 1887. műszaki tanácsos, 1889. miniszteri osztálytanácsos lett. 1895. a harmadosztályu vaskorona-rendet kapta. Ő teremtette meg nálunk a vizrajzi osztály keretében az árvizjelző szolgálatot, mely a maga nemében páratlanul áll s a külföld elismerését is kivívta. A mérnöki gyakorlaton kivül irodalmi munkásságot is fejtett ki. Számos értekezése jelent meg a szak- és napilapokban. Ő szerkeszti a *Vizrajzi évkönyveket*, melyekből ez ideig 7 kötet és *A magyar állam jelentékenyebb folyóiban észlelt vizállások* könyvét, melyből 12 kötet jelent meg. 1892. *Gátvédelem* c. munkája s legújabban a szerkesztésében megjelenő *A Tisza hajdan és most* cimü mű IV. kötete látott napvilágot. BGD.

Pecha *Albina*, l. *Pestis*.

Péchy 1. *Imre* államnyomdaigazgató megh. Budapesten 1898 febr. 19.

2. *P. Tamás* volt miniszter megh. Alsó-Kázsmárkon (Abaúj) 1897 nov. 18.

Pecos *(Rio P.)*, a Rio Grande del Norte északamerikai folyam mellékfolyója, mely 970 km.-nyi távolságban átszeli New Mexico és Texas tartományokat. Forrása közelében, a Glorietta-szoros keleti felén, New Mexicóban fekszik *P. vasúti állomás*, régi, 1529. épült templommal és *Cicuye* indus várossal, mely a hagyomány szerint Montezuma szülőhelye.

Pécs (XIII. k.) lakosságát 1898. 38,000-re becsülik. Van kir. kulturmérnöksége, szénbányásziskolája, magán polgári fiuiskolája, tanitónőképző intézete. Ipartelepei közül említendők a sertéshizlaló, gőzmalom. Van továbbá áruraktára.

Pectinicornia (állat), l. *Fésüscsápuak* (VII.k.).

Peculatum (lat.) a. m. hivatali sikkasztás.

Pecz, 1. *Samu*, technikus, szül. Pesten 1854. Tanulmányait a budapesti és stuttgarti műegyetemen, valamint a bécsi képzőművészeti akadémián végezte, közben leszolgálván az egyéves önkéntesi időt, tüzértisztnek nevezték ki. Építészi oklevelét a m. kir. József-műegyetemen 1882. nyerte. Miután Olasz-, Német- és Franciaországban nagyobb tanulmányutat tett, 1882 óta a József-műegyetemen mint tanársegéd és magántanár működött, mig 1887 jan. 10. rendkivüli és 1888 aug. 20. a középitéstan rendes nyilvános tanárának nevezték ki. 1898/99. és 1899/900. tanévre az építészi és mérnöki szakosztály dékánjává választották. A bécsi képzőművészeti akadémián, a dévaványai templom, a budapesti erzsébetvárosi templom, a budai ev. ref. templom, valamint az országos szépmüvészeti muzeum, a budapesti központi vásárcsarnok tervpályázatánál (a legutóbbi nemzetközi) első díjjal tüntették ki. *A protestáns templomok építéséről* c. s a Magyar mérnök- és építész-egyesület közlönyében 1888. megjelent értekezéseért a Hollán-díjat kapta. Építette a debreceni ev. ref. templomot (1886), a budapesti unitárius templomot és lakóházat (1889), a budai ev. ref. templomot (1895), a budapesti központi vásárcsarnokot (1896) és több bérházat.

2. *P. Vilmos* újabb művei: *Új görög nyelvtan* (Budapest 1894); *A magyarok ősi nevéről* (Konstantinos Porphyrogennetosnál, Egy. Phil. Közl. 1896 és 1898); *Adalék Árpád családjának genealogiájához* (u. o. 1897). 1897 óta az Ókori Lexikont szerkeszti, melynek első füzete 1900 elején fog megjelenni.

Peczenižyn ejtsd: pecsenizsin, mezőváros Kolomea galiciai kerületben, (1890) 5880 rutén meg lengyel lak., helyi vasúttal, járásbirósággal, petroleumforrásokkal és aszfaltbányákkal.

Pedálzongora, külön pedál-billentyüs zongora. A lábító-billentyüzet a zongora alján van elhelyezve, s az egyes billentyük lenyomása által vastagon sodronyzott húrokat hoznak hangzásba a kivételesen kemény bőrözésü s nagyobb fejü kalapácsok. Általánosabb gyakorlati érvényre még sem tudott emelkedni. Á. K.

Pedlar (ang., ejtsd: peddler) a. m. házaló kereskedő. A házalást az 1870-iki *P. act* szabályozta.

Pedunculus (lat.) a. m. a virág vagy a gyümölcs nyele; *pedunculatus*, nyeles, kocsányos.

Peerless (ang., ejtsd: pirlesz) a. m. páratlan; újabb burgonyafajta, mely kivált homokföldben nagy terméseket szolgáltat, de kevésbbé ételnek, mint inkább takarmánynak, illetőleg szeszgyártásra való.

Peeter de Kempeneer, festő, l. *Campaña* (IV. k.).

Peeters, flamand festőcsalád. *P. Gillis*, szül. Antwerpenben 1612., megh. u. o. 1653., a legidősebb közöttük. Tájképeket festett, melyek közt a legismertebb a Vizi malom az amsterdami muzeumban. Sokat dolgozott együtt hiresebb öccsével *P. Bonaventurával* (szül. Antwerpenben 1614., megh. Hobokenban 1652.), igy a calloví csata képét (antwerpeni városháza). Ez a legkedveltebb flamand tengerikép-festők közé tartozik. Finom, festői fölfogással festett tengeri csatákat, hadi kikötőket, tengerparti városokat stb. és termékenysége nem volt kisebb tehetségénél, ugy hogy művei Európa majdnem minden egyes képtárában láthatók. A budapesti országos képtárban egy kikötő (582. sz.) és a Schelde (590. sz.) látképével van képviselve. — A legifjabb, *P. Jan* (1624—77?), bátyjainak volt tanítványa, többnyire a viharos tengert festette le. Művei ritkák és ritkán hitelesek. A legjobbak közé tartozik a budapesti országos képtárban levő hatásos Hajótörés (587. sz.).

Pegamoid, a celluloid egyik új alkalmazása. A kémiai analizis azt mutatja, hogy a celluloidból ricinusolaj és több ismeretlen folyadék hozzákeverésével készitik. A P.-ot szivóssága és vizállósága miatt a textilipar minden ágában alkalmazzák. A P.-dal bevont ruhaszövetek teljesen vizállók lesznek s a butorok bevonásánál a bőrt helyettesitik a P.-dal kezelt szövetek. Ha a papiros felületére vékony P.-réteget kenünk, akkor a viz nem képes megtámadni a papirosrostokat s ha tintával irunk rá, a P.-réteg nem engedi meg, hogy a tinta a papirosba beivódjék s szivacscsal bármikor le lehet róla törülni az irást. A tapeták bevonására és sebek dezinficiálására is használják ezt a könnyen formálható s a mellett teljesen vizálló anyagot, mert a bacillusok sem képesek behatolni belsejébe. E. I. A.

Pegasus *L.* (állat), l. *Sárkányhal* (XIV. k.).